יחיאל חבשוש

משפחת חבשוש

כרך א

מִשְׁפַּחַת חִבְשׁוּשׁ

סִפּוּר חֶלְקִי שֶׁל מִשְׁפַּחַת חִבְשׁוּשׁ
הָעֻנָּפָה, וְהַנִּלְוִים אֵלֶיהָ: בְּמֶאתַיִם
הַשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת. מְאוֹרָעוֹת
שֶׁקָּרוּ דְּבָרִים שֶׁעָשׂוּ, שֶׁכָּתְבוּ,
שֶׁנִּכְתְּבוּ עֲלֵיהֶם וּמִפִּיהֶם.

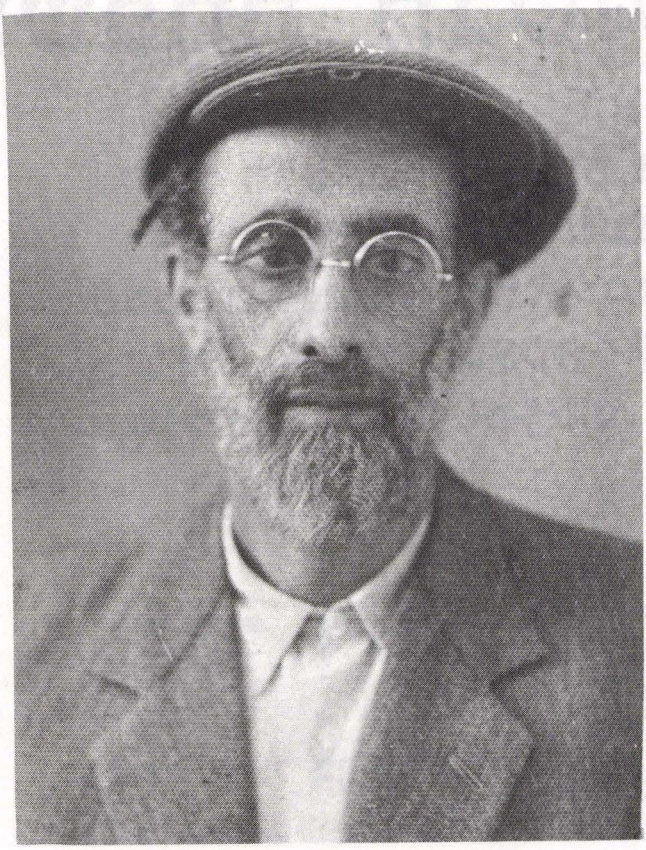
כֶּרֶךְ רִאשׁוֹן

מֵאֵת: יְחִיאֵל בֶּן אַהֲרֹן חִבְשׁוּשׁ

משפחת חבשוש

ר׳ אהרן ב״ר סלימאן ב״ר יחיא חבשוש זצ״ל

אבי אהרן בר׳ סלימאן חבשוש זצ״ל

ספר זה מוקדש לזכרו תנצב״ה

נחני אלי בדרך אבי,
בעטרת אהבת הזולת תעטרני,
במדותיו הטובות האר נתיבי,
כל ימי חלדי ועד יום פקדי.

(קטע על אבי ז״ל ממחברת שירי).

מִשְׁפַּחַת חִבְּשׁוּשׁ

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

© כל הזכויות שמורות למוציאים לאור

חנוכה תשמ"ר – 1985

סדר, בסדר צילום: "שלמה דוידוביץ"
נדפס, בדפוס: אופסט האומנים

הקדמה

רב סיפוקי שהושלם ספר זה - כרך א - על "משפחת חבשוש" שיהווה תרומה צנועה לסיפורת - בשטחים שונים - שנכתבה על ידי גורמים חשובים מבין בני עדתינו ואחרים.

הצורך בהוצאה לאור ספורה וקורותיה של משפחת חבשוש, היתה לנגד עיני שנים רבות, וחששתי להתמודד עם נושא מורכב זה, אך שלשה דברים עודדו ודחפו אותי. א. מעשי אבותי, שהנציחו דבריהם בכתב, הרב שלום חבשוש ראש הישיבה הגדולה בעל "שושנת המלך" חיים חבשוש בעל הספרים "מסעות חבשוש או "חזיון תימן" וכן "הליכות תימא" או: "קורות יהודי תימן", סבי סלימאן חבשוש בעל הספר: "אשכלות מרורות" וזה פרט לנכדים שמושכים ידם בכתיבה. ב. החומר שנלמד על ידי ושאני אחד מתולדותיו ושיש חשש שישתכח כמו שנשתכחו פרקים חשובים בתולדות יהודי תימן שהן תולדות ימי עמינו בגולה. ג. נסיוני בהוצאת ספרי מסעות "יחיא התימני"שקבלתי דברי עדוד והנאה על ידי קוראי. כל שלשת הדברים האלה כאמור עודדוני, למדתי שאדם הדבק במשימה מסויימת לבצעה, ההשגחה מסייעת בידו.

גדלתי במשפחה גדולה, לסבי סלימאן היו שנים עשר בנים ובנות ואלה פרו ורבו, קורות חייו של סבי סלימאן מהווים סיפור שיש להנחילו לרבים, חייתי בחברותא וכמעט שלא היו לנו חיים פרטיים במובנה של המלה. שערי ביתינו היו פתוחים כמעט כל היממה ועד שעה מאוחרת בלילה, הבתים שמשו בית מגורים, בהם אכלנו וישנו, גם מרכז למסחר בתימן ומחוצה לה, מחסני הסחורות במקום, משרדי העסקים בבית המגורים, משעות הבוקר המוקדמות רחובינו רחוב משפחת חבשוש שהיה סגור מצדו האחד. המה ממבקרים. ברחוב היו סוסים, פרדות, חמורים של באי הבית, שליחי המברקה והדואר, פקידי ממשל, מתווכים, סוחרים, קונים ומוכרים מצנעא ומכל קצווי תימן, טרדנים, עסקנים, מבקשי עזרה, אנשים שמחכים לחלוקת לחם בצהריים, אורחים מתימן ומחוצה לה. בית ועד לחכמים ועסקנים, מסבות של חתונות ומילות וגם לצערנו אבלות וכדומה. הכלל הבית רוחש חיים תוססים קבועים.

כאמור, החיים בבתינו היו פתוחים, הדלתות סבות על צירן במשך כל היום. עיניני הצבור והעסקים במשפחה מתערבבים יחד, וכמעט ואין שעות פנאי ראויות לשמן להתיחדות עצמית.

בילדותי גדלתי במשפחה הגדולה הזאת בעת שאבי נעדר מהבית והיה במסעות של עסקים כמוהו כיתר אחיו, צמחתי בתוך הבית של כולם ושהכל פועל למען הכלל.

צורת חיי משפחה זו, קורותיה, מעשיה, לבטיה והשגיה, מעמדה הארגוני הכלכלי חברתי, ראויים שיכתבו ויהיו לנחלת הרבים.

בספר זה, הצגתי בפני המתענין מעט מצורת חייה של משפחתי במסגרת הכללית של גולת יהודי תימן ומשטר עויין, שהן אורח חייו של שבט מופלא זה, ששמו שבט יהודים יוצאי תימן

קוראי היקר, אם תמצא ספוק ועניין במה שנכתב בספרי זה, והיה זה שכרי.

יחיאל בן אהרן חבשוש

משפחת חבשוש

מבוא

הספר שלפניך ידידי הקורא והמתענין הוא ספור חלקי של משפחת חבשוש הענפה. והנלווים אליה, אלה שאתנו בחיים הי"ו ואלה שאינם עוד בחיים ז"ל מאורעות שקרו, מעשים שעשו, דברים שנכתבו על ידם ועליהם ומפיהם.

* * *

הספר עוסק בהגדה של משפחה זו במשך מאתיים השנים האחרונות. הגדה שהיא חוליה חשובה בתולדות יהודי תימן. מעלה תולדותיהם ומעשיהם של אבות המשפחה פרטיים וכלליים - שהם חלק מתולדות השבט המופלא והחשוב הזה, ששמו יהודים יוצאי תימן, מציין השפעת אישיה על חיי יהודי תימן, ותימן בכלל בכל הענפים: ארגוניים, חברתיים, תרבותיים וכלכליים, ויהיה מן הענין והחשיבות שכותב תולדות יהודי תימן ידע ספורה של משפחה זו, ותשמש אבן חשובה בנדבך תולדותיהם.

* * *

זאת ועוד, תהי הגדה זו לנחלת הכלל: למשפחה ולעדה ולכלל ישראל המתענינים, כדי שישכילו וידעו מי הם אבותיהם באיזה תנאים חיו, יצרו, התקיימו, שמרו על מסורתם, לחמו מלחמת קיומם, במסגרת המשטר האסלאמי, ספורה של משפחה זו הוא: ספורם של יהודי תימן.

* * *

בספר זה מובאים חייהם וקורותיהם של חלק מאבות המשפחה. חיים חבשוש, ספריו, מכתביו. הסיפורים עליו, קורות חייו וקורות התקופה בה הוא חי. השפעתו על חיי הקהלה התנהגותו ומעשיו. משכילותו באה לידי ביטוי בהתנהגותו בחיי יום יום.

שני ספריו: הליכות תימא ומסעות חבשוש מכתביו שנתפרסמו הם בבואה נאמנה לדמות מיוחדת תלמיד חכם: משכיל, אוהב עמו ועדתו מנסה בכל כוחו לעזר לפרט ולכלל משדלם להתקיים במסגרת עוינות מתמדת, תוך גאוה פנימית כי אנו נמנים על עם סגולה. ראוי לציין מה שנאמר על ידו כי משפחה זו תולדותיה עתיקים מאד. וראשית שמה אלפתיחי וראשיה נקברו בבראקיש שבצפון תימן, בנושא זה לכותב הדורות הפתרונים:

בהקשר לזה בני הפר' אהרן חבשוש ערך מסעות באירופה ובאמריקה הדרומית ומצא סימוכין לשם חבשוש אצל האנוסים שבברזיל ובצרפת מצא ספר בנושא רפואה בשם חבשוש בגין שמאלית אין כוונתי לעסוק בזה רק לציין שיש מקום לחקר במוצא השם.

* * *

משפחת חבשוש

דמות שנזכרה בספר הוא הרב שלום בן יחיא חבשוש זצ"ל, ראש הישיבה הגדולה שהיתה קיימת בצנעא. בבית הכנסת: "בית צאלח". אישיות זו נקראה בפי חבריו בכינוי: "המכלול" היה לו זכרון נפלא, השפעתו התורנית היתה גדולה. חבר "שושנת המלך" ועוד. היתה זו דמות צנועה מקרינה על הסובב אותה וצבור יהודי קהלת צנעא בכלל.

* * *

סבי סלימאן בן יחיא חבשוש מחבר הספר "אשכלות מרורות" בו נתן ביטוי עז לתקופת המצור שקרה בצנעא בשנת 1905 ואשר במצור זה נספו כשני שליש של התושבים. תלמיד חכם, עסקן, סופר, לוחם, משכיל, סוחר, בעל חידושים במסחר, אביהם של השותפות הידועה האחים חבשוש, גאה במוצאו, דבק במסורתו.

סבא סלימאן נאבק בראשית חייו כדי להיטיב מצבו הכלכלי, גדל יתום, אך בראש מעייניו שינוי מצבו ומצב משפחתו הכלכליים, ומשעה שהחליט שיש לשנות קם ושבר מוסכמות, ופרק מעליו מסגרות משפחתיות שלא יכלו לתת לו קיום, לחם לאכל ובגד ללבוש - ויצא אל המרחב לבקש דרך חדשה שיעסוק בה כדי שיתקיים, ואכן, ההצלחה האירה לו פנים, וזכה וקמו לו בנים ממשיכי דרכו.

* * *

האחים חבשוש מעמדה הכללי, עסקיה בתימן ובארץ השפעתה על כלכלת תימן, מעמד היהודים בתימן. פיתוח יצוא ויבוא בדרכים חדישות ביותר, ניהול העסקים בצורה המקובלת בעולם העסקים המפותח, ניהול כספים: הפקדות, העברות, הלוואות, אשראי, משכונות, על דרך שמעוררת כבוד ויקר ואימון מוחלט בהם. דרכם עברו כספים רבים במטבעות שונים של תושבי תימן ומחוצה לה, ואין איש שיאמר ח"ו רומתי הונו אותי וכדומה.

אל נשכח, העסקים התנהלו בארץ שבה היתה עוינות מתמדת כלפי היהודי וגם קנאה כלפי משפחת חבשוש שהוכיחה יכולת עשיה ונאמנות למופת.

* * *

הפרקים הדנים על העזרה, עליה, ועל העזרה ברפואות למניעת מגיפות וכדומה, מראים מה גדולה יכולתה של משפחתנו להושיט סיוע בשעות הקשות ביותר. ספוריו של אחי חיים הי"ז שיצג את המשפחה בסניפנו בעדן בשנות המלחמה העולמית ודרכי העשיה והיוזמות בהן התברך מעוררות כבוד. נציג המשפחה מתפנה מעסקיו חורה לו מצב העולים בדרך לארץ ישראל, רואה איך אחיו יהודי תימן מושפלים עד עפר בעדן ואינו יכול שאת, מזעיק את הסוכנות המושל הבריטי מבריק למוסדות יהודי תימן בארץ ובעיקר אינו מחכה, מתגייס ופועל בשמו ובשם המשפחה ומגיש עזרתו במהירות. ושוב, איש לא צוה עליו לא חייבו לכך. אותו הדחף שדחף הסבתא האם, האבא, הדודים הוא שמצוה עליו לפעול. מעשה העזרה מציל, מועיל, מדרבן, גורמים, והזקוקים יוצאים נשכרים. אשריו, מי שזוכה לסייע וחיים אחי זכה בכך.

משפחת חבשוש

בספר זה הובאה דמות מופלאה, יהודית ציונית מעשית שורשית, ר' בנין מנחם משה זצ"ל. דמותו, סמל ודוגמא לאחינו יהודי עדן. בנין - ניחן באצילות נפש ובמתנת יד לכל נצרך ביחוד עודד העולים בדרכם מעדן לארץ ישראל, קשר קשרים מסחריים עם הסבא סלימאן ואחריו עם בניו. הקים אימפריה מסחרית.

* * *

מסופר על הסבתא נצרה שניהלה ביתה בחכמה שהיתה משרד סעד לזקוקים לעזרתה ובפעלה הצילה נפשות רבות מכליה רחמנא ליצלן. איש לא צוה עליה לא חייבה לעשות במלאכה קדושה זו. עשתה זאת תוך השראה עילאית ודחף פנימי. לאשרנו, היו עוד סבתות כאלה. מי יתן לנו תמורתן ודרך עשייתן בימים חמרניים אלה.

* * *

בספר זה שזורים חלק קטן ממעשיהם הטובים של אבי אהרן ואמי נעמה, דודתי בדרה ובעלה אברהם שאער ז"ל, בכל שטחי החיים מהם וממעשיהם יש ללמוד וללמד כי היו דוגמא וסמל לאורח חיים נעלים.

* * *

פרק מאלף בהאחזות בארץ האבות, ביזמתו של הדוד טוב ובסיועם של הדוד נסים וכותב הטורים ועזר בן הדוד מנחם. המשפחה תרמה תרומתה לבנין הארץ, לחיזוק הישוב הקיים. וזה היה בשנת 1929 עת הישוב היה דל וחי בעבר מהחלוקות למיניהן. המשפחה גלתה יזמה ופתחה מסחר מקיף בנקאות, בנין, קרקעות ופעילות צבורית.

בפרקים שדנים על היחסים שאין האמאם יחיא בתקופת שלטונו לבין יהודי תימן. לכן, כל המתענין לדעת איך חי שבט יהודי תימן במאה הזאת בתימן, ימצא לפניו מסכת של יחסים בין הממשל והיהודים. החל בענין העליה לארץ ישראל וכן במעשה יום יום. יש והקורא בן ימינו יפקח עיניו ויאמר, בשלמה מעריפים שבחים על מושל יחיד שנוהג במדינה ובעם כרצונו, וזה בתקופה שמדינות העולם חיות במשטרים דומקראטים שהעם הוא הקובע מי ימשול ומי ינהל וכיצד תנוהל המדינה והעם. אמנם יש הצדקה לשאלות, אך במצב שהיה בתימן היתה עובדא קיימת. האמאם, היה שליט יחיד ואף על פי כן ידע לנווט את ממשלו בצורה כזו שהיטיב עם היהודים. יתכן שיכול היה לנהוג אחרת כלפי היהודים כאימאמים עריצים שקמו לפניו, או מי היה מפריע לו לנהוג כמו משטרים "דומקראטים" שבימינו ששוללים מהיהודים את חרותם.

יהודי תימן היו מאוחדים בדעה, שהאמאם יחיא הוא אחד מחסידי אומות העולם, לאור התנהגותו ויחסו ליהודים. בספר זה לא חסרה בקורת קשה עליו ביחוד בנושא מניעת העליה לארץ ישראל וכדומה. הרבה דברים על החיים בתימן שנמצאים כאן, הם הנצחה ומקור ללמוד לדורות הבאים, על אורחם ורבעם של יהודי תימן.

משפחת חבשוש

ספר זה הנו על שם המשפחה, כי מרבית בני המשפחה: השתתפו בעשייתו, מי שעודד, דחף, ספר, יעץ, לווה, ברך, היה צורך במעשה כתיבה בלבד, שיוביל בדרכי נועם, בסבלנות ואורך רוח ובעיקר באהבה לענין. המטרה כדי לתת לקורא המתענין להציץ פנימה אל משפחת חבשוש.

נטלתי עלי תפקיד ליצור יש מאין, תחלה הצטייר לי הענין כדבר בלתי אפשרי, אך משהתבוננתי במעשה אבות המשפחה ובניה, אמרתי אחטא לדורות אם לא אתמודד עם בעיה זו ואעלה בכתב לנו ולבאים אחרינו מעט ממעשיהם, תלאותיהם, ומותם, אורח חייהם, השגותם, כשלונותיהם, צרותיהם והשפעתם בכל צורות החיים על כל קהלת יהודי תימן.

דור בני הבנים שאני, אחד מהם מזדקנים ויש צורך שנתרם חלקנו ב על משפחתנו ומעשינו כהמשך למה שעשו אבותינו, ולכן קוראי היקר דוניני לכף זכות אם חסרתי במשהוא או שיש צורך לתקן.

* * *

אמלא חובה נעימה! אחד מהמדרבנים החשובים לכתיבת ספר זה כדבריו: ...למען העבר ההוה והעתיד" היה רבינו הר"ר ש.ד. גויטין זצ"ל משנודע לו על המחשבה להוציא ספר על המשפחה לא חדל לעודד לזרז, לדחוק בי, הציע תוכנית, ראשי פרקים ונושאים הרחבה בזה וצמצום בזה. הציע אפילו שם לספר והשם נקבע כהצעתו. יתכן שזירוזו נובע מתחושתו, כי לא נשארו לו ימים רבים לחיות ולראות את המוגמר. ואכן, נפטר בטרם ראה את הספר למענו דאג וצפה, צר על דמות נפלאה זאת שלוותה את יהדות תימן באהבה, בחן ובחמלה. יהיה זכרו ברוך.

ועוד חובה נעימה, אחד ממשתתפי הספר הזה שמפיו נרשמו דברים רבים הנו אחי חיים הי"ץ.

אחי, ניחן בזכרון נפלא, נדמה כי בחביון ראשו נמצאים אלפי מאורעות סדורים כבתוך ספר, פרטיהם ופרטי פרטיהם, אינצקלופדיה מהלכת על שתי רגליים, אשריו ואשרי חלקו שזכהו הבורא במתנה חשובה זו. השם יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים.

קוראי היקר, יש מקומות בודדים שהסיפור במקצתו נכפל, אל תדיניני לחובה, כי רציתי לתת למספר לספר ספוריו בשלמות מנקודת ראות שלו.

ואחרון חביב, שלמי תודה לאחותי תאומתי יהודית ושתי בנותי עופרה וצופנת על שסייעו בידי כדי להתפנות להוצאת ספרי זה, ישלם השם פעלם ותהי משכורתם שלמה, להם ולכל המסייעים.

יחיאל בן א"א אהרן חבשוש

משפחת חבשוש

תוכן הפרקים:

מבוא:

פרק ראשון:

ואלה תולדות יחיא בן שלום חבשוש:

פרק שני:

חיים בן יחיא חבשוש:

מה נאמר על ח.ח. באינצקלופדיה העברית ערך ח'
חייו ותקופתו
מסעו עם הלוי למארב.
תולדות הרב חיים חבשוש קונטרס מיוחד שנכתב ע"י הרב ע.קורח
ח.ח. מומחה לח וקת השבטים
מחפש זהב בתימן בשליחות המושל התורכי
"אלמזעל" דהיינו "השעיר"
אומר הטעם
קנאי נוקם ונוטר
איש הציונות המעשית
חוקר רצח ומפענח הרוצח
ח.ח. וחבריו תופסים שדה "לילית "
האמאם יחיא בן מחמד וסבו אורחי ח'ח'
חוליות נחושת ל"באב אלימן" שער התימן מעשה ידיו
המשל הידוע: "לא תדאכל חבשוש" אל תשא ותתן עם חבשוש
ספרי החומש וספרים בערבית
מעשה החורשה בכפר שעוב והחרם
שלח אגרת למסיון בלונדון
לאחר כיבוש תימן ע"י התורכים ובקשת עזרה מהיהודים
הערות על שינוי השם
הוצאה לאור מסעות חבשוש
ר' ש.ד. גויטין עורך מסעות חבשוש ואהבתו ליהודי תימן
מלחמה בשל גזילת יהודי
מנהגי חתונה
מסבה לכבוד הופעת הספר
יעקב ספיר וחיים חבשוש - חזיון תימן
מסעות חבשוש

משפחת חבשוש

מסעות חבשוש ספריו של ר'חיים בן יחיא חבשוש
מסעות חבשוש: "גליונות" בעריכת י.למדן חוברת ט' תשי"ט
חיים חבשוש וספרו חזיון תימן מאת ש.ד. גויטן
ח.ח. ידע יום מותו
דברי הערכה על חיים חבשוש מפי הרב ע.קורח
(סערת תימן (נא ערך שגרידי)

פרק שלישי:

אסיפת הר' שלום חבשוש - דברי הרב הראשי עמרם קורח

הקדמה לספרי שושנת המלך
הרב שלום חבשוש זצ"ל ראש הישיבה הגדולה
ספר שושנת המלך - כתב ידו של ר' שי"ח
תלמידיו קראו לו "המכלול"
צלום כתב ידו
הרב יהודה ב"ר אברהם חבשוש זצ"ל
הרב שלום ב"ר יהודה חבשוש זצ"ל

פרק רביעי:

הסבא סלימאן וקורותיו

התפתחות העסקים
כתיבת ספר „אשכולות מרורות"
בנין מיוחד ובו אולם גדול נבנה ע"י הסבא לאירוחים
סבי סלימאן סוכן בנין
מעשה באשת הדוד חיים וקנית הבית של משפחת מדינה
שולח בנו ללמוד
דברי עמרם קורח זצ"ל על "אשכולות מרורות"
המשלחת שהתיצבה לפני האמאם יחיא
והתעודה המסדירה היחסים בין האמאם ליהודים
פתשגן הכתב
סוכן הבנק העותמאני שמרכזו בת דידה
מה מספר יבניאל בספרו מסע לתימן על ס.ח.
ראש ישיבות בית כנסת אלשיך ואלסיאני
ס'ח' מודיע ליבניאלי על רצח בנו חיים הי"ד
לסבי ס'ח שלח הצעה לאפ"ק לפתוח סניף בצנעא בירת תימן
תשובת אפ"ק לס.ח.
סבי ס.ח. היה המשרד המסחרי היפה ביותר בצנעא

משפחת חבשוש

מעשה בסוחר דלאל
קנית פרדסים
הסבא סלימאן וחינוך בניו
נשואי בנותיו של סבי
קנית התא"ג (כתר התורה)
מעשה בחסיין חלמי פאשה
מעשה במחמוד נדיב מושלם האחרון של התורכים
תזכיר סודי לאמאם יחיא
קבלת פנים לאמאם יחיא בכפר אלרוצ'ה הסמוך לצנעא אגרת וזבח
מכתב בכתב ידו של סבי סלימאן ליבניאלי
סבי סלימאן שנא מחלוקת והעריך השלום
סבי ס.ח. האמאם יחיא והיהודים
ליל שבת ויום השבת בראשות הסבא

פרק חמישי:

סדר יומה של סבתי נצ'רה

מעשה במרי יחיא אלקאפח וסבתינו נצ'רה
אחר מטת הסבתא נצ'רה

פרק ששי:

רבינו בנין מנחם משה זצ"ל

אבא בנין ועזרתו לחלשים
משפחה זו הקימה בית הקדש
תולדותיו לפי ח.ח.
גדול הדור שמואל ניסים משומר

פרק שביעי:

הדודה בדרה ובעלה אברהם שאער זצ"ל

פרק שמיני:

אבינו אהרן ע"ה ואמינו נעמה זצ"ל

ניחומים
תולדות אבא מורי אהרן זצ"ל לידתו ודמותו
ברח לעיר אב
אבינו אהרן
שליחותו הגדולה בה הציל את עצמו ואת אחיו ואחיותיו

משפחת חבשוש

לכבוד משפחתינו היקרה בתימן ובעדן
דודי אהרן בא לעזרתינו
תרגום מכתב אדוני אבי אהרן זצ"ל
לזכר ר' אהרן חבשוש מ.לוי
ר' אהרן חבשוש הארץ
הבשורה הרעה על פטירת אבינו אהרן שהגיעה לצנעא
קווים לדמותו
הבשורה הרעה על מות אבי אהרן ז"ל בעיר עדן
בדרכי המסחר, סמוך למות סבי שב אבי אהרן מעדן
נסיעה ראשונה לעדן
עליה לארץ ופתיחת סניף לעסקי המשפחה
חבשוש תרם בד לתכריכין והאמאם יחיא תרם מחצלות
ספורו של א"צ אחד מני רבים
בית סוהר ושחרור אסיר
אבינו אהרן מבטל גזרה חמורה
דודי אהרן מתיר אסורים
ספר תורה חדש לבית הכנסת על שם ר' שלם שבזי זצ"ל
בשל יושרו של דודי אהרן סבל יסורים ועינויים
לזכר ר' אהרן בר' סלימאן חבשוש
לדמותו של ר' אהרן חבשוש ז"ל
במצור אשר בצנעא
אמינו נעמה בימי המצור ובחיי יום יום
החסד ומדת הצדקה שבאמינו

פרק תשיעי

הדוד מנחם לידתו חייו ומותו

רצונו לצאת את צנעא ומותו
עלילותיו מאסרו ע"י הסבא ושחרורו
עזר בן דוד מ' נסיעתו לעדן וסיבותיה
נסעיתי מארץ ישראל לעדן לזרז הבאות אבי ז"ל

משפחת חבשוש

פרק עשירי

נסיעת הדוד נסים למצריים סוריה וא״י

שליחות דוד נסים לדמשק

חופר גומץ בו יפול

פרק אחד עשר

הוד טוב הציוני המעשי הראשון של המשפחה

משפחות הדוד טוב ונסים עלו ארצה

היחס ליהודי בעדן

תולדות קופת מלוה וחסכון המזרח

הקופה נפתחה והחלה לפעול

טוב חבשוש מנהל

ייסוד שכונת עם בעזרת הקופה

תפקיד חשוב

ספוק בעבודה

תחרות בין הבנקים האספה הכללית

ציון לחברים בעבודה

ציון לנפש יקרה

הדאגה להשקעות

משלוח עזרה לתימן

תמיכה בהוצאת ספרים

יסוד קרן למלגות והתפתחותה

פתיחת סניף לירושלים

סיכום:

כל המזכה את הרבים אין חטא הרבים בא על ידו

כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים

פתח דבר

נפתח בית כנסת השכינה

״רחש לבי דבר טוב״

יום בשורה

דבר בעתו

בית הכנסת נפתח בשעה טובה לתפלה ולימוד התורה

בשנת המצור

פרק שנים עשר

לזכרם של הורי אבי יעקב שרעבי ואמי

זהרה בת סלימאן ונצ׳רה חבשוש זצ״ל

משפחת חבשוש

דברי הספד על הדודה זהרה ובעלה יעקב
ואחי עזר זצ"ל
אחותי יונה חייה ומותה ז"ל
נר לנשמת אמינו
שלמי תודה ליהודית אחותינו ת"מ

פרק שלשה עשר

קווים לדמותו של ר' אהרן עזירי ז"ל

תולדותיו יתמותו אורח חייו
יי"ש חשיש ומשקאות חריפים
מוכר משקאות

פרק ארבעה עשר

יציאת המופתי של ירושלים לתימן ואיסור העליה

קורות נסיעתי לעדן עם אחותי יהודית ובתה
והנסים שנלוו לנסיעה
סיוע לעליה והתוצאה משפט
האניה רחמאני והסעת עולים ודברים לנשמת ש.ארמנדו ז"ל
מעשה ביזמה בנושא העליה ושליחות עצמית ותוצאותיה
קובלנא מצד האלמנות
נסיון לגרש הזקנים לתימן וביטול הגזרה
העלמת עין מן העליה לא"י מצד האמאם יחיא
בדרכי העליה
סיכום: יציאת היהודים מתימן

פרק חמשה עשר

בדרכי המסחר: הסדרים והנהלת המסחר שהיו מקובלים במשפחה

קנית כלי נחושת וברזל מהתורכים
כעצת יתרו למשה יעץ ידיד לסבא
מכירת טמבאק בהקפה
אובדן חמור נושא סחורה - שלטון לחג' והשבועה
עלילות שווא על האחים חבשוש
אלשיך יחיא אלהמדאני
מחמד צאלח מהעיר רדאע
משפט אצל האמאם, בגין קנית סחורה בחודידה
מעשה בסוחר מצעדה בשם - מדגה
אחמד אלברטי

משפחת חבשוש

אחמד אלקריטי מארגן סוחרי צנעא נגד האחים חבשוש
ותשובת האמאם
החסנת סחורות של יהודים ברובע היהודי
בית עבוט
אשראי למסחר ללא רבית
הובלת סחורה אליה וממנה באים דרך הנמלים
ואלה תולדות המסחר לסבא סלימאן ובניו האחים חבשוש
התפתחות עסקי הסניף באי״ והשם האחים חבשוש
בפרק זה אחזור ואציין בהרחבה במה עסקה משפחת חבשוש
מי הם בעלי השותפות האחים חבשוש
נסיעתי הראשונה לעדן
הנסיעה לבירות
הכרת הסוחר מוראד ג׳ורי
נסיעה לעדן בלי רשיון
האמאם התיר מכירת משקאות חריפים על ידינו
הריכוז בידינו של יצוא קפה
מקומות גדול הקפה ודרך יצואן
מפרעות לחקלאים וקנין היבול
יהודים תימנים נטעו קפה בהרר שבאתיופיה
קנית חטה לכל השנה
מסחר חליפין בקפה ובבד
כסף בתוך שקי קפה
ושוב משלוח כסף בשקי קפה
הקמת לשכת מסחר
האחים חבשוש בשירות בריטניה
סימון סחורות
קנין תכולת אניה שנזוקה משרפה ופורקה בחוף עדן
קנית אוהלים ממחנה צבאי בעדן ומכירתם לאמאם יחיא
קנית זהב ומטבעות כסף תוצרת תורכיה
מעשה ביצירת חברה מסחרית יהודית בצנעא
בירת תימן ושמה ״אלקומפני״
מעשה נסיון השוד הנס והכלב
שוד בדרך חודידה־אלחגילה
קנית חטה לפסח
חשד להברחות סחורות מתימן ועדן לאיטליה
הבטחון והשומרים בדרכי המסחר
מעשה בסאלם אלצ׳אהרי ובנין מנחם משה זצ״ל
קנית כסף בבלוקים ובמצלצלים ובעיות המכס
קנית זהב מהמאם יחיא וביטול המכירה

סוחר בשם מחמד אלחובישי
המשלחת הרוסית בצנעא
אבינו אהרן ונסיון החטיפה בדרכו לעדן
בני אהרן חבשוש
יבוא שומשומין לשמן וחשיבותו
מזון למשק העופות
יבוא גרעוני מספוא

פרק ששה עשר

יתמות ושמד גזרת שמד היתומים ע"י האסלאם בתימן

בספרי החליפה שבידי לא מצאתי רמז לחוק זה
מעשה ברומיה דוכאן
הברחת יתומים ומשפט האמאם
סיפור מזעזע על גזירת היתומים בתימן
יתומים: מחזה אשר מצבם זעזע אותי עד היום
מעשה ביתומים ובנסיוני לחלצם
מעשה ביתומים ובחילוצם
מעשה ביתום שביו חי
הצלת יתומים
ילד יהודי שהתיתם ממשפחת גמל

פרק שבעה עשר

החיים במשפחה כמו בקיבוץ

אביא כאן צורת החיים בבתינו אשר בצנעא
סדרי האוכל במשפחה
חיי המשפחה בשעת המלחמה
תולדותי ותולדות משפחתי ארוסי ונישואי
סדר היום בבית חבשוש
חטה לחג הפסח והטיפול בה
מעלותיו של מוסא מדינה
בעלי אמר לי אנו נוסעים

פרק שמונה עשר

המקצועות שבהם עבדו ומהם התקיימו - יהודי תימן

טבק הרחה
צורפות
מעבדי עורות (ברוסקאות)

משפחת חבשוש

בנאים
טובעי מטבע המדינה
סחר יבוא ויצוא
חייטות
אריגה
חגורות
כלאצה (התכת כסף)
חרשי נחושת
שמות המקצועות ובעלי המקצוע
תעשיות במקצועות אלה

פרק תשע עשרה

מחלות ותרופות
תרופות לחלוקה חינם - ויבוא תרופות
מחלת הכולירה פרצה בצנעא והפילה חללים
מרי יחיא גיאת ומחמד בנו של האמאם יחיא
מחלת האבעבועות השחורות פרצה בתימן
מחלת הנפילה וריפויה
נחטף ילד יהודי למטרת רפיו מצורע
מרפאי שיניים יהודים מצנעא
רופאים זרים בתימן והתנהגות כלפיהם
רופא יהודי צרפתי בשם קליגר ופתיחת בית חולים בצנעא
רצח יהודיה לריפוי מצורע
נסיעתי בשליחות אבי והמצורע
מחלת הטיפוס וריפויה

פרק עשרים

האמאם יחיא ותקופת שלטונו

תקופת האמאם ודרך שלטונו
שנות רעה
שחרור תימן מעול התורכים
בטחון היהודים ותושבי תימן בפעולות האמאם
האמאם יחיא ויבוא עופרת מגרמניה
הסדר עם המכס ופגישה עם האמאם יחיא
מעשה באנשי האשד ואלשיך נאצר מבכות
מעשה במומר שהיה מבקר במשפחה
מעשה ביועצו של האמאם
בנית בנין, רינונים והכסיו

משפחת חבשוש

מעשה בהפלת הקוראן ומשפט האמאם
סכסוך גבולות בין האמאם לאנגלים
מעשה בביטול המכס
עלילות שווא על ידי בנו של האמאם יחיא - אחמד
בן האמאם יחיא מונה למושל חדידה במצות אביו

פרק עשרים ואחד

בדרכי המשפט

קובלנא ראשונה לאמאם מסבי סלימאן
פרשת המלך ירום הודו
חוק נכסי דלא ניידי שיצא ע"י האמאם
התנהגותו של דינסקר יהודי גרמני שהתגורר בצנעא ועבד אצל האמאם
האמאם ואשת החייל
מטבע שאספו האמאם
מעשה בעץ תות ובאמאם יחיא
מעשה ביחיא אלסרי והאמאם יחיא
משפט יורשי יוסף פנחס והתערבות האמאם יחיא
בבקשה להכירו:
המפקח על הוקף, דהיינו - ההקדש ואיבתו ליהודים
סבי מכר לאמאם בד בהקפה
מלאכים למשפט...
האמאם יחיא בימות החג
עבדו של האמאם מקנת כספו
האמאם יחיא ויחסו ליהודים
האמאם נסע לחמי דמת
בדרה חבשוש האמאם יחיא ושווין לאשה החקלאית
הבעת דעות מדיניות מפי האמאם
ילדי היהודים והאמאם יחיא
הצעה ליסוד קרן למטבע תימן
אי הענות להזמנת האמאם - בשל השבת
יהודי שהשתמד ויהירותו ותגובת האמאם יחיא
בשליחות האמאם אחמד
האמאם יחיא ושטת שפוטו התדינות בין שני יהודים
מעשה באבן שירדה מההר על קברו של מרי סאלם זצ"ל ומשפט האמאם
הגזייה ומטרתה
מעשה "סמסרת" בית אלכסאר (מחסן)
מעשה בשיירת גמלים נושאת עגבים בדרכה לצנעא האמאם ומושל העיר

ידיעות ברדיו על פיצוץ מלון המלך דוד, האמאם ושאלתיו
האמאם יחיא ודרך שלטונו בראשי השבטים
אלנקיב שריאן והיהודים
פורים ומשחקי פורים והאמאם יחיא
נקמת המושל התורכי מוחמד נדים
עלילת שווא ופסק־דין האמאם
מעשה באריזת מצרכים בניר עליו מודפס הקוראן
האמאם יחיא ובנו אלקאסם ומשפחת יחיא מדינה
ציון לאחד מחסידי אומות העולם
סלוק מכשלה
מעשה במתן שוחד והחזרתו ששכרו בצדו ע"י האמאם
תרומת האמאם לזקוקים בצנעא וחלוקתה ע"י נשיא בית הדין
האשה המוסלמית בצנעא

פרק עשרים ושנים

רצח האמאם יחיא

רצח האמאם יחיא ותוצאותיו
אלחסן בן האמאם יחיא מונה למושלה של צנעא
עדות על מאורעות יום רצח האמאם יחיא
מפי סלימאן בן הדודה רומיה בן הר יחיא יצחק הלוי זצ"ל
קריאה לעזרה אחר רצח האמאם
הפגנת יהודי למען המשטר החדש ובידם דגל כחול לבן בו מגן דוד

פרק עשרים ושלשה

חילות האמאם אחמד חדרו לצנעא

סיפור השוד אצל דוד סעיד
ספורו של ר' שלמה בן מו"ר יחיא יצחק הלוי על השוד בביתם
השוד בבית הדוד סעיד ז"ל בבתינו ובבית מנחם ז"ל
ומאורעות שקרו בשעת השוד
סיום הבזה והשוד
מעשה בטיול ותוצאותיו
מעשה בהצעה להפקיד זהב ע"י אמאם המורדים
עבדאלה אלוזיר - אצל סעיד חבשוש
סעיד חבשוש ארמונו ומסחרו וההרס שעשו בו בעיני ילד

משפחת חבשוש

פרק עשרים וארבעה

הדוד סעיד ועלילת דם ומאסר חשובי היהודים

מכתב מהרב ש. מלאחי רבה של העיר דמאר
עלילת הדם ושמות מעליליה
מכתב סודי בזמן רצח האמאם יחיא לבנו אחמד
מכתב מאחי עזר בנושא מברק המתיר נסיעת היהודים
והמצב החמור הכללי
האמאם אחמד והכרזתו ליהודים לצאת את תימן
הפגנה שניה לכבוד משטרו של אחמד

פרק עשרים וחמשה

רצח הדוד חיים הי"ד ומות בנו ז"ל

סיפור המעשה לפני הרצח
נעקרה משפחה מתחת שמי ה'
רצח יוסף בן יוסף בן חיים חבשוש (הסופר)
דף זה מוקדש לארבעה מבני משפחתנו שנרצחו בידי ערבים הי"ד

פרק עשרים ושש

קנין אדמת מושב היהודים והאמאם

מילואים לקנית מושב היהודים
הערות לר' יוסף קאפח הי"ז
תמונת מסמך המשפט

פרק עשרים ושבעה

ר' חיים קאפח אישיותו ופעלו

מה כותב שמואל יבניאל - בספרו על רב חיים ז"ל
רשימה חלקית של סוכני המשפחה החשובים
בתימן ומחוצה לה.

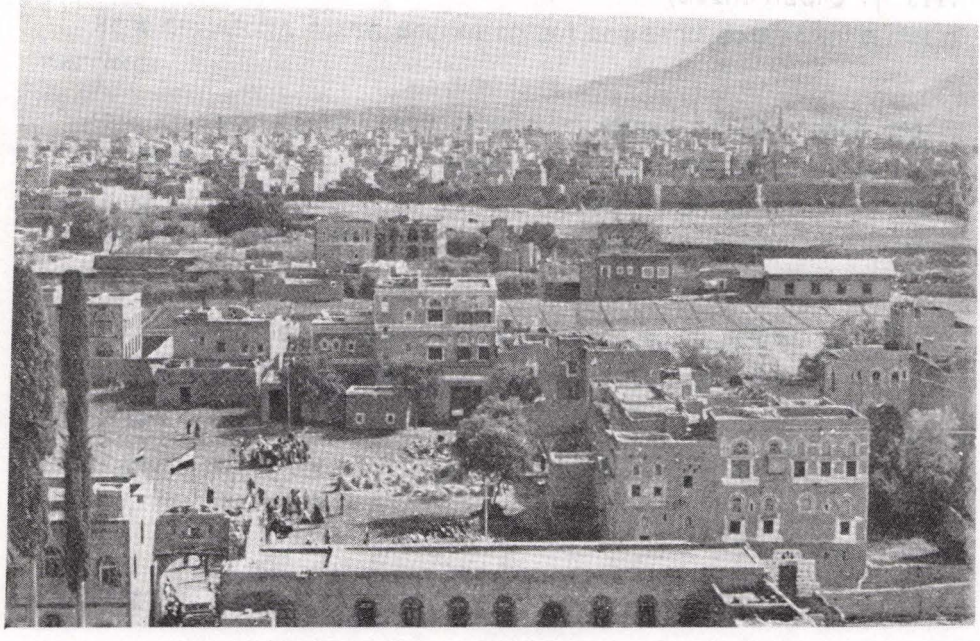
פרק עשרים ושמונה

סיפור התאג' - כתר התורה הפקדתו בבית הספרים הלאומי צלומו הדפסתו והוצאתו לאור - מכתב ר' חיים בוסאני

* * *

פרק ראשון

ואלה תולדות יחיא בן שלום חבשוש ובניו

מראה כללי של צנעא בירת תימן

ואלה תולדות יחיא בן שלום חבשוש
ובניו: חיים, ושוכר ומאיר וסלימאן ובניהם.

"אמר הסובב בגליל, ארצו חיים בן יחיא בן סאלם אלפֶתיחי, המכונה חבשוש"
(מסעות חבשוש דף 35)
"למדתי בוַדאות מן התאריכים שעל מקצת הספרים האלה, שאני מזרע האנשים שנקברו במקום ההוא. אם כן אפוא. גֵרים היו אבותי הראשונים, בבראקיש — אשר באלגוף העליון"
(מסעות חבשוש דף 115)

אביא בזה תולדות דמויות מרכזיות בולטות במשפחתנו במשך מאתיים השנים האחרונות:

יחיא בן סאלם חבשוש, אשתו סלאמה בת אלנדאף ז"ל תלמיד־חכם מופלג, צנוע, נעים הליכות. אוהב עבודה. שניהם תושבי צנעא בירת תימן. מלאכתו — עשיית "שיש" מבדיל ועופרת. "שיש": נרגילות שבהן השתמשו לעישון טומבאק. עסקו גם במלאכת "הפוקוש", דהיינו חצאי עיגולים נקובים באמצע, ממחכת שונה, לתעשיית קישוטי בגדי נשים; יהודיות וערביות.

נולדו לו ארבעה בנים. הבכור חיים. אחריו שוכר. מאיר. סלימאן. בנות לא היו לו. הוא נולד בשנת התק"ן ליצירה (1790). נפטר בשנת התר"ך ליצירה (1860), חי שבעים שנה.

ר' עמרם קורח זצ"ל מציין שמו בין העסקנים והרבנים של הקהילה בספרו "סערת תימן" דף קע"ד.

ואלה בניו

חיים הבכור: נשא אשה, רומיה לבית חובארה. המשיך במלאכת אבותיו, אך הרחיב והגדיל העסקים, והמציא דברים רבים וחשובים בעבודתו. הוא עבר לתעשיית הנחושת.

בנוסף לבדיל ולעופרת, נתמנה חבר לחיפוש זהב בתימן מטעם הממשל התורכי בתימן. תלמיד־חכם, סופר, משכיל. חוקר השבאים יחד עם יוסף הלוי הצרפתי. כתב

משפחת חבשוש

ספר בנושא זה, שיצא לאור בעריכת פרופ ש"ד גויטין ונקרא: "מסעות חבשוש". מכון יד בן צבי ההדיר הספר והוציאו בשלמותו כולל הערבית, כמו כן ספר היסטוריה, אודות יהודי תימן בשם "הליכות תימא" או "קורות ישראל בתימן" יצא לאור ע"י הרב יוסף קאפח. בספונות תשי"ח עמודים רמ"ו—רפ"ו בהוצאת מכון בן צבי. כמו כן "בתולדות יהודי תימן מכתביהם".
(מכון שזר בעריכת יוסף טובי)

לחיים נולדו שלושה בנים ושתי בנות, הבכור, **יוסף**, גר בעיר אב ברוב ימיו, דרומית מצנעא, מהלך חמישה ימים ברגל.

שניה לולה. נישאה ליחיא דנוך עאקל*), אחריה יחיא וסעיד, ואחריהם בדרה, נישאה לסלימאן אלביד, אחיו של הרב הראשי האחרון ליהודי תימן, הרב יחיא אלביד זצ"ל.

נולד בשנת התקצ"ג (1833) נפטר בשנת התרנ"ט (1899).

יחיא בנו הקים משפחה מבורכת: בן אחד וחמש בנות. המשיך במלאכת אביו. יחיא הי"ד נרצח על־ידי הערבים בשנת תרצ"ג (1933) ברובע הערבי של צנעא.

סעיד ובדרה זכו והגיעו לארץ ישראל עם משפחותיהם הברוכות במרבד הקסמים. 1949/50.

השני, שוכר המשיך במלאכת אבותיו, חרש נחושת. נחשב לבעל מקצוע מעולה. תלמיד־חכם, איש שיחה מעמיק. נולדו לו שני בנים, סאלם ויוסף ז"ל, והקימו משפחות ברוכות, זכו **ועלו לארץ וחיו בארץ תקופה ארוכה.**

סאלם: תלמיד־חכם מַקיף ומעמיק, מתרץ קושיות ובעיות בחן וטעם.

יוסף: איש הסיפורת, לכל דבר ומקרה יש לו סיפור מעניין, מרתק, מלווה ביצוע של משחק בתפקיד: בחסד עליון: שניהם, סאלם ויוסף בני שוכר, המשיכו במלאכת אבותם.

שלישי מאיר: בשל מצבם הכלכלי נסע מצנעא וגר בעיר חג'ה. נשא אשה: תרנגה מגילה, ילדה לו ילדה שהיא ואמה היגרו למצרים ונישאה למר מסק. נשא אשה שניה בנת אלכחלאני וילדה לו בן שמת בקטנות וילדה ילדה שנישאה ללוי ונולדה לה ילדה, שהקימה משפחה ובנים, את מלאכתו, מלאכת חרש נחושת עזב, ועבר למסחר בכסף ובצורפות כסף, וראה ברכה במלאכתו — בעיר חג'ה.

רביעי סלימאן: הקטן באחים, התיתם מאביו בעודו בן חמש שנים. כשגדל, נשא אשה נצרה לבית עמר אלשרים. עסק עם אחיו במקצוע אביו בנחושת. כשראה שקשה להתפרנס ממקצוע זה, עבר לחלפנות ולמסחר, ובנושא זה יצא מצנעא

*) קרא עליו בספר "אשכלות מרירות" לסלימן חבשוש.

משפחת חבשוש

למסעות סדה. עדן, הודו. תלמיד־חכם, עסקן, סופר, חיבר ספר על המצור בצנעא — מוראותיו ומאורעותיו — בשנת תרס"ה (1905) יצא לאור על־ידי פרופ' ש"ד גויטין — בקובץ **על יד**, תרצ"ז עמודים ר"ב — ר"ז, בשם: "אשכלות מרורות". נולד בשנת התר"כ (1860) נפטר בשנת תרפ"ב (1922). נולדו להם י"ב בנים ובנות: מבין, לולה, בדרה, הארון, רומיה, חיים, מנחם, שמעה, נסים, זהרה, טוב, סעיד.

מבין ולולה מתו בעודם קטנים, חיים נרצח על־ידי ערבי, הי"ד.

סבי סלימאן בן יחיא חבשוש

נולד בשנת תרי"ז (1856) - נפטר בשנת תרפ"א (1921)

פרק שני

חיים בן יחיא חבשוש – הסופר

ר' חיים חבשוש זצ"ל על כתפו השמלה - טלית ובידו המגיד.

אביא כאן מה נאמר על חיים חבשוש
באנציקלופדיה העברית ערך ח׳

״חבשוש חיים בן יחיא אלפתיחי (תקצ״ג?) — תרנ״ט, צנעא, תימן, חכם וסופר עברי. ח׳ היה בן למשפחה ענפה של רבנים ונכבדים; לפי מקצועו היה חרש נחושת, ואומנותו קירבה אותו לחקירת עתיקות. הוא שימש מלווה ומורה־דרך ליוסף הלוי במסעו בתימן ב־1899, וסייר עמו בשטחים שלא דרכה בהם רגל אירופי; וכן הדריך את אדוארד גלאזר וחוקרים אחרים בחיפוש כתובות שבאיות. קשריו עם חוקרים אלה עוררו בו את האהבה להשכלה ולמחקר וקירבוהו אל התרבות הכללית ואל הספרות העברית החדישה באירופה. כאחד ממשכילי הקהילה וכבעל קשרים עם העולם החיצון הזעיק, במכתבים ובאיגרות, את יהודי העולם לצאת לישע אחיהם הנרדפים והנחשלים בתימן.

ח׳ נודע בעיקר בספרו ״מסעות חבשוש״, המתאר את מסעותיו עם הלוי. מקצתו כתוב עברית מליצית ורובו — בלשון הערבית המדוברת. הספר הופיע בשתי מהדורות. במקור ובתרגום עברי עם תמצית באנגלית [ע״י ש״ד גויטיין] ת״א תרצ״ט וירושלים תש״א. הספר חשוב לא רק מצד תוכנו, המשלים את הד״וחות שפירסם הלוי על מסעו בתימן, אלא אף מצד לשונו — מזיגה של הניב הערבי העממי הצנעאי ושל הערבית הספרותית. בספר משתקפת דמותו של ח׳ כמשכיל עֵר, מחונָן בחוש ביקורת ובז לאמונות תפלות של ההמון הנבער. ח׳ מזוין בחוש הסתכלות ובכשרון סופרים, והתיאורים היוצאים מתחת עטו מלאים חיים ומלבבים, — חיבור אחר של ח׳ הוא ״הליכות תימא״ — פרקים בתולדות יהודי־תימן בתקופה דתר״ן — התרנ״ג (890 — 1893) יצא לאור ע״י יוסף קאפח בשם ״קורות ישראל בתימן״ [ספונות ב׳] תשי״ח״.

חיים חבשוש — חייו ותקופתו

חיים חבשוש חי בתקופת שני משטרים: תקופת שלטון האימאמים המוסלמים תושבי תימן, ותקופת שלטון התורכים שכבשו שוב את תימן בשנת 1872.

תקופת שלטון האימאמים היתה תקופת שלטון־אימים ליהודים. האימאמים נלחמו ביניהם כדי להחזיק השלטון, וכל אחד טען לכס האימאם על כל תימן, למרות שאזור שלטונו מזער, צנעא וסביבותיה. מרבית תימן, היתה ללא שלטון, בחינת איש הישר בעיניו יעשה, וכל שבט שלט באזורו.

בתוך תוהו־ובוהו זה, היה מצבם של היהודים קשה וחמור מאוד, וח״ח מקונן

מר על מצבם בשני ספריו, ב"מסעות חבשוש", וב"הליכות תימא", או, כפי שקרא לו הרב י. קאפח הי"ו, "קורות ישראל בתימן". (התפרסם בספונות ב' תשי"ח).

מרוע המצב והגזרות הקשות כלפי היהודים וראשי הקהילה, היה נאלץ הראב"ד מרי סלימאן אלקארה ומשפחתו — בתקופת האימאמים — לעקור מצנעא ולעזוב את צאן מרעיתו ולגלות לקרית אלקאבל, עיירה מזרחית־צפונית מצנעא מרחק עשרים ק"מ ממנה.

בעיירה זו, צפה מרי סלימאן עד יעבור זעם, כדי לשוב לתפקידו הרם ולביתו אשר בצנעא.

בשנת התר"ל (1870) יצא לתימן יוסף הלוי מטעם האקדמיה הצרפתית, וחברת "כל ישראל חברים" ולו שתי מטרות: האחת, בראשיתה היא סודית מאוד, והיא לחקור את תולדות השבאים בתימן, והשניה, לבדוק אפשרות לפתוח סניף לבית־ספר אליאנס על ענין זה נתעכב להלן.

בתקופה זו עמד בראש הקהילה, כאמור לעיל, בית־דין ובראשו הראב"ד מרי סלימאן קארה זצ"ל. מרי סלימאן, אישיות רבת פעלים בעלת מעוף ומחשבה יסודית בצורת עסקנותו, שאהב את הפשרות בין בעלי הדין שעמדו לפניו ובציבור בכלל.

כן היה קיים מוסד חשוב מקדמת דנה — מקביל לבית־הדין והוא הישיבה הגדולה שהתקיימה בבית־כנסת "בית צאלח". ובראשה עמד הרב שלום בן יחיא חבשוש זצ"ל. לישיבה זו הצטרפו טובי הלמדנים, שואפי דעת וחכמה.

שני מוסדות אלה ניווטו את הציבור בדרך מסורת ישראל סבא, תרמו ללימוד, לדעת יסודי התורה, ונתנו שירותים שונים, דתיים וציבוריים, לקהילת יהודי צנעא ויהודי תימן בכלל.

בין שני מוסדות חשובים אלה, היו לפעמים חילוקי דעות — מחלוקת מצוה שעיקרה לשם שמים — בין בית־הדין לישיבה. המחלוקת התבטאה ביחס לפסקי הדין של בית־הדין — שמשום מה סברו אנשי הישיבה, שחרגו מההלכה.

מרי סלימאן אהב את הפשרה ושילבה בכל משא־ומתן בין בעלי הדין, ולפי זה פסק בית דינו. אנשי הישיבה סברו, שיש מקרים שחייבים לפסוק רק לפי ההלכה.

מטבעם של דברים אלה, שלפעמים, ויכוח מעין זה חורג מהמסגרת שתחמו לו הצדדים. למרות שלשני הצדדים יש על מה לסמוך: הראב"ד ובית דינו ואנשי הישיבה.

כששאלו את ח"ח, מה דעתו על מחלוקת זו בין גדולי הדור שבשני המוסדות החשובים שעומדים בראש הציבור, דהיינו, בית דינו של הראב"ד, ואנשי הישיבה — חיים חבשוש, שהעריך את הראב"ד ובית דינו, ובן את אנשי הישיבה, ובייחוד

משפחת חבשוש

העומד בראש הישיבה מרי סאלם חבשוש, שהיה גדול בתורה — השיב, האשמה במחלוקת היא, בין הפוסקים, שעליהם שני הצדדים מסתמכים — ולא בהם!

תשובתו זו, שהיו בה כנוּת וצדק, קלעה אל המטרה והעלתה את יוקרתו של ח"ח ששנא מחלוקת. ובייחוד בתוך עסקני הקהילה, ראשיה ודבּריה.

חיים חבשוש לא התערב בענינים השנויים במחלוקת בציבור. בקרב קהילת יהודי תימן, הוא התהלך כנסיך לעצמו לדעותיו וגישותיו הציבוריות, וזה יצר כלפיו דעות שונות. חלק מהציבור ראה בו יוצא דופן וכינוהו בלחש, "מִין" (להלן אסביר מדוע "זכה" לכינוי זה). אך הציבור בכללו, התקרב אליו ואהב לשמוע לִקחוֹ ודברי המוסר שבהם, ולהם הטיף. מעניין כי גם אלה שהיתה להם ביקורת כלפיו נהרו לשמוע דבריו. איש מהציבור לא נמנע מלהקשיב לדרשותיו ולדבריו, ולצטטם אחר כך ברבים ולהסתמך עליהם.

רוחב ידיעותיו, היקף ראייתו, הבנתו בכל נושא, ויכולת ההסברה והשכנוע בהם ניחן, הקנו לו קהל מעריצים ומקשיבים בקרב היהודים והערבים.

כשהוזמן לומר "טעם" בבתי משתאות אחר הארוחה, מצא לו הזדמנות לא רק לצטט דברי מדרש ואגדה אלא אף השתדל להניא את הציבור מלהאמין באמונות תפלות והעלה על נס את האמונה הצרופה בשם. הוא התעכב על תפקידו של עם ישראל מאז שחר נעוריו, בעמים, ועל מעלתה וערכה של תורת ישראל ועל סגולת ישראל בעמים.

ראוי לציין, משהסכים לומר את הטעם, אין איש עוזב באמצע הדברים, כל הציבור דרוכים לשמוע ולהאזין. פעורי פה היו לבלוע כל מלה היוצאת מפיו, בשל החידוש, האמונה והרגש בהם הדברים נאמרים. ה"טעם" נמשך שעה ושעתיים, והכל מקשיבים. בעת שהמנהג הוא כי זמנו של ה"טעם" לכל היותר חמש עד עשר דקות.

מלחמתו בקרב היהודים והערבים באמונות התפלות, בשֵדים ודומיהם התבטאה בצורות מעשיות. אביא כאן שני סיפורים המוכיחים דרך פעולתו.

הערבים האמינו שלח"ח יש שׂיג ושׂיח עם השדים. אחד מידידיו דחק בו להפגיש אותו עם השדים. נסיונותיו של ח"ח להניאו מכך, ושיחדל לבקשו להראות לו דברי הבאי, לא הועילו.

לכן החליט ח"ח להראות לו השדים וזימן אותו ערבי שיבוא אליו בערב מסוים ובשעה מסוימת לביתו אשר ברובע היהודי והוא יראה לו השדים. כל זה בתנאי שיהא אמיץ. אם יסבול מכך אל יבוא בטענות ומענות. לערבי היה תנאי אחד, שח"ח לא יתן שמישהו מהשדים יקח אותו אתם וח"ח הבטיח שלא יאונה לו מקרה כזה!

ביום ובשעה הקבועה, בא הערבי לביתו של ח"ח וציפה לראות במו עיניו את השדים, כהבטחת חבשוש.

משפחת חבשוש

חיים חבשוש כיבד את הערבי במשקה ובעישון נרגילה וסיפר לו סיפורים היסטוריים, אודות תולדות שבטים וכדומה.

חיים חבשוש עזב את החדר בו ישבו, והלך לבית מלאכתו אשר בחצר ביתו. הוא אמר לערבי: בשעה שאקרא לך תבוא מהר דרך חדר המדרגות. הערבי ציפה נרגש לקריאתו של ח״ח, קרא לערבי בוא מהר. הערבי רץ וירד דרך המדרגות הפנימיות המוליכות אל בית המלאכה שבחצר חבשוש. חדר המדרגות היה חשוך. ח״ח׳נפח מפוח של עבודתו ושם אותו בראשית המדרגות, הערבי נתקל במפוח והתגלגל אתו עד סוף המדרגות. מחבטות שקיבל בראש נראו לו זיקוקין מעיניו, ודמויות משונות. משעה שהתחלק יחד עם המפוח קרא לח״ח: ״בוא תצילני... ראיתי מספיק. שמעתי מספיק. השדה תפסה אותי... באלקים בוא מהר... בוא מהר... היא תקח אותי...״

חיים חבשוש בא ולקח אותו חזרה לחדרו, חבוש ופצוע ומבוהל, עיסה אותו והטיף לו מוסר: הלא אמרתי לך שתהא אמיץ. ייתכן ופגעת בבנה של השדה. הערבי ענה לו, השדה רצתה לקחת אותי, גילגלה אותי מראש המדרגות עד סופן, דיברה אתי בקולות מוזרים. (כשהיה נלחץ המפוח היו פורצים קולות בשל האויר שבו.) אלמלא באת והצלתני, ייתכן שהיא היתה חוטפת אותי. וסיים, באלקים שכך היה.

הערבי, למרות שהיה חבול ומבוהל יצא מחבשוש שבע רצון, כי ראה את ה״שיטאן״, היינו: ״השטן״ (כינוי לשד) ויוכל להם. יצא בשלום מידיהם, ויוכל לספר לכל מי שמעוניין מה שראו עיניו ושמעו אוזניו בעזרת חיים חבשוש.

חיים חבשוש סיפר את מעשה הקונדס לכל מי שרוצה לשמוע, תוך הנחה כי האנשים יחדלו להאמין בבדיחות מעין אלו.

דברי ההסבר של חיים חבשוש הגיעו לאוזני הערבי, והוא דחה אותם כדברי הבאי ושקר גס, נשבע באלקים ובנביא כי אכן ראה ופגע בשדה.

כשנודעה לח״ח תגובת הערבי ובטחונו שראה השֵדָה, הפטיר ואמר: ״אכן אין תקָנה להוזים ולשוטים!״

חיים חבשוש והלוי והמסע למארב

אל מרי סלימאן אלקארה, רבם הראשי של יהודי תימן, הגיע בשנת תר״ל (1870) שליח נכבד בשם יוסף הלוי מטעם האקדמיה הצרפתית וחברת ״כל ישראל חברים״, ואתו מכתב־המלצה מאת העסקן הנודע משה חנוך הלוי ז״ל, יהודי ספרדי שגר בעדן.

במכתב אל הראב״ד ממליץ משה חנוך לעזור לשליח הנכבד יוסף הלוי, בלי לציין, ולו במלה אחת, את שליחותו. נראה שהלוי לא סיפר לאיש את מטרת נסיעתו. אף למשה חנוך כותב מכתב־ההמלצה.

משפחת חבשוש

גם כשהגיע לצנעא לא הודיע לראב"ד מה מטרת בואו, והיה פוטר את השואלים: "את אחי אנכי מבקש". אך את המטרות לשמָן הוא בא מצניע, והן: א. העתקת כתובות שבאיות ב. בדיקת אפשרות לפתוח בית־ספר בצנעא ליהודים, מטעם חברת "כל ישראל חברים".

הימים בהם הגיע הלוי, היו ימים קשים לאוכלוסיה הערבית, ובייחוד היהודית, בשל העדר שלטון יציב. בימיו שלט מוחסן אלשהארי ועמדו לו מתנגדים. הכלל, המצב כמו שנאמר בדניאל, "מהקם מלכין ומהעדא מלכין", דהיינו "מקים מלכים ומוריד מלכים".

יוסף הלוי התקבל על־ידי הראב"ד בכבוד וזה אירחו בביתו ואת אחיו של הראב"ד, ר' יחיא העמידו לעזרתו בכל אשר יפנה.

משנודע לח"ח כי הלוי הגיע, ביזמתו שלו, הוא נפגש עם הלוי, כמובן בהסכמת הראב"ד, ושוחח אתו על דבר בואו. וזה מצניע, כאמור, מטרת בואו. תוך שיחה עמו, עומד ח"ח בערך על כוונתו של הלוי ומה שחשוב הוא, אולי יוכל ללמדו דעת דברים שאינו מבין אותם, כגון כתב השבאים. זוהי ההזדמנות שניתנה לו לח"ח להכיר אדם מעולם המדע שממנו יוכל ללמוד ולהשכיל, בייחוד בדברים שמעסיקים אותו, הכתובות השבאיות.

חיים חבשוש ניחן בלב רגש ובהתעניינות רבה בכל גוני החיים ובתפישה חדה ובהתמדה, כדי לחדוֹר ללבו של ענין. הוא נמשך אחר קריאה ועיון בעיקר בענינים היסטוריים. רצה לחקור גם בענינים שהם למעלה מבינת אדם ולדעת דברים נסתרים.

עבודתו כחרש־נחושת הביאה לו להכיר את הכתובות השבאיות. מערבים בדווים קנה לוחות נחושת ליציקה לצורך עבודתו, ומצא בהם כתובות שבאיות. העתיקן בטרם התיכן, וחֵלק מהן שלח לעדן למכרן כדברי עתיקות. גם בצנעא מצויות במקומות שונים כתובות שבאיות שאיש אינו יודע תוכנן, ואין מתעניינים בהן, פרט לזה שהן כתובות בבחינת קמיעות. כתובות אלה, מדוע נחקקו באבני הבנינים ועל לוחות הנחושת, מי עשאן ולמה, מהו תוכנן. בתחילה סבר שאלה שמות קדושים וכדומה, ומי שיוכל לפענחן בוודאי יתגלו לו צפונות מעניינות.

אך ככל שהתעניין הבין שזהו כתב רגיל שנעשה בידי בני אדם, והחל לצרף צורת אות לחברתה ולהשוות ביניהן, ולכן העתיק כתובות שבצנעא וישב בבית ללמוד, אולי יפענח תוכנן. הוא הבין שלפניו דברים וציונים היסטוריים, שבבוא העת ילמד אותם ויפענחם. ובינתיים, שעתו של ח"ח דוחקת בידו. רוצה הוא לדעת ולהבין מה כתוב באבנים. ואם נזדמן לו איש תלמיד־חכם, יש לנצל זאת וללמוד ממנו, וחבל על כל דקה שהולכת לאיבוד.

חיים חבשוש כותב בספרו "מסעות חבשוש" דף 6/1:

"ובאותו זמן היו לי העתקות מעט מהאבנים ועדיין לא השתמשתי בהם, כי לא ידעתי שמותם ומשמרתם ובעורמה הבאתי לו (הכוונה להלוי) ספר המוסר כתב־יד ישן לחכם מחכמי תימן כמהר"ר יחיא אלדאהרי, ובין עליו החבאתי מעט מהמכתבים הנמצאים אצלי, והייתי משבח ומשתבח בצחות לשון המחבר וחרוזיו הנפלאים. והחכם הנזכר לא שם לבו לדברי ולא למתק לשון המחבר, באמרו שמחסרון ידיעתו בלשון עברית הוכרח לקשר ענינו בלשון משנה ותלמוד. אחר כך שאלני אם אני רוצה למכרו לו, כדי שיביאהו לבית הדפוס להדפיסו, בעבור שלא יאבד ויישכח חייו מן העולם. וגם כן ישלח אחר תחתיו מן ההדפסה זולת דמיו.

עניתיו, עכשיו לא אוכל להשלים עמך, ואם רצונך אניחהו אצלך, עד אהי נמלך עם אח י ומחר אשיבך דבר. עד כאן לא יכולתי לדעת מבוקשו.

"וביום המחרת, הלכתי אליו בנושא הספר הנזכר ולהראות לו המקומות החסרים שבו, ובלבי לא על ספר המוסר אנכי נצב, כי אם על חיי האבנים העתיקות והמכתבים המונחים שם, וארא והנה כבר נעלמו חלפו והלכו — ולא מצאתים עוד בהספר. שאלתיו, אדוני, אני הנחתי בהספר חתיכות נייר ועליהם איזה רשימות, ועתה לא מצאתים? בקש עליהם לפניו ולאחוריו, עד אשר הוציאם מתחת הכר אשר הוא יושב עליו, שאלני, ומנין באו לך ומה תעשה בהם?"

הלוי, מקבל את הספר מידי חבשוש, ולבו ועיניו אל הפתקים שבהם רשומות כתובות שבאיות שונות.

הלוי מקצר השיחה — כי הוא רוצה לעיין במה שיש בספר — שולח את ח"ח ומבקשו לבוא למחרת.

כאן מתבודד הלוי עם עצמו ותוהה לאמר: באקדמיה הצרפתית דנים חודשים בנושא השבאים, ולומדים אותו שנים. דואגים לתקציב כדי שיהא ביכולתם לשלוח אדם שיעתיק עבורם מהאבנים בהן מסופר על מעשיהם של השבאים. המאורעות שקרו להם, המלכים שקמו להם, קיומם ותקופת שלטונם, תרבותם, אורח חייהם ודומה. וכאן בצנעא בירת תימן הרחוקה מצרפת הרבה מילין, עוסק בענין זה, הלכה למעשה, יהודי, תושב תימן בשם ח"ח שאינו חבר האקדמיה הצרפתית. והוא מנסה ללמוד ולפענח כתובות אלה, שאבות ההשכלה בצרפת מנסים ללמדן.

אכן, ח"ח היושב בצנעא בביתו ובבית המלאכה שלו, עושה מאמץ עליון ללמוד נושא השבאים והשבאיות, ומגיש בערמה ספר להלוי ספר אלדאהרי, בו מונחים כאילו פתקי סימון, תוך הנחה שהלוי יאכל את הפתיון ויסביר לו מה כתוב בפתקים אלה.

הפתיון שזרק ח"ח נקלט. הלוי עיין בפתקים והעלימם, כי עדיין הוא לא יכול

להבין איך הדברים מתפתחים, הלוי יכול לצפות התפתחויות שונות אך לא יכול היה לצפות שיבוא לצנעא ועבודתו נעשית על־ידי ח״ח. צירוף מקרים מפתיע!

כאמור לעיל, כשבא ח״ח לקבל הספר חזרה נעלמו הפתקים, שדווקא הם היו העיקר בכל התכנית וח״ח ביקש אותם חזרה. וכאן נתפס הלוי בקלקלתו, על־ידי שלקחם והחביאם והחזירם. לסיכום, גישת הלוי גישה ידועה, גישת התנשאות של בן אירופה על בן המזרח.

משעה זו ואילך, היה הלוי צריך לפרוס לפני ח״ח את תכניתו ומטרת בואו, ולא עוד אלא שהצטרך לבקש ממנו שיעזור לו באיסוף כתובות והעתקתן. נעשה ח״ח עיקר בנושא זה, והלוי נספח.

ולא רק זאת. כאיש מעשי, ביקש הלוי מח״ח לפעול מיד. וזה לא היסס ולא חשב אלא ביצע, דבר שהפתיע את הלוי ביכולת הביצוע.

ע״ד המקרה הטוב מצא הלוי שליח זריז מהימן, יודע מקומות הכתובות בצנעא ומחוצה לה, מכיר אורחות הערבים ומנהגיהם. תלמיד־חכם נכבד ונשוא פנים בעיני היהודים והערבים והראב״ד ועסקני הקהילה. הכלל — זיווג משמים.

כששב מביצוע המשימה בצנעא ובידו הכתובות מועתקות למרות הסכנה שבדבר מצד ההמון הנבער, ביצוע העתקת הכתובות השבאיות במהירות ובדייקנות, הגדיל ערכו בעיני הלוי וגם בעיני הראב״ד סלימאן אלקארה ויחיא זצ״ל.

לגבי דידם נמצא האיש שיפתור בעיות הלוי על הצד הטוב ביותר.

הלוי שוכב חולה, וכדי לא לאבד זמן מבקש מח״ח לצאת לעיירה גימאן שיש בה כתובות ולהעתיקן, וזה יוצא לעיירה ומבצע את המשימה, וחוזר. ומוסר ההעתק לידי הלוי.

הלוי מעיין ומוצא כתובת אחת כפולה. הלוי, במקום לברר עם ח״ח, הלך והראה לראב״ד, וציין שהוא חושד בו שרוצה לסדרו בשל השכר.

משנודע דבר זה לח״ח נפגע מאוד והתקומם נגד העלילה. ואחר כך התברר, שאכן במקום הזה יש שתי כתובות דומות. וח״ח צודק. מקרה זה הביא את הלוי לסמוך על יושרו של ח״ח ובעתיד היו ביניהם יחסי כבוד הדדיים.

המסקנה לאשורה, בכל צנעא היהודית והערבית לא נמצא איש אשר יכול היה למלא תפקיד זה, בכשרון ובמסירות כמו ח״ח, למזלם הטוב של הלוי ושולחיו מהאקדמיה הצרפתית.

נשאלת שאלה חשובה, האם הלוי בלי חבשוש יכול היה להקיף במחקרו ולהספיק להגיע למקומות מרוחקים ולהעתיק 685 כתובות, בזמן שעמד לרשותו? ספק רב. העשיה, התכנון, המגבית לקיומם, הכל נעשה בידי ח״ח איש המקום, ומה גמל לו הלוי?

משפחת חבשוש

בדו״ח שפירסם הלוי בצרפת ואת תוכנו מסר לשולחיו הזכיר אמנם את חבשוש שיצא אתו מצנעא, אך סמי מכאן ואילך שנסע אתו, עשה עבודת מחקר עצומה. ליווהו בדרך־אימים שסכנת נפשות ריחפה עליהם בהתמדה, ושבהרבה מקרים — הודות לתושייתו של חבשוש ניצלו ממוות. פרופ׳ שלמה דב גויטין מציין בהקדמה למסעות חבשוש דף ג׳ בלשון ביקורתית: ״אמנם אין הלוי רומז עליו אלא בתיאור צאתו מן העיר צנעא. ובתיאור שאר הדרך, הוא כותב כאילו הוא לבדו בנסיעתו הגדולה והאיומה״. מתהלך בין הגויים הנבערים מדעת. מבצע העתקת הכתובות, מקבץ נדבות לקיומם מיהודים עניים, כל זה עושה הלוי לבדו. יחס זה מוזר ומשפיל.

נתעכב קצת על שליחותו רבת החתחתים של ח״ח לעזרתו של הלוי ועל הסכנות שבה ואיך נראה הדבר בעיני פרנסי הקהילה. וכך מתאר חיים חבשוש את צאתם מצנעא, הוא והלוי:

״את ביתי נטשתי בר״ח אדר תר״ל (1870) ואת אחַי וילדי עזבתי, ויצאנו מצנעא אל עיר אל רוצה. והרב יחיא אלקארה לְווה אותנו עד קצה בתי ישראל, וכאשר בִּקש להִפרד ממנו הורידו עיניו כנחל דמעה. ובהתפללו עלינו שיצילנו השם ויחזירנו לשלום נאלם מרוב בכיה״... (מסעות חבשוש דף 34). מזה אנו למדים עד מה קשה שליחות זו שנטל עליו ח״ח, ומה רבה החרדה מצד פרנס הקהילה ר׳ יחיא אלקארה, שמכיר את המצב בתימן.

כאמור, מוזרה ותמוהה שליחות זו, שלא זכתה לציוּן ולהוקרה מצִדו של הלוי, הוא ממש התעלם ממנה לחלוטין, אלמלא יציאתו לתימן של הנוסע המפורסם היהודי א׳ גלאזר בשנת התרנ״ד (1894) ושמע סיפורו של ח״ח ונסיעתו עם הלוי, וקיפוחו של חבשוש על־ידי הלוי בדו״ח הנסיעה, דבר שכנראה קומם אותו. גלאזר יעץ לח״ח להוציא ספר על חלקו במסע זה, והוא, גלאזר, היה מוכן נפשית לספר על מסע חשוב זה. ואכן. ראוי א׳ גלאזר לברכה על שזירז ודחף את חבשוש לכך (פרופ׳ ר׳ שלמה דב גויטין הי״ו ראוי למיטב הברכות על ראשו) זכינו בספר זה במספר דברים: בספר עצמו. תרומתו להכרת יהודי תימן, כפריים ועירוניים, סגנונו קולע וחד. סיפוריו המתומצתים ומזכירים סיפורי התנ״ך. לשונו העברית והערבית, המיוחדים לו וליהודי תימן. הכלל, הספר הנוֹ תעודה חשובה לקורא, לחוקר, למתעניין ביהדות נפלאה זו שח״ח נמנה עמה והוא מטובי בניה.

ראוי להפנות את תשומת לבו של הקורא לענין חשוב שנזכר בספרו וח״ח מעלה אותו ומסַפרוֹ ברגש רב. ממש הנאה לקרוא: ״...כשמעי את דבריו (הכוונה להלוי) אמרתי לו הנני מוכן ומזומן לכל אשר תצַוה עלי. אבל, פחד ורחב לבבי, פחדתי מרעת זאבי ערב השוכנים שם. ולבי נרחב בחשבי, עתה באה העת כאשר עם לבבי לבקר ולראות את אחינו יושבי המזרח, הנקראים בפי מורי והמוני ״בני דן״ והמשיך: ״גם כל עדתי וגם הרב הגאון האב״ד ואחיו כמהר״ר יחיא ואחי׳ כמהר״ר אברהם אשר הוא יושב אצלם חשבו בו שתכלית נסיעתו האיומה הזאת. היא רק לחפש וללכת אל עשרת השבטים היושבים סגורים במזרח תימן״.

משפחת חבשוש

ייתכן שגם ח"ח בלבו פנימה האמין באגדת עשרת השבטים, ואדיר היה חפצו למצוא אותם במסע זה, במקרה או בדרך עבודתם, בחקר השבאים.

בנושא זה, אספר סיפור אודות שבט הנקראים דן־קלים. כנראה, שבט זה הוא חלק משבט דן שאבד שהכרתי אותם בדרך עבודתי באתיופיה.

בקרבת עיר הנמל עצב אשר (מזרחה) של אתיופיה השוכנת לחוף הים האדום, ישנו שבט, הנקרא דן־קלים. הם נבדלים מתושבי הסביבה בצורתם, באופיים, חריפות שכלם. רובם יורדי ים: דייגים, מובילי סחורות בסביבות הים האדום, אמיצי לב. האגדה מספרת שמוצאם מיהודים שהתאסלמו. ונטמעו בסביבתם. ראוי היה לחקור נושא זה.

מה כותב הראב"ד האחרון לגלות תימן ר' **עמרם קורח** זצ"ל בקונטרס מיוחד על

תולדות הרב חיים חבשוש בן כבוד הרב יחיא חבשוש

"הרב חיים חבשוש נולד לאביו כבוד הרב רבנו יחיא חבשוש בכניסת המאה השביעית.

אביו הרב יחיא היה זקן המשפחה ונכבד אצל הכל בענוותו, ויושר לבו ונעלה אצל רבני דורו בבקיאות וסברא נכונה בכל הספרים התורניים. נאסף לחיי עד בשנת התר"ך (1860) בערך, והשאיר אחריו את בנו הגדול חיים הנזכר. ואחיו שכר ומאיר ושלמה.

חיים ניטפל באחיו אלה. ובפרט באחיו הקטן שלמה שהיו לו געגועין עליו כאב לבנו. אחרי מות אביו ניהל את אחיו והמציא להם עסקים שיוכלו לפרנס מהם את עצמם.

מצוקות הזמן בתקופת הימים ההם בתימן בכלל ורדיפות היהודים בצנעא בפרט כבר כתב הרב יעקב ספיר הלוי ז"ל בספרו "אבן ספיר" ובאיגרתו לתימן כל מה שהיה עד ראייה עליו, גם חיים חבשוש בספרו "מסעות תימן והליכות תמא"*פלט מקולמוסו פליאות מקורות הזמן ההוא אשר ראו עיניו. אין להוסיף עוד סיפורים והשערות מפי השמועה.

רק אישיות חיים חבשוש אשר הכרתיו ובחברה הייתי עמו, בכמו עשר שנים קודם אספתו אוכל לתאר.

חיים חבשוש יחיד היה בדורו בשכלו החד ובהבנתו המהירה. צורתו ותנועותיו מוכיחות על מחשבותיו הבהירות. איש שעיר היה מבהיל עיני רואיו, והיה זה לו לתפארת שחנן לו הטבע מה שהוא יוצא מגדר הבריאה וכן הוא מתאר עצמו בספרו "מסעות חבשוש"

*) עיין הערה עמוד 31.

משפחת חבשוש

חברתו האנושית

דבורו עם כל אדם, יהודי ולא יהודי, באדיבות ושפתי נועם. מושך לב שומעיו בהמתקת אמריו, לטובת כל איש לפי בחינתו, אוהב הוא לעמוד לימין העשוקים הנחשלים להצילם מצרתם, וטורח הוא בעצמו להתיצב עם שופטי ארץ — ולא ייעף עד יוציא עשוק מאפלתו.

מקרה רצח הגזבר הישיש יעקב שרעבי זכרון פאר הוא להמנוח חבשוש

הגזבר הנזכר, בא אליו יהודי אחד מעיר בוסתאן נפת אלחדא, שמו דאוד יחיא אלעאשרי. היהודי הזה כבן שלשים שנה. גווייתו קטנה ומראהו דל ורזה. אולם יכול הוא להסית את הגזבר כי כבר גבה כמות גדולה מחיטים ודוחן ושעורים, והנם טעונים על עשרה גמלים והוא נסע לפניהם. ובעוד יומיים או שלושה יגיע, לפרנס בהם את העניים.

הגזבר האמין וקיבלו בסבר פנים והכניסו לביתו. וביום שבת קודש הסב עמו. על שולחנו. ולשֶמע הדורון הזה באו שלושת ילדי הגזבר לקבוע סעודת שבת אצל אביהם ולהקביל פני האורח הבא. ובמוצאי שבת הלינו בחדר משכבו, אשר היה רגיל לישון בו יחידי.

ובבוקר יום ראשון, חמישי לחודש אדר הראשון משנת תרנ"ד באו אנשי בית הגזבר לחדרו כמנהגם בכל יום, ומצאו את הגזבר מת תחת סדינו, והאורח דאוד כבר הלך להתפלל בבית־הכנסת עטוף בציציות, מוכתר בתפילין.

וכשמוע שלושת בניו כי מת אביהם, חשבו שזוהי מיתת נשיקה שזוכים לה נפשות החסידים. כל יושבי העיר נתעסקו בקבורת הגזבר. וכבוד גדול עשו לו ללוות מיטתו בהספד וקינים.

דאוד הנזכר אף הוא יצא ללוות את המיטה, ואת קולו הרים בבכי תמרורים.

חבשוש הנמצא שם בעת הלוויה, לא היה יקר אצלו ההספד וערכו, ושם לבו לדרוש ולחקור איך היתה מיתה זו חטופה, עד שמתוך הדרישות הבין, שדאוד זה היה ישן עם המת בחדר מיטתו. ורגשותיו הוכיחו לו כי הנאסף נרצח, והביט בדאוד זה לאיש רוצח. ומיד הלך אל שוטר העיר וביקש ממנו לתפוס את דאוד הנזכר ולשמרו טרם יימלט, כי חשוד הוא ברצח הנאסף.

השוטר שלח מאנשי החיל אל בית הקברות, והובילו את דאוד לשמרו במשטרה. ואחר הקבורה ושוב האבלים לביתם. הלך חבשוש אצלם, פתח ואמר להם, לא בנשיקה מת אביכם כי אם על ידי סם או בחניקה, וכי האורח דאוד הוא הרוצח האכזר!

משפחת חבשוש

הם השיבו כי אסור לחשוד באדם כשר ובפרט אורח זה אשר שמעו מפיו דברי תורה ודברי מוסר בעת קביעותם בסעודת שבת של אתמול.

חבשוש עלה ברעיונו לחקור על תכונת הבית. אשר ישנו שם הגזבר והאורח. וראה בו פתח אל החדר הפנימי, אשר דרך לגנוז שם כל חפץ יקר. השיב להם: תחילה צריכים אתם לבדוק חדר זה, לראות אם כל חפצי אביכם שמורים. והם נתעצלו מלבדוק אולי נחשד חבשוש בעיניהם. שאין בדעתו כי אם לראות את בית נכאת אביהם. ויפצר בם, עד אשר פתחו את החדר והחלו לחפש והננו רֵיק מאמתחתות הכסף הגנוזות שם. אז צעקו מר כפליים, על מות אביהם באנחת לב. ועל הכסף הנעדר בשברון מותניים.

חבשוש שפט בדעתו שאין להתמהמה וחשש פן תטמע הכסף. וחיש מהר הלך אל השוטר העליון. ושח לו את המאורע. השוטר שלח בעד דאוד הנזכר והובילוהו לשמרו במשטרה העליונה.

חבשוש לא נח ולא שקט ונכנס ברשיון השוטר לבית מאסר דאוד. ובא עמו בדברי פיוס והיטיב בדרך דרישה וחקירה, מעת הצהריים ועד שעה ראשונה בלילה עדי הצליח ונלכד דאוד בלשונו והוציא הגה מפיו, כי רצח וגם גנב את הכסף, והפקידו בבית סאלם רצאבי בשכונת היהודים.

חבשוש הודיע לשוטר בהודאת הנאסר ותכף קם השוטר והוציא הנאסר תחת שמירת שלשה חיילים, ובאו כולם לשכונת היהודים, אל בית רצאבי. שאלו רצאבי על הפקדון, הוא הכחיש ואמר, כי לא ידע מזה מאומה. החלו לחפש בבית. והכסף נמצא טמון בדיר העזים. צרור בשני כיסים, בסך הכל שמונה מאות ועשרים ריאל. את הכסף שמו על שכם דאוד והובילוהו אל המשטרה. ואת הכיסים שמו באוצר המשטרה. והתחילו לענות את דאוד עדי יודה בפשע הרצח.

חבשוש הליץ בעדו כי אין להכותו ולא לענותו שכבר הוא מודה בפשע חטאתו. הוסיפו לשאול את דאוד על דרך הרצח והוא הודה בפניהם שעל ידו היה מעשה הרצח.

המשטרה כתב אל הואלי (המושל) דין־וחשבון על כל הנעשה. והואלי מסר דינו לבית הדין אלקאצ׳י.

הקאצ׳י (השופט) שלח בעד היורשים שלושת בני המנוח. והזמין את הרוצח, ובתחילת דינו שאלו הקאצ׳י, איך היה מעשה ברצח זה. ולקיחת הכסף.

הוא הודה מפיו, כי במוצאי שבת בעוד לילה קם ומצא את הזקן חי תחת סדינו, ואז רבץ על צווארו ועל חזהו. והמתין עד שפסקה נשימתו. ושבתה דפיקתו. ואז קם מרבצו ופתח את החדר הפנימי ולקח הכסף הנמצא שם. והלך והפקידו בבית סאלם רצאבי. ואחר כך חזר אל הבית והזקן כבר הוא פגר מת. ואנשי הבית עדיין לא נעור אחד מהם משנתו. עזב את הבית והלך להתפלל.

וכששאלו הקאצ׳י מהיכן ידעת שיש כסף בחדר זה, השיב כי ביום ששי בא

אחד וביקש מהגזבר להלוותו חמישה ריאל. ועמד והוציא החמישה ריאל מחדר זה. והוא הבין שחדר זה אוצר הכסף.

הקאצ׳י ציווה להביא הכסף מאוצר המשטרה והוציא משפט לאמיתו, שהיורשים זוכים בכסף זה על פי הדין ולכל אחד מהאחים שילם הקאצ׳י בידו שליש הסך לאחר שהביאו עדים שאין יורש זולתם.

דאוד הנזכר חרץ הקאצ׳י משפטו נפש תחת נפש, אשר לפי החוק העותמאני תמורתו מאסר ט״ו שנה.

דאוד הובל לבית־הכלא הרשמי וישב שם עשר שנים שלמות וביום בוא החנינה המלכותית לפטר כל מי שהִשליש שני שליש חק מאסרו, יצא לחופשי. מעשה זה שהחל ונגמר בהשכל חבשוש ורוחב בינתו היה בפי הכל תודה והלל על טהרת לבו והבנתו העמוקה ברגשי חמלה ורוח נבונה.

קנאתו במסיתים המתעים

בשנת תרנ״ה (1894) בא לצנעא איש שקרא את שמו יוסף עבד־אלה. האיש הזה כבן שלושים שנה מראהו אדמוני ומבנה גופו בריא וחזק.

הוא השמיע כי שליח המשיח הוא לבשר כי הגיע הקץ וקרוב יום בואו לקרוא לשבויים דרור, והוא קדם לפניו לעשות שליחותו לרפא חולים ולפקוח עיוורים, וכדומה. וגם לפקוד עקרות על ידי קמיעים ותחבושות שנמסרו לו מאת הגואל הגדול. וכל פתי וסכל נפתה להבליו, והחל לעשות מעשה והגדיל לקחת שכר פעולותיו, מכל הנמצא ביד דורשיו כסף או כלים מלבושים ותכשיטי־נשים, והרבה הוצאותיו בבשר ויין וכל מיני מעדנים. וכל זולל וסובא נלוה אליו ויהי בעוזריו.

חבשוש לבשתו קנאה על מעשה האיש הזה ותעתועיו והיה עוקב אחריו. פעם אחת בליל מוצאי שבת כשהייתי עובר בשוק, נפגשתי עם חבשוש. אמר לי, עתה נודע לי שיוסף עבד־אלה מֵסב בבית פלוני עם חבורת נשים אוכלים ושותים ומשתכרים ובשירי עגבים מתהוללים, ואני רוצה להיכנס פתאום לבית זה לגלות קלונם. עוד הוא מדבר והנה עובר בשוק סאלם עוּאץ׳ ושניים אחרים, הודיעם בהתלהבות מכל הנעשה והם נעתרו לבקשתו ללכת בלווייתו, וגם אני נשאתי פניו והלכנו כולנו. דפקנו את הדלת, המתינו מעט, אולי הסכימו שלא למנוע כי אם לברוח ואחר כך לפתוח.

פתחנו הדלת ונכנסנו אל החדר הפנימי שהיו מסובים בו. והנה אין שם איש כי אם הנרות דולקים ומאירים. וסדינים מצוירים תלויים בקירות החדר ועל פתחו. ואשישי יין ומיני זרעונים בוטנים ושקדים מונחים כאשר הם סדורים בפניהם. קראנו לאנשי הבית ואין משיב. עזבנו הבית והלכנו.

וביום המחרת נקראנו כולנו אל המשטרה. וכשבאנו לשם הוציא ראש המשטרה

משפחת חבשוש

כתב התביעה שהגיש בעל הבית הזה אל הואלי וקרָאו כלשונו. בטענתו שאנחנו נכנסנו אל ביתו פתאום באישון לילה מבלי רשותו והפחדנו את כל אנשי ביתו וכדומה, וביקש להאשימנו על אשמה זו.

ראש המשטרה מתושבי צנעא הוא. שמו אלסיד עלי פאיע, והיה מודע לחבשוש. ואחר השלימו לקרוא כתב התביעה אמר לחבשוש, אילו טענה זו היתה על חבריך לבדם הייתי יכול להאמין, אבל איש חכם והולך מישרים כמוך רחוק הוא בעיני שתהיה שותף במעשה זר ומתועב כזה.

חבשוש השיבו, אמת הוא שמעשה זה מכוער הוא, אם נעשה מקנאת איש לרעהו. אבל לקנאת ה׳ ותורת נביאו, כל הזריז הרי זה משובח; ועתה אדוני, אחלה שתט אוזן להצעתי, הנה לא נעלם ממעלתו מה שקרה בדורות הראשונים. בזמן האימאם פלוני, עמד המסית פלוני והטעה את התמימים עד שמרדו במלך ונענשו נפשות נקיים בהרג ואבדן. ועוד בזמן האימאם פלוני עמד המדיח פלוני וכדומה. וזה כמו שני חודשים בא לצנעא יהודי אחד וקורא את שמו יוסף עבד־אלה ובידו ספרי כישופים וטלסמאות. והחל להזיק יחיד ורבים. קסם קסמים להוציא נשים מתחת בעליהן ולפתות בתולות למאהביהן. ועוד משמיע קול מבשר כי הוא ימשול. ובקרוב יכבוש את צנעא. ואם כי הדאיבוני דבריו ומעשיו אלה, בכל זאת ידעתי כי לא יעשו רושם, כי בצל ממשלה עליזה וצדקת אנו חוסים, ולא יגיע לנו שום נזק מזה. אולם כשנודע לי כי יצא מן הקל אל החמור, לצוד נשים ולקבוע משתה ושמחה למעשה הזימה, לא יכולתי להתאפק. כי יראתי מחרון אף ה׳ וקצפו על התועבה הגדולה הזאת אשר שנא, כמו שמפורש בספרי כל נביא וחוזה.

ואז חשתי ולא התמהמהתי וחברי אלה אני הוא שביקשתי מהם לבוא בלווייתי למען יהיו עדי ראיה, והסכמתי בדעתי להיכנס אל הבית פתאום, יען שכל אוהבי זימה במסתרים עושים מעשיהם, ומי יגלה תועבותיהם. אולם לא לריק יגעתי, כי כאשר נכנסנו לחדר מצפוניהם אם כי ברחו, הנה השאירו החדר כמות שהוא בסדיניו ומצעותיו המצוירים, והנרות והעששיות דולקים ומאירים. ואשישי יין וכל מיני מגדים מונחים כאשר עזבום בחפזם לרגל נוסם הם יעידון כי חברת מנאפים נועדו שם, ובעל הבית הידוע לאיש עני ורש השאיל או השכיר להם חדרו להשביע רעבונו מפַּתבגם ולמלאת מיין משתיהם, ואם תשאל חברי הם יודיעו את כל ראו בעיניהם. בטוח אני כי יואיל מעלתו לזכות במצוה הבאה לגרש את האיש הזה משכונתנו ולהדיחו אל ארץ אשר ממנה בא. ותשא ברכה מאת ה׳ ומפי כל קהילתנו.

השוטר אחרי שמעו כל דברי חבשוש שאל את פי הנקראים. הם הגידו על כל הנעשה ואת אשר ראו. אחרי כן הבטיח השוטר לעיין ולחקור ויצאנו מלפניו זכאים.

חבשוש המשיך דרכו אצל השוטר ושרי הממשלה עדי ניצח ויצאה פקודה מאת הואלי לגרש את יוסף עבד־אלה מצנעא, ואחרי צאתו הלך אל עיר שבאם, וישב שם ונשא אשה משם.

וכהצר ליוסף עבד־אלה ואחוזת מרעהו, חיברו פיוט על פי תכונת שירי תימן.

פזמון בעברי ופזמון בערבי ובאחד הפזמונים העבריים חירפו את חבשוש בלשון זה: "יכרית משנאי בביקוש, הוא חיים חבשוש" ובאחד הפזמונים הערביים קיללו את סאלם עואץ' באמרם "סאלם עואץ' אלמסמא, צאבה באלעמא" דהיינו: "סאלם עואץ' הידוע. יכהו בעוורון".

כביר מצאה ידו חבשוש להעביר את כוח הטומאה, חן וכבוד נחל בקנאתו זאת הקדושה.

שקידתו למדעים וקורות דורות קדומים

בשנת תרנ"ד — תרנ"ה נתמנה שופט דתי במדינת צנעא מטעם שיך אלאסלאם באיסטנבול הקאצ'י (השופט) מחמד סעיד אלזהרי אפנדי (הוא הקאצ'י הנזכר ברצח הגזבר).

הקאצ'י הזה היה מתנהג בענוות צדק ויראת חטא. בשבתו למשפט דיבורו בנחת והסברה לבעלי הדין מבלי שום איום ולא גיזום. בהסדירו את פסק הדין כותב מורה מקום אל הסעיפים המפורש בהם מה ששייך לאותו דין. ומעתיק לשון אותם סעיפים במתכונתו.

זהיר היה ביותר שלא לשמוע דברי בעלי דין שלא בפני בעל דין חברו. ולפיכך כשהיה הולך מביתו לבית־המשפט וגם בצאתו משם ללכת אל ביתו, עיניו לנוכח דרכו יביטו ולא יפנה לכאן ולא לכאן למען לא יתלווה אליו שום אדם.

ובהיכנסו לביתו. אין למישהו רשות להיכנס אל הבית למען לא יקדים אדם שום טענות ומענות. ולא היה נזקק לדברים שבין אדם לחברו כי אם בבית־המשפט הרשמי, ועוד הרבה מידות טובות היו בו המוכיחות על טהרת לבו ורוחב שכלו.

חבשוש היה מתאווה וחומד לבוא בדברי משא־ומתן עם זה הקאצ'י, על מנהגי הערביים וחוקותיהם לפני האיסלאם ועל קורותיהם המה מלכים לאחר האסלאם ויתר שאלות אשר מעצם פתרונן יוכל להבחין חכמת הקאצ'י ובקיאותו בספרים המיוחדים להם.

וכראותו שאין הדרך פתוחה לפניו, הלך וישב על אם הדרך אשר לפני באב אלסבח וכיוון הזמן אשר משם יעבור הקאצ'י בצאתו מבית־המשפט, וכשראה הקאצ'י עובר, עמד בריחוק מעט ונשא קול הנשמע ושאל בזה הלשון: "**אלג'ה אלערביה מן אביהא ומן אומהא אפתני מולאי**" (דהיינו: "השפה הערבית מי אביה ומי אמה. הסביר לי אדוני").

הקאצ'י הסב פניו ובפני צהובות השיבו, יש בשאלה זו שתי דעות: יש אומרים שהיא שפה שדיבר בה אדם הראשון ביום ברא אלוהים אותו. ויש אומרים שהיא לשון מוסכמת צמחה וגדלה במשך זמן.

חבשוש נתקרב אל הקאצ'י, ואמר: יפה הורתני ובענין זה ושאלות אחרות

הצריכות עיון ויישוב צריך אני לשאול וללמוד. אם תרשני לבוא אל הבית תקבע לי זמן. אמר, מחר ביום ששי שעה עשירית תבוא אל הבית.

חבשוש לא איחר את הזמן ואף כי נמשך במשא־ומתן עד סוף שעה אחת מליל השבת, אולי השלים תפלתו וסעודתו בשבת הבאה.

הקאצ׳י ערבו לו ידיעות חבשוש והבנתו ונתן צו לשומר השער שלא יעכב חבשוש מליכנס בכל עת שיבוא.

ומאז היתה לחבשוש יתר חשיבות, וחֵין ערך אצל מכיריו בהיותו רצוי ומקובל אצל הקאצ׳י המפורסם בחסידות וביושר לב, גם ניתוספו לו מיודעים. בראותם אותו יוצא ונכנס אל בית הקאצ׳י הסגור מפני כל, אשר יאמר כי חכמתו רוממתו להתיצב לפני קצין רם מעלה.

קונטרס זה שהבאתי אותו בצילומו בכתב ידו של הראב״ד רבֵּנו עמרם קורח זצ״ל נשלח על ידו שנת תש״ב לישראל וזה היה שמור באוסף המסמכים שאתי, ניתן לקבוע שלא השאיר לו העתק של קונטרס זה. כי בניו לא מצאוהו בין ניירות שלו. וסברו שאבד.

לפנינו אם כן, תעודה חשובה של סגנונו המיוחד; מקוצר ותכליתי, כתב ידו הידוע ביופיו שטת הכתב המקובלת עליו.

במכתב מיום ה׳ אלול תש״ב (1942). המצורף לקונטרס, מציין רבֵּנו עמרם לשון זו: ״על דרך החוברת שהתחלתי לכתוב על תולדות חיים חבשוש ופעולותיו הן אמת כי הוא חלק קטן״.

״יתכן ויש עוד חומר שנכתב על ידו הקשור לחיים חבשוש מלבד הקונטרס ומה שנכתב בספרו [סערות תימן בעריכת מר. ש. גרידי דפים נ״א עד נ״ז) ויש צורך לחפשו.

דף מקונטרס שכתב ר׳ עמרם קורח בכתב ידו:
תולדות חיים חבשוש ז״ל

תולדות הר׳ חיים חבשוש בכ״ר יחיא חבשוש

הר׳ חיים חבשוש נולד לאבין כהר׳ יחיא חבשוש בכנסת העלה השבעים.
אבין הר׳ יחיא היה בקי המשפחה ובכבר אצל הכל בשנותו ויזכר לבו ונעלה אצל
רבני דורו בנקיות ובכבוד נכונה בכל הספרים התורניים נחפץ לחיי עד בשנת
בערך והשאיר אחריו בנו הגדול חיים הנ״ו ואחין שכר ומאיר ושלמה.
חיים ניטפל באחין שה ובפרט אחין הקטן שלמה שהיה לו געגועין עליו
כאב לבנו. אחרי מות אביו נהל את אחין והמציא להם עסקים שיוכלו
לפרנס מהם את עצמם.

מצוקות הזמן בתקופת הימים ההם בתימן בכלל ורדיפות היהודים בפרט
בפרט כבר כתב הר׳ יעקב סעיד הלוי זל בספרו אבן ספיר ובאגרתו לתימן כל
מה שהיה עד רחייה עליו גם חיים חבשוש בספרו מעשות תימן והליכות המלך
פלטו מקול מוסרו פליאות מקורות הזמן ההוא אשר רחו שניו אין להוסיף עוד
פיפורים והשערות מפי השמועה. רק לידיעות חיים חבשוש
אשר הכרתין ובחברה הייתי עמו בכמו עשר שנים קודם אסיפתו אוכל להתאר.
חיים חבשוש יחיד היה בדורו בשכלו החד והבנתו המהירה. עורתו
ותגועותיו מוכיחות על מחשבותיו הבהירות. לים שעיר היה מבהיל עיני
רואין והיה זה לו לתפארת שאין לו הטבע מה שהוא יודע מגדר הבריאה וכן
הוא מתאר עצמו בספרו מעשות חבשוש עמוד

חבריתו האנושית

דבורו עם כל אדם יהודי ולא יהודי באדיבות ושפתי נועם. מושך לב

חיים חבשוש — מומחה לתולדות האיסלאם וחוקות השבטים הערבים

הגות ומחשבה העסיקו את ח״ח. כשהתיצבה בפניו בעיה כלשהי, היה חוקרה עד תום, ולא היה מתבייש לומר: איני יודע, והולך למלומדים יהודים או ערבים, ומתיצב בפניהם כתלמיד בפני רבו. היה פונה אל מקום עבודתם. או אל ביתם, או במפגש ברחוב, היה מחכה בפינת הרחוב עד יעבור אותו אדם חשוב ועוצרו, פורש בשלומו ושואלו. אם יהודי פגש, היה שואלו: הסבר לי ענין זה״. ועם ערבי: היה שואלו בערבית: ״אפתני באלמסאלה האדי״ — דהיינו: ״הסבר לי שאלה זו״.

אנשים שהיכירוהו והעריכו אותו היו מזמינים אותו הביתה, לדיון באותה שאלה שהוא בעצמו לא יכול היה לפתרה, והיו בתחושת הערכה עצמית שהוא, המלומד הידוע, פנה אלהם.

בשבתם בבית, היו מלַבּנים השאלה בצותא. ולומדים זה מזה, וכשהיה הנשאל מסביר דברים לא על דרך הנכון, היה מסביר לאיש שיחו בלשון זו: ״מש האכדא יא סידי״, דהיינו: ״לא כך אדוני״ בניחותא ובשקט, ובלי שבן שיחו ירגיש זילותא בו ובסברתו, והיה מסביר לו הענין מאלף עד תיו, בליווי שמות, תאריכים, אמרות כנף של התקופה שליטיה. ידע השומע כי הדברים שנאמרו על ידי חיים חבשוש הם הדברים הנכונים ואין לערער אחריהם, ותחת שבא ללמוד נמצא ח״ח מלמד.

אחת השאלות החשובות שנתקל בהן היתה, לימוד ההיסטוריה לפני מוחמד. לגבי דידם של המוסלמים.

ההיסטוריה התחילה מאז מוחמד, מה שקדם לפני כן זוהי לגבי דידם של המוסלמים בתימן תקופת אלג׳אהליה, דהיינו הבערות. ההיסטוריה אצלם מלפני כן לוטה בערפל, וח״ח השתדל להחדיר בהם את קדמות היהדות והנצרות לאיסלאם.

גם ביחס לאיסלאם לחוקיו השונים, בייחוד חוקי השבטים, ידָעם יותר מלומדים המוסלמים.

בציבור המלומדים היהודים או הערבים היה בר סמכא בכמה ענינים, שידע אותם. ח״ח לא התקשט בשם מרי, לא הלביש הסבריו במורא ופחד, אלא נהג בדרך הפשוטה: ההסברה והשכנוע. וראה זה פלא: הודות לפשטותו והליכותיו בלי תארים, היתה אליו הערכה גדולה בציבור.

ניתן לומר, הוא היה המשכיל היחיד בדורו במלוא מובן המלה, ורחוק היה מקיצוניות דתית, מביטול הזולת וידיעותיו, מזלזול ברעיון כלשהו. העריך את בני

דורו, מוריהם ורבניהם מתוך גישה משלו. ידע לנווט את התערבותו בעניני הציבור בלי לפגוע בנושאי המשרה, מעמדם ורגשותיהם.

השכלתו היתה אורח חיים, ולכך היה מוערך ואהוב על־ידי חבריו.

חיים חבשוש מחפש זהב בתימן בשליחות הממשל התורכי בצנעא

תחילת הסיפור: "בכפר אלצ'מאר, הנמצא בתהאמה מזרחית לצנעא, בימיו של הפחה אסמאעיל חאפץ מצאו חתיכת זהב משקלה בערך שמונים דרהם ובהיות ועברה מיד ליד בידי האנשים נחסר משקלה, וכשהגיעה לידי הפחה משקל הנשאר בערך חמישים דרהם, בהיות והחתיכה גבשושית כנראה. התפוררה בידי האנשים".

הפחה, שלח את חבשוש שהכירו כאיש נבון ובעל ידע במתכות לחפש זהב במקומות שנמצאה בהם חתיכת הזהב. ח"ח כדרכו עשה מחקר יסודי, והתברר כי במקום שציינו שמצאו חתיכת הזהב לא נמצא דבר למרות החפירות והבדיקות שח"ח עשה.

אבל במקומות אחרים מצא סימני זהב ומתכות אחרות. בחריב אלקראמיש, בג'איבה והוא מציין שלקח מלא כף ידו מהחול שבמקום. והתברר כי במקומות אלה היו חפירות עמוקות בצד ההר והוציאו מחפירות אלה בדיל.

ובמקום אחר: במארב, מוציאים הבדוים במקומות שונים זהב חתיכות קטנות מאוד. ייתכן שבמקום זה נמצאת מתכת של זהב.

שליחות זו מוכיחה כי מעמדו של ח"ח, בממשל ובציבוריות, היה מעמד של השליח המוכשר והמהימן.

חיים חבשוש "אלמזעל" דהיינו השעיר

חיים חבשוש, כשנולד לאמו לולוה ואביו יחיא, היתה להם הפתעה, להם ולאלה שבאו לראות את הילד.

הוא היה שעיר בכל גופו כילד לכל דבר, למרות שזה עתה נולד, ראשו וגבות עיניו, שפמו, ידיו ואצבעותיו. גבו ובטנו, ורגליו היו מכוסים שערות שחורות, עד שהיו אומרים עליו שהוא "כשעירים", דהיינו כשדים.

אמו השתדלה להסתירו מעין רואיו מחשש עין הרע. מובן כי כשגדל גדלו שערותיו והיו לו הרבה בעיות, עד אשר הסתגל הקהל לראות אותו שעיר בלי אתמהתות.

משפחת חבשוש

רוב ימיו התהלך ערום, פרט לכיסוי מבושיו. טענתו: "השם נתן לי כסות טבעית וכשאני מוסיף עליה, חם לי!"

כשהיה נח מעבודתו אחר ארוחת הצהריים היה דולה שני דליי מים מהבאר שבבית, ושוטף עצמו ושוכב אפרקדן על הרצפה שמאבן שבחצרם, בתקופת החורף כבתקופת הקיץ. וזה, כדי להינפש מחומו.

כל יום היה מבקש לסרוק לו את השערות שבגבו ובחזהו.

שעירותו זו, פעמים הצילה אותו מצרות רבות, על פי רוב. תושבי צנעא הכירוהו לא לפי שמו אלא לפי השערות וקראו לו ח"ח אלמזעל, השם חָנָוו בסימון זה, נוסף על חכמה מופלאה בכל שטחי החיים.

כינויו: "אלמזעל" — השעיר לא גרם לח"ח איזו שהיא אי נוחות. היה זה טבעי לקרוא לו בשם זה.

חיים חבשוש אומר: "הטעם"

"בישיבת חכמים תורניים היה יכול להרשות לעצמו לישא וליתן כפי רוח המשא והנושא. גם במסיבת חברים פותח לדרוש הפסוקים ע"ד האגדה. ומטעים הדרוש במליצות ומשלים וחקירות ומדעים" ("סערות תימן" דף נ"ג לר' עמרם קורח עורך ש. גרידי).

במסיבות שונות, בעיקר לאחר ארוחה משותפת לפני ברכת המזון, רגילים יהודי תימן לומר דברי תורה, ולזה קראו "טעם", או: "קישור". ענין זה תואם את ההלכה.

חיים חבשוש התרחק מהשׂרה בכל צורה שהיא, בלבו בז לאלה המתעטפים באצטלת העסקנות, מבלי שיהיו ראויים לכך. עתים במסיבות מעין אלו היו "קופצים" אנשים לומר "טעם" וטעמם יצא פגום, מחוסר יכולת וידע להסביר ולמשוך ציבור השומעים. כל מה שהיו עושים, היו אומרים פסוק או שניים מפרשת השבוע ומסבירים דברי רש"י או פרשן אחר, ובזה מסתפקים, בעת שהציבור מצפה לשמוע חידוש שיביע את קשר מאורעות הזמן ההוא עם ימינו, נושאים אחרים, מלבד פרשת השבוע שכל אחד עיין בה.

פעמים היה חיים חבשוש מסכים לומר הטעם, וזה לאחר הפצרות מרובות. ואז היו דבריו מקיפים ענינים שונים. דברי מוסר, תוכחה, פרקים בתולדות עמנו, ציונות, אהבת הבריות, עזרה לזולת, התנהגות הוגנת. כאמור לעיל, דבריו היו נשמעים בהקשבה רבה.

ה"טעם" שלו היה נמשך למעלה משעתיים. היה מקרה שהגיע זמן מנחה ואז חייב היה להפסיק. מה שחשוב הוא, שדבריו היו מעניינים, מושכים את תשומת הלב

בבנייתם ובנתינתם ובניתוח שבהם, בהסבר המתקבל על הדעת. אפילו אלה שהיתה להם ביקורת על התנהגותו, לדעתם שלא כהלכה, לא היו מסתירים הערכתם מידיעותיו המרובות, מעמקות המחשבה בה ניחן, מניתוח הדברים בצורה קולעת וממצה.

מעניין לציין כי הדברים שמשכו את הציבור ביותר היו סיפור תולדות עמנו בגויים ותפקידי עם ישראל בהיסטוריה מאז שחר לידתו. והקשרים שבין תורת ישראל לתורת אומות העולם, דהיינו הנצרות ואיסלאם, אשר מתורתנו ינקו את אמונתם

בדבריו לא שכח מעולם לציין, שעמנו ישוב למלא את מקומו הראוי לו בתולדות העמים למרות השפל שהוא מצוי בו.

לדידו, הדרשנות המדרשית חשובה מאוד, ויש לעסוק בה בבית־הכנסת, בהזדמנויות כאלה יש להחדיר לדעת היהודי מי הוא ומה תפקידיו בהיסטוריה האנושית הכללית, דברים שחסרים בהבנתו של יהודי.

אין צורך להדגיש שלא היה עוסק בפרשנות חז״ל, ההֵפך, במחיצתם של תלמידי־חכמים גילה ידיעה להבנת הענינים ועומקם, בייחוד בנושאים הלכתיים מסובכים, ועמד על הסבריו ודעתו. כשפעם נמשך הוויכוח בינו לבין תלמידי־חכמים ששוכנעו מדבריו, שאלוהו לפתע, מנין לך זאת. ענה להם: ״מהבנת הענין וכוונת הפוסק. ו׳פסקי הראש׳״, והצביע על מצחו, מאז אמרתו זו, לא חדלו מתנגדיו הנסתרים מלציין בזלזול ״מפסקי הראש״ של ח״ח.

היתה לו שיטה לפרשנות המקרא: את הפסוקים דרש על־ידי הפשט. לעת הצורך הסתמך אף על האגדה. מלבישם הסברים על דרך החידה והמשל, מסמיכם למאורעות ומקרים שקרו ושקורים, כך שהופך פסוקי המקרא ועניניהם לתמונות חיות מהמציאות שקל לתפסם במחשבה, וכאילו למששם ביד.

בדרך זו הכניס חידוש רב בלימוד על־ידי הגות ומחשבה מעמיקה. הוא היה מעיר כלפי אלה שדורשים הפסוק לפי הפרשנים בלבד, לאמור: לכל אחד יש מקרא מפורש בבית, יקרא בו; הדרשן חייב בחידוש, ברענון המחשבה, ביצירת ענין ומתח ודעת להבין, ולמצוא פרשנות על דרך ההגיון והאמונה הפשוטה והצרופה.

מעניין לציין, כי מעולם לא קידש מלחמה על דעותיו ולא התנגש עם תלמידי־חכמים שמִשרתם בכך, לאלה הועיד להוליך את הציבור לפי אמונתם והבנתם כשהיה לו מה להעיר, חיפש הזדמנות נאותה, ולא מנע עצמו מלהעיר אלא אמר את הערותיו ודבריו ביחידות או בציבור בדרך של כבוד לנושאי המשרות ובהערכה הראויה להם.

נזהר מאוד מלפגוע בזולת ולהתכבד בקלונו כל זמן שאין בזה חילול השם, קנא ונוקם היה כשיש נזק לציבור ולתורת ישראל.

משפחת חבשוש

בגישתו זו רצה לטעת בציבור יצר התעניינות שהיה מחונָן בו. חששו מפני התאבנות המחשבה הוא שדחָפו לעורר ויכוח וענין בדברים חשובים לעתידו של העם. הוא רצה לטעת בקרבו תקוה לעתיד כי ידע שזהו סם המרפא ליהודים לכל מדווי הגלות שהם שרויים בה.

בגישתו זו, לא נתפס למחלוקת עם הזולת בדברי אמונה ומסורת. תמיד הביע דעתו בשובה ונחת, אך לא התמרמר אם לא התקבלה דעתו. ידע, כי יש לעשות כל דבר כמאמר הפסוק: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" וסוף ההגיון לפלס לו דרך ולנַצח. כמו דרכו של השמן הזך לצוף על פני המים ותהיינה הסערות במים כאשר תהיינה, השמן לא נכנע אלא צף.

ר' עמרם קורח

חיים חבשוש קנאי נוקם ונוטר

חיים חבשוש רחב הדעת, סמל הסבלנות במשא־ומתן בדברי מחקר וחכמה, איש ההגות והמחשבה, בעל האזמל החד לנתח דברים ולהסיק מסקנות בצלילות המחשבה בלב שקט ובנפש חפצה, בעיניים פקוחות ובמזג קר, נהפך לאיש רגיש מאוד. לא יודע כלכל מעשיו, רואה דברים חריגים שקורים בעדתו ונפשו מתקוממת — יוצאת ממש מכֵּליה, בראותו אנשים בני בליעל העושים דברים ומתנהגים בדרך שאינה הולמת את עדת יהודי תימן, את אופיים ואת מסורתם, נוהגיהם ואורח חייהם.

הנה הופיע בצנעא יהודי בשם יוסף עבד־אלה שסיפורו יבוא להלן, וכינה עצמו: "משיח" שבא לזרז את הגאולה. לא חסרים הוזים ושוטים שמאמינים. אך משיח זה עובר מיד ממשיחות לחיי הוללות ועסקי זנות בתוככי משכנם של יהודי צנעא, ברובע היהודי רחמנא לצלן. מסביבו מתלקטים ריקים ופוחזים ויש חשש להתלקחות מחלוקת ולביזוי עם.

איש אינו מֵעֵז למחות בידי ה"משיח", לא נושא' המשרה ולא סתם אנשים שאִכפת להם, אמנם כל הציבור מדבר בנושא זה, מתמרמר, וכואב על ענין חמור זה אך הכל בורחים מלטפל בו כמפני אש, וזאת מנימוקים שונים, התמימים סבורים ושמא הוא "משיח" ונמצא מאבדים אותו והפיקחים — השפעתו בציבור היהודי והערבי גדולה וההתערבות תגרום להם נזק.

חיים חבשוש המוכתר בעדתו ושונא השׂררה, מתלבש ברוח קנאה, כפינחס בשעתו, והוא בולש אחר מעשי "המשיח" מיום שבא לרובע היהודי. ורואה את נבליו ומעשיו הרעים, והצלחתו אצל תמימי דרך ומדי יום אנשים ונשים נלכדים ברשתו, והסכנה מתעצמת!

יתרה מזו, ח"ח יודע מה גרמו משיחים מעין זה שהופיעו בעבר לקהילת יהודי תימן: שמד, הרג וייסורי תופת עלי אדמה, היהודים שילמו על מעשה תעתועים של בודדים ביוקר רב.

כאמור, נבחרי הציבור אינם עושים מאומה לקדם את פני הרעה. אך חיים חבשוש מִנדד שינה מעיניו. הוא חושש מתוצאות רעות לתושבי הרובע היהודי בעטיו של משיח חדש זה, לכן, אוזר הוא חיל ומקדש מלחמה על ה"משיח" יוסף עבד־אלה למרות הסכנה של מרֵעיו. הסיפור שלהלן מספרו של ר' עמרם קורח מסתיים בלשון מליצית נפלאה: "כביר מצאה יד חבשוש להעביר רוח הטומאה. חן

וכבוד נחל בקנאתו זאת הקדושה". (קרא בקונטרס המצורף בזה של ר' עמרם קורח לחיים חבשוש ענין: "קנאתו במסתים המתעים" דף).

כאמור לא השררה והכיבודים משכו אותו. אדרבה הוא התרחק מכל זה, אבל כשחש סכנות מעין אלו ודומיהן, שפוגעות בשלֵמות ישראל, איחודו וייחודו, התיצב בשער למאבק.

חיים חבשוש איש הציונות המעשית

איבתו למשיחי השקר — בכלל, ולאלה שהופיעו בזמנו בפרט — היא עקבית, נוקבת ואכזרית.

חומרת האיבה נבעה משיקולים הגיוניים וממעשים שנעשו וצרות שנגרמו ליהודי תימן כתוצאה מהופעת משיחי שקר, כגון: שמד, גלות, כליה רחמנא לִצלן וכדומה.

ניחא לו לעם הסובל לשמוע על פתרונות משיחיים שיובילו את העם לגאולה שלמה, אל ארץ אבותיו, ויניחום על מי מנוחות בעולם שכולו טוב. המשיחיות השקרית היא בבחינת סם מרפא לכל מדווי הגלות, ומי פתי לא יאמין בה, ולמי יש כוח להיאבק נגד מה שמציעה המשיחיות.

לחיים חבשוש היה כוח להיאבק. הוא הטיף כל ימיו לציונות מעשית. דברי הנשר הגדול הרמב"ם שאמר: אין בין ימות המשיח לחיי העולם הזה אלא שעבוד מלכיות. שימשו לו ראיה חותכת בכל דרשה ובכל טעם, ובשיחות בין יחידים שילב רעיון העליה לארץ ישראל כאתחלתא דגאולה.

שתי העליות הגדולות: תר"מ, תרמ"א־תרמ"ב והמשֵכן מצנעא ומתימן, היה אחד המדרבנים להן, והוא סבר כי זו הדרך. בתקופה זו החלה הציונות המעשית לקרום עור וגידים, מצנעא אשר בתימן עד הצפון שבערבות רוסיה. בתרמ"ב עלו חלק מבני משפחתנו, משפחת יוסף חבשוש ונסים חבשוש.

תרומתו לציונות המעשית היתה נכבדה מאוד וכשיצא יבנאלי לתימן לקרוא ליהודים התימנים לעלות לבנות ולהיבנות בארץ בלי לחכות למשיח, מצא שכבר הוכשרה הקרקע על־ידי מי שקדם לו והוא: חיים חבשוש, אשר ברוב הבנתו ראה את הנולד!...

חיים חבשוש חוקר רצח ומפענח מבַצעו

לפי הידוע, לא היה רצח יהודי ביודעין בידי יהודי בתימן, ואיש לא העלה על דעתו שיקרה מקרה כזה! אין מקרה כזה בתולדות יהודי תימן, רח"ל. (קרא על זה בעמוד)

משפחת חבשוש

קרה מקרה ומת פתאום גזבר ההקדש איש נכבד, זקן מופלג, בשם יעקב בן חיים שרעבי זצ"ל בן למעלה משמונים שנה. מותו היה אבֵדה קשה לקהילה, ולבניו ומשפחתו.

המוות הפתאומי ללא מחלה, היא מיתה בנשיקה שזוכים לה צדיקים וחסידים שהקב"ה חפץ בהם.

אך לגבי ח"ח הענין היה מוזר, ישן בלילה בריא־אולם, ובבוקר לא קם. מדוע? לכן יש לבדוק את המצב.

משבדק, נודע לו שמישהו ישן אתו באותו ערב, וכאן הבין שבידו קצה החוט, האנשים עסוקים בקבורת המת, והוא עסוק בפתרון הבעיה.

הוא בא אל בניו וביקשם לבדוק אם הכסף של ההקדש במקום.הם התריעו נגדו, מדוע אתה חושד באיש ישר ותם, אך הוא האיץ בהם לבדוק. באו לבדוק, מצאו שהכסף איננו.

חיים חבשוש סיכם לעצמו: רצח ושוד בידי האורח לשינה!

לאחר שנעצר היהודי דוד הרוצח, והודה במעשי הרצח והשוד, מתגלה מכאן והלאה ח"ח בכל רגישותו היהודית. למרות מעשי־האימים של הרוצח: בדם קר רצח יהודי זקן מופלג בשנים שאירחו בביתו, האכילהו והשקהו, והלין אתו. והלה לא רק רצָחו. אף גנב כסף של ההקדש, כספם של עניים, יתומים ואלמנות.

כשרצו להלקותו במשטרה, התנגד חיים חבשוש בטענה כי הודה במעשיו. זאת ועוד: הוא ביקש לא לרצחו נפש בחינת נפש תחת נפש אלא לאסרו והקהילה תדאג לכלכלתו. כידוע, בבתי־הסוהר בתימן, קרובי האסיר מביאים לו אוכל. אכן, זאת הדמות האנושית ששמה חיים חבשוש: לא להלקות האיש ולא לרצוח הרוצח, אלא להחזיקו בבית־סוהר ולכלכלו על־ידי הקהילה.

חיים חבשוש וחבריו תופסים "שדה": "לילית"

בבית־כנסת אלשיך היתה קיימת ישיבה בה היו נקהלים כל לילה מחצות ואילך תלמידי־חכמים ללמוד תלמוד ופוסקים.

באחד הלילות מישהו מהלומדים נכנס מבוהל לבית־הכנסת, וסיפר שראה דמות של אשה פרועת שׂער, גבוהה מאוד, עיניה נוצצות, ונדמה לו שהתקרבה לחטפו, אלמלא ברח לבית־הכנסת וניצול. קהל הלומדים נדו למספר, ואמרו לו שעל דרך הדמיון הוא מספר, והמספר בשלו, זוהי דמות של שֵדה שהאגדה מסבירה קיומה.

למחרת היום חזר סיפור דומה מפי לומד אחר, דבר שהביא להתמעטות הלומדים מבית־הכנסת והיה חשש לביטול התורה.

משפחת חבשוש

אגב, מסביב לענין זה נוצרו סיפורים על דרך הגוזמה, והציבור האמינו, שמתהלכת שֵדה בקרב השכונה.

הדברים הגיעו לידיעתו של ח״ח, והוא יזם בדיקת המצב בעצמו: יצא בחצות מביתו והלך בכיוון בית־הכנסת אלשיך, אל מקום הימצאה של השֵדה, לפי המסַפרים. ואכן, ראה דמות של אשה. אך במקום שתרוץ אחריו רץ אחריה במטרה ללָכדה ולא הצליח. ניסה עוד ערב ולא הצליח. מתי שרדף אחריה פנתה לרחוב אחר ונעלמה.

בערב השלישי ביקש עזרתם של ידידיו הטובים מרי סעיד אלערוסי ומרי יחיא אלקאפח זצ״ל. הסביר להם המטרה: לכידת ״השֵדה״. קמו מוקדם והתיצבו בהיחבא, בפינת שלושת הרחובות. ח״ח בפינת הרחוב שבורחת אליו. בשעת חצות הופיעה השֵדה כרגיל וגרמה הפתעה קלה לחבריו, לו לא, משום שהִספין לראות מחזה זה.

חיים חבשוש רמז לסעיד אלערוסי להתקרב אל השֵדָה והיא כהרגֵלהּ ניסתה לחמוק לסמטה שתמיד חמקה אליה. ח״ח תפָסהּ ולא הרפה ממנה.

התברר שהשדה, אשה ידועה שעיסוקה בלילות, ובָאי בית־הכנסת היו מפריעים לה, לכן נקטה שיטה זאת, להפחידם שלא יבואו עוד.

חיים חבשוש, שלא רצה להאמין לסיפורי הבדים ואף כשבאו מפיהם של אנשים חשובים, רצה להוכיח להוזים ולשוטים שכל הענין מעשה קונדס מחופם, ושיש להתרחק מאמונות תפֵלות, דמיונות שווא ומדוחים.

אכן, ניתנה לח״ח הזדמנות להוכיח לציבור ולחנכו, ולו בדרך השלילה כלפי מעשים כאלה.

האימאם יחיא בן מחמד וסבו אורחי חיים חבשוש

רגילים היו נכבדים ומוסלמים, שופטים ועסקנים תלמידי־חכמים, לבקר כמעט בכל יום ששי אצל ח״ח כדי לשמוע לקח מפיו בנושאים שונים, כלליים והיסטוריים, בייחוד בנושא תולדות האיסלאם והעם היהודי.

את האורחים היה מקבל בבית המלאכה שבחצר ביתו. בית מלאכה זה היה מרוּוח ותואם גם לקבלת אורחים.

רבים מהמוסלמים שביקרוהו היו מתפללים תפילת הצהריים ביחידות בביתו, ובלבד שלא לאבד לקחיו וסיפוריו.

בין האורחים החשובים היה בא סבו ואתו נכדו האימאם יחיא בן מחמד בעודנו קטן. סבו היה יושב בבית המלאכה לשאול, להקשות ולשמוע, אהב לנהל דו־שיח בדברי חכמות, הגות ומחשבות, כי מצא בח״ח איש שיָכול לענות לו על הדברים

שהעסיקו אותו, בייחוד, על תולדות האיסלאם והיהדות, המשותף להן והמפריד ביניהן.

יחיא, שעתיד היה למרוד בתורכים ולהיות שליטה של תימן, היה מסתלק מהשיחה אל מטבחה של אשת הדוד חיים, שמכינה מגדנות של שבת, כדי לקבל ממנה קליות וכדומה.

הביקורים והשיחות שהיו עם ח"ח, ובייחוד הכיבוד, האימאם יחיא לא שכחם מעולם, ותמיד ציינם לשבח בכל הזדמנות של מפגשים עם בני המשפחה. נתקיים במפגשים ובכיבוד מה שנאמר בקוהלת: "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו".

חוליות נחושת ל"באב אלימן" — שער התימן מעשה ידי חיים חבשוש

המושל התורכי שכבש את תימן מחדש בשנת התרנ"ב (1892), אחמד פיצי פאשה, רחש לבו דבר טוב לבנות מחדש את השער הראשי: "באב אלימן", דהיינו, שער התימן. כידוע, צנעא מוקפת חומה, ולה שערים רבים מארבע רוחותיה. "באב אלימן" הוא השער הראשי. שער זה היה הרוס ולא יאה היה לעיר ראשית שייכנסו אליה דרך שער הרוס.

מהשחליט המשטר לחדש ולבנות מחדש שער זה, עשו תכנית מורחבת מהשער הקיים, וכן לבנותו מאבנים מסותתות נאה, מאבני בזלת. משגמרו את עשיית התכנית, נועצו בח"ח והוא הציע כמה שינויים, ובתוכם ליצור חוליות של נחושת ממורקת, בין האבנים, בפינות משני עברי השער, ושזה ישווה לשער הוד והדר.

התיקונים שהציע, וחוליות הנחושת, קסמו להם מאוד, והם הטילו עליו את עשיית החוליות מנחושת, והוא, בהיותו חרש־נחושת, קיבל עליו את המשימה, למרות שלא היה לו נסיון בכך. תנאי אחד התנה, שיספקו לו נחושת: חומר גלם.

בפני ח"ח ניצבו מספר בעיות חשובות שצריך היה להתגבר עליהן: כלי התכה עצומים למטרה זו, יצירת אימומים שבהם יוכל ליצוק את החוליות, החלקתם, כדי שיבריקו מול השמש ויעוררו התפעלות היוצא והנכנס והמסתכל. לאחר נסיונות ומחשבה מרובה התגבר על הבעיות מבחינת המחשבה. ועדיין צריך הנסיון להוכיח מעשית כי התכנית תצלח.

בחצר ביתו הקים אימומים ותנורים גדולים להתכה, כמו כן, פתר את בעיות ההחלקה.

תוך זמן קצר, הודיע למבצעים שהתגבר על הבעיות תיאורטית וביקש לספק לו את חומר הגלם כדי לערוך את הנסיונות המעשיים.

משפחת חבשוש

הנסיונות היו מוצלחים, לפי התיאוריה שבנה לעצמו. ומכאן צריך היה להחיש את קצב העבודה. כל אנשי הבית התגייסו למשימה, האחים והנשים, ועבדו כמעט עשרים וארבע שעות במשמרות.

הממשל סיפק חומר גלם כמוסכם, והם קיבלו חוליות מוכנות לפי מידות מדויקות לשלבן בין האבנים, שבהן נבנות פינות השער.

הודות לתושיה ולביצוע של ח"ח, "שער התימן", דהיינו "באב אלימן", ניצבו בו חוליות נחושת להאדיר את יוקרתו של שער חשוב זה.

בבואך, קוראי היקר, לבקר בשער — זכור את ח"ח לטובה!

המשל הידוע: לא תדאכל חבשוש וכו'

ידוע המשל בחרוזים שנחרז על־ידי הציבור על ח"ח ושנהפך בציבור לכלל המשפחה, וזה לשונו: "לא תדאכל חבשוש, יחדש לך חידוש, ויכלי עקלך מרבוש", דהיינו: "אל תשא ותתן עם חבשוש, יחדש לך חידוש, ויגרום לבינתך טשטוש!"

משל זה אופייני להגדרת המצב בקיצור נמרץ על ח"ח. יוצר המשל כנראה הכיר אותו היטב והעריך את עומק הבנתו, ויעץ להמון עצה טובה: להימנע מוויכוחים אִתו ומלהתמודד נגד דעותיו.

הסיבה: חבשוש יחדש חידוש מה שישלול סברתך והתוצאה — יערער המוסכמות עליך, ולכן — העצה הטובה, אל תבוא אתו בדברים כי תגרום לעצמך הרהורים קשים על דרך חשיבותך.

ספרי החומש — וספרים בערבית

חיים חבשוש רגיל היה להתפלל בבית־הכנסת הידוע: "כניס בית סיאני". בית־כנסת זה סמוך היה לביתנו, ולביתו של ח"ח, והוא נמנה עם בתי־הכנסת העתיקים ביותר. הסימן לעתיקותו — בנוי בעומק, נכנסים אליו דרך הרחוב בשבע מדרגות. לפנים, היו המוסלמים מרשים לבנות בתי־כנסת בעומק, כדי שלא יתנשאו על מסגדי המוסלמים. היהודים קיבלו עליהם גזרה זאת, כדי לקיים: "ממעמקים קראתיך ה'" (תהלים קל).

בבתי־כנסת שנבנו מאוחר, התעלמו היהודים מהוראה זו, ובנו לפי גובה האדמה בחוץ. גם המוסלמים לא עוררו בעיות. כנראה, נשכחה הוראה זו.

חיים חבשוש התפלל בבית־כנסת זה, לא רק בשל הקרבה למקום. אדרבה, בית־כנסת אלשיך היה קרוב יותר לביתו. אלא הוא אהב בית־כנסת זהשעומד בראשו מרי סלימאן מנזלי, אחד מגדולי ישראל זצ"ל, חבר בית־הדין. וראש קהל המתפללים!

GRATZ COLLEGE LIBRARY
PHILADELPHIA, PA.

מקומו היה מקום מכובד, ליד הכניסה מצד שמאל, בזוית שהיתה סמוכה לחדר הספרים. נראה כי מקום זה, סמוך לספריה, בחר בו בשל היותו קרוב לספריה, ואם יצטרך לעיין באיזה ספר לא יהיה עליו לנדוד, ולגרום טרחה לו ולציבור.

בבואו לבית־הכנסת היה בא עם ספר פרשת השבוע ואתו ספר בערבית בנושאים היסטוריים או בנושאי האיסלאם.

פשוטי העם קראו לו בשם הנורא "מִין". לזה גרם הוא בעצמו ובהתנהגותו. ח"ח היה בא לבית־הכנסת ואתו החומש, וספר בערבית. והיה מעיין בשניהם בעת קריאת ספר תורה ותפילה. ומעשה זה יצר תהודה גדולה בציבור, בייחוד בחלקים שאינם מעמיקים בלימוד, ונוצרה ביקורת מצד הציבור בכללו. פשוטי העם וקלי הדעת שללו מעשה זה בחריפות, מורי הציבור שללו אף הם זאת, אך נמנעו מלהתנגש אתו בדברים כי ידעו שמה שהוא עושה בדעת יעשה, ובמחשבה לתוצאות וסופו לשכנעם בהסברו. ועל כן התעלמו והשימו עצמם כאילו אינם רואים מה הוא עושה ואילו ספרים הוא מביא לבית־הכנסת.

חלק מידידיו סיפרו לו על הביקורת בציבור, ושאלו אותו למה הוא עושה זאת. הם רצו לשמוע דעתו. ענה להם: היש איסור לקרוא או לעיין בספר בשפה הערבית? חכמינו נתנו לנו כלל "חכמתם האמן, תורתם אל תאמן!" אין כל איסור, אדרבה, השפה הערבית היא אחות לשפה העברית. ורבים מיסודותיהן משולבים זה בזה, כי שתיהן שפות שֶמיות ונוצרו ממקור אחד. יתֶרה מזו, גדולי חכמי ישראל יצרו יצירות חשובות ורבות בערבית, רס"ג תירגם את התורה לערבית ובתרגומו ביאר מקומות סתומים ומלים שלא נתפרשו על־ידי המפרשים הקודמים.

הרמב"ם ואנשי תקופתו כתבו גם ערבית. ביאור לתורה שבעל־פה — למשנה, כתב הרמב"ם בערבית. המשנה מקודשת לא פחות מהתורה שבכתב, וזאת ידע הרמב"ם.

אם תשאלו למה אני בא ומעיין בספר בערבית, אני מוצא אגב קריאת התורה, רעיונות ופסוקים שלמים מן התורה בקוראן ובספרות הערבית הנלווית בפרשנות לקוראן. והמשיך ואמר: לצערי, אין לי שעות פנאי כדי להתמסר לעיון, כי אני עסוק בפרנסת בני ביתי, וכל שעת פנאי בין ביום ובין בלילה אני מעיין כדי לספק את יצר הסקרנות שבי, כולל ביקורי בבית־הכנסת בשבת.

בהקשר לזה ראוי לציין, כי חיים חבשוש היה מאחר לבוא לבית־הכנסת לתפילת שחרית בימות השבוע, ולפעמים לא הספיק לבוא להתפלל בציבור, וזאת בשל עיוניו וקריאתו בספרים עד שחר, או בשל עבודתו.

הדוד טוב הי"ו מספר שאמו נדרה היתה מעירה אותו בשחר לקום להתפלל אך היה קשה לו לקום, והיה ממשיך לישון, אז אמו נע"ג היתה מרעימה בקולה עליו ואומרת לו: "אל תהי כמו דודך חיים!"... הכוונה, שהיה מאחר לתפילה!

מסעות חבשוש (חזיון תימן)

הוצאת מכון בן צבי — מהדורה שלמה

במסגרת דברי הערכה על הוצאת ספרו של ר' שלמה דב גויטין "התימנים" שהתפרסמו ע"י פרופסור שלמה מורג בעתון הארץ מיום 2/12/83 כותב מר מורג על מסעות חבשוש:

"בעת ובעונה אחת עם הספר שלפנינו הוציא לאור מכון בן צבי בימים אלה מהדורת צילום של הספר 'מסעות חבשוש' (חזיון תימן) פרי עטו של ר' חיים בן יחיא חבשוש. איש צנעא שליווה את החוקר יוסף הלוי במסעותיו בצפון תימן, בשנת 1890, לשם גילוין של כתובות שבאיות. הספר בחלקו הראשון עברית. הוא מקור חשוב להכרת חיי היהודים בתימן במחציתה השניה של המאה הי"ט. החלק הכתוב ערבית תורגם בידי גויטין והופיע בשנת תרצ"ט והמקור הערבי יצא לאור בעריכתו בשנת תש"א. שני הספרים אזלו זה מכבר ממדפיהם של מוכרי הספרים. טובה היא המחשבה שעלתה מלפני הנהלת מכון בן צבי ליתן בידי הקורא מהדורת צילום נאה שיש בה בכרך אחד המקור ותרגומו, מהדורה המהווה השלמה לאסופת המחקרים החשובה והנאה של שלמה דב גויטין — "התימנים"".

"באב אלימן" אחד מהשערים של חומת צנעא

חיים חבשוש יצר בו חוליות נחושת

משפחת חבשוש

דבר האיחור לבית־הכנסת או חיסור מתפילה בציבור, גנאי גדול לאדם בקהילת יהודי צנעא!

מעשה החורשה בכפר שעוב והחרם

לחיים חבשוש היתה חורשת אורנים בשעוב, כפר המרוחק מצנעא ארבע שעות ברגל, ובה ברכת מים. חורשה זו, היו משקים אותה מימי "אלגיל אלסוד", דהיינו: מ"המעין השחור" — מעין שעובר מצפון אל דרומה של צנעא.

ח"ח אהב לצאת בימי הקיץ לכפר שעוב לנופש, לבדו או עם קבוצת חברים. בחורשה היה לו בית קטן.

באחת השבתות שבילו בחורשה, השקו את כלב השמירה של החורשה עראק ונהנו לראות איך הוא משתולל ומבצע כל מיני תנועות משונות.

דבר זה נודע לרבנים בצנעא, שראו במעשים אלה התנהגות לא טובה. ולכן הוחלט להטיל חרם על אלה שהשתתפו בחִנגה של הכלב, ובייחוד ביום השבת, והוטל על חבר בית־הדין מרי יוסף אלמנזלי לבצע זאת. מרי יוסף הוא רבו של בית־הכנסת אלסיאני, שח"ח מתפלל בו.

למרות שמרי יוסף ידע שהמדובר בח"ח וחבריו שהם אחראים למעשה הכלב, לא נמנע או ביקש החלטה אחרת בשִבתו כחבר בית־הדין, כגון לזַמנם ולברר אִתם מה קרה, אלא החליטו להטיל חרם בלי שמות.

בשבת, לאחר קריאת ספר תורה, עמד מרי יוסף והסביר הענין וקרא את החרם. בטרם קרא, חשש מרי יוסף שתהא התנגדות מצד ידידיו וקרוביו של ח"ח והוא עצמו, ותהא מחלוקת מסביב לענין.

מרי יוסף קרא דבר החרם, הקהל ואִתם ח"ח ענה אמן. והכל עבר בשקט. ההֵפך, ח"ח המשיך לעיין בספרים שלפניו כאילו לא קרה דבר, ולא מדובר בו.

הציבור, שידע שמדובר בח"ח, השתאה ושאל אותו לפשר שתיקתו בייחוד שהמדובר בו ובחבריו. ודבר עוד יותר חמור, הפליא את הציבור שח"ח ענה אמן לחרם.

הוא ענה לשואלים את הפסוק במשלי האומר: "כצפור לנוד כצפור לעוף, כן קְללת חִנם לא תבוא"! (משלי כ"ו ב').

בנושא זה, שמחל על כבודו, היה כמעט יחיד בדורו. אמנם, מוכתר בחכמה ודעת ותורה, ומוכן להסביר וכל הרוצה לשמוע, להקשיב, וללמוד תורה, חכמה, דעת ומוסר, יבוא ויטול, לא רוצה, אין כפיה: ההפסד הוא שלו. ראוי לציין, שח"ח היו מצוטטים דבריו ואמרותיו בקרב היהודים בצנעא.

משפחת חבשוש

הדברים הגיעו למרי יוסף. והוא הצטער צער רב כל ימי חייו על כי לא שקל די הצורך את דבר החרם, והחשיב מאוד, כי ח״ח לא עורר מחלוקת כדי למנוע את הרב יוסף, — כי היה ביכולתו להמנע מלקרוא את החרם.

למרי יוסף היה ידוע שלחיים ח׳ יש עקרון, והוא שמר עליו והטיף אף לאחרים: לבית־הכנסת באים להתיחד עם הבורא ואין לעשות מחלוקת כלשהי, והפעם שנוגע הדבר בו, הגדיל לעשות: הוא עמד בנסיון ולא אמר ולא העיר במלה. ועל זה שפגע בח״ח גדל יותר צערו של מרי יוסף אלמנזלי זצ״ל.

חיים חבשוש היה מעביר על מידותיו גם במצבים חמורים מעין זה. והיה דוגמה ומופת להתנהגות בבית־הכנסת בכבוד כלפי הקהל והמקום. בשקט מופתי גם בשעת התפילה.

חיים חבשוש שלח אגרת למיסיון בלונדון

בסמוך לשנת התר״ן (1890) שלחה כת נוצרית שמקום מושבה בלונדון, חומר תעמולה לתימן ביד משומד מבַּת הפרוטסטנטים. בחומר הזה נקראים יהודי תימן להאמין בתורתם. אחדות מחוברות אלה ראיתי בעודי ילד קטן בספריית סבי, ונתבקשתי לא לקרוא בהן.

השליח גורש מצנעא ואתו החומר שהביא, הודות לפעילות ח״ח שהתריס בושליח כי שליחותו אינה כדאית והיא תיכשל, מפני שיהודי תימן קשורים קשר חזק באמונתם, וזה קשר בל יינתק. יהודי תימן אינם זקוקים למַטיפים בשטח האמונה. הם זקוקים לסיוע בשטח הכלכלי, ובזה פנו לאחיהם, בני אמונתם.

לאחר גירוש השליח, ישב וכתב איגרת למיסיון בלונדון, כדי להסביר להם שלהבא, אין מקום לשליחות ולעיסוק עם יהודי תימן.

את אגרתו הוא מכתיר בכתר ״מכתב מגולה מעַם סגולה״. ״מאת יושבי העיר צנעא הבירה אליכם משיחים אקרא, מסלע ערב ארים קולי, לא בקול ענות אתיצבה בפניכם, כי אם במצח נחושה. אקום בשארית כוחי נגד משנאי״.

ראֶה גם ראֶה קוראי היקר, ח״ח הנחשד על־ידי שוטים וקלי דעת ב״מינות״, הוא הכואב לבו, החרד על שלמות עמו, הוא המתקומם נגד חוצפת כת המשיחים בלונדון ששלחו שליח להשפיע עליהודי תימן, להאמין בתורתם וללכת בדרכם. עם סגולה — בו פתח איגרתו אל כת המשיחים — אינו זקוק למַטיפים ולְמשיחים, אם רצונכם ללמוד אמונה, בואו אל העם הזה המתיסר בגלותו, ומחזיק באמונתו. במשך זמן גלותו, לגבי דידו, הוא מֵצר צער עמוק — לא מספיק להם רדיפות אנשי הדת האיסלאמית לכל מוראותיה, נוספת עליהם דאגתה של הנצרות שרוצה לקרבם לדתה ואמונתה, בחינת על הראשונים אנו בוכים והנה פוקדים אותנו דברים אחרים מתוצרת המשיחים. האיסלאם במשך מאות שנים מתאכזר , מעלה על המוקד,

מפתה, משפיע, להעביר שם ישראל בתימן מהעולם, והנה באה הנצרות ומוסיפה.

חיים חבשוש חרד מתוצאותיה החמורות של שליחות המשיחים אל יהודי תימן, וכדי לעקור מן השורש כל קשר עם המשיחים, קם ושלח מכתב ללונדון, שעיקרו ומטרתו: הפסיקו לפנות אלינו, אל היהודים בתימן אנו יודעים תורתכם, אנו מכירים התנהגותכם בימי האינקוויזיציה ברדיפות היהודים והיהדות. ולכן אל תנסו להשפיע עלינו. משכו ידיכם ומחשבתכם מאִתנו. ובלשון לגלוג פונה אליהם:

"היהודים אשר מעולם תקעו והשרישו אמונה, איך יוכלו להתפתות לדבר זה המַטיף אשר שלחתם!" וממשיך: "לא מַטיף ייקרא אלא מטיל איבה ושנאה... ואני יעצתיו לשׂום ידו ולמו פה והוא לא שמע! ועל־ידי שהשליח לא שמע — ובחמלת הממשלה התורכית ירום הודה. מיהרה לשלחו על־ידי שומרים חוצה לגבולה,פן יפגעו בו קנאי הדת".

סיומה של מלחמה, שנעשתה על־ידי חיים חבשוש, באיגרתו למשיחים, והתובעת עלבונם של ישראל ועם ישראל, מסתיימת בלשון בוטה: "לכן עתה, רב לכם לשלוח צירים אל ארצות ערב העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון כספכם וספריכם".

ממעשה זה אנו למדים. כי ח"ח היה מוסד בפני עצמו, שידע במה להלחם ובמה להיאבק ואת מי להזעיק לעזרת אֶחיו.

כאמור, לא השררה והכיבודים משכו אותו. אדרבה, הוא התרחק מכל זה , אבל כשחש סכנות מעין אלו ודומיהן, שפוגעות בשלֵמות ישראל, איחודו וייחודו, התיצב בשער למאבק.

נשער ח"ו שלא היה קם אדם כמוהו ונאבק נגד האימפריה הגדולה ששמה נצרות, יסתחרר הראש מהתוצאות ליהודי תימן רחמנא לִצלן.

השבח לאל, ששולח רפואה קודם למכה בדמות חיים חבשוש. אשרי העם שיש לו בנים כאלה.

לאחר כיבוש התורכים את תימן בשנת 1892 ופנייתו לעולם היהודי להושיט עזרתו

"...אחרי כיבוש התורכים מחדש את תימן בשנת התרנ"ב (1982) הונח לו מדוחק מזונותיו, היה נכנס ובא אצל שרי הממשלה ונחל חן בקסם שפתיו. רגשי חמלה בלבו על העשוקים, ובכל מאמצי רוחו משתדל בהצלתם" ("סערות תימן" דף נ"א חיבר הר' עמרם קורח ערך ש. גרידי).

בדברים בוטים מציגו בן דורו וחברו הרב ר' קורח. אמנם הונח לו מדוחק מזונותיו אך רגשי חמלה בלבו... וכו' על העשוקים.

משפחת חבשוש

משהונח לו מדוחק מזונותיו מעסיקה אותו בעיית הכלל, צרות הרבים מנדדות שֵינה מעיניו. אמנם איש לא בחר בו ולא מינה אותו לדאוג לבעיות הזולת, אך רגשי החמלה דוחקים בו: קום ועשה! כי אין מי שיעזור. כל אחד שקוע עמוק בבעיותיו שלו, בפתרון צרותיו, ובייחוד צרת הקיום הכלכלי, ממש הלחם, למען הילדים ואנשי הבית וצרת הקיום הפיסי, כנסת ישראל שבתימן נתענתה בידיהם ובחסדיהם של שליטים רָעי לב, רשעים מרושעים, ועל כן אין להאשים איש.

לכן, ביזמתו שלו, ובדחף העשיה בה ניחן, פנה לנדיבי עם ישראל שיושיטו סיוע ועזרה לבית ישראל אחיהם שבתימן.

להלן קטעים מאיגרת שהוא שולח, "לנדיבי עם!" בפרק ט': "לכן אדון, עמוד פֹּה אתי, בחצר בית־הכנסת, ולבך עליך אל יכאב ועינך דמוע אל תדמע כמונו"... ובהמשך תיאור מזעזע על הזקנים העזובים לנפשם. דמויות נפלאות שצל המוות מרדף אותן באין מעצור, באין עוזר וחומל, כי גם קרוביהם שקועים בצרותיהם עד צוואר. הוא כותב תוך זעקה שבלב, לאמר: "אתה איש חסדי אם בחלה וגמלה נפשך ממצב זה. ידוֹע תדע כי גם אנכי נלאיתי נשוא מפני חשכת לילי, מי יגיה חָשכי מי יאיר לילי" (דף רפג).

כך היה מקונן ח"ח וקורא לעזרה לכל הכיווּנים. יש לשנן דברים אלה למען דעת כולנו, בייחוד לאלה אשר לא ידעו משטר גלותי מהו, רעב, ניוּון, בזיון האדם שבצלם אלקים נוצר ושלילת חירותו בידי שואפי דם. ולמען דעת, כי הגלות היתה והֶנָּה מקור כל רע לעמנו ולתורתנו.

הערות על שינוי השם *

כתב יד זה הועתק על ידי הרב שלום בן כבוד הרב יחיא קורח ז"ל, לפי בקשתו של מר עיש נדאף ז"ל תושב ירושלים, ונמצא בספריה הלאומית שליד האוניברסיטה העברית בירושלים.

מוזר לקרוא את הנוסח של השער... "ועתה" נתחיל במה שקבץ ואסף התייר וחוקר חיים בן יחיא חבשוש מנוחתו כבוד. **וקראתי להם בשם קורות הזמן**"... החרה־החזיק אחריו הרב יוסף קאפח הי"ו. וקרא לספרו של ח"ח זה: "קורות ישראל בתימן", הוצאת **ספונות** ספר שני תשי"ח. שניהם התעלמו משם הספר שנקבע ע"י המחבר, שקראו: "הליכות תימא" ואם כבר רצו לשנות ולעשות שמות חדשים, רצוי היה ציון השם המקורי: "הליכות תימא" ואח"כ לקבוע שמות חדשים. כי לא ניתן היה להתעלם מרצון המחבר ולקבוע: כאמור לעיל: "וקראתי להם בשם: 'קורות הזמן'". ולא רק זאת, זה יוצר בלבול אצל הקורא.

פרט להערה זו, לפנינו כתבו הנאה של ר' שלום קורח ז"ל ועיצוב השער, והחלוקה של הדפים לשני טורים ובכל טור 26 שורות, דבר שנותן לקורא לא רק ליהנות מהתוכן אלא מעצם ההסתכלות והעיון בספר, ועל כך יש לומר למעתיק הר' שלום, יישר כוח!

*) עיין עמ' 12.

הוצאה לאור מסעות חבשוש ומימונו. בעריכת פרופ׳ שלמה דב גויטין

כשנודע לי בשנת 1936 כי ד״ר ר׳ שלמה דב גויטין זצ״ל עוסק בעריכת ספרו של ח״ח ומתכנן הוצאתו לאור, באתי אתו בדברים, והודעתי לו שהמשפחה תהא נכונה לסייע לו בכל אשר תידרש, כולל בעיית המימון שתיעשה על־ידי המשפחה.

עד אז לא הכרתיו אישית — דבר ההוצאה לאור נודע לי מפי ר׳ יוסף חובארה זצ״ל ידידו של גויטין — אמנם שמעתי אודותיו רבות וקראתי מאמרים שיצאו על ידו.

באחד הימים נפגשנו והוא שמח להכיר איש ממשפחת חבשוש, וסיפר לי שהוא עוסק בספר אחד מבחירי בניה. אני שמחתי שבעתיים שניתנה לי ההזדמנות להכיר יהודי תלמיד־חכם מעמיק שמאוהב בעדת יהודי תימן. ומשתדל להעלות על פני השטח קורותיה ומאורעותיה, בלב ובנפש חפצים, כדי שתתפוס מקומה הראוי לה בהיסטוריה היהודית.

באותה פגישה סיפר לי והראה לי מה כבר עשה בנושא הספר ועריכתו ותרגומו של החלק הערבי וכדומה. והוא ביקש ממני, אם נוכל למצוא כתב־יד של המחבר ח״ח. הבטחתי לעשות זאת, ומיד. כמו כן הצעתי לו לכתוב לר׳ עמרם קורח, שהיה מעתיקו של ״מסעות חבשוש״, ואני אשתדל לשדלו לענות לו בהקדם.

לאחר הפגישה עם תלמיד־חכם יקר, נפגשתי עם אבי אהרן, ודודי נסים ז״ל, וייבדל לחיים ארוכים דודי טוב הי״ו וסיפרתי להם תוכן הדברים ובקשתו של גויטין לסייע לו באיתור חומר נוסף מכתב־היד. וכן הודעתי להם שהבטחתי לו מימון ההדפסה וכו׳ ואני מבקש הסכמתם. הם הגיבו ברצון ובהתלהבות וביקשו ממני להודיע מיד לגויטין על האישור ועל בית הדפוס שיש להתקשר אתו למען עריכת חוזה לקידום ענין ההדפסה, ולסייע בידו בכל אשר יידרש.

הודעתי זאת לגויטין, והוא קיבל את הדבר בסיפוק רב וניגש באהבה לזרז את סיום התרגום והעריכה של הספר. ולשבחו ייאמר, כי בכל ביקורי בירושלים, היה מזמין אותי ומראה לי בהתלהבות על ההתקדמות באיסוף החומר והעריכה.

מתימן הגיעו דפים בודדים מספר ח״ח בכתב ידו. מסרתם לגויטין, וכן תשובת ר׳ עמרם קורח זצ״ל למכתבו של ר׳ ש״ד גויטין זצ״ל.

את הדפים הבודדים האמורים לעיל, מצאו בניו של ח״ח יחיא וסעיד בביתם. אלה הם דפים מספר של ח״ח כאותם הדפים שנמסרו לר׳ עמרם קורח ז״ל מעתיק הספר, שמשום מה נשארו בבית.

משפחת חבשוש

הדפסת הספר נמסרה — בהמלצת ד"ר גויטין — להוצאת שטיבל בהנהלתו של מר טברסקי.

משיצא לאור, התכנסו ובאו לבית החלוצות בתל־אביב כמאה איש ואשה כדי לחגוג יחדיו מאורע חשוב זה. למסיבה באו תלמידי־חכמים, מורי הוראה ומוקירי ספרות והשכלה כדי לחגוג יחד עם העורך ומוציא הספר לאור פרופ' ר' שלמה דב גויטין זצ"ל.

ח"ח לא שיער לו שיבוא יום, ובארץ המשתחררת ישבו תלמידי־חכמים וקהל מוקירים לציין את פועלו.

מי יגלה עפר מעיניך, דודני חיים זצ"ל, והיית רואה, כי לא לשווא היה עמלך, הבאים אחריך מעריכים פועלך המבורך. יהי זכרך ברוך.

רבי שלמה דב גויטין עורך "מסעות חבשוש" ואהבתו ליהודי תימן

משיצא לאור ספרו "התימנים" — היסטוריה, סדרי חברה, חיי רוח של רבנו שלמה דב גויטין זצ"ל בהוצאת מכון בן צבי ירושלים, נטלתיו לידי ועיינתי בו. רציתי לגלות מהו מקור התעניינותו של רבי שלמה ואהבתו לשבט המופלא יהודי תימן. דבר זה, רבות בשנים מטריד אותי, מפני מה ולמה דווקא יש לו ענין בשבט זה.

עד שעיינתי בספרו וקראתי דבריו בפתיחה: "דרכי בחקר יהודי תימן", עמוד 6. ושם נאמר: "בהיותי ילד בן עשר לערך, ביקר בעיירתנו סוכן נוסע, אשר הציע למכירה את מוצריו של בית־הספר לאמנות 'בצלאל' שזה עתה הוקם בירושלים, ובמיוחד עבודות צרפות הכסף של האמנים התימנים. בין המוצגים היתה סיכת פיליגראן אחת יפהפיה שהורי זכרונם לברכה חשקו בה במיוחד. אבל לאחר דיון ממושך הם הגיעו לכלל החלטה כי המחיר יקר מדי, והסוכן הסתלק. כאשר ראיתי זאת, נטלתי את כל חסכונותי, שצברתי בימי ילדותי. הייתי ילד שנטה לכינוס, לא לפיזור. רצתי אחר הסוכן, קניתי את הסיכה ומשהגיע יום הולדתה של אמי הגשתי לה את הסיכה, היא ענדה אותה כל ימי חייה"...

אי אפשר שלא להתרגש למקרא סיפור מעניין זה, הכרת יהדות תימן באה לר' שלמה בעיירתו הרחוקה מאוד — שבארץ גרמניה — מארץ ישראל, דרך האמנות הצרופה אשר ראה בעיניו עיני הילד שבו. דרכה של סיכה עבודת אמן יהודי תימני שמצאה חן בעיניו ובעיני הוריו, וכדי לקנות אותה שילם למוכר כל חסכונותיו, ובמקום החסכון שמר באוצרו — סיכה ליום ההולדת של אמו. כמה נלבב הסיפור, ומעורר התפעלות, אשרי ההורים שיש להם בן כזה!

אמרתי לעצמי, אם כך, ר׳ שלמה נולד ונפשו קשורה אל אֶחיו היהודים אשר בתימן הרחוקה, אל תרבותם, אל מקוריותם ומסורתם, אמנותם, אורח חייהם ומנהגיהם, וככל שהתקרב אל אחיו אלה, רבה תמיהתו, דמה למשה רבנו, שראה המעשה המופלא של הסנה הבוער באש ואינו אוכל, יהודי תימן נצרפו בייסורים קשים ובחיים מרים, כאשר לא נתנסתה עדה אחרת. ולא אוכלו, שמרו מכל משמר על מוצאם, החזיקו במסורת ישראל סבא התברר, ודווקא ע״י ר׳ שלמה, שעדה זו, מקוריותה, צוּר מחצבתה, דבקותה בעמה, כל אלה ממקור ראשון כי לא התערבה בגויים, במנהגיהם ובאורח חייהם. ואם רצונם של אחיהם מארצות אחרות למצוא המקור לעצמם ולתולדותם יבאו אל קהילת יהודים יוצאי תימן ויחפשוהו. וימצאוהו במכלול החיים.

מן המפורסמות הוא שיהודים יוצאי גרמניה גילו את אחיהם יהודי תימן במדינת ישראל המתחדשת והם, ורק הם, ניחנו באבחנה מאוד עמוקה, חשובה וכנה. ולכן גילו באחיהם יהודי תימן, את המקוריות, האומנות, אורח החיים וכדומה של ישראל סבא.

ר׳ שלמה, משעה שהאמנות היהודית התימנית שבסיפה שבתה את לבו, מכאן ואילך, ככל שהוא גדל גדלה אִתו ההכרה, כי לא לחינם משיכתו אחרי אמנות יהודי תימן, ושבט זה בכלל.

מכאן ולהבא התעניין באֶחיו, בייחוד משעה שהוא (בספרו התימנים עמוד 3) כותב, ״אחת המתנות הטובות שזכיתי בהן בחיי היתה היכרותי את השבט היהודי היקר התימנים. היתה בכך העשרה רבה של מחשבתי המדעית. היכרות זו פתחה לי אשנב — ושמא חלון גדול — אל עולם המזרח בכלל...״

בצנעה ר׳ שלמה מציין, כי נפתח לו אשנב ולמעשה נפתחו לו שערי כבוד. והוא נכנס לפנַי ולפנים. והוא כיום הבר־סמכא בנושא יהודי תימן. ומחקריו מניבים בקצב משביע רצון עובדות ייחודם של יהודי תימן. וחין ערכם.

יתרה מזו, בזמן שִבתו באוניברסיטה בירושלים, הקים צוות חוקרים מבני יהודי תימן שלפי דבריו ראויים לכבוד ולהוקרה. ואכן כך הוא. משעה שנכנס לפנַי ולפנים בבעיותיו של השבט המופלא, כדבריו, מצא לפניו כר נרחב לעשיה בהרבה שטחים. אחד מהם הוצאת ספרו של הדוד חיים חבשוש ז״ל — שנקרא ״מסעות חבשוש״ על ידו ובעריכתו, ובזה ניתן לספר הד עצום, נוסף על חשיבותו כשלעצמו.

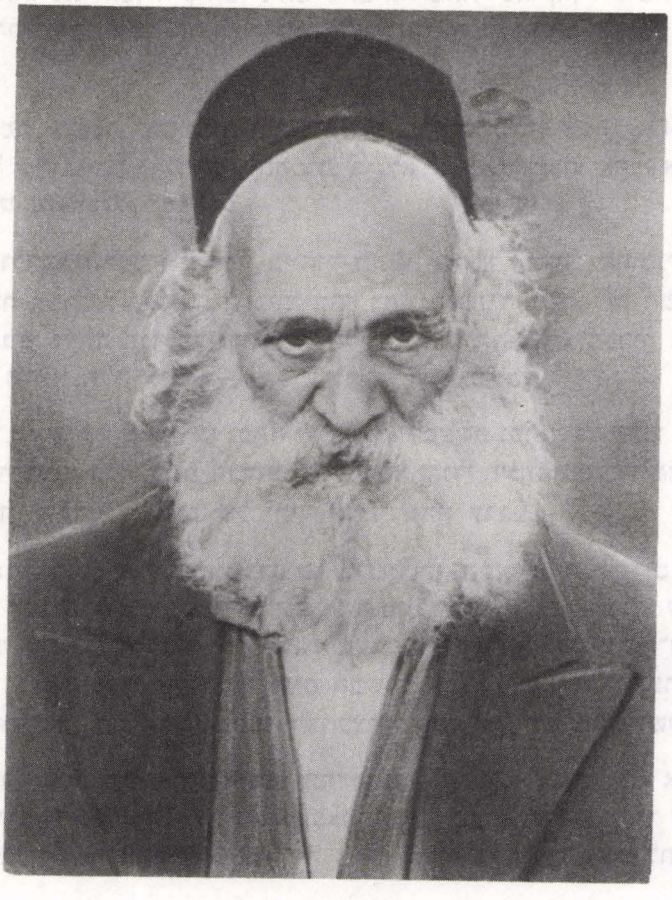
עבודתו בספר חשוב זה היתה עבודה מדעית, ולא אגזים אם אומר: בשל מאמציו בהוצאת ספר זה קיבל הספר כאמור ממד עצום, בלי עבודתו — הראויה להוקרה ולברכה — איני יודע אם היה נמצא איש כמוהו שמתאים לתפקיד זה.

מסעות חבשוש יצא עתה במהדורה חדשה, כולל הנוסח בערבית־תימנית, וכן התרגום בעברית ואף הנוסח באנגלית, בהוצאת מכון בן צבי ירושלים, דבר שחשב

עליו ר׳ שלמה. מפעל זה הוא מפעל שהִנציח את שמו של ר׳ שלמה בקרב שוחרי הספרות, ובמיוחד בקרב ציבור יהודי תימן.

במפעלו זה חשף והעלה מעולם הנשיה דמות של משכיל מגִיתו מלידתו — דמותו של חיים חבשוש. פרסום ספרו של ר׳ חיים הוא תרומה של יהדות תימן לספרות המדעית המתחדשת במדינתנו המתחדשת. בלעדי ר׳ שלמה ייתכן וספר חשוב זה וסופר חשוב זה, היו עדיין בתרדמה, או שהספר עצמו היה יוצא לאור בלי ערכו המדעי ששיווה לו מזרחן בעל שם עולמי כר׳ שלמה הי״ו.

מי יגלה עפר מעיני הדוד חיים ז״ל והיה רואה איזה מאמץ חשוב נעשה על־ידי פרופ׳ שלמה דב גויטין ובוודאי היה מברכו: ״ישלם ה׳ פָּעֳלו ותהי משׂכֻּרתו שלֵמה מאת ה׳ אלהי ישראל״.

רבינו שלום בן שוכר חבשוש זצ״ל

"מסעות חבשוש"
מלחמה בשל גזלת יהודי

קטע זה: "ממסעות חיים שבשוש" בעריכת שלמה דוב גויטין הובא ב"דבר לגולה" שנת תש"ט נובמבר 1939.

קורא יקר, אם רצית לעמוד על מסירות הנפש של בני השבט הזה (נהֶם) וקנאתם לנמוסיהם ומרצם בהגנת בני חסותם לפי חוקיהם, הייתי צריך לצאת מגדר נושא ספרי. אך שים לבך ותן דעתך על הספור הבא.

יהודי אחד מעיר אלמדיד מבני חסותו של ז' מעצאר יצא עם סחורתו מצנעא והגיע בדרכו אל מקום אחד ושם שדדו אותו. אמר לשודדים: אל תשדדוני, כי ז' מעצאר הוא מחסי, והוא לא יניח אתכם לעשקני ולהשפילני". אך הם לא שמעו לו, אלא עוד הכוהו ולקחו חמורו ומה שהיה עמו. מיד הלך אל אלמדיד והזעיק את האנשים בצעקתו לאמר: "אני עשוק ומוכה, האדון המחסה אותי הכני ועשקני". עד אשר הגיע מחסהו עם האנשים המסתכלים שם וחקר ודרש מה היה לו. אמר היהודי: "אלג'ראדי פגע בי ושלל ממני והכני, ואני בוטח באלקים ובך, הוי מחסי". אמר לו הנשיא: "אל תירא, אני אמסור לך כל מה שהלך ממך".

בו ביום אסף כחמש מאות איש מבני שבטו והכינם לפשוט בלילה על גבול אלג'ראדי שפגע ביהודי בן חסותו. בזמן התנפלותם על מצודת אלג'ראדי נהרגו שנים מאנשי ז' מעצאר. אחר ברח אל ג'ראדי, הוא ואנשיו, אל ארץ כולאן וחסה בצל שבט בני ג'בר, וז' מעצאר נכנס אל מצודתו והוציא את אשר ליהודי, ושדד מה שבמצודה, וגם החריבה, וחזר אל אלמדיד ומסר ליהודי את אשר לו.

אבל אלג'ראדי פשט עם אנשיו מגבול בני ג'בר על ארץ נהם והרע לה. אז לקח ז' מעצאר בקר ומעט מאנשיו ונסע אל ארץ ג'בר עד אשר הגיע אל קבר ג'בר ז' עלואן אבי השבט, ושחט את הפרים על הקבר. מיד באו שרי בני ג'בר ואמרו לו: "השקט ותנוח דעתך, מה מבקשך, הו אתה השר". אמר: "את אלג'ראדי בעל ריבי אני מבקש. הבה נמסור כחוק את הרובים בידיכם ואתם תשפטו בינינו במעשה אשר עשה עם היהודי בן חסותינו; ואם הוא הרשע, ריבו את ריבנו מידו, או השיבוהו אל מקומו, ואנו נשפט בינינו". וכאשר ידעו שרי בני ג'בר שאלג'ראדי אשר החסוהו בראשונה הוא הרשע, הכריחוהו לשוב אל ארצו למען ישפטו ביניהם במקומם. ואחרי שחזרו אל מקומם עמדו בקשרי מלחמה ופשטו אלה על אלה עד אשר נקם ז' מעצאר את כל הרוגיו והרג את אלג'ראדי ואת אחיו.

וכל העסק הגדול הזה בעבור היהודי סאלים מסך אלאקצע (הקרח). ובמקום אחר אבאר לך סבת בריחת היהודי הזה מצנעא והשתקעותו באלמדיד. ואכן זה סיפור מבהיל.

משפחת חבשוש

מנהגי חתונה

נשוב לענייננו. בעיר נהם, שהיתה מטרת נסיעתנו מראשית צאתנו מצנעא לא מצאנו שום עתיקות חמיריות. ואמנם הגידו לנו שבסביבתם יש חרבות עצומות, ואני הלכתי אל חורבה אחת בצפון העיר, אך לא מצאתי כלום אלא שבר חרס שהיה מוזר בעיני, ועל כן לקחתיו עמי אל מורי שמא ימצא בו רמז לעתיקות חמיר, כי נראה לי שמלאכתו עתיקה וגם הוא מצאו מוזר ושמרו.

אחר כך שאלתי את אחינו שם על המקומות שיש בהם כתובות, והם אמרו לנו שנמצאות כתובות בהרים ובדרך לכפר מלח בסביבתה בכפר אלסודה, ועוד אמרו שיש שם יהודי זקן וגילו מאה וארבעים שנה, שמו מרי סעיד אלבארידה, ועדיין לא נס כחו. הלכתי לשם במצות מורי יוסף ומצאתי את האיש הזה כשהוא מלמד תינוקות — אבל באמת היה חסר חכמה. ובגיל הזה עדיין היה רוב זקנו שחור. ושיניו קבועות במקומן, וראייתו כתקונה, אלא שכהו עיניו מעט ותנועתן היתה אטית, רק שמיעתו היתה כבדה, וגופו לא היה רזה, וקומתו קרובה לקומת שאול המלך. אחרי שברכתיו כדרך אנשי מזרח תימן, כלומר בברכות ותשבחות ארוכות, בקשתיו שיספר לי על הנפלאות ועל המאורעות הגדולים שראה במשך חייו הארוכים. אמר לי: "אין אצלי כלום ממה שאתה מבקש: ומה זה מאורע גדול?" אמרתי לו: "למשל מה אתה יודע על האמאמים שהיו בימי נעוריך, והאם היו הקבילים של נהם אדוני חסותך עמהם או נגדם, ואיזו מלחמות וריבות היו, ואיזו שנות ברכה ושנות מחסור ידעת בחייך, שמא יצא לי מזה למוד". אמר הזקן: "אמנם כן, הכרתי את הנשיא פלוני זקנם של בית פלוני שהם דור חמישי אחריו כיום, והנשיא טעזאן היה מקנא בו ומתאוה לנשיאות תחתיו, ואחרי מותו גבר טעזאן על בניו והוציאם מן הנשיאות ובאלה הימים היתה מלחמה בין בני השבטים עד שנהרג הנשיא טעזאן, וקם תחתיו הנשיא פלמוני, ואחרי שניהם בא הנשיא טעזוז וכיום הזה הלכו להם ומתו כולם ועתה אין אלמוני ולא פלמוני לא טעזאן ולא טעזוז, אלא אנשים מושלים אשר לא ידעתים ולא ידעתי את אבותם. ומה ששאלת על שנות ברכה ושנות מחסור, הרי העניות דבקה בי מנעורי ועד היום הזה, ובשנות רעב יפרנסוני ואת בני ביתי הקבילים אנשי חסותי, ישמרם ה'". אמרתי לו: "אדוני, איני צריך עוד לדברים כאלה, ומאחר שאין עמך ספורים על ממלכת צנעא ושאר עסקי העולם, ספר נא לי על מצבי היהודים בתוך בני השבטים, ממה שקרה אותם בעבר והגידו לך הראשונים או ממה שראית בכתביהם או ראית בעיניך". אמר: "אמנם כן, אספר לך מה שקרני בשעה שלקחתי לבני עיצה אשה מארץ כַּוְלַאן". אז הפסקתי את דבריו ואמרתי לו "אל תספר לי על עיצה ולא על שודיה אשתו, אלא ספר לי על נמוסי החתונה אצלכם למען אדע מנהגם".

אמר הזקן: "דע שאצל יהודי הכפרים שונים חק ומנהג משל יהודי הערים. בשעה שיהודי הכפרים הולכים לדבר באשה, לוקחים עמם כבש לסעודת ליל השדוך. אחרי הסעודה פותחים בענין הזווג ושני הצדדים מתנים לפי מנהג המקום

על הכסף והבגדים שהאיש יתן לנערה. ורוב הבריות נוהגים במקומות אלה להתנות על שלשה בגדים לכלה והן מכנסים, וענתרי ומקרמה, וממון כל איש לפי יכלתו, ומצנפת לאם הכלה. ועוד מתנים, כמה אנשים יבואו עם החתן ל"קנין", כלומר לקדושין, ואם יבואו למשל עשרה מצד החתן יבואו מצד הכלה עשרים, עם הכלה יבואו כפלים כעם החתן.

ובשעה שמגיעים אצל החתן, הולכים לקראתם ומקבלים את פניהם ונותנים להם שלום. אחר כך נותנים להם חמאה מבושלת או שמן, ובעל הבית ימשח את רגלי האורחים זה אחרי זה מלמעלה לברך ועד לכפות הרגלים, עד אשר ימשח את כולם. אחר כך הוא נותן להם את המכחול לכחול את עיניהם בפוך הנקרא אצבהאני. אחר כך נותנים להם קפה ותתן (טבק לעישון מקטרת המים), ואחר כך יקריבו להם אוכל, דיסא מקמח חטה או לחם עם חמאה מבושלת — ונותנים בשפע. ואם נעלם או נשכח דבר, ולא נעשה דבר מִן הדברים האלה לאיש מן האורחים, תובעים את בעל הבית לדין אצל שיך המקום, ויחייב את החוטא לפצות את הנפגע בשור או כבש שישחט לכבודו, וכן על כל דבר, על משיחת הרגלים, על מכחול לעינים, או על מנה של בשר, או אפילו ואם אין בקפה די קליפות מפרי הקפה, יביאו הדבר לפני השיך וישלם החוטא על כל מה שהחסיר לפי חשיבותו, כבש או שנים או שלשה או ארבעה.

ואם חטא איש לאחיו בימי החתונה בדבור, בקללה או זולתה, עליו לשלם לכל מלה כופר מסוים, שור או שני שורים או כבש. ובמקום שור אחד נותנים שני כבשים. ואם איים או הרים את ידו על חברו, למשל סטרו לחי, הרי מחיר סטירת לחי שור וריאל אחד, אבל אם שנה שלש או הרבה לסטרו אין למכה אלא כבש אחד. ואם באו להדיין בדבר המכות, אומדים את המכות, ומי שהכה יותר מחברו משלם. ואם הם שוים בקללות או במכות ולא הגדיל לעשות איש מרעו, יתנו שניהם רצוי ל"נוה", כלומר לאנשי המקום.

ובבית החתנים כל שעה שמגיע אחד האורחים נותנים לו מקום, ואסור לשנותו כל זמן שהוא אורח, ואם נכנס אדם וישב במקומו, הרי זה חטא וצריך לשלם כפרה כחק. ובשעה שהם מסבים זכות לאורחים לפתוח בשיר ובזמרה לפני האחרים, ושרים לפי התור זה אחרי זה, ואסור להפסיק את בעל התור באמירתו או בשירתו או בזולתן, ואם הפסיק הרי עליו "פגיעה" וצריך לשלם שור או כבש. ואחרי ש"קנו", כלומר אחרי הקדושין יושבים בסעודה ומבלים את הלילה בתוף ומחול.

אחרי כן מביאים כלי הכלה ובוררים ארבעה נאמנים, שניים מצד הכלה, ושניים מצד החתן, לאמוד את ערך הכלים, והם יאמדו את שפופרת המכחול, ולו היה עשוי מקנה פשוט, בשמינית ריאל, וגם את המכחול עצמו, ולו היה מעץ, בשמינית ריאל, והמסרק שתסרוק בו שערת ראשה, בשמינית ריאל, וכל דבר אומדים אותו כפליים מערכו. וכלי כסף טהור או מזוייף אומדים את האוקיה בריאל. החרוזים על צווארה, יהיו מה שיהיו, כל מאה בריאל, עגילי האזניים, ולו היו שרשרת ברזל, במחיר גבוה,

רבע ריאל, או חצי. אחר כך מחשבים את סך הכל ומנכים ממנו ריאל וחצי — וכן המנהג בכל ארץ תימן. — ואת כלי הכלה קוראים "גלפה של החתן", כלומר כסותו. וכותבים שטר חוב על החתן לכלה בכל מה שהיא מכניסה לו אל ביתו.

אחר כך מביאים את הכלה אל החתן כשראשיהם עטורים פרחים, ובשעה שמגיעים כולם, אנשי החתן ואנשי הכלה, מקבלים את פניהם באדיבות, ושוחטים להם על פתח הבית שור או כבש, כי כן מצות קבלת הפנים, ונכנסים בתוף ובזמרה, וכל אחד מן הקרואים יושב במקומו הקבוע, ואיש לא יקדים לשבת במקום חבירו, ומשיחת הרגלים וכחול העינים כמשפט, — כי כן חוק ומנהג שכל אורח הנכנס אל בית בעל הבית תבוא אשה מנשי אותו בית ותמשח ותמרח את רגליו ממעל לברכיים ועד כף הרגל. — ומביאים קפה ותותן, ואחרי הקפה מביאים את "פתיחת הסעודה" והיא דייסת גריסי חטה או לחם עם חמאה מבושלת. ובסעודה השניה הזאת אוכלים לביבות דורא או דייסא מקמח חטה עם מרק. באחרית הסעודה קם אחד ומחלק את הבשר לכל אחד על ידו, ולזה יקרא "מנה", ואם תמעט מנתו של אחד או שכח המחלק את אחד הקרואים, והיה זה חטא, ואחרי הסעודה ילכו להדיין וישלם המחלק, ריצוי לנשכח, חצי כבש או כבש. ובזמן מסיבתם בלילה, כשהם מכים בתוף ושרים, מכבד כל אחד מן האורחים את החתן בסך כסף או חטים כמה שהוא חפץ, או במתנה אחרת, וזה חוק ולא יעבור על כל מי שיהיה באותה מסיבה, ולו יהיה קבילי. כן דרך היהודים, הגרים בין הקבילים.

אמר המחבר: וכן מנהגם עד היום הזה. ומה אאריך לך בתאור "החטאת" והדינים וה"פגיעות" לפי חוקי השבטים ומשפט הטאגות.

מסבה לכבוד הופעת הספר

מסיבה נאה נערכה בבית החלוצות לכבוד הופעת הספר "מסעות חבשוש" בתרגומו של ש. ד. גויטיין, והם רשמי מסעו של ר' חיים חבשוש בתימן לפני כשמונים שנה בלוית החוקר יוסף הלוי. אל המסיבה הוזמנו צבור בתימנים בתל אביב — גם כמה אנשי שם וסופרים הקרובים אל תרבות המזרח בכלל ואל יהודי תימן בפרט. י. חבשוש הביע בדברי הפתיחה את השמחה שהקיפה חוגים רבים בישוב וביחוד בקרב צבור התימנים והקרובים אליהם — בהופיע הספר, על אף אפילת הימים. כן בירך את פועל ידיו של ש. ד. גויטיין, השוקד לגלות את תרבותם של יהודי תימן ובירך את המסובין בשמו של גויטיין שלא הספיק להגיע אל המסיבה. מיכאל אסף הרצה הרצאה מקיפה על הספר של אחד ממשפחת חבשוש, שאינו רק ממשפחת הסופרים אלא גם מאותם האנשים, שנשאו את רוח ההשכלה. מעוררי הרוח הזאת בתימן הביאו גם לידי התעוררות ציבורית, לעליה לארץ־ישראל, להכרת העצמיות הלאומית, לשינוי פני המציאות הגלותית, וכך אנו רואים, כי עוד לפני בי"ו עלו בני תימן כאלה לארץ־ישראל. אברהם כהנא הזכיר את הקשר בין יהודי תימן לבין הרמב"ם, ציין את ספר השאלות ותשובות של מהרי"ץ ו"שושנת

המלך", שו"ת של הר' שלום חבשוש, וסיים בברכה לחשיפת כל גנזי תימן בכת"י שעדיין לא ראו אור. י. שפרינצק ציין את התעניינותה המסורתית של תנועת העבודה בתימנים ואת שמחתו לכל גילוי חדש, המעלה את רמתם ואת הרגשתם. ישראל ישעיהו השוה את השמחה להופעת ספר זה כשמחת מצוה של הכנסת כלה. ספר זה הוא חלק מן הנדוניה, שיהודי תימן מכניסים לאוצר הספרות העברית לשם קביעת מקומם כשותפים ביצירתנו. עד כה הופיעו יהודי תימן כשותפים ביצירה המדרשית וההלכתית; תימנים שגדלו בארץ ישראל כתבו ספרים ומאמרים ונכנסו לשדה הספרות העברית לאחר שהספיקו להשתרש בארץ ולינוק ממקורות תחייתה; ואילו ספר "מסעות חבשוש" — שאגב אינו ספרו היחיד של המחבר וידיו רב לו עוד בכמה וכמה כתבים המחכים להוצאתם — כספר "שירי תימן", נכנס לאוצר הספרות העברית כעצם מעצמה ובשר מבשרה. עדיין מורגש המחסור בספרות יפה מחיי יהודי תימן.

מ. בן־טוב סיים את שורת הנאומים, סיפר רשמים מעניינים מנסיעתו בעת האחרונה לתימן, שם ראה בפינות שונות ונידחות כתבי יד רבים המתגוללים ומשועים לגואל. סעדיה דמארי הינה את המסובים בקריאותיו ומשפחת האחים חבשוש בתל אביב באו על הברכה מפי כל הנואמים על שסייעו להוצאת הספר היקר הזה.

יעקב ספיר וחיים חבשוש
חזיון־תימן

בדף צ"ו של הספר "אבן ספיר", הוא הספר שגילה לקוראי עברית — בדורות האחרונים את יהודי תימן, קרבם אל לבות העם בתפוצותיו ושילבם מחדש בנאד צרותיו ותקוותיו, נאמר: "...ראה זה מצאתי דבר אמת וברור בעליל שיש בארץ התימן למזרחית־צפונית בצנעא במרחק חמשה ועשרים יום על דרך העולה מיכא יהודים רבים בינות הערביאים הישמעאלים יושבי כפרים ואוהלים... אבל לא התחקו על שרשיהם לדעת מנהגיהם, תורתם ואמונתם ומשבט מי המה?"...

בשאלה־משאלה שלוחה על פני מרחקים ודורות אל יהודים בעלי לב גדול ואמיץ, הן השורות הנ"ל של ר' יעקב ספיר, אחד היהודים המופלאים של המאה התשע עשרה. ספיר עשה את חלקו הרב בחקירת יהודי תימן והוא אץ להכיל בלבו עוד ועוד קהילות ישראל נידחות במזרח. אולם משאלתו נקלטה וקוימה על ידי חוקר יהודי אמיץ, יוסף הלוי איש פאריס. כעבור אחת עשרה שנה לאחר ביקורו של ספיר בתימן — בשנת 1869 — בא שמה יוסף הלוי "ופנה למזרחית־צפונית צנעא", כדי לענות על שאלת ר' יעקב ספיר: "משבט מי המה?".

אולם הלוי בא לתימן בשני ענינים: בענין ארכיאולוגי מטעם האקדמיה הצרפתית, ובתפקיד יהודי מטעם "חברת כל ישראל חברים". את התפקיד הראשון

משפחת חבשוש

מילא ופרסם תוצאותיו ברבים; את התפקיד השני מילא גם כן, אולם לא פירסם את תוצאותיו ברבים. והרי מילוי תפקיד כזה לפני שבעים שנה היה מעשה גבורה, מעשה נועז, ואי־פרסומו ראוי להיחשב לאבידה עצומה. ביחוד כשספרו של ר' יעקב ספיר היה טעון השלמה גם לגבי המקומות שבהם ביקר וחקר. אולם עתה נוכל להתנחם: ע"י עבודתו השקדנית של ש. ד. גויטיין במחקר ספרו של התימני ובתרגומו, הוחזר לנו חלק וניכר מאותה אבידה.

הספר "מסעות חבשוש" ראוי להיחשב בהשבת אבידה, ולו גם חלקית, של תוצאות ביקורו וחקירותו של יוסף הלוי בין יהודי תימן. אמנם אין לשכוח את המרחק שבין השכלת הלוי הרחבה והעמוקה לבין השכלתו המועטת והשטחית של חבשוש. ודאי עוד רבים היו המרחקים וההבדלים שביניהם. אולם חבשוש היה לא רק מורה־דרך ופועל־עוזר, אלא היה גם תלמידו של הלוי, תלמיד מסור וספיג, כי ככוכב גדול ומאיר נגלה הלוי בדרך חייו של חבשוש התימני. הדרך רבת ההרפתקאות והיסורים במדבריות תימן, במערות פריצים, תוך סכנת נפשות מתמדת, קרבו את המלומד האירופי המחונן אל היהודי התימני הדל, כי שניהם נדדו כשהם מתחפשים כצמד קבצנים פושטי יד. מסיבות חיים כאלה מקרבות את האנשים זה לזה, מבטלות את הבדלי התרבות, ואישיות כהלוי מרבה להעניק במסיבות כאלה, כשם שאישיות כחבשוש מרבה לקלוט. מאתים העמודים של הספר הם שרשרת משובצת הרפתקאות, תקלות ופגעים, אולם מרתקת על ידי המון תנועות, פעולות, תיאורים קולעים, פגישות, הכרות, ידיעות, הגדות, מעשים ודברי פוליטיקה.

הספר נכתב בחלקו (35 עמוד) עברית, וברובו ערבית. אלמלא עצתו של החוקר גלאזאר היה חבשוש מסיימו בעברית. אמנם גלאזאר הציע לחבשוש לשוב ולתרגמו לעברית, אולם הצעה זו לא הוגשמה. ייתכן, כי חבשוש התמסר אחר כך להשלמת חיבורו (העיקרי בעיניו?) על קורות יהודי תימן בשם "הליכות תימן", הנמצא בכתב־יד. ומכיון שעסוק היה בכתיבה בערוב ימיו, לא הספיק לתרגם את ספר המסעות. בין כה וכה הכניס ש. ד. גויטיין את חבשוש על ידי פרסום הספר הזה אל הספרות העברית החדשה. בפעם הראשונה ניתן ליהודי תימן נציג בספרותנו החדשה, החילונית. אם כי מבחינה ספרותית־כרונולוגית שייך הספר לסוף המאה שעברה — הוא תעודה של התעוררות השאיפה להשכלה בקרב יהודי תימן, של ראשית התפתחות חוש הביקורת החברתית בקרבם, של מגעם עם עולמות חדשים.

בקורת זו נתפרסמה: ב"ניב הסטודנט" שנת תרל"ט (7391).

מסעות חבשוש

"ספורו של ר' חיים בן יחיא חבשוש על מסעותיו עם יוסף הלוי בתימן המזרחית ועל חיי היהודים והערבים שם. תורגם מערבית עם הערות ומבוא ע"י שלמה דב גויטיין, הוצאת א. י. שטיבל, תל־אביב תרצ"ט.

בשנת 1870 ערך הנוסע והחוקר הפרופ' יוסף הלוי איש פאריס מסע מחקר לתימן המזרחית־צפונית, לשם חקירת הכתובות העתיקות המצויות שם מתקופת ממלכת־שבא הקדומה ולשם הכרת חיי היהודים במקומות האלה.

בכשרונותיו ובשקידתו הבלתי־רגילה הגיע יוסף הלוי עד לדרגת פרופיסור בפאריס. ואולם ער לשאלות הלאום ועברי מסור נשאר עד סוף ימיו. היה מן המשתתפים הקבועים ב"המגיד" בשנותיו הראשונות ופרסם מאמרים ושירים. היה אחד מראשוני הראשונים שחלמו על תחית העברית ובאחד מגליונות "המגיד" הוא מציע ליסד חברה בשם "מרפא לשון" לשם הרחבת הלשון העברית והפצתה בעם. והוא בעצמו גם טרח לרכוש חברים לחברה זו. חובב ציון נאמן היה ובשיריו ישנם געגועים נוגעים עד הלב לציון.

במסע על־פני תימן ליווה את יוסף הלוי אחד מיהודי המקום בשם חיים בן יחיא חבשוש. הוא עזר הרבה ליוסף הלוי בסיוריו במקומות הנידחים והבלתי־מוכרים לאיש־אירופה וגם העתיק בשבילו את הכתובות הקדומות, שלשמן בעיקר נערכה כל הנסיעה. בן־לויה זה של יוסף הלוי רשם כעבר זמן, בשנת תרנ"ד, את פרשת מסעותיו עם רבו. זכרונותיו של חבשוש משלימים את הדין־וחשבון על הנסיעה, שפרסם יוסף הלוי בשעתו, בעתונות המדעית המקצועית. הדין־וחשבון של יוסף הלוי מוסר בעיקר את תיאור הכתובות שנתגלו ואת מקומות המצאן ואילו רשימותיו של חבשוש ענינן תיאור ההווי של השבטים וההווי היהודי־תימני במקומות המסע.

זכרונותיו של חבשוש, חלקם בעברית וחלקם בערבית, נשארו גנוזים בכתבי־יד, מפוזרים ומפורדים בכמה ארצות. המתרגם והמו"ל, ד"ר ש. ד. גויטיין, מספר לנו במבואו על הגלגולים הרבים, שעברו על כתבי־היד ועל הטרחה הרבה שטרח עד שעלה בידו לכנסם, לתרגמם ולהגישם בצורה המתוקנת, כפי שהיא כעת, לפני הקורא העברי.

משפחת חבשוש

לא חדשים הם התיאורים מחיי יהודי תימן בספרות העברית. מזמנו של ר' יעקב ספיר והלאה נכתב לא מעט בעברית על הליכות יהודי תימן ומנהגיהם. ואולם ספר זה שלפנינו שתי מעלות טובות מציינות אותו: ראשית, שהוא נכתב לא על ידי תייר זר, שעיניו ולבו רק אל האכסוטי והיוצא־דופן, אלא על ידי אחד מאנשי המקום המסיח כאילו לפי־תומו וכל ודבריו חותם האמתי והבלתי אמצעיות טבוע עליהם. והמעלה השניה היא, שחבשוש מתאר בספרו חלק נידח של תימן (החלק המזרח־צפוני), שנשאר טמיר ונעלם בפני התייר האירופי, ושאורח חייהם של יהודי חלק זה שונה בהרבה מזה של שאר יהודי תימן.

הקורא בספר מתגלה לפניו גלות תימן, כמו שהיא, במחצית השניה של המאה הי"ט. הוא רואה לפניו את נדחי־ישראל אלו הנתונים בסביבה השופעת קנאות דתית ובערות פראית וכרגיל משפיעה הסביבה הנבערת על מנהגי ישראל. ומכאן למשל הקנאות לשמירת טהרת המשפחה, עד כדי רצון לרצוח את הנערה שסטתה מן הדרך הישרה (פרק ט'). בחלקים ידועים של תימן נתונים היהודים לחסדם ולחסותם של שבטים ושיכים ואסורה עליהם רכישת נכסי דלא ניידי (עמ' 145). ואם יהודי המקום עוד נהנים מאיזו שהיא חסות — הרי היהודי הזר, המתגלגל במקרה לתימן, הפקר הוא ונתון לשרירות לבו של ההמון החשוד והקנאי (עמ' 24־28). שנאת ישראל, הצבועה גוון דתי, מוטפת בעיקר על־ידי אנשי הדת וה"מכובדים" למיניהם. וכה דברי הנזיפה של השריפים למורה־הדרך הבדוי על שהרכיב את יוסף הלוי על כתפו: "איך תרכיב אחד מהם על גבך, ואתה אסור אפילו להסביר פנים ליהודי, כי קבלה היא בדת, שמי שמסביר פנים ליהודי לא יוכל לראות את פני הנביא ביום תחיית המתים, אלא הנביא יפנה לו עורף מחמת חבורתו עם היהודים" (עמ' 163). חטיפת יהודים לשמד — מנהג הוא של המדינה (עמ' 166).

אין פלא אם ביון־מצולה זה רבות ההזיות על הגאולה. ומכאן — מספרם הרב של משיחי השקר (עמ' 204־207), וישנם גם השואפים ומתגעגעים לעלות ארצה בדרך הטבע, כעין אותו יהודי זקן שחבשוש מספר עליו: "נפשו קצה בארץ הזאת, אם כי מלאכתו, מלאכת חרש ברזל, מפרנסת אותו בכבוד מבוקשו לעלות לארץ ישראל. שאלתיו איך יוכל לחיות בארץ כנען, אחרי שהוא רגיל בחיי הארץ הנדחה מזרח תימן, ענני: אם יגיעני ה' לשם ואמות למחרת בואי, ניתן לי מבוקשי" (עמ' 132).

ד"ר ש. ד. גויטין, המתרגם והמו"ל של הספר, סדרו וחלקו לפרקים פרקים וסעיפים סעיפים והוסיף מבוא מפורט והרבה הערות המסבירות את העניינים הבלתי נהירים לקורא, שאינו שכיח אצל הפולקלור הערבי־תימני.

מסעות חבשוש ספורו של ר׳ חיים בן יחיא חבשוש

חומר זה התפרסם בקרית ספר במדור ספרים וחוברות שנת תרצ״ט (1938)

״אין ליהודי כח הסתכלות מפותח. כאדם דתי הוא מצמצם את ראית העולם החיצוני ומרכז את הסתכלותו החיצונית בתורה. ממנה שואב הוא את מושגי הראיה, ואין לו צורך להסתכל בעולם הממשי, בצומח או בחי.

אין להתפלא, שמספר התיירים שקמו בין היהודים קטן הוא. כלומר — כבר בתקופות הקודמות עברו יהודים ארצות רבות לארכן ורחבן בנסיעותיהם לשם מסחר. וגם הדת היתה גורם חזק לצאת ולסייר בארצות רחוקות. מטרתם למצא את עשרת השבטים הנעלמים או להביא את התורה לאחים הרחוקים והנידחים. ואע״פ כן מספר התיירים, שמסרו לנו את תיאור נסיעתם, מצומצם הוא. התיירים היהודים האלה היו בבחינת אלמים. בין הסוחרים לא קם מארקו פולו יהודי, ולאלה, שיצאו לחפש את השבטים, או לשליחים לא היה שום רצון להתעסק בעולם החיצוני ולספר דבר על הבלי הארצות שעברו בהן.

אולי אפשר היה לומר, שבנימין מטודילה הוא מארקו פולו היהודי. ספר מסעותיו עומד בראש ספרי מסעות יהודים. והוא גם המפורסם ביניהם. צודק מרכס בקוראו לבנימין בתואר ״גאון הנוסעים היהודים״. אין ספק שספרו מלא חומר וענין. ברם, אם נשוה אותו לספרו של הפרנצסקני רוברוק, שחדר שמונים שנה אחרי בנימין (1253) לתוך אסיה פנימה, יתברר לנו מה הפסדנו. בנימין הטה יותר את אזנו לשמע, במקום לישא עיניו ולראות.

עובדה אחת מראה בעליל, איזו קרקע בתולה היא ספרות המסע היהודית במשך המאות האחרונות. הספר המצוטט ביותר בין ספרי המסעות הוא ספרו של בנימין השני ״מסע ישראל לר׳ ישראל בן יוסף בנימין״ (בעברית ליק תרי״ט). החוקרים המסכנים, שהיו מוכרחים לכתוב על יהודי אסיה ולא היה חומר בידם, השתמשו בספרו בתור מקור ראשי. ואני מעיז לומר, שהוא אחד הגרועים ביותר בין ספרי מסע שקראתי.

רק בנוגע לעדה אחת השתנה המצב במשך המחצית השנית של המאה התשע עשרה. יהודי תימן משכו את לבם של היהודים, ושליחים וחוקרים קמו וחדרו לתימן, כדי לראות ולחקור עדה נידחת זו. ואם גם רובם שתקו, הרי לפחות בידינו הספר המופלא של יעקב ספיר, שבקר ותיאר את היהודים במרכזי תימן (צנעא וסביבתה).

הקושי שבנסיעות בתימן הוא, שלתייר אין אפשרות לחדור לתימן ופנימה כפי רצונו. לא היתה אפשרות ואין אפשרות. לפנינו ארץ בלי דרכים סלולות ובלי כלי רכב. אך הקושי נגרם עוד יותר ע״י השלטון. כל איש ואיש, שחודר לתימן, הוא מראשית צעדיו בידו של האמאם. הם מביאים אותו לעיר הבירה צנעא, ומשם אינו

יכול לצאת לשום מקום בלי הסכמתו של האמאם. ולו אין שום רצון לתת לזרים את האפשרות לראות את ערי תימן.

התקופה המוצלחה ביותר בשביל התיירים והחוקרים היתה תקופת כבוש תימן ע"י התורכים (1849 — 1904). ומענין שארבעה יהודים הם הם שהצטיינו ביותר במסעותיהם. ברם לארבעתם לא האיר המזל פנים. לאנגר והרמן בורכרדט נרצחו בשדה עבודתם. גלאזר, שהצטיין בפעולת חקירה, קלקל את תוצאותיו ע"י התמרמרותו המאנית. וגם יוסף הלוי, המצליח ביותר ביניהם, לא זכה לאסוף את יבולו.

הלוי, שהיה מושפע בלי ספק מתיירים ממינו של היינריך ברט, הוא תייר שראוי לאותו הכבוד, שחלקו למסיירי אפריקה הגדולים. מהו ערך נסיעתו של הלוי? הוא הראשון שהצליח לחדור לג'וף העליון ולנג'ראן. וגם נסיעתו מאלג'יל למארב היתה הראשונה במינה. ועלינו להדגיש, שאחריו לא עלה אף בידו של אירופאי אחד לתור את המקומות האלה. כל ישוב תימן הצפונית בלתי ידוע. מסעו של הלוי הוא היחיד, שהקנה לנו ידיעות. צפון מערבה של תימן (צעדה, חידאן) טרם נחקר ע"י חוקר אירופאי. עד כה כל ידיעותינו על חבל זה מבוססות על שתי חוברות "גולת־תימן" ו"שבי־תימן" של התימני א. טביב, מתושבי חידאן. ולכן רב ערכן של שתי חוברות אלה בשביל החוקר. אך לדאבוני עלי לומר, שהוצאת החוברות האלה בצורה שלפנינו בסריה המוקדשת לנוער, מעידה על משגה המו"לים.

אמרתי לעיל, שחוסר מזל נכר גם בפעולתו של יוסף הלוי. נכון הוא, שהשיג את מטרתו הארכיאולוגית ואסף אוסף רב של כתבות. אך לא הוציא אותן באופן מדעי ולא עבד אותן. ומדלית הזהב של החברה לגיאוגרפיה בפאריס היתה הכבוד הפומבי היחיד בו זכה, והעמידה אותו בשורה אחת עם חוקרים כמו Nachtigall.

היה בדעתו של הלוי לכתוב ספר על תימן. ולא ברור, מדוע לא השיג את מטרתו. לו היה גומר ספר זה, היה קונה בו לעצמו שם גדול יותר מבכל שאר חבוריו. אולם לא נשארו לנו זכרונות נסיעתו מלבד המאמרים הקצרים בכתבי עת. אך נמצא בידינו זה מקרוב דבר יקר מציאות: אותו ספור מסע שהיה בדעתו של הלוי לכתבו, נכתב ע"י מורה הדרך שלו התימני חיים בן יחיא חבשוש מצנעא.

מקרים כאלה שאותה הנסיעה מתוארת ע"י הנוסע האירופאי וע"י יליד המשתתף במסע, ידועים לי רק מאפריקה. בידינו ספורי מסעות מבני שבט הסואהלי, שחדרו עם נוסעים מפורסמים לאפריקה פנימה, וספרו את תולדות המסע ל־Velten, והוא רשם אותן. ברור, כי למקרים כאלה יש גם ערך פסיכולוגי רב.

אף הספר של חבשוש שלפנינו לא נכתב מרצונו של המחבר, אלא אדוארד גלאזר, בהיותו בצנעא בשנת 1894 — בזמן נסיעתו הרביעית — בקש מחיים חבשוש, לכתוב לו את ספור המסעות עם הלוי. וחבשוש עבד כבר מזמן בשביל גלאזר בעבודת העתקת הכתבות השבאיות. כלומר, בין המסע וחבור

הספור עברו עשרים וארבע שנים; ועד כמה שידוע, לא היו שום רשימות בידו של חבשוש. גם לגויטיין אין ידיעות על זה.

הלוי — כידוע — אינו מזכיר שהלך יחד עם חבשוש אלא בהתחלת הנסיעה בשעת יציאתו מצנעא. בשאר הדרך הוא מתנהג כאלו הלך לבדו. רק מגלאזר המזכיר את חבשוש בספרו "מסע אל מארב", ידוע לנו שחבשוש היה מורה הדרך או מוטב לומר — עוזרו במשך כל הנסיעה. וידיעתו של גלאזר מבוססת כמובן על עדות חבשוש עצמו. חבשוש בספרו התנקם כנראה בהלוי, כי על יסוד ספורו של חבשוש אינו מתברר כל צרכו, למה בכלל מלוה הלוי את חבשוש, המציג את עצמו כמו הפעיל היחיד. חבשוש כותב במקומות אחדים (למשל עמ' 72, 101), שבכל פעם שבאו למושב יהודים נכנס הלוי מיד לביתו של יהודי, ולא עזב את הבית, עד שיצאו משם; כך למשל באלחזם: "אבל מורי יוסף לא יצא מבית סאלם ן' סעיד כל זמן שישבנו באלג'וף אלא בלכתו אל מעין ובנאת עאד לבד, כי בסכנה היה" (עמ' 102). מה הדבר בא ללמדנו: הלוי ישב בבית שבו התאכסן וחבשוש הסתובב בסביבה פחות או יותר רחוקה. לכן חלק גדול של הספור מלמד על טיולים שהלוי — לדבריו של חבשוש — לא השתתף בהם כלל.

אנו צריכים להביא בחשבון גם את מטרתו של חבשוש. מטרתו לא היתה מדעית. רצונו למצא אבנים שבאיות, מצד אחד מפני שהוא קיוה למצא עליהן שמות טובים לכשוף, כי חבשוש היה מקובל מעשי ידוע בצנעא, מצד שני היה זה עסק בשבילו, באשר קבל שכר בעד כל העתקה והעתקה. לכן היה מעונין להושיב את הלוי בבית. ובודאי הוסיפו, הוא ואנשי הבית, לספר על הסכנות האורבות להלוי בחוץ.

אולם תמונתו הכללית של הלוי המצויירת ע"י חבשוש אינה מתאימה לגמרי לתפקיד של סטטיסט, הנמסר לו ע"י חבשוש. להיפך; הוא מופיע כנוסע וחוקר מובהק. איש קר, השואף רק למלוי תפקידו המדעי בנסיעתו. אי אפשר לתאר אותו בדברים מתאימים מאלה של חבשוש עצמו: "אבל מורי יוסף היה לפי הרוב כאלו לא ראה ולא שמע. על כל פנים אם לא רשם את הדברים במחברתו רשמם על לוח לבו" (עמ' 143). בדרך בשעה שחבשוש היהודי העירוני הגלותי, הרואה כל רגע ורגע סכנות, ולא רק סכנות אלא גם שדים וכשוף, רועד מפחד, נשאר הלוי קר ומלא הכרה צלולה ודעה מיושבת כנוסע מנוסה. בכל אופן בולטת פה סתירה.

הספר בתור ספר־מסע הוא רב ענין ומלא חומר מענין הן על חיי היהודים והן על חיי הבדוים. גויטיין עצמו נתן ככר בספר מאגנס (עמ' 89 וכו') תמצית הידיעות, הידועות פחות או יותר, המלמדת על חומר רב זה. ולכן אין לי צורך לעמוד על צד זה של הספר. גויטיין הוא אחד החוקרים היהודים המעטים שהכירו את ערך האתנולוגיה בשביל מדע היהדות. וזאת הוא מראה גם בהוצאה זו למשל בביאוריו הרבים. וכנגד דבריו בהקדמה (עמ' ו') אני מיעץ "לקורא שאין לו ענין בכך" לקרא גם אותם.

משפחת חבשוש

ברם, דוקא בספר גדוש חומר כזה עלינו לעמוד גם על ערכו בתור מקור מדעי, שאלה הקשורה תמיד בידיעות הנמסרות ע"י ה"ילידים". כל הקורא את הספר עליו לתמה על דייקנותו. בהרבה מקומות זוכר חבשוש את יום השבוע שבו נכנסו למקום או יצאו ממנו, את שם בעלי הבתים, שאצלם התאכסנו. והוא רושם גם כן את סכום דמי הצדקה שקבלוהו, כי הלוי נסע — לדבריו של חבשוש — כחכם ירושלמי המאסף נדבות ואין פרוטה בכיסו. וגויטיין מתפלא על התיאור החי בספור וכותב: "בשעת הקריאה יש הרשם כאלו מה שתואר שם קרה רק אתמול" (ס' מאגנס עמ' 89). אי אפשר לקבל את זאת כהוכחה מדעית. זהו יותר סימן של סגנון הספור החי של התימנים. בלי ספק עולה יליד תימן — כמו בן ארץ נידחת בכלל — בזכרונו ובכשרון הקליטה שלו על אירופאי. אלו היה החוקר אירופאי, היו מסרבים לקבל כמקור מדעי ספר מסע, שנכתב אחרי עשרים וארבע שנים בלי כל רשימות בזמן המסע.

ומה הדין בנוגע ליליד? אחד מן הסואהלי שעליהם דברתי למעלה ספר את ספור נסיעתו עשר שנים אחרי המסע ובדייקנות נמרצת. הוא מזכיר את יום הנסיעה ושעתה, את מזג האויר, מספר המשתתפים, את המחיר והכמות של האוכל שקנו וקבלו בכל מקום ומקום. אך ספורו של חבשוש נכתב עשרים וארבע שנים אחרי הנסיעה! מוזר במקצת שגויטיין נוטה ברוב המקרים של סתירה בין תיאורי הלוי וחבשוש לצד חבשוש (עיין עמ' 61; 133 למשל) אע"פ שהלוי רשם כל דבר ודבר כנוסע מנוסה, במשך הנסיעה במקום, וחבר את הדין וחשבון שלו מיד אחרי שובו לפאריס.

יש למשל סתירה בתאריך יציאתם מצנעא. הלוי כותב: "Dans cet accout soir" 1872, P. 14) rement etranjge, J'ai quitte Saha le 20 febrier a quatre heures au (Journal Asiatique) אך חבשוש אומר, שעזבו את צנעא בר"ח אדר תר"ל (2 בפברואר או — אדר ב' — 4 במרץ 1870). וגויטיין מוסיף: "ומכיון שיום זה נוח להזכר, נראים הדברים שיש אמת בעדותו של חבשוש" (עמ' כה הערה 5).

החוקר דהיום דורש שהמנהג וכו' יתואר בדייקנות ביחס למקום ולזמן. עברו הימים שאתנולוגים הסתפקו באוסף מנהגים בלבד, מבלי לחקור את המנהגים באופן פילולוגי. בשביל אסכולתו של Frazer לא היה צורך בכך, כי השתמשו במנהגים בלי לסדרם ביחס לזמן ולמקור.

מהו בספור המסע שלפנינו. גויטיין צודק בציינו, שהחלק הראשון של הנסיעה — עד לנג'ראן — טוב ומדויק מהחלק השני. "אפשר, אומר גויטיין, שהתלאות והיסורים הגדולים... החלישו את כוח התפיסה של המחבר" (ס' מאגנס עמ' 89). אולם אין זו הסברה מספיקה, כי גם לתימני אי אפשר, כמדומני, לזכור בפרוטרוט תבנית חורבות כמו החורבות של אלסודא (עמ' 103) בלי ספק ביקר אותם שוב בשנים מאוחרות כמו שביקר עוד פעם את אלג'וף (עמ' 121).

חבשוש אינו מוסר איפוא את זכרונותיו מהנסיעה עם הלוי בלבד, אלא מערבב

— מרצונו הטוב לספר — בתוך הספור גם זכרונות מתקופות מאוחרות. וזה מכניס ערבוביה ואי־דייקנות, כי נתברר למשל מספרו של חבשוש שלג׳וף ונהם חדרו תמיד יהודים מצנעא ומקומות אחרים. וברור שעל ידיהם השתנה לאט לאט בסיס המנהגים המקומיים.

והוא הדין בדבר הדייקנות ביחס למקום. אנו יודעים מהלוי שהשתתפו בחתונה באלמדיד (עיין ספרי עמ׳ 147). חבשוש אינו מתאר את החתונה, אלא מזכיר אותה רק בקשר לאיזה ספור של שערוריה. אך ענין החתונה עורר רצון בלבו לספר על מנהגי החתונה. ובמקום לספר לנו פשוט, מה ראה באלמדיד, הוא שם את תיאור מנהגי החתונה הכפרית בפיו של זקן מאלמדיד, וזה קשוט ספורי בלבד. ברם איננו יודעים, אם זה תיאור מנהגי אלמדיד או מנהגי הכפרים בכלל. אצל טביב אנו בטוחים שהוא מתאר רק מנהגי חידאן או צעדה.

ביחס לדייקנותו הכללית של חבשוש אביא למשל את המעשה בנערה שנכשלה ועמדה ליהרג. על המעשה הזה, שמסוגל היה לתאר את המצב הרוחני והכללי של יהודי נג׳ראן באופן יוצא מן הכלל, היינו רוצים לדעת בבירור, אם חבוש היה עד ראיה (הלוי אינו מזכיר את הענין!) או רק מוסר מה שספרו לו. בלי בירור זה קשה לקבל את הספור כמקור נאמן. למשל: אם הנערה אומרת לחבשוש: ״וכבר היה כמעשה הזה עם בת אחי אבי, ועם בת אחות אם אמי, ועם בת בן אחי אבי, ולא היתה להן תקנה אלא המות והקבורה, וכך משפטנו״ (עמ׳ 148). אם התיאור המדויק של היחס המשפחתי אף הוא רק קשוט־ספורי — ובלי ספק כך הוא — כי מי יכול עוד אחרי עשרים וארבע שנים לזכור זה בדיוק — אז אולי גם שלשה המקרים בכלל רק קשוט הם, ואין לנו כל אפשרות להכיר איפה הגבול. וביחוד נדמה לי שראוי לבחן כל ידיעה וידיעה אצל איש כמו חיים חבשוש, שיש לפקפק בהכרתו בערכו של הדיוק המדעי.

יש להוסיף רק עוד אי אלה תקונים קטנים.

לעמ׳ 50 הערה 12 את המנהג המענין של בדיקת צמר בפני הכלה תיארתי בספרי עמ׳ 150. הסברתו של גויטיין בלתי מבוססת. המנהג הנמצא גם בין יהודי מרוקו בא כמדומני מהודו, ויסודו מאגי (מנהג הפריה).

לעמ׳ 70. מסַוַרה; שם המקום (מערב למלח) נמצא במפות של גלאזר. הוא קורא לו מְסָוְרה.

לעמ׳ 88 הערה 93 / הרעב משנת 1835/36 נזכר ע״י Journal of the Crutteadon. Royal Geographical Society, London 1838 (עמ׳ 287) Cruttendon, בקר בתימן בשנת 1836. עיין בספרי עמ׳ 6.

לעמ׳ 113 / המקום אלזאהר נזכר ע״י הלוי Journal Asiatique 1872 עמ׳ 41. הוא נמצא גם במפות ורשמתי אותו גם במפה שלי (עיין ספרי עמ׳ XVIII).

משפחת חבשוש

לעמ' 127 / בדבר אכילת בשר נא — לפנינו מנהג מענין מאד והוא מלמד על הקשר בין שבטי ערב הדרומית וחבש. אכילת בשר נא מנהג נפוץ מאד בחבש וגם בין שבטים אחרים של אפריקה (למשל גללא וקונדי).

על שני חסרונות בהוצאה יש להעיר. לספר חסרה מפה. ידוע וידוע שאין לנו מפה משביעה רצון. מפת הדרך של הלוי היא בודאי בלתי מספיקה. אך בכל אופן היה מן הצורך להביא לגבי נסיעה כה מסובכת איזו סקירה כדי להרגיל את קהל היהודים להסתכל במפה בקראם ספר מסעות.

חלק חשוב מהספור הושמט מההוצאה שלפנינו. חבשוש התימני העירוני ראה באחד האוהלים בדוית, כשהיא יושבת כמנהג הנשים הבדויות ערומה באהלה. והוא נותן תיאור נלהב בן שלשה עמודים של אשה זו. Georg Friederici במאמרו החשובג (עמ' Bemerkungen Uber die Benutzung von Uebersetzungen bGeim Studiuin der Volkerkujnde. Zeitschr. fUr Ethnologie 1928 הראה, איך צניעות יתרה 124 וכו') מעין זו הורידה את ערכו של האוסף המפורסם של ספרי המסעות שהוציא ה Society Hakluty. דוקא ציור הנשים בספרו של חבשוש כה מענין שהיה אפשר לכתוב עליו מאמר מיוחד. אנו מקווים שגויטיין יכניס גם את החלק הזה בהוצאה הערבית שתצא בקרוב.

יש להודות לגויטיין שהוסיף ספר חשוב כזה למספר המצומצם של ספרי מסעות יהודים. אם כי ראיתי לי צורך להעיר שעל החוקר לקבל את הידועות בזהירות, מכל מקום הספר הוא מענין ביותר ושאלות רבות גלומות בו. והרי לדבריו של גיתה "תתיגע ממסעות עוד בטרם תתיגע מקריאת ספרי מסע".

חתום אדיך בדאור

בקורת נלהבת על מסעות חבשוש
גליונות בעריכת.., למדן שנת תש"ג א'.מ.ה. בן שמאי

מַסָּעוֹת חַבְּשׁוּשׁ י' ר' חיים חבשוש מעלה על ספר את זכרונותיו על שיתופו וסיועו ליוסף הלוי בביצוע אחד המסעות הנועזים והחשובים ביותר במאה הי"ט (1870). הספר נכתב כעשרים וארבע שנים לאחרי המעשים המסופרים בו, ועוד ארבעים ושש שנים היה כתב־היד בגנזים. רובו נתחבר בערבית הקרובה ללשון השגורה בפי יהודי

צנעא, מקום מנוריו של המחבר. מכאן הערך המשולש שלספר: א) כתעודה לשונית; ב) כמקור היסטורי המשמש הקבלה והשלמה לאחֶוָתו (דין־וחשבון) של הלוי שנתפרסמה בשעתה; ג) כתעודה אנושית־ספרותית, מניח אני את צרור הבעיות הכרוכות בשתי הבחינות הראשונות למצויים אצל המקצוע ואיני נטפל כאן אלא לשלישית, כי אבן מעֵט סופר־אמת נמשכים הדברים הכתובים בספר זה. אמנם ר' עמרם קרח, רבה של צנעא, מעיד במכתב שנדפס בראש הספר לאמר: „חבשוש יודע היה לכתיב. אבל אינו סופר. גם כשהחל לחבר ספר זה היה לוקח פיסת נייר אשר תזדמן לו, רחבה או ארוכה וכו', וכותב בה בעט־עופרת, ודוקא בזמן הפנוי, בתחילת הלילה או בסופו". אם כוונת הרב שר' חיים חבשוש כתיבתו לא היתה אומנותו ולא נהג בה קבע וסדר — הרי נאמנה עלינו עדותו. אך אשר לכשרון־הכתיבה אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות, ובזה יפה עדות הכתוב מכל עדות אחרת. וברי שאף־על־פי שתחילתו של ר' חיים היתה אצל צירופי שמות של הקבלה המעשית להשביע שדים ולהשתלט על מטמונות מבושׂמים במעמקי האדמה, הרי סופו שהניע לכלל צירופי תיאור של הליכות עולם וחישוף שפוני־נפש במדות ודעות שבבני־אדם, תיאוריו חיוניים, שובים ומשובבים, מושכים את הלב ומעוררים את הדמיון, וגם את הנפש ימלאו דעת אדם וגוי.

הקורא בעיון בספר זה יוכח על נקלה שר' חיים אינו תייר־חוקר עצמאי מטבע ברייתו. גם המגע בחוקרים מובהקים כספיר, הלוי וגלאור, לא פיתח בו תכונה מדעית־מקצועית. אין לו ההבנה הנפשית לכך. מתחילת המסע ועד סופו הוא נשאר „מתלמד בחכמת התיירות", מורה דרך ועזר במדינה זרה ו„ציר נאמן לשולחו החכם יוסף". אמנם הוא מגלה ערות רבה במחיצת החוקרים האמורים, וגם לאחר כך לא דעכה השפעתם בנפשו, הם עוררו בו נצניצי־ביקורת ופיתחו בו פעילות שכלתנית שעקבותיה ניכרים היטב בפעולתו הספרותית (ראה את וידויו בעמ' 148), אבל זרע החקירה שהשקיעו בנפשו לא עלה בתבנית רוחם ורקמת־הויתו לא זועזע. תבנית משלה לנפשו של ר' חיים. מבוטלת מדת ההתעניינות בחקירה מקצועית מופשטת לשמה הנשקפת מדפי הספר, אף־על־פי שגדולה הערצת המחבר כלפי החכמים והחוקרים שבעפר רגליהם הוא מתאבק. ממנו והלאה היסוד הקונטֶמְפְּלַאטיבי והעיבוד השיטתי, בחוקה פועם בו יצר המעשיות הפעילה לצורותיה הנשמיות והרוחניות, שיתוף עצמו במאורעות, השעיה למאורע והשהיה במוחש, רדיפת המועיל והמופלא, שילוב סיפור בסיפור ודילוג מענין לענין באותו ענין להנדיל מתיחות ולהאדיר פורקן, — כי „בעל הפץ" (מקובל מעשי) היה בימי נעוריו, עושה בשמות והשבעות, עוקב אחרי מלאכים ושדים ומוחזק בחוג ידידיו לרופא רוחות. כאו כן עתה עיסוקיו ספונים דמיון ממריא וכיסופי מטרה פעילה, להתעשר, לפעול ישועות לעצמו ולזולתו, לצאת ולהוציא מתחת לחץ של עוני ודחקות של מצוקת היחיד ושעבוד הציבור (ראה על אגדת „בני דן" שאינם נתונים בעול הגויים, עמ' 9, או: הצלת הנערה עמ' 149). עתה פשטו האמצעים את צורתם הישנה, הדמיונית, ולבשו צורה חדשה, ריאלית ומדעית כביכול, אך המטרה הכמוסה והנכספת לא זזה ממקומה ולא חדלה לפעול במעמקי נפשו. תוחלת השבר שמעולם זה תקועה בבשרו וכל חושיו משועים לממש, לפרם המובטח, להנשמת תוחלת ממושכה. עתה, בעבור עשרים וארבע שנים מאז בא ונהיה הדבר, הוא חוזר ומעלה תמונות מנבכי זכרון וחיזיון. עובד הוא על מנת לקבל

1 מסעות חבשוש, ספורו של ר' חיים בן יחיא חבשוש על מסעותיו עם יוסף הלוי בתימן המזרחית ועל חיי היהודים והערבים שם, תורגם מערבית עם הערות ומבוא ע"י שלמה דב גויטיין, הוצאת א. י. שטיבל, תל־אביב תרצ"ט.

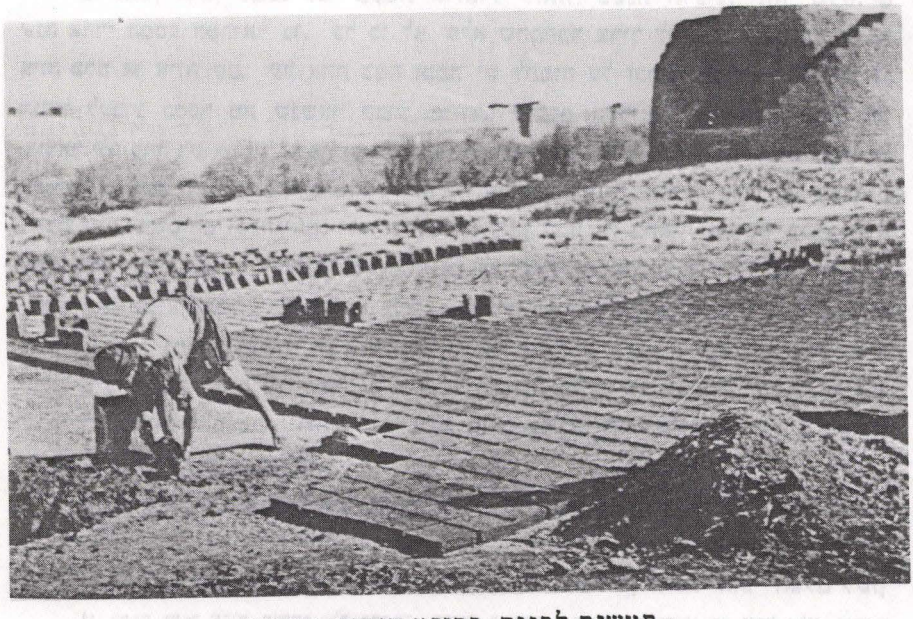
פרס כמיך למעשה (עמ' 8, 21, ועוד) ומודה על הדבר בגילוי־לב ובתמימות כנה המשים לוית חן על הסיפור ומוסיפים כבוד למחברו; חוט של וידוי רך ועגום משוך על הוכיחות הללו, — ופעמים שהוידוי בוקע ומבצבץ מעל פני ההברה (למשל בעמ' 22). הזכרין היוצר (אח הזכרון היוצר לדמיון היוצר), הוידוי המתחטא המהול בהומור דק, החויה המיפלאה. — מדות אלה ותולדותיהן מהוות מרכזי ניבוש לכשרונו הסיפורי של ר' חיים חבשוש, הן אבות התמונות והדמויות המרוקמות ביריעת ספר זה, ובכללן דמות ר' חיים חבשוש עצמה על נפתולי חויותיה ומאורעותיה בלב הנוף הרחוק, בקרב עמה והנכרים. תאומים הנוף והמאירע ונאה משובצות בו הדמויות על מסכת חויותיהן. הנוף קם לתחיה ונעשה רקע ושותף לעלילה והרפתקה, למתיחות ולפורקן, לינון ולשמחה. לשוא יבקש המבקש תיאורים ניאונרסיים בספר „מסעות" זה (עיין הודיות המחבר עמ' 11, 103 וכדומה), — אבל כמוך לגימאן מיפיעים פתאים רוכסי הרים, נבעות ונאיות כנפשות פועלות בסופו של מחזה המסייעות להתרת סבך המאורעות שנאחז בהם נבור העלילה (עמ' 20), לעומת זה סקיחה עין־הסיפור על רחשי־לב ומעללי־אדם באשר הם שם, חויות־יחיד וקורות־רבים, כיסופים טמירים ונלויים־לא־נלויים, אמונות, חוקי־חברה וקשרי־מסורת, מלחמות־שבטים, שוד וביזה, רשעת הגויים, גאולת דם, שיבושי־דרכים ופגעים רעים, אבירות ויושר, אופי הכפרי והעירוני, היהודי והקבילי (הגוי מבני השבטים), דברי ריבות בהלכה ובמנהג, קטטות משפחה, הכנסת אורחים וצרות־עין, מעשים מכוערים ומעשים מופלאים, — לקראת כולם הוא שש ושוקד להצבם מבשרו ומבשר אחרים בקויהם הבולטים, החשובים והמזהירים, החדויים והרוויים, הקומיים והטראגיים, ושובה טביעת עינו ובטחה במשיכת קולמוסו.

מתנה חנוית ניתנה לו לחבשיש ואינו מונעה מעצמו ומאחרים, והוא ההומור. מלויה הוא את הסופר באשר ילך ואינו זז ממנו אף בצרת נפשו. בעצם מתיחות התלאה עין חבשוש נצמדת לתמונות הסעידה והבתולה הבדוית, והתיאור שופע הומור חי ותוסס (עמ' 15), וכממני־הומור מרובים בקופסתו של ר' חיים, חריפים ורבים, תיאורים ולירויים, והוא מציאם ומחלקם בהתאם להבנת החומר ההיולי ומסבות ההוי המשמשים לו נושאים, אם בקילחי סאטירה כלפי עצמו או אחרים („פחד דמיונות" בעמ' 94, צדקת הדיין הקבילי בעמ' 101 וכדומה), או כתבלים הממתיקים את היגון (במעשה הנערה שנכשלה ועמדה ליהרג בעמ' 147—156), או כהיתול מר ספוג ועם כבוש של חוסר ישע (המצב הפנימי של יהודי תימן בעמ' 3—4), או כחציי־לעג שנונים (למשל בעמ' 67: „הזמרה אסורה אבל מי שמזמר מזמר", או ענין הפילגשים בעמ' 166, או בעמ' 152: „למען תחיה" וכדומה). או כתיאורי־הוי בורלסקיים (בענין הסעודה הכפרית האמורה). ענין לעצמם קובעים תיאורים באלה בשעה שהם באים כרוכים באלמנטים מופלאים, בפחדים וסמלים נפשיים, — או הם הופכים פרקי־וידוי ונפתולי יצר בארם (למשל בעמ' 127: נשיכת העקרב הנזכרת כאן אינה ענין לחירורג אלא לחיקר הנפש. נשיכת זוחלי עפר ככמל לפיתוי יצר אינה חזון יקר בהגות־הנפש והתרבות הקדימה. בענין אב: בראשית ג', חבשוש אומר שם: „... ועיני לא זזה מן האשה, והנה הרגשתי בנשיכת עקרב או זוחלי בבף רגלי, והיא כמו אש שורפת אותי מרגלי ועד קרב לבי. מיד רקעתי ברגלי באדמה וכוי וחזרתי אל מוריי". בראשית ג', טיז: „הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב". עיין כמו כן עמ' 155—156: חבשוש רוצה לישא לאשה את הנערה שנכשלה, כי „ישבחני ויאמרו הביא אוצר אל ביתו, נערה מן המזרח, כי נשי המזרח מפורסמות בכל קצוי תימן ביפין". גם כאן ה„מזרח" יוסף עומד לו בשעת נסיונו. ללא ספק זוהי אחת התיפעית המכריעות ביחס ההערצה של חבשוש כלפי הלוי. אך אין כאן המקום להאריך בזה. בכלל

נותן חבשוש את דעתו על הנשים שהוא פונש בנסיעותיו ואינו מאבד שום מקום כושר להעלותן בתיאוריו).

קצרה יריעת רשימה מְשַמֶּשׁ אף בבואה מוקטנת לכל סממני־החן השפוכים על פני סיפורי חבשוש, הן בליריותם הרכה, הזרוחה באור בינה מתנערת מתרדמתה, הן בהומור של ריאליות ותמימות כמעט תנכ״ית או אגדתית (הברוי והרועה בעמ׳ 96, מעשה שדים בחורבה בעמ׳ 106, חבשוש והנערה הרועה בעמ׳ 107 ועוד) או של שרטוט־אופי שנונים (מורה הדרך הברוי מְרַשֵּׁד בעמ׳ 178) וכיוצא בהם. אבל דייה לתפקידה של רשימה זו אם תעיר את לב הקורא לא רק לנוי הצפון לו בספורים אלה אלא גם לשכרו המדעי הכללי. כי אף־על־פי שאין חבשוש נוסע־חוקר, כאמור, הריהו צופה חד־עין, ואף־על־פי שאינו מצויד בכלי המדע המקצועי, הרי נחן בזיקה טבעית חיובית לכל הנעשה בצלם, ושיתופו לנורל אנוש ואדמה ותפיסתו המעשית, הארצית, הם־הם המעשירים את ספרו בתצפיות ובתיאורים אתנולוניים מרובי־ערך. אין רשימותיו וציוריו שוים בכל מקום במדת ערכם האמנותי והמדעי — אבל אחת תבניתם ואחד חותמם וכולם אוצר בלום של חן סיפורי ופולקלור חי ואמתי. רצונך אתה קורא בספר זה כקורא להנאתך ונמצאת למד מדות ודעות בבני־אדם, רצונך אתה פותחו על מנת להכיר את תימן על נופה ושבטיה, על נוייה ויהודיה, על אמונותיה ומעשיה, על מחיתה וכלכלתה, — ונמצאת נהנה מטוב חנו וטעמו. ברוך בואו לספרותנו.

ד״ר מ. ה. בן־שמאי

תעשית לבנים ברובע היהודי בצנעא

דברים אלו התפרסמו בספר מגנס

חיים חבשוש וספרו חזיון תימן

מאת

ש. ד. גויטיין

חקירת ארץ תימן ועתיקותיה קשורה במסגר שמות של תיירים וחוקרים יהודיים. הרץ מן השמות המפוארים של יוסף הלוי, הצרפתי, ואדוארד גלאזר, האוסטרי, יש להזכיר לשבח מיוחד את הרמן בורכרדט שנרצח בתימן הדרומית בשנת 1909, ואת דוד הינריך מילר, ובנוגע למחקר יהודי תימן את יעקב ספיר, את יום טוב צמח, וגם את ש. יבנאלי. מטרת המאמר הזה היא להכניס אל תוך השורה הזאת, ובמקום נכבד, אחד מיהודי תימן עצמם, את חיים ן' יחיא ן' סאלם אלפתיחי המכונה חבשוש שהיה מלוה את יוסף הלוי בנסעו המפורסם בשנת 1870, ושהיה לעזר לנוסעים שבאו אחרי הלוי, ביחוד לאדוארד גלאזר, שהביא לאירופה כמה מהעתקות של כתובות שבאיות שנעשו ע"י חבשוש ושסופן היה להכלל ב־Corpus Inscriptionum Semiticarum. שמו של חיים חבשוש היה ידוע לחוקרים מזמן א. גלאזר, אך חשיבותו האמתית תוכר רק אחרי שיודפס ספרו „חזיון תיכף שבו תאר את מסעו עם יוסף הלוי[1]).

ס' חזיון תימן נכתב לפי בקשת אדוארד גלאזר בשנת תרנ"ד, יותר מעשרים שנה אחרי המסע המתואר בו. על כן לא יפלא שהמחבר צריך לפעמים להתנצל ששכח איזה פרט או איזה שם. על אחת כמה וכמה יש לתמוה על זכרונו המצוין ועל כשרונו הנדול לקבוע בספר מה שנשאר קבוע בזכרו. בשעת הקריאה יש הרשם כאלו מה שהאחר שם קרה רק אתמול. ספורים על הפגעים והפגיעות של התיירים מתחלפים עם דרשות ארכיאולוגי ועם תאורים מפורטים של הארץ ותושביה, ביחוד יהודיה, פרנסתם, מצביהם החברותיים, נמוסיהם ומנהגיהם, ולפי הרוב לא ניתן דבר זה בתאור מפשט בלבד אלא טפח איזה מעשה שהיה. התאורים מצטיינים בבהירות וממשות, רעד כמה שאנו יכולים לדון כתיך הסיאה לדרך של הלוי: בדיוק. בחלקו האחרון הספר פחות מפורט בתאורי נימים וכיו"ב ומרבה בספור הפגעים הקשים של הנוסעים. אפשר שהתלאות והיסורים הנדלים בדרך מן הנגף אל מארב החלישו את כח התפיסה של המחבר, וגם טבעי הוא שבתחילת נסיעה הלב פתוח יותר. ובסביבה הזאת גם לא היו יהודים, וליהודים הקדיש המחבר בעיקר את תשומת לבו.

הספר נכתב רבו ערבית ורק בהתחלתו יש חלק קטן כתוב עברית. הסגנון הוא ער הפשוט ורק בחלק העברי מרחיב המחבר קצת במליצה. גלאזר בקש מחבשוש לכתוב בלי"ג של יהודי צנעא. ואכן ביחוד באיצר המלים יש הרבה מן הלהג הזה. ואולם לשון

[1]) מחשת תיאר פרים חישבש חלק המאמר העיסק בחתבר ובספור התקשרותו עם יוסף הלוי, ובכתבי עיי על הספר והיחסים הפסובכים ביניהם.

הספר איננה כלל וכלל בבואה נאמנה של הדיאלקט הצנעאני, אלא היא לשון בינים בין הלהג והשפה הספרותית. ואין זה תמה, כי לשון בינים כזאת אנו מוצאים לפי הרוב בדברים שבכתב וביחוד שבדפוס של היהודים דוברי ערבית, וכן מצא למשל מרטין הרטמן בעתונים היהודים הערביים של תוניס. גם מלים מדיאלקטים ערבים אחרים[2] אינן חסרות אצל חבשוש. בדאי התרגל בהן ע"י התחברותו אל נוסעים שונים שבאו מחו"ל ודברו אתו בלהגים אלה, וגם הקצינים והפקידים התורכיים הביאו עמם את הלשונות האלה אל רבע היהודים שבצנעא. חבשוש משתעשע לפעמים בלשונות מוזרות[3] ובתרגומים מוזרים. יוסף הלוי נקרא אצלו יזיד מבית עאטף, משה נקרא רפעאת, יעקב ספיר בשני מקומות (43, 47) גאדר אלמאס, שאיני יודע את טעמו אל נכון[4].

כידוע, לא הסתיק יוסף הלוי מטעמים שונים לפרסם את תוצאות מסעו במלואן. אם כן איפוא, סבר „חזיון תימן" של חיים חבשוש היא השלמה רצויה מאד לידיעתנו על המסע המפורסם ההוא, ומה גם שהוא מביא הרבה מעשים שקרו אחרי שהותו של הלוי בארץ תימן. אפילו בסביל ההכרה המדויקת של הדרך המתוירת, שציונה איננו תמיד ברור אצל הלוי, הוא קובע תיעלת. כמו־כן תאוריו הארכיאולוגיים של בנינים וחלקיהם וכתובות אינם בלי ערך[5]. מצוינים וחשובים הם ספוריו על דתי הערבים ונמוסיהם. כי ארץ תימן הפנימית היא, כדברי הלוי[6], מבצר השמיות הטהורה, והמצבים החברותיים שם דומים בהרבה לשל ישראל בתקופתו הקדמונית או של ערב לפני האסלאם. הארץ מחולקת לשבטים, אם כי היא ארץ חקלאית. שבט פירש את שלטונו על שבטים אחרים. לפעמים רחוקים (שמעון ולוי בתוך ארץ יהודה?) ודבר זה משפיע גם על מצב היהודים, כי יש שהם עוזבים את מקומם ועוברים לגור בתוך השבט התקיף המחסה (141). בנג'ראן, המחוז הקדום, אפילו השריפים, „אנשי הקודש" מזרע מחמד, אינם יכולים להיות בעלי קרקע בתוך השבטים, ממש כמו הכהנים בתוך שבטי בני ישראל (163). בתאור נהדר (83—88) מספר חבשוש כיצד נתאחדו שבטים לנקום נקמת אשה עשוקה, דוגמת פלגש בגבעה. גם מחוץ ליהודים יש זרים ותושבים שאינם נושאים שלח ושאסור לפגוע בהם (82)[7]. את ערב הקדמונית מזכיר הספור על יום השוק בנג'ראן: כרגיל (ע' למשל 207) מתלקחת פתאום באיזו פנה מלחמה, הכל בורחים על נפשם מן השוק עד

2) למשל „בְּדָרִי" במקום „בָּחִין" (הסכם) „בַּבָּרָה" במקום „בַּרָא" („בחר").

3) ויש לו, כמו להרבה תימנים, חוש עז לסגלות מיוחדות שבלשון הדובר אליו. כך היא רושם שיהודי חֲזֵם בארץ הַיְדָאן ספרו לו שהלוי, בשעה שנגלו לפניו הכתובות החרוטות בבַּנאת עאר, התחיל לפזז ולכרכר ולקפץ ולרלו: ותרקץ ותפרקץ ותברקץ ותפרצץ ותברצץ (112).

4) תרגומי בספריותיו: הנוסע את התער. אפשר שזהו רמז לזקנו המגודל של יעקב ספיר שירד על פי מדותיו, כפי שניכר בתמונתו ב־Jewish Encyclopaedia?.—תרגום פרשת האזינו=נשיד אלסכות (102) הוא אולי מקובל.

5) בענין זה לצד כמובן הרבה מרבו יוסף הלוי. מצוינים הם למשל התאורים של חרבות בַּראקִש, שמסיבנים שינים בהן הכיר שנבנתה שלוש מעמים, 128 ואילך, או של אלסידא, 113, או ההערה שהאנשים במבלטים השבאיים של בּיראן דומים במלבושיהם לבדואים מארץ יאם (נג'ראן), 80.

6) Journal Asiatique 1872 עמ' 8.

7) גם יוסף הלוי מספר על זה. הדבר ידוע ממקומות רבים, ועקבותיו נודעו כבר בכתבות הסבאיות.

יעבור זעם, אחר קוראים זה לזה: שוק, שוק! כלומר מקום השוק קדש הוא ואסור לעורר בו מלחמה. מיד הכל חוזרים בשקט לחנויותיהם ועסקיהם (178). בגלילים ידועים אין הכפריים נושאים ונותנים במטבעות (חוץ משקלים של כסף) רק כן הנוסעים היו צריכים לקחת בדרכם שקים של תבואה בתור אמצעי של חליפין (112). הרבה אנו שומעים על חיי יום יום של הערבים, למשל על אכילת בשר נא אצל הבדוים[8] (143/4) שלא היתה ידועה כנראה לחבשוש, או על בדוים שבדרכם אינם אוכלים או שותים מאומה מחוץ לחלב גמלים (149), על שטות רפואה באבנים בעלות סגלות (44—45) או בדרכים אחרות (144). מצויינים בדיוקם הם הציורים של צורף הכסף הבדוי הפרימיטיבי (205/6) או של האשה הכפרית הגסה (16—18).

גדול ביותר הוא ערך ס' חזיון תימן בשביל הרחבת ידיעותינו על יהודי תימן, מצבם החברותי והרוחני, תולדותיהם ונמוסיהם. איני יכול כאן אלא לרמוז לעושר הרב הצפון בספר זה. אם איננו טועה, אפילו בנוגע לרשימת הישובים שיש בהם יהודים אנו לומדים כאן ידיעות נוספות על הלוי ועל ראתיינס[9]). נראה שהמאה התשע עשרה היתה בתימן, כמו בכל העולם, תקופה של התפשטות הישוב היהודי. גם באלג'וף. 137/8[10]), וגם בארץ הנדחת כֻּבּ, 145, היו כמעט כל היהודים שפגשום חבשוש והלוי לא מקומיים. סבות הנדודים היו, כמובן, לפי הרוב יפוס או שאר צרות. צרה כזאת היתה כבר אז גזרת היתומים. בגלילי נג'ראן

מצא חבשוש איש זקן כבן מאה שנה שברח מצנעא בשעה שהאמאם אלמנצור של (1776/1190 — 1809/1224) גזר על היתומים שימירו את דתם[11]), ובאלג'וף (137) פגש משפחה שלמה שאבותיהם עזבו את צנעא בזמן הגזרה ההיא. פעמים אחדות מזכיר חבשוש מקומות שתושביהם היהודים עזבו אותם. בארץ נהם טמע

8) מאידך גיסא, מספר אמין ריחאני בספרו Ibn Saoud of Arabia and his Land שעשה רושם גדול על הבדוים מלויו שאכל בשר נא, כי הבדוים, אם אין להם חומר הסקה, בוחרים לצוה שלאכול בשר נא. בלבנון, ארץ מולדת הסופר הערבי-האמריקני הזה, מצויה היא אכילת בשר נא. זכורני שהייתי בתג אל-עורא בג'זין בלבנון הדרומי (15 לאבגוסט 1934) ושאלתי את המון החוגגים: הנה השה והבאכלת ואיה העצים לצלית. ואילם אך נשחטו הכבשים והכל התנפלו על השחוטות ותחכו להם בעוד הבשר חם.

גם יהודי תימן אוכלים בגלילים ידועים בשר נא, עי' תרביץ ו, 76-77. וכבר ספר לי פר שלום נחים לוי שהיה בשנה זו בתל-אביב בכעודת חתונה של יהודים כפחוז קֶרֶף והם אכלו בשר נא. ואין תמה בדבר, כי מאחר שנאמר בקרבן פסח אל תאכלו ממנו נא, סימן שגם אבותינו נהגו לאכל בשר בצבע זה.

9) בספרם של ראתיינס ופון-ויסמן על מספם בתימן יש רשימה ובסה מיוחדת של הישובים היהודים בתימן המרכזית.

10) בין מקומות המוצא של היהודים האלה מונה חבשוש גם את חַג'אז. כבודני שאין צרך להניח שמסעתה שמה חג'אזי מוצאה באמת משם. אלא אחד מאבות המשפחה היה כיחר את הארץ הזאת, עי' מה שאמרתי על השם אלמצרי ב-Zeitschrift für Semitistik 8,170 וכן כיחבת F. Stark בספרה The Southern Gates of Arabia עמ' 121 שספרו לה בארץ חצרמות שבי שהיה במצועה או ככה נקרא מצעוי או מכוי. בתחילת המאה הקודמת נמצאו יהודים בריאץ, בירת היואבים (עי' אצל Hogarth, The Penetration of Arabia) אך אינני מאמין שהיו אז עוד יהודים בתג'אז.

11) בספרי ההלכה של היהודים שהיו בידי לא מצאתי שום רמז לחק כזה, שהוא בנגוד גמור להלכה הקבועה המקובלת. שערתי פעם שהגזרה מבוססת על החדית המיוחס: כל אדם נולד בדת הטבעית (כלומר רק אביהיו עשוהו ליהודי או נוצרי (אלבכארי ספר 82 סעיף 3). מכאן אפשר להסיק את המסקנה שאם יתן את לפני שהסעיק ל"יהד" את בנו, צריך זה לשוב ולגדול בתוך הדת "הטבעית".

מפי זקן מופלג על כפר עזוב דרב אלחנשאת[12]) שתושביו היו כלם יהודים עוסקים בחקלאות. בזמן גלות מוזע (1679) הוכרחו לעזוב את המקום ולא שבו (69-70). בבית הקברות העזוב נמצאו מצבות כתובות עברית. בגוף העליון מצא מקום גדול שיהודי רק עכשו יצאו ממנו (125—127). המצבות הן עתיקות כארבע מאות שנים. וחבשוש הסיק שהוא בעצמו בזרע היהודים הללו לפי הכתובות שעל גבי ספרים שמכר אח"כ לאוסף העתיקות שפירא (128)[13]). על צרות צריך המחבר לספר מיד בפתיחת ספרו בבואו לתאר את מצב היהודים בזמן שהלוי הגיע לתימן. אין שום כח ושלטון אחיד. לאמאם מחסן אלשהארי היה צל של שלטון בלבד ובו השתמש רק לענות את הבריות. את שר שלום הלוי אלשיך הרג. מסנתו בצנעא מחמד בן יחיא חמיד אלדין (לכאורה אבי של האמאם של עכשיו) היה בעל המצאות כדי להקיז כסף מן היהודים (1—2). גם הדבר עשה שמות בתושבים. ב־1872 כבשו התורכים את צנעא, והמחבר אינו פוסק מלתת שבח והודיה לה' על מלכות חסד של הסלטאן התורכי. מסעו של יוסף הלוי, שחל איפוא שנתים לפני הכבוש הזה, היה עלול מאד להבהיר את מצב היהודים בארץ הערבית הזאת בשעה שלא היתה עדיין תחת עול הממשלה הזרה.

ואכן התמונה המתגוללת לפנינו מספרו של חבשוש היא עוד יותר עגומה ממה שהיה ידוע עד עתה מדבריהם של יעקב ספיר ויוסף הלוי. שוד היהודי הוא „רזק", פרנסה כשרה שניתנה מאללה. גוזלים יהודי ושמים אותו בכלא כדי להוציא כופר ממשפחת האמלל(49). עלילות שקר הם מעשים בכל יום. כבר היה ידוע מספרו של יוסף הלוי ששמו אותו במשמר בעיר שראע 9 ימים מפני שהאמינו שהוא משיח השקר כחיל שמפניו יראו הערבים. אך מחבשוש אנו למדים שזאת היתה אמתלא בלבד שהשתמש בה בעל המקום כדי להתנפל על הלוי (50). שני הנוסעים כמעט נפלו בפח של עלילה אחרת. קובר מתים מכר את ראש אחד הסלטאנים הקטנים, שנהרג במלחמה, לאויביו למען ילעיבו בו[14]). את חבשוש, שלא ידע על הדבר, בקש להביא לקברו של אותו סלטאן למען יחפור להחת נושאת שבאיים — לבזן התגולל עליו ולהשחיתו ולטהר את עצמו (138 ואילך). בדרך אל מארב רצו לגזלו ולקחתו לעבד(141). ובכל זאת אין היהדי סובל כל כך בידי הכפריים והבדוים — כאן הוא רק קרבן של האנרכיה הכללית — אלא נוגעים הם בעיקר אנשי הדת והעירונים. אפי הוא הספור ב־183—188. מורה הדרך הבדוי הרכיב את הלוי על גבו מאחרי שראה שתלאות הדרך והחום גברו עליו. ואולם משגשגו בו שריפים („כלי קדש" המתיחסים אל מחמד) נופו בו קשה על החטא שחטא ל„הגביר יהודי על מוסלם" והוא היה צריך להוריד את הלוי. מושלי צנעא היו

12) שם המקום הזה אינני כנראה אצל הלוי. אך לעניין רופדים לכאורה דבריו ב־Bulletin de la Société Géographique de Paris 1873 עמ' 262 (אצל בראואר אתנולוגיה של יהודי תימן 229).

13) כתיבת המצבות האלה כנראה לא נתפרסמו. (על סרטונן של כתובות מצבות מתימן עי' בראואר 229-230). הלשון של כתיבת אחת שחבשוש מעתיקה כעדות על עתיקותה: אתנגיד ואתנח מר ורג מעורד בי רב יסע וכו'. חבשוש תמה שאפילו בשביל הנסים היו כתובות על מצבותיהן (בשעה שבזמנו גם החכמים לא היו להם).

14) על כשרות חביב זה על בני ערב שמענו לפני שלוש שנים בפות אבן רסאדה בידי צבאות אבן סעיד.

בעלי המצאות לגזרות. פעם אחת הגיעו הדברים לידי כך שיהודי אחד ששמהו בבית הסהר על לא עוול בכפו אבד עצמו לדעת (95/6). בודאי מקרה יוצא מן הכלל. עזרה (ועוזרת גם כיום) למושלים שוחרי הבצע אהבת המחלוקת[15]) של יהודי תימן. השליט שודד דרך כלל את שני הצדדים המביאים את תעצומותיהם לפני ערכאותיו (92/3, 94/5).

באנדרולומוסיה ההיא היתה ליהודי רק משען אחד, משען נאמן באמת: מוסד הגרות, החסות. בכל מקום היה היהודי קשור לאיזה שבט או כפר או אדון ביחס זה של חסות. וכבר ידעים אנו מן השירה הערבית העתיקה שמי שפוגע בחסויו של ערבי כאלו פוגע בבבת עינו. ספר „חזיון תימן" מלא ספורים המוכיחים את תועלת הממשית של מוסד החסות. היהודי מפחיד בשם בעל חסותו את אויבו (12). כשנשדד משה בגדדי, שד"ר שבא לתימן אחרי יעקב ספיר, בקשו יהודי אותו מקום עזרת בני בריתם. כלם התגייסו מיד, ולשד"ר החזר מה שנלקח ממנו (43). כיצד התלקחה בשל גזל יהודי מלחמה ממש תאר חבשוש באופן מצוין בספור (58) שתרגמתי לפי כ"י הספריה בספרי Von den Juden Jemens עמ' 76. ספר מרובע השת בשל רצח יהודי (87), עיין בספר הנ"ל 77. הערבים מתפארים בחשיבות בני חסותם, ובאחד הגלילים דרש שיך שהיהודים ילבשו, בבואם אליו, בגדי שבת ויעטרו ראשיהם באגדות פרחים (כדרך בני השבטים) וכו' כדי להתגדל בבני חסותו. אפילו כשהיה רק חשד של רצח יהודי, בשעה שטבעו ארבעה בחורים בנהר כארד, נתגייס מיד כל השבט של אותו מקום ולא נתפזר עד שנתבררה סבת המות בשלמות (136/7). גם חבשוש ניצל, כשבקשו לגזלו ולעשותו לעבד (ע"ל) בטענה שהוא חסויו של פלוני אלמוני (143). כשנסה שריף אחד לפגוע בכבוד אשה יהודיה — ועדיין לא היה שום מעשה — עקרו בעלי בריתה את סוסתו, ורק הודות ל„קדושתו" ניצל מעשים חמורים עוד יותר (169—171). בשביל יהודי ארחב העניים משלמים אדוניהם את מס הגלגלת לממשלה התורכית (72). וגם נגד בעל חסותו יש ליהודי אמצעי: הוא מאיים עליו שאם ילחצנו ביותר יבחר לו אדון אחר, ומזה מפחדים השבטים ביותר (55).

שלטון מסודר אינו יכול, כמבן, לסבול את מוסד הגרות, שהוא מעין מדינה בתוך מדינה. על כן נתרופף בזמן התורכים, כשם שהוא מתרופף כיום. ובכל זאת מענין לראות איך יהודי הכפרים העדיפו להסתייע במוסד זה מלפנות אל הפאשא התורכי נצנעא גם בשעה שבעל החסות היה לוחץ עליהם. חבשוש מספר שבשנה שהוא כותב (1894) דרש אחד מבעלי החסות התקיפים ביהודיו שהיהודים ישלמו לו את מס הגלגלת של 22 שנים (כי משנת 1872 עד 1894 שלמו את המס הזה לממשלה התורכית). וכמן שיחזירו לו הכופר ששילם בעד ההרוגים שנפלו במלחמותיהם -בגלל היהודים". הסבה האמתית של דרישה זאת היתה שבאותה שנה נחלש שלטון התורכים, ושבזמן ישלום הארוך נתעשרו היהודים ונתדלדלו בני השבטים (מחוסר שלל ובזה). כבר רצו

15) בכלל מתאר חבשוש בצבעים שחורים (וכדרך התיבנים – עיין מבואי לס' אשכלות מרורות וכו'— ונעדים יותר מדי שחורים) כיצד יורדים אנשי צנעא לחיים זה לזה וכיו"ב.

היהודים לפנות לצנעא. אך הם נמלכו בדעתם ובקשו את קרובו של בעל חסותם להתערב בדבר. הוא הצליח. ובאיזו טענה? „היהודים יצאו מגבולך ויתישבו במקום אחר ועי כך ירד ערכך בעיני שאר השבטים"! (60—63).

מענין ביותר מה שמספר חבשוש על הקבוצים השונים של יהודי תימן שפגשם במסעו. הוא מעיר — ממש כמו ר' יהודה החסיד מריגינסבורג בשעתו — שהיהודים שונים זה מזה לפי השבטים שבתוכם הם יושבים (55). אלו יותר תקיפים, אלה יותר דלים, אלה מרבים נשים כשכניהם (133/6) אלה הורגים פנויה שקלקלה (163/4), אלה הם גשמים מצוינים כמו בני השבטים (129). בארץ דו מחמד אֵם בעל הבית, ולא אחת מנשיו. היא עקרת הבית הנושאת את המפתחות, אותות שלטונה, על חזה (192). בנג'ראן אסור ליהודים כמו לכל מי שאינו מבני השבטים (ע"ל) לקנות קרקע, ועל כן הם יושבים מאז ומעולם בבתים שכורים (163). וכירב יהודי בכיל היו עשירים כששבטם עלה לגדולה בזמן מלחמות אברהים פאשא המצרי בתימן, עכשיו ירד ערכם עם ערך שבטם (193—196). הספורים על בני דן וכור הם בדיות (116. 180). יש יהודים מזוינים בגלילים שונים (145. 189—193), ויהודי נג'ראן הם אמנם מקובים ויציבים ונחשבים לבני עשרת השבטים בעיני יהודי צעדה הרחוקים מהם רק דרך שלושת ימים, אך הם כשאר יהודי תימן ברוב הליכותיהם.

לפי המקומות שונים גם כן דרכי הפרנסה והמלאכות. חוץ מן הפרנסות המצויות של צורפים, עובדי עור ומחט, סיידים, קדרים, מנקרי רחים וכירב מזכיר חבשוש למשל עושי אבק שרפה(11), חקלאים, דייגים (72 ואילך) ומלוים הלואת לבני השבטים (224). גם הלבוש והמנהגים ואפילו המבטא העברי שונים בגלילים שונים. אציין את האמור על „טלית קטנה"[16] אצל היהודים הכפריים (108/9) או את התאור המצוין של נמוסי החתונה עם הכבודים המדוקדקים והענשים והקנסות המוטלים בשל כל פגיעה בסדר הכבודים האלה (69). אזכיר את מבטא צירא במקום חולם המצוי גם בג'וף[17] (כמו בדרום תימן!) ואת ההנהגות היפות בהכנסת אורחים המצוינת בארץ „המזרח" של תימן היהודית. נופלים על צווארי האורח, נותנים לו מיד עם בואו כיס לרחוץ את רגליו ומושחים אותן עד הברכים בחמאה מבושלת, ונותנים לו שמן לסוך בי שערותיו ופניו (106/7)[18]. מדת הבוזבזנות בעניני צדקה היתה בגלילים האלה כל כך גדולה שעני שבעניים, שחבשוש בעצמו ראו אוכל חציר מחוסר כל מאכל אחר, הסיר שתי טבעות מאצבעות אשתו, רכושם היחיד, כדי למסרן לפרנס העדה בשביל ההכנ

16) בצנעא רוב האנשים אין לובשים טלית קטנה אלא מתכסים בתפלה ובשנה בַּשַּׂמְלָה והיא טשדה גדולה מרובעת שבארבע כנפיותיה שמים ציציות. בעדן ובכפרים בדרום תימן לובשים „טלית קטנה" וכבר שדי בראואר 85 שהיא באה לכסם רק בתקופה מאוחרת. ואולם שם היא בגד מסס המכסה את כל הגוף העליון. בצפון מזרח תימן סמים את הציציות במקטב, והיא מטשחת כרוכה על המתנים.

17) אצלנו משמש אחד מאלה כמעתיקם חבשוש לדוגמא: (אנו יראים את) אלַגִים (כי הם) יָבֵאו יקריקם עֲלֵיכֶם אלשַׂגָא יבואו ויסחיתו לנו את צרכי השבת, כלומר את מאכלי השבת (106). חוץ מכבטא החולם יש לדדי על הגית בג"ד כפ"ת ועל הניקוד יִסחיתו (נא) במקום יַסחיתו דוגמת הערבית

18) כמו בישראל. החלק השני של מזמור כ"ג מתאר סעודה שד' עורכה לאיש ירא האלהים. „רשנת בשמן ראשי" הוא חלק של קנוד בעל הבית לאורח.

הירושלמי (כלומר יוסף הלוי) ומלוו (120—123). יום־השבת קובע לו מקום מיוחד בחיי הכפר. גם הגויים בני השבטים מתיחסים אליו בהדור ואינם מדברים עם יהודי בשבת כדי שלא להטרידו מקדושת היום. וכבר היה מעשה בשנת רעב שבא ארבה ובני השבטים ואו לצוד אותו (כי הוא מאכל חביב על מוסלמים ויהודים גם יחד) ואותו יום היה שבת ומחמת הרעב גם יהודי יצא אתם. מיד חבשו את היהודי בבית האסורים ואח״כ גרשוהו מן הארץ (עיין Von den Juden Jemens עמ׳ 79). כפי שידוע מכבר מן התשובות של ר׳ אברהם בן הרמב״ם אין חטה ויין מצויים בכל גלילי תימן. על כן מביאים לשם מצות של חטה ואלו נקראו „קדוש״ מפני שמשמשים לקדוש (109). מענין ביותר שבמקום אחר קוראים „קדוש״ לרחיצה לכבוד שבת[19]). במקום אחד בואדי נגראן יהודים כל כך בודדים שהם צריכים לעשות ערוב תחומים כדי להגיע לבית כנסת (146—149).

מפליא ביותר שבכל מקום מוצא חבשוש יהודים מתוקנים יודעי תורה והלכה. אף פעם לא קראתי בו הערה על „עם הארצות״ של היהודים הכפריים הגרים בסביבות כה נדחות. אדרבה, בנהם למשל הוא מזכיר שמחמת מעוט הספרים כח הזכרון מצוין ואפילו הפועלים הפשוטים יודעים את כל פרשת השבוע בע״פ (73). כמנהג כפריים מביאים הם מחלוקת בהלכה עד ערכאות של נכרים (74) או מנסים לפתרה בחרבות (145־

דרך כלל מוצא חבשוש גם במקומות הנדחים ביותר ספרים רגילים שהובאו מצנעא ורק לעתים רחוקות מאד הוא יכל לספר על מציאת מעניות, למשל 101־102 על תאג׳ (ס״ת) עתיק „הנכתב מנוסח פארס״ או ספר תהלים קדמון כתוב לבנה על גבי לבנה כמו פרשת האזינו. אחרי כל אלה לא יפלא שאפילו בארץ כֻּב הרחוקה, שם סוף הישוב ומזרחה לה משתרע הים הגדול של המדבר, מצא חבשוש יהודי שכל מאויו היה רק לעלות לארץ ישראל (145/9)[20]).

בספר „חזיון תימן״ יש גם כן צד אנושי מענין ורב לקח, וכדאי שהחוקרים שיש להם עסק עם „ילידים״ ישימו לב לצד זה של הספר, שהוא מבחינה זו תערדה יחידה במינה. כי תמיד אנו שומעים רק מה שהחוקר מאירופה חושב, אך כאן אנו לומדים בפרוטרוט את דעת איש המקום. חבשוש מלא הערצה אמתית כלפי יוסף הלוי. הוא קורא לו „מאיר שכלי, מעוררני משנת בערותי״ (III) „מסבילני במקיה יסע ההשכלה״ (5). הוא מספר בהתפעלות על אמץ לבו, על עקשנותו, וכתב לסבול בסבה שהוא, חבשוש, נואש. גם בקיאותו של יוסף הלוי בשלחן ערוך בעוררת את התלהבותו (149). לעומת זה אין תלונותיו של חבשוש על הלוי יכולות להסתיר אצל תייר תקיף זה. בכמה מקומות הוא רושם שאחרי מעשי גבורה או התאמצויות יתרות בצדד הלוי לא בלבד שלא נתן לו שבח אלא עוד קפח את שכרו (111.71.23). שהלוי אבר עליו בשצף קצף לשאת

19) מלשון „קדוש ידים ורגלים״ ז

20) יהודי זה היה חרש ברזל, וחבשוש הפקח שאל אותו איך הוא יחשב להתפרנס בארץ זרה שתנאיה שנויים מאד מתימן. האיש ענה: גם אם אבוא ארצה ישראל ואבוית לבחרתי דיי. לפני ימים אחדים היה בעתונים ידיעה בי בקר את היהודים האלה בשנה שעברה ומצא שהם מסתיקים לעליה לא״י. אם כן איפוא, אין תשוקה זו בשנת 1937! בוראי טפחו את הרגש הזה גם הסדרים שהניעו לתימן בספר גדול יותר משהיה ידוע עד עתה. חבשוש מספר על גורלם של אחדים מהם.

אשה מ„בנות המזרח" היפות, כאשר היה עם לבבי (171–177), לא יפלא בעינינו. כי מסע תיור איננו עת דודים, והבשוש כבר היה בעל אשה וילדים. פעמים אחדות הוא מזכיר שהלוי חשד בו במה שלא היה בו. מצד אחר הוא איננו מכסה על המקרים הבהדדים שבהם הטעה את הלוי באמת. הלוי קבע לו שכר רבע גרש לשורה של כתובת שבאית. ואלם כשהגיע חבשוש לחורבת בראקיש וראה את השורות הארוכות של הכתובות שם, הרשה לעצמו לחלק את השורות. אך זה עשה, לפי עדותו, רק במקום הזה (124)! בדרך אל מאריב, כשכלו כחות הנוסעים שלחו הלוי לעלות על מבצר גבוה שנראה לו, לחבשוש, כבנין ערבי מתקופה מאוחרת. אך הלוי עמד בתוקף על דרישתו שחבשוש יעלה ויבדוק את המבצר. חבשוש עלה, אך בדרך גברה עליו העיפות, הוא שהה כדי בדיקה והזר אל הלוי והגיד לו שלא מצא כתובות שבאיות במבצר הנ"ל (191)! בתענוג מיוחד הוא מספר כיצד הגיע הלוי להאמין בו אבן גבור מתוך הנחה מוטעית: אחרי שאסף הוא את הכתובות של סביבה ידועה, הלך הלוי עם יהודי של אותו מקום לחקור בעצמו את החרבות אשר שם. והנה כצא ככל הכתובות שנקרו לו בדרכו היו רשומות בלי שיור כל שהוא ברשימותיו של חבשוש. אך סבת הדבר היתה שהיהודי ההוא הבין, כדרך הערבים, בבלאבת הגשושות (עיל) והביל, לנוחיותו, את הלוי לכל אותם המקומות שבהם הכיר את עקבות רגלי של חבשוש (119—121)! שטתו של יוסף הלוי היתה לשבת בכפרי היהודים ולשלוח את חבשוש לחפש כתובות. חבשוש רשם את הכתובות והלוי העתיק מהעתקותיו (112.79.51 וכו'). כך מעיר חבשוש בפרוש שבמשך כל שהותו של הלוי בג'וף לא יצא מבית סאלם בן סעיד[21]) אלא לבקור מעין ובנאת עאד בלבד (144). אמנם הלוי אומר בתחילת הדו"ח שלו Journal Asiatique 1872 עמ' 9 שבקש לראות הכל במו עיניו, אך בודאי נוכח לדעת שבדרך זו לא ישיג את מבוקשו. בנוגע לכמה מקומות אומר חבשוש שהלוי בקרם יחד עמו, על כן אין להטיל חשד באותם מספוריו המעידים שהלוי לא בקר בחרבות ידועות. אדוארד גלאזר נהג במדה רחבה מאד בשטה הזאת של שליחת בני המקום לסביבות מסוכנות בשביל אירגפי[22]), ועל כן אין לתמוה שגם הלוי, שנסע לתימן בזמן הרבה יותר קשה, הכרח לנהוג כך במדה מצומצמת אם כי לא פרש את הדבר בדין וחשבון הרשמי על נסיעתו. והוא יכול לעשות את זה כשי שהצליח לנטוע בלב חברו למסע איתה התכונה שציינה את עצמו ביותר: הסקרנית המדעית, השאיפה הבוערת לדעת את הארץ על עתיקותיה ועל מציבה של עכשיו. אכן ספר „חזון תימן" של ר' חיים חבשוש היא עדות נאמנה של תשוקה עזה וכנה לידיעה לשם ידיעה.

הערה בסעת ההגהה: בינתים היתה לי הזדמנות, ע"י הסתדלותו האדיבה של פרופ. ג. ויל, לעיין בדו"ח של יוסף הלוי ב-B.S.G. את תוצאות העיון הזה אני מקוה לפרסם במבוא להוצאת ס' „חזון תימן".

21) גם הלוי מציינו ב Journal Asiatique 1872, עמ' 30.

22) ואמנם לכך את האנשים האלה שטות של העתקה מ י כ נ י ת, שחבשוש (ואם איני טועה, גם הלוי) עדיין לא השתמשו בהן.

משפחת חבשוש

חיים חבשוש "המשיח" וכד היין

בהמשך לסיפוריו של רבינו עמרם קורח על חיים חבשוש. אמשיך ואספר מעשה זה.

מאחת העיירות הסמוכות לצנעא בא יהודי ששמו הלך לפניו בשם "המשיח", והתישב ברובע היהודי בצנעא, להקהיל קהלות והכריז כי "זמן הישועה קרובה, והגאולה בא תבוא"! האנשים שקשיי הזמן הכביד עליהם, האמינו לו ונהו אחריו. בתחילה חכמי הצבור זלזלו במעשיו, ראו בו מתעתע שבינת האנשים מספיקה להרחיקו מהצבור. אך למעשה נוצר מצב הפוך, האנשים דברו על מעשה נסים ונפלאות שעשה שלא היו ולא נבראו. וכדרכם של סיפורים, עוברים מפה לפה בתוספת הגזמות.

ראשי הצבור חששו מפני התפתחות לא רצויה שיביאו צרות לצבור כמו בעבר, שגרמו השמועות על ה"משיח" - לרדיפות מצד הממשל והמון המוסלמים.

כידוע, חיים חבשוש היה בוחל ושונא אנשים אלה, שבתחלה דברו על גאולה, ולבסוף גרמו לחילול הקודש. והתפרקות במשמעת הקהל.

ולכן, חיים חבשוש עקב אחר מעשה "המשיח", ונוכח שכל מעשיו, מעשה אונאת דעת, כזבים ומרמות, חלק מהצבור שנהה אחריו, היו מזמנים אותו לביתם ומי יזכה לזמנו, להאכילו ולהשקותו, ממיטב המאכלים והמשקים. לח' ח' נודע כי באחת ממוצאי שבת קודש הקרובה "המשיח" יתארח בבית מסויים. והוא הבטיח למארחיו שהוא יערך הבדלה במוצאי שבת ביין מגן עדן מקדם שיקבלו על ידי מלאך בשעת ההבדלה, להבדלה זו באו רבים לחזות בנס: "יין מגן עדן מקדם להבדלה"...!

ח' ח' שלא האמין למעשי התעתועים, בא סמוך לתפלת ערבית של מוצאי שבת הוא וחברו סעדיה ערוסי, סקר את הבית מסביב, כי שיער לו שהכין כד יין להפתיע הצבור בו. ואכן לאחר חיפוש מדוקדק ראה באדן החלון כד יין תלוי, משהבין וראה מעשה התרמית. עלה על סולם והוריד הכד. ובתרגיל שהכין מראש הפשיט את חברו סעיד אלערוסי וצפה גופו בדבק והדביק עליו צמר גפן. כך שנראה פי חמש מגודלו, ונתן בידו מקל ארוך מצופה בצמר גפן. כל זה עשה במרתף הבית בלי שאיש ירגיש בכך כי הצבור היה עסוק לשמוע דרשה של ה"משיח". שנמשכה זמן רב. כי היתה כונת המשיח עד שיחשיך מאד. ואז ח"ח עזב ערוסי ואמר לו אני אתן סימן, ארקע ברגלי ואתה תעלה ותבוא לחדר "המשיח". והלך והצטרף לשמוע ההבדלה.

המשיח זמר הללות הרבה, נגד לחלון וחזר, ושוב נגש וחזר, פתח החלון בדחילו ורחימו ושוב סגרו, והקהל מתוח לראות את הנס הנפלא, המלאך מביא למשיח יין להבדלה, פרט לחיים חבשוש שישב ובלבו פנימה הידיעה כי הכל הבל. המשיח הושיט ידו למקום בו הניח את הכד, והכד איננו, המשיח התחיל לגמגם ולהסתכל

בכוכבים וללחוש בפיו לאמר התעכב המלאך.

כאן חבשוש התפרץ ואמר לקהל ולמשיח, המלאך וכד היין בידי, הקהל היה המום מה קורה פה. חבשוש רקע ברגלו ברצפה, וערוסי עלה מהמרתף ונכנס לחדר. בידו כד היין והמקל כוונה ל"משיח"! המשיח קפץ דרך החלון ומערב זה חזר לעיירה ממנה הוא בא גם חלק מהצבור קפצו דרך החלונות וברחו.

חבשוש שרצה שהצבור ידע תעלולי "המשיח" ספר להם הסיפור הוריד הצמר גפן מחברו סעיד אלערוסי והראה להם כד היין ומקום המחבוא והסולם בו הוריד את הכד. והוכיח להם לאמר: עד מתי תאמינו בעושי תעתועים כאלה המטים אותכם מעבודת הבורא ומדרך התם והישר והאמונה הצרופה.

קורא יקר, תהלה ושבח, לחיים חבשוש וחברו סעיד אלערוסי על מלחמתם בתועי לבב שמתעים צבור התמימים מיהודי תימן".

חיים חבשוש ידע על יום מותו ז"ל

רגיל היה ח' ח' כמעט כל שבת בשעות הצהריים לבוא להתארח אצל אחיו סלימאן ז"ל לאכל מגדנות ולדבר בהווית העולם.

אותה שבת בא ח' ח' לבוש מעיל עור, דבר שלא היה רגיל ללבוש, כי כידוע היה שעיר, ורוב זמנו היה פושט מלבושיו מעליו.

המעיל העור שלבש התמיה את אחיו סלימאן, וזה שאלו: מפני מה אתה לובש מעיל עור, ענה: אני חש קרירות, הדברים נאמרו בעצב רב. סלימאן בקשו לשבת בזווית החדר, מזג לו כוסית עראק ונתח בשר, והגיש לו לשתות ולאכול כדי שיחם לו.

ח' ח' ישב בשקט, שלא כדרכו שאוהב לנהל שיחה ערה וענינית בכל נושא. ונראה מוטרד מאד, ומחשבתו עכורה.

סלימאן אחיו, שהיה מודאג ממה שרואות עיניו, ניסה לדובב את אחיו במגמה לדעת מה קרה לו.

מעיני ח' ח' זלגו דמעות ואמר לאחיו: "אחי אל תצטער ממה שאומר לך, כי היום שבת ואסור להצטער. בעוד שלשה ימים אני הולך לעולמי".

דברים אלה, זעזעו את האח סלימאן שנסה להשיאו לדברים אחרים, לבטוח בשם המחיה כל נשמה.

ח' ח' שהיה מפוקח לכל אורך חייו, וידע כי בא קצו, התהלך במשך שלשת הימים בעצב רב, אך לא בהתרגשות ביום השלישי שכב, עצם עיניו ומסר נפשו לבוראו תהא נפשו צרורה בצרור החיים אמן.

כזה היה ח' ח' גם בשעת מיתתו, יהי זכרו ברוך.

משפחת חבשוש

דברי הערכה על חיים חבשוש

מפי ר' עמרם קרח זצ"ל

"החכם ה"ר חיים בן יחיא חבשוש הנז"ל היה ימי חייו לערך ששים שנה, בהם עבד עבודה רבה, בשכלו הזך והבנתו הבהירה בשנת התר"ל-התרל"א (1870/71), ימי המצוקות והרדיפות, נסע בלווית התייר החכם יוסף הלוי, כאשר כבר נכתב זכר נסיעתם. למד ממנו מעינות חכמה והוסיף לקח. באהבתו ושקידתו על הלימודים והיה יתר חשק החקירה על מקורות וקורות העמים הקדמונים ועם ישראל בפרט.

אחרי כיבוש התורכים הונח לו מדוחק מזונותיו, היה נכנס ויוצא אצל שרי הממשלה ונחל חן בקסם שפתיו. רגשי חמלה בלבו על העשוקים. ובכל אמצעי כוחו משתדל בהצלתם. היה נעזר בבן גילו סעיד בן יוסף ערוסי, שהיה חכם ובקי בחכמת התכונה ומשפט הכוכבים והליכותיהם, הצומח והשוקע והמתנגד וכו', צופה עתידות על פי גזירות סופריהם וחכמיהם, ומפורסם לרופא גשמי ורוחני וסמי רפואות נמצאים אצלו להתפרנס.

בשנת התרנ"ד הסכים לבקשת התייר ד"ר גלאזר וכתב זכרונות נסיעתו לארצות המזרח בלוויות התייר החכם יוסף הלוי מלפני עשרים ושלוש שנים. ואף שעבר זמן זה הארוך רשום היה בזכרונו פרטי מסעותיו ורשמם בגלוינות פזורים ולבקשתו העתקתים בסדר והיה ספר שלם. ומסרו ביד הד"ר גלאזר לפני חזרתו לארצו והספר נעלם ונטמן.

לטוב ייזכר החכם הנעלה ד"ר שלמה דב גויטין, שאחרי חיפוש רב השיג צילום זה הספר אחרי שנגנז שנים רבות. ובהשתדלות ומרץ העתיק החלק הגדול ממנו, שהיה בלשון ערבי, אל הלשון העברית הצחה... וקישטו בפתיחה ומבוא והערות ביאורים על רוב המאמרים ונדפס בת"א בשנת התרצ"ט (1939), ונקרא מסעות חבשוש.

עוד חיבר סיפורים וקורות מקוטעים, ואין לתפוס עליו באיזה קורות וסיפורים שהיו בדורות הראשונים מלפני גלות מוצע, כי היו בהשערות והמתקת דברים על יסוד הגדרות ומשלים שבפי ההמון. ועל פי אומדנות כתב ייחוסים, תאריכים ושמות מלכים. ורק מה שכתב מקורות היהודים בזמנו או בסמוך, הכל היה בדיוק.

קשרי אהבתו לרבי יוסף הלוי העירוהו לכתוב לו מכתב גלוי. בשנת התרנ"ה-התרנ"ו (1895/6), אחרי היפרדו ממנו בכמה שנים. ונדפס המכתב במערכת ה"אור". בעיה"ק ירושת"ו.

בהיות כי הכרתיו ובחברה הייתי עמו בכמו עשר השנים הסופיות לחייו כבר תיארתי אישיותו וחריפות שכלו ומפעלותיו הכבירים בקונטרס מיוחד לפני עשר שנים שני ענינים מהם העתקתי הראשון מלחמתו הגדולה עם יוסף עבד אלאה אשר היא מעין פרשת משיחי תימן, והשני התפעלותו בפגע רצח הגזבר יעקב בן חיים אלשרעבי". (סערת תימן נ"א: עמרם קורח ערך ש. גרידי)

פרק שלישי

הרב שלום בן יחיא חבשוש
הרב יהודה בן אברהם חבשוש
הרב שלום בן יהודה חבשוש

הרב יהודה בר׳ אברהם חבשוש זצ״ל

נולד בצנעא בשנת תרל״ב. עלה לארץ בשנת תרע״ב. נפטר בירושלים בחשון תש״ד. תלמידו של זקנו הרה״ג שלום חבשוש ז״ל, שהיה ראש הישיבה המפורסמת בביהכ״נ מהרי״ץ, ומחבר „שושנת המלך״.

הרב שלום חבשוש זצ"ל

ראש הישיבה הגדולה בבית־הכנסת בית צאלח זצ"ל

"אחרי אסֵפת מהר"י בדיחי ישב ראש הישיבה הכללית הר"ר שלום בן יחיא חבשוש תלמידו של הר"י קארה. שָׁנא את השררה ולא נכנס בעסקי ציבור כל ימי חייו, כי אם עשה תורתו קבע ומלאכתו עראי, בשעותיו הפנויות מתעסק במלאכת צורף כסף ונהנה מיגיע כפיו. חיבר ספר 'קורבן תודה', ביאור לספר: 'מקור חיים' חיבור הרב יחיא בן יעקב צאלח הנזכר וספר 'שושנת המלך', קיצור שו"ת פעלת צדיק למהרי"צ ז"ל".

("סערת תימן" לר' עמרם קורח בעריכת ש. גרידי דף מ"ט)

ספר שושנת המלך

כתב ידו של ר' ש. חבשוש זצ"ל

ש' גרידי הוציא לאור כתב ידו — של המחבר "שושנת המלך" הרב שלום יחיא חבשוש — בצילום. אני מביא כאן דברי המבוא המופיעים בסדר הנ"ל תחת הכותרת: **מתולדות המחבר.**

"ר' שלום בן יחיא חבשוש (שי"ח) נולד בצנעא בשנת התקפ"ה (1825) ונפטר בשנת התרס"ה (1904). עסק במלאכת הצורפות והסתפק במועט. כל זמנו היה קודש ללמוד תורה ולעבודת הבורא.

במשך הזמן קבע תלמודו ב"ישיבה הכללית" בעיר צנעא בבית־הכנסת שיסד מהרי"ץ, שבה למדו חכמי צנעא המוסמכים שהיתה כעין מוסד לערעורין, לבירורי שאלות קשות ופסקי דין של בית־הדין בצנעא. הוא היה ראש הישיבה האחרון של ישיבה זו לפני סגירתה. מורה הוראה היה ופוסק הלכה. אך לא רצה לשמש בדיינות.

משפחת חבשוש

מלבד עבודתו על ספר "שושנת המלך" הנ"ל כתב פירוש "קורבן תודה" ל"מקור חיים" לר' יחיא בן יעקב צאלח, שחי בדור שלפניו. עם "באר הקר" מראה מקום מוצא הדינים.

ר' שי"ח נפטר בודד בביתו בחודש אדר התרס"ה (1904) שנת המצור על צנעא הידוע בשם "חוזת אלנפר", שנעשה על־ידי האימאם יחיא נגד התורכים.

בימים ההם, עזבו רבים מהיהודים את צנעא ומאלה שנשארו בעיר היו מתים יום יום, כעשרים (איש ואשה). שלושה מאנשי העיר עסקו בתחילה בקבורת המתים, ואולם לבסוף היה כל אחד נושא את מתו מלפניו וקוברו, וזה אשר סיפר לי איש שהשתתף בקבורת ר' שי"ח (האיש הוא ר' מוסא בן אברהם בדיחי ז"ל).

באותו יום, בא המודיע אליו הביתה לאמור: נפטר הרב שלום חבשוש. הוא ועוד מספר אנשים, ביניהם ר' סלימאן חבשוש (מחבר חוברת "אשכלות מרורות") שהוא גם קרוב משפחה, הגיע אל בית הרב הנפטר. והנה הוא יושב במקומו הרגיל ורגליו מכוסות. על ההדום הקטן שלפניו מונחים התפילין שעדיין פשט אותן, ולא הספיק לקפל רצועותיו. לידו כלי רחצה ובכלי קטן שארית ארוחת הבוקר שאכל

ר' סלימאן חבשוש אסף את המיטלטלין של הרב הגלמוד, והיתר טיפלו בקבורתו. משהתחילו ברחיצתו, הבחינו בכתב יד שהיה כתוב בדם על כף ידו. ניסו לפענח את הכתוב ואולם היד והדם היו צהובים מדי, וגם המים טישטשו את הכתוב.

מלווים אחר מיטתו לא נמצאו באותה שעה בעיר לבד מתשעה. בבית־הקברות היו כמה קברים חפורים שהיו מכוסים. ביקש הקברן קבר ראשון ולא מצא, קבר שני ולא מצא. חיפש בריחוק מקום ומצא. עוד מטפלים בקבורתו, והנה ראו איש זקן זר ושׂק על שכמו, הולך וקרב אליהם. בלי אומֶר ודברים ניגש ההלך, אמר "צדוק הדין" "השכבה" לנפטר ו"קדיש" ופנה לדרכו. הזקן לא אמר כלום ולא ענה על שאלות העומדים: מי הוא מאין בא, ולאן הוא הולך".

("שושנת המלך" כתב יד מבוא שמעון גרידי דף 2)

תלמידיו קראו לו "המכלול"

תלמידיו וחבריו באי הישיבה קראו לו "המכלול", כי כל שאלה שנשאל השיב עליה בדייקנות ובמראה מקומה. ומה סברו עליה הפוסקים שבו נזכרה ונידונה, בציון הדף בראשיתו או האמצע והסוף.

ניתן לשער, שישיבה זו היתה קיימת מזמן כדוגמות הישיבות בארץ ישראל, בבבל ובמצרים, וחודשה פעילותה לאחר ששבו לצנעא גולי מוזע, דהיינו משנת התמ"א, בשנת תרס"ה הופסקה פעילותה, עם מותו של הרב שלום חבשוש, בעטיו של המצור הידוע "חוזת אלנפר". במצור זה מתו שבעים אחוז מהתושבים היהודים יושבי צנעא, ובתוכם מוריה ורבניה של עדה זו, בתוכם ראש הישיבה רבֵּנו שלום.

משפחת חבשוש

ישיבה זו, היתה לה השפעה עצומה על חיי הרוח של יהודי תימן, וממנה ובשם רבניה וחכמיה יצאו תשובות לשואלים, למסתפקים וכן הוראת הלכה לכל שואל וקביעת הלכה לחולקים בדעותיה. בצנעא ובכל גלילות תימן הישיבה היתה בת־הסמכא בכוח אישיה הדגולים שלימדו בה.

לאחר מות העומד בראשה, רבֵּנו שלום — כאמור לעיל, במצור — לצערנו לא חודשה פעילותה!

רבנו יהודה ב"ר אברהם חבשוש זצ"ל

ר' יהודה נולד בתימן בעיר מנאכה — מזרחית לצנעא מרחק שלושה ימים — בשנת תרכ"ט (1869) נשא אשה למשפחת עזירי והקים משפחה לתפארה. בהיותו בן 43 שנים, בשנת תרע"ב (1902) ארז את חפציו וקם ועלה לארץ ישראל. הוא נטה אוהלו בירושלים והקים לו בית בנחלת צבי שליד מאה שערים.

משהגיע, פתח חנות קטנה לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. בד־בבד יסד ישיבה בשכונת נחלת צבי בבית־כנסת עמר. דבֵק היה בלימוד התורה והפצתה, שגורה היתה בפיו אמרת חז"ל: "חילך לאורייתא", דהיינו "כוחך לתורה". ובנושא זה, לא רק דרש אלא עשה. מחצות לילה ישב ולָמד ולימד, הקהיל קהילות לדבַר השם, לחם בעוז ובהתמדה על שמירת ערכי היהדות ומסורת יהודי תימן, את בניו ר' יוסף ורבֵּנו שלום לימד כדרך שלימדו אותו אבותיו. נמנה עם חבורת תלמידי־חכמים של יהודים יוצאי תימן ועם הנבחרים שבהם.

גדול היה בתורה ביראה ובהנהגה למרות גילו הצעיר, פרנסתו היתה מצויה, ואף על פי כן נשא נפשו לעלות לארץ ישראל ולחונן עפרה, והיה בין יושבי שכונת נחלת צבי שמעבר לחומת העיר העתיקה ובין בוניה.

כאן, המשיך במסירות ציבורית למען קהילת יהודי תימן. ותבע מעצמו ומאחרים שמירה על אורח החיים המסורתיים.

את בתו היחידה הִשיא לבנו של הראב"ד של העדה מרי סאלם אלשיך זצ"ל, שגם הוא היה בין מניחי היסוד לשכונת נחלת צבי אשר בעיר ירושלים, ועמד בראש קהילת יהודים יוצאי תימן בירושלים.

כאות הוקרה על פועלו ועל אישיותו הנפלאה קראה עיריית ירושלים רחוב על שמו לזכרון נצח.

ספר אמונת השם

מתימן הגיע לידי ספר "אמונת השם", חיבורם של הרב יוסף צובירי — רבה

משפחת חבשוש

של עדת יהודי תימן בתל־אביב־יפו וחברון, ונושא הספר, תגובה לספר "מלחמות השם" של הרה"ג יחיא אלקאפח זצ"ל, שיצא נגד הקבלה.

נסעתי לירושלים אני וידידי מאיר בן הרה"ג יחיא יצחק הלוי זצ"ל כי נצטווינו למסור לו. זה היה בשנת תרצ"ו (1936). בדרכנו לירושלים דיפדפנו בספר, ולאחר עיון מצאנו ביטויים שאינם הולמים לכתבם בספר, ובייחוד בספר מעין זה, בלשון אישית וחריפה. אמרנו בלבנו, שמא כדאי למתק הלשון לא הרעיון וענין אלא להחליף לשון חריפה ובוטה בלשון יותר נעימה. הכינויים בספר היו על דרך צורמת אוזן וחשבנו למסור את הספר "אמונת השם" לתעודתו ולנסות לבקש ממרי יהודה זצ"ל לערוך את הכינויים מחדש.

בבואנו לביתו התקבל נו על ידו בשמחה ובהוקרה רבה, ישבנו לפניו כשני תלמידים צייתנים. וראינו מה רבה שמחתו על קבלת הספר, ועיין בו. הוא לא ידע להצניע התרגשותו, התפעל כילד קטן, וציין: אשריהם ישראל כמו האנשים אשר מאמינים בשם ובתורתו ובזוהר, ללחום את מלחמת המנאצים.

שאל, מתי הגיע, ועל־ידי מי נשלח, ואם לא השהינו אותו בתל־אביב. הסברנו לו שאנו רק שליחים אליו.

פתחנו בדרך עדינה ונוחה, ואמרנו לו, בדרך: עיינו בספר, ויש לנו עצה למתק את לשון הכינויים דבר שיגדיל את ערך הספר. כלומר, עריכה קלה בנושא זה ותו לא.

הביט עלינו בעיני תבונה שבוֹ והתריס בקולו, ספר זה נכתב ברוח הקודש, ועל־ידי אנשי קודש. ואין לשנות בו אות אחת. וסגר הענין ועבר לנושא אחר.

אנו הבינונו את נחישות דעתו ושאין מה לעשות. לאחר זמן־מה יצא הספר כמתכונתו, ובו הסכמות רבנים ודיינים ומורי הוראה וראשי ישיבות על תוכנו ונחיצותו. אז הבינונו כי עמדתו נחרצת כעמדת גדולי ירושלים בשטח ההלכה והתורה, אז אמרתי אני בלבי, מי אני ומה אני כי אריב עם גישתו. בחינת: "וצדיק באמונתו יחיה", תנצב"ה.

משפחת חבשוש

הקדמה

אמור יאמר העבד העני, עבד עבדי אדוני, אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהלל קוני, אשר המציאני ולאויר העולם הוציאני, ומטפה סרוחה ביררני ועשאני, ומעפר וגם רפש יצרני ובצלם ודמות בראני ומרוחו האציל עלי והחייני וחכמה ובינה ודעת הקניני ומחסדו הטוב גמלני, ובגבורתו חזקני ואמצני, ובדרכו דרך האמת הנחני, ולכן אברך את ה' אשר יעצני ומכף יצרי גאלני ולעבוד עבודתו הכינני, ויהי מדי עבדי את אדוני, מתוך צער ועוני, על שדה איש עבדתי, ועל כרם אדם חכם לב דרכתי **פעולת צדיק** אותה ראיתי, ועל כן בצלו מעט קט ישבתי, ומענה נזירו טעמתי ובאפר כרמו ליחכתי,ובצמא מימיו שתיתי אבל מכל מקום מדוחק הזמן נטרדתי, ומכובד עול נמנעתי, ומרוב התלאות נתבלבלתי, ולעמוד על משמרתי לא יכלתי, וסף אם לדחוק את עצמי באתי הנה מאריכות הדברים נלאיתי, ומן המכוון מעט מן השטה יצאתי עד שכמע אותם עזבתי עד שהעיד ה' אותי על ידי אהובי בעלי בריתי. הלא המה מוציאי משפט ואורה, מקימי דגל התורה, ובראשם עטרת תפארה זכה וברה. הנה ענוה, הנה תורה אהובי חביבי, אדוני ורבי, כבוד מורי ורבי הרב רבי יחיא שרעבי, אתה ה' תשמרם, וגואל בימיהם חביא אשר המה העירוני, ודבריהם הרהיבוני ועד הלום הביאוני, ולחדרי המלכים הכניסוני, ואמור קום קח לך ניר אחד והעל עליו, כל פרח שושן אשר בו והשאר עליו. וכשמעי דבריהם אז נתחזקתי.ולפני לפנים ממחצתי נכנסתי, ולחכמה אחותי את אמרתי ולזכות ולזכות את הרבים רציתי. ודרשתי וחקרתי ושאלתי, ועל כל צד השנה חזרתי וקולמסי לרוץ לא מיהרתי עד אשר יגעתי ומצאתי.וסולת מתוך המורסן בררתי, וכל פרי עץ אשר בו לקטתי, וכמה יגיעות יגעתי ושינה מעיני נדדתי. עד אשר באתי לתכלית שלמות פעולתו וסדר הליכותיו על נכון סדרתי. ואז עזרני יוצרי ומלאכתי השלמתי, וזה שמו אשר לו קראתי, הלא הוא **שושנת המלך** להודיע כי לא מאתי יצאו הדברים כי אם מזולתי, שושני אמריו וטוב חמדתי; הלא הוא הדיין המופלא סיני ועוקר הרים כבוד מורי ורבי הרב רבי יחיא **בן יוסף צאלח** זכרו תגן לנו ולכל ישראל. ועוד טעם שני כי הוא כשושנים הנלקטים מן הגן אחת הנה ואחת הנה. ועוד טעם שלישי כי מספר תיבות אלו במ"ק עם התיבות והכולל עולים כמספר שני עם חניכתי במ"ק והרביעי בקודש זו עולה מספר אלו כל תיבות במ"ג כמספר שמי עם שם הרב המחבר אשר בצלו הסתופפתי וממעיניו מעיני הישועה שאבתי. כזה: **יחיא צאלח שלום חבשוש**, לומר כי מי שעזרו יעזרני. ומי שסייעו יסייעני. ואת עלית על כולנה ה"ה קודש קדשים כי רמזת בזה עם כל דרכי נתיבתי. לכבוד השושנה העליונה, שושנה דמלכא עלאה. לקשטא לה ולזווגא עם בעלה. אשר לטעם זה נתתי חמשה מיני טעמים. לקביל חמשא עלין דסחרין לה ..... ועוד הוספתי ועשיתי מראה מקום מצוא הדינים אשר מהם הוציא הרב לאור משפטי תורתו. מפני כי הספר שחבר הרב אינו נמצא ביד כל אדם כמו ספרי הפוסקים אשר מהם מקור הדין נובע. ואם יקשה על המעיין בזה החיבור באיזה דין

מה טעמו, מאין מוצאו ולאן מובאו. ידע למי מקדושים הוא ויעיין בספריהם. וקראתי שמו גן שושנים כי הוא הגן העיקרי אשר בו גדלו וממנו נלקטו השושנים האלו.

ועוד כי שתי תיבות אלו עולים במ"ק עם התיבות. והכולל כמספר שם הרב המחבר לומר כי הוא אשר צלל במים האדירים האלה ולא אנו. אבל מה שנראה לקוצר רעיוני אני חותם שמי אליו שי"ח. כי איני נחשב נגדו רק כשיח שדה, שאין בו לא טעם ולא ריח. ואפריון נמטיה להרב הדיין המקובל שמו נודע בישראל כבוד מורינו ורבינו הרב רבי יחיא צאלח בן יעקב נחלו עדן גן, אשר קדמני וסקל המסלה לפני, ואזר כגבר חלציו לקצר ולהביא פסקי הדינים האלו בלשון צח ויפה, ומחזיקנא ליה טיהורא על דא. אבל מכל מקום לא נחה ולא שקטה הדעת בזה לסבת כי כמה דינים נשמטו בקיצורי מאשר נמצאו בעיקר החיבור. כמו הלכות נטילת ידיים וכיוצא. וגם כן כמה ביאורים אשר בארם הרב המחבר בתשובותיו על לשון השולחן ערוך והרמב"ם. והוא ז"ל לא העלם אפילו בדרך קצרה כי אם בדרך המחאה. ולכן עליו לא סמכתי, אבל לעצמי יגעתי עד אשר מצאתי, וידעתי

גם ידעתי כי כל טרחי ויגיעתי, אינו ראוי כל אחד לו ולדורותי מאשר בערכי לא לזולתי, מהרבנים השוקדים על דלתי תורתי הממלאים כרסם מכל טוב חמדתי, שאין זה חשוב לנגדם כל אחד כקנוח סעודתי. ובכן על אלה אשים דברתי. ימלא שאלתי ובקשתי, ויהיה עזרי בגולתי ובמזון ובגדי כבוד ינהל אותי במיליו ורוח לא באיסור ועמל וטרחתי, כדי שאוכל לעבוד עבודתי. וימהר ויחיש קץ ישועתי, וינקום נקמתו ויגאל שכינתי ויקבץ הפזורים ויבנה בית תפארתי, ואז נשיר ונאמר הנה אל ישועתי, כה דברי מצפה ומייחל לרחמי שמיא. זעירא דמן חבריא, אפרוחא סמיה דלא אפתח עינא, ינוקא זעירה וגם דכייא. **שלום בן לאבי אדוני יחיא חבשוש** ישמרו לעד.

עשתיו וגם חקרתיו ביררתיו וגם קצרתיו אני הדל באלפי, והצעיר בבני משפחתי, מי אנוכי ומי ביתי, קטן אנשי חבורתי, לא לכבודי ולא לכבוד בית אבי, כי אם לכבוד תורת משה אבי כל נביא. שלא תהיה עגונה כאשה אלמנה רק כבתולה אמונה, לעדת מי מנה, להתעסק בה כשנינה, בכל זוית ובכל פנה, כי כדאי היא שתגן מכל צר ושונא ותקרב קץ לב מוכה ומעונה, כן יאמר פודה ומציל ועונה לכל קורא צועק ומתענה. כמוני היום חדל אישי ונבזה לא מזה ולא בן מזה.

כה דברי מעתיר ומתחנן ליוצרו **שלום בן אבי אדוני יחיא חבשוש ישמרו צורו**

ונכתב פה קהל קדוש צנעא יעזרם אל שנת התרכ"ב ליצירה.

ספר
שושנת המלך

הוא קיצור נחמד משלות ותשובות הנקראי'
פעולת צדיק אשר חיבר החכם השלם
ראש המדבר במלחמתה של תורה
חיילים מגבר · בגבורתה ארזים
משבר בנופת צופים כמעין
המתגבר הלא הוא הדיין
המופלא מופת הדור שוחט
ומזמרה לרכים סיני
ועוקר הרים
כמוהר"ר **יחיא בן יוסף** צלח נעג

עשיתיו וגם חקרתיו בירדתיו וגם קצרתיו · אני הדג בלפי והצעיר
בבני משפחתי · מי אנכי ומי ביתי קצן אנשי חבורתי · לא לכבודי
ולא לכבוד בית אבי · כי אם לכבוד תורת משה אבי בן נביא ·
שלא תהיה עגונה כאשה אחת · רק כבתולה לאמונה
לעדת מי מנה · להתעסק בה בשנינה · בכל עוית
ובכל כעה · כי פדאני היא שתגן מכל צרי
ושונא · ותקרב קץ לבן מוכה ומעונה ·
כן יאמר כודה ומציל ועונה
לכל קורא וצועק ומתעונה ·
כמנני היום חדש לחיים ונבונה · לך מנה (נא ב) מנה ·
כלי מעתיר ומתחנן ליוצרו · שלום בן נאה יחיא חבשוש ישמרו צורו ·

ונכתב פה קק **צנעא** יעא שנת התרכב ליצירה ·

אמול יאמר העבד יעבי עבדי מרוני . תורה ה מאד בכי ובתוך דבים מהנב
קוני . תשר התעצמי ולאויד יעשם כוצאתני . ותעצמה פרוחק פיד ד״י
ועשתני . ומעפר ומם רפש יצרני . ובצלם ודמות ברואני ומדוחו החציל על והחייני .
והכתיר ובינה ודעת הקנני . ומחפעל הכוזב גמלני . וכגבורתו חזקני ומאצו . ובדרכו
דרך המלמת הנתני . ונתן לפניך את תשר יעצו . ואתך יצרי גדלי . ולעבוד עבודתן
הכינני . ויהי מאי עובדי את ידוני . מתוך צער עוני . על שדה איש עמל עבדתי .
ועל כרם מאיש הכם בו דרכתי . פתורלת צדיקים מאתה דמיתי . ועלכן כצאו
מעבט קכן יצבתי . ומעננני . בגידו מעטמתי . בעבור כרמון
לחפתי . בצמאי תימיון ממיתי . תכל מיום תחוק הזמן בשוחדתי . ותה ובד . על נאמנתך .
ומאוב התלוצת בתבלבלתי . ולעמתך על משפטתי לא וכלתי . יוסף מם לחוק את עצמי .
פתחי . הנה מלאכות הדברים נלאיתי . ומן התפון מעשם מן האוצר יצאתי . עבד
שבעצמו לומם עצבתי . עד שהעיד בי לותי . על פי שנים בעלי כריתי . תלא כאמונתי .
משכנו לשורר . תקיתי דגל התורה . ובראשם עטרת תם אלוף . ונוזף לבה ובדה . הנה
עונה הנה תורה . אהוב הביתי . אלוני ורבי . כמורדכי יחיא שלעבתי . אתה הקשרתם
ונגל בחתי תקיל . אשר הית בעיניני . ובשרשם פרחבתני יעד הגוים הבלוני . ולשדי
האלהים הכזיבוני . לאמר קום קם לך עיד אי והעל עלינו . כל פרח סוסן אשר בו נשאר
עלין . ובשמעי דבריהם אל נתחנקתי . ולפני לפנים ממחי צפתי נבנתי . ולהחמיה
לחוקי את תמדתי . ולנצבות ולנצבות את הדברים הציתי . ובדשתי וחקרתי ושלחי . ועל כל
צאי השוה תנרתי . ולקלוטי לדרך לא תכדתי . עד אשר יגעתי ומצאתי . וסולת הבדתך
המערכן בידתי . וכל פרי עץ אשר בו לקוטי . ובחמי יגיעות יגעתי . ושיח שנינים .
נדדתי . עד אשר פתח לתבלית שלמות בעותי . ופדרי הלבותיו על נפון פדרתי . ואלך
עודני . יצרי . ומלאכתי השלמתי . ונה שמו אשר לו קראתי . הלא הוא שושנת המלך
להוציאני לא מאתי . יצאו כדברים פי אם מזעתי . שושן שמדיין
ועוב חמדתי . הלא הוא חיים המוסלא סיני ועוקר הרים כחוהלד יחיא בן יוסף
צלח זכל ונכל ישרד . ועוד פועם ב כי הוא בשושנים הנלקטו

מן הגן ל הנה מל הנה . ועוד פועם ג כי מספר תיבות אן במלך עם התיבות
ובכולל עולים במספר שמי עם הכיכתי במלך . ודרכיו בקודש כי עולה מספר אן
כל תיבות במלך במספר שמי עם שם הי׳ המחבר אשר בצלו הסתופפתי . ואתעניי״ן
יעיי״ן הישועה שאמרתי . כזה יחיא צלח שלום חבשוש לומר כי מי שעונדו
הוא יעודני . ומי שקיימו הוא יפייעני . ואת עלית על כלבה הה קודש קדשים
כי במעגל בזה עם כל דיכי נתיבתי . לבבוד השושנה שלכינה שושה משלבת עילית
לקשרה לה ולעוגל לה עם בעלה . אשר לפעם זה נתתי לי מיט מפעשים לקיל המעלן
עלין דפחרין לה . ועוד הוספתי ועשיתי שריפה מקום מוצע דיכים אשר מהם הוציא
הרב לאור מפספרי תורתו . אפני כי ספקר שאיבר הרב אינו נמצא ביד כל אדם כאן ספרי .
כוכוקל אשר מהם מקור נדין נוצנו . ואם יקשה על המעיין כזה החיבור בפיוט דין הרב
כשמעו נאלין מוצאו ואלן מוצאו . יודע לפי מקדושים הוא ניעיי״ן כספרים . וכקי אתי
שמו גן שושנים כי הוא הגן העיקרי אשר בו גדלו ומאנו נלקטו השושנים
הללו . ועוד כי ב תיבות אן עולים במלך עם התיבות והכולל במספר
סם הרב המחבר לומר כי הוא אשר צלב במים האדיכים ולזה נלה אנו . לפי מה
שנראה לפרוש דשיעני . אני חותם שמי אלין במיו שיח . כי היו נחשב לנגדו רק כפיר
שדה שחין בו כעשב ואם ריק . וחפרין נאמרויי״ם להדב הדיין שאמשפ שמו נודע בשיח
כתוכלי יחיא צלח בן יעקב נעכ אשר קדמתי ומקל המחלה לפני ומזר כאבר חלצו
לפקר . ולהביא בפקי הדיכים הלו בלשון ויכה ומחזיקנא לי פיבוקנא
על ית . אבל מיש לא נחה נלא שקטה הדעת בזה לשבת כי כחה דיכם נשמעו ב
בקיצורו מאשר נמצאו בעיקר החיבור כמו הל נאלי שבועלא . וגם כמה ביאורים אשר
ביארם הרב המחבר בתשובותיו על נשון השע והדומם והוא זכ לא השלם אבי בדרך
קצרה כי אם בדרך המחלה . ונכן עלין לא פחבתי . אבל לעצמי יגעתי עד אשר
מצאתי . וידעתי ביכי ידעתי . כי כל עוחה ניגיעתי . אינו רחוי כלי לנחיצותי . כי
מאשר בערכי לא נזכותי . ויזדכבתם השוקדים על פלטי תוחתי . החולמים פרי מס
מכל טוב המודתי . סלין זה חשוב לנגדם כלי בקנוח שעוחתי . ובכן ל אנה חשים
דבריהי . ומלא שלחי נפקשתי . ויהיה עוני בגלותי . וכמזון ובגדי כבוד ינזל אותי .
שמלני ורוח לא באיפור נעמל נשרחתי . כדי שאוכל לעבוד עבודתי . ויכתבני
ויחיש קץ ישועתי . וניקום נקחתו ויבא שכינתי . ויקבץ הכנויים ויכנה בית תפלתי .
ואז נשיר ונאמר הנה ל ישועתי . כי מצמה ומיחל לחחתי שחיל . ונוירא דעכ
הכבויים . לפרוחים שחיל ולא לפחתו עיניים . ועוקא נעידא ונם לדיכים שנים ם לא
יחיש חשפוש יכל .

משפחת חבשוש

אסיפת ה״ר שלום בן יחיא חבשוש זצ״ל

מדברי הרב הראשי לתימן רבינו עמרם קורח זצ״ל

״אוי כי מזלעפות הרעב נאסף זקן וישיש, פאר הדור מורנו ראש הישיבה הכללית כמה״ר שלום בן יחיא חבשוש ז״ל והוא בביתו לבדו, אין אצלו אפילו אחד מקרוביו, כי כל הנשארים מבני ביתו יצאו לשאול לחם בערים ובכפרים.

לנצח יזכר שמו הטוב ידידי הנכבד ה״ר שלמה בן יחיא חבשוש שתיכף נודע לו פטירתו, שכר אנשים לרחצו ולהלבישו ללוות מטתו עד בית הקברות, ועמד על קבורתו כדי לעשות לו קבר לפי כבודו, בזמן ששאר מתים שיש להם קרובים היו קרוביהם נושאים אותם המלבושים שעליהם על סולמות מבלי רחיצה ותרכיכים ומובילים אותם אל הקברנים והולכים להם.״

(סערת תימן לר׳ עמרם קרח בעריכת ש. גרידי דף ס״ג).

הרב שלום ב״ר יהודא חבשוש זצ״ל

נולד בירושלם עיה״ק בשנת ה׳תרע״ח
נפטר בירושלם ביום י״ח ניסן ה׳תשל״ג

משפחת חבשוש

הרב שלום ב״ר יהודה חבשוש זצ״ל

בספר שיצא על ידי הועד הכללי לקהלת התימנים בירושלים בעריכת שלמה בן יוסף חבשוש (חן) נאמר בהקדמת העורך: הלל הנשיא אומר: "הוה מתלמידיד של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה". (אבות א) הספר יצא לציון זכרו של רבינו שלום ובו קובץ מאמרים על ידי כ״ב אנשים חשובים בהם נתנו פורקן לצערם על דמותו הנפלאה - שאיננה. וציינו קווים והערכה לאיש ולפעלו.

רבינו שלום בנו של רבינו יהודה נולד בירושלים בנחלת צבי שכונה בה גדל הוא ורבים מבני עדתינו. עתירי תורה ומעשים טובים, מהם למד והתבשם בבושמם של אורח חיים צנוע. אהבת הבריות, של לשון עדינה, אמונה צרופה, התנהגות ללא דופי, עסקנות ללא יוהרה, שליחות צבורית שמכבדת את בעליה ועושיה.

רבינו שלום שייך למשפחה הענפה משפחת חבשוש אביו רבינו יהודה היה רב בקהלת יהודי מנאכה, בנו של ר׳ אברהם בן רבינו שלום בן יחיא ראש הישיבה הגדולה שהייתה קיימת בבית כנסת "בית צאלח", אשר בצנעא בירת תימן, ישיבה זו התקיימה עד פרוץ המצור הידוע בשם: "חוזת אלנפר" בשנת תרס״ה (1905) (קרא עליו בעמוד...) בה נספו כשני שליש מתושבי צנעא ואתם רבינו שלום חבשוש ראש הישיבה זצ״ל ומאז פסקה לפעול.

לא בכדי אני מציין ייחוסיו של רבינו שלום, מכבר נאמר: "כעץ כן פריו... מעוגן היה במשפחת תלמידי חכמים, סופרים, פוסקי הלכה, שליחי ציבור, למד בישיבה הידועה פורת יוסף שהסמיכה רבנים לא״י ולגולה - וניכר היה עוד בקטנותו, כי לגדולות נוצר. עוד בהיותו צעיר נתנה לו סמכות להוראה על ידי הרבנים הראשיים דאז הרה״ג ב״צ עוזיאל והרה״ג יצחק הרצוג זצ״ל והוצעו לו תפקידי רבנות בארץ, או בארה״ב, אבל הוא סרב לקבל עליו תפקיד זה, נאמן לדרכה של משפחת חבשוש שאת השליחות הצבורית יש לעשות בחפץ לב אך ללא תמורה, ולכן הוא המשיך בדרך אביו רבינו יהודה שהיה לו בביתו חנות בנחלת צבי, בזה עבד שעות מעטות ביום.וביתר היום והלילה היה אומר: קודש ללמוד התורה. והיה ספק בידו ללמד בישיבה שעמד בראשה: "תורת משה". וגם לנהלה, וגם ללמד שיעורים בצבור. כל יומו היה קודש לפרנסת בני ביתו וללמוד התורה.

הבן רבינו שלום - האמור - המשיך בדרכי אביו, היתה לו חנות מכלת שהיה פותחה בחלק מהיום בבוקר ורוב יומו עסק בהקנית תורה לרבים ובשליחויות צבוריות, גם בשעה שחנותו היתה פתוחה, הוא לא פסק מלקרב אנשים לתורה ולמעשים טובים, עשה זאת כדרך מיוחדת במינה, אותה דרך עליה נאמר: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". מעולם לא התרגש, לא כעס, אמר את דבריו בשובה ונחת וירדו על לב השומע כטללי בוקר - נפלאים.

משפחת חבשוש

פניו שחקו תמיד כאילו שפרה נחלתו והחיך ושביעות הרצון בין שפתיו, למרות קשיים רבים שהיו לו בחיים: מטופל במשפחה גדולה והצרכים מרובים, ואין היד משגת לכלכל הכל. ואף על פי כן בטחונו בכל יכל, כי יעזר לו וימלט נפשו מהקשיים, ואכן, הוא הקים משפחה לתפארה יחד עם רעיתו שתבדל לחיים ארוכים ברכה לבית ר' צדוק גבלי ת"מ.

גם במחלתו האיומה אשר הכריעה אותו למוות, מעולם לא השתלטה עליו העצבת תחתיה היתה בו אמונה צרופה כי השם יעזור.

במותו נתלש דף חשוב מספר האישים המורמים מעם שקמו ליהודי תימן. נעקר אילן שהצל על הסובב אותו במעשיו הטובים. הלכה מעמנו דמות שניתן היה ללמוד ממנה בחינת: "כזה ראה וקדש", אהוב היה האיש, ומעשיו ודרכיו אהובים. אמנם הרב שלום אינגו. תפילתי, מי יתן ונדבק במעשיו והתנהגותו, אמן.

ת.נ.צ.ב.ה.

ר' שלום חבשוש זצ"ל אשתו ובני משפחתו הי"ו

פרק רביעי

סבי סלימאן בן יחיא חבשוש

הרב אהרן הכהן הראב״ד יחיא יצחק הלוי ר׳ סלימאן חבשוש זצ״ל

הסבא סלימאן חבשוש ז״ל וקורותיו

סבי סלימאן זצ״ל התיתם מאביו בעודו ילד קטן, כבן שמונה שנים בערך. גורלו של ילד קטן יתום ידוע, עזובה מלימודים, מכלכלה ומביגוד. ומכל הצרכים ההכרחיים לעומת נער הגדל בחיק אביו ואמו, וזוכה לאהבתם המשותפת.

אמו של סבי ז״ל, לולה בנת אלנדאף, מילאה את מקום אביו במידת יכולתה. ודאגה לכלכלת הבית ולארבעת ילדיה יחד עם האח הבכור חיים ז״ל הסופר וההיסטוריון. האם עסקה בתפירת בגדים לנשים הערביות. וזה היה מקור פרנסתה.

לאחר מות אבי המשפחה יחיא בן סאלם, הוחמר מצבם הכלכלי. אם כי אף בחיים חיותו היה מצבם קשה, אך משמת הגיעו הדברים למצב קשה מאוד. אמנם זה היה המצב בכל הקהילה. וכזה היה גורל כולם אבל אצל ארבעת הבנים של יחיא חבשוש נוצר מצב של יתמות. מותו השאיר חלל ריק עד אשר השתחררו מההלם במות אביהם והתארגנו מחדש למשוך בעבודת המשפחה.

שלושת האחים הבוגרים, ובראשם חיים ז״ל, המשיכו במלאכת אביהם — עשיית ׳שיש׳, דהיינו נרגילות מבדיל ועופרת. מלאכה זו כילכלה אותם בצמצום רב.

סבי סלימאן למד אצל המרי עד גיל עשר, ואז שולב בעבודת המשפחה וסייע בדברים קלים כפי יכולתו, לא בחשק רב.

היה לו חשק רב ללמוד, הוא ניחן בתפיסה חדה ובזכרון נפלא, הלימודים משכו אותו מאוד, ולאן שהלך הספר אתו. ההנאה שלו היתה הקריאה והעיון בספר. אפילו בשעה שנקרא לעזור בעבודה, היה לוקח הספר אתו, ובשעת הפסקה או מנוחה כלשהי היה מעיין בספרו, ולומד.

משגדל קצת, התחוור לו מה רבה הדלות בביתם ומה גודל עומס העבודה על אנשי הבית שאין בה ברכה. לכן, ניסה בשעות הפנאי מעבודה או לימודים, לעסוק במסחר זעיר, מכירת גפרורים, וחליפין של מטבעות תורכיים במטבעות מריה תרזה — כסף עובר לסוחר בתימן. לצורך מסחרו זה לווה מאמו מעט כסף, ותוך זמן־מה כבר חסך סכום של מאה ״ריאל״ מריה תרזה. על סכום חסכונותיו זה נודע לאחיו מאיר, הגדול ממנו. בשל מצבם הקשה לקח הכסף — ונסע לחגה, עיירה רחוקה מצנעא ארבעה ימים ברגל — והבטיח לו שיחזיר לו הכסף, בחגה ראה מאיר ברכה בעמלו אך את הכסף. לא החזיר.

סבי סלימאן ז״ל חרה לו מעשה אחיו, אך אמר בלבו, אעבוד שוב ואחסוך. וכך היה. הוא המשיך במסחרו, וחסך כסף נוסף.

משפחת חבשוש

אחיו חיים ז״ל יצא למסע הידוע עם יוסף הלוי בשנת תר״ל, ועומס העבודה והאחריות הוטלו על האח הגדול בין האחים, שוכר, שקיבל עליו התפקיד לדאוג למשפחה.

בינתיים סבי ז״ל נשא אשה, נצ׳רה בת סלימאן עמר אלשרים, בערך בשנת תרל״ד, וזה לאחר שחזר חיים אחיו ממסעו הנזכר לעיל. והמשיך לגור עם אחיו. אך מצבם הקשה לא שונה. לדוגמה, כשנשא אשה הופרש לו חדר לגור בביתם. בחדר הזה היה מצע של ״פריקה״, אחת חלקה שכבו עליה ובחלקה התכסו.

בתקופה זו, היתה להם תוצרת מוכנה מתוצרתם שלא היה לה קונה.

הסבא, שלא יכול היה לשקוט על שמריו ולסבול את מצבם הכלכלי החמור, יזם בשנת תר״מ (1879). לצאת מחוץ לצנעא ולשווק תוצרתם. וכך היה. הוא נסע לעיר המחוז הדרומית אלסדה מרחק ששה ימים מצנעא ואתו מעמס של חמור, תוצרת שלא יכלו למכרה בצנעא. הוא שיכנע את אחיו במסע זה ואמר לאחיו, המצב כל כך גרוע שאפילו אחזור עם התוצרת ולא אצליח למכור, אז ניסינו. ואם אצליח — מה טוב, תימָצא דרך לשווק תוצרתנו. ונתפרנס ברווחה.

הגיע לסדה והתארח בביתו של מר יחיא אלוגים, שהיה במקצועו סופר. ונוצרו ביניהם קשרי ידידות לאורך ימים.

נסיעתו לסדה הוכתרה בהצלחה. היתה אתו תוצרת של ״שיש״ ועוד מוצרים אחרים, והכל שווק בתנאים טובים.

בשובו היה להם כסף לחומר גלם, וכן קנו תצרוכת של תבואה לכל השנה.

נסיעה זו, נטעה בסבי את ההכרה שיש לחפש הפרנסה במרחקים, כי ייתכן ושם ההצלחה.

מנסיעה זו צץ הרעיון שיש לנסוע לעדן כדי לנסות את המזל שם. אך העסיקה אותו המחשבה, איך לעזוב את המשפחה — אשה וארבעה ילדים ואיך להבטיח את כלכלתם. בענין זה שם מבטחו על אשתו נצ׳רה שתדע לכלכל הענינים בטוב בסיוע אחיו. בפרק־זמן זה, כבר שלח ידו בעיסוקים שונים, ובלבד להיטיב את מצבם.

רצוי לציין כי בסמוך לנסיעתו נולד לו הבן הרביעי אבי אהרן ז״ל. כשנולד, תיכנן לעשות לו סעודת ברית מילה על חשבונו. הוא פנה לאמו שתַלְוֶה לו סכום כסף נוסף על מה שיש לו, כדי לעשות הסעודה על חשבונו. מקובלים היו שני מנהגים: בעלי היכולת עשו הסעודה על חשבונם ואלו שמצבם לא מרשה — והם רוב רובו של הציבור — הזמינו את האורחים וציינו שיבוא כל אחד עם מצרכיו.

אמו סלאמה, ואחיו, תמהו על רצונו זה בידעם את מצבו הקשה וניסו להניאו מלעשות זאת על חשבונו. בכל זאת זימן את האורחים לבוא לסעודת מצוה של הברית על חשבונו, ועורר על־ידי כך תמיהה בציבור בידעם את מצבה הקשה של

משפחת חבשוש

המשפחה. דבר זה הביא את המוזמנים להתעניין מה פשר הדבר ומנין מימן את סעודת המצוה. הסבא לא עניינה אותו סקרנות הקהל. עניין אותו שהצליח לבצע את המשימה עליה חשב ותיכנן, על הדרך הטובה ושביעות רצון המוזמנים.

רצוי לציין, שאת ההלוואה שקיבל מאמו החזיר לה בתודה ובהוקרה. מעשהו זה הקנה לו הערכה מרובה בציבור ובמשפחתו, בעיקר על התעוזה והביצוע שבדבר.

אעשה אתנחתא קלה על נושא הכלכלה של המשפחה ואתעכב על לימודיו ועמדתו הציבורית. אמרת חז"ל "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ" היתה נר לרגלו. בשני מישורים פעל בעָצמה רבה. עבודתו כחרש־נחושת לא הספיקה לכלכלת בני ביתו, ואז חיפש לשנות, להרחיב את העסק המשפחתי, ובלבד שיתפרנסו בכבוד ובקצת רווחה. אפשר לחשוב שכל שעותיו היו קודש למטרה חשובה זו. אך לא כן, בד־בבד עם עיסוקיו החומריים. שקד על לימודיו בתורה ובהליכות עולם. והגדיל לעשות בשדה הלימודים בכוחות עצמו. אחת המעלות שבּוֹ אהבתו להעמיק, לדעת שורשו של דבר. בדומה לאחיו הסופר וההיסטוריון חיים ז"ל, אין שעת פנאי שלא יהא דבק בספר, עוד באשמורת הבוקר והוא כבר משנן לימודיו ביחידות או בצוותא. למד תורה, אך גם השכלה, תולדות ימי עַמּנו ותולדות האיסלאם בקרבו הוא חי. וככל שידע קצהו של דבר, התמיד לחקור בדבר כדי לספק את רצונו התאב לדעת.

הצטיין במעוף מחושב, בראיה חודרת ועמוקה ובתוקף החלטה. עמידה זקופה — זה הרושם שיצר אצל מי שהכיר אותו. לא בכדי יצר רושם של אדם לא נכנע משעה שקבע עמדתו בכל נושא שהוא, כי כל מה שעשה. לא עשה אלא לאחר שיקול דעת רב.

נסיעותיו מחוץ לצנעא הרחיבו את אופקי מחשבותיו. על זה אמרו חז"ל "מאן דלא על ונפיק, טוב ליה דלא איברי", כלומר "מי שלא עלה ויצא, טוב לו שלא נברא". דבר זה סייע בידו להיות בעל לב פתוח ועין צופה למרחקים, נוסף למה שלמד והתנסה. בייחוד השתמש בידיעותיו לעסקי ציבור, הקדיש זמן רב ומאמצים רבים שסייעו לכנסת ישראל שבתימן לשמור על קיומה. אך בלי ליטול עליו תואר של שליחות, הכל עשה על דרך הצנעה לדוגמה, עתים כשראה שיש צורך לייצג את הציבור נטל על עצמו בחשאי את הדבר.

כדי להסביר את דרך פעילותו בכלל, אציין מה שרשם במו ידיו במִילון של אליעזר בן יהודה, שהיה לעזר בלימודו. שם כתב את הפסוק: "הרוצה לחיות בשלום ייכון תמיד למלחמה". מזה נבין לדעתו, שמי שרוצה לחיות בכבוד עליו להיאבק על קיומו. וכך הוא נהג בחייו הוא ובעסקי ציבור.

נחזור לנושא הכלכלה של משפחתו, לאחר שהגה את רעיון הנסיעה לעדן, כאמור לעיל, תוך מחשבה שייתכן ויוכל להיטיב את מצבם.

הנסיעה לעדן קרמה עור וגידים. מהרהורים לנסוע, עשה הכנות של ממש, לקח תוצרת מעבודתם והעמיסה כדי לִמכרה בעדן. אך בפעם הראשונה הגיע לעיר סדה

אשר בתימן. הפעם הרחיק דרומה יותר, לעיר — בעלת השלטון האנגלי — עדן.

בשנת תרמ"ג (1883) בערך יצא למסעו הראשון לעיר עדן. בימיו הדרך לעדן היתה רחוקה מאוד. ורק בודדים מתושבי צנעא היהודים והמוסלים הגיעו אליה. והוא, בכוח החלטתו, קם ונסע אל הנעלם, אבל תוך תקוה רבה כי יצליח לשפר את מצבם הכלכלי.

אל העיר המקווה עדן הגיע, בתחילה ישב בה תוהה במחשבה איך לקדם ענייניו בעיר מעבר זו. בינתיים, עד שיסתדרו הענינים ניצל את זמנו ללמוד והיה מבקר בין הלומדים בקהילת עדן. ושם נודע חין ערכו בידיעותיו המרובות. מצאו בו תלמיד־חכם מופלג ידיעות בעניני איסור והיתר, בחושן המשפט וכו'.

לאור זה כל אחד התקרב אליו ונעשה במקום לומד מלמד וראש החבורה, וזה למרות רצונו.

ראש הקהילה בנין מנחם משה ז"ל מוקיר תלמידי־חכמים היה, קירבו אליו ומדי שבת הזמינו אל שולחנו כדי לשמוע ממנו לקח, דברי תורה: במוסר ואגדה.

בזמן שהותו בעדן באה בקשה מבומבאי שבהודו, מקהילת היהודים שם, שזקוקים הם למורה ומדריך רוחני. בנין, שראה בו אדם שיכול למלא את הדרישות, הציע לו לנסוע להודו, לבדוק את המצב. ואכן, הסבא נסע להודו, לבדוק לגופו של ענין. וכן להכיר, לחקור ולדעת, עולם חדש וכנסת ישראל שבהודו.

בהודו שהה תקופה קצרה. הוא לא נמשך לתפקיד שהוצע לו. קנה מעט סחורות מהודו, בשביל צנעא וחזר לעדן.

משהגיע לעדן ואתו הסחורה שקנה בהודו, עיכבו שלטונות עדן את הסחורה במכס ולא רצו לשחררה. בנין מנחם משה זצ"ל התערב והסחורה שוחררה, בתנאי שתועמס ישירות לתימן.

כשטיפל בא כוחו של בנין בשחרור הסחורה, התברר לבנין, שסבי לא רק תלמיד־חכם אלא אף סוחר בעל מחשבה. למרות שלא היה לו כל נסיון מה שקנה ועשה במו ידיו היה הדרך הטובה ביותר. בשל דבר זה חלה התפתחות חשובה, בנין מנחם משה, שהיה בעל חוש מסחרי מפותח ובעל נשמה גדולה, ראה בסבי ז"ל אדם נבון, ישר ומוכשר והחשיב אותו מאוד, ובעיקר ראה בו אדם שיכול להיות ציר נאמן למטרותיו המסחריות. לכן פנה אלו בבקשה ועצה, "שמא היית מוכן להיות סוכני המסחרי בצנעא?" — לבנין היו סוכנים במדינות אשר בגבולות עדן אך לא בצנעא, ודבר זה העסיק אותו כל הזמן. אך הוא לא מצא איש מתאים שניחן בכל המעלות שחיפש ומצאן בסבי.

סבי, בעיני בינתו, העריך את עצם ההצעה, ואמר בלבו: זוהי שעת כושר להיתלות באילן גדול. כן חשב כי מעשה זו ואילך יצטרך להיפרד מעבודת אבותיו חרשי־נחושת ולהתמסר למסחר יבוא ויצוא. אך הכל במעורפל, מה יקרה ואם יצליח.

משפחת חבשוש

*אביא כאן את המשא־ומתן לייצוגו של בנין בצנעא. על שאלתו של סבי: "באיזה ענף בנין מעוניין לייצגו" ענה לו בנין: "בשיווק תבאק!" ענה לו סבי: "רק בזה?" כדי לא להשלותו! "כי ביתר הדברים אני רוצה לעסוק בעצמי". אגב, בנסיעה זו בדק סבי את השווקים של כל מיני סחורות כדי לייבא אותן עבורו. תשובת סבי מצאה חן בעיני בנין בשל הכֵּנוּת שבה.

נקבעה הכמות שישלח בנין, מעמס מאה גמלים. סבי עשה חשבון ההובלה, המכסים והוצאות, והתברר לו שזה סכום נכבד. הוא אמר לבנין: יש צורך במעמס של שני גמלי ריאלים מריה תרזה (כסף עובר לסוחר בתימן). וצריך שני אנשים שיפַקחו וישמרו על הסחורה בדרך עד צנעא. לשני הדברים הסכים בנין, והבין שיש לו עסק עם אדם אחראי.

סבי תמה על האֵמון הרב שנתן בו בנין מנחם משה זצ"ל, ושאל את בנין: "מפני מה אתה נותן בי אמון רב, האם אתה מכירני?"

ענה לו בנין לאמור: "יא אבוי (דהיינו: אבי, בלשון חיבה), אני במשך הזמן הקצר ששהית בעדן הִכּרתי אותך היטב, ונותן בך כל אמוני".

הסחורה והשליחים הגיעו לצנעא, ובתקופת שהותם שם שווק חלק מהסחורה. בשובם לעדן לקחו אִתם דו"ח מפורט על הנעשה ומסרו לבנין. וזה לא פסק מלשבח את הסוכן סלימאן חבשוש.

סוכנות זו היתה פתח טוב להכרת עולם העסקים של תימן, ובייחוד ייצוגו של בנין מנחם משה זצ"ל, יהודי אמיד, בעל לב טוב, ונשמה גדולה.

כשנודע שסבי מייצג את בנין בצנעא, ושבנין נתן בו אמון וסמך עליו, עלתה קרנו. מעלה מעלה, ומחרש־נחושת צנוע קפץ לשוק הסוחרים המכובדים, ובממדים גדולים. כמו כן נודע לסוחרים שיש בידי הסבא הצעה מבנין: בכל מה שתחליט לסחוֹר, הברק לי ואני אספק לך.

כאמור, טיפולו במכירת הטומבאק — בעת שלא היה לו נסיון — הדו"ח המפורט, המחירים הטובים שהִשׂיג, צורת המכירה וויסות הכמויות — כל אלה הביאו את בנין להעיר לעוזריו: כדאי ללמוד מסלימאן חבשוש — שאין לו נסיון — איך מטפלים במכירת סחורה.

סבי המשיך קשריו עם בנין לשביעות רצון הדדית. באותו זמן ביסס את מעמדו במסחר בכלל, ועֵקב הצלחתו, וראיית הנולד שניחן בה, השכימו לפתחו סוחרים יהודים ומוסלמים, להיוועץ אִתו בנושאים מסחריים.

עינו החדה תרה אחר עסק מקומי מבוסס ועלתה על יצוא הקפה. הוא התחיל לעסוק בזה והניח היסוד שבא לענף זה אחר כך.

בשנת תר"ס (1899) נסע אבי אהרן למחוז מנאכה, אזור המשופע במטעי הקפה,

*) קרא עליו בעמוד

משפחת חבשוש

לקנות קליפות קפה. כידוע תושבי תימן שותים עם קליפות הקפה במקום הקפה. אבי קנה אמנם קליפות קפה ושלח לסבא לשווק עבורו. בפנקסי הסבא נמצאו חשבונות שיווק קליפות הקפה של בנו אהרן ז"ל.

מכאן תחילתם של עסקי יצוא הקפה. ראשיתו הקליפות ולבסוף השתלטות כמעט מוחלטת על יצוא הקפה על־ידי הבנים האחים חבשוש, מתימן לאירופה וכו'.

קשריו של הסבא עם בנין התרחבו, ושני האישים נעזרו זה בזה. סבי קנה ספרי תורה, צימוקים, שקדים וכו' על חשבונו תמורת עמלהושלח לבנין קפה ומוצרים אחרים לשווקם עבורו בעדן תמורת עמלה וכן הזמין אצלו בקניה סחורות שונות, כך שהתועלת היתה לשני הצדדים.

בשנת תרס"ח (1908), אחרי המצור הידוע שקרה שלוש שנים לפני כן, נסע סבי בפעם האחרונה לעדן, לצורך עסקיו, והפעם התקבל לא כאורח, אלא כשליח המסחר אותו מייצג ושליח הקהילה בצנעא.

סבי ניצל נסיעתו זו והשפיע על בנין שיתרום על ידו לקופות הצדקה כדי לתמוך בזקנים אשר בקהילת צנעא. מצבם העגום של הזקנים, נגע ללבו של סבי ז"ל והוא חיפש דרך להכנסות שיסייעו בידם ולו להקל במקצת מסְבלם.

בנין קיבל את ההצעה ברצון, בתנאי אחד, שהזקנים יקראו תהִלים וזוהר, לזכות המתנדבים.

מנסיעה זו ואילך כל חודש התקבלו הכספים בהם תמכו בזקנים. בן לוויה לעסקיו היה אבי המנוח אהרן ז"ל.

התפתחות העסקים

בדרך התפתחות העסקים היו לו הצלחות רבות וגדולות. אך היו לו גם צרות רבות; הסביבה המוסלמית העוינת, חוסר יציבות המשטר: מפעם לפעם אֵימאמים חדשים, חוקי האפליה בין יהודי למוסלמי — כל אלה עצרו בדרך להתפתחות והיו למורת רוחו. כלפי כל אלה היה צריך להיאבק יום יום ושעה שעה, המוסלמים שעסקו במסחר לא יכלו לסבול הצלחה של יהודי, ותמיד העלילו עליו עלילות חדשות כמעט כל יום.

העובדה שהמסחר התנהל בצנעא המוסלמית ותחת עיניהם הפקוחות והקנאיות, די היה בה להבריח כל סוחר מצנעא. אך לא כן הסבא, שההתמודדות נוצרה יחד עם אופיו.

ידוע היה, כי סלימאן חבשוש מוכן להקדיש רוב זמנו למאבק, ובלבד להתקיים ולנצח. עובדה, כי במשך הזמן הצליח להוציא תקנה הנוגדת את התקנות הקודמות האומרות: "אסור ליהודי לאחסן ולסחור ברובע היהודי ולקיים מסחרו רק

בצנעא המוסלמית". דבר זה בוטל על־ידי המשטר בלחצו המתמיד של הסבא, ונקבעה תקנה המתירה אחסנה וסחר ברובע היהודי. הדבר נטל חלק רב מעוּקצתן של השנאה, הקנאה והתחרות כלפי הסוחר היהודי.

היו לו, אישית, וגם לתקופתו צרות רבות שפקדו אותו ואת הקהילה בזו אחר זו. ממש דכדכו אותו עד היסוד, ונטלו ממנו כל חדוות היצירה והמרץ שאיפיין אותו.

הצרות האלה הכריעו אותו בפנימיותו וגרמו שיתוק בעסקיו. אציין כאן מספר מקרים בולטים.

מאורעות שנת המצור משנת תרס"ה (1905), עת האימאם יחיא הכריז על מרד במשטר התורכים בתימן וצר על צנעא. מצור זה נקרא "חַוּזַת אל נָפָר", כלומר מצור שבו התיקרו השערים של התבואות בצורה מבהילה. במצור זה נספו מרעב וממחלות כ־2/3 מן התושבים והוא איבד כמעט כל רכושו, פרט לסחורות שהיו בדרכים, כמו כן היה לו — בעיר מָנָאכֶה מזרחית לצנעא מרחק שלושה ימים ברגל ממנה — דוּרה וקמח ועוד, שהיו בדרך לצנעא למטרת מסחר בשל חוסר אספקת מזון לצנעא. הסבא הבריק לסוכן לעכבם במנאכה, כדי שלא יפלו בידי הצבא הצר על צנעא. אגב, דבר זה הציל את בני משפחתו שנסעו — בדרכים קשות בראשות אבי ז"ל — למנאכה, ושם התגוררו והתקיימו עד שעבר המצור וחזרו לצנעא.

כמו כן, במצור התערער המסחר בכלל ושלו בפרט כי האנשים שהיו חייבים לו כסף, יהודים וערבים — מתו. סחורות שהיו לו בדרכים נשדדו באשר נוצר משטר של "לית דין ולית דיין". נוצר מצב קשה: הסבא עמד בידיים ריקניות כמעט, וכל המבנה הכלכלי שהקים התמוטט בתוך שלושת חודשי המצור. כדי לממן את המסחר היו לסבא תכשיטים עבודת צורפים יהודים עבודות מבוקשות.

באותה שנה שלח את אבי לחודידה למכור את התכשיטים. כלפי חוץ המשיך להיות סלימאן חבשוש המצליח אך כלפי פנים המצב קשה. בשנת תרס"ח (1908) נסע לעדן וזו היתה הנסיעה האחרונה כדי להניע גלגל המסחר מחדש. בשנת תר"ע (1909) קנה סבי טומבאק מהממשלה התורכית בכמות ניכרת, והתחייב לשלם במועד נקוב. התמורה לא הספיקה להגיע מחודידה בזמן ודבר זה גרם לו עגמת נפש גדולה. ממש לא יכול היה לשאת כשלון כזה.

בשנת תרע"ג (1912) הממתהו מכה שאפשר לוֹמר שקירבה את קִצוֹ: אחד מנבחרי בניו, חיים הי"ד שהצטיין בתכונות נעלות ובנפש יקרה, נפל חלל בידי מרצחים ערבים*.

מהלומה זו הכריעה אותו מאוד, יותר מכל אשר עבר עליו, ונטלה ממנו חדוות החיים והיצירה. עקב זה נראה לכאורה, שכל עסקיו המסחריים ילכו לתוהו, בחינת: "שִבֵּן־לילה היה וּבֵן־לילה אבד". אלא שיד ההשגחה אשר הִפתה בו ביד אחת

*) קרא אודותיו בעמוד

רִיפאה בשניה, בזה שזיכהו בה׳ בבנים ובנות נאמנים ובראשם אבי המנוח אהרן זצ״ל, שהמשיכו בעסקים ופִיתחו אותם לעומק, לגובה, לרוחב ולאורך.

כתיבת ספר ״אשכלות מרורות״

לאורו של נר קטן, בשעות הלילה המאוחרות, בעת שחייו תלויים לו מנגד, ללא תקוה וללא מוצא, יתמוּת בכל, ריח חללי הרעב מנשב באוירה של צנעא רבתי, דממה שולטת בכל. שבת קולו של האדם ושל התרנגול הקורא בלילה, וכן יללת החתול ונביחות הכלב, וכל בעל־חיים, רק צִלו של המוות נע ברחובות קריה. אותה קריה שהחיים תססו בה בכל גוֹוני החיים, בחיי הרוח כבחיי החומר!

במצב זה יושב סבי זצ״ל — כעדותו של הבן היחיד שנשאר במחיצתו הדוד טוב הי״ו ייבדל לחיים טובים — לכתוֹב מאורעות הזמן המר והנמהר. מצויד במֵידע רב, על מה שקורה בצנעא ועל המתהווה בחזיתות המלחמה שמתנהלת מסביב לצנעא, מודע למצבו של האימאם יחיא מחולל המרד, ולמצבם של התורכים ה״שולטים״ בצנעא, הערכת המצב בכללו קודרת, בייחוד נפשו מפרפרת ממש על מצב של כנסת ישראל שבתימן. הרובע היהודי גוסס לנגד עיניו. על מיטב האנשים שבו. ענקי רוח ופשוטי עם. כל זה יוצק אל הנייר, דרך קולמוסו ועינו החדה, ולבו הרַגָש.

פרק אחר פרק, או כלשונו, ציון אחר ציון, ומהדברים עולות אֶנקות אדם רעב שאין שומע להן. גם שערי שמים נהפכו כאילו לשערי ברזל, אטומים משמוע אֶנקת אדם. סבלו של יצוּר, שבצלם אלקים נוצר, גם אזלת היד — לעזור לסייע ואפילו להקל — כאילו — מובנת, כי האסון כבד מנשוא. והמושיע קצרה ידו מלהושיע.

במצב כזה של ליקוי המאורות ותוצאותיהם: חורבן עיר על מרבית תושביה ומוסדותיה — נמצא איש, ושמו סלימאן חבשוש זצ״ל — מבין תושביה של צנעא, ערבים ויהודים, אשר כותב מאורעותיה המסעירים וגסיסתה האיומה. דומה, רק לו קורא שׂר הקורות, ואומר: ״קום ורשום לדורות הבאים את אשר קורָא בעיר שהולכת ונחרבת כי אתה חי את הקורות... למען שהדברים יירשמו וייוודעו, ויהיה בהם ציון ועדות חיה לחורבנה של קהילת יהודי צנעא המעטירה. על אישיה, רבניה, מוסדותיה, ועל צנעא בכלל, ומה שמסוגל אדם לעשות לעצמו, לחורבנו, לכלייתו, הלא המצור נעשה בידי בני אדם, בידי אותם אנשים החפצים כאילו ביקָרה של העיר המפוארת — שעתידים לשלוט בה — בידיו של ראש המורדים האימאם יחיא וחבר מרעיו ותומכיו. בִּידי מייצגי הדת האיסלאמית״.

תמוה מאוד, מנין שאב סבי זצ״ל חיוּת בימי אימים אלה. לשבת בענין רב. לספר לנו ולדורות הבאים אחרינו קורותיו וקורות בני עמו ומדינתו. קולמוסו, טבול בדם הקורות המלווֹת אותה שעה שעה. לנגד עיניו, עוברים מאורעות מסמרי שער: אנשים, נשים, זקנים וטף. מעולפים בראש חוצות מרעב ונידונים לכליה. גוויותיהם

נערמות בחוצות קריה, ואין מי שיעשה להם חסד אחרון ויאספם לקבורה. עליהם אמר ירמיהו הנביא: "טובים היו חללי חרב מחללי רעב".

לספרו קרא בשם: "אשכלות מרורות" כמו כן הוא: "אשכלות מרורות". ואכן, כל הנרשמים והנאמרים בו, מאורעות מרים מאוד. עוד מהפרק הראשון חש הקורא את המצב הנורא, המייאש, כדבר המחבר: "צעקנו לפני השי"ת בבית העלמין, צעקנו בבתי־כנסיות, צעקנו בכל ימות השבוע והשבתות, ולא יענונו; צווחינן צווחינן ולית דמשגח בן!".

קהילה זו טובעת בים הצרות — לעיני המחבר — ואין מושיע, מצפים ולוּ לקש להיאחז בו — ואיננו. אלה שברחו מן העיר צנעא והיה לאל ידם להושיע, לעצמם — ברובם ניצלו, עברו את זמן המצור וניצלו, ושבו לצנעא, ואלה שלא יכלו לעזור לעצמם מתו ועיניהם צופות לפירורי לחם, להחיות נפשם.

סבא סלימאן עוסק בהנצחת המקרה, למען ידעו הדורות הבאים מה שקרה ומה גודל האסון ועָצמת החורבן. ולו ברור כמאמין גדול שהכל משמים. "ואין רע יורד משמים" — אלא אם כן האדם עשה רע. כאמרו: "זאת היתה ולא תהיה עד אשר נזנחה תורת משה ונאנחה כאלמנה, אין לה מנחם". בכל מה שקורה רואה הוא עונש משמים על רוע לבו של האדם.

בספרו זה הוא מספר את הקורות לפרטיהן. תאריכים מדויקים, מספר החזיתות, שמות מפקדיהם, כלי הנשק וסוגיו שיש ביד כל צד מהלוחמים, ומה הם כשלונותיהם ונצחונותיהם. ומה כמות הצבא שיש לכל צד. נראה, כי היה מקבל דו"ח מהחזית ממצב הענינים במפקדות הלוחמים, ובעיקר ממצב יהודי הרובע היהודי שבצנעא. עליהם מקונן ונושא נהי ברמה כַּנביא ירמיהו נביא החורבן. מגילת איכה פרושה לפניו וממנה הוא דולה פסוקים תואמים את המאורעות, מנַבכי העבר, ממה שקרה במצור על ירושלים עיר קדשנו, ועל תושביה. נראה כי מצב בני עמו מחריד אותו ומייסרו וכל שורה או שורתיים שנכתבות על ידו מלווה על־ידו, בבכי מר ובכאב עצום. בפניה אל ריבונו של עולם — שמקשיח לבו, — שמא ייענה, בחינת: "בעת צרה — אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים"!

מצב האומללים המהלכים ברחובות קריה רעבים, והמוות מהלך ביניהם וקוצרם, מטריף את דעתו. נוסף לכל אלה, התנהגות המשטר התורכי אשר משלח ביהודים גוביו ונוגשיו, בכל זה רואה יד ההשגחה, רצון שמים. ואם זה רצון שמים, מה יכול אדם לעשות? בחינת "הצור תמים פעלו". והוא סבור שפל זה בשל מעללי האדם הרעים.

ספר זה הוא ציון על קברותיהם של אלה אשר נספו במצור ההוא, ושחלקם לא זכו אפילו להיקבר. ביניהם עמודי עולם, יהודים גדולי תורה ומעש, גדולי חכמה בינה והשכל. עתירים בנכסי רוח של האומה היהודית, שכוכבם דָרך בשמי ארץ התימן והאיר דרכה של יהדות תימן, ואינם. שמם וזכרם יינון לעד.

בנין מיוחד ובו אולם גדול נבנה על־ידי הסבא לאירוחים מיוחדים

בתוך הסמטה שהכילה מספר בתים על שם המשפחה, קנה סבי שני בתים שמָטו לנפול, אחד, מאשה בשם: בנת אלגמאל והשני ממשפחת בית אלערוסי.

סבי הרָסם, ובמקומם, הקים בית לאירוח, כי רבים הם הפוקדים את ביתנו מתושָבי צנעא ותימן בכלל, וכן אורחים מחוץ לתימן, נוצרים, מוסלמים, הודים וכדומה. בתי מלון במובנה הרגיל של המלה לא היו קיימים בצנעא ולא מסעדות. ולכן הבאים מן החוץ נזקקו למקומות אירוח לפי מִנהגם.

בקומה הראשונה, בנה מחסנים לסחורות, ובשניה, אולם לחתונות, מסיבות מילה מצוה וכדומה, של המשפחה. באולם זה מתכנסת המשפחה בכל לילי שבתות, וכן ביום השבת. לבית זה מטבח גדול מאוד. היו תקועים בו תנורים. כן הקים מאפיה, בה אפו לחם בנוסח תורכיה ואירופה, לצורכי הבית. וכן בית מרחץ קטן להתרחץ בו, שחימומו על־ידי המאפיה.

האולם היה מרשים מאוד. הבנאי הצליח לבנות את האולם, ללא קשתות וללא מחיצות.

כשאדם נכנס לאולם מראהו מעורר התפעלות: הוא רחב ידיים, שופע אור, מכיל בצפיפות כארבע מאות איש.

ברובע היהודי לא היה אולם גדול כזה, ואף לא באזור המוסלמי.

ליד האולם היה חדר בגודל בינוני מיוחד, בתקרתו תקועה הסוכה לכל השנה — לחדר זה נכנסים דרך האולם, והוא מיועד בעיקר לחג הסוכות.

בתקרתו תקועים שרשראות נושאות מנורות רבות, קישוטים אמנותיים על הקירות. בצָדו השמאלי מזווה לספריה בו היו מרוכזים הספרים שהשתמשו בהם לצורך לימודים. הוא היה מוצע במצעים, כרים וכסתות, בצבעים שונים ועליהם שטיחים יקרי ערך.

ההתכנסויות של המשפחה באירועי שמחות וכדומה באולם זה, קיבלו הוד והדר רב. ולסבא היה סיפוק נפשי מכך, בייחוד בהתכנסויות של לילי שבת וחגים, עת השולחנות ערוכים, של המגדנות ושל הסעודה. כמו כן, במקהלות חתונות, בריתות וכדומה.

סבי סלימאן חבשוש סוכן בנין

כשנסע בנין לעדן לראשונה התידד עם בנין מנחם משה ז״ל נשיא קהילת יהודי עדן ואישיות דגולה, ואחד מעשיריה של עדן.

סבי היה בין באי שולחנו לארוחת צהריים בשבתות. משהכירו בנין, נוכח

שלפניו איש תלמיד־חכם, בקי בהוויות העולם, מוכשר לנהל מסחר. בנין מצא בו את האיש שהוא מחפש, כדי להרחיב עסקיו בתימן גופא. לבנין היו סוכנים במקומות שונים הסובבים את עדן, ועד אתיופיה וסומאליה הגיע. גם בחודידה שבתימן היה לו סוכן. הרצון להרחיב את עסקיו מחוץ לגבולות עדן היה באופיו של בנין ז״ל, והוא ראה ברכה בדרך זו. אחת החוליות החסרות לו היתה מרכז תימן, צנעא, ולכן, היכרותו עם סבי ז״ל ענתה על צרכיו.

לפיכך פנה לסבי ז״ל והציע לו להיות סוכנו בצנעא בירת תימן. כצעד ראשון, לשווק על חשבון בנין כמות גדולה של טומבאק תמורת דמי תיווך. עסקה ראשונית זו תהא בבחינת נסיון, ובהמשך ירחיב ויגדיל את סוגי הסחורות ועסקים אחרים.

סבי סירב לקבל הצעת בנין באמרו: אין לי נסיון בשיווק טומבאק. תשובה צנועה זו מצאה חן בעיני בנין, והוא ענה לסבי, אדרבה, תצבור נסיון על חשבוני. תשובת בנין מצאה חן בעיני סבי ז״ל, וזה מה שרצה לשמוע. אם אקבל עלי להיות הסוכן למכור הטומבאק, תדע מר בנין, משלוח גדול זה מצריך הוצאות רבות: הובלה. סבלות, מכס, אחסון, עובדים וכדומה, ואין לי כסף להשקעה למטרות אלה. סבי העריך ההוצאות ובנין העמיס שני גמלים: ריאלים מריה תרזה, כסף עובר לסוחר בתימן — שלח אתו שני יהודים לצנעא אשר בתימן, מאלה שמשרתים אצלו, לסייע בידו בדרך. הסיכום, העסקה נעשתה והסחורה נשלחה.

משלוח הטומבאק הגיע לצנעא לאחר שסבי ליווהו בדרך ודאג לזירוז המשלוחים ולפיקוח על הסחורה.

משהגיע הטומבאק לצנעא, אוחסן ושווק במחירים טובים. על־ידי ויסות אצל הקונים, מי שביקש עשר חבילות, נתן לו הסבא מחצית הכמות, כך שהמחיר של המכירה נשאר גבוה כל זמן השיווק.

בסוף השיווק של כל הסחורה, שלח סבי ז״ל חשבונות על הכנסות המכירה והוצאות לפרטיהן, וכן כל התמורה הנותרת, לשביעת רצונו של בנין מנחם משה ז״ל. נסיון זה העלה את כבוד הסבא בעיני בנין והוא ציין, יש לי הרבה סוכנים, בהרבה מקומות, יהודים, ערבים, הודים ואנגלים, לכולם הייתי מאחל שילמדו יושר, סדר, דייקנות, דברי אמת וידע מסחרי מסלימאן חבשוש זצ״ל.

לאחר גמר השליחות של הטומבאק ניסה בנין להשפיע על סבי להמשיך לייצגו בשיווק וקניות סחורות בתימן. סבי סירב ואמר לבנין: ״מתי אעשה גם אנוכי לביתי?״ בנין קיבל זאת באהבה ובהבנה, והקשרים ביניהם אך התהדקו תוך הערכה וכבוד הדדיים וסיוע זה לזה לכל אורך חייהם.

לאחר נסיון זה, היה סבי שולח סחורות לבנין לשיווק ואז בנין הזמין אצלו סחורות מתימן: אגוזים, צימוקים ושקדים. וכן ספרי תורה מהסופרים המעולים של צנעא.

בנסיעתו השניה, הזמין אותו מר בנין לביתו ויעד לו חדר מוחד שיָגור בו, כדי שיהא קרוב אליו, ויוכל לדבר אתו. בנין העריכו מאוד והחשיב חכמתו ובינתו בחיי הרוח כבחיים היום־יומיים.

מעשה באשת הדוד חיים וקניית הבית של משפחת מדינה

כידוע, ארבעה בנים היו ליחיא חבשוש: חיים, שוכר, מאיר וסלימאן. ארבעת האחים גרו בצפיפות ובדוחק, ודבר זה יצר מרירות מתמדת בין האחים ובעיקר בין נשות האחים. אמי נדרה היתה הצעירה והבלתי ותיקה, ותמיד נדחקה על־ידי כולן, ובעיקר על־ידי אשתו של הדוד חיים רומיה בנת חובארה נ״ע. באחד המקרים העירה רומיה לאמי בכעס כי היא משתמשת בפנס של הבית יתר על המידה. ושהיא גורמת קשיים בבית לכולם, היא ושני ילדיה.

כששמעה אמי דברים אלה חרה לה ביותר, וכשבא אבי סלימאן סיפרה לו הענין ודמעות בעיניה. אבי לא ענה לה מאומה. רק שמע ושתק.

לאהרן מדינה היה בית סמוך לשלנו, בית מוזנח מאז אשתו התאבדה בשל סיבות שלא אתעכב עליהן. אבי שאל את אהרן מדינה אם הוא מוכן למכור לו הבית. הוא הסכים, והבית נקנה על־ידי אבא.

למחרת הקניה, בא בהפתעה וסיפר לאמי על קניית הבית והיא שמחה ועברה לגור בו למרות שהיה צריך עוד הרבה תיקונים. חלק מהתיקונים היא יזמה ועשתה בעצמה וחלק — אבי הזמין בעלי מלאכה ועשה את התיקונים ובזה היה שלום ושלוה בין האחים.

בהקשר לזה, אבי קנה בית של בִּינָת אַלגמאל שהיה סמוך לבית הַארוּן מדינה. אשה אלמנה מופלגת בשנים גרה בבית זה, ומצבו היה רעוע ביותר. כל ההסברים שהבית רעוע ושהיא תמכור אותו משום שהוא נועד להריסה לא הועילו. תמיד טענה, זה בית משפחתי מְדורות ולא אזוז מכאן. באחד הימים יצאה למטבח ביתה לצורך אוכל והחדר הקטן שגרה בו התמוטט. רק בדרך נס ניצלה, אחרת היתה נקברת תחת המפולת. כתוצאה מכך הסכימה למכור את הבית תמורת בית אחר. אבי קנה לה בית ונתן לה עוד כסף. הבית של בנת אלגמאל ושל מדינה היו סמוכים לבית־הכנסת אלסיאני ודבר זה גרם לכולנו, ובייחוד לנשות הבית וידידותיהן, הנאה רוחנית. דרך חלונות שהיו לבית־הכנסת שמענו את התפילה, קריאת התורה וכו׳ וחזינו בנועם ה׳.

תהא נפשו של אבי קונה הבתים צרורה בצרור החיים. אמן.

שולח את בנו ללמוד

רעבים ללחם, לצורת ירק, לריח של פרי, לגרמים מעטים של שומנים, כדי להחזיק מעמד במצור עד יעבור זעם, עד שהשם ירחם ויגאל את תושָבי צנעא מכּלָיה שירדה עליהם. —

אך צמאים גם למים חיים, ללמוד תורה למען דעת. עם הסבא יושב בנו טוב

הי״ו. היתר, כאמור, שלחם למנאכה. וצריך שילמד כי יש חשש שיגדל ללא תורה וללא מטען רוחני וכל יום בלימודו חשוב, כדי שיוכל להתקיים בעולמם של הגויים, דהיינו בגלות — בפני כל רוח מנשבת, ולהיאבק על קיומו כיהודי ויוכל להנחיל תורה לבניו אחריו.

ולכן דאגתו של הסבא סלימאן זצ״ל לא רק לאוכל לא רק לטפל במצב החמור שהוא ובני קהילתו נתונים בו. לבו נתון גם ללימוד הילד שמתהלך בטל, והוא פונה לידידו שכנו הרב יחיא אלקאפח זצ״ל שמלאכתו לימוד הילדים ומבקשו שילַמד את הילד. מרי יחיא מסכים ברצון. אך השאלה היתה, איך יגיע ל״כניס״, חדר הלימוד, כי הילד אם יֵצא, ויעבור דרך הרחובות, יש סכנה לחייו מפני החוטפים אוכלי הילדים, מהתורכים והערבים כאחד. ולכן, הסבא מוביל יום יום את בנו טוב הי״ו דרך החצרות וסמטאות הגובלות עם ביתו של מרי יחיא אל הרב קאפח ז״ל ומוסרו בידיים נאמנות ומוביל אתו בצנעה ״מצוה״ של המרי.

אל תתפלא, קוראי היקר, אם בשעה מעין זו, עת הרובע היהודי עולה בלהבות, הסבל והרעב והמוות, מוצא הסבא זמן לעסוק בענינים של מה בכך, בדאגה ללימוד תורה לבן, ובחיבור ספר־יומן על מאורעות תקופתו.

דברים אלה, הם בדמם של יהודי תימן, מעולם לא שָפר חלקם של אחֵינו היהודים בתימן. מצבם וחייהם הכלכליים היו מן היד אל הפה, הם חיו בצמצום רב. אך חינוך הילד היה בבחינת תפקיד מקודש בחיים קודם מחיי החומר, ובמעלה גדולה ממנו, היהודי דאג לכלכלת ביתו וחינוך ילדיו באותה מידה, לפחות!

הולכת הילד למרי יחיא אלקאפח ידידו, נותנת לו הזדמנות לגלגל אֶתו דברי תורה ועל המתהווה, כדי למלאת בדברים אלה המצברים, מצבי הרוח, ובלבד שלא יתרוקנו.

בדברים אלה, לא הסבא לבדו יסכין לעשות זאת. זוהי דמותו ואורח חייו של השבט המופלא הזה, ממנו קוֹרַץ הפרט.

לסיכום, בלי ספרו של סבא סלימאן, ״אשכלות מרורות והליכות שבא״ היינו מגששים באפלה ביחס למאורעות כבירים שקרו בתולדות יהודי תימן במאה העשרים של תקופתנו.

סבי, כעד למאורעות מסמרי שֵער, רושם ביד רועדת הקורות ושוזר בהן מה שלִבו חפץ, מצבה של כנסת ישראל בצנעא רבתי בירת תימן בעת הזאת. כאמור, כמאמין גדול סבור, כי בעטיין של אלה, אשר התערטלו ממצוות שבין אדם לחברו, ממצוות לאומיות של ייחוד העם היהודי ותפקידו בחיי העמים, והוא שם דגש במצוות אלה, ואינו מזכיר — ולא במקרה — את המצוות שבין אדם לבוראו כי את אלה שבין האדם למקום. האדם יסתדר עם בוראו, עברות אחרות הן הן לפי הבנתו, קביעתו, אבות הפורענות, בעטיין אדם נענש, אומה נענשת, וזה לפי דעתו מה

שקרה, זוהי הערכתו, לכל "רע שיורד משמים" יש סיבה, והסיבה: חטאם של הדור או של בני הדור ההוא.

הספר שלפנינו הוא תעודה מאלפת ללימוד מכלי ראשון ועד נאמן על מה שקרה. בלעדיו, היתה נעלמת מעינינו תקופת־אימים זו, מיוחדת במינה בעולם, ועל כך יהי זכרו ברוך, סבא סלימאן זצ"ל!

דברי הרב עמרם קורח זצ"ל על החיבור "אשכלות מרורות"

"קורות המצור הזה ומאורעותיו המבהילות ומחרידות כל לב, כבר כתבן בפרטי פרטים מדי יום ביומו יקירי ה"ר שלמה חבשוש הנזכר החל מחודש כסליו התרס"ה עד י"ב בטבת תרס"ו בקונטרס קראו 'אשכלות מרורות' וכבר נדפס בירושלים שנת צ"ח. ולהיות שהייתי אני ואיש עמיתי הנזכר בשכונה אחת ובמצב אחד. וכל מה שראה ושמע ראיתי ושמעתי, ומה שקראהו קראני, הציק לנו הזמן. הסכמנו יחד להציל נפשות בני בתינו להבריחם למקומות הבטוחים. הוא הבריח בניו הקטנים לעיר מנאכה הרחוקה מצנעא מהלך שני ימים, לצד אשר ישכנו השאפעים. המשלימים עם התורכים. ואני הגליתי את בני ביתי לעיר כמר, הרחוקה כמו כן לצד צפון, אשר היא מעולם תחת שלטון האימאמים. השלכנו חמדת לבבנו מיראתינו פן לא נוכל עוד למצא להם מחיה, יען ארכו ימי המצור וכל מאכל אשר יאכל לא ייראה ולא ימצא".

("סערות תימן" בעריכת ש' גרידי דף ס"ה)

המשלחת בת עשרת הנכבדים שהתיצבה בפני האימאם יחיא בצנעא התעודה המסדירה היחסים בין האימאם ליהודים "פתשגן הכתב"

התעודה הנזכרת בספר "אשכלות מרורות" בשם "פתשגן הכתב" באה להסדיר את היחסים בכתב בין היהודים לבין המוסלמים והממשל. תאריך כתיבתה שנת ברי"ח לשטרות (1906).

המשלחת שהתיצבה בפני האימאם יחיא בשובו לצנעא, בשנת 1906, יוזמה היה הסבא סלימאן, לפי "אשכלות מרורות". התיצבו עשרה אנשים בפני האימאם יחיא ושטחו משאלות ציבור היהודים תושבי הרובע היהודי בצנעא וכל יהדות תימן, וזכו להקמת ייצוג באישור האימאם יחיא.

נשאלת השאלה, מי הם עשרת האנשים הנבחרים שהתיצבו בפני האימאם. על ששה, אנו יודעים, והם הרבנים אהרן הכהן, קאפח, יצחק, אלאביצ', סלימאן חבשוש, יחיא דנוך. מי הם הנותרים לא ידוע.

אלה שנבחרו ייצגו את קשת הציבוריות בשעתו, והשפעת הסבא בבחירתם

היתה ניכרת ומוסכמת מראש על האימאם יחיא. נפרט אם כך את הקשר של הנבחרים עם הסבא: הרב אהרן הכהן זצ"ל בתו היתה נשואה להרב שלום בנו של הרב יחיא יצחק הלוי זצ"ל. הראב"ד הרב יחיא יצחק השני זצ"ל היה נשוי בבתו של הסבא. הרב יחיא אלקאפח זצ"ל ידידו. הרב יחיא אלביד' זצ"ל, בתו היתה נשואה לבנו חיים שנרצח על־ידי הערבים. הי"ד. יחיא דנוך "אלעאקל" היה נשוי בבתו של הסופר חים חבשוש, אחיו של הסבא.

כאמור, בחירת האנשים היתה מוסכמת מראש בין האימאם לסבא, וניתן אישור לנבחרים ב"פתשגן הכתב".

אַל נחשוב שרק ענין הקרבה והידידות עמדו לנגד עיני סבי. הוא שקל ביסודיות צורכי הציבור, ומי הם אשר יכולים לייצגו. מרי יחיא יצחק ז"ל נבחר עוד לפני המצור בשנת תרס"ג בבית־הכנסת צאלח, על־ידי הרב חיים קורח, בהגרלה! מרי יחיא אלקאפח שירת בתור חכם באשי למעלה משנתיים. הכלל, כל הנבחרים היו למעשה בשירות הציבור, מי מעט ומי הרבה. הבחירה באה לציין מי הם הנבחרים מחדש. על כל פנים, האנשים שנבחרו היו פני הדור והמוכשרים שבהם. כמובן, לכל איש כישורים משלו, והם השלימו זה את זה. ביכולתם. ובמעשיהם. עד המחלוקת הידועה.

אבינו סלימאן חבשוש סוכן הבנק העותמאני בצנעא שמרכזו בחודידה

משכבשו התורכים את תימן בשנת תרל"ב (1872), פתחו סניף לבנק עותמאן בחודידה עיר חוף ונמל מזרחית צפונית לצנעא, והביאו אתם מנהל ופקידים למטרה זו. המנהל שנחשב כחלק מהפקידות הגבוהה, הביא אתו עגלה שתוביל אותו ממקום למקום בתוך העיר.

את סניף הבנק פתחו רק בחודידה ונמנעו מלפתוח סניפים במרכזים אחרים, שאין בהם בטחון. והמשטר אינו יציב בהם.

פעולותיו של הבנק שימשו בעיקר את הממשל המקומי של תורכיה, הפקידות וחלק מהצבא. חלק קטן מהתושבים הזרים שישבו בחודידה בלבד השתמשו בשירות הבנק. היחידי שלא חשש להשתמש בשירותי הבנק, היה אבי סלימאן זצ"ל. דבר זה הפתיע את מנהל הבנק, ונוצרו קשרים טובים בין אבי לבין המנהל.

מדי פעם, כשאבי נפגש עם המנהל, תמיד העיר לו, שלא ייתכן שהעיר המרכזית צנעא לא יהיה בה בנק ושעל המנהל להסביר זאת למרכז בנק עותמאן, ואפילו בשמו של אבי הסוחר בעל הנסיון.

באחד הימים זימן מנהל הבנק את אבי ושאל אותו אם הוא מוכן לייצג את

משפחת חבשוש

הבנק בכל עניני בנק רגילים, בעיקר תקבולים, תשלומים והמחאות בין שתי הערים ששימשו אז מרכזים לממשל התורכי, דהיינו צנעא וחודידה.

אבי, תמה והיסס, לאמר: אולי ימונה איש אחר. המנהל ענה לו: אתה בעל ההצעה ועליך לקבלה. אבי הסכים לערוך נסיון לשלושה חודשים ואחר כך יסוכמו התנאים כי הוא חשש מפני תגובת המוסלמים. משקיבל עליו, אמרו סוחרי צנעא: עתיד חבשוש להפסיד את כל כספו.

הפניה לאבי היתה מחמיאה, מה גם שהוא היה בעל ההצעה לפתוח סניף בנק בצנעא ולא יכול היה לסרב. לכן, קיבל עליו וקבע משרד ב"מסמרת — דהיינו מחסן — מוחמד אבן אחסן". מחסן זה היה בו מקום מתאים לריכוז כספים רבים והוא במרכזו של אחד השווקים הגדולים בצנעא.

תמיהתו של אבי על שפנו אליו ולא לאחֵר התבררה אחר כך. למרכז הבנק היתה אינפורמציה רבה על עסקי אבי, ועל יכולתו למלא תפקיד זה, ובעיקר על נאמנותו, ויכולתו הכספית ועל פעילותו עם הבנק בחודידה.

ואכן, אבי קיבל עליו לייצגם. הוא היה מקבל מראש מברקים על המשיכות שמשכו עליו, והוא היה מבריק להם על משיכות שמשך עליהם, כך שכל צד התכונן לתשלומים מראש. פעמים היה נשאר אצלנו כסף רב של הבנק, ופעמים היה הבנק חייב לאבי סכומים ניכרים.

עברו שלושה חודשים והמבחן עבר בהצלחה גדולה, דבר שלא שיערו אותו אנשי הבנק והציבור, וזה נמשך עד אשר עזבו התורכים את תימן בשנת 1910. אז פורק סניף הבנק בחודידה.

מנהל הבנק בא לצנעא ולא פסק להלל ולשבח את אבי ואמר, תימן יכולה להתכבד בנציג כמוך.

לאות הוקרה נתן לו עגלה רתומה לסוס עם כל מכשיריה במתנה, על הנאמנות, המסירות ויכולת הביצוע!

מה מספר יבנאלי בספרו "מסע לתימן" על סלימאן חבשוש ז"ל

האדון סולימאן חבשוש הוא סוחר זקן. מסחרו לחודידה ועדן. ה"חכם באשי" הוא חתנו, והוא חבשוש שהושיב אותו על כסא הרבנות וביצר מצבו ונלחם בעדו. בכמה מקרים, באמצעות אסֵפות, ועידות וכיוצא באלו. הוא חשוב בעיני המלכות, והנו אחד מעשירי העיר. הוא חבר בוועד בית־הספר הממשלתי בצנעא. אדם לא קנא בדֵעותיו. מבין היטב את דרכי המסחר. וערך של בנק, באופן שהצעתו לאפ"ק היא רצינית מדי. ומי יתן ויוציאוה מהכוח אל הפועל. את המכתב לאפ"ק הרצוף בזה קראתי לפניו ולפני ה"חכם באשי" ומר סלימאן חבשוש הוסיף עליו את הסכמתו

משפחת חבשוש

בכתב ידו (המכתב מיום כ"ג בסיוון תרע"א. בהמשך המכתב הזה וכן מהמשא־ומתן. עם האפק אין לפרסם דבר.

("מסע לתימן" ש' יבניאלי, דף 5-104)

ברוך יהיה האדון סלימאן חבשוש בצנעא שהואיל להלוות לי 2500 פרנק לצורכי הוצאותי (דף 107).

תמול קבלתי מכתב מה"חכם באשי" מרי יחיא יצחק ומאת האדון סלימאן חבשוש. בין יתר הדברים מבקשים ממני תשובה על אודות כל ההצעות שנשלחו לכם מצנעא (בנושא ייסוד סניף לאופ"ק). כן הם מצפים לאותם ספרי ההשכלה שבקשתי מכם בשביל צנעא, כ"ח אב תרע"א (עיין מכתב ליבנאלי דף 220 בספרו "מסע לתימן").

ראש ישיבות בית־כנסת אלשיך — ואלסיאני

בבית־הכנסת אלשיך היתה קיימת ישיבה שלמדו בה בעיקר בשעות הלילה. בישיבה זו התרכזו טובי בניה של עדת יהודי צנעא. נהרו אליה אלה שהעמיקו בלימודם.

חשיבותו של בית־כנסת זה היתה בספריה גדולה שבו, אחת הספריות החשובות בתימן המכילה ספרים רבים בנושאים שונים, מהם עתיקים ויקרי מציאות. קרוב לוודאי שאין בית־כנסת אחר, שהיה עשיר בספרים כבית־כנסת זה. מבתי־כנסת אחרים היו באים לכאן לשאול ספרים, לעיון וקריאה.

תקופה ארוכה לימד בישיבה זו הסבא סלימאן זצ"ל והוא נתן שיעור. שיטת לימודיו היתה מיוחדת במינה: תחילה הסביר הסוגיה באר היטב, ואחר כך קראוה בצוותא. לבסוף חזר והסבירה בצורה ברורה ובהירה.

שומעי לקחו היו שבעי רצון כי הדברים הובנו להם היטב. ידועה האמרה שנאמרה עליו: הלומד אצל סלימאן חבשוש אינו צריך לשאול שאלות.

רגיל היה לומר בזמן מתן השיעור: "אל תשאל בטרם תשמע ההסבר", ואכן, לאחר ההסבר לא צריך היה השואל לשאול.

כאמור, תקופה ארוכה נתן השיעור, וכשנחלש — בייחוד לאחר שהערבים הרגו את בנו חיים הי"ד — נאלץ לעזוב את בית־הכנסת הנ"ל ועבר לתת שיעור בבית־הכנסת בית סיאני הסמוך לבית בו הוא גר. תנצב"ה.

סבי סלימאן חבשוש שולח הצעה לאפ"ק בא"י לפתוח סניף בצנעא בירת תימן

בשנת תרע"א — תרע"ב [1911 — 1912] ביקר שמואל יבנאלי בתימן בשליחות המשרד הא"י של ההסתדרות הציונית. שליחותו היתה להביא דרישת שלום ליהודי תימן מאחיהם הציונים בא"י, ולעוררם לעלות לארץ ישראל לעבדה ולשמרה.

יבנאלי עשה שליחותו נאמנה וביקר בתימן כמעט בכל המחוזות. הוא עבר בכפרים שלא עבר בהם איש זר. בנושא נסיעתו פרטים רבים וחשובים מתפרסמים בספרו "מסע לתימן" שיצא בהוצאת ספרים עיינות תל אביב בשנת תשכ"ג (1962).

נציין בקצרה דברים חשובים הנוגעים לספרנו:

כשהגיע יבנאלי — לצנעא בירת תימן — בחודש ניסן תרע"א (1911) התגורר בבית החכם פאשה הרב יחיא יצחק הלוי, הראב"ד של יהודי תימן זצ"ל. בצנעא התעכב כשלושה חודשים. וכאן נכונו לו הפתעות חשובות. הוא הכיר מקרוב את יהודי תימן, העריך אותם והיה מליץ טוב בעדם בפני אחיהם שבישראל. התרשם מאז ראה אותם וביקרם במקום שבתם בבתים בהם גרים, ואוכל אותו אוכלים, גם ארגונם הקהילתי ועזרתם זה לזה, ידיעתם והבנתם בחיי עולם.

סבי סלימאן חבשוש, שאותו הוא מזכיר להלן, מפתיע אותו בהצעה מעניינת והיא, שימליץ אצל המשרד הא"י כדי שזה ימליץ אצל אפ"ק (בנק אנגלו פלשטינה, היום: בנק לאומי) לקבל הצעת סבי לפתוח סניף לאפ"ק בתימן והוא ינהלו כאשר ניהל וייצג בפרק זמן זה בנק עותמאן בצנעא אשר מרכזו היה בחודידה — עיר חוף ונמל מזרחית לצנעא. — סבי ס"ח. הציע לאפ"ק לשלוח שליח דהיינו מזכיר לעזור לפתוח הבנק בראשית צעדיו. אפ"ק התיחס להצעה ברצינות וענה לו במכתב שיובא להלן. נא לשים לב לפסקה זו: "הננו להודיע לכם כי נכונים אנחנו בחפץ לבב ובעונג רב להכנס בברית המסחר עם ביתו בעסקים אלו".

לסיכום, סבי ס"ח. מנקודה ציונית עסקית רחש לבו דבר טוב, והציע לאפ"ק פתיחת סניף בתימן. יבנאלי השליח הציוני רואה בזה ענין רב. אפ"ק בתשובה למכתבו של סבי מסיים. "והננו חותמים ברגשי כבוד ובברכת ציון"! כל אחד מנקודתו מבטו מעלה את ציון.

משפחת חבשוש

סבי סלימאן מודיע לשמואל יבניאל על רצח בנו חיים הי"ד

[1]

"גם כן אודיעך אדון, קצת מהיגון אשר הגיעני, כי בכ"ד בחשון ש"ז [2] יצא בני הנחמד הבחור חמוד לבי חיים בני מ"כ. [3] דודו [4] הרב מרי יחיה אלאביץ הי"ו - מהלך שתי שעות מעירנו דרך המערב אל עיר אלכסימה ראש הר עלי. בשעה ארבע אחר הצהרים וכבא השמש מצאוהו השודדים ופצעו את ראשו באבן או באגרוף ואח"כ תקעו בחרב את כל גויתו י"ז תקיעות עד שמת ולקחו החמור וכל הכלים.

ותשש כחי וכהו עיני וכשלו ברכי על בני חיים מ"כ.

בבקשה שתכתבו בעט ברזל בצפורן שמיר בכתבי עתים "בהפועל הצעיר" או בהחירות.[5] אני הצעיר הבוכה בדמעות שליש.

סלימאן יחיא חבשוש יצ"ו.

1. המכתב אל שמואל יבנאלי שיצא לתימן, הידיעה בהמשך למכתב.
2. שנת התרע"ג (1912).
3. מנוחתו כבוד.
4. חמיו מתכוון הכותב.
5. עתונים שיצאו בזמנו.

הערה: בנושא רצח זה התפרסמו דברים בספרים שלא נבדקו כל צרכם. המכתב הנ"ל הוא התעודה המקורית למה שקרה בשנת תרע"ג.

הצעה לפתיחת סניף של אפ"ק - כיום - בנק לאומי - בצנעא בירת תימן בהנהלת האדון סלימאן חבשוש ומצבה הארגוני והחברתי הרוחני והחומרי של יהדות תימן.

"עכשיו אני בא לפניכם בהצעה חדשה, שתשתדלו לפני האפ"ק שיקבע פה סוכנות, ורצוף בזה מכתב אל האפ"ק בנדון זה. הנני מדבר אליהם במכתב על הצד המסחרי גרידא. אולם הנני חושב שתהיה לסוכנות הזאת בעתיד חשיבות אחרת, בתור קשר המחבר את ארץ ישראל ותימן. ולמה אדבר על המפורסמות? אולם, על מצב הדברים בצנעא ועל האדון חבשוש, עלי להוסיף מלים אחדות. בהעלותי בזכרוני את התימנים ביפו וירושלים, ואת מצבם הרוחני והחומרי ואת ערכם

הנחות בעיני אחיהם היהודים (עד שאפילו אין חושבים לנחוץ לבחור מהם חבר לועד העיר), הנני חושש שמא בשעה שתקראו את הצעותי אלו, ואת דברי על חשיבות יהודי צנעא ורצונם וכשרונם להתפתחות חמרית ורוחנית, יתעוררו אצלכם ספקות, אם אני עדיין נמצא בגדר המציאות או יצאתי כבר לעולם הדמיון היפה. לכן, הנני מוכרח להתעכב קצת במקום הזה ולבאר ענינים אחרים. הקו העיקרי של העדה הזאת הוא שהיא עומדת כולה ברשות עצמה ומתקיימת בלי עזרה מן החוץ (מלבד אשר הגיעו הנה פעמים אחדות איזה אלפים פרנקים מחברת כל ישראל חברים ונתחלקו בין עניי העיר). את היתומים מגדלים, את הבתולות העניות משיאים, ובזקנים ובעלי מומים תומכים, והכל מקופת ההקדש, שהכנסותיה הן עורות השחוטות וחלבן. החשבונות מתנהגים בפנקס בסדר זה מכמה שנים. היהודים יושבים בבתים יפים גדולים בעלי שתים ושלוש קומות. והלואי שישבו התימנים בארץ ישראל בבתים כאלה. אוכלים בשר ולחם חטים. בזויים בעיני הערבים רק מכוח המסורת, אבל לא מצד המציאות. במציאות מתנקאים הערבים ביהודים, והמלכות מקרבת אותם וכדר.

בהמשך: האדון סלימאן חבשוש הוא סוחר זקן, מסחרו הוא לחודידה ולעדן. החכם באשי הוא חתנו והוא חבשוש שהושיב אותו על כסא הרבנות וביצר מצבו ונלחם בעדו בכמה מקרים. באמצעות אסיפות, ועידות וכיוצא באלו. הוא חשוב בעיני המלכות והנו אחד מעשירי העיר. הוא חבר בועד בית הספר הממשלתי לילדי היהודים בצנעא. אדם לא קנאי בדעותיו, מבין היטב את דרכי המסחר וערך של בנק, באופן שהצעתי לאפ"ק היא רצינית למדי. ומי יתן ויוציאוה מכוח אל הפועל. את המכתב לאפ"ק הרצוף בזה קראתי לפניו ולפני החכם באשי ומר סלימאן חבשוש, הוסיף עליו את הסכמתו בכתב ידו"

(מסע לתימן מאת ש. יבניאלי עמודים 105/104).

"ברוך יהיה האדון סלימאן חבשוש בצנעא שהואיל להלוות לי סך 110 ריאל כ־250 פרנק לצרכי הוצאותי".

(מסע לתימן ש. יבניאלי עמוד 107).

משפחת חבשוש

מכתב שנשלח מאפ"ק לתימן לסלימאן חבשוש בקשר לבקשתו לפתוח סניף אפ"ק בצנעא בירת תימן.

תשובת אפ"ק לסלימאן חבשוש

כ"ז תמוז תרע"א

כבוד האדון הנכבד מר סלימאן חבשוש צנעא תימן.

א. נ.

בתשובה על מכתב כבודו מן כ"ג ניסן שבא באילו הימים לידינו. הננו להודיע להם כי נכונים אנחנו בחפץ לבב ובעונג רב להכנס בברית המסחר עם ביתו בעסקים אלו.

א. כאשר יזדמן המקרה לידינו נשלח לכם שטרות לקבל פרעונם נגדם וכן נמשוך על ביתכם שיקים לשלם נגדם במזומנים.

ב. כבודו יוכל לשלוח לנו (דוקומנטים) לקבל נגדם פרעון על יפו, ירושלים, חברון, צפת וחיפה, בירות ולונדון וכן גם על יתר הבנקים (הקורספונדנטים) שלנו בכל העולם הגדול הנקובים בשמותם. בהרשימה הנדפסת הלוטה פה.

ג. למען שלא נשאר חייב איש לרעהו כספים עבור המשיכות — שנמשוך איש על רעהו — הנה נכונים אנחנו מצדנו להעביר את סכום המשיכה עליכם על אחד מידידיכם העומדים אתכם בברית המסחר כמו לה' מנחם משה בנין בירושלים או למקומות אחרים. באירופה, אזיה, אפריקה ואמריקה, רק במקום שיש איזה בנק ידוע. וכן נעביר למקומות אלו את הכספים שנקבל עבור השטרות שתשלחו לנו (לגובינא) כאמור למעלה. אתם מצדכם אם תמשכו עלינו, עליכם גם לשלוח לנו התמורה על ידי אחד מידידיכם המסחרים בירושלים או באיזה מקומות אחרים.

ד. את משיכותיכם עלינו נשלם על פי הקורס היומי ביפו או באחד מסניפינו, על פי הערך היותר טוב. בלא קומסיון. אולם אם תמשכו על איזה מהקורספונדנטים שלנו באיזה ארץ אחרת, נחשוב לכם קומסיון קטנה לפי הערך שאנחנו משלמים שמה, ומפני כי רבים המה המקומות. אי אפשר לפרטם פה.

ה. עבור הכספים שיהיו אצלנו בחשבון שלכם נחשוב לכך 4% למאה לזכותכם.

ואחרי אשר נכנס על איזה עסקים ויתרחב המשא ומתן בינינו, אזי נראה אם יהיה נצרך להביא איזה שינויים בהתנאים האלו לטוב לכם נעשה זאת ברצון.

בדבר הפקיד שנצרך שמה לכם. לא נוכל לתת לכם עצתנו, אתנו תוכלו להוביל

חליפות מכתבים בעברית וגם בערבית, אבל בשביל ארצות אחרות, בודאי נצטרך איש שידע איזה שפה אירופאית ובחכמתכם כן תעשו.

והננו החותמים ברגשי כבוד ובברכת ציון
גנזך ההסתדרות הציונית.
עיין יבנאלי דף 220

לסבי סלימאן חבשוש ז"ל היה המשרד המסחרי היפה ביותר בצנעא

אחד הסוחרים האיטלקים שהיו לו עסקים רבים בצנעא בירת תימן, היה לו משרד יפה ונאה גדול ומרווח, מרוהט בנוסח אירופי, מחולק בצורה נוחה וטובה, דבר שעורר קנאת כל הסוחרים, מוסלמים ויהודים.

המשרד היה באזור המסחרי של "סמסרת אלמגה". מעין מחסני ערובה ומרכז מסחרי בו התרכזו מרבית הסוחרים החשובים של צנעא וסחורותיהם.

סוחר זה החליט לבנות לו לעצמו משרד ומחסנים לסחורותיו במקום מרווח אחר. ולכן, פנה לסבי ז"ל שהיו לו קשרי מסחר אתו, ואמר לו, לך יאה לקבל את משרדי כי לפי מה שאני רואה, אתה הסוחר הרציני ביותר, שדיבורו בֵּן, ומקיים התחייבותיו "אדיר חפצי: שיֵשב במשרדי איש נאמן וסוחר שראוי להתכבד בו. כדי להמשיך בשמי המסחרי הטוב".

סבי ז"ל שמֵטבעו אהב להצניע הליכות והלך בדרך הענוה, והחשיב מה שאמר יעקב לבניו: "למה תתראו", התפתה לדברי האיטלקי והסכים לקבל משרדו של הסוחר האיטלקי ואכן, עבר לנהל סחרו במשרד זה.

משישב סבי. עורר חמתם של הסוחרים המוסלמים. וניסו להתאנות לו בעלילות דברים ובמעשים.

סבי, שידוע בעקשנותו ובעמידתו הגאה כיהודי וכאדם, גמר אומר בלבו: אשב במשרד זה, על אפם ועל חמתם של המקטרגים. ואכן, המשרד כשלעצמו היה בבחינת גורם מסחרי רב חשיבות בנוסף למעלות מסחריות אחרות ושכדאי היה להיאבק למענו.

לסיכום: ענין המשרד נתן דחיפה נוספת וחשובה לעסקיו של הסבא, והיה בבחינת: מזל טוב!

מעשה בסוחר דלאל

לאבי סלימאן היה משרד לעסקים: ב"סמסרת אלמגה" — אשר בצנעא המוסלמית, דהיינו: מחסן גדול בו מרוכזים משרדי הסוחרים הגדולים, וכן מחסן לסחורותיהם.

משפחת חבשוש

משרדו של אבי היה בקומה שניה של המחסן וסחורותיו במחסן בקומה ראשונה. סמוך לכניסה היה מחסן של סוחר ערבי שונא ישראל בשם דלאל.

סוחר זה התאנה לאבי ז"ל בכל מיני דרכים: עלילות שווא, דברי כזבים עליו, תעמולה, כדי שהמוסלמים לא יקנו ממנו. אם בא סוחר מחוץ לצנעא לחפש חבשוש, היה דלאל מקדמו בדברי בלע על היהודי שמזלזל בדת האיסלאם, היה מסביר למחפש, שהעובדה שיושב יהודי במקום זה הוא מטמאו. היה משסה ילדים לפגוע באבי ז"ל.

כל נסיונותיו של אבא להתעלם ממנו ומעשיו ולא להתעסק אתו בחינת "מוקצה מחמת מיאוס", אך הגדילו את חוצפתו ומעשיו הרעים.

כשסבלנות אבי ז"ל פקעה, וראה שדלאל אינו חדֵל מלהציק לו קרא לו בפני סוחרים נכבדים, והזהירו שיחדל מלהציק לו. ואמר לדלאל, סופך להיענש, אם לא בידי אדם, בידי שמים. דלאל ליגלג על אבי ז"ל והפנה פניו ממנו.

באחד מלילות שבת קודש, סמוך לקידוש, קרא אבי אל דלאל בפני השם שידלדלו על מעשיו הרעים. לא עברו ימים אחדים ודלאל קיבל שיתוק והיטמטמה הכרתו וירד מנכסיו והיה למשא על אשתו ומשפחתו. והכל ידעו, כי נענש בשל התנהגותו כלפי אבי ז"ל. משנודע ברבים מעשה זה העריכו המוסלמים את אבי מאוד ונמנעו מלפגוע בו, השבח לאל שקיבל תפילת אבי ז"ל.

קניית פרדסים

"ביר אלעזבי" היתה שכונה הקרובה לשכונת היהודים, ממש סמוכה לה. בשכונה זו התרכזו מרבית תושביה התורכים של צנעא, ביחוד מבין הפקידות הגבוהה. יחסי השכנות. בינם לבין היהודים היו בדרך כלל טובים, גם יחסי עבודה ומסחר היו קיימים בין שתי השכונות, יחסים מתוקנים אלה, נוצרו בין היהודים לתורכים בשל עוֹנוּת המוסלמים שבצנעא הן כלפי היהודים והן כלפי התורכים המוסלמים שנחשבו לכופרים וכובשים.

לאחר שעשו התורכים הסכם עם האימאם לעזוב את תימן התארגנו מרביתם כדי לשוב לתורכיה. בין השבים היו שלושה תורכים ידידי המשפחה ובייחוד הסבא, שהיו להם פרדסים ובהם בתים למגורים, להם לעצמם. כשהתכוננו לשוב, ביקשו מסבי לקנות את הפרדסים כולל הבתים. סבי שמח על הצעתם כי פרדסים אלה נחשבים לחלק מהרובע היהודי.

ואכן, הוא קנה את הפרדסים והבתים, ועמדה לפניו בעיה חמורה לעבדם כי היה חשש שיִבָּלו ויתיבשו העצים, אם יוזנח עיבודם. בפרדסים אלה היו עצי פרי, שטחי ירקות, באר מים, בְּרֵכות לאגירת המים, לול, רפת, אורוה וכו'.

משפחת חבשוש

הוצע לו אריס, ערבי חקלאי בשם מסעוד, שהיה נשוי לאשה ילידת תורכיה. הערבי, קיבל עליו את האריסות. בעת שקיבל האריסות הבטיח "הרים וגבעות" אך התברר שאין לו שום דבר כדי לקיים פעולות בפרדס ולעבדו. חסרו לו גמל לשאיבת מים, פרה לחלב, שור לחרוש, כלים חקלאיים וכדומה.

הסבא הבין שעשה עסק לא טוב וחשב להתפטר מאריס זה, שאין לו כלי העבודה הדרושים. בהשפעת אשתו, שהיתה נבונה ממנו, קנה לו הסבא כלי עבודה לקיום פעילותו בפרדס. והתנה עמו רק דבר אחד באמרו: "לידך מסרתי פרדס וכליו — השתדל בעבודתך!"

לסבי היתה הנאה אישית מהפרדס, כל יום היה הולך בשעות הצהריים ויושב בשפת הבְּרֵכה, עץ גדול של מִשמש היה מצל עליו, ואוכל מעט פרי של העונה וחוזר הביתה. מן הצד העסקי של הפרדס היו לו רק הפסדים, היה צריך לתמוך באריס בקביעות, כי אשתו העידה עליו כי הוא איש טוב, אך עצל.

לגבי כל בני המשפחה עשה הסבא מעשה טוב בקניית הפרדסים. כל בני הבית היו מוצאים זמן ללכת לבלות בפרדס.

אני הייתי פוקד את הפרדס כמעט כל יום ששי, כי ביום זה אין לימודים. מבלה שעות רבות לבדי או עם בני דודי וחוזר הביתה עם מלפפונים טריים, ירקות, פירות, או פרי של סברס מיוחד בטעמו ובגודלו, קישואים, שעועית או אפונה ירוקה וכדומה, שהייתי מבשלם לצורכי שבת לפי יָזמתי וטעמי. ובישולי היה מתקבל בהתלהבות על־ידי האוכלים.

כל יום מראשית השבוע ציפיתי ליום שבו יגיע יום הששי, ומשעות הבוקר הייתי הולך לפרדס. תחילה, ישבתי להסתכל על עבודת הגמל, שהיה יורד במורד עַמוק, עד שעולים הדליים מלאים ומתרוקנים בבְּרֵכה, וחוזר ועולה ואז יורדים הדליים לבאר שוב ומתמלאים מים ועולים. ועל זה הדרך במשך שעות רבות. את הגמל הוליך ילד בגילי, היה עולה ויורד עם הגמל והיה נתמך בזנב הגמל, מחזיק בו בשעת העליה כדי שייעזר בו, מרוב עייפות.

צורתו של הגמל ועלייתו וירידתו הוא והילד היו נוגעים ללבי. ראיתי בעיני הגמל דמעות, הילד היה רזה ,גל של עצמות. פעם שהיה לֵאֶה מאוד אמרתי לו שיָנוּח. ענה לי, אני אנוח רק עד שתתמלא הבּרכה כי אני מפחד מאבי שיכני אם אפסיק. התמונה העגומה של הילד והגמל מלַווה אותי תמיד. מאוחר יותר הבנתי: עד כמה הדלוּת ארורה!

הסבא סלימאן וחינוך בניו

סבי זצ"ל ראה במאורעות ובצרות הפוקדים את דורו, ובייחוד במצור הידוע

משפחת חבשוש

בשנת תרס״ה (1905) שפילה כשני שלישים מתושבי הרובע היהודי, שבאו בשל עוון הדור. כיהודי וכציוני גאה במוצאו, תרבותו ומסורתו, הֵצר על שיש נערים השרים שירי גויים, מדברים, או יותר נכון מפטפטים תורכית לובשים לבוש גויים ומתהדרים בזה. מידותיהם הגרועות מאמצים אותן, חש באיזו ערגה מתדבקים אל הגויים וחוקותיהם, ולבו מֵצר על כי הנערים ירהבו בזקן והנקלה בנכבד. והמצב מדרדר, ומֵצר שבעתיים, כי על כך תיענש הקהילה בידי שמים ובידי אדם. המִמשל המוסלמי לא יסלח ליהודים על כך. ידועה אמרת חז״ל ״ישראל ערבים זה לזה״ והמוסלמים, שהם בעלי המקום, רואים בכל היהודים האחראים למעשה מיעוט קטן המתפרקים מעול היהדות המסורתית.

דבר ראשון שעשה, את ילדיו הזהיר באזהרות חמורות מפני הליכה בדרכי הגויים: מנע מהם כל לבוש או מנעל או דיבור ברבים בלשון התורכית. כמו כן מנע מהם באופן חמור שירת הגויים או מנהגיהם. חששו היה, שמא בניו יתפתו וילכו בדרכים הקלוקלות, ואחרים ילכו אחריהם. הוא לא הסתפק בדברים, אלא הזהיר, התריע ואמר: התורכים עראי הם, היום הם כאן ומחר יבוא ממשל מוסלמי שהוא קבוע. אנשיו תושָבי הארץ הזאת. ואנו נצטרך לחיות אִתם עד אשר ירחם השם. ולכן יש לראות את הנולד.

עמדתו זו לא הסתיר מפני ידידיו ומתנגדיו, אם היו כאלה. אותם שיכנע בצורך הדחוף ללחום נגד הלך — רוח עוועים שפשה בקרב חלק מנערי הדור.

עמדתו היתה שיש צורך לפקוח את עיני הדור, רבניו, אנשיו וילדיו מפני סכנת ההידמות והתבוללות בדרכי הגויים תחת דרך המסורת של יהודי תימן.

נישואי בנותיו של סבי

באחד הימים בא אל סבי זצ״ל ידידו יוסף שָחֵב, לביקור של מצוה. לאחר שיחה בהוויות עולם שנמשכה יתר על המידה, שאלו סבי, מה רצונך? ענה לו, יודע אתה מטרות ביקורי אצלך והן לזכות אותך במצוות. אני צריך תמיכה נכבדה להשיא בחור חשוב מאוד בן למשפחה מאוד נעלה, סבי נתן לו סכום תמיכה לנישואי הבחור, יוסף שָחֵב ביקש מסבי להכפיל הסכום וסבי הסכים. שָחֵב קיבל הכסף והודה לסבי והלך לו לדרכו. הגיע למדרגות וחזר לסבי זצ״ל ואמר לו, סלח לי שאני מטריח אותך יותר מדי. העיקר שכחתי, אני באתי לבקש שתסכים לתת בתך פלונית לפלוני, ואם תסכים הא לך הסכום שנתת על חשבון המוהר.

סבי הרכין ראשו ביד ימינו וחשב על החָכמה והעורמה שבדבר. לאחר שהָיה קמעה אמר לשָחֵב: אני אסכים לתת בתי אם אדע מה מלאכתו של בחור זה. שחב היה שבע רצון שלא היתה דחיה, ענה לסבי ואמר: אם כך, אשוב אליך לכשאדע פרטים על הבחור.

משפחת חבשוש

למחרת היום שב אליו וסיפר לו כי הבחור עובד בבנין במקום פלוני ומתפלל ומשלש בבית־כנסת פלוני. סבא ביקש מאחד העובדים להתחקות ולמסור לו פרטים, וגם הוא בעצמו עבר ליד הבנין כדי להסתכל הסתכלות עצמית ולהתרשם ממקור ראשון.

כעבור מספר ימים שב שחב לסבי, ולאחר שקיבל הסכמתו לאירוסי בתו אמר לו שְׁחב, עתה אנו צריכים מצעים וכסתות ועזרה הגונה לנישואי הבת. ענה לו סבי, אם יישמר הכל בסוד כמוס יסתדר הכל.

ואכן, נישאו הדודות והסתדרו בחיים מבחינה כלכלית והולידו בנים ובנות ובניהם הולידו נכדים.

חבל, ששני אנשים חשובים, סבי זצ״ל ויוסף שְׁחֵב, לא ראו את התוצאות הטובות שנוצרו לאחר הנישואים. יש לומר, שזכותם תעמוד לנו. אמן, ויהי זכרם ברוך.

קניית התאג׳

לכל יום יש מזל. אמרה זו אם מזדמנת הגשמתה לו לאדם, הרי הוא בר מזל. וכך קרה אותו יום לאבינו אהרן זצ״ל.

כדרכו, יצא לשוק ברובע היהודי בשעות הבוקר, כדבריו: ״היציאה לשוק לא היתה לצורך כלשהו, אלא דחף לצאת, כדי להתעניין בשוּרה של סתם דברים״. בדרכו בשוק התעכב בחנותו של מרי יחיא אלשאקי ז״ל, שעיקר מלאכתו תיווך במכירת דברים ישנים.

עינו הפקוחה של אבינו אהרן ז״ל ראתה ספר מונח על אחת האצטבאות. הוא ביקש את יחיא אלשאקי להראות לו ספר זה, פתחו ודיפדף בו, ונגלה לפניו ספר: חמישה חומשי תורה הנקרא ״תאג׳״, דהיינו כתר כתוב ביד אמן גדול מלפני כחמש מאות שנה. כתוב בשני טורים. מעוטר בחלק הדקדוק: לפי מסורת קריאה של יהודי תימן. נתון בכריכה אמנותית עתיקת יומין.

ספר זה צד את נפשו של המנוח אבינו זצ״ל ושאל את יחיא אלשאקי אם הוא למכירה. זה אישר, כי אמנם התאג׳ למכירה, במחיר מסויים, מלבד ריאל אחד לתיווך. סכוסזה בשעתו היה גדול. אבינו אהרן ז״ל, בכוח בינתו, שילם לו ריאל של התיווך וביקשו רשות ללכת להראות לאביו סלימאן זצ״ל.

הסבא סלימאן, כשראה את הספר, התפעל ממראהו ואמר לאבינו: לך מהר ושלם לו. ואת הספר תצניע בארון שבמזווה, ארון המיועד לתכשיטים ודברי ערך יקרים ביותר, כדי שעין לא תשורנו. ועוד ציווהו, אם יתברר לך שיש צורך בתוספת תשלום. שלם וקבל אישור...

משפחת חבשוש

אבינו אהרן, ששמח על המציאה יקרת הערך, לא התעכב לאכול, אלא חזר ושילם ליחיא אלשאקי סכום הכסף וקנין עולם היה התאג׳ בידי משפחתנו.

הסבא סלימאן ז״ל, שהיה מוקיר רבנן וספרים, היתה לו ספריה גדולה בבית ובה ספרים רבים: תלמוד, ספרי הלכה, מוסר, מדרשים, ספרי היסטוריה, עתונות של התקופה ההיא, שיצאה לאור בארץ ישראל. תנ״כים רבים בהוצאות שונות. הכתובים החיצונים, בן סירה־אפילו הקוראן בעברית, מלבד ספרי תורה רבים, חדשים וישנים.

לגבי סבינו וכן לגבי כל המשפחה — התאג׳ היה כשמו: כתר יהלום, עליו שמר כבבת עין. סבי עיין בתאג׳ והשווה אותו לתאג׳ים אחרים. תמיד עיין בו וראה בנוסחאות שבו, שהן מקוריות ביותר והסופר היה בר־סמכא, תלמיד־חכם מופלג, בעל ידע עצום. ולא בכדי, כי הכותב היה שייך לשושלת של סופרים אמנים, שמה שהוציאו מתחת ידם היה שלם ומושלם. למשפחת ר׳ דוד בניה

סבינו סלימאן, היה מוציא את הספר מחוץ לבית — בלכתו להתפלל במקום הקבוע שלו: בית־כנסת ״אלשיך״ — וביום שמחת תורה. כשהלך ברחוב החזיקו ביד ימין תחת בית השחי, ודאג לשמור עליו מכל חמדנות שבעולם. כשהלך אתו לבית־הכנסת, חש כי הוא נושא אתו ״לוחות הברית״, כי הוא ידע חין ערכו. התאג׳ היה גאוות לבו, בחינת ״ זה חלקי מכל עמלי״...

כשהיה פותחו ומעיין בו, היו עיניו אורות שבעתיים, וכשהיה מחזיק בו בשעת העיון. נדמה לו כי אך זה עתה ירד מסיני. הכתב שבו זוהר, הדפים שלמים כאילו זה עתה גמרו לכתוב אותו. כשדיפדף בין הדפים עשה זאת בדחילו ורחימו לאט, כדי שלא יאונה כל רע ח״ו לדפים. בכלל: כשעיין בו נהנה הנאה מרובה שנפל בחלקו, ובשעת העיון נהרה ואושר היו נסוכים על פניו.

סבינו זצ״ל היה מוקיר ספרים ומעריך כל מלה שנדפסת בדרך כלל, וכשבא לידו ספר זה, והתיחס אליו כבן יחיד מכל הספרים שהיו לו כי ראה בו שריד כְּליל השלמות מתפארת העבר של השבט המופלא יהודי תימן.

מעשה בחסין חלמי פאשה שנעזר על־ידי אבי

מושל צנעא בדימוס בשם חסין חלמי פאשה שמשל בשנת 1898 נשאר בצנעא לאחר צאת התורכים ממנה בשנת 1919.

האיש נכבד מאוד. זקן, צלול בדעתו, מלא חכמת חיים, ובעל נסיון עשיר בתפקידים ממשלתיים.

משפחת חבשוש

כל זמן שהיה מושל בצנעא, קירב את אבי סלימאן ז״ל וראה בו איש חכם ונבון שיכול להסתייע בו בעצה נבונה בתפקידו, כאיש המקום, המכיר את אורח חייהם של תושבי צנעא ותימן בכלל זה, ערבים ויהודים כאחד, והמכיר את רובם אישית, רבעם וטבעם, וכבעל נסיון מסחרי גדול.

כמו כן נטה אל אבי חסד וסייע בידו נגד הפקידות המושחתת שהיתה קיימת בצנעא, שניסתה להצר את התפתחות עסקיו: יבוא ויצוא סחורות.

כאמור, אחר צאת התורכים נשאר בצנעא בביתו אשר בביר אלעזב. נראה שבשל זאת או בשל מלחמת העולם פסקו התורכים לשלוח לו תמיכה ומצבו היה בכי רע, והגיע עד פת לחם.

כשנודע לאבי מצבו, סיפק לו כל צרכיו כולל כסף לפי דרישותיו הצנועות, עד שהסתכמו לסכומים ניכרים.

המושל היה מופתע מיחסו של אבי ז״ל, והיה שואלו, מפני מה אתה נוהג חסד כלפי? וממשיך, לא פיללתי שתנהג בי כפי שאתה נוהג, אני מבין יחסי גומלין מצדך בזמן שהיה ביכולתי לעזור לך. כיום אני גר בצנעא בחסות האימאם יחיא, ואין בידי כיום כל יכולת לעזור. ולא רק זאת, אין איש מנכבדי צנעא, יהודים ומוסלמים, מתעניין בי בלעדיך, בעת שהיו לי ידידים רבים. אבי ז״ל אמר לו, אני עושה חובתי, חובה אנושית כלפי אלוקים ואדם.

בביתנו העירו אחַי לאבי, כמה זמן אתה תטריד אותנו בענייניו, ענה, ״הוא עזר לי בעת דוחקי, וחובתי לעזור לו בעת דוחקו. ועליכם ילדי לנהוג כך״.

המושל בדימוס חזר לבסוף לתורכיה, וכעבור תקופה קצרה שלח כל חובותיו לאבי ז״ל, בצירוף דברי תודה חמים!

אבי אז הוכיחנו, ואמר: ״רְאו ילדים! צדק הפסוק: ׳שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו׳ (קוהלת יא, א) מקרה זה אחד מִני רבים.

ב״סערות תימן״ לר׳ עמרם קורח בעריכת מר שמעון גרידי מביא דבר מינויו של מושל זה, וראוי להעתיקו כאן להקלה על הקורא: ״קול צעקת העשוקים, כי מלאה הארץ חמס, הגיע ל׳שער העליון׳ אשר בקושטא. ובסוף שנת התרנ״ח (1898) הועבר הואלי אחמד פיצ׳י אחר שנתמנה במקומו מאת הסולטאן, חסין תלמי פאשא: ובידו מְלא לפקח ולעשות דין באנשי העוול לוקחי השוחד.

הואלי הזה טהַר־לב היה. שונא לקבל אפילו מתנות. העביר הפקידים שנתברר שהם מטים הדין ומכירים פנים במשפט — העשוקים הריצו אליו מכתבי תביעות על מירְזא ומחמד האשם. על מה שאנסום וגזלו את ממונם. בתחילה חבָשם ולבסוף הרחיקם מגבולות תימן. התמיד לדרוש ולחקור על כל פשע וחטאת ולהעניש בחומר הדין, עד שנתיראו כל הפקידים והשוטרים מלרמוז על שוחד כל שכן לתבוע ולקבלו. העמיד כל פקיד על משמרתו, מבלי להתערב במשמרת זולתו. כל עניני

משפחת חבשוש

משא־ומתן ועסק ושותפות וירושות, וכל דבר שבין אדם לחברו, כולם יוגשו לפני הקאצ׳י (השופט הדתי) להוציא דינם לפי המג׳לה״.

מעשה במחמוד נדים
מושלם האחרון של התורכים

מחמוד נדים, נתמנה על־ידי ממשלת תורכיה למושלה של צנעא. מוצאו כנראה מסוריה. מושל זה נתמנה בסוף שלטון התורכים בתימן, בסמוך ליציאתם מצנעא. באחד הימים זימן את סבי אליו, וביקשו לבוא אליו, בשעות הערב, לענין חשוב.

סבי ביקש ממני להביא פנס, ולבוא אתו לצנעא. אני וחיים אלשאער, אחד השכירים שהיו אצלנו, הלכנו אתו בלי לדעת לאן.

שנינו הלכנו אחריו. היה זה בשעות הלילה. הרחובות היו שקטים ורק כלבים נובחים.

הגענו לביתו של המושל הנ״ל, והוא היה כבר מחכה לנו בחוץ. מסר ליד סבי ארגז שלא ידעתי מה בתוכו ומר חיים שאער נשא את הארגז עד הבית, ובדרך התרעם על הכובד שלו.

כששבנו הביתה התברר לי שהארגז מכיל כמות גדולה של זהב והמושל הפקידו בידו של סבי, מחשש התנפלות מצד המוסלמים על התורכים, בעת יציאתם מצנעא.

סבי איחסן את הארגז במזווה של הכסף והזהב שלנו, ואחר כך, כששקטו העניינים ויצאו התורכים את צנעא, שלח לו את הפקדון.

למחמוד נדים, שהיה בטוח שהפקדון בידיים נאמנות, בכל זאת היתה לו הפתעה גדולה בקבלו חזרה הארגז שהכיל זהב רב, ונתנו לידידו הסבא ללא קבלה או אישור כלשהו בשלמות, את סבי לא עניין הדבר ולא שאל למי הכסף, לממשל או שלו פרטי. תפקידי לשלוח הזהב לתעודתו שביקש, ותו לא.

ראוי לציין, צנעא מלאה מוסלמים וכן יהודים טובים ונאמנים והבחירה היתה על נאמן אחד ושומר סודות, הוא סלימאן חבשוש זצ״ל.

תזכיר סודי לאימאם

בשנת 1918, כשנה לפני כניסת האימאם לצנעא, לפי המוסכם עם התורכים יזם סבי סלימאן ז״ל פגישה בביתנו, בה נוכחו בני העדה החשובים, ודנו על הרדיפות והנגישות שרבו ותכפו נגד היהודים, מצד הממשל התורכי שעמד לפַנות את צנעא ולשוב לתורכיה.

פגישה זו היתה סודית ביותר, ודנו בה לפנות לאימאם יחיא — שישב אז בקפלה מרחק חמישה ימים מצנעא, בו יתַנו את מצבם וידרשו התערבותו. את מכתב הקובלנה שלחו בידי שליח מהימן, ר׳ יוסף יצחק הלוי זצ״ל אחיו של החכם פאשה יחיא יצחק הלוי זצ״ל.

את המכתב ניסח רבי עמרם קורח זצ״ל. למכתב היו שתי מטרות: לתבוע עזרה מיָדית במצב הקשה בו הם נתונים, וכן ליצור קשר עם האימאם קודם בואו לצנעא, כדי להבין מה יחסו ועמדתו.

תשובת האימאם לא איחרה לבוא: ״אלפרג קריב... אלצבר חכמה״, דהיינו ״הישועה קרובה והסבלנות תבונה״. ואכן, מִמשלו של האימאם, היה ממשל של שלום ובטחון. ואהדה ליהודים!

קבלת פנים לאימאם יחיא בכפר אלרוצה הסמוך לצנעא — איגרת וזבח

בשנת 1919 שב האימאם יחיא לצנעא לפי הסכם שהיה לו עם התורכים שיעזבו את תימן.

משהגיע האימאם לגבול צנעא, התעכב בכפר אלרוצה הסמוך לצנעא מרחק כעשרה ק״מ. כדי להכין את כניסתו, ולבדוק את מצב הענינים!

עולי הרגל לרוצָה — שייכים ונכבדים מכל חלקי העם ומכל קצוות תימן מילאו את רחובות אלרוצה ובתיה, כדי לקבל את פני האימאם. גם משלחות של אנשים פשוטים באו להקביל את פניו. באותם הימים כינס סבי בביתנו את ראשי העדה כדי לדון איך להקביל פני האימאם.

ואכן, סוכם שיש לשלוח לו איגרת בידי שני אנשים, החכם באשה מרי יחיא יצחק פרנס הקהילה וסבי סלימאן זצ״ל, וכן להוביל לו שור זבח. רִיצוי היה זה מנהג קיים ועתיק.

השור נקנה. סבי, שהיה באותו יום עסוק בסעודת הבר מצוה של בנו החתן דודי טוב הי״ו, התפנה כדי ללכת לכפר אלרוצָה, יחד עם מרי יחיא יצחק הלוי זצ״ל ואִתם השור, כדי להקביל את פני האימאם יחיא.

בדרכם ללרוצָה סיפר מרי יחיא לסבי שהשור נראה לו כחוש וזה סימן רע. אך בהתקרבם לבית האימאם, נראה לו השור אחרת, וזאת ציין לסבי כי זה סימן טוב לשליחות.

ואכן, האימאם, שהכיר את שניהם, קיבלם ואת מתנתם יפה, ובראותו שהם עייפים ביקשם לנוח תחילה. ואחר לומר דבריהם ובקשותיהם.

סבי ומרי אמרו לאימאם שהם באו בשליחות הקהילה, כדי להקביל פניו. ואיחלו לו כל טוב, ושהשם יעזור בידו בתפקידו החשוב. ומסרו לו האיגרת והזבח.

האימאם יחיא ביקש מהם למסור בשמו לכל הקהילה היהודית, שיוכלו לחיות בשלום ובשלוה ובשקט בעזרת אלקים ועזרתו, ואל להם לחשוש משום דבר בחיי האימאם ובשלטונו.

מכתב בכתב ידו של סבי סלימאן חבשוש של ש. יבניאלי

"מאתי הצעיר רוב שלום טובה וברכה לאדון נכבד הי"ו (השם ישמרו ויחיו). בזה השבוע הגיעני החוברת אשר האדון רשם אותם בפנקסי, מאת הד"ר ישראל יהודה בר' שלמה ז"ל אדלר הי"ו וגם כן שלשה עתון מ"הפועל הצעיר". והננו משתדלים בכל עוז להפיץ אותם בכל מושבות היהודים וגם כן בבתי ספר בעז"ה (בעזרת השם) נבקש מהאדון שישתדל לשלוח להנ"ז הי"ו כי ישלח לנו חוברות ועתונים וידיעות העולם, להפיצם בכל מושבותינו, והמחיר לאחר שיפוצו בין היהודים, והננו מתכבדים להחזיר ליש' (לישראל) אדלר תשובה אח"ז (אחר זה). גם תודיענו אדון מענין הסוכנות והמורה ותכתב כתב אחר כתב עד שנדע ברין (בוריון) של דברים והננו מצפים ומחכים ותשלח בכל עת וזמן מכל עסקיך כיצד היה בסוף הענין בפרט לא תחשה.

(המכתב) שנשלח לך מאת האדון היקר מנחם משה הי"ו, הנה הוא בחזרה תוך זה נשאר לנו כי אם לברכך בברכת א"י אכי"ר (אמן כן יהי רצון) כה דברי ידידך ומוקירך הצ' (הצעיר) סלימאן בן יחיא חבשוש.

הכסף, הגיע לי מכתב לכבודך שאשלם מאה ושמונים ריאל כתבתי תשובה על זה כי שלמתי רק מאה ועשרה ריאל לבד.

("מכתב זה המשך מכתב שכתב הרב הראשי יחיא יצחק לשמואל יבניאלי. מיום כ"ב תמוז תרע"א/1911) התפרסם בספר "מסע לתימן" עמוד: 209)".

על משכילותם של חיים וסלימאן חבשוש
בדברי י. ישעיהו ואהרן צדוק

"כאשר החלה תנועת ההשכלה באירופה. הגיעה נשיבת רוח ממנה גם עד תימן - בייחוד בעקב מסעם של ר' יעקב ספיר הלוי, החכם יוסף הלוי ואחרים. אז החלו יהודי תימן לכתוב את דברי ימיהם ואת מאורעותיהם: גילוי מובהק להתחלה זו ניתן בחיבורי חיים חבשוש - אחיו סלימאן חבשוש - וסעיד אלערוסי. את כתביהם של החבשושים פירסם החכם שלמה דוב גויטין.("שבות תימן" הקדמה עמ. 6)

בהמשך:

"חיים חבשוש ז"ל חברו של ר' יחיא קאפח מנעורים היה משכיל במלוא מובן המלה. ומכל דבריו בספרו 'חזיון תימן' (מסעות חבשוש בתרגום גויטין). מנשבת רוח משכילית מובהקת ואף הצטלמותו עם עתון 'המגיד' בידו עדות היא לכך. גם סעיד אלערוסי היה השלישי בשלישיה ידועה זו, של נושאי נס ההשכלה בתימן...".

(הקדמה שבות תימן 9)
בעריכת אהרן צדוק וישראל ישעיהו

סבי סלימאן - שנא מחלוקת והעריך השלום

סבי סלימאן בן יחיא חבשוש זצ"ל התרחק משנאת החינם, שבזמנו היתה בין היהודים בעיקר בצינעא. בשל המחלוקת שהיתה בין ה"עקשים" וה"הרדעים" או בין תומכי הקבלה ומתנגדיה. מחלוקת זו היתה שנואה עליו ביותר ביחוד כשנושאי המחלוקת היו אנשים חמומי מוח בורים ועמי ארצות.

בשאלה זו הפריד הפרדה גמורה בין ראשי הצבור לבין מחרחרי הריב והמדנים, את האחרונים דחה נפשית ראה בהם ובתומכיהם מחבלים בכרמים, אנשים שנוצרו להזיק, להרוס את שלום הצבור ואת יישותו. דרכו הציבורית היתה דרך של שמירת המסורת ושמירת ייחוד העם היהודי במסגרת הגויים שהוא נתון בה. כל חריגה מהמסורת נראתה לו כחריגה מדרך ישראל סבא.

את אנשי הבית וביחוד בניו חנכם ברוח השלום והכבוד ההדדי, בקש מהם לא להשתלב במחלוקת, להתרחק עד כמה שאפשר מהתערכות במחלוקת.

במסיבות של חתונות או מילות או כל שמחה אחרת וכן ח"ו של אבילות, היו מוזמנים לבתינו כל רבני הצבור מכל המחנות. בבתינו מצאו להם מקום כל ראשי הצבור. בראש הקרואים היו הרב יחיא קאפח והרב יחיא יצחק וכדומה. לא היתה אישיות ציבורית נעדרת, כולם היו מוזמנים וכולם היו באים. רבותא מזו, לא היתה מחלוקת הדדית בבתינו, ידעו כי סבי סלימאן לא אהב מחלוקת. ולכן כל אחד כבד בעלי הבית בנוכחותו וותר על עמדתו בנושאים שונים.

מצדו של סבי סלימאן לא היתה שנאה וביטול כלפי מישהו מהרבנים. אביא כאן מספר כתובות שנעשו לבנותיו בשעת נישואיהן, בהן חתומים כל הרבנים החשובים של יהדות תימן בזמנו, ללא הבדל דעות. אני אציין כאן שמותיהם: לפי זה נבין עד מה סבי אהב את שלימות הצבור ושלומו ושמש דוגמא ורצה שאחרים ינהגו כמוהו. רצונו של סבי קיימו בניו אחריו, השתדלו לא להיות מעורבים במחלוקת לשמה פרט למקרים שהיה בהם מעשים להכעיס שנעשו על ידי אנשים

חמומי מוח, נטולי מחשבה ורסן, ושהיה בהם היזק ליהדות ולעדת יהודי תימן.

זאת רשימת שמות הרבנים וראשי הצבור שכיהנו בשעתם, ושהיו כשרים לכל הדעות במילוי תפקידם הרבני צבורי, אך לצערי היתה דעה שפסלה ובטלה וזלזלה בחלק מגדולי ישראל שהתברכה בהם יהדות תימן. בשל המחלוקת הארורה שהיתה נחלתה של יהדות תימן במאה האחרונה, על מחלוקת זו סיבותיה ומניעיה לא אתעכב כאן אביא אותה בהזדמנות אחרת ובמקום אחר, כי אי אפשר לדחוק אותה בקרן זוית זו.

הרב חיים בן יחיא קורח
הרב יחיא בן סלימאן אלקאפר
הרב יחיא בן משה יצחק
הרב אברהם בן יהודה בדיחי
הרב אהרן בן סאלם הכהן
הרב יחיא בן סאלם אביץ
הרב עמרם בן יחיא קורח
הרב אברהם בן יעקב עמראני
חתימה לא ברורה.

לסיום, אילו לא שלטו ולא בלטו מחוסרי הדעת וחמומי המוח והעניינים התנהלו תוך כבוד הדדי והערכה הדדית, כמנהגו של סבי, יתכן והיתה נמנעת המחלוקת הארורה אשר כלתה כל חלקה טובה בעיקר בקהלת יהודי צנעא.

סבי סלימאן חבשוש האמאם יחיא והיהודים

יחסי היהודים והממשל המוסלמי, במאה התשע עשרה המאה הנוכחית, היו תקינים לעומת תקופות קודמות, שהיהודים חיו בהם במצבים איומים ונוראים. בחינת מה שנאמר בתוכחת: "בבוקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בוקר מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה". (דברים) חיי היהודים היו תלויים להם מנגד. משטרו של האמאם יחיא, נתן ליהודים פסק זמן לחיות בשלום ובבטחון כדי לקומם את הריסותיה של הקהלה היהודית מאז חורבנה על ידי המצור הידוע בשנת תרס"ה (1905). כידוע, במצור זה, נספו כשבעים אחוז מתושבי צנעא, והרובע היהודי נהרס.

מי הוא אשר גרם למצור זה? (התשובה בהקדמה לאשכלות מרורות". לסבי סילמאן חבשוש, בתוך ש'ד' גויטין קובץ על יד ב' (תרצ"ג עמודים ר"ב-ר"ל).

"ביוני שנת 1904 (22 רביע א'. 1322) קם האמאם יחיא בן אל מנצור חמיד אלדין, המולך בארץ תימן עד היום הזה, ומיד קרא את השבטים למרוד בתורכים, ולשים מצור על הערים שנתבצרו בהם. השעה היתה שעת כושר, כי השמים נעצרו. האמאם אסף את כל התבואה וכלכל את הנאמנים לו. ואילו התורכים יותר

משהרגה בהם החרב השמידם הרעב. בסוף השנה היה המצור על צנעא שלם. ומה שקרה בעיר האומללה במשך החדשים הבאים מתואר בספר שלפנינו, יותר טוב מבכל מקור אחר ידוע לי."

ובכן, האמאם יחיא הוא שגרם למאורעות הנוראים שהיו בצנעא - שיתכן ואין אח לדוגמתם לסבל ולמות המונים - תוך מגמה להשמיד את חיל התורכים שהיה בצנעא ובמקומות אחרים בתימן, כדי לפנות לו הדרך לשלוט, כמוהו כיתר כובשים אחרים.

רצוני לומר, אותו אמאמם שידו בהרס ובמות עם, ידו השניה נסתה לרפא מה שעשתה ידו ההורסת.

משהגיע לשלטון דאג ליצור בטחון בחיים, דבר שהיה הרבה שנים חסר בממשל האמאמים שקדמו לו. ואם בטחון לתושבי תימן, הרי נתן אותו בטחון לכל, כולל יהודים, כי הוא היה בהכרה ברורה: רדיפה מצד העם נגד היהודים, סופה, רדיפה נגד הממשל.

זה פן אחד. הפן השני. האמאם יחיא גדל בצנעא ובמחיצתם של יהודים. והיתה לו הערכה רבה ליהודים. את משפחת חיים חבשוש הסופר הכיר על ידי סבו שהיה בא אל ח' ח' כדי ללמוד אצלו על קדמת האסלאם וחוקות השבטים. וכילד נבון, שניחן בתפיסה חדה, היה קולט תוכן השיחות ועיקרן, לכן הקשרים אתו היו קבועים וממושכים ועשו שלהן בטיפוח נפשו של ילד וביחוד ילד נבון. כאמאם יחיא. ומכאן נבע יחסו ליהודים.

משעלתה בידו, והתורכים נאלצו לעזב את צנעא כתוצאה מהמצור, וחיל המצב התורכי פונה. באה שעתו לשלוט. לאחר שהתחקה בשבתו בעיירה אלרוצ'ה על המצב בעיר צנעא אחר גלות התורכים ממנה, החליט להכנס לעיר צנעא. והתקבל על ידי תושבי צנעא בכבוד רב, בתופים ובמחולות ובהדלקת מדורות על ראשי הגבעות אשר מסביב לצנעא. עתה נתן לסבא סלימאן לספר הענין הקשור ליהודים.

" ואחר עבור ימים ג' ונלך כעשרה אנשים לקדם ולחלות את פני אדונינו המלך ולהתפלל בשלומו. וכבר הכינוני זבח שור מזבח כפרתינו. ויקבל פנינו בפנים צהובות על פתח הבית בשובו מהטיול הוא וחייליו כמנהגם. ויקרא לנו ויאמר היו בשלום. ושמרו דתכם והזהרו בכבוד המוסלמין ובמצוותם והסירו הנאפופות והתועיבות, וכל אשר ימרה יומת בחרב - ובהמשך - ונתחנן לפניו ונאמר לו יחי אדונינו המלך, אבל כבר כלו ומתו דייניו ומנהיגינו ברעב הגדול הזה. ואין מי ידריכנו. ונבחר לנו מהנמצאים אשר באו לחלות פניו דיינים ונשיא, ויתן להם רשיון תחת חותמו עם כל האזהרות והחיובים אשר אנו חייבים לשמור ולעשות ונעתיקהו בלשונינו לאות ולמופת".

הסבא סלימאן בעיני רוחו חשש מהמון המוסלמים שיתנפלו על היהודים עם כניסת האמאם - ויתנכלו להם בדברי הסתה באזני האמאם. ולכן כנס את ראשי שארית הפליטה בעשרה במספר קנה שור זבח כאמור לעיל. והלכו לחלות פני

האמאם ולהסביר לו מצבם במגמה לקדם פני הרעה. ואכן נפגשו עם האמאם יחיא ונתקבלו על ידו בסבר פנים יפות. ובעיקר נתן להם מבוקשם אישר את הדיינים שהומלצו באסיפה מוקדמת בראשות סבי ס' ח'.והם: הרב אהרן הכהן, הרב יחיא אלקאפח, הרב יחיא יצחק הלוי זצ"ל שנבחר בתור רב ראשי שהחזיק בו עד סמוך למותו. וכן אישר את אלעאקל יחיא דנוך והרב יחיא אביץ.

כידוע עוד בחודש אלול תרס"ה 1905, התורכים חזרו לכבוש את תימן כי לא יכלו לשאת את מפלתם. שלחו מאסטמבול צבא רב בראשות מפקד מעולה בשם אחמד פיצי. והוא הצליח לכבוש את צנעא ומקומות אחרים וגרש חילות האמאם מהם. והאמאם יחיא מצנעא.

למרות שחזרו התורכים לשלוט בצנעא. היהודים ובראשם סבי ס' ח' חיו בהכרה כי בכל מצב שהוא, יבוא יום והתורכים יעזבו את תימן. ס' ח' קבע את המונח, המדינה היא מדינת תושביה הקבועים.

ולכן יצר קשר מתמיד עם האמאם יחיא ודבר זה יצר יחס מיוחד ליהודים מצד האמאם.

סבי ס' ח' כתב לאמאם יחיא מכתב סודי בו ספר על תעלולי הממשל התורכי כלפי היהודים, תשובת האמאם היתה: "נהגו בסבלנות התשועה קרובה"!

האמאם המשיך להציק לתורכים ובשנת 1911 צר שוב על צנעא. ולכן התורכים פתחו במשא ומתן אתו לשם מסירת השלטון לידיו ונקבע מועד בשנת 1919 ואז יצאו את תימן.

מאז ההסכם עם התורכים נוצר קשר יותר גלוי עם האמאם יחיא. והיו חילופי אגרות בין הקהלה היהודית לבינו קשרים אלה ובראשם המפגש אתו בצנעא לאחר המצור דהיינו 1905. יצרו קשר של יחס אוהד ליהודים ולמשאלותיהם. והעיקר יצר בטחון לחייהם ולרכושם.

ליל שבת ויום השבת בראשות הסבא סלימאן זצ"ל

הסבא סלימאן ז"ל חוזר בליל שבת מבית־הכנסת עטוף בטליתו. וכולנו, בני המשפחה אתו, מראהו הוד והדר, שביעות רצון מעצמו ומהשבת.

כל החבורה בראשות הסבא נכנסים לחדר האורחים הגדול המכיל כשלוש מאות איש כדי להקביל פני שבת, ולאכול ארוחת שבת ומגדנות.

חדר האורחים של השבת מואר באור יקרות, אגרטלי הנחושת מלאים ריחאן ושדאבה ומפיצים בחדר ריחות טובים. גם פרחי העונה: שושנים, צפורן, פֹּל וכאדי, מוסיפים בושמם בחדר, ותורמים תרומתם לאוירה של השבת. שולחן אוכל גדול במרכזו של האולם ועליו טס ענק ובו רקיקי ארוחת השבת. רקיקים אלה נעשים בעיקר לכבוד השבת או להתכנסויות של חתונות וברית־מילה. כל היהודים משתדלים לאפות לחם מיוחד זה, רק לכבודה של הגברת האצילה השבת, את סירי הבשר והחלבה והירקות המונחים במטבח מכניסים אותם בסמוך לארוחה.

שולחן של הגעלה עשוי מנחושת. מוכן, ועליו מונחים פירות העונה אגוזים, רימונים, שקדים. קליות וכדומה, ואתם הפרי המקודש תפוחי זהב מארץ ישראל.

הסבא מתחיל בקבלת השבת בפזמון החשוב והקצר: "שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון". ואנו אחריו, קדושת השבת ורינתה עולים בפזמון זה, ואחר כך הוא מקדש. שותים מכוס הקידוש לפי הסדר. אחר שהסבא שותה, מגישים הכוס לסבתָא ואחר כך לכל אחד לפי הגיל.

בתום הקידוש, מתישבים. הסבא במרכז האולם. לימינו בזווית הסבתא, ולידה נשי הבית. לשמאל הסבא הגברים והילדים, לפי גילם. לבושם בגדי שבת החמודים.

הסבתא וכל נשי הבית עֲדויות בעדיי השבת, לבושות בגדי מחמדות. הכל ביחד. משָווה לשבת חן מיוחד.

כד יין ובקבוק ערק, והמגדנות מוגשים בשולחן ומהם מחלקים לכל אחד. תפקיד החלוקה מוטל על הדוד מנחם הי"ו, הסבא מברך, ואנו אחריו לפי הגודל.

אכילת ה"געלה" נמשכת כשעה, בתוך שעה זו מתנהלות שיחות על נושאים שונים, זה עם זה, בשקט וכמעט בלחש, כי עינו של הסבא צופיות אל כל אחד מילדיו ונכדיו שיתנהג בטוב, ובשקט.

הגיעה העת לסיים את מסיבת ה"געלה" בדברי תורה, ואז הסבא מטיל על אחד הילדים במפתיע לקרא בספר ה"מלמד", זהו ספר מדרשים של פרשיות השבוע, הילד שהוזמן לקרוא מחמיא לו, ומצער אותו. אם הצליח בפרק שקרא אזי מחמיא לו. והאמת, קשה להצליח. כי כל המשתתפים מצפים לכל שגיאה, ביחוד בפסוקים השזורים במדרש. אז כל אחד מוכיח את יכולתו, ולפעמים מתעוררים ויכוחים על הנוסח המדויק של הפסוק או של המלה והמשפט, ואז מביאים ספרי תנ"ך — מלון. ערוך, כדי להוכיח מי צדק. והדברים מתנהלים בשעה של שתיה, וקיימת רגישות כדי להוכיח צדקת הדברים. ואם לא הצליח הקורא לעבור בשלום את קריאת הפרק, אזי כל הבלסטראות והחִצים מכוונות כלפיו, בלי להתחשב כדבעי, בגילו, וביכולת. ואל תקנא יקירי הקורא, במצבו.

אמנם הסבא יושב וצופה, ואם הוא רואה מישהו מרים את קולו יותר מהצריך או מישהו מתנהג אחרת ממה שצריך, אזי די שהסבא ירים את גבותיו כלפי אותו אדם והענין מסתדר, מי שהתעלם מהערותיו המעודנות של הסבא אזי יבוא על עונשו כראוי.

מסיבת ה"געלה" הסתיימה, אוספים את הקליפות והשיריים, מפנים שולחן ה"געלה" דהיינו המגדנות בצד ומגישים "אלמידה" דהיינו שולחן האוכל, שולחן זה עשוי מעץ עגול לו רגליים קטנות. ומסביבו יושבים, על השולחן מסביב מניחים רקיקי לחם, בתוך קערות המרק, הבשר, והירקות והחלבה, הכמויות לפי מספר האנשים.

הנשים שתפקידן להגיש — מביאות כל הדברים מהמטבח ומגישות מרק מהביל מחומו וריחו וריח החלבה תאוה לנחיריים.

אחד הילדים שנבחר לכך על־ידי הסבא, מביא נטלן מלא מים וטאס ליטול ידיים, לכל אחד נוטל ידיים ומברך, תחילה נוטל ידי הסבא ואחריו הסבתא ואחריהם כל אחד לפי גילו, כולל הילדים, הכל מוזמן לארוחת ליל שבת. הסבא נוטל שני רקיקים ומברך. ואז האכילה מותרת, לפני כן, איש לא יגע בלחם בטרם "ינטול" הכוונה יטול ידיו ויברך. לאחר הארוחה שוב הסבא מטיל על אחד הבנים לברך ובזה מסתיימת מסיבת ליל שבת, אחדים אוכלים אחר הארוחה פרפראות תמרים וכדומה "וחייסי קשר", דהיינו כוס קליפות קפה. ומתפזרים לישון, להתכונן לעבודת הבורא. חלק קם בחצות לקרוא תהלים בבתי־כנסת המיועדים לכך. וחלקם בשעות המוקדמות של לפנות בוקר לקרוא תהִלים ולהתפלל ובזה מסתיים ליל שבת מפואר, בהנחיותיו של הסבא סלימאן זצ"ל.

הולכים בבוקר השכם להתפלל וחוזרים הביתה לפני הספר ותפילת המוסף ואוכלים "כבאנה", מאפה חם לכבוד בוקרו של יום שבת.

יום השבת מתחיל לאחר צאתנו מבית־הכנסת לאחר קריאת הספר ותפילת המוסף, דבר ראשון, מתאספים הילדים. כל אחד עם הוריו, ולומדים פרשת השבוע

הבא. באחת השבתות נפל בגורלי שסבי — שהיה נוטה חסד אלי, וממש אהב אותי וקראני על שם אביו יחיא זצ״ל — קרא לי לִישנות אתו את הפרשה, הוא עשה זאת גם משום שאבי אהרן זצ״ל היה בנסיעה. ואין מי שיתעניין בי בנושא זה.

הפרשה היתה פרשת האזינו, אחת הפרשיות הקלות ביותר כי היא כתובה בפסוקים קצרים ובחרוזים, סבי התישב במרכז האולם של האורחים, ואני לפניו. דבר קריאתו לי לשׁנות הפרשה אתו, משום מה, הטילה עלי אימה וכשבאתי לשנות אתו רתתתי, טעיתי, הבטתי על הערותיו ואבדתי ההמשך של הקריאה, דבר זה הרגיז אותו מאוד והוא נתן לי שתי סטירות לחי שצלצולן עדיין מהדהד באוזני עד היום. למרות שעברו כשבעים שנה. סיימתי איך שהוא את קריאת פרשת האזינו, ואני שבור ממש על שהרגזתי אותו. והוא מהורהר על טיב לימודי.

בשבת שלאחריה. אמרתי לו בהכנעה: סבא, אני רוצה לקרוא אתך את פרשת האזינו ענה לי, אני יודע שאתה יודע, תשובתו זו היתה כטל חרמון על לבי, ואיך הוא ידע שאני יודע,כי הוא עקב אחרי וראה ושמע ששָׁניתי פרשה זו כראוי. על כל פנים, מאז, אני יודע פרשה זו כמעט בעל פה. הודות לתשומת לבו — של סבי ואם הייתי היום יכול לנשק ידיו שסטרו לי, הייתי עושה זאת: — כשַׁלמי תודה.

אחר ששונים את הפרשה — וזה עושים בכל הבתים ועל־יד ההורים תענוג לשמוע שינונה של הפרשה, על־ידי מספר רב של ילדים, מתוך הרבה בתים ונשמע כמנגינה עַרֵבה, כל הקולות המוסיקליים נשמעים למרחוק במקרה זה!

מקדשים קידוש יום השבת ומתישבים למסבת ״געלה״, ואז מקיימים עונג שבת, ופוצחים בשירה ושותים מעט עראק, מגישים ארוחת הצהריים: חמין, מברכים והולכין לישון, מנוחת הצהריים.

· אחר הצהרים מתעוררים ומתכנסים באולם האורחים ללמוד ״שולחן ערוך״ בהלכות השבת בראשות הסבא, אליו באים מספר ידידים אנשי חכמה ודעת, ובראשם האדונים מוסא דאר זצ״ל: איש נָשוא־פנים, גבוה, תמיר, עטור זקן לבן, אציל רוח, היה יושב בזווית לשמאלו של סבי. מימינו האדון יוסף שחב זצ״ל נמוך־קומה עטור זקן מעורב בשערות שחורות ולבנות. איש זה שנון היה בחכמת חיים, מופלג בשנים, ידיעותיו בכל מיני דברים רבים. מר שחב אהב את הסבא והיה בבחינת מדריך לילדיו. על אלה נלוו הגיסים, קרובים נכדים וכולם היו לומדים, לסבא היתה ספריה גדולה יחסית, והיו בה ספרים נדירים, הספרים החיצוניים, הקוראן בעברית, ספרי היסטוריה, יעבץ וגרץ בן סירא וכדומה. בסיום הלימודים ותפילת מנחה מקיימים סעודה שלישית. ״געלה״. ארוחה ומשקה. סעודה זו, נהפכת למפגש משפחתי חברתי גדול ורב רושם, שירת ״שמע האל ענני בתפילה״ וכו׳ לעת ערוב השמש וכניסת הלילה, היתה משתפכת מכל הלב והישות, בתוך החדר הצללים והדמויות שבו נשמעות כאילו כולם מלווים את המשורר בשירה תפילה, שמע האל ענני בתפלה וכו׳ אשרי אוזן האזינה לזאת, וראית כנסת ישראל בזעיר אנפין שוטחת בקשתה לפני בוראה מקבל התפילות.

פרק חמישי

סבתי נצרה עמר אשת סבי סלימאן, חבשוש

„כפה פרסה לעני וידיה שלחה לאביון״ (תהלים)

האם והסבתא נצ׳רה אשת ר׳ סלימאן חבשוש זצ״ל

סדר יומה של סבתי נצ׳רה

אתחיל מהערב, כמו שנאמר ״ויהי ערב ויהי בוקר״, ראשית הלילה, מתחיל בארוחת ערב. ארוחה זו, מעשה ידיה של הסבתא והיא שונה הרבה מארוחות הבוקר והצהריים, ולכל יום יש מזלו בהרכב הארוחה, ימים, היא מכינה ״כובאנה״, לחם מעשה חמין בשמן. ארוחה זו חביבה על ילדים מאוד. ימים, הארוחה בצירוף ״לסיס״, דהיינו קטניות מבושלות בתנור בהם מלפתים את הלחם, פעמים רקיקי ״גחינה״ מאפה מבצק דורה, פעמים ״קפועה״, מאפה מעדשים, ושניהם מורחים בחמאה וחלבה. חלבה, קטניות ותערובת בתבלינים. שהיא בת לויה לכל הארוחות.

לאחר ארוחת הערב, שיש בה מן הארעיות לעומת הארוחות בוקר וצהריים, שהן קבועות בזמן ומסודרות ונאכלות בצוותא. ירד הלילה. רוב הילדים מתכנסים בחדרה של הסבתא ונדחקים בשכיבה זה על יד זה מתחת לסמיכת עור שלה. כדי לשמוע סיפור מפיה, גם ילדי השכנים היו באים לשמוע סיפור מפי הסבתא החכמה.

שעה זו, היתה שעה של קורת רוח, כי כל הילדים עייפים מרוב הלימודים ההתרוצציות במשך היום, וחפצים לשמוע סיפור, ולכן היו שוכבים בשקט. לא מפריעים ולא מציקים זה לזה, כרגיל, אלא האוזן דרוכה לשמוע סיפור הערב, שהוא בבחינת מחזה הערב.

מעניין, כל ערב היה לסבתא סיפור אחר. ונדמה, כי היו לה בזכרונה מחסנים של סיפורים, מרוב עייפותה, היתה מנמנמת בשעת הסיפור, ואנו הילדים היינו דוחקים בה לאמור — המשיכי לספר, ושוב היתה מתעוררת וממשיכה לספר. היינו שואלים אותה באמצע הסיפור, מה היה הסוף והיא היתה עונה בשתי נוסחאות. — פעם כך ופעם כך — לאמור: דרך התקרה השתלשלו שני צינורות אחד הזיל דבש, ואחד הזיל חמאה, או נוסחה אחרת: מהקיר יצאו שני טנאים, אחד בו שקדים, ואחד בו צימוקים, לשמע סוף הסיפור בנוסח זה, היינו מלקקים את שפתינו ונרדמים וטעם הדבש והחמאה או השקדים והצימוקים בפינו, תוך צפיה לסיפור של הערב הבא.

חלק מההורים, באים ולוקחים את ילדיהם לחדריהם, וחלק לא רוצים לעבור להורים ונשארים לישון תחת השמיכה החמה והנעימה של הסבתא.

בלילה, מתעוררת הסבתא, ויוצאת מתחת לשמיכה בלאט מהחדר לחצר, מסתכלת בשמים כדי לדעת מה השעה ואם כבר היא צריכה לקום. היא ידעה את כוכבי השמים, ותפקידם, ולפיהם קבעה מה השעה. ואם כבר הזמן לקום! ואם כן, ראשית דבר התיצבה באמצע החצר, הרימה עיניה אל על. ושתי ידיה פרשה לשמים, והתפללה תפילתה של אותו יום. ושטחה בקשותיה בפני שומע התפילות והעונה

לצרכים. בשעת דומיה זאת, מתיחדת היא עם בוראה, מסביב שקט, דממה, רק בשמים הכוכבים קורצים אליה, מהבהֲבים ונעלמים הבהובם, ובכל סובב רק היא ובוראה, ונדמה שהבורא מפירה והיא מכירה אותו והיא מדברת אליו ושוטחת בקשותיה. בתומתה הטהורה, ובאמונתה הזכה. והוא לא מסרב לה! הבורא המקבל תפילות, מקבל את תפילותיה המנוסחות, במלים אשר חנָנה השם, ללא נוסח קבוע וללא הטקסים המקובלים. וראה פלא: בשעה שגמרה להתפלל ידעה היא, כי בקשותיה יתמלאו. היו לה בקשות הרבה, למענה ולמען בניה ונשותיהם, בנותיה ובעליהן, ולמען נכדיה וניניה המרובים, ולמען כל עם ישראל.

תפילתה, היתה קצרה, כתפילת כהן גדול בבית־המקדש בחינת מה שנאמר: "והקטיר והשתחוה ויצא", כי לכהן אין הרבה זמן ולה אין הרבה זמן. לפניה יום עמוס עבודה לבני משפחתה, ולבאי ביתה הרבים!

לאחר שריצתה לבה בתפילה לבורא עולם, מתחיל עיסוק היום. טנא מלא חיטה מיום קודם שהרטיבוה במים וניקוהו ויבשו אותו, מורידה אתה לחדר הטוחנות. — חדר בקרקעית הבית, בו נמצאים כלי הטחינה, שכב ורכב, וטוחנת חיטה זו מובחרת לכבוד שבת, קמח זה נקרא "נקי", דהיינו לבן וטוב, על הטחינה לכבוד השבת אינה מוותרת. את הטחינה ליתר ימות השבוע מוסרים לטחנה שנמצאת בכפר "חדה" בסמוך לצנעא כעשרה ק"מ, ושם טוחנת הטחנה על לחץ מים.

בשעה שהיא טוחנת את החיטה לכבוד שבת — מלווה בפזמונים חוזרים ונשנים, בהם היא מתַנה את קשיי החיים והעמל המפרך שהיא נתונה בהם ושוטחת בקשותיה לפני הכל־יכול ברגש רב ודמעותיה על לחייה הפזמון, מתחיל: "יא מטחני יא ריחי" וכו'.

השחר בקע האור פורש קרניו. הסבתא עוזבת את חדר הטחנות, ואתה הקמח שטחנה לכבוד שבת. הרגשתה טובה עליה "כי חלצה את עצמותיה בטחינה". והכינה קמח לכבוד עונג השבת.

משעה זו ואילך. עוברת ל"דימה", מטבח ופינת אוכל, במטבח מוצבים ארבעה תנורי אפיה בגדלים שונים. הגדול שבהם לצורך חמין של השבת. פינה מיוחדת לעצי אפיה, במרכז המטבח: "מיידה": שולחן אוכל נמוך עליו אוכלים הארוחות בצוותא, גברים לחוד ונשים לחוד, בפינה צדדית "מוקד", דהיינו מחתה ממולא גחלי אש. תפקידו לסייע בבישול הבשר, או כל ליפות שהוא שמכינים ללפת בו האוכל. ותפקידו גם לבשל בו צורכי אוכל של תינוקות. כגון עשיית השביסה וכדומה. ליד המטבח "סאחל", חדר הבאר. בכל בית בצנעא היתה באר. וממנה שואבים מים לצורכי הבית, לתוך כלים גדולים, מנחושת או חרס, שואבים בבוקר לכל היום והלילה. — ליד המטבח: מחסן בו מרוכזים כלי האוכל מחרס ונחושת. במחסן זה מאחסנים ביצים, מלח, קמח, שמן, חמאה, דבש, קלויות לחם אפוי וכל הדברים שהם לצורכי המטבח והאוכל, כל זה לצורך השימוש היומיומי, פרט לזה, היה לנו בבית "מחסני החיטה והקטניות לכל השנה. מחסני עצי ההסקה לכל השנה. וכן

משפחת חבשוש

היתה לנו חצר גדלה בה אורוות לחמורים ופרדות ומשק עופות גדול לשחיטה ולביצים. העופות הצעירות מיועדות לשחיטה ליולדת, תוך חודש ימים מאכילים אותן בכשר עוף סגולה שתתחזקנה לאחר ההריון והלידה. את כל המשק הזה, מנהלת הסבתא נצ'רה . ואנשי הבית לעזרתה.

משעה שהיא עברה למטבח, הכינה את התנורים להסקה, שתיים או שלוש נשים מנשות הבית מכינות את הבצק, וכל מה שצריך ביחס לארוחות הבוקר.

הגברים והילדים קמים עם עלות השחר והולכים לבית־הכנסת להתפלל, אחרי התפילה: "משלשים": דהיינו קוראים שלושה פרקים, מפֹל דבר, משנה או פוסקים, נביאים, כתובים.

השמש פשטה אור ממזרח על כל היקום, המתפללים שבים הביתה, התנורים דולקים הנשים שעוזרות. מקטפות הבצק. הסבתא אופה. תחילה לילדים. לכל אחד אופה רקיק ומורחת אותו בחמאה, בימות החורף מושיבה את הילדים ליד התנור, כדי לשמור עליהם מהצינה.

אחר שהיא טיפלה בילדים, אז היא מתפנית לדאוג למבוגרים שיוצאים לעבודה ולילדים הגדולים שיוצאים ללמוד, ואחר כך ליתר אנשי הבית שלא ממהרים.

לכל יום בשבוע, היה נוסח אוכל, מיוחד לשעות הבוקר, יום ראשון, לחם ו"חלבה", חלבה: קטניות מעורבות עם תבלינים שונים וזה לליפות קבוע בכל מאכל שאוכלים התימנים. יום שני, לחם מלופת בחמאה וביצים, ביום השלישי, לחם וצלי בשר. ביום הרביעי "הריש", גריסי חיטה מבושלים בחמאה ודבש, ביום החמישי, לחם ומלפתים בחלבה מבושלת בביצים רסק עגבניות ושמן. ביום הששי, ארוחת בוקר קלה כדי שיהא תיאבון לשבת.

נגמרה ארוחת הבוקר על־ידי הסבתא ועוזרותיה, לארבעים איש יושבי הבית, וגם לבאים מחוץ לבית לבקש ארוחת בוקר, אלה שזקוקים לעזרה.

כשגמרה , נכנסת הסבתא לחדרה לנוח ולחטוף תנומה קלה בעת זאת, נשות הבית מכינות ארוחות צהריים וערב עושות את הבצק ומכשירות את הבשר. שורות את החלבה, מנקות את הירק לארוחת הצהריים, וקערת חומץ לטיבול הירק מכינות עצים בתנור להסקה, שוטפות וממרקות הכלים לצורך ארוחת צהריים.

קודם שעה למועד ארוחת הצהריים, אוכלים פרי משל העונה: ענבים, תאנים, מישמש וכדומה.

שעת הצהריים מתקרבת, הסבתא רואה את מהלך השמש בשמים אם היא כבר נוטה לצהריים וקובעת אם כבר הגיע זמן הסקת התנורים. ואם כן, מַסיקה, הנשים מקטפות הבצק והסבתא אופה בקצב זריז, בזה אחר זה, רודה את הרקיקים ומַניחה אותם בטנא שיתקררו. ואופה אחרים תחתם, עד שהיא מכינה ערמות מספיקות של לחם לארוחת הצהריים ולארוחת הערב. ולנזקקים, הצובאים על פתח הבית בעיקר

בשעות הצהריים, כדי לקבל פרוסה, או רקיק לחם. ארוחת הצהריים היא הארוחה העיקרית, מבשלים בשר, המכיל מרק ירקות, תפוחי אדמה בצל קצוץ, עגבניות וכדומה.

הבעיה שהטרידה את הסבתא והדאיגה אותה מאוד, היתה בעיית הנזקקים. בצוק העתים, עת שאֵין גשמים יורדים, באים אל צנעא ומצנעא אנשים, אשר זקוקים לפרוסת לחם להחיות את נפשם, וכן אנשים מתושבי צנעא הקבועים. עתים היתה מכינה כמות לחם לחלוקה, ומתברר שכמות זו אינה מספקת לפי קהל הזקוקים שהתאסף ואז היתה נותנת הוראה להכין בצק, ולהסיק מחדש התנורים או לחממם כדי לאפות מחדש לצורך חלוקה לנזקקים. כי חלוקת לחם זו היתה קיום נפשות. לא פעם לא הספיקה חלוקת הלחם ואז הלכה הסבתא לראות מה מספר האנשים שמצפים עדיין לקבלת עזרה. ושבה לתת הוראות ללוש ולאפות ובכי בעיניה שהשם יעזור!

רק לאחר שאכלו אנשי הבית בשתי משמרות, משמרת האנשים תחילה, ואחר כך משמרת הנשים, היתה הולכת לחדרה לנוח, לאחר מאמץ כביר שעבר עליה. בדרך כלל, אחר הצהריים, כל תושבי הבית נחים וישנים מעט. שעה קלה לאחר סיום האוכל נחשב הבית כבשעת לילה, שקט ושלֵו.

אחר כשעה של מנוחה באות אליה אורחות וכן נשות הבית. ובנותיה הנשואות, ומאוחר יותר ילדיהן, כולן מתכנסות בחדר האורחות לעסוק במלאכת תפירה ביד. הכיבוד: נרגילות לעישון וכַדי קהוה, ולפעמים כיבוד נוסף. במפגש זה היד טוֹוה או תופרת. והשיח קולח על כל מה שמתהווה בקהלה בין בחיי הפרט בין בחייהכלל, מי נולד. מי חי, מת. מי התארס. מי התקבל ומי נדחה על־ידי הכלה. מי התחתן וסדרי החתונה. מי חולה ומי נסע. איזה בד ראוי ללבוש, ומי מוכרם, איזה מבחר בדים הגיע לשוק, איכותם ומחירם ומי התופר וצורת הבגד. ענין מיוחד, ה"קרקוש" ובתי הרגליים לכלה. שני פריטים אלה תופסים בשיחות זמן רב, כי שניהם תכשיטים יקרים מאוד ואמנותיים מאוד. ויחידות סגולה עוסקות בהן, ה"וקרקוש" כיסוי הראש, עשוי מבד "מזהר", כלומר מוזהב. מכיל קישוטים אמנותיים של צורפים בעלי מלאכה אמנים, עשרות פריטים הוא מכיל, פנינים כשלוש מאות במספר, יקרות ערך. שלשלאות בעלות מבנה שונה, קישוטים, כפתורים וסלסלות מחוטי מתכת כסף עדינה, כדי להכין "קרקוש" כזה צריך עבודה רבה וממש כוח יצירה. בתי רגליים שהן מתנת החתן לכלה, בלעדיהן לא תתכן חתונה. בתי רגליים אלה גובהם כארבעים סנטימטרים עשויים מחוטי כסף שזורים בחוטי משי אדום משובח, הרקע — ציורים ועיגולים שונים כיד הדמיון של התופרת. העבודה עבודת יד עדינה מעשה ידי אומן. הגיזרה, הרקמה, הציורים — כל אלה חייבים להיות בידי אומן אחד. מתנה זו של החתן לכלה נחשבת לדבר חשוב, שחייב להיות דבר טוב. כי עתידים לצפות בו אלפי עיניים, ואז ינתחו מתנה זו, מעלותיה, טיבה החומר ממנה נעשה וכו' אשריו מי שידונו אותו לטוב, זה סימן שהשתדל. ואוי לו למי שידונו אותו ההֵפך.

משפחת חבשוש

שעות אלה, הן שעות המנוחה והסיפוק של הסבתא. היא במרכז ונשות הבית ובנותיה הנשואות ואורחות שמזדמנות — מסביבה, והשיחות קולחות, כאמור, על כל נושא מפי כל המשתתפות, וההערכות השונות על כל נושא ונושא. שיחות אלה מַקיפות גם חיי המשפחה. חיי הקהילה, ועל מחלוקת בתוכה. על המצב הכלכלי, שמתטבא: מה אומרים בשמים; יש גשמים, סימן שהן יחַיוּ זרע אדם ובהמה. הכל תלוי בתפילת: "מַשיב הרוח ומוריד הגשם" מה גזרו אדוני הארץ המוסלמים על היהודים, מה העלילו עליהם, מי נאסר, מי נקנס, הכלל רצונך לדעת חדשות טובות, או ח"ו רעות. הערכות מצב — תבוא למפגש זה, ותיווכח כי תבוא על ספוקך. כל מערכת החיים הפרטיים והכלליים עוברת בדברי המתכנסות כסרט רב ממדים לפני עיניך.

השמש קרֵבה לערוב. הסבתא הרגועה והמנמנמת מתעוררת לחיי עבודה חדשים, ניגשת לתנור ומוציאה את סיר ה"לסיס". קטניות מבושלות, ומחלקת לילדים העטים על זה, ואוכלים בהתלהבות. יש שאוכלים את ה"לסיס" לבד ויש שמלפתים בו את ארוחת הערב יחד עם הליפות הלאומי ה"חלבה" או מאפה של בצק בשמן — "כובאנה". הסבתא אינה שוכחת לדאוג שיאכילו את החמורים והבהמות שבאורוה, וכן לסגור על העופות את דלת הלול כדי ששועל לא יבוא לפגוע בהם.

החשכה ירדה, בחדרים, מדליקים מנורה או פנס או "קוזקי" — מִכל קטן שיש לו פתיל, ומכיל בקרבו נפט, כל אחד מתכנס לחדרו, האורחות הולכות הביתה מבעוד יום. תם ונשלם יום בחיי הסבתא.

המקום היחיד שנשאר מואר עד מאוחר, הוא משרד העסקים. הבנים של הסבתא מתאספים בו ערב ערב לדון על יום העבודה שעבר ועל מה שיש לעשות למחרת. מַגישים להם ארוחה וכיבוד קל, השעה ארבע או חמש בלילה. דהיינו אחת־עשר בלילה. שעה מאוחרת הולכים לישון. תם יום של עבודה ודאגות. הישגים וסיפוק. ומתחיל יום המחרת בבוקר, יום חדש. עם תקוות וציפיות לטוב.

מעשה במרי יחיא אלקאפח וסבתינו נצרה זצ"ל

כידוע, הסתיים המצור — בערב פסח — שצרו תומכי האיאמאם יחיא על צנעא בשנת התרס"ה. לאחר כניעת התורכים שבצנעא, ושערי צנעא נפתחו.

משהוסר המצור ונפתחו השערים, זרמה אספקה רבה מכפרי הסביבה לצנעא.

הימים ימי ערב פסח, ואז יצאו בני שארית הפליטה היהודים שנותרו בצנעא. לשווקים וקנו צורכי פסח.

מרי יחיא אלקאפח שכן לביתנו מדרך החצרות. קנה מעט חיטה לטחנה לצורכי החג, וטחנה כשרה לא היתה לו. ולסבתי, היתה טחנה שהכשירה אותה וטחנה בה חיטה לצורכי החג.

בא אליה, שתרשה לו לטחון מעט החיטה, אמרה לו, תן ואני אטחן לך. והוא הסכים.

כשקיבלה סבתא את החיטה ראתה שהיא צריכה בירור מחדש. והתחילה לברר מרי יחיא מחה בידה שהיא מלקטת גרגרים ומפרידה אותם. אמרה: יא מרי זה אסור אני אחמיץ את הטחנה. סבי, שנוכח בשעת הוויכוח בין סבתי למרי יחיא, אמר לה מי הוא המרי, את או הוא? אמרה לו: בענין פסח חשוב להחמיר, ואני המרי. אמר לה בשעות מעין אלו מקילין...

סייע וסיים מרי יחיא ואמר: "וחי בהם ולא שימות בהם"! ענתה אני אעשה, כמצווה עלי בכל הפסחים, ואם יחסר קמח, אני אפצה אותך יא מרי, יצא מרי יחיא אלקאפח ממנה והקמח — בתוספת פיצוי נאות — אתו. נפרד ממנה בתודה ובברכה.

אחר מיטת הסבתא נצרה ביום כ' בשבט תשי"ג

קטונתי מפדי לעמוד על יד מיטתך ולהעריך ולו בזעיר את גודל נפשך וחין ערכך, כי הנך אחת מאלה אשר בוראנו מזכה את עולמו בהם. אחת מפניני היקום הצנועות שבאו אליו להקים בו פינה בעמל וטורח באהבה וצניעות. דווקא פשטותך ונשיאתך בעול החיים באהבה ובְּטחה, הקנו לך את המידות הטובות אשר ניחן בהם אנוש עלי אדמות. מעלת העבודה ואהבתה היא המעלה אשר הקנית לכולנו. בדרך זו הלכנו בדבֵקות.

לבי לבי ימס בקרבי ומעי חמרמרו אנו עומדים עתה לידך להובילך למנוחת עולמים לקוברך. אַת היקר לכולנו, אַת המאחד שבנו אַת אמנו, סבתנו. על מחשבה זו הלב נקרע לגזרים, יקרת לכולנו כיקר מאור השמש, בצלך חסינו, ולאורך התחממנו, שעשוע נפש היית לכולנו, עתה במו ידינו נובילך לבית החיים ובמו ידינו הרוטטות נשלחך למנוחות.

לא עוד סמל חי גדול רוח יעמוד בפינתך לא עוד תזרח השמש בבית זה, לא נוכל מהיום והלאה לשלח את ילדינו להיזון מזיו פניך, ולהקשיב למתק שפתיך. לא עוד תהיי אתנו ותשפיעי עלינו ועל ילדינו מהודך ותפארת מעשייך.

ביום מותך התקדרו השמים בעבים ודמעות גשם זלגו מעל, האין זה על מותך? על דמותך שנעקרה מביתנו? על זיווך והדרך שפנה מן העולם. משתתפים המה בכאבנו, באבלנו, בהמיית לב ילדינו, כי מהיום והלאה לא עוד יכרעו ברך לנשק לידיך המצומקות מעבודה, לא עוד יזינו עיניהם ורוחם בדמותך הנעלה והנאצלת, פנה משוש חייהם, לא עוד ברתת ובחרדת קודש יאמרו "הסבתא".

מי יתן וגשם נדבות יֵרד על לב ילדינו לנחמם, מי ימוד את אהבתך לנו? מי יספר את חסדיך עמנו? זוכרני, ואלה אשר עומדים היום על־יד מיטתך ועל יד

גווייתך הדוממת. עת אנו ילדיך בניך ובנותיך נכדיך וניניך ישנו שנת ישרים ואת, האם בישראל, כבר מחצות הלילה הִשכמת קום ותעמלי למעננו. החל מטחינת הקמח וכלה באפייתו. לא נשכח לעולם עֵת הגשת לכל אחד מאתנו את ככר הלחם מעשה ידיך. בלב שמח ובנפש חפצה עשית זאת. פניך קרנו וחיוך רחב על שפתיך, אלה היו מנת הבוקר לילדיך גוזליך. בעת כזאת נגלית לנו בכל גאון אמהותך. מבע של חיוך, סיפוק גדול נסוך היה על פניך הזכים והטהורים.

"חכמת נשים בנתה ביתה". בידיך המצומקת, ממש בנית את ביתנו יחד עם סבנו זצ"ל. הֵקמת קן לילדיך, קן שופע חום, אורה ואהבה. בזה גילית מה גדולה הנשמה הרדומה בך היית לעזר לכולנו, לאם לכל יוצאי חלצי ביתֵך היית מחסה ומקור לעדוד, לא רק לבני ביתך אלא לכל הבא בצל קורתך במותך מתה אֶתך דרכך, דרך של אם, מופת וסמל לדור. ועל זה לבנו דווה.

נורא עלילה נתן פרס למסירותך וצניעותך, זכית ועלית ארצה והתקיים בך חזון הנביא יחזקאל, חזון הבקעה, כי הנך אחת מהעצמות היבשות אשר שר הגאולה פקד אותן. זוכרני יום בואך, היום ההוא הנו אחד מימות הגאולה, והיום הזה יום מותך הנו אחד מהימים אשר אמר עליהם איוב. "היו ההוא יהי גלמוד". ביום בואך התמלא לבנו חדוה והָמה מהודיה למושיעך לפודך. זוכר אני עת כרעתי ברך ונשקתי לידיך המצומקות מרוב עמל וטורח. אור גדול ניסך על לבי ונזכרתי בימים ההם אשר חפפת עלינו בחמלתך בסיפוריך הנחמדים, סיפורים על ארץ ישראל ועל עולמו של הקב"ה, באותה שעה שאלת אותי: "בני מדוע איני רואה עשן של ארוחת הבוקר, והשמים בהירים? אמרתי, בארץ אין מעשנים כדי לאפות לחם וישנו לחם מוכן, אמרת, אכן שמי הארץ בהירים ומודה אני לשם שזיכני להגיע למחוז חפצו של כל יהודי.

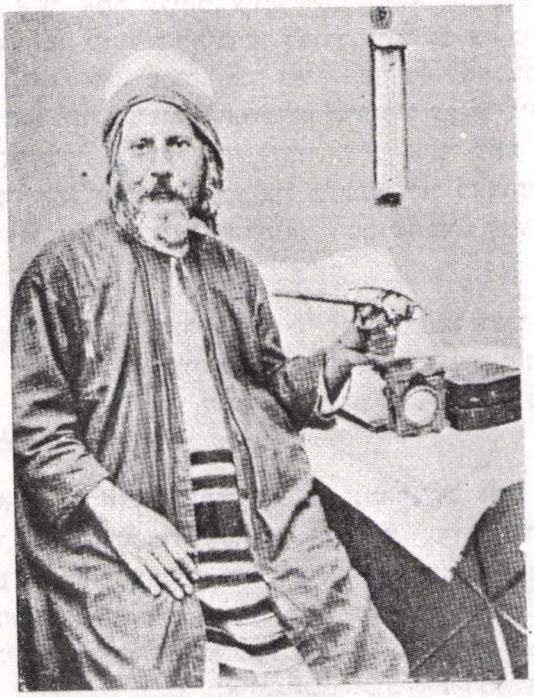
זכית ונגאלת ואתך נגאלו יהודי תימן אך למגינת לבנו קצרו ימי שִבתך בארץ חמדתנו. קצרו עד למאוד. לבנו דווה על הליכתך מעינינו, עיני ילדיך, בנותיך נכדיך וניניך ועד אחרון מניניך אשר לו היום יום ברית עם בורא עולם ואתך. מַזילים דמעות שלומים לרוחך אשר נסכת עליהם.

יום קודר הוא היום ליוצאי חלציך. יום מר ונמהר, יום אשר הנו היום האחרון למציאותך בתוכנו, לא שפרה נחלתך, חייך היו רווי ייסורים מרים ובאותה מידה שאת כתבת דפים מזהירים בהקמת בית ישראל — ועדים יוצאי חלציך — כן באותה מידה התאכזר לך גורלך. בשנות חייך הארוכים הורדת אל עולם הנשיה שלושה מבניך בחיריך. שלושה כוכבי־לכת שהאירו את עולמך — כבו. וביום פקד השם את נשמתך נעלה את זכרם. האחד השם יקום את דמו, שהלך עירידי בדם עלומיו בידי מרצחים טמאים, הלא הוא דודי חיים זצ"ל. השני כבוד אדוני אבי, אשר הלך בעוד רווי רצון חיים. ואשר מידות הענוה והצניעות שביִך ניחן בהן זצ"ל, והשלשי אשר נקבר באדמת נכר, דודי מנחם זצ"ל. שמצא את מותו בדרכו אל מאויו בדרכו אל ציון. דוד זה הלך למנוחות ואתו הלכה שנינות לשונו וידָעתו במקרא זצ"ל.

משפחת חבשוש

לִבֵּנו לבנו על מותם, מניחים אנו מה גדול שברך, שבר של אם אשר טיפחה וריבתה, דבר זה המם אותך בשארית חייך, נטל ממך את משוש היים, ואף על פי כן ידעת לשאת גורלך האכזרי בסבל לא שכיח. וראית בזה יד ההשגחה והודית לשם על הטובה ועל הרעה גם יחדיו.

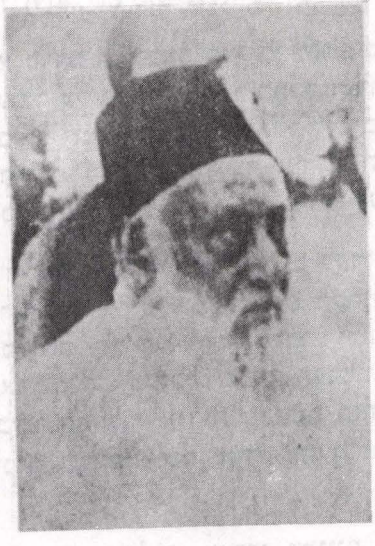
גדול העלילה, נטלת מאתנו את חמדת לִבנו את מאור חיינו, את סמל עולמנו. אנא הַנחֵנו בדרכה דרך האהבה הזכה, דרך המסירות לעבודה השקטה מלאת הענוה, אמנו וסבתנו היקרה, אנו מקבלים עלינו דין שמים באותה מידה שהראית לנו. נוחי על משכבך, יינון זכרך בלבנו עד עולם ינובו שמך בפי יוצאי־חלציך עד דור. השם יצרור נשמתך בצרור החיים וינחמנו אנו.

ר׳ יחיא קאפח ז״ל תרס״ג—תרס״ה

פרק ששי

רבינו בנין מנחם משה
גדול הדור בעדן: שמואל נסים משומר

אבא בנין מנחם משה זצ״ל

רבינו בנין מנחם משה זצ"ל

נולד בשם טוב ונפטר בשם טוב

ר' בנין מנחם משה זצ"ל דמות ציונית נפלאה

על דמות נפלאה זו בתולדות עם ישראל, יהודי עדן ותימן, טרם נכתב כמעט מאומה, בעת שאישיות זו ראוי היה לכתוב עליה ולספר בשבחו ובשבח מעשיו הטובים. ואתחיל במאמר התנא: ר' שמעון אומר: שלשה כתרים הם, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן. (אבות פרק ד' משנה ז').

שלושת הכתרים לפי סדרם זכה בהם בנין בן מנחם בן משה. אך זכותו הגדולה היתה בכתר שם טוב, העולה על גביהן כמאמר התנא. ראיה לדבר: חז"ל אמרו: "מת גזרה שישתכח" — כשבעים שנה עברו מאז נסתלק לישיבה של מעלה ר' בנין מנחם משה זצ"ל, אך שמו עדיין מהדהד ויהדהד עד סוף כל הדורות: שמו, פועלו בקרב יהודי עדן ותימן, הם כתר שם טוב וזִכרו לא ימוש לעולם.

שפר מזלם של יהודי עדן, ויהודי תימן הבאים לעדן — מחמת המציק, מחמת פרנסה, מחמת עליה, וכדומה — כי עמד בראש הקהילה פרנס שהצטיין בשלוש מעלות תרומיות: עין פקוחה, לב רגיש ויד נדיבה, ולא בכדִי קראו לו יהודי עדן ותימן, אבא בנין, כי באמת היה אב לכל. שמעו, ומעשיו הטובים ושמו הטוב, חדרו לכל בית בתימן. ומסביבו התהלכו אגדות מרובות כאדם: חונן דלים וסומך ביד נצרכים, והימים היו ימים ששום מוסד יהודי מחוץ לתימן לא סייע בידיהם של הפונים ציונה.

ליהודי עדן עמדה דמות נפלאה, מאותן דמויות אשר ליוו את יהודי תימן בגלותם הארוכה והקשה. דמות זו, התסיסה את חיי הקהילה העדנית והתימנית גם יחד, והקרינה עליהם מחִנה, מִרצה, תפארתה, עושרה, בנין היה סמל, דוגמה. גאוה ליהודי עדן־תימן. כאמור, לא בכדִי קראו לו אבא בנין, הוא זכה לתואר אבהות, מלכות, כבוד, חיבה, הערצה, לדמות זו אשר ידעה להתעלות, ולשאת בעול הקהילה וצרכיה: בחן, בענוה, ובלי יומרנות. מי שזוכה להיקרא אבא, זה סימן של תגמול, החזרת הקרנה ציבורית אל הדמות שהתעלתה במעשיה הטובים.

ידוע, כי השם אבא ניתן למשוררנו הנערץ, בפי המון העם נקרא אבא שלם שבזי זצ"ל, וזאת משום שבחייו היה סמל, דוגמה ומופת למסירות נפש למען בני עדתו. אבא: פירוש אב המרחם על בניו ודואג לבני עדתו ומקיים מאמר הפסוק: "כרחם אב על בנים".

מעניין לציין: לאחר מות ר' בנין נקבע שם המשפחה כולה משפחת בנין. עד היום הזה נשאר שמו האישי בנין חופף ומאיר על משפחתו הענֻפה.

מהלל העדני כותב בספרו "בין עדן לתימן" (הוצאת עם עובד, עמוד 13) על מנחם משה אביו של בנין: "קהילת עדן אגודה אחת ועליהם נשיא אחד. שנחשב כאָב להם. והוא רואה אותם כבנים לו. איש פעיל וזריז, סוחר, ונדבן, עניו, חכם, עשיר, ולו יד ושם בבית הממשלה, ויברכהו ה' בעושר בבנים ובבנות, מהם בית מנחם משה בנין הידועה ומפורסמת בנשיאותה, בעושרה ובכבודה עד היום". והמשך עמ' 16: "ויהי בהתעטפו בטלית של עושר ואושר שם לעיניו משקפיים להביט אל היושר, וככל שהיה עשיר בכסף היה עשיר בענוה ובאהבה לבריות, והוא כנשר פורשׂ כנפיו על כל בני ביתו. ועל הקהילה כולה אהוב וחביב לכֹּל וכולם עבדו אותו, מתוך אהבה, כי היה אוהב תורה ואוהב עבודה..."

ובהמשך: "מאשתו הראשונה היו לו ארבעה בנים ושלוש בנות. ומאשתו השניה רק בן זקונים אחד. את האחד מהארבעה לקח והקריבו למסחר, ועשאו יד ימינו כי ראה בו מזג איש המסחר". המשך בעמוד 17: "ובנו בנין שהיה לו יד ימינו היה ליורש הנזר".

בנין הבן, אכן היה ליורש הנזר. כשעדיין היה עוֹל ימים, ניכר בו כי לגדולה נועד. לא תהא גוזמה אם נאמר, דרך כוכב בשמי עדת יהודי עדן ותימן. מבין חמישה בנים ושלוש בנות לאביהם מנחם משה זצ"ל התבלט הבן הצעיר בנין בכל המישורים. המשיך בעסקי אביו. הִרחיב סחר משפחתו והקיף את עדן, תימן, הודו, אפריקה, והעולם הרחב, בכל מקום קֶשר קשרים, שלח סוכנים, ביסס העסקים הקיימים והרחיבם. עוד בימי אביו ניכּר בו כי לשליחות גדולה נולד, הן בעסקי המשפחה והן בעסקי ציבור. לא בכדי הסופר העדני המהולל מהלל העדני מדגיש בספרו: "ובנו בנין יד ימינו היה ליורש הנזר". נזר לעסקי המשפחה, לנשיאות הקהילה, לדאגה לצאן מרעיתו יהודי עדן, ויהודי תימן שנהרו לעדן, הקב"ה "לא יטוש ולא יעזוב את עמו", תמיד מזַמֵן להם שליח, שיהא להם למושיע, לעוזר ולפרנָס. שליחות כזאת הוטלה על בנין מנחם משה ועל אביו מנחם משה זצ"ל.

האב ובנו, חננם הבורא בלב רגש כלפי בני דתם ועמם, וזאת בהעדר מוסדות אשר ידאגו לחלשים ולזקוקים לאביונים ולמבקשי סעד, אם זקן או חולה או יתום או אלמנה.

בימינו, כשהמדינות מטפלות בסעד, לא נוכל להבין דיינו עומקה ורוחבה ומידותיה של שליחות זו, שנעשית ללא כפיה תוך רצון וכנות אבהיים. רק אם ננסה לחשוב שאנו יושבים בארץ ללא מוסדות סעד, אז נבוא ונאמר מה יהא על החלש והאביון אשר בתוכנו, ומי אשר יקום ויושיט לו יד סועדת.

אבא בנין עמד בראש אימפריה של עסקים, שמרכּזהּ בעדן הוא ניחן ביכולת ניהול עסקים גדולה, ועשה זאת בטוב בכשרון והישגיו היו מרובים. בימיו הגיעה

משפחתו לעשירות גדולה והשפעתה היתה רבה על היהודים והערבים והשלטונות. דבר זה לא שינה את אורח חייו במאומה, היה יהודי גאה במוצאו, באמונתו ובתורתו, וזה העלה את כבודו בעיני הגויים. השלטונות הבריטיים נועצו בו בכל מיני דברים: בעניני ציבור כבענינים מסחריים. שייח'ים ערבים וסוחרים ערבים השכימו לפתחו לעצה ולהדרכה ולבקשת סעד, והוא, בתבונה ובחן, טיפל בפונים.

אבא בנין ועזרתו לחלשים

אביא כאן אחד מני אלפי מקרים בהם טיפל ועזר אבא בנין זצ"ל, צורת הטיפול וגישתו לנושא, סיפורו של מרי יחיא נגר: "הגעתי לעדן עם שלוש בנות, נסעתי מתימן לאחר שאשתי מתה. סבור הייתי ומאמין, שהיא מתה בשל הנדר שעלי לנסוע לארץ ישראל שמסיבות שונות התמהמהתי לקיימו. וסיבת הסיבות של דחיית נסיעתי, לא היו לי האמצעים לקום ולנסוע. יצאתי מצנעא. עמוס על גבי מעט המיטלטלים ומעט צידה לדרך עם שלוש בנות הקטנות וסמכתי על הקב"ה ועל עזרת אחי היהודים בדרכי לעדן. נסעתי לאט לאט, כדי לא להכביד על הבנות, חנינו בתחנות קרובות, ותוך חודש ימים הגעתי לעדן, במקום עשרה ימים, נכנסתי לבית ההקדש וישבתי בפינה בין הנמצאים ומחכים לנסוע לארץ ישראל. לחלק מהמחכים בבית הזה לעליה היה כסף להוצאות הדרך וחיכו לרשיונות. לחלק היו קרובים בארץ ישראל שפנו אליהם לעזרה ומצפים לתשובתם, וחלק קטן מצפים לרשיונות קרובים. הכלל, לכל היושבים בבית הזה יש תקוה כלשהי. ואני, תקוותי היחידה היושב בשמים, ולכן באמצעות דוד המלך וספרו תהלים שיננתי יום יום את ספר תהלים מתחילתו ועד סופו. עשיתי זאת בשכבי, בקומי בלכתי. הייתי מתהלך בעיקר ברחובות היהודיים שבעדן, בייחוד בחאפת בר' בנין, ומשנן מזמורי תהלים שידעתי בעל פה, זה, הודות למרי שלימדני תנ"ך בילדותי. תהלים היה לחמי ותקוותי. אל רחובות בהם מרוכזים הערבים לא יכולתי ללכת, כי היו הרבה מקרים בהם נפגעו היהודים מזריקת אבן, מפגיעה גופנית, מקללות נמרצות, מהסתכלות עוינת, בנושא זה קיימתי פסוק מלא: "שומר נפשו ירחק מהם"...

באחד הימים התהלכתי לאורכו של רחוב בנין הלוך וחזור וקראתי תהלים בפי ומעיני ניגרות דמעות, מדי פעם בפעם אני פונה אל השמים ואומר: "ממעמקים קראתיך ה'" וממשיך "מאין יבוא עזרי... ...עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ" (תהלים קכא). באמרי פסוק זה הרמתי את כפות ידי אל על ופרצתי בבכי, על מצבי ועל מות אשתי, ועל דאגותי לבנותי, שאיני יכול לעזור להן, ואמרתי לעצמי: באתי מאיגרא רמא, צנעא — אל בירא עמיקתא, עדן, עם אקלימה הקשה, גרתי בגובה של 3000 מטר מעל פני הים. בבית שכולו אור ושמחה, ובמות אשתי חשך עולמי בעדי. ועתה חששתי כי יתמו ימי, וימי בנותי בגיהינם זה עלי אדמות.

ר' בנין זצ"ל, או כמו שקראו לו אבא בנין — אכן יאה לו השם הזה — ישב בגזוזטרה שבביתו ברחוב בית בנין, עיניו צופיות בהולכים ברחוב, הנכנסים לביתו,

והיוצאים מביתו, נראה, שהוא ראה את התנהגותי, בא אלי שליח ואמר: אבא בנין קורא לך. דבר זה הפתיעני: מה לבנין ולי, שמא מישהו הלשין עלי, שמא עשיתי מעשה רע. ושמא יתבע ממני לחזור לתימן. אזרתי עוז, ואמרתי בלבי, אבטח בשם והוא יעזרני, וניגשתי אליו והתיצבתי בפניו. ואכן, ראיתי בבנין שר ונכבד בישראל, פניו מפיקים זוהר, שכינה ממש שורה בפניו, פנה אלי בקול מחננים, שם יד ימין על יד שמאל וכרכן ואמר לי: רואה אני את התנהגותך ברחוב ולא אדע סיבותיה יא אבוי (בלשון כבוד) שמא ח״ו אתה מקלל מישהו. שמא אתה חולה ושפתיך נעות. שמא אתה מתפלל? לשמע שאלות אלה רחב לבי. שמתי מבטחי בשם, ואמרתי: איני אלא מתפלל ליושב בשמים שיבוא בעזרי — דברי דיברתי בכבוד ובנעימה טהורה כיאה למעמד זה שהגעתי לדבר עם אבי קהילת יהודי עדן ר׳ בנין מנחם משה זצ״ל. המשכתי ואמרתי, יאה שאלתך ואשריך ואשרי חלקך, שאתה מתעניין במצב כל אדם, בייחוד במצבי. דע לך, איני מקלל איש, ואיני חולה. שפתי נעות, כי אני הוגה בספר תהלים, ולא מרפה ממנו עד שדוד המלך יהא לי למליץ והשם יעזור לי, ואולי תהא אתה שליחו של ריבון העולמים, כי עזרת השם באה על־ידי שלוחיו. תואיל יא אבא בנין לשמוע קורות חיי. אשתי מתה עלי ויש לי שלוש בנות. אחר מותה חשך עולמי בעדי, ולא יכולתי עוד לעבוד. סבלתי חרפת רעב אני ובנותי, עד שחששתי שימותו לנגד עיני, ואז נזכרתי מדוע השם יִסַרַני, בשל נדרי שנדרתי לעלות לארץ ישראל עוד בהיותי בירים עיר מולדתי והתמהמהתי, ואז באו עלי הצרות. לכן אמרתי, בטרם אמות אני ובנותי אקום ואסע. צררתי מיטלטלי, נשאתים על גבי והגעתי לכאן, ואני יושב עם שלוש בנותי בבית ההקדש: אין לי מוֹדָע ומכיר כאן, וחפצי לעלות לארץ ישראל. היחיד שאני מכיר שיעזור לי הוא דוד המלך וספרו תהלים, על כן אני הוגה בו יומם ולילה עד שהשם יושיעני, ואקיים נדרי.

אבא בנין שמע אותי, הסתכל עלי בחמלה, הינהן בקולו, הושיט ידו לכיסו, נתן לידי סכום, ואמר לי: לך החיה נפשך ונפש בנותיך, עד שהשם יעזור. החזרתי לו את המתת ואמרתי לו: אבא בנין, איני זקוק לעזרה לאכול ולשתות. אני מסוגל לצום זמן רב ובלבד שאגיע למחוז חפצי, לארץ ישראל.

אבא בנין הסתכל עלי והתבונן בי. בייחוד הופתע שהחזרתי המתת ואחר אמר, תבוא אלי מחר, בשעה זו. למחרת נהגתי כמנהגי ולא הפסקתי מלהגות בתהלים ובטחוני בשם. התיצבתי בפניו בשעה היעודה. אבא בנין עסוק: שאלות, תשובות, ענינים מסחריים, וענינים ציבוריים לנגד פניו: אנשים מתיצבים בזה אחר זה, והוא עונה, מדרבן, מזכיר, קובע דברים, מחליט במהירות הבזק! נותן הוראות בהחלטיות, ובעיקר, בלי לכעוס. משיב ועונה לכל שואל ולכל דבר ברוח אבהית. לאור מה שעיני רואות, כמעט ושכחתי את מצבי, לפניו עמדו בתור יהודים, פקידים, אנשי ציבור, ערבים, הודים, סומאלים מכל הצבעים והמינים, ורבים ביניהם מבקשי העזרה, כמוני. מצב זה הוא מעשה יום יום. באותה שעה עלה בדעתי פסוק: ״ברוך הנותן ליעף כוח ולאין אונים עצמה ירבה״. אדהכי הגיע תורי. התיצבתי בפניו והזכרתי לו שהזמין אותי להיום. ענה לי בחיבה, אני זוכר, אני זוכר יַא אַבּוּי.

משפחת חבשוש

באותה שעה ציפיתי למוצא פיו כלבת קול מהשמים. ואכן, זו היתה בת קול. לך, אמר לי, לך למשרד העליה ותגיד לפקיד שיסדיר לך רשיון כניסה לארץ ישראל והוצאות הדרך ישלם בנין. בשמעי זאת ממש פרחה נשמתי. אכן, אמרתי בלבי, יש שליחים למקום, ואבא בנין הוא השליח בשערי ארץ ישראל בעיר עדן. קדתי קידה ונשקתי לו את היד, וממש התעופפתי מעל ידו אל המשרד הארצישראלי והודעתי לפקיד ומשם הלכתי במרוצה אל בנותי ונשקתי אותן וחיבקתי אותן, ואמרתי להן: נגאלנו מגיהינם זו ומהגולה, ועוד מעט נעלה ארצה בזכות אותו אדם גדול, אבא בנין זצ"ל. ואכן, עליתי ארצה בזכותו כי אחרת הייתי הולך לאבדון בעיר עדן בעלת האקלים החם והלח. כך הציל אותי ואת שלוש בנותי ועוד מאות ואלפים, שבא לעזרם והצילם ממוות ומכיליון בטוח, תנצב"ה.

בית הכנסת הגדול מיסודו של בנין

"אלמעלאמה אלכבירה" הוא בית־הכנסת הגדול מייסודם של משפחת בנין מנחם משה, לידה מוסדות הקהילה, בית־הדין, או, כלשון יהודי עדן, אלשריעה". מקוה הטהרה של הקהילה, חצר ללימוד תינוקות בית רבן. ירנן הלב לראות בית־כנסת זה מלא קהל של יהודים, גברים, זקנים וטף ובעזרת הנשים, כולם יראי שמים מתפללים בחרדה ובאמונה, פונים לאביהם שבשמים: בשיג, בלחש, בצעקה, ובתהילה שבלב, אם בימים כתיקונם: חול, שבת מועדים. אם שזה בכנסים ציבוריים כמצוות בית־הדין, או הרבנות הראשית בישראל לקדם פני צרת ציבור.

בית־כנסת זה הומה בשעות אלה כי הוא קרוב להר המוריה ששערי שמים כאילו מכוונים אליו, כי הציבור שהתפלל בו התפלל מפל הלב ומכל הנשמה, בחינת כל עצמותי תאמרנה וגו' בכוונה פֶּנה וטהורה, וכמשתתף בתפילה חשת בקשר כאילו אל שער השמים והציבור ובוראו. והיה קשר חי עם אביהם שבשמים. בין אם הדברים נאמרו על־ידי החזן או על־ידי הציבור היינו הך, כולם היו מאוחדים בפנייתם אל היושב במרומים. תענוג היה לראות מראה זה, מרעיד לבב בשעת זעקה וצעקה, משמח לבב בשעת השבח לשם ושניהם יחד היו חייבים לפנות דרך בשמי מרום אל האל מקבל התפילות. אשריהם, יהודי עדן! בשעות כאלה כל כנסת ישראל מתייחדת אִתם. וכל זה נעשה בבית השם, ב"אלמעלאמה אלכבירה", בבית־הכנסת הגדול מייסודה של המשפחה בנין מנחם משה, "אשרי העם שככה לו, אשרי העם שה' אלקיו".

משפחה זו הקימה בית הקדש בנין אבן במרכזה של העיר עדן.

בנין נאה ומכובד, אליו באים פליטי תימן או העולים לארץ ישראל ומשתכנים ארעית, כדי שלא יתגוללו ברחובות עדן ושֵם ישראל יבוזה.

כמו כן הקימו בנין מפואר לבית־ספר ליהודים.

מי שבא לעדן רואה לנגד עיניו מחזה מזעזע: אלפי אנשים שמוצאם מערביי תימן, מסומאליה, מהודו, ומסביבות עדן, גרים ברחובותיה. בלילה מוצעות מיטות לאלפים, ועליהן ישנים בני אדם וזה ביתם וזה מעונם. במצב זה מתבזים בני אדם אשר בצלם אלקים בראם, ילדים אנשים ונשים, ישנים, אוכלים ושותים, עושים צורכיהם לעין כל, האדם נעשה מחוסר בושה, בהכרח המציאות. כשיש נהירה מתימן רבים היהודים ששוכנים ברחובות, בשל אקלימה החם וכן מפני שאין מקומות לשפנם לא בבית ההקדש ולא בבתי מגורים. ואמנם, היו במקרים כאלה בעיות אנוש קשות.

בית ההקדש, פתר במידה מסוימת בעיות חמורות, בלעדיו היה האיש היהודי האמון עלי מסורת, צניעות, בושה, מופקר רח"ל לרחוב לעיניהם של כל שונאי ישראל. ואם נעשה משהו להקלת המצב, הרי עשתה זאת משפחת בנין מנחם משה בבנין־המקדש יירשמו דברים אלה לכבודה, וליקר לה על־ידי אלה שנעזרו.

בנין בן מנחם משה זצ"ל
תולדותיו: לפי ר' חיים חבשוש.

"עיר עדן היושבת על יד חוף הים האדום. עיר מולדת אדונינו ותפארת זמנינו הוא החכם העומד שם לנס עמים הגביר הנדיב הנכבד **בנין בן מנחם** לבית הגאון הקדמון הירחי אשר היה נודע בשאלותיו להרמב"ם ולבנו רבי אברהם הנגיד מהעיר עדן זצוק"ל"

(קורות ישראל בתימן לר' חיים חבשוש בספר תולדות יהודי תימן - מכתביהם בעריכת יוסף טובי עמוד 53)

ר' שמואל נסים משומר

מרי שמואל נסים משומר, גדול הדור בעדן זצ"ל.

מרי שמואל נסים משומר זצ"ל, או כלשון ההמון מרי משומר, ייתכן ושמו אינו מקרי. זו בוודאי משאלתה של אמו, כחנה, אמו של שמואל. שאול מאת השם לעבודת הבורא, עבודת הקודש, בריבון תורה לבני קהילת עדן. ועיסוק בצורכי ציבור. בגמילות חסדים ובתפלה.

אמו של מרי שמואל קראה בוודאי את סיפורה של חנה אמו של הנביא שמואל ותפילתה המרגשת בפני אבי כל היצורים שתזכה בילד, והיא, האם, תקדישהו לעבוד את עבודת אלקים במקדש אשר בשילה.

ואכן, אמו התקבלה תפילתה. ודורו של מרי שמואל, זכה והוא ישב בבית מקדש מעט, בבית־כנסת שעל שמו וממנו ובתוכו עשה שליחותו, עבודת הבורא, וגמילות חסדים למבקשי סיועו.

זכתה יהדות עדן בהקימה מתוכה איש בעל אישיות פלאית, שראה את ייעודו בחיים: עסק התורה שמקנה לאדם מידות תרומויות. כמאמר חז"ל: "ותלמוד תורה כנגד כולם". ואמנם זכה במעלות שיחידים זכו בהן: הסתפקות במועט, ענוה, שלוה, שלום, התרחקות משנאת חינם, ובמקום זה, אהבת הבריות, שהיא למעשה יסוד לאהבת האומה וערכיה.

ואכן, הוא הזניח את חיי עולם העסקים, ישב באוהלה של תורה, והפיץ מעינותיה חוצה. בבית מדרשו ומסביב לו באו רבים לשמוע לקחו ולימודיו, את ביתו הפך לבית יעד לחכמים, לומדי תורה ומצוות, שימש דוגמה ומופת במסירותו למטרתו, בחינת כזה ראה וקדש!

פרק שביעי

הדודה בדרה בת ס. חבשוש ובעלה אברהם שאער

משמאל: דודה בדרה בת רבי סלימאן חבשוש ז"ל
יהודית בת אבי אהרן דודה שמעה בת ס"ח הי"ו

הדודה בדרה ובעלה אברהם שאער זצ"ל

הדודה בדרה היתה הבת הבכירה בבנותיו של סבא סלימאן ז"ל. היא ניחנה באופי חזק, אהבה להתמודד עם בעיות, ולחיות מבחינה כלכלית בזכות עצמה. תמיד דיברה על יכולת האשה לחיות בזכות עצמה. וזאת הוכיחה — מזמן שנישאה לאיש שעיסוקו היה שמירה בלילות על השוק המסחרי שברובע היהודי, עיסוק שלא הביא קיום מכבד לבעליו — יזמה שינוי בעסוק, ועברה למסחר בהשפעת בית אביה סלימאן חבשוש ז"ל, שעסקו גם הם במסחר. בעלה נוכח בצדקת דרכה. ונמשך אחריה במסחר.

דרכה המסחרית היתה פשוטה, התחילה מהקל ועברה אל הכבד, קנתה דברים מסוימים בהתאם ליכולת השקעתה. וציפתה באורך רוח לשינויים ולעליות מחירים ואז מכרה. וכך עשתה: היתה מזנקת לשוק, קונה ומצפה. ותמיד ההצלחה האירה לה פנים. את סוגי הסחורות שקנתה היתה בוחרת לפי שיקולים מחושבים. ניחנה ביכולת ראיה טובה והחלטה שהיתה תמיד נכונה. כאמור, הסתייעה סיוע רב במשפחת אביה סלימאן ואחיה: בקניות, וכן בעצת שיווק, על אף שהיא היתה הקובעת הסופית. הן לקניית סוג הסחורה והן למכירתה.

כשבאה לבית בעלה א"ש חמותה התפרנסה גם כן בזכות עצמה. לחמותה היתה בביתה תעשיית החנה, הסחורה היתה באה אליה גולמית ישר מההרים והיא היתה מנקה, מסירה גופים זרים, וטוחנת החומר ומוכרת את החנה לתושבי צנעא ומחוצה לה, החנה משמש לצביעת ידיים ורגליים של החתן והכלה, גם בתור רפואה למחלת השגרון והיא המשווקת הבלעדית ברובע היהודי, לחנה שלה היה שם טוב. יהודים וערבים השכימו לפתחה כדי לקנות מצרך חשוב זה, היא היתה הקונה, המייצרת, המשווקת — והכל עשתה על הצד הטוב ביותר. חמותה היתה דוגמה חיה של אשה המכלכלת עצמה בכבוד, והיא קינאה בה ורצתה ללכת אחריה, ובדרכה הסלולה.

נשוב לענין הדודה בדרה. לאחר שבעלה חדר לעסקי המסחר, התבסס בו וראה ברכה בעמלו, הניחה לו לנהל עסקיו לבדו ועסקה לבדה במסחר משום המגמה להוכיח יכולתה שלה.

בעלה א"ש ניהל את עסקיו בהצלחה רבה, למרות שלא ידע כתוב ולא ניסה לתקן מצבו וללמוד לכתוב, היה לו זכרון מפליא. וידע לנהל ארבע פעולות החשבון בעזרת אצבעותיו. הוא ידע וזכר מי חייב לו ומתי והכמות והמחיר, הכל לפרטיו. ואם שילם לו על חשבון החוב ידע לציין התאריך והסכום והיתרה, היה לו פנקס

פתוח בראשו. ידוע היה בשוק הסוחרים יהודים וערבים כבעל "דפתרה פי ראסה", דהיינו "פנקסו בראשו".

לעומתו הדודה, סחרה היה ידוע, במזומן. היא אף קנתה במזומן סיסמתה היתה: סחורה הנמכרת בהקפה יורדת מערכה, כוונתה, כל זמן שהסחורה אצל הקונה ולא שילם עבורה, תמיד, יש לקונה טענות ומענות.

ידוע היה המקרה: מכרה סחורה לקרובה, ושילם לה תשעים אחוז של התמורה, והשאיר הסחורה אצלה, בא לקבל ולוּ חלק מהסחורה. אמרה לו, שלם היתרה וקח! כל נסיונותיו לשכנעה שרוב התמורה אצלה היו ללא הועיל, השיבה לו "חדל מלבקש ושלם את היתרה: עשרת האחוזים, וקבל ההסחורה. ואם תסרב, קח כספך ולך! הסוחרים ידעו טבעה זה במסחר וקנו ממנה במזומן. היה לה גם שיטה: היא לא היתה מתמקחת עם הקונה על המחיר. אם התמקח, אמרה לו, כשימצא חן בעיניך המחיר וארצה למכור, תבוא שוב!

לרוע המזל הדודה ובעלה היו חשוכי בנים, וכל נסיונותיהם לזכות בפרי בטן עלו בתוהו. משנוכחו שאין מה לעשות בנושא זה. ותחת שיהיו שרויים במצב רוח קודר, מצאו להם דרך מועילה וחשובה, דרך לעזור לזולת.

בעלה התמסר לכמה דברים מועילים. ראשון שבהם, עזרה חומרית לנישואים מבני עניים או יתומים ויתומות. הנוהג הוא בקהילה היהודית בצנעא, כשמשיאים בני עניים מזמינים לא רק את קרוביהם. אלא גם אנשים שיכולים לעזור לזוג הנישא, ר' א"ש היה בין הקרובים הקבועים למסיבות זוג נישאים. והוא תמך ביד נדיבה בחתן ובכלה. נוכחתי במסיבות כאלה והייתי עד ראיה לתרומות, האנשים במסיבה היו מקשיבים קשב רב מה היא תרומתו של ר' א"ש, הוא היה מכריח אחרים ללכת בעקבותיו, תרומה שלו היתה בת שתי ספרות, פעמים תרומתו, היתה מכסה את כל הוצאות החתונה.

היה גם נוהג לכבֵּד אנשים חשובים במריחת חנה על־ידי החתן. מזמינים את המרי למרוח ראשון והוא מוכר את הכיבוד הזה לכל המוסיף, א"ש היה הראשון קונה כיבוד להבדיל מעין עליה לתורה — ומורח אצבע אחת. ואחריו בא שני ושלישי, וכולם תורמים כדי לבנות ביתו של זוג צעיר.

גם כשפנו אליו לסייע ולעזור. בנושאים שונים, היה תורם בעין יפה.

ידוע וחביב היה א"ש אצל ילדי בית־הספר, בתקופות של הפירות למיניהם היה קונה כמויות גדולות ומחלקם בעין יפה לילדי בית־הספר בשעת הלימודים. הילדים קיבלו מתנות אלה של פירות באהבה. יש ביניהם ילדים אשר לא טעמו — טעמו של הפרי באותה שנה בשל עניותם. ופרי זה הוא היחיד שבא אל פיהם. מי שלא ראה שמחתם ונצנוצי עיניהם של הילדים בשעת חלוקת הפרי לא ראה שמחת ילד מימיו.

כל הילדים הכירוהו אישית, וכן את שמו, וכשהלך ברחוב ופגשו אותו קראו לו

משפחת חבשוש

בשמו. גם הפרדסנים שבאו לשוק היהודים לשווק תוצרת־פירות, ידעו שאם יש להם עודפי פרי, יש קונה בעל צדקה שקונה התוצרת לילדים. ראוי לציון, כשחילקו את מנות הפרי להם חילקו לכולם, כדי לא לבייש את מי שאין לו, למרי נתנו חלקו פי שלשה.

אחרי החלוקה אמר מי שברך... לתורמים והתורמים היחידים, היו אברהם שאער ואשתו בדרה ור׳ סלימאן חבשוש. תנצב״ה.

הדודה בדרה התמסרה — בכל לבה ובכל מאודה — לעוד תפקיד נעלה ומסוכן מאוד.

רבים הם היתומים שהובראו מהערים, עיירות והכפרים. שבתימן אל צנעא. מקום קליטה ראשון היה ביתה של הדודה בדרה. גיסה, בעל אחותה רומיה, הרב יחיא יצחק הלוי זצ״ל הרב הראשי לעדת יהודי תימן, ידע כי ביתם של א״ש ואשתו בדרה לבית חבשוש פתוח לקליטה, משעה שהתקבלה הודעה על הברחת יתום לצנעא היה פונה לגיסתו בדרה לשכֵּן את היתום אצלה, ולדאוג לכל צרכיו מאלף ועד תיו, הגיסה בדרה ז״ל היתה עושה מלאכת הקליטה של היתומים ביראת כבוד ובכל מסירות הלב ומשמשת להם אם ואב. עשרות יתומים שהו בביתה, יש שגדלו בבית עד אשר הסיעו אותם אנשי הקהילה לעדן, כדי למלטם מסכנת השמד, היו יתומים שגדלו אצלה ונישאו בצנעא.

את הסכנה שבתפקיד הזה ידעה. ואף על פי כן, עשתה זאת ללא חשש שתילכד, הסכנה לא עינינה אותה. לגבי דידה קבעה המטרה, להציל ילדי ישראל רח״ל מהשמד, ויהיה מה שיהיה.

לא ייתכן שלא להעמיד את הדודה בדרה ומלחמתה להצלת יתומים ודומיהם לעומת ממשל עריץ ואומה עריצה שכולה מתגייסת לרדוף נפש רכה וזכה של ילד יהודי יתום לשמדו, להעבירו מדתו. ומי עומד מנגד ומתיצב. מול כוחות הרשע? — עדת יהודי תימן ובראשם מצילי היתומים משמד וביניהם ובראשם תירשם בדרה לבית חבשוש ובעלה א״ש זצוק״ל

אם הזכרנו הצלתם של היתומים, ראוי לציין שבנים ובנות אלה אשר ניצלו מצפורני השמד, נגאלו, ונמצאים כיום בין בוניה־בניה של מולדתנו היקרה, אשר היא, ורק היא, מחסה ומעוז לכל מדווי עמנו בגולה, במולדתנו הגואלת ומתחדשת: לא עוד שמד של יתומים, לא עוד רדיפתם בשל יהדותם.

לפי תורת האיסלם לא מספיקה צרתם הנוראה שהתיתמו מהוריהם, צריכים להוסיף להם צרה נוספת: לנתקם מסביבת יהדותם ולעקרם משורשיהם, ולהשתלב בסביבה זרה להם ולמוצאם. שומו שמים על זאת! מי יכול למוד צרתו של ילד יהודי יתום. מי יכול לחוש סבלו וענותו, מי מוכן להסתכן בסכנת נפשות ממש כדי לבוא לעזרתו של ילד יהודי המפרפר בין תקוה לחיים, לבין האסון המרדף אחריו.

עשו זאת, רק אותם האנשים אשר הִטו שכם, ניחנו בלב ובנפש חפצה. לעזור,

להציל, למלט נפשו של ילד מפח יוקשים. והם — שנזכרו לעיל — ודומיהם, אברהם שאער ואשתו בדרה לבית סלימאן חבשוש זצ"ל.

אשה צדקת זו היתה לה גם תשומת לב מיוחדת לכל הזקוק לסיועה, ובייחוד לקרובים המטופלים בילדים וזקוקים לעזרתה. ברוח בינתה ידעה שאם יש לעזור יש לעשות זאת על־ידי יצירת מקורות פרנסה — לקרובים. ושיקומם הכלכלי, והעמדתם בפני עצמם, להיאבק על קיומם.

אכן, ראייתה זו היתה נכונה. ותוצאותיה היו נפלאות.סיועה היה בצורת הלוואות שהניבו פרי, הודות להלוואות מצדה שוקמו ועלו על דרך המלך בכלכלתם, וראתה נחת ושביעות רצון מהדרך בה עזרה לקרוביה.

זכתה ובעליות "מרבד הקסמים" הגיעה לעדן. ומושכל ראשון, תרה אחרי זקוקים וסייעה בידם, סיוע חומרי ניכר. גם אלה אשר הכירו את נדיבות לבה פנו אליה לסייע בידם, כזאת היתה. הדודה לא התעלמה מצורכי ציבור בכל מקום בו היתה!

"ייתכן מאוד שבזכותם של אלה שהטו שכם לעזור לציבור גולת יהודי תימן נגאלה גאולה שלמה, זכינו וחזינו בחזיון הנדיר. איך עם שב לארצו, לאחר 2400 שנה, קמה עדת יהודי תימן ועקרה ממקור גלותה — בליווי נסים ונפלאות — ושבה אל צור מחצבתה.

לצערנו, א"ש נפטר בתימן, ולא זכה לעלות לארץ האבות. אך הדודה בדרה זכתה ועלתה ארצה משאת נפשה, תאמר. אותה אשה שניחנה בלב ובנפש רגישים, ונכונה היתה לעזור לזולת. כשהגיעה לארץ השתנתה, לא כן, קוראי היקר, היא נשארה עם רצונה העז והכביר לשאת בעול הבעיות הציבוריות. כשנודע לה שאין ליוצאי תימן היהודים. בית־כנסת ראוי במרכז תל־אביב, ושאחיה הדוד טוב הי"ו רחש לבו דבר בטוב לבנות בית־כנסת, דחקה בו וצירפה תרומה לזירוז ענין הבנין. ובזכותם הוקם בית־כנסת מפואר ברחוב טבריה מס' 5 בתל־אביב לציבורי יהודי תימן.

בד־בבד פנתה לעסקני המוסד "עזרת אחים", להאדונים שמואל צדוק הי"ו וחיים בן יוסף בדיחי הי"ו ומינתה אותם אפטורפוסים על דירתה שברחוב דיזנגוף ליד הכיכר, ושלאחר חיים ארוכים הדירה תועבר למוסד החשוב "עזרת אחים", שבר' הרב קוק 37 בתל־אביב. את קורת הגג שלה, ידעה להקדיש לצורך הציבור למטרה הנעלה אשר ליוותה אותה כל ימי חייה: העזרה לזולת! יש לסיים ולומר, אשרי העם שככה לו (תהלים) אשרי הציבור שיצאו ממנו חסידים ואנשי מעשה בדמותם של א"ש, ובדרה לבית חבשוש.

נולדה בשנת — תר"ל, נפטרה: כ"ג בטבת התשכח ונקברה בירושלים ז"ל חייתה 98 שנים. תנצב"ה

(קרא מאבקתה על זכויות האשה בפרקי האימאם יחיא עמ)

א"ש נולד בשנת התרכ"א מת בשנת התש"ו חי 85 שנים.

פרק שמיני

אבי אהרן בן ד. חבשוש
ואמי נעמה בת ר. חובארה

אמי נעמה לבית דוד חובארה ז״ל נושאת בני הבכור אהרן, שנקרא על שם אבי אהרן הי״ו, ובני משפחה

משפחת חבשוש

תולדות אבא מורי אהרן ז"ל — לידתו ודמותו

בשנת תרמ"ג נולד אבי ז"ל לאביו סלימאן בן יחיא סאלם חבשוש ולאמו נצרה בנת סלימאן עמר אלשרים.

בצדק, נכתב על מצבת קברו, בבית־העלמין אשר ברחוב טרומפלדור שבתל־אביב: "הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו"... (תהלים טו, א) הוא ניחן באצילות נפש גדולה. תום וענוה בכל הליכותיו. עֲרוּת, מרץ ומסירות. אהבת האדם. יושר וטוהר המידות, עקבי במטרתו ודייקן בהליכותיו. "דובר אמת בלבבו". חונן דלים, מעשה הצדקה היה נר לרגלו. עשיית השלום ואהבת השלום — תאוותו הנכספת. אהב ושאף לטוב, לו ולאחרים. נפש סוערת לו, אך בגודל הבנתו יכבשנה וברוחב שכלו יַטנה לאפיקים מועילים. ביראת כבוד אתה עומד בפני יכולתו להקיף ענינים רבים ומסובכים, עניני הפרט והכלל.

מאבותיו ומאבות אבותיו, ירש את כל המעלות והתכונות התרומיות בליווי חן מיוחד, צניעות ופשטות שהיו כחוט השָני במהלך חייו. נאמר לעיל עשיית השלום, כי היה למעשה: "אוהב שלום ורודף שלום". אהבה זאת, היתה כה מושרשת בנימי נפשו. רחוק היה מיהירות והבלטה עצמית והדומה להן. ביטל עצמו בפני זולתו. אוהב את הבריות, נכון לכל מעשה מועיל, "נאה דורש ונאה מקיים". התרחק כמטחווי קשת משנאת חינם, ומכל מחלוקת, שנא את העוול, השקר ולזות השפתיים, והֵטיף להתרחק מהם.

קסם מיוחד היה נסוך על פניו. רצה הבורא להטביע את דמותו הנפשית — פנימית על דמותו החיצונית. בשעה שאדם עומד במחיצתו מיד חש כי לפני אישיות מקרינה הוא עומד. כנוּת דבריו, טוהר מחשבתו, יושר לבו, ענוותנותו ומאור פניו — כל אלה המעלות שחונַן בהן, כוחן היה רב להשפיע על הזולת.

מלבד מעלותיו התרומיות הנזכרות. ותכונות נפשו המושלמות חונַן המנוח גם בכשרון וחוש מסחרי בעל היקף רחב ומעמיק. לא אטעה אם אומַר, שהוא נולד בסימן התפקיד, ובשעה מוצלחת להגשמת חזונו המסחרי של סבי המנוח ז"ל. מתחילה, יחד אתו. ואחר כך, לאחר מותו, בראש המשפחה ויחד אִתה. הוא עלה בסולם ההצלחה שהאירה לו פנים ולכל המשפחה, רצה הגורל הטוב, ומראשית דרכו המסחרית של הסבא ז"ל נלוָה אליו אבי אהרן ז"ל ונשא יחד אתו בעול. ובמשנה להט והצטיינות בהם — ניחן "סולימאן זצ"ל.

להטוֹ לעשיה אינו יודע גבול. מסירותו למשא־ומתן מסחרי מעוררת התפעלות, נדמה שהכל טפל, ואפילו בריאותו, לעומת ההישגים המסחריים. עונג היה לו כשסיים משא־ומתן מסחרי בדרך מזורזת האהובה עליו. בנפשו טבועה היתה העזה מסחרית שיחידים חוננו בה. אפשר להגיד בבטחה, שהודות ל"העזתו" הציל את המצב משיתוק מסחרי בשעות משבר קשות, ובייחוד לאחר המצור ולאחר רצח האח חיים הי"ד וסמוך לפטירת סבי.

משפחת חבשוש

בשלושה מקרים אלה ניתן לומר, שהציל מצב העסקים מניוון וכליה. בשעה ששלטה רוח נכאה בשל המקרים המצערים אבי המנוח הניף את גלגל העסקים בתנופה אדירה, והזרים מרץ חדש למשפחה: לאביו ולאחיו.

מסירותו לעסקי המשפחה, לשלמותה ולאהבתה, לא ידעו גבול. כל הליכותיו והתנהגותו היו סמל למשפחה כולה. הוא ידע להעריך ולהוקיר כל שעה וכל רגע שלא בוזבזו לחינם. ולא היה רגע בחייו, שהלך לדברים בטלים!

אבי אהרן ברח לעיר אב, דרומית לצנעא

אבי אהרן ז"ל היה עדין נפש במידה רבה. אם נפגע ממישהו מסיק מסקנות ולפעמים מרחיקות לכת, זה טבעו עוד מהיותו ילד קטן.

פעם אחת כשהיה כבן שתים־עשרה שנה, נפגע מהערותיו של אביו ז"ל, הוא ארז חפציו, עזב את הבית ונסע ל"אֵב": עיר מחוזית, הנמצאת דרומית מצנעא, מרחק חמישה ימים ברגל.

כשהגיע לאב, גר אצל אשה זקנה בביתה. לא ידוע אם היא ביקשה אותו שיָגוּר אצלה, ויעזור לה. או הוא ביקש אותה. על כל פנים שִׁשה חודשים התגורר באֵב ולא רצה לשוב לצנעא.

סבתי נצרה, לא הרפתה מסבי ז"ל שיחזיר את בנה, והיו לה ששה חודשי סבל וייסורים על פרידתה ממנו ודאגה למצבו. הסבתא ייחסה את בריחתו, להתנהגות הסבא כלפיו. וביקשה ממנו להחזירו.

לאחר ריצויים במכתבים, ועל־ידי שליחים, שב אבי לצנעא בשלום.

ראוי לציין: בעיר אב גרו בה חלק מבני משפחתנו, מבניו ונכדיו של חיים חבשוש ז"ל, הסופר וההיסטוריון. גר בה בנו יוסף ז"ל, ונשא אשה ונולדו לו בנים ונכדים, שחלקם עלו לארץ ישראל וגרו באזור חיפה.

ייתכן, שבריחתו של אבי ז"ל לאֵב קשורה בהתישבות בני הדוד שם.

פעם שניה, אביו כנראה שוב העיר לו באיזה ענין והוא נפגע וקם ונסע אל מנאכה עיר מחוזית בדרך לחודידה, עיר־הנמל, וגר בה תקופה מסוימת, ושוב ריצויים והבטחה לכשיעזוב יעזרו לו לשאת אשה, דבר שהסבא חשב שבזה יקשור אותו לבית. ואכן, חסל סדר היעדרות מהבית, לאחר נישואיו.

כששב הפעם, כבר היתה הצעת נישואין לאחת הבנות שנבחרה עבורו על־ידי משפחתו. ואכן, בשעה טובה נשא לאשה את אמי, נעמה לבית דוד חובארה ז"ל.

אבי אהרן עליו השלום זצ"ל

אבי ע"ה היה איש צנוע, עניו, וישר. אהב את הבריות והבריות אהֵבוהו. אהב את בוראו, והבורא החזיר לו אהבה. ניחן באמונה גדולה ומוצקה. הכל קיבל בשמחה ובאהבה, לא התרעם על קושי בחיים. רצונו של בורא עולם כך, ואפילו יכאיב, זה רצונו ואין להרהר. כבר נאמר, ובצדק: "הצור תמים פָּעלו!" הוא יודע מה הוא עושה, הוא שופט בצדק. ויש לקבל הכל מידו בהכנעה ובטוב.

רגיל היה לומר בשעת שמחה "כוס ישועות אשא, ובשם ה' אקרא!" ובשעת מצוקה: "צרה ויגון אמצא, ובשם ה' אקרא"! האמין: "שאין רע יורד מן השמים", תמיד, יורד: שלום טובה וברכה! בהתקרב הטוב לעולם התחתונים, עולמו של האדם, יש והטוב משתנה לרע, באשמת האדם, "כי יצר לב אדם רע מנעֻריו"! מעצמו, דרש עשיית טוב ואך טוב, ושידל ושיכנע אחרים ללכת בדרך הטוב! הוא אמר: מעשה הטוב גורר מעשה טוב, ומעֹשה הרע גורר מעשה רע, כבר אמרו חז"ל "עבֵרה גוררת עברה"! ידע כי האדם באופיו אנוכיי, אוהב את עצמו, כמאמר חכמים: "אדם קרוב אצל עצמו תחילה". התריע נגד אופי זה ודרך זו, והֵטיף בכל לבו ונפשו ואמר: "ואהבת לרעך כמוך".

רחוק היה מהבלטה עצמית, ומעשיו הטובים עשה בצנעה, כמאמר מיכה המורשתי: "והצנע לכת עם אלקיך".

אהב שלום ורדף שלום לרחוק ולקרוב, כאהרן הכהן בשעתו. הטיף לשלום, כי "השם מברך את עמו בשלום"! ידע והעריך, כי השלום מקור כל הטוב הצפוּן בעולם!

השנאה — לעומת השלום — קללה! הזהיר והתריע: המחלוקת, האיבה, הקנאה והתאוה, "מוציאין את האדם מן העולם"!...

במשאו ומתנו עשה ביושר ובלב טוב, רצה בכל לבו ובכל מאודו שהלוקח ממנו, יתפרנס, ייהָנה ויוטב לו.

קיבל אורחיו בשמחה ובטוב לב, חלק להם כבוד גדול, כי האדם בצלם אלקים נברא ראה בהם אושיפיזין ונהג בהם כמלאכי על.

עזר לזולת ביוזמתו שלו, בטרם נתבקש לעשות זאת. אהב לעזור וללכת לקראת הנעזר. הֵטיף לעזור במהרה, בטרם תצא הנשמה. בנושא זה שהיה חביב עליו; דרש מעצמו ותבע מאחרים!

דמותו והליכותיו; חן וחסד! דוגמה ומופת בהתנהגותו לכל, בחינת "כזה ראה

וקדש"! עקף מעקשות, התרחק מדרכים נלוזות בל ייראה ובל יימצא בחברה לא טובה! עיניו אל שביל מעגלותיו, לבו, נפשו ומחשבותיו, אל היושב בשמים מכוון דרכיו.

שש ושמח ממעשה טוב שהזדמן לידיו, עצוב ואבל אם נשמט מבין ידיו.

אהב את העבודה והעריכה כבבת עיניו, המלאכה היתה שיקוי לעצמותיו. שנא הבטלה והשתדל להתרחק ממנה: "כי הבטלה מביאה לידי שעמום!" ועוד זאת, תמיד אמר: "האדם לעמל נולד!"

ובאין עמל וטורח, העולם נחרב, ואתו האדם! נצטווינו: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה!" ובאין מעשה אין כיבוש, אין בנין ואין יצירה!...

זריז היה במעשיו, ניחן בביצוע מהיר, היה אומר: אם החלטת לעשות, עשה זאת מיד באהבה ובחיבה, כי ההתמהמהות היא אויב העשיה בה מכשלה גדולה. הזכיר תמיד כדוגמה כהן גדול בעבודתו במקדש; עליו נאמר: "והקטיר והשתחוה ויצא!"... זאת דוגמת העשיה בה רוצה הבורא, ועל האדם להידבק בה!

היה לו מרץ בלתי נדלה, חשב לעשות דבר מסוים — ישב ותיכננו. למד הענין מכל צדדיו, בחנו מכל בחינותיו, ולא הסתפק בבחינה אחת, ושוב בדקו ושקלו ומדדו, לא חס על זמן ובלבד להבינו, ואז, קם ועשה ושיקע זמן וכוח להצלחת הענין.

תפישתו היתה תפישה מרובה, הוא לא נועד לקטנות, במסחרו עסק בגדולות, החשיב מאוד את הכמות. אך לא זלזל באיכות, תמיד אמר: לכל מושב דברים.

כיבד מאוד הסכמים, ראה בהם דבר שבקדושה בין בני האדם, אדם שלא החשיב הסכמים ומוצא שפתיו לא כיבד, נראה בעינו לא מהיישוב, לא מהוגן. נגדו קידש מלחמה כדי שילמד לכבד הסכם.

חודשיים חלה אבינו זצ"ל, במשך שִשים ימים התיסר על המיטה בה הוא שכב, ראשית מחלתו כאב ראש, ומזה התפתחה שרשרת של מחלות וייסורים לפי לשון הרופאים; טיפוס הראש, דלקת ריאות, שטף דם פנימי, התנפחות בצוואר וניתוחים מסובכים, התנפחות הרגליים, כל זה הוא עבר, וראה זה פלא: לא עברה ממנו אף מידה אחת ממידותיו הטובות. הייתי תוהה, מנין הוא לוקח כוח וסבלנות לְמה שעובר עליו, אין הוא מסוגל לקרוא בספר ולעקוב אחר הדברים החשובים שבו, ולבסוף לספר תוכנו של הספר, ועיקרי הדברים שבו. הקריאה של הספרים, כנראה, השכיח וממנו עוצם מחלתו, כאביו וייסוריו.

מרצו, שניחן בו, לא נתן לו לשבת על מיטת חוליו באפס מעשה, מצא ענין בספר, אף מצא ענין בשיחה עם מבקריו הרבים. לפעמים חשתי שהביקור יכביד עליו, אמרתי לו, פלוני בא לבקרך והוא מחכה בחדר הסמוך, אני אציע לו כי יבוא פעם אחרת. ענה לי, לא! אני זוקק לביקורו! ואכן, המבקר נכנס לבקרו, והפליגו

בשיחות על ימים עברו תוך שהוא שוכח המצב שהוא נתון בו. קשה היה לו להיות לבד עם מחלותיו וייסוריו, היה זקוק למי שישתתף אתו, ולו בשיחה, להוציאו ממעגל המחשבה של הסוף האיום...

נתן למבקרו שיחוש כי הוא עושה טוב למענו, כך שהמבקר יצא מאתו הרגשה טובה, כי עשה מעשה טוב בביקורו זה לידידו, ולו כדי להשכיחו ממחשבות ומדאגות נוראות על מצבו. שני הצדדים נהנו ממעשה נפלא זה ששמו ביקור חולים. כשישב המבקר ושוחח אתו לא חש שלפניו חולה שימיו ספורים, נדמה שהחולה השפיע רעננות ומחשבה טובה על המבקר, כזה היה א"א ז"ל בימי בריאותו ובימי חוליו.

באחד הימים מימי מחלתו הראה לי כי כפות רגליו נפוחות, ואמר לי כמשיח אתי — ללא התרגשות וללא העמדת פנים מיוחדת — בני, ראה: "נפיחות זו סימן לא טוב, אני יודע כי הנפיחות היא סימן לסוף האדם!" ניסיתי לשכנעו שזה כתוצאה מהשכיבה, והרופא כשיבוא נעיר את תשומת לבו כדי לתת רפואה להורדת הנפיחות. ענה לי בטון של ייאוש: איני זקוק לרופא; זקוק אני לנס ולרחמים משמים!

לנס ולרחמים מן השמים לא זכה; אדרבה, מצבו אך החמיר, ומיום ליום דללו כוחותיו, מחלותיו סגרו עליו מעגל אחר מעגל, עד שהצטייר מעל פניו הסוף, אמנם, נאבק בכל כוחו ובכל מאודו להיחלץ מטבעות החנק אך ללא יכולת, כי "סוף האדם למות וסוף בהמה לשחיטה!"

בשעת מיתתו, שעה שגסס להשיב נפשו אל בוראה, דעתו צלולה עליו, נימוסיו לא עזבוהו, חומרת מצבו לא שינתה טבעו. לדוגמה: רופאו עמד וטיפל בו, העיר לי, הביא לו כסא לשבת!...

כך היה יחסו לבריות, ואפילו בשעת גסיסתו, בשעה שנשמתו יוצאת! לא שינה מנהגו לא החליף טעמו, כבוד לאדם העומד, מגיע לו לשבת. כל הכבוד לך, אבינו ההולך. אמרתי בלבי.

הוא חש וראה וידע, כי נפשי מפרפרת כנפשו, מצער, ממה שאני רואה חש כי שעותיו קרובות עוד דקות ספורות והאבא הטוב איננו... פקח עיניו לא כרגיל, הושיט ידו אל על כמבקש רחמים על עצמו, וכשחש שאינו נענה גיהק בחזקה, כפף ראשו וקיבל הדין, ויצאה נשמתו בטהרה, ובאמונה כי זהו רצון הבורא אותו, פניו היו שלווים. לא ניכר בהם קורטוב של כעס. תוצאה של אמונתו השלמה!

הייתי עד לגדולתו, לצערי הייתי עד למיתתו, מעיני פרצו גלי דמעות כמטר, לבי לבי ומעי חמרמרו על אבי הטוב, האהוב, אוהב השלום, האחוה והרעות — שאיננו!

לאחר הטהרה שנעשתה בביתנו והלבשתו בתכריכין להולכתו למעונו הסופי, הכתפים נשאוהו על אלונקה להוליכו דרך בית־הכנסת "עזרת אחים" ושם הספידוהו

משפחת חבשוש

במלים, במליצות ודברי חז"ל. מה ערך למלים בשעת כאב זו, מה ערך לדברי ניחומים כשאבא ז"ל מוטל על המיטה "כאבן שאין לה הופכין". מעזרת אחים הובילוהו לבית־הקברות שברחוב טרומפלדור שבתל־אביב.

אחר מיטתו הלכתי אני ואחותי תאומתי ויתר המתאבלים וקהל המלווים, אמנם היה צהרי היום, אך עינינו לקו מראות, והכל נראה מטושטש. התהפך עלינו עולמנו, המאור הגדול בחיינו איננו, המגן והצינה, לא עוד יהיה אתנו, הוא נפרד לעולמים, לנצח, מבניו אוהביו וממשפחתו. זעקנו זעקה גדולה, ריבונו של עולם למה לקחת מאתנו את אבינו, היה אב לא רק לנו, היה אב לרבים וכולם רצו בו כאן בעולמנו זה, לא בישיבה של מעלה, כדי ללמוד ממידותיו, מהתנהגותו, מאורח חייו שהיו לסמל ולדוגמה. הגענו ליד קברו הפתוח, הקברנים "החברה הקדישא" ממהרים לסיים קבורתו, ואני ואחותי בציפיה, שמא יארע נס, ישוב אבינו אלינו ואֶתו כל מעלותיו הטובות שמהן נלמד ולפיהן ננהג. אך הנס לא אירע והוא ונכסי הרוח שבו ובהם ניחן, הילכו אתו אלי קבר!

בשעה שהונחה גופתו על־ידי הקברנים בקרקעית הקבר, נפתחו מעינות הדמעה מחדש, אני ואחותי בכינו, עד שחשתי כי גופי כולו מים, עד אשר התערפלה מחשבתנו וכרענו על ערמת העפר ליד הקבר, ולא יכולנו קום. אכן, צדק הפסוק: "כי מן העפר באת ואל העפר תשוב"...

בשבתי הביתה היהרהתי בלבי, הייתכן להמשיך בלעדיו במידותיו הטובות, הנדע להחזיק וללכת בדרכיו, האם נדע לקבל ירושה רוחנית זו, וננהג בה בחיי יום־יום?

רציתי להיות בטוח; "לא ירד אחריו כבודו" ויישאר אתנו להנחותינו דרך הטוב, היושר, השלום, האחוה והרעות. "לא רָגל על לשונו רעה" כך שורר המשורר בספר תהִלים, על הדרך הגוזמה אומר, התכוון המשורר אל אבינו, שידע להתרחק מרחק רב, חשש מפני הרע, כמו שחשש מפני האש!

משעה שגופתו יצאה מהבית, ידענו כי נעקר אילן רב פארות, שהצל עלינו ובצלו חיינו, משעה שדמות זו הלכה לעולמה ידענו, כי נסתלק אבי כל המשפחה! כי הוא ניחן באורך רוח בראיית הנולד, במחילה על כבודו, שלמותה ושלומה של המשפחה, היו אלה מטרות חייו. בשלום המשפחה שלומו ורווחתו, הצלחת המשפחה הצלחתו. אכן, במותו ניטל הכוח המלכד המאחד, החופף באברתו על המשפחה, האבא הטוב!...

ניחומים

תל־אביב יום כ"ו בשבט תש"ג (31.1.43)

ליקירי וידידי חיים!

חיים היקר! מה נורא הדבר כשאני צריך הפעם לפתוח את מכתבי אליך בדבר

משפחת חבשוש

האסון הגדול אשר קרנו בהלקח מאתנו עטרת ראשנו אביך המנוח ז"ל. הלב יתפלץ, העין תדמע והיד תרעד בשעת כתיבת הדברים האלה, ובת קול שואלת ואומרת: על מה קרנו כדבר הזה? אין זאת כי כבדו עוננו מנשוא לפני מי שאמר והיה העולם. עד שלקח את בבת עיננו, את האדם היקר לנו ביותר.

תמו שבעת ימי האבל, עברו עוד שבעה ימים ועדין אנו אבלים, ועדיין המומים מכובד האסון. לא האמננו, לא רצינו להאמין שהגיע כבר זמנו ללכת לבית עולמו, ובאמת עוד לא היה צריך להגיע זמנו. כי איך יתכן שאותו נר יכבה? איך יעלה על הדעת שאותה נשמה יקרה, גדולה ויקרה אשר נשאה את נפשה למעשים כבירים, תפרח אל על?

ובמה אנחמך? ומי ינחמני אני? הלא הוא היה אב לכולנו. הלא כולנו יחד נהנינו מזיו פניו, מנועם אמריו, מטוב לבו, מרוח שכלו, מכל מדותיו הנעלות. ועל כולן — מגודל נשמתו הטהורה אשר בודאי לא יכולנו לעמוד ולא נוכל לעמוד על רב גדלה ועל ערכה. לא באתי כאן להעריכו — כי לא אוכל. לא באתי כאן להספידו — כי קצרו לשוני ושכלי. מביע אני אך את כאב לבי טפין טפין ככל אשר ביכלתי הדלה להביע. ולפי דעתי מוטב לנו לעת כזאת נשב לארץ ונדום, נצדיק עלינו את הדין ונפלל בלבנו שלא יבואונו עוד מהלומות כבודות כאלה, כי אין בכוחנו הדל לסבול אותן. נתפלל עוד לאלקים שיזכנו להגיע לשלמות אשר אליה הגיע המנוח במשך כל מי חייו רבי התלאות.

חיים היקר! האמן לי: הרבה דברים מתרוצצים במוחי על אודות המנוח, והרבה אני רוצה לכתוב לך. ויכול אני לכתוב לך דפים רבים רבים מחייו אשר יעניינו אותך בודאי. אבל, כרגע איני יכול. כשאני רק מתחיל לחשוב, עיני תזל דמעה בלי הרף. על כן, אבקשך לסלוח לי לעת עתה ולכבוש את צערך כשם שכולנו כובשים את צערנו ומתאפקים.

ועתה, אספר לך כמה פרטים מסביב לפטירה:

כל העתונים פרסמו את דבר הפטירה יחד עם דברי הערכה קצרים, כי השעה היתה כבר מאוחרת, ובעתונים כבר לא היה מקום. מלבד זה, הודבקו מודעות אבל ברחובות תל־אביב ובכרם התימנים מטעם המשפחה (אחת מהמודעות האלה שלחתי לך) את הרושם המדכא שהידיעה עשתה על התימנים בעיקר, וכן על כל אלה שהכירו אותו היטב — יכול אתה לתאר לעצמך. הם פשוט הזדעזעו על האבדה הגדולה שאין לה חליפין. המונים המונים נהרו אל הבית החל משעת הפטירה. באו כמה מהקרובים מירושלים. הלויה יצאה למחרת (ביום ג) ב־12 בצהרים בדיוק. ליד פתח הבית הספיד מורי יחיא נחום. משם עברה הלויה לבית הכנסת עזרת־אחים ושם הספידו: הר׳ שלום הררי, (אלגבלי) חיים בדיחי, סלימאן בן יוסף צאלח (אלגילי) שבא במיוחד מירושלים. משם עברה הלויה לבית הקברות הישן (שבשכונת נורדיה) ונאמו עוד: דודי יוסף ויחיאל עדאקי. בדרך כלל הנאומים היו כולם מלאים כאב וצער רב שלא יכל לבוא לידי בטוי. למה הדבר דומה: לאותו אדם שהוכה מכה רבה בראשו, ומעוצם המכה נאלם ולא יכל עוד לספר ולתאר את מכתו ואת צערו.

שליחותו הגדולה של אבי אהרן בה הציל את עצמו ואת אחיו ואחיותיו מפליה במצור על צנעא, בשנת התרס"ה.

בשנת התרס"ה 1905 צרו חיילי האימאם יחיא על צנעא. הם התבצרו בגבעות המקיפות את צנעא ולא איפשרו לחיל התורכים שהתבצרו בצנעא לצאת מהעיר.

לכן, חדלה להגיע אספקה מהכפרים שמסביב, כי חיילי האימאם יחיא מנעו זאת בכוח והעיר נידונה לכליה ולמות ברעב. ואכן, שלושה רבעים מתושבי העיר מתו ברעב ובמגפות, שהן תוצאה מהרעב.

אנשי הממשל התורכי הציקו לתושבי צנעא, ובייחוד ליהודים, ודרשו מהם כספים ומצרכי מזון. יום־יום סובבו החיילים התורכים בחצרות ובבתים כדי למצוא מזון ולהחרימו. ואכן, הם החרימו מצרכי מזון רבים שהיו התושבים רגילים להכין מעונת הקציר לכל השנה, ובעלי המזון נידונו לרעב ולמוות.

כמו כן הטילו היטלים של כסף על "בעלי היכולת" היהודים בסכומים גדולים, ומי שלא נתן, עינו אותו עינויים קשים עד שישלם.

סבי ז"ל לא יכול היה לשאת מצב זה, הוא ירד למחתרת ועבר לגור אצל בית אחיו שוכר, כך שהמציקים עברו להיטפל אל בנו, אבי אהרן ז"ל.

באחד המקרים דרשו ממנו כמות של שעורה והוא סיפק להם. משסיפק להם, דרשו ממנו עוד, ולא רק זאת, דרשו ממנו להודיע להם ממי קנה ועינו אותנו עינויים קשים.

מצב זה נעשה ללא נשוא. ככל שגבר הרעב, גברו הדרישות של אנשי המִמשל התורכי.

אבי ז"ל בא לסבי בדרישה שירשה לו ולאחיו לצאת את צנעא כדי לברוח מהמצור וח"ו מהכְּלָיה. ומהעינויים היומיים מצד החיילים הרעבים, ואיים, אם לא תרשה לי, אני אברח לבד כי איני יכול עוד לסבול.

הסבא, שידע שאבא צודק, סירב כל הזמן להרשות לו לְנסוע בשל דאגתו להיפרד מהילדים וסכנות הדרכים. אך משנוכח בחומרת המצב ואיום אבי שֶׂקוּם ויסע לבד, הבין שאין עוד מקום להתנגד, ומוטב שיצאו ותהא להם הצלה. גם סבתי הסכימה — בלית ברירה — והוטל על אבי לארגן את הנסיעה: לקרית אלקאבל, ולא יותר מזה. עיירה זו רחוקה מצנעא כמחצית היום ברגל, שם נמצאים הסבתא והסבא, הורי האם נצרה. אבי אהרן ז"ל הסכים לנסוע לקרית אלקאבל בלבד, אך בלִבו פנימה אמר: תחילה נצא מגיהנום זה עלי אדמות, ואחר כך נראה. מגמתו היתה להגיע למנאכה — מרחק יומיים עד שלושה ימים מצנעא הנמצאת בראש הר בשם "אלשגה" גובהו שלושת אלפים מטר ויותר מעל פני הים — שם נמצאות כמויות מצרכי אוכל של סבי שהיו מיועדות למסחר בצנעא. והתעכבו במנאכה בשל המצור.

אבי ז״ל אירגן את הילדים — אֶחיו, שבעה במספר יחד אתו, והם: אהרן, בדרה, רומיה, מנחם, שמעה, נסים וזהרה. ז״ל. חיים הי״ד לא היה בצנעא. אמי, נעמה לבית חובארה, נשארה בצנעא כדי לשמור על שתי דודות שלה. בהיות ואביה ואמה, סבי וסבתי, נסעו לעיירה בני מטר, מרחק יום אחד מצנעא. שם היתה עבודת סבי ר׳ דוד חובארה, ושם היו לו מכרים ערבים שהיה סוחר אִתם.

בצנעא נשארו בבית: סבי סלימאן וסבתי נדרה, ושני הדודים: טוב הי״ו וסעיד ז״ל.

כשיצא אבי מצנעא יחד עם הילדים נלוו אליו כדי לסייע בידו, וגם כדי שתהא להם אפשרות לברוח מצנעא ולהחיות נפשם בדרך. סאלם אלעיזירי ג׳ונדל, ונסים אלעראקי קטוע האוזני׳ם, תמורת שילובם במסע וכלכלתם, התחייבו לשאת על כתפי כל אחד, אחת מהבנות הקטנות, שמעה וזהרה.

כמתוכנן, הגיעו לקרית אלקאבל, אל בית הסבא והסבתא עמר אלשרים. משהגיעו, קיבלו אותם יפה לאותו יום, ויעצו להם לצאת למחרת לדרך למנאכה., מה שאבי רצה. מצבם של הסבא והסבתא היה בכי רע. ולכן דאגו לשלחם מהר וציידו אותם במזון לשני ימים.

כשיצאו מצנעא, החביאו כסף וזהב מעיני השודדים והחיילים הצרים על העיר. חלק מהזהב מתחת ריפוד הסנדלים של אבי ז״ל וחלק — בבתי רגליים של הבת זהרה.

אותו יום, השכימו בבוקר בדרכם למנאכה, יחד עם המלווים הנ״ל. בדרכם לעיירה אלכמיס, פגשו בערבי בשם חנכל, הוא ״ואשתו ובתו״. זה האיש, התברר אחר כך שהוא בלדר של התורכים, מוביל מכתבים בין צנעא למנאכה, וחזרה.

חנכל זה, הצטרף אליהם במסע, באמרו לאבי: אני אהה לכם מורה־דרך, כי אני מכיר הדרך למנאכה, בתנאי שיתנו לו קצת מזון לו לאשתו ולבתו.

בהתקרב הנוסעים לעיירה אלכמיס, הנמצאת לרגלי גבעה, הבחין אבי בחיילים היורדים מההרים בכיוון אליהם לחפש בבגדיהם אם אין הם מעבירים מכתבים לתורכים אשר מחוץ לצנעא, ואגב לשדוד מכל הנמצא.

אבי חלק בינתיים את יתר הצֵידה שהיתה אתו לאחיו ולמשתתפים אתו במסע בידעו כי החיילים ישדדו את המזון, והשאיר כיכר לחם אחת לחייל שיגיע ראשון כדי להפיס את דעתם.

כשבאו החיילים חיפשו ולא מצאו דבר, ורק אחד החיילים שדד בית הרגליים של הדודה זהרה, בטענה שזה מתאים לבתו. לצערו של אבי ולדאבון לבו, בבית רגליים זה היו חמש לירות זהב תורכי מרופד. וזה נלקח עם הכסף.

ולמה החביאו אצלה? חשבו, ילדה קטנה לא יתאנו אליה השודדים ויבדקו אצלה.

אותו חנכל שהבטיח שיורה להם הדרך, משראה את החיילים יורדים מההר, ילל הוא ואשתו יללות מחרידות ועסקו בצד הדרך בחפירת קבר כדי לקבור את הבת שלהם. ואכן שמו אותה בקבר וכיסו אותה בקצת אבנים, ועזבוה והיא עוד חיה. משחזרו החיילים הם הפסיקו הקבורה. ועזבו הילדה, והצטרפו להמשך המסע עד אשר הגיעו לעיירה אלכמיס. ושם נחו וישנו. אבי והדודה בדרה לא ישנו והשתדלו לבדוק מי עוד נושם כי הילדים הקטנים, מהם היו עייפים מאוד, וחששו שחס וחלילה מישהו פרחה נשמתו בשל הקשיים שבדרך.

בחצות הלילה, העיר אותם חנכל המדריך לקום ולהמשיך המסע בלילה. אבי סירב, בטענה: יש לנו ילדים וחושך ועלולים לתעות בדרך וכדומה. חנכל אמר לאבי, תקומו עתה ואַיים במקל שבידו על כל אחד שהתמהמה.

התברר אחר כך שעשה זאת במתכוון כדי להינצל ממפקחי הדרכים. ואכן. בלית ברֵרה נענו כולם וקמו והלכו בדרך בלילה מאלכמיס עד לרגלי הר השגה. מסעם ארך כלילה ומחצית היום עד אשר הגיעו לעיירה "אלעגז", אשר לרגלי ההר עליו שוכנת העיר החשובה מנאכה.

בעיירה "אלעגז" נחו, אכלו ושתו, לאחר יום של צום. עיירה זו נמצאת כבר מעבר לסכנות הדרכים. הדרך מאלכמיס עד אלעגז היתה הדרך המסוכנת ביותר.

חנכל זה, שידע את המצב, הוביל אותם בלילה שאיש לא ראה אותם בחלק המסוכן. ולא רק זאת. ייתכן והשמש הלוהטת היתה מזיקה להם, לכן משהגיעו ואכלו ונחו, הודו לחנכל והפסיקו להתרעם.

אבי גילה בדרך זו יכולת רבה. מי שלא יכול ללכת, נשָׂאוֹ על גבו מלבד המסייעים שהצטרפו אליו. למי שנקעה רגלו עיסה אותה, ניחם ושידל כל אחד: עוד מעט והסכנות והסבל יהיו מאחורינו.

משנחו, הגה אבי רעיון נפלא: הוא ילך לבד למנאכה. ויחזור עם אוכל וחמורים שישאו אותם במעלה ההר.

תחילה נתן כסף לאכסנאי כדי שיספק להם מזון עד שישוב. במקום זה היה מצוי המזון.

הלך למנאכה, חכר חמורים, נשא אתו אוכל למכביר, הביא אתו מסייע ממנאכה, וחזר חזרה לעיירה "אלעגז", לאכסניה שבה נמצאים אֶחיו, ומלוויהם.

בואו עם חמורים וצורכי אוכל הפתיע את אֶחיו והמלווים שאִתם, ולשמחתם לא היה גבול כי היה חשש לחיי אֶחיו הקטנים בעליה ברגל בהר "אלשגה". כי כשנסעו, חששו, שמא יתמה, ולא ימצא דבר לסייע בידם לעלות למנאכה. אך הרעיון היה טוב וחשוב.

משעה זו ואילך, הסכנות חלפו. האוכל נמצא. חמורים שיובילו אותם עד מנאכה

ישנם. ונותר בידי הדודה בדרה שהיתה הבכירה בבנות להכין צידה לדרך, לעלות על הרי ה"שגה" כדי להגיע למקום המנוחה מנאכה.

מאלעגז, נסעו למנאכה והתארחו בבית משפחת מנצור. תבוא עליהם ברכת טוב. מי שראה אותם במנאכה והכירם מקודם הזדעזע לראות מצבם: מאמץ הדרך, הרעב, הפחד — כל אלה עשו בהם שַמות.

כאמור, במנאכה היו להם אספקה וסחורות אחרות, כך שהעסקים המסחריים נמשכו כסדרם. עד אשר נפסק המצור, ואז חזרו לצנעא בריאים בנפשם ובגופם. ואתם מצרכים רבים עמוסים על חמורים, מודים לאל, שהציל אותם מכליה. ומודים לאחיהם אהרן ששמר עליהם מכל משמר בזמן גלותם.

סבי וסבתי נשאו ברכה לאבי אהרן ז"ל שהוא שיזם וביצע הנסיעה למנאכה, שהציל אותם מכליון בטוח חס ושלום. יהי זכרו ברוך.

ט"ו בשבט תש"ג

לכבוד משפחתנו היקרה בתימן ובעדן

מאוד יקרים.

בעוד לבנו שותת מדם הכאב ופצענו עדיין טרי ניגש אנוכי וכותב לכם שורות אלה והפעם אני כותבן וטובל את עטי בדמעה. תאמרו מה בפיך הפעם. שלומות, או נחמות, או בשורות טובות, מכל אלה אין לי ולא כלום. הפעם אערוך מענה לשוני, על דבר איום ומחריד על פטירת ראש משפחתנו, שומו שמים על זאת, כי אני צריך לכתוב לכם על מות אבינו היקר ולהודיעכם כי התיתמתי. על זאת תזעק כל אבן, ויספקו כף כל שוכני חלד, שחור משחור תוארו של מצבנו, גדול כים שברנו, על שניטלה עטרת ראשנו ונתיתמנו כולנו. אללי לי אללי לי על שמידת הדין דנה אותנו קשה ולקחה מאתנו את הטוב והנחמד והירא שבינינו. את השלם והנעלה שבתוכנו.

הנה תראו מה נורא וקשה מצבי במיוחד, רק לפני חודשיים וחצי נשאתי אשה ואמרתי בלבי, הנה עתה נשמחה יחדיו ותקוותי נכזבה. זהו אשר אמרתי, מידת הדין לא התחשבה אפילו עם מקרא כתוב וחתן כל שנתו... והניחה לנו את אבינו היקר לשמוח בו ולשמחו. אך עלינו עתה להצדיק את הדין, ולא להרהר אחר מידותיו של הקב"ה ולומר ברוך דיין האמת.

בעת כָּתבי מכתב זה אני משער שהגיעתכם הבשורה המבהילה ולבי מתפלץ בקרבי ובטני תרגז וכל גופי יחרד וירעד, איך אתם — ובייחוד סבתי ואמי — מתגלגלים על הקרקע ומיללים מר על האב היקר והדגול, ואומרות הייתכן כי אוי

משפחת חבשוש

אב בעל המרץ והעֲרוּת העדינות והענוה, הצדיק והתם יכוסה בעפר האדמה וייטמן בה בקוצר ימים. הוי מה גדולה יתמותנו ומה עצומה יתמותנו. אכן, כדאי הוא עניו זה שנבכה עליו ונקונן מר על נטילת נשמתו בלא עת.

עת אכתוב איגרת זו קולות נהי ומספד קינות וְיללות ממלאות את חלל ביתנו, ואנו המתאבלים יושבים במקום אבינו ובוכים על הנפטר, ומבַכִּים על מצבנו. באשר ניטל מאתנו אור גדול שהאיר את הבית, בתום וביושר בהגינות ובמידות המוסריות הנעלות. תאמרו, מה קרה לאב החביב והמסור לכל ואיך הכריעהו המוות. הנני ואסדיר לפניכם על ראשון ראשון, ועל אחרון אחרון. אבל בטרם אגש לענין, הנני ואספר לכם מעשה שהיה, זה כמה חודשים שבדמיוני עלה מדי פעם בפעם, שעתיד לקרות למשפחתנו אסון איום, וכל פעם שדחיתי ענין זה חזר והיה הן בלילה ובשעות עבודה, הן בשעת ישיבת מרגוע והן בעת קריאה, תמיד רדפה אחרי מחשבה זו אנה שהלכתי, וכל כמה שאמרתי זו היא הזות שווא לא הועיל, המשיכו סעיפֵי לחשוב. ולא עלה על דעתי שזו היא הגות שעתידה לקרות ולהתקיים בכל אימתה.

ועתה לענין. ביום השני קמנו בבוקר ואבינו מתלונן מכאב ראש חזק, מה שאתם קוראים צַארב. מיד בא הרופא שמטפל בו ונעשה כל מה שאפשר להקל עליו את הכאבים, וזה נמשך ארבעה־עשר יום, ואחר זה הוטב לו, וחשבנו שזה נגמר. אך ביום החמישה־עשר למחלה בטנו שילשלה דם, בכמות ניכרת, ומפני זה היתה סכנה גדולה כי יאבד כל דמו, וכידוע כי הדם הוא הנפש, ולכן הרופאים ציוו עליו שאסור לו לאכול שום דבר במשך חמישה ימים והקיזו דם מאדם בריא ושמו לו לתוך גיד היד והוטב לו. ואמרנו, בזה נגמר. ביום שבת. שהוא עשרים ושניים יום למחלה, התנפח לו בצוואר מתחת לאוזן וזה הקיף את כל חצי הפנים, והנפיחות היתה גדולה לאחר בדיקה. והרופאים קבעו כי זה מוקד (צנפור) שאין לו פטמה, ולכן החליטו לעשות ניתוח. ביום עשרים וחמישה למחלה, אחר זה הוטב לו, ואמרנו בזה נגמר, והרופאים התירו לו לרדת מהמיטה, ולטייל במקצת, ולאכול ולשתות במידה. עשרה ימים עברו ואנו שרויים בשמחה כי מיום ליום מצבו יותר טוב ולא תשערו את חדוותנו על זה.

ביום שלושים וחמישה למחלה התחיל להתלונן על כאבים בריאות, ומאותו יום ועד מלאת שבעים יום לא היה לו יום של אור, ומיום ליום שחרו עולה על השני. עד יום י״ב בשבט תש״ג. ביום זה ניטלה נשמתו בשעה ארבע אחר הצהריים בדיוק. במשך ימי מחלתו עשינו לילות כימים והזמנו את טובי הרופאים שהגיע מספרם לחמישה־עשר רופאים, והבאנו מכונות ריפוי שונות ועל כולן התפללנו לאל שד״י לשלומו ולבריאותו. ושום דבר לא עמד לפני מידת הדין. מצָדנו עשינו כל מה שאפשר ולמעלה מיכולתנו עד שהיה אבינו אומר, יחיא, לך לישון ותנוח מעט, ולאחותי, לכי ועשי את עבודתך, אל תזניחי את הילדות. ולבת עוזירי, את מתעייפת יותר מדי, לכי ונוחי, אל תחרדו, אני אבריא. ולכל אחד מאתנו החל מחדי וכלה

במאיר בן דודתי, וסלימאן בן אברהם עדני שעובד אצלנו היה תובע מהם ללכת לעסקיהם ולענייניהם. והיה בוטח בסייעתא דשמיא. ומפליא, מאז שכב על ערש דווי לא שמענו מפיו תרעומת, אדרבה היה מרגיע אותנו ומסביר לנו שהבריאות באה טיפין טיפין, ולא רק זאת, שמונה שעות קודם מיתתו היה קורא עתון ומתעניין לדעת מקום המלחמה ומקום הכיבושים, וגם עד לפני שלוש דקות דיבר אתנו על דא ועל הא ולא עלה על דעתו ועל דעתנו שהוא הולך לעולם האמת. אפילו בנשימה האחרונה היה מביט אלינו ומבחין את חרדתנו. אומר הוא לי ולאחותי ולנוגה ולרופא, בשעה שהיינו מסביב למיטתו — שבו ונוחו. אמנם השתדלו ועשו עוד מה שאפשר לעשות כי אני חש שנשימתי מתקצרת. ואחר זה שאל על הדודים ועל הנשים ועל אנשי הבית, שהיו בחדר השני, ופרש את שתי ידיו כאומר, ריבון העולמים קח את פקדונך. והסתכל עלי בעיניים של אב רחמן ומוכיח ומוחל, ועָצם את עיניו והרכין את ראשו לצד, וככה פרחה נשמתו. ואז בכינו לבין ברכיו בקול רם עד שלא יכולנו יותר לבכות, כי אמרנו, כל הזמן בכינו בהצנע על מצבו הקשה ועל הסכנה הנשקפת לחייו, כי חששנו שיֵדע מצערנו וסִבלנו וישפיע עליו רע. בימים האחרונים בקשתו היתה שהלכה ונשנתה, בני שב על יד מיטתי, אל תצא ואל תזוז. ובמשך ימים סיפר לי הרבה דברים, שאני אנסה לכתוב לכם את זה בפעם אחרת. אבל מדברים אלה למדתי הרבה, ידעתי עד כמה אדם זה גדול הוא וצנוע ועניו, ומה גדולה חיבתו למשפחתנו ושלֵמותה וטהרתה. הייתי מנסה להסיח אותו בדברים אחרים מפני שחששתי שיורע לו. אבל הוא היה אומר, אל תסיחנו לדבר אחר שמע את אשר אספר לך כי יכול אתה ללמוד מזה. והיה חוזר על הדברים אפילו באמצע הלילה ובשעות היום ובכל הזדמנות. ומעניין, כשהייתי נרדם לשעה קלה, היה מעוררני ומספר. אני הייתי שואל את עצמי וכי אין שהות אחרת, ולא שיערתי לי שקצו כבר נחתם. והדברים היו על עניני הפרט והכלל. אכן, גדול ויקר הוא אב זה, ובידינו נתגלגלה זכות גדולה ואיומה, להיות על יד מיטתו ובשעת נטילת נשמתו, ומי יתן ורוחו ודרכו תהא נסוכה עלינו ונלכה בדרכיו.

בוודאי תשאלו, מה הן המעלות אשר רצוי שנלמדן ונלך בהן. ראשונה במעלה הענוה. לכו ושאלו בחוצות קריה ובנתיבות דרכים ויגידוכם, היש מעלה יותר גדולה מהענוה? מעלה זו ליוותה אותו בכל דרכיו, אם זה בשעת משא־ומתן ואם בשעת שיחה עם הבריות, הן כלפי תלמידי־חכמים שהוא חייב בכבודם, והן כלפי בני אדם שהם חייבים בכבודו, בפני כולם נהג לדבֵּר בענוה, גם בלבושו וגם בהילוכו ובלימודו בין אם הוא למד או לימד. וגם בהתנהגותו עם הבית, אמנם הוא אב הבית וראש משפחתנו ולוֹ מגיע להנהיגנו אף על פי כן נהג להיות הצנוע בבית והוותרן.

מעלה שניה, יושר והגינות. אם חָנַנוֹ ה׳ במעלת הענוה חננו ה׳ גם בשתי מעלות אלה. כל אדם שנשא ונתן עמו וביקש עצה ממנו, דיבר לו בלב טהור ובאמת. צאו וראו היש אנוש אשר יאמר רימה אותי איש פלוני, אדרבה ידע להיזהר מפני מקרים של אבק רמאות, ותמיד דיבר בלשון נקיה וטהורה ועשה מעשהו באמונה וזה נהג לא רק כלפי עצמו, אלא שתמיד הִטיף שאחרים ינהגו כמוהו. הכלל, בשעת מסחרו

ודיבורו לא נהג לראות תועלתו הוא, אלא נהג לפי ואהבת לרעך כמוך, פסוק זה שהוא כלל כל התורה כולה היה כעין משקל בידו, ובעת התנהגותו עם הבריות שקל את מעשהו בזה.

מעלה שלישית, מעלה זו יוצאת משתי המעלות הקודמות, והיא יראת שמים. באשר מי שהוא צנוע הוא ישר ומי שהוא ישר הוא ירא שמים. הוא הכיר את בוראו ודבק בו ועשה את מלאכתו באמונה ובלב תמים, ואילו בשעה שהוא רחמנא לצלן גוסס שפתיו ממלמלות תפילת מנחה, וכל זה עושה בצנעה ובשקט, ואינו מתיהר במעשה זה, עליו נאמר והצנע לכת עם אלהיך.

מעלה רביעית — התמדה. מעלה זו היא פרי המעלות הקודמות, ואם אדם מסור במילי דשמיא הוא מסור גם במילי דעלמא הדא. ואל תאמרו היש משום זה עבודת שמים וקבלת שכר בצדה, ממילא שיש ואינן מופלות מערכן מעבודת הבורא. קשה לי לתאר במלים את מסירותו לצורכי הבית, ולמשא־ולמתן. בענינים אלה יש לו מרץ להפליא, ובייחוד בדברים של מצוה וצדקה. אני לפעמים הייתי תוהה על אבינו זה ועל גודל יכולתו, ובעיקר על חיבתו לעשות. תמיד אמרתי, מנין לך האהבה הרבה לעשות ולא לשבת בחיבוק ידיים, ואי המעין ממנו אתה שותה. והמפליא ביותר היה, שהתמסר גם לדברים שלא הורגל בהם, כגון קריאת ספרים וחיבורים על המתהווה בעולם, והיה משקיע בזה שעות שלמות. וכשהייתי שואלו על תוכן ספרים היה עונה לי ומספר את תוכנם בשלמות מפליאה. אזי הייתי מקנא בו ואומר, הלוואי וחוננתי גם אני ביכולת מעין זו, לטפל בעשרה דברים ולהגיע לשלמות.

מעלה חמישית היא אהבת המשפחה. מעלה זו היא אשר עמדה לנו שמשפחתנו תהיה חטיבה אחת. ואל תקלו בערך הדבר הזה, יש לו חשיבות גדולה עד למאוד, ובזכות זו שמה הטוב של משפחתנו הולך לפניה. והודות כל זה לראשונינו ואחד מהם הוא אבינו היקר שזה ארבעים ושלוש שנים שהוא נושא משא זה. אמנם משא כבד זה אולי הוא גרם לו קיצור באריכות ימים, אבל הן הוא אהב מאוד שלמות המשפחה, והוא החשיב את השלמות לפני תועלתו הגופנית עד שהייתי תוהה ועודני תוהה עד היום ושואל מנין לו כוח לשאת, ולהתאפק ולסלוח, זהו אשר אמרתי, אהבה גדולה עד למאוד היתה בלבו, למשפחתנו. לא אשכח לעולמים, ודומני גם בעת שאלך אחריו וביתי יהיה כביתו ידובבו אז שפתותי דברי שבח והוקרה, על מעשה הנסיעה עם האחים למנאכה , בעת הרעב בצנעא, מי שעושה מעשה זה אינו אלא אדם גדול ונעלה. כי כאן היה דבר הֵפך המקובל, בנוהג שבעולם אדם קרוב אצל עצמו תחילה. אצל אבינו זה המשפחה קרובה אצל עצמו תחילה מי ימוד ערכה של הצלת נפשות זו ומי ימנה מעלותיה, בשעה שהיה מונח על ערש דווי הייתי מתיפח בבכי ואומר, מה אני כי אעמוד בתפילה לפני ריבון העולמים לבקש רחמים על אבינו היקר, כי אם באתי להזכירך נורא עלילות מעשה הצלת נפשות שהיה על ידו, כי בתומי חשבתי, אולי מצוה זו תעמוד לפני מידת הדין, אך ברוך דיין האמת.

הנה רשמתי לפניכם מעין זכרון דברים אחדים, ממעלותיו של אבינו שתהא נפשו צרורה בצרור החיים, אבל אל תדמו בנפשכם ואל תעלו על שכלכם כי כתבתי דברי שבח עליו, תפקיד זה לא אוּכל לעשות, כי מה אני ומה כוחי, כדי לכתוב על גדול וטהור זה, הן כל מִלי לא יכילון לכלכל אפילו טיפה מהים ממעשיו הטובים, אם אגש להעלות את זכרון הנעלה והזך ייבָּצר ממני לעשות זאת ואפילו לכתוב עליו דברי הספד, כי כל קינה וכל נהי אינם יכולים להביע את גודל האבֵדה. אל תרגזו חס וחלילה ותאמרו, ומדוע לא הזכרת את יתר המעלות, כגון גמילות חסדים, הכנסת אורחים, תמיכה בתלמידי־חכמים, אהבת השלום וכו׳. הן אמרתי בראשית דברי — מעלות אחדות הזכרתי, ובוודאי תשאלו מדוע נטלו מפיך עוד מעשים, אענכם גם על זאת, אשא למשל פי. הנני דומה בעת כזאת לבית אשר היתה בו מרגלית והאירה את הבית. משניטלה, חושך שרוי בבית, ועתה הנני שרוי בחושך ולא אדעה מענה, אך כי קוצר לשוני כתבתי לכם לצאת ידי חובה. על כן שאו מספד ונהי לא על המת כי צַדקו לפניו הולך ומעשיו הטובים יאירו בדרכו, אך בכו בכה על הנשארים בחיים. והתפללו שדרכו ורוחו תהיה דרכנו, וזכרו לא ימוש מקרבנו, אמן.

וזאת אספרה לכם, קהל עדתנו החליט לפי הצעת מאיר בן דודתי להנציח את זכרו של אבינו ולקרוא את קרן העליה שעל יד עזרת אחים על שמו, תבוא עליהם ברכת אל שדי על מעשה זה שעשו.

בעתרת החיים
בנכם יחיא.

דודי אהרן בא לעזרתינו

מצבנו הכלכלי בבית קשה מאוד, משפחה גדולה, בנים ובני בנים ואורחים, ו״הקומץ אינו משביע את הארי״.

אמנם, ביתנו ביתו של פַּרנָסה ורבּה הראשי של הקהילה הרב יחיא יצחק הלוי זצ״ל, השם הגדול והפרנסה מועטה.

אני עסקתי בשחיטה לתושבי הרובע היהודי. התשלום בכמות בשר שנותן הקצב לפי ראות עיניו. מזה מכרנו חלק לקניית מצרכים אחרים, וחלק לצורכי הבית. אבי המנוח ז״ל קיבל סכום מועט מקופת הקהילה, שלא היה בו לכלכל בית בעל פיות רבים.

מאז מות אבי זצ״ל הורע מצבנו מאוד. היו אשר התנכלו לשחיטה שעליה התקיימנו ובנושא זה היה מאבק משפטי וציבורי קשה. שדודי אהרן זצ״ל השתתף בו.

בכוח בינתו וחכמתו, ובידעו את מצבנו הכלכלי הקשה, ובהתחשב בכך שהיינו בבית שלושה אחים טעוני מרץ רב ומסוגלים להרים כל משא, ובלבד שנשנה את

מצבנו הכלכלי, דודי אהרן ז״ל אחי אמי נ״ע קרא לי ואמר, תבוא אלי הביתה למחרת אותו יום שפגשני, רצוני לדבר אתך, והדברים נאמרו ברצינות רבה. לא ידעתי פשר הקריאה, חשבתי בלבי: בוודאי הטפת מוסר או דבר מעין זה. ישבתי אותו יום מהורהר ביום ובלילה. כי חפצתי לנחש מה ענינה של קריאה זו. למחרת, כפי בקשתו, התיצבתי במשרדו ולבי דפק בחזקה: מה הוא רוצה ממני.

כדרכו, קם במהירות ובמאור פנים, משָכני בידי ואמר לי: תבוא אתי למחסן. עד אשר הגעתי למחסן גדלה סקרנותי לדעת או לנחש מה חפץ הוא ממני.

במחסן אמר לי: לא תוכלו להתקיים מהשחיטה. אתה צריך לפתוח חנות ולעזור בכלכלת הבית.

והמשיך: אני יודע מצבכם, לך תשכור חנות ותגיד לי מה שכרה ואני אשלם, כי הוא ידע שאין בידי אפילו השכר. משעה שאמר לי הדברים האלה, רווח לי — והוא המשיך, והוביל אותי אל מחסן מלא קליפות קפה ממין משובח — משפחת דודי היו שולחים את גרעיני הקפה ליצוא ובקליפות משתמשים התימנים לשתיה במקום הקפה — ואמר לי: רואה אתה את הקליפות האלה, כולן יהיו לרשותך. הזדרז ועוד היום תשכור חנות ותבוא להוביל הקליפות.

עזבתי את דודי אהרן ז״ל ובעיני דְמעות שמחה ויצאתי ממנו בתחושה כי צמחו לי כנפיים, וחיים חדשים. דבר ראשון, הלכתי לספר לאמי נ״ע, עוד באותו יום שכרתי חנות קרובה לביתנו, ועוד באותו יום שיפצתי אותה וניקיתיה והיתה מוכנה למילוי סחורות. כי אני מכיר את אופיו של דודי: הוא אהב עשיה ולא מחשבה!

למחרת היום התיצבתי לפניו לומר לו שיפרע את השטר שהבטיח שהחנות מוכנה!

הוא הוביל אותי אל האחראי למחסן ונתן לו הוראות: שקול לו את קליפות הקפה ותוביל חלק לחנותו. וכך היה, פתחתי את החנות, ויש לי מצרך אחד, אמרתי לדודי, הייתכן שאתפרנס ממצרך אחד? אמר לי, ועוד איך! נסה ותיווכח, אתה מזה תפרנס המשפחה בכבוד ובטוב.

עידודו של דודי אהרן וגישתו האבהית עוררו בי אחריות משנה להצליח, כדי להוכיח לדוד אוהב זה שאני ראוי לאֵמון שנתן בי.

בדחילו ורחימו הִצגתי שק ראשון של קליפות קפה בפתח החנות הריקה — וציפיתי שהשם יעזור. ואכן, באותו יום מכרתי את שק הקליפות, רבים המפרים שיודעים מצבנו רצו לעזור ובאו לקנות. כך סברתי, אך למעשה הקליפות היו מסוג טוב כי למחרת חזרו הקונים של יום קודם להצטייד עוד מאותו סוג של קליפות — ב״ה המחסן של בית דודי עדיין מלא, ויכולתי למכור ממקור לא אכזב.

ביום השִשי. יום התשלום של הסחורה, סיכמתי מה עלי לשלם עבור הסחורה

משפחת חבשוש

שקיבלתי ומה הוא הרווח ואורו עיני, רציתי לתת הרווח כמקדמה על יתרת קליפות הקפה מחשש שיבואו סוחרים מנוסים ממני בענף זה ויקנו הסחורה, אך דודי אהרן ז״ל הרגיע אותי ואמר לי, זו סחורה בשבילך אך: ״קאע רגאל״, דהיינו ״תהא איש חרוץ״...

מאז פתיחת החנות, לפי עצתו והדרכתו של דודי אהרן ז״ל, השתפר מצבנו מאוד ועברנו ממסחר קשר למסחר בבדים בהיקף גדול, ופתחנו חנויות ברובע היהודי והמוסלמי. אַחַי הצטרפו למסחר.

כשאני נזכר כיום בשיפור מצבנו והדחף לכך, מצטיירת דמותו האצילה של הדוד אהרן ולבו הטוב והכֵּן לסייע ולעזור לזולת. עלי לציין בשמחה, כי עוד בחיים חיותו ראה את השיפור במצבנו הכלכלי ושמחתו היתה כה גדולה. מעניין, כשיצא כל יום לסייר בשוק ברובע היהודי היה שואל אותי אם יש לי בעיות, וכדרכו עודד, הדריך ואיחל הצלחה. והדברים היו כשיקוי בעצמותי ודחף אותי להשתדל בעסקים.

כזה היה דודי אהרן זצ״ל. אהבתו לזולת כאהבת עצמו, אהבתו לנו היתה כאהבתו לילדיו, ויותר מכך. תנצב״ה.

תרגום מכתב אדוני אבי אהרן זצ״ל

״לישועתך קויתי ה׳ לשנה טובה תכתבו ותחתמו

מצנעא אל ירושלים תִּבָּנה ותכונן — יפו היום יום רביעי י׳ באלול תר״צ 1930.

נר״ו הילד יחיא השם ישמרו ויחיו.

נודיעך, כי אנחנו במצב בריאות, תהִלה לשם יתברך כי טוב, ותמיד נשאל מהמקום ברוך הוא שתהיו בשפע ובריאות, כמונו, אמן כן יהי רצון.

אחרי דרוש שלומכם וטובתכם נודיעך, כי שלחנו לכם מכתב, בדואר שחלף מתאריך ג׳ מהתאריך הנ״ל ובו הודענו לך בכל החדשות בהרחבה. השבוע התכבדנו במכתבכם החשוב מתאריך 18 החודש שעבר, וכל הכתוב בו מובן לנו, ומאד שמחנו על קיום בריאותכם שזה הוא העיקר, וביחס למה שציינתם שזה חֲדשיים לא קִבלתם כל מכתבים מאתנו, בני, אין השיעור בזה! (ביחס לאיחור במכתבים) מכאן, בעז״ה נתמיד לכתֹב לכם בכל שבוע ואתם תחוייבו כל שבוע לכתֹב לנו, תודיעו לנו המצב אצלכם. ואיך המו״מ במסחר הולך והאם המו״מ במסחר בסיטונות או בקמעונות, וכמה אחוזים מרוויחים בלירה וכמה תצטרכו הוצאות שבועיות, מהר הודיעונו האמת...

בִּקשתי כי תניח הבנתך בלימודים ובמו״מ ובחשבונות.

ותשלח לנו התפִלין שהודענוכם לפני כן. ואם יש לכם צורך בדבר מה, הודיעונו.

ואין להאריך כי אם בשלומך הטוב הקב"ה יפגישנו בקרוב בטובה ובבריאות, ויצילכם מכל צרה וצוקה. ויפתח לכם שערי פרנסה וכלכלה ויאבד כל הקמים עליכם לרעה. וירויח מזונותיכם.

מסר שלום לכל הקרובים והם מוסרים לך רוב שלום טובה וברכה.

כמו כן בשבוע שעבר נודיעך כי בנת אלשרעבי חמאמה ואלבנת זהרה השם ישמרם ויחיים אשת דודך טוב השם ישמרו ויחיו. נסעו לשלום, נבקש מהשם כי יגיעו לשלום אליכם. אמך ואמי מברכים אתכם לילה ויום ושלום דורש בשלומך וטובתך. אביך אהרן בן סלימאן חבשוש.

דבר, יום ג' כ' בשבט תש"ג (26.1.43)

לזכר ר' אהרן חבשוש ז"ל

(במלאת שבעה לפטירתו)

בין שני אישים דגולים ביהדות תימן גדל המנוח, ומהם ירש את תכונותיו וסגולות נפשו: אביו היה ר' סלימאן חבשוש, מחבר "אשכלות מרורות" ודודו ר' חיים חבשוש ז"ל, אחד מחוקרי תימן הידועים, בעל כשרונות וסופר, שחיבר את "מסעות חבשוש", "דופי הזמן" וכמה דברי מחקר על תימן שעדיין לא ראו אור. אולם, פרשת חיי המנוח היתה שונה מן השניים הנזכרים, בעושר מאורעותיה ורוב תלאותיה.

המנוח גדל על ברכי תלמידי־חכמים. אך בגיל צעיר פנה לעסקי המסחר. ענוותנותו ועממיותו היו למופת: ידע להתמצא בין החלפאים והנדכאים, להקשיב לרחשם ולענותם, ולסעדם בחומר וברוח. והיה ידוע ברבים:

כל מי שפנה אל אהרן, לא הושב ריקם. מן המעולים והמסורים שבעסקני הציבור היה בתימן. אחד מ"עיני העדה", ולפי מושגי שלטונות תימן — אלה הם ראשונים לכל פגע: מאסרים, קנסות, גזֵרות, ובכלל — על כל דבר פשע — עליהם מוטלת כל האחריות, כי על כן "עיני העדה" המה...

תקצר היריעה מהכיל את כל הצרות והתלאות שמצאו את המנוח כעסקן ציבורי נאמן שנשא את כל ייסוריו בגבורה, בדומיה והמנוח חירף את נפשו ושׂרה עם עריצים — ויוכל.

לרגל עסקיו בילה רבות משנות חייו בנדודים נסיעות בדרכים מסוכנות. חלק רב משנות־נדודי אלה ישב בעיר החוף עדן, מקום שם יזרמון המוני שוחרי ציון מכל קצות תימן. הוי! אֵי עט סופרים אשר יעלה את כל תלאותיהם, טלטוליהם והרפתקאותיהם המסוכנות של עולים אלה במשך חודשים ושנים עד הגיעם לחוף

מבטחים? מה איומה הרגשת העולה הנזרק לעיר־חוף זו, באין לחם ואין כסות, אין קורת גג לראשו, באין קרוב ומכיר, באין תקוה לעלות לארץ הנכספת, ומה עצום היה תפקידו של המנוח שהיה מופיע כגואל לקבל את פני העולים כאָב ממש, מנחמם, מדריכם ומסייע להם בחומר וברוח. על ידו עברו מאות רבות של עולים לארץ, ובגינו ניצלו אלפי נפשות מֵרדת שחת.

לבסוף לא יכול גם הוא לשבת עוד בתימן, ויחליט לעלות לארץ אשר אליה נכסף במשך כל ימי חייו. וגם כאן, בארץ, המשיך לטוות את מסכת חייו והצליח, על אף גילו, להתמצא בכל שטחי החיים.

חיבה מיוחדת היתה לו לעניני ספרות בכלל, ובמיוחד לעניני ספרות תימן. קרא הרבה והתעניין בכל אשר נכתב ונדפס, ואף השתתף וסייע בהתלהבות רבה בהוצאת כמה ספרים לאור, כגון: סידור התפילה הידוע "עץ חיים" (5 חלקים), שנדפס בהידור רב, ו"מסעות חבשוש". ועוד היתה ידו נטויה להוציא לאור כמה ספרים חשובים שעדיין לא ראו אור.

בין המפעלים הציבוריים החשובים ביותר שלהם התמסר בזמן האחרון יש לציין את ה"קרן לעליית יהודי תימן שע"י עזרת־אחים" שהיה הראשון שנתן לה יד, לא בלבד בתרומה חשובה אלא גם בעשיה ממש. למפעל חשוב זה היה מלוהב מאוד.

קשה היתה מחלתו, כבדה וממושכת, אפילו אדם צעיר לא היה עוצר כוח לעמוד בנסיון במחלה כזו. ועד יומו האחרון לא עבר יום שלא ישאל: מה נעשה לקרן העליה, כמה כסף כבר אספתם, מה אומרים המכתבים שנתקבלו מעדן וכו', אף תיכן תכניות לפעולה לכשיבריא.

בשבת האחרונה לפני פטירתו ציווה לבנו: "הבֵא לי את ספר שירי ר' יהודה לוי וקְרא את השיר: 'ציון הלא תשאלי'". והבן, קרא פעם ופעמיים כשהמנוח מאזין ונהנה. ואחר אמר: "דברים אלה הם מזור לנפשי המפרפרת בייסוריה".

כזה היה האיש: חי, רענן, תוסס, פועל ומפעיל, עֵר לכל הנעשה. לא כהתה ערותו ולא נס כוח פעולתו עד יומו האחרון.

דרכו ומעשיו יהיו לנס לכולנו.

מאיר לוי

הארץ, יום ג' י"ג שבט תש"ג 19.1.43

ר' אהרן חבשוש ז"ל

אתמול נפטר בתל אביב לאחר מחלה ממושכת בשנת ה־60 לחייו ר' אהרן חבשוש ז"ל, נצר למשפחה רבת יחס. בנו של ר' סלימאן חבשוש מחבר "אשכלות

מרורות" ובן אחיו של ר' חיים חבשוש, החוקר מחבר הספרים "מסעות חבשוש" ועוד כמה דברי מחקר על תימן.

המנוח שימש בהיותו בתימן אחד העסקנים הציבוריים החשובים ורבי המעש. כל ימיו התגעגע לעלות לארץ ורק בשנת תרצ"ו זכה לעלות, וגם בארץ המשיך לתמוך תמיכה חמרית ומוסרית במפעלים ציבוריים וסוציאליים חשובים. אחד המפעלים החשובים שבו השתתף בפועל — הקרן לעליית יהודי תימן שנוסדה בזמן האחרון. ירא שמים ושוקד על קיום המצוות, היה ער לכל דבר סוציאלי וציבורי, בהתנהגותו האישית והציבורית ובמגעו עם בני אדם סימל את היושר, ההבנה והסלחנות. מותו — אבדה כבדה ליהדות תימן וליישוב.

ולענין מקום הקבורה: זכות ומעלה גדולה היא למי שזוכה עכשיו להקבר בבית הקברות הישן. רק יחידי סגולה זוכים לכך, יתר העם — נקברים בבית הקברות החדש שבנחלת יצחק הרחוקה מתל־אביב.

שבעת ימי האבל היו גדושים מנחמים. יום יום מלאו את הבית, משעה 4 לפנות בוקר ועד שעה עשר בלילה. באו לנחם אנשים מכל קצות הארץ. גם בעתונים "דבר" ו"הארץ" היו תנחומים. לסעודת ההבראה שהיתה באור ליום ב' שביעי לאבל — באו רבים. ביום השלישי כ' שבט במלאת שבעה לפטירתו התפרסמה רשימת הערכה עליו בעתון "דבר" (הרשימה צורפת למכתב). יש עכשיו כמה הצעות להקים לו מצבת זכרון רוחנית נצחית, כגון: פתיחת ספריה על שמו, או הדפסת אחד מחבורי חיים חבשוש על שמו. וכן, וכן, נקוה, שההצעות האלו יתגשמו במלואן.

כן, ברצוני רק לציין לך ענין אחד שהמנוח התלהב לו מאד ותמך בו בכל לבו ובכל נפשו ובכל מאודו, וזוהי הקרן לעלית יהודי תימן שהקמנו הוא היה כל כך דואג לה, והשתדל בכל כוחותיו לתמוך בה ולסעדה בכל הדרכים והצורות. כי הרגיש בודאי שזהו מפעל כביר ורב ערך שבכוחו לעשות גדולות, באמת, איני יכול לתאר לך איך היה מתעניין בה וחושב עליה. פעמים הייתי שואל את עצמי: מהו סוד ההתענינות הזאת? למה הוא כל כך מתלהב כשהיה מדבר על קרן העליה? עד יומו האחרון ממש, בשעה שהוא מתהפך ביסורים ממחלתו לא חדל מלהתעניין בה ומלשאל פרטים עליה. ואנכי לא ידעתי, ולבי המטומטם לא גלה לי כי זו המפעל הצבורי שבו סיים את חייו ועל ידו הנציח את שמו.

אכן, גדולה האבדה. אבדה שאין לה חליפין. אוי לנו מה אבדנו. אין תנחומים לשברנו תשובה על כל הענינים שכתבת בשני מכתביך — אשלח לך מחר.

בלב נשבר ונדכה
שלך מאיר

מכתב ניחומים לחיים בנו של אהרן ז"ל מאת מאיר בה"ר יחיא יצחק הלוי הי"ו.

משפחת חבשוש

הבשורה הרעה על פטירת אבינו אהרן ז״ל שהגיעה לצנעא

אותו יום חקוק במוחי, קורותיו ומאורעותיו. הגיע מברק מארץ ישראל, בו מודיעים על פטירת אבינו אהרן זצ״ל.

בחדר האורחים הגדול התאספה המשפחה להתאבל על בכיר ובחיר בניה, אהרן.

אחים ואחיות, אשתו — אמנו, בניו. סבתנו נצ׳רה, אשה גדולה זאת, ראתה בחייה — מות חמישה מבניה: מֵבין, לולוה, חיים הי״ד, אהרן, מנחם ז״ל — וזה הגורל הגרוע ביותר לראות בנים מתים בחיי הוריהם. והסבתא התנסתה בזה. רחמנא ליצלן.

לנו לא היה צורך להתעסק בקבורה וכו׳. ולכן, מה שנותר לנו הוא להתישב ולקונן על האבדה הגדולה למשפחתנו. כי היה אב לבית ולכל המשפחה. המוני המנחמים, ציינו את אופיו הטוב, את נדיבות לבו, וכושר מעשיו הטובים.

האיש — בין המתאבלים עליו — שקלע אל השערה, היה הדוד מנחם ז״ל, שאמר: ״התפרדה החבילה! התפרדה החבילה!״ היה פורך ידיו וחוזר על הדברים, ובוכה וזועק, מי שידע למה הוא מתכוון, העריך מאוד את קביעתו, שבמות אהרן ז״ל מתה אתו אחדותה ושלמותה של המשפחה, מכיוון, שאין עוד מי שיטיל שלום במשפחה. מי שדחה טובתו למען טובתה של המשפחה. אין כאהרן, שלפעמים ויתר על כבודו ודעתו ובלבד לשמור על שלמותה, אין באחים אחר שידע לכוון ולאחד את הקצוות. לנתח בעיות באִזמֶל חד, ולסלק סרכות, יכולת ההתמדה, הביצוע וההיקף היו באחי אהרן ז״ל.

קווים לדמותו

יחסיו עם הבריות, ובייחוד עם הסוחרים שהיו קשורים עם המשפחה, היו יחסים של הבנה והדדיות. הוא בנה אִתם יחסים המושתתים על תועלת הדדית. העריך מאוד את תרומתו של הסוחר הבודד למאמץ המסחרי של המשפחה, כך העריך אותם, רבים מהסוחרים קיומם הכלכלי הודות לסיועו, במתן אשראי, בעצה, בהדרכה ובעידוד, כמעט יום יומי בייחוד בשלבים הראשונים.

האחים חבשוש, בניו של סלימאן חבשוש זצ״ל, היו בעלי מזגים שונים ותפישות שונות מטבעם של הדברים, והוא חָפף על כולם וניווט את ספינת המשפחה, כרב־חובל בעל נסיון טוב ויכולת עצומה.

גם בעתות משברים סוערים בים העסקים ידע לשמור על קור רוח ולא לאבד כיוון, במסחר יש הצלחות ויש כשלונות — היה אומר תמיד — אך אין להתרגש. כל דבר יש לנהל ברוח טובה ובסבלנות ובציפיה לעתיד טוב...

אהב את המסחר, ובעיקר את ההתמודדות שבו וככל שהעסקים גדלו והתרחבו ביבוא וביצוא, כך גדלה יכולתו והבנתו בשטח זה.

יחסיו עם הממשל היו תקינים וטובים, החל מהאימאם יחיא, שַליטהּ של תימן, וכַלֵה בשופטים והקאדים. כל אלה ביחד, העריכו את יושרו. כנות לבו ודבריו. הם העריכו את עמידתו על זכויותיו. מאידך גיסא, ידע חובותיו להתייצב בפני עוולים ומעשים רעים. בייחוד כלפי שופטים שקיבלו שוחד ועיוותו הדין בעיקר בענינים ציבוריים.

השמירה על כבוד הציבור, שלימותו וטובתו היו חלק משמירה על כבוד המשפחה, שלומה ורכושה. כשראה עוול משווע כלפי בני עדתו, לא הסתתר בבית ואמר מה הנאה להרגיז את הגוי, השופט, הפקיד, השוטר, וכדומה, אלא התקומם נגד העוולים, יהיו מי שיהיו, כי בנפשו הדבר, הצדק היה חלק מהווייתו, ומלחמה לו ברֶשע, ותהיה הסכנה כאשר תהיה. אציין להלן מעשה שהיה.

קרה שעצרו את דַבָּרהּ וראש קהילתה של עדת יהודי תימן, הרב יחיא יצחק הלוי זצ"ל, משנודע לו הדבר, התיצב בפני האימאם וביקשו, לא לעצרו עוד על־ידי שופטים עוולים ונוטלי שוחד — ואכן, ניתנה הוראה לכל השופטים בחותמת האימאם: "מכאן ולהבא לא לעצור ראש העדה. ובכל דבר שנוגע לו, להעביר אלי".

אוי לו למי שיוציא לעז על המשפחה או בני המשפחה, בכל צורה שהיא, על דרכם המסחרית, או על התנהגותם, והדברים הם פרי לעז, לשון הרע ומגמה להזיק לשמה הטוב של המשפחה, הוא היה תובע בתקיפות את עלבונה, מאידך גיסא, תבע מבני המשפחה את מה שתבע מאחרים, תבע מעצמו כלפי אחרים. אבינו נחן במדת הפשרה והוויתור בשעת הצורך. אלה מידות חשובות בחיי האדם, והן מידות החסד ושאדם עובר על מידותיו. בייחוד כשהזולת צודק, בחינת "עולם חסד יִבָּנה"! במשא־ומתן המסחרי טרח לא להדריך אדם בצורה שיגָרם לו נזק, להֵפך: הדריך את הסוחר בדרך הרצויה כי חשש שהסוחר יינזק ואז הוא יפסיד. ולכן, הדרך הטובה היא, לתת לסוחר עצה על דרך מועילה. דבר ידוע היה אצל הסוחרים: רצית להצליח — שאל בעצת אהרן חבשוש זצ"ל.

ביטל רצונו, מפני רצון אחרים כשנוכח שהוא טעה והכיר בשגיאתו, לא התנשא לאמור: קבעתי, אמרתי, אלא שקל הענין מחדש בעין בוחנת. לקח נייר ועפרון וחישב חשבונות רבים, ובלבד שיהא ברור לו, מהו טעותו.

כשבא סוחר להתלונן, היה מקשיב לו והולך לקראתו, בדברים ובמעשים. נותן לו הנחה כלשהי ובלבד להחזיקו על התקן ועל הקשרים המסחריים עם המשפחה. מנסה בכל כוחו לשמור על קשרים טובים.

ידוע סיפור אחד מני רבים, בא אחד הסוחרים הערבים, שהיה חייב סכום מסוים, למשפחה כדי לשלם, וביקש הנחה, אבינו רצה לתת לו הנחה קטנה ובלבד לקבל הכסף. האח הצעיר טען כלפי הסוחר, שלם הכל ואף פרוטה הנחה. כל נסיונו

של אבינו להעמידו על טעותו והתעקשותו. לא הועילו, הערבי לקח כספו והלך. הכסף נשאר אצלו, והחוב רשום בספר למרות המשפטים וההוצאות הגדולות. הקשורות בכך.

מעניין לציין, שמאז נפטר אבא ז"ל בשנת (תר"ג 1943) עברו כבר ארבעים ושתיים שנים. מאז ועד היום מקרינה דמותו על כל צעד בחיינו, אורח חייו, התנהגותו, משמשת לנו דוגמה, תמיד נשאלה השאלה איך היה אבינו נוהג במקרה מעין זה, ומה היתה עמדתו בנושא מעין זה.

לא נסה דמותו מעלינו ורוחו מלווה אותנו. תנצב"ה.

הבשורה הרעה על מות אבי אהרן ז"ל בעיר עדן

כחודשיים לפני קבלת בשורת מותו של אבי ז"ל חדלו להתקבל מכתבים ממנו במשך כחודשיים. זה היה בשנת 1942, בעיצומה של מלחמת העולם השניה.

הענין תמוה היה בעיני, כי אבי היה כותב בתמידות ועונה מיד. היה לו מנהג: כשהתקבלו המכתבים קם וישב בלילה וכתב נוסח לתשובות ואחר כתב המכתבים. העקרון אצלו — תשובה מיָדית. אם נדחתה התשובה, זה קורה שלא באשמתו.

למרות מכתבי ושאֵלתי מדוע לא מתקבלים המכתבים מאבא קיבלתי תשובות: "הכל בסדר"! וככל שהתארך הזמן חששותי גברו לאמור מה קרה. הכל שיערתי. אך לא שיערתי מחלה שלא יקום ממנה. אדרבה, עוד באותו פרק זמן הֵשיא את אחי יחיאל הי"ו אשה ת"מ והשמחה שרויה אצלו ובביתנו שבארץ ישראל.

היום המר והנמהר, יום הבשורה הרעה, הלכתי לשוק כדרכי בכל יום. פגשו אותי מנחם מנצור ובנין שוכר, ידידים ועסקנים בקהילה, ואמרו לי להמצא בערב בבית. כי הם רוצים לבוא להתארח אצלי. דבר זה התמיה אותי. מה פירוש הדבר, מזַמנים את עצמם אלי, רציתי להתנחם ואמרתי בלבי, בוודאי יש ענין ציבורי שצריך להיוועץ בו.

לפנות ערב, באתי הביתה וראיתי אנשים יושבים עצובים בביתי. כשראיתים, נחרדתי: מה קורה, מה רוצים ממני, חשבתי על כל דבר אך לא על מות אבי אהרן ז"ל. אני עוד מהרהר. באה קבוצת יהודים מתושבי עדן והצטרפו אל היושבים. רציתי לצעוק אך כבשתי קולי, מה אתם עושים לי, ספרו מה קרה, ואז הודיעו לי שאבי אהרן נפטר בארץ ישראל. לשמע הבשורה כרעתי תחתי, החדר נראה חשוך והכל הסתובב בו כמו סביבון. התכווצתי בתוכי והתפרצתי בבכי עמוק מתוך הלב: על דמותו הזוהרת של אבי שאינה, על נפשו הגדולה שעלתה לשמים, על חסרונו בתוכֵנו, על יתמותנו מאב גדול, חונן וחומל... הקהל שבא לנחמני ניחם אותי. ואני מיאנתי הינָחם; כי לא יכולתי להשלים; תנצב"ה.

משפחת חבשוש

בדרכי המסחר
סמוך למות סבי שב אבי אהרן מעדן

בשנת התרפ"ב (1922) מת סבי סלימאן זצ"ל. אבי אהרן ז"ל היה אז בעדן. הוא נסע מצנעא בשנת 1920 ונשאר כל התקופה הזו בעדן. כנציגה של המשפחה. סבי, שהיה חולה וחש שימיו ספורים, קרא לאבי לשוב לצנעא מיד! ואכן, אבי, שבאה לו בקשה זו לשוב במפתיע, עשה הכנות מזורזות לשוב. בדרכו לצנעא בעיר חודידה נודע לו שסבי מת.

כשהגיע לצנעא, מצא את עצמו ומשפחתו יתומים מאָב. שהיה המתכנן, המדריך והמוביל, ועל כן עמדה לפניו שאלת המשך קיומה ועסקיה של המשפחה. כי חשש שתתפורר.

כבכור המשפחה מי שליווה את סבי לכל אורך הדרך, ראה לפניו תפקיד חשוב, וגבש את המשפחה בימי היתמות הראשונים, כדי להמשיך ביחד. את אחיו מנחם ז"ל, שהיתה לו חנות למסחר במקומו של האח חיים שנרצח הי"ד — בשוק היהודים. הביא הביתה לעזור לעסקי המשפחה וסגר את חנותו.

בצנעא התעכב כשלושה חודשים ואחר כך נסע לעדן — לטפל בענינים שהניחם בשל קריאת סבי סלימאן ז"ל — יחד עם הדוד טוב הי"ו, במגמה שהדוד טוב יישאר בעדן כנציג המסחרי של המשפחה ואבי יָשוב לצנעא כדי לבסס את הקיים, וליצור ישות משותפת לכל המשפחה.

נסיעה ראשונה לעדן

הדוד טוב הי"ו מספר על נסיעתו הראשונה מצנעא לעדן: "נסעתי עם אחי אהרן לעדן לפי בקשתו, למלא מקומו שם, עדן היתה חוליה חשובה במסחרינו. היא היתה הספקית ליבוא למרכזי תימן, וכן קלטה את סחורות היצוא של תימן ובראשן הקפה, נסענו בדרך הדרומית לעדן הנקראת דרך היבשה.

בדרך לעדן הכיר לי אחי אהרן את הסוכנים של המשפחה , וכן אנשי מסחר ואנשים חשובים. כשהגענו ללחג', עיר גבול בין תימן לעדן, הציג אותי אחי אהרן בפני מנהל מכס לחג', זה הסתכל עלי בתמהון ובזלזול. ואמר: "זה יֵצג את המשפחה?!" מטעמי נימוס. אחי אהרן לא הגיב.

אני, כששמעתי את דבריו, רגזתי מאוד. ואמרתי בלבי, עלי להוכיח את עצמי ולייצג את המשפחה בצורה נאה, במרץ, בכנות וכבוד, כיאה לחינוך שקיבלתי מאבי ז"ל.

אחי אהרן ז"ל, לאַחר ששהה בעדן כשלושה חדשים, בהם הסביר לי דרכי המסחר בעדן, והאנשים שאנו בקשרי מסחר אִתם, וקשרי ידידות, והציג אותי

כשליחה ונציגה של משפחת חבשוש, נסע חזרה לצנעא שם חיכו לו האחים ופקידים רבים שבשירות המשפחה.

בשירות בעדן, הובהר לי מה רבה המלאכה ומה גודל היקפה, יבוא יצוא משלוחים, חישובי חליפין של מטבעות תימן ועדן ואחרים וראיית נולד בנושא זה, יחסים אישיים בציבור ובממשל. וכדומה. לסיכום, העבודה עצומה ויש להתגבר עליה!"

הדוד טוב חזר לצנעא עם נסיון רב. ולאחר זה, בשנת 1925, נסע שוב מצנעא לעדן עם עזר, בן הדוד מנחם, והתעכו שם כשנה, ובשל פרוץ מחלת הכולירע חזרו שניהם לצנעא בבהילות, מחשש פן תדבק בהם חס וחלילה המחלה.

בשנת 1929 נסע הדוד טוב הי"ו לעדן עם כותב הטורים האלה, בנסיעה זו גמלה ההכרה בלבו של הדוד טוב הי"ו לא לשוב עוד לתימן אלא לנסוע לארץ ישראל כדי לנסות להשתרש בארץ, ניתן לומר כיום, שענין זה שמר בלבו, ולא גילה את תכניתו, מגמתו היתה ליצור עובדה; לצאת מהמחשבה והרהורים אל המעשה בפועל.

לדוד טוב הי"ו, קדם בנסיעה מחוץ לעדן הדוד נסים ז"ל. והתעכב בעיקר בירושלים. בדרכו לשליחות מסחרית בסוריה ובמצרים, מצבה של ירושלים היהודית בימים ההם עשה עליו רושם מדכא, בירושלים, התארח בביתו של הרה"ג מרי יהודה ב"ר אברהם חבשוש זצ"ל, אשר בשכונת נחלת צבי. למרי יהודה ובנו היתה חנות קטנה בשכונה זו, בה עסק במסחר. החנות עשתה עליו רושם מדכא עוד יותר, ועל כל פנים לא התרשם שאפשר לסחור עם ארץ ישראל. ואילו היתה המשפחה מטילה עליו תפקיד של חלוץ המחנה, ספק אם היה מסכים לקבל עליו לאחר התרשמויותיו בביקורו בארץ.

עליה לארץ, ופתיחת סניף לעסקי המשפחה

כאמור, מגמת הדוד טוב הי"ו היתה בנסיעתו הפעם לעדן לעלות לארץ ישראל. ואכן, בשנת 1929 נסע ארצה והתגורר בתל־אביב בכרם התימנים, לאחר שהזמין מצנעא את הדוד נסים ז"ל לבוא לעדן למלא את מקומו, וכך היה. הוא נסע לארץ ישראל, ואני והדוד נסים נשארנו בעדן.

הדוד טוב מספר: "משהגעתי לארץ ישראל ניגשתי במרץ רב, לבדיקת אפשרויות לפתיחת סניף לעסקי המשפחה. זו היתה מטרה של המשפחה, שהיה צורך מי שיוציאה אל הפועל. ואני החלטתי להפעילה, נסיון של יבוא ויצוא, שיווק, היה בידי, למדתי מעסק המשפחה והיה צורך לבדוק במה ניתן לסחור ולהצליח התברר לי שיש שני מיני צרכנות: הערבית והיהודית, חיפשתי נקודת אחיזה איתנה להתחיל דרכה ושסיכוייה טובים, ואכן, שוק העיר העתיקה שימש לי בית אולפנא לצרכי וצרכי המסחר בירושלים.

משפחת חבשוש

לכן ערכתי רשימת מצרכים שונים, בייחוד בשטח התבלינים, השוויתי מחירים עם חו"ל, למדתי את בעיות המכס ודרכי המשלוחים, מחירי ההובלה וכדומה. וסיכמתי לעצמי, צריך להתחיל בנסיון מעשי, והוא אבי הפתרון. והוא שידרבן אותי לפעול הלאה".

כידוע, מרבית יבוא התבלינים מגיעים מהודו, אך המרחק מהודו לארץ־ישראל רחוק. ויש צורך בתקופה ארוכה, עד ליצירת קשרים מסחריים פוריים ומציאת קווי אניות המובילות בדרך לישראל. תחת זאת, החלטתי לייבא דרך משרדנו שבעדן, ששם מצויות סחורות הודיות, כולל תבלינים, בכמויות גדולות ובמחירים נוחים. ולפעמים אפילו יותר זולים ממחירי הודו. משום שההודים היו מוכרים סחורות בעדן וקונים זהב, ומבריחים את הזהב להודו ומוכרים אותו, במחירים גבוהים מאוד לעומת המחיר הרשמי.

העברת הסחורות מעדן ליפו היתה באוניות ישירות או באוניות דרך פורט־סעיד וברכבות של מצרים — ארץ ישראל. תוך זמן קצר.

היו עוד תנאים נוחים, המטבע של הודו, הרוביה, היה צמוד אל מחיר השטרלינג ואל המטבע הלירה הארצישראלית כך שהיו הקלות רבות בנושא במטבע. לסיכום, סחר זה היה במסגרת אזור השטרלינג. כך שמותר היה להכניס סחורות לעדן, ללא מכס. וזו הקלה נוספת על המסחר בעדן, אליה וממנה, גם היצוא והיבוא ממנה ואליה ללא ביקורת. וללא הגבלה, פרט לזמן מלחמת העולם שהיה פיקוח שלא להעביר סחורות לאיטליה, שהיתה קשורה עם גרמניה הנאצית. או לארצות הקשורות אתן.

חבשוש תרם בד לתכריכין, והאמאם יחיא תרם מחצלות לתכריכין

בשנת 1934 היתה מגפת טיפוס בתימן שהפילה חללים רבים. היא עברה מצנעא לכפרים. ומאזור לאזור אחר. בתימן בשל חוסר תרופות. וחוסר מקומות אשפוז.

מגפות מעין אלו היו מתפרצות ללא מעצור מדי פעם. וקוצרות בתושבי תימן ומשאירות חללים רבים.

היו מתים אשר אין להם קוברים, והיה צורך לקברם ולכָרכם בתכריכין. בשעתו, פנו לאימאם יחיא שיתרום תכריכין. והוא תרם מחצלות לכרך בהן המתים. אגב, דבר זה היה מקובל בימי קדם.

פנו לאהרן חבשוש והוא תרם כמות גדולה של בד לבן לכריכת המתים.

מתנגדיו של האימאם הפיצו ענין זה, בכל תימן ובשידורי הרדיו שלהם בכל הזדמנות ובכל עת, כי חבשוש תרם בד! והאימאם מחצלות.

משפחת חבשוש

סיפורו של א״צ אחד מִני רבים

מצב הכלכלי של א״צ בכל רע. בבית מתקיימים על ארוחה ביום כל נסיונותיו לעבוד ולהסתדר בחיים. לא עלו יפה. בכל אשר פנה נחל אך כשלון.

את ימיו כילה בתפילה שהשם יוציאו מהאפילה בה הוא נמצא.

באחד מימי השבוע עבר בשוק, וראה מישהו שנוסע לארץ־ישראל מפַנה חנותו. ניצנץ במוחו רעיון: ולמה לא אשכור חנות זו והשם ישלח לי פרנסה. אך מניִן לוקחים כסף ראשון ולוּ דמי שכר החנות ודמי מעט קרשים להוספת אצטבאות וסידור צורה נאה לחנות?

חזר הביתה ותקוה בלבו. אך מנין יקח כסף. חשב ומצא, כי ימשֵכן ספר מנורת המאור בבית חבשוש, ובכסף זה ישלם השכירות וכדומה.

ואכן, מִישכֵּן את הספר, ושכר החנות ושיפצהּ, אך התברר לו, שלא חשב מספיק, ולא צפה העתיד, כמאמר התנא: במשנה אבות. ״איזה הוא חכם? הרואה את הנולד״.

היה בתחושה קשה ומרה. אמר בלִבו. הלוואי ולא התחיל. ומה יאמרו עליו הבריות? ״שכר חנות, שיפצה, ולא חשב על סחורה״.

״סברתי בלבי אלך לאהרן חבשוש ואספר לו עניני כדי שיעזור לי, אך רגלי לא נתנו לי לצעוד. עוד שאני מהרהר על מר מצבי, התייצב לפני בפתח החנות אהרן חבשוש ז״ל ונהרה באה ללבי, אך לא ידעתי מה יאמר לי. פָּתח הוא ואמר לי שלום עליכם. דע, אני עובר כל יום לראות אם גמרת השיפוצים, ומאחר וגמרת, סגוֹר החנות ותבוא אתי!

הוביל אותי לבית, בו מרכז מסחרם.

בדרך שאלני, באיזה ענף אני רוצה לעסוק, אמרתי לו, בענף הבדים, בבית מסחרם היו גם סחורות לענפים אחרים.

כשהגענו לביתם ולמחסני סחורותיהם ניצבתי מבוייש ולא ידעתי במה לפתוח הפה כי ראיתי לפני מחסנים עם כמויות עצומות של סחורות מכל המינים ומכל הארצות, ואיך אזמין סחורה ואין לי לשלם.

אהרן, אשר ליווה אותי למחסנים שבביתם, הבין את היסוסי, הוא הוציא פתק מכיסו שהיה כבר מוכן, מסר לאחראי למחסן, ואמר לו, תוציא לו סחורות אלה, הרשומות בפתק ותחייבו בפנקס... ותעזור לו איך להובילן. עמדתי נדהם. חשבתי כי שכח אותי, אך לא כן הדבר! חשב, וטרח לבחור לי סחורות תואמות לשיווק ובמחירים נוחים כי הייתי מחסור כל ידיעה, ונפרד ממני באיחולים להצלחה.

הובלתי את הסחורה לחנות וסידרתי אותה במדפים, ונשאר לי לצפות לרחמי שמים ולקונים.

משפחת חבשוש

השעה היתה לפני הצהריים ואהרן עבר על ידי בדרכו בשוק הרובע היהודי בשעות הצהריים, כמנהגו יום־יום.

הסתכל על הסידורים בחנות, עודדני ואמר: בשעה טובה! כנהוג בכל יום ששי בשבוע, עובר גובה מטעם משפחת חבשוש לגבות כסף מהחנויות החייבות כסף. קראו לזה 'נגמה', דהיינו תשלום על החוב.

הגובה לא עבר אלי, כנראה בשל הוראה מיוחדת, כי עדיין אני חדש, אמנם אני כבר מכרתי באותו שבוע והתפרנסתי והכסף שייך לבעל הסחורה. סגרתי את החנות והלכתי לביתו של אהרן חבשוש ז״ל ומסרתי לו כסף הפדיון של אותו שבוע. הוא קיבל את הכסף ואמר לי, לא תצטרך לסגור את החנות. הגובה יבוא אליך.

אותה שבת, הייתי כל כך מאושר, החזרתי חוב, צרכי השבת והשבוע היו לי. מישששתי בכסף ריאלים (מריה תרזה) כאשר לא ידעתי, הייתי שבע רצון, ומלא בטחון כי אצליח בחיים.

ואכן התפרנסתי יפה ופירנסתי ביתי בזכות אותה נשמה טובה ששמה אהרן חבשוש זצ״ל תנצב״ה.

בתי־סוהר ושחרור אסיר

אדם שנגזר עליו מאסר בתימן, אוסרים אותו ואין הממשל מספק לאסיר אוכל. משפחת האסיר מספקת לו מזונו.

האימאם יחיא היה מתחשב באסירים היהודים בחגי היהודים. ומשתדל שתימצא סיבה שישחרר אותם בחגיהם.

באחד הימים הסמוכים לחג סוכות, ביקר המנוח אבי ז״ל אצל האימאם יחיא להתיעצות בנושא פרטי.

כשנגמרה השיחה, ואבי ז״ל עמד ללכת, שאל אותו האימאם מתי חל חג הסוכות. אבי ענה לו: בעוד יומיים. אמר לאבי ז״ל: ״בבית־הסוהר יש שני יהודים ודעתך שיישארו לחוג בבית־הסוהר?״ ענהו אבי ז״ל: ״ביד הוד מעלתו לעשות! ובידי רק לעזור״. ענה האימאם: ״אם אתה תכתוב לי כתב ערבות שיתנהגו בטוב להבא, אני אשחררם!״ אבי ז״ל לא היסס, וכתב כתב ערבות במקום, למרות שלא הכיר אותם ולא ידע סיבת מאסרם!

האימאם מסר לו השחרור ואבי הלך בעצמו לבית־הסוהר למסור להם השחרור, לשלם הוצאות בית־הסוהר ולבשרם כי יעשו חגם בחיק משפחתם ובביתם! ולהבא ייטיבו דרכם! ואיחל להם מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון!

אבי ז״ל לא שקט ורצה לדעת אשמתם של שני יהודים אלה. מתברר, כי אשמת

האחד שפינה את אחד הרבנים בשם "ממזר". השני, נאסר בטענה, שהוא עושה לנשי המוסלמים כשפים ומזיק להן. ושניהם נתקעו זמן רב בבית־הסוהר והקהילה היתה צריכה לספק צורכיהם ולשלם הוצאות בית־הסוהר במשך זמן שִבתם בו.

אבינו אהרן ז"ל: משחרר השוחט של הקהילה

מעשה בר' משה ב"ר יחיא יצחק הלוי זצ"ל

בעיצומה של המחלוקת בין הדרדעים לעיקשים, לאחר מות מרי יחיא יצחק זצ"ל, נתמנה בנו ר' משה לשחוט לציבור, המשך למשרתו הציבורית כבימי אביו.

הימים ימי חג השבועות. קבוצת עסקנים מִבַּת הדרדעים התלקטו בראשות הקצב מר י"נ ז"ל ויזמו תלונה על רבי משה הי"ו אצל השופט אלקאצ'י לוטף, וזה פקד לאסרו יום לפני ערב החג ודווקא אחר הצהריים תמורת מתן בסתר — כדי שלא יימצא ברגע האחרון מי שישחט במקומו של ר' משה, והציבור ייאלץ לקנות בשר לחג אצל הקצב מר י. נ. ז"ל קַצבם של בני כת הדרדע.

הגיע הערב, והקצבים באו לביתו של ר' משה להודיעו שיבוא אליהם לשחוט לכבוד החג. כידוע, השחיטה מתקיימת בלילה כדי לספק בבוקר בשר לציבור לצורכי החג, ונודע להם כי נאסר.

דבר זה עורר רעש גדול ומהומה, הכעס בציבור על המזימה שנעשתה בערב החג היה רב מאוד.

השעה כבר עשר בלילה, ושוחט אין. בשעה עשר בא אל אבי ז"ל שליח מהדודה רומיה, אמו של ר' משה הי"ו לאמור: בני משה נאסר בעלילות שווא ובשוחד רב. ואין שוחט במקומו. אבי נבעת וכעס מאוד. ואמר לי: כזאת לא תהיה בציבור כי אנשים רעים וחטאים יעשו מעשה רע ומכוֹער בערב חג השבועות. לכן יש צורך לפעול — ומיד!

הוא ביקש ממני להביא לו פנס, ולהילוות אליו לממשל בצנעא. הלכנו לביתו של אלקאצי עבד — אלה אלעמרי, יד ימינו של האימאם. אבי דפק על הדלת בחזקה. כשנודע מי הדופק בשעה מאוחרת, הבין שהענין דחוף, אמר למשרתיו, פתחו לו, וקבלו אותו בסבר פנים יפות, אלעמרי נפתע ושאל את אבי ז"ל מה קרה. סיפר לו שנעשתה קנוניה בין הקצב לאנשים מציבור הדרדעים לבין השופט למנוע מציבור העיקשים שחיטה לחג... לכן עתה צריך לשחררו ואחר החג יתקיים דיון אם יהיה צורך בכך. אלקאצ'י עבד־אלה אלעמרי הבין מה מסתתר מאחרי המאסר ונתן הוראת שחרור מידית מבית־הסוהר עוד באמצע הלילה!

אבי מסר לי השחרור והלך הביתה, ואני הלכתי לבית־הסוהר לשחרר את ר' משה הי"ו וירדנו יחדיו לרובע היהודי. בדרכֵּנו עברנו ליד חנותו של הקצב מר י. נ. ז"ל והוא כבר שחט והכין כמות גדולה לחג, בהתחשב שאין שוחט.

משפחת חבשוש

ר׳ משה ואני, פתחנו את דלת חנותו והוא ראה אותנו, כָּעס כַּעס רב ואמר, שילמתי חמישים ריאל כדי למנוע ממך השחיטה, ועוד שחטתי כפליים. ר׳ משה ענה לו: ״כורה שחת בה יפול וגול אבן אליו תשוב״ (משלי כו, כז).

השוחט רבי משה הי״ו שחט לקצבים, וכל הציבור היה שׂבע רצון וקיים את חג השבועות כהלכתו.

עד היום אני תמֵּה על מִרצו של אבי ז״ל ועל עֻקביותו במצבים מעין אלו, שיש בהם פגיעה בציבור. בשעות הלילה, כששמע על מעשה רע, כאמור לעיל, קם והלך למשנה לאימאם יחיא, כמעט בחצות, ודיבר אִתו בתקיפות על השופט ועל עינוי הציבור, ודרש שחרור ר׳ משה, המשנה לאימאם נענה לבקשותיו והבין את חומרת המצב. כזה הוא בשעת צרה!

אבינו אהרן זצ״ל מבטל גזֵרה חמורה

מעשה בערבי שנתפס מוביל עראק מהרובע היהודי אל הרובע המוסלמי

מעשה בערבי שהוביל מהרובע היהודי קומקום עראק אל החלק המוסלמי של צנעא ונתפס.

המקרה הזה קרה בסמוך לכניסת האימאם לצנעא. בחקירתו טען, שקנה את העראק מיהודי ברובע היהודי לשווקו בצנעא בחלק המוסלמי. כידוע, המשקאות החריפים אסורים על המוסלמים באיסור חמור, והוצא צו מטעם האימאם שעל העובדים להיזהר מלספק משקאות חריפים.

מאחר וספקי העראק הם היהודים, ציווה האימאם על אלקאצ׳י לוטף להחרים את כל המשקאות החריפים שבידי היהודים. להחרים כל מה שנעשה ומוכן, וכל מה שבתהליך עשיה, עונש, על ההפרות של צווי האימאם מצד היהודים.

״להחרים״ פירושו לשפוך את הסחורה לרחוב, ולשבר את הכלים. במפתיע, בא אלקאצ׳ לוטף לרובע היהודי לבצע ההחרמה, בליווי מספר רב של פקידים ושל מבַצעים. הפקידים רשמו הבתים שאין בהם עראק ובתים שנעשתה החרמה בהם. ויתר המלווים התחלקו בתפקידים: סבלות, שפיכת החומר, נתיצת הכלים. וכדומה.

וזאת צורת מלאכת ההחרמה: דופקים על הדלת, אם פותחים — מה טוב, נכנסים ומחפשים, ואם מצאו — מוציאים את החומר בכֵּליו עד פתח הבית, ומשברים את הכלים והחומר נשפך לרחוב שליד הבית. בתים שלא פתחו את הדלת היו משברים את הדלת ונכנסים לחפש. אם מצאו — עושים כראשונים. ואם לא מצאו עראק, מחוללים הרס וָשבר בכלי הבית.

פקודת האימאם באה במפתיע, כך שלא הספיקו האנשים להבריח ולהחביא וכדומה.

תושבי הרובע התאספו קבוצות, בוכים ומבכים על הרעה שירדה עליהם, ותובעים מראשי הציבור לצאת להפגין בפני האימאם יחיא שישלח שליחים שיבואו לראות את מידת ההרס והנזק על לא עוול בכפיהם, ולתבוע ממנו שיחקרו מי הוא האשם ויענישו אותו, ולא יענישו את הציבור החף מפשע.

ראשי הציבור, שהיו המואשמים ביותר בשל חוסר פיקוח מצדם, לא העזו לצאת לרחוב ולא יכלו למנוע הגזֵרה.

המנוח אבי זצ"ל לא נתן מנוחה לנפשו ומשעה שהגיעו אליו הידיעות כי פורצים את בתי היהודים ומחפשים משקאות חריפים, תחילה בבתים הסמוכים לשכונה המוסלמית, וסופם להגיע למרכז הרובע היהודי, והם עלולים לבוא אלינו אל "המשפחה הידועה", יעשו נזק גדול, יבוזו בז וישללו שלל. בשעות אלה התהלך אבינו בבית כנשוך נחש וחיפש עצה ודרך להציל המצב, שבא במפתיע.

בשעת הצהריים יצא אבי למקום המעשה במרחק ק"מ וחצי מביתנו. הוא נפגש עם אלקאצי לוטף מכּרו ומעריכו, שאלו לפשר הדבר, וזה סיפר לו שזו הוראה מהאימאם יחיא בגלל המעשה שהיה ונזכר לעיל.

אבי אמר לאלקאצי לוטף, ומלוו, השעה שעת צהריים, ואתם מוזמנים לארוחת צהריים בביתנו.

ההזמנה קסמה לכולם שהיו רעבים, אך הם סירבו למראית עין בטענה שעליהם לגמור את המלאכה. אבי אמר להם, עבודה זו לא תיגמר בעוד שבועות רבים. ועל כן התכבדו ואכלו. והם הלכו אתו אל הבית לאכול. בינתיים מי שיכול החביא את המשקאות והסתדרו מספר רב של אנשים.

בינתיים יזם אבא משלחת גדולה של אלה שניזוקו מפקודת ההחרמה, והורה להם ללכת לקבול אצל האימאם יחיא, להסביר לו את גודל הנזק וההרס ולבקשו לתת הוראות ללקאצי לוטף להפסיק ההחרמה עד לבירור מי האשם בקומקום הערק.

בינתיים, גלה אוזנו של אלקאצי לוטף, כי יצאה משלחת לאימאם יחיא, ולכן יתמהמה הוא ואנשיו עד בוא תשובת האימאם, אלקאצי לוטף הסכים להתמהמה עד בוא תשובת האימאם, לאחר שקיבל מתן בסתר הגון.

לאחר הארוחה, הגיש אבא "קאת", עשב ללעיסה למוזמנים, וכן נרגילות לעישון. והיום הולך ונגמר.

לאחר ציפיה רבה, באה הוראה מהאימאם להפסיק ההחרמה כי די מה שנעשה. בבוא הוראה זו, נגולה אבן כבדה מעל לבו של אבא ז"ל, ואז עלץ ושמח על כי

משפחת חבשוש

המהלכים שנקט היו בסייעתא דשמיא, מהלכים שהצילו את יהודי הרובע היהודי מנזק חמור, ברוך עושה הנסים.

כשאני מסתכל לאחור ומתבונן באמצעים שנעשו על־ידי אבי ז״ל, אני אומר: חננו השם בתבונה, בדעת, באומץ העשיה ובראיית הנולד. יהי זכרו ברוך.

דודי אהרן מתיר אסורים

באחד מימי השִׁשי באו אל ביתנו שוטרים ולקחו את אבינו רבה של הקהילה והושם במעצר, בשל עלילה שפלה מצד מתנגדיו.

אמי רומיה זצ״ל, ציפתה בכל זאת שתתברר הטעות, ואבינו יגיע לשבת. וכשבושש לבוא, אמרה לי: לך, ותודיע לדודך אהרן שנעצר אביך ז״ל.

השעה כבר היתה שעת אחר הצהריים והשבת מתקרבת. הודעתי לדודי אהרן ז״ל והוא נחרד ושאל מי עשה זאת. לא ידעתי מענה. הוא לקח אותי אִתו, ונסע לארמון האימאם יחיא בכבודו ובעצמו. הוא נתקבל בכבוד על־ידי האימאם, למרות שבשעות אלה אין קבלת קהל.

האימאם יחיא, שראה שדודי מזועזע וכעוס, שאלו לפשר הדבר, ומה הבהילות בשעה כזאת. ענה לו דודי: ״עצרת, כנראה בטעות, את גיסי, רבם ומנהיגם של היהודים, לקראת השבת, ואתה רוצה שלא אחרד? והמשיך, ידוע לי שהעלילו עליו עלילה שפלה, שחררו! ואני אחראי ביום הראשון, לבוא ולברר לכבודו ולמעלתו כל טענה ועלילה נגד גיסי!״

האימאם ענה: ״אם כך נראים לך הדברים, יא הארון, אני אשחררו והא לך ביד כתב השחרור״.

דודי אהרן זצ״ל הודה לאימאם יחיא. והלך — ממש בסמוך לשבת — ושיחרר את אבי זצ״ל והביא אותו אלינו הביתה. לא היה קץ לשמחתה של אמנו ושלנו ושל מתפללי בית־הכנסת של אבי וכל העדה.

דודי אהרן, כשנראה לו הענין צודק, פעל מיד ותמיד הצליח.

ביום הראשון התברר לאימאם שהיתה עלילה נִמְבָּזָה והמעלילים באו על עונשם ונאסרו.

האימאם הודה לדודי אהרן שהצילו מעשיית עוול לרבה הראשי של עדת יהודי תימן, ר׳ יחיא יצחק הלוי זצ״ל.

דודי אהרן ז״ל, היה אדם נוח מאוד, אוהב שלום ורודף שלום, אך קנאי מאין כמוהו כנגד עושה עוולה. יהי זכרו ברוך.

משפחת חבשוש

ספר תורה חדש לבית־הכנסת על שם רבי שלם שבזי זיע״א

באחת מנסיעות אבי מעדן לצנעא, ביקר בקברו של רבי שלם שבזי. בשבת ביקורו הוזמן לספר תורה וראה שהוא פסול ולא רצה לברך. משאל לסיבה, מדוע אין מתקנים אותו, אמרו לו, אין לנו ספר אחר.

בביקורו זה התעניין במצב הקהילה במקום במצב הקבר. ובנוחיות קהל המבקרים, ובמצב ההכנסות של הקופה. כל זה כדי לדווח לקהילה בצנעא להרב הראשי ר׳ יחיא יצחק הלוי זצ״ל.

אנשי הקהילה קיבלו אותו יפה ונהגו בו כבוד רב. משהגיע לצנעא, קנה ספר תורה חדש מעשי ידי מר סאלם צאלח גדול הסופרים. ושלח אותו לקהילת יהודי תעז, כדי שיזכו לברך בספר תורה כשר. ולא תהיינה הברכות לבטלה.

קהילת יהודי תעז הודתה לו מאוד, ובאחת מנסיעותיו זכה לברך על ספר תורה שתרם. שבו זכה וזיכה את הרבים. תנצב״ה.

בשל יושרו של דודי אהרן סבל ייסורים ועינויים

בסמוך לצאת התורכים מתימן, דהיינו בשנות 1918, היתה התנהגות הפקידות שחצנית, מופקרת. ללא חוק וללא התחשבות בתושבי תימן. בכל זמן שהיו זקוקים לכסף, היו מטילים זאת על הציבור ללא בדיקה אם הציבור יכול לשלם או לא.

באחד הימים, בלכת דודי אהרן מהרובע היהודי אל צנעא לצורך עסקיו, תפָסוהו שוטרים והובילו אותו אל קצין המשטרה.

הקצין הודיע לו כי הטילו עליו תשלום של מאתיים לירות זהב ועליו לשלמן מיד. כל נסיונו לסרב או להקטין הסכום לא הועיל, הודיעו לו כי יוכנס לצינוק ויענו אותו עד שישלם. ואכן, שילם מאתיים לירות זהב.

בלית ברֵרה שילם דודי את הסכום ויצא. למחרת שוב קרא לו הקצין ותבע ממנו להודיע לו מי הם בעלי היכולת כדי שיתבע מהם לשלם. דודי ענה לו, איני מכיר ואיני יודע.

הקצין החליט להיטפל בו עד שישתף פעולה. ואכן, עצָרו ועינה אותו: הנחית עליו מכות עד שקרע לו את עור התוף באוזן. ונשאר חרש באוזן אחת כל ימי חייו.

למרות הכל דודי לא נשבר ולא מסר לו שום פרט העלול להסגיר את מישהו, ולגורם לעינויים ולמאסרים בקרב אֶחיו היהודים.

מוטב היה לדודי שיסבול, ועל ידו לא יסבלו אחרים. כזה היה דודי אהרן. תנצב״ה.

משפחת חבשוש

* לזכר ר׳ אהרן בר׳ סלימאן חבשוש זצ״ל

שנפטר ביום י״ב שבט תש״ג

״הולך תמים ופועל צדק. ודובר אמת״. בפסוק זה נתגלמה דמותו של המנוח שהלך מאתנו ללא עת.

אילו זכינו לכך, היינו יכולים לחוג יחד אתו את חג העליה ההמונית מתימן שבאה בשנתיים האחרונות לאחר פטירתו, והיה זה אולי גמול־מה על מסירותו ולהטו לחזון ולפעולה למען העליה מתימן.

השנתיים שעברו מאז פטירתו, לא יכלו להשכיח את דמותו הנאצלת, שחסרונה מורגש בקרבנו.

נצר למשפחה אשר מתוכה קמו גדולי רוח ורבי מעש, כמוהר״ר שלום חבשוש ז״ל ראש הישיבה המפורסמת שהתקיימה אז בצנעא בירת תימן. וכדודו ר׳ חיים חבשוש הסופר והחוקר הנודע לשם ולתהילה. וכאביו ר׳ סלימאן ז״ל איש התורה והמעשה.

וכעץ כן פריו, נתמזגו בר׳ אהרן ז״ל כל התכונות הנעלות שהאירו לו את דרכו ושימשו מופת לכל סביבתו: ירא ה׳, ישר דרך ושפל רוח, עניו, צנוע, אוהב שלום, עדין נפש ובעל לב רגש וטוב, לכל נצרך וסובל. לבו וידיו פתוחים לכל ערכי רוח נכסי קודש. ובתכונות נעלות אלה שבהן ניחן, פעל בכל אותו הלהט הנפשי שהצטיין בו.

בהיותו בתימן, היה אחד העסקנים המסורים והשקטים, וכשהזדמן מדי פעם בפעם לעדן לרגל עסקיו, לא הניח ידו מפעולה למען העולים מתימן. וכאב המטפל בבניו טיפל בהם ועזר להם.

בבואו לארץ, עקב באותה העֵרנות המיוחדת לו אחרי כל מה שנעשה, וסייע לכל פועל טוב. את בניו חינך וגידל כרוחו. ומעשה האב, למדו הבנים הממשיכים כיום את פועל חייו במסירות ובהצלחה.

ר׳ אהרן, היה אחד מאלה אשר הביטו בעין יפה על פעולותיה של עזרת־אחים. וכשנוסדה הקרן לעליית יהודי תימן, נשבה לבו אחרי הרעיון והמעשה ואף אמר לעמוד לימין הקרן ולסעדה בחומר וברוח. ולפתע, אכפה עליו מחלתו שהכריעתו אל ערש דווי. ובשעה שהתהפך במכאובי חוליו, ועד יומו האחרון, לא פסק מלהגות ומלהתעניין בקרן ובעליה. פתיל חייו ניתק, בטרם הספיק לראות בהתגשם אדיר חפצו.

גדולה האבדה, ובמה נתנחם? בהליכתנו בדרכו, בלמדנו ממידותיו הנעלות ובקיום צוואתו להמשכת מפעלנו, נמצא אולי נוחם־מה.

תנצב״ה.

*) דברי הספד בדו״ח של עזרת אחים תש״ג תש״ד.

משפחת חבשוש

לדמותו של ר' אהרן חבשוש ז"ל

לאחר יסורי מחלה קשים וממושכים, על סף הזקנה, נלקח מאתנו ר' אהרן חבשוש ז"ל. מן הטיפוסים הנעלים של זקני תימן. גדולה ואצילות מצד אחד וענוה ופשטות מאידך. בני מלכים בלבוש אנשי-המון. מאלה ששמרו בחובם על הטוב והיפה שהעלו עמם מן הגולה, ובבואם לארץ עמד רוחם הטוב בם, לא התנצלו את עדיי נפשם, וחייהם היפם היו לתפארת להם ולבריות. כיצד אמר עליהם ביאליק: "רוקמי חייהם בסתר, צנועי הגות ועלילה, חולמים נעלמים, ממעטי דברים ומרבי תפארת" (יהי חלקי עמכם). בעצמם דבקים באמונתם, שומרי מצוה ומסורת ובה בשעה לבם פתוח לקליטת כל הטוב שבתרבות החילונית. מדקדקים עם עצמם בעניני דת כחוט השערה, אולם מגלים סבלנות ואהבה כלפי אלה שיד הזמן הרחיקה אותם מעל עדתם ואלקיהם, נוהגים עמם דרך פיוס ושידול כדי לקרבם ולהחזירם לצור מחצבתם. ומה דואב הלב לראות זקנים אלה נעלמים משמי חיינו אחד אחד.

כזה היה ר' אהרן חבשוש. בהיותו בתימן נטל חבל פעיל בחיי הקהלה היהודית בצנעא והיה מאלה שסבל הקהל רבץ על שכמם והשלטונות ראו בהם את האחראים לכלל כולו: לעונשין, לקנסות ולמאסרים. שירת את הקהל בהונו ואונו והיה ממארגני העזרה הכספית מאמריקה לגולת-תימן. טוב עין ורחב לבב. אזנו קשובה לענותם וסבלם של אחרים וידו פתוחה לכל איש מצוק ומוכה-גורל.

ביתו בתימן היה פתוח לרווחה בפני שליחים ומבקרים מא"י והיה נוהג בהם אכסניה נאה כל ימי שבתם בצנעא. בחייו לא ראה נחת. עין המלכות היתה פקוחה עליו כאישיות בולטת ורבת השפעה על סביבתה ואף כסוחר בעל חשיבות בחייה המסחריים של הבירה והזכות שהיתה נתונה כל יהודי בתימן לעלות לא"י נגזלה ממנו. וכשתקפוהו רגשות האהבה לציון הוא נוטש את אשתו וביתו, את מסחרו ואת כבודו, ובחשאי ובהחבא מעין "האמאם" נמלט לעדן ומשם לא"י. וכאן הוא ממשיך לרקום את מסכת חייו הצנועה, ולוחם ללא ליאות לחלץ מכור העוני של תימן החשוכה לפחות את נפשות ביתו הרכות.

מעלה יתרה נודעת לו, שאולי עברה אליו בירושה מדודו ר' חיים בעל "מסעות-חבשוש": אהבה עזה לספרות-תימן ותרבותה. טבועה היתה בנפשו חבה גדולה לשרידי תרבות קדומים זו ובהתעניינות עצומה עקב אחרי כל חידוש ותגלית בשדה זה. לא אחת ולא שתים בקרתיו בביתו ומצאתיו צמוד ל"אבן-ספיר" או לכתבי ר' חיים חבשוש, וכשהיה פוסק מקריאתו, עם בואי היתה לי ההרגשה שהוצאתיו מעולמות עליונים ורחוקים שכולם טוב. "נפשי לא תשבע מספרים אלה. קורא אני בהם וחוזר וקורא בהם ותמיד מוצא טעם חדש" אומר היה לי כמתנצל על שקיעתו בקריאה. מניח בלי רצון את הספר לצד ופותח בשיחה עמי. ומשהיה פותח פיו היתה מתגלגלת מאליה שיחה נעימה על תימן הפלאית: הליכות האמאם, מצב

משפחת חבשוש

הארץ, חיי היהודים וקורות התירים שביקרו בתימן בימי חייו ועוד. ומה רבה התפעלותו כשהיה מתאר תגליות ארכיאולוגיות של פסלים ולוחות או כ״י ישנים נושנים שנזדמנו לידו כתובים על קלף צהוב, בכתב יפה להלל ובניקוד עליון. לא אשכח את המקרים שבהם הייתי מוצא אותו פוקד את כה״י שלו ובודקם אחד אחד, מעלעל בדפיהם כמו שמהפך באוצר.

במותו ללא עת שיכלה העדה התימנית בארץ אחד מטובי בניה. ידידיו איבדו בו איש יקר רוח ורע נאמן, וספרות-תימן אחד מקוראיה-מוקיריה. ציון נאה תציב לו משפחתו אם תוציא לזכרו את כתבי ר׳ חיים חבשוש שעדיין לא ראו אור.

יהי זכרו ברוך!

יהודה רצהבי

הרב שלום אלשיך זצ״ל הרב הראשי ליהודי תימן בירושלים

במצור אשר בצנעא

אחרי שהעליתי קורות הנוסעים ממשפחתי למנאכה, הנני דולה מזכרוני מהשמועות אשר שמעתי על המקרים שקרו לאנשים שנשארו בצנעא בעת המצור.

בידוע, שזקני סלימאן ז״ל לא חסרו לו אמצעים כספיים כדי להתקיים, אבל מה יועילו אמצעים כספיים כל זמן שאין בנמצא מה לקנות בהם.

את כספו הטמין מתחת לאדמה כי זה המקום הבטוח ביותר. והוא עצמו הסתתר במחתרת בבית אחיו שוכר — אמנם לפעמים היה יוצא בהתגנבו לצורך חשוב מהנוגשים למיניהם — וכל מי שבא לחפשו בביתו, נאמר לו כי נסע עם ילדיו למנאכה. לכן, משעה שהסתתר, כל מעינותיו היו לקיים את עצמו — אשתו ושני ילדיו: טוב הי״ו וסעיד ז״ל — בצמצום רב עד יעבור זעם.

היו לו בבית מצרכים מוחבאים: דברים שבזמן רגיל אין להם ערך, כגון כוספה, אגוזים, קפה ירוק, מלבד חיטה ודוּרה וקטניות שונות שהיו לו. את הכוספה והאגוזים היו מערבים עם קמח דוּרה ומבשלים ועושים דייסה ומחלקים בשעות הבוקר לכל אחד קצת.

אם תשאל, קורא יקר, מניין להם חיטה לקמח, אספר לך. בראשית המצור, בעת שעדיין לא היה המצור מושלם, נתבקש אבי ז״ל אהרן לקנות חיטה. קנה חיטה בכמות מסוימת ממה שמצא בשוק, לא היה מבחר רב. משהגיעה החיטה לבית, קמה תרעומת גדולה מסבי וסבתי שהחיטה לא טובה. אבי ז״ל נעלב מאוד, ופנה אל סבי ז״ל: לך תקנה אתה יותר טובה. סבי יצא לשוּק והתברר לו שאין חיטה, לא טובה ולא פשוטה, המצור על העיר מתהדק והולך.

חזר הביתה וכבר לא התרעם, אבי ז״ל, שהבין זאת, אמר לסבתי וסבי, אני רוצה להחזיר את החיטה למוכר. אמרה לו אמו: ״אפדי רוחך יא אבני״, דהיינו ״אני כפרתך בני״. אל תחזיר, ימים רעים הולכים ובאים, לֵך חפש עוד כי אביך לא מצא. ואכן, חיטה זו, הורידו למחתרת, וממנה התקיימו.

זאת ועוד: בימי המצור הקשים יהודי בשם סלימאן יצחק אשר גר ליד חומת העיר צנעא, התחבר עם אחד הלוחמים, וזה היה מסתנן בלילות מההרים עד ליד

החומה ומעביר לסלימאן הנזכר מעט חיטה כדי למכרה תמורת טבין ותקילין. סלימאן יצחק, ההשגחה שמרה עליו ולא נתפס כי אילו היה נתפס התורכים היו מחסלים אותו על שיתוף פעולה עם המורדים.

ככה היה עושה: מעביר מעט תבואה לזקני ז"ל לביתו באמצעות אשה זקנה כפופת גו, לבושה שמלה מרופטת, בתוך הטלאים היתה מאחסנת את החיטה. משהגיעה לבית זקני היתה פורמת הטלאים ומוציאה מטמונות הזהב, דהיינו החיטה, ואז מודדים אותה בספל קפה. כל נפר", דהיינו מידה קטנה 1 ק"ג בערך תמורת ריאל. על פי רוב לא השלימה המידה והיתה אומרת, אשלים בפעם הבאה. אך מעולם לא השלימה החיסורים.

יתרה מזו: לאחר שהשלימה שליחותה, היתה מתמוטטת מהשליחות, מהרעב והצמא, ואז היו משיבים נפשה במעט דייסה וספל קהוה, וכך נמשך הדבר עד הסרת המצור. ניתן לומר: "אצל זקני לא נחשב הכסף למאומה מרוב דחקות. ואצל שלמה המלך לא נחשב הכסף למאומה מרוב רחבות".

אעלה כאן סיפור מזעזע, אשר ימחיש במידת מה את מצב התושבים בצנעא.

באחד הימים, ישבה ילדה ליד מפתן הבית החיצוני ודפקה על הדלת לאמור: "תנו לי מעט אוכל להחיות נפשי". הסבתא מסרה ביד סעיד בנה הקטן מנת לחם משל דורה. כשפתח בנה סעיד את הדלת, נפלה הילדה מהמפתן לתוך בית. הוא מסר לה הלחם, ורץ לאמו לאמור: "הכלה נפלה!" "הכלה נפלה!" סבתא רצה לראות מה קרה, התברר שהילדה נפחה נשמתה עד שהגישו לה מנת הלחם. ילדה היתה לבושה בגדים יפים, בגדי שבת וחג. בשל כך חשב אותה הדוד סעיד ל"כלה". לא היתה ברירה לסבי ז"ל אלא לזמֵן הקברנים ולקבור את הילדה. ולשלם דמי קבורתה. המחיר היה ריאל אחד לכל מת.

סבי, כשראה לפניו מחזה זה, קונן על המצב בו שרויה שארית ישראל. המעניין הוא, שאיש לא שאל על הילדה. כנראה אף הוריה נספו והיא סגרה את המעגל ונספתה ברעב. רחמנא לִצלן.

חיילי חיל־המצב התורכי שהיו בצנעא חיסלו כל בעל־חיים שהזדמן להם: חתולים, חמורים, גמלים. סיפרו על יהודי שהיה בעל בשר שנעלם ואחר כך התברר שחיל־המשמר של באב אלקאע — הרובע היהודי — שחטו את היהודי ואכלו את בשרו.

אלה סדרי האוכל שקבעה הסבתא: בבוקר עשתה דייסה, כאמור, עם תערובת של כוספה ואגוזים, ובצהרים עשתה קפוע, דהיינו כיכרות של דורה. והיתה מחלקת לכל אחד כיכר. דוד טוב הי"ו היה מצפה לשעות שהסבא אוכל את המנה שלו, ובא על ידו לספר לו סיפורים במטרה שהסבא יתן לו חלק מהמנה שלו. ובשכר זאת כשיגדל יחזיר לו שק שלם של קפוע, או שק תבואה. מובן שהסבא היה פורס לו מלחמו וממנתו.

הדוד סעיד, היה גומר הדייסה — ארוחת הבוקר — וכבר מזרז את אמו ז״ל שתקום להכין ארוחת הצהריים. ובוכה במרירות על שאינה מזדרזת. וכך בשעות אחר הצהריים ממרר בבכי לזרז ארוחת הערב.

משהתחיל המצב להשתפר, והיה נשאר עודף אחר הארוחות, זאת היתה גאוותו של הדוד סעיד, והיה מזמֵן כל מי שבא הביתה, מראה לו ומתפאר לפניו, על עודפי הלחם שנשארו מארוחת הצהריים לארוחת הערב. זה היה הדבר החשוב בעיניו.

אמנו נעמה בימי המצור ובחיי יום יום

בפרק הקודם התעכבתי על נסיעת אבי אהרן ז״ל למנאכה, ועתה אתעכב על מעשה אמי שנשארה בצנעא, היא לא הסכימה לנסוע למנאכה או אל בני מטר משום שהדודות שלה וחמותה חולות וזקוקות לעזרתה. היא עברה לגור בבית אביה הסבא ר׳ דוד חובארה זצ״ל, מפני שאביה ואמה וכל המשפחה עברו לגור בבני מטר בכפר אלקארה, מרחק יום מצנעא. שם היה להם בית־מסחר וקשרים עם אנשי המקום. ובשל כך ניצלו וחיו חיים טובים.

בבית סבי דוד היו מצרכים חבויים, ומהם היתה אמי ז״ל מבשלת להחיות נפש הדודות וקרובים אחרים.

באחד הימים באה לביתה קבוצת תורכים בהדרכת אחד היהודים שמסר להם שיש אוכל בבית זה. אמנם היה להם מעט אוכל והיה חבוי במקום סתר. אך היא טענה בפני המחפשים שאין שום אוכל בבית. כשהתעקשו, אמרה להם תחפשו בכל הבית ואני אקפל המצעות ותראו שאין שום מחבוא. ואמנם, קיפלה את המצעות ושמה אותם על מקום דלת המחבוא שהיתה ברצפה. ואכן, בביקורת ״לא נמצא דבר״, ואותו יהודי ננזף והוכּה על ששיקר.

לפיכך, אמי ז״ל חילקה את זמנה בין בית חמותה לבין בית אביה ושמה עין על שני בתים אלה, ועל קרובים אחרים וחילקה להם מזון. וברוב תבונתה ואומץ לבה. ניצלה והצילה אחרים מפליון. יהא זכרה ברוך!

אמא, ניחנה מטבעה ביכולת הבחנה ביחס למחלות, לידות וכדומה. מעלתה, שלא היתה מתרגשת במצבים קשים, אלא שומרת על קור־רוח, ודרכי עשיה שקטים. מוזר היה לראותה בשעת צרה, מוות וכדומה רח״ל כאילו שלֵוה ברוחה. ואמנם זה היה אופיה, ואוי לאדם שאינו מכירה וחשָדה באי אכפתיות ולא היא. לִבה ונפשה זועקים מרה. אך שולטת היתה ברוחה במצבים כאלה. ידעה תמיד לכלוא את רוח השבר שבקרבה ולהיראות בכל גודל שליטתה על עצמה ועל הסובב אותה.

עצבות היתה נסוכה עליה ועל פניה אך ידעה לפלס לה דרך שקטה בשעות כאלה, שעת אבדן בטחונו של אדם, רחמנא לצלן.

משפחת חבשוש

כך היתה גם בשעת שמחות בבית. ידעה להתנהג כבשעת צער, בשלוה נפשית. תאמר, מעושה בהתנהגותה, בעת שכולם מקפצים משמחה, היא שומרת על רגיעה. לא כך, שמחתה — כבצערה — היא פנימית, בנשמה שבה, זה מתבטא בנהרה שעל פניה, בשמחה שבלב, ברננה שבנשמה.

עין חדה היתה לה, עיניים מביעות שמחה, כעס, שבר, עיניה וקצוות פיה הסגירו אותה. ידעת, אתה המביט בה, מה מתחרש בקרבה, מהו הדבר אשר באותה שעה מעסיק אותה, מטפס בקרבה, משתלט על מוחה. לנו לעצמנו — ילדיה, ידענו מה רב כעסה בעת שהסתכלה עלינו בעיניה, הסתכלות מעמיקה. אם הניחה מבטה עלינו והינהנה בראשה ידענו גודל כעסה.

היה לה רגש רב, אם חמלת אֵם, השתלטה עליה, היא ניגשה חיבקה ונישקה לנו, וחשנו את החמימות המקרינה מתוכה בנו. היא ידעה לתת כל מה שניתן למען המעשה הטוב. כשחשה יחס מלבב אליה החזירה אותו יחס, ואותה חמימות.

פיה חתום, אינה משמיעה דברי נאצה וכן דברים ללא צורך. רכיליות וכדומה, תמיד קיימה מה שנאמר בדברי חז"ל: "מלה בסלע שתיקה בתרֵי". ידעה בהבנתה ובחכמתה, שלהג הרבה אך מזיק, לא טוב לו לאדם ולא טוב לסובב אותו. תמיד היתה אומרת, הדברים יסתדרו בלעדי, בלי התערבותי במחלוקת זו או אחרת. ואכן, היא צדקה! בבית ובחברה ואצל השכנים, הביטו בפליאה ובהשתאות, איך יכולה היא שלא להביע דעתה, לקפוץ את הפה. אמנם מלחמה פנימית עזה התחוללה בקרבה אם להביע דעתה או לא, ועל פי רוב נמנעה מכך. במקרים שהביעה דעתה ודיברה, אמרה דברים מרגיעים ושקולים, מדודים, לא פוגעים בזולת, דברים שהיא לא נתפסת בהם בדברי שנאה וקנאה ותחרות. דבריה כיציקת מים קרים על אש שנאה מהבהבת.

בשעות קשות היתה לה האמרה: "אייסבר אלשי, אבצרו כיף איסבר כל שי מליח", היינו "יסתדר הענין... ראו איך יסתדר כל דבר בטוב", ואכן, אֵמנו צדקה. אחרי זעם הגלים, נחים המים בים בחינת: "חבי רגע עד יעבור זעם".

היא היתה המיילדת של הבית ושל עצמה. כשילדה את אחי עזר, היה זה לפנות בוקר, ישנתי בקצה החדר — אבי אהרן ז"ל לא היה בצנעא אלא בעדן — ולא שמעתי אנחות וצעקות. אמי קראה לי — ואני התעוררתי לקול בכיו של אחי — ואמרה לי: לך וספר לסבתא שלך כי נולד לי בן. ומצאתי את סבתי יושבת עם סבי שותים קהוה בסמוך ללכתו לבית־הכנסת.

סבתי באה לחדר היולֶדת, אמי ילדה, גזרה הטבור, רחצה הילד וחיתלה אותו, ושכבה לנוח. החדר מסודר, הסבתא באה כדי לעזור ולא היה מה לעזור, הכל מסודר ונשאר לה תפקיד חשוב, ליילל יללת שמחה ולומר: "שמע ישראל" כלומר: תפילה שלא תשלוט עין הרע והלכה להביא לאמי "גמנת", קהוה, צנצנת קפה.

כטבעה בחיים כן בלידתה, איש לא שמע אנחותיה ולא זעקותיה, ולא תרעומת.

משפחת חבשוש

הגיעה שעת הלידה, התישבה, והכינה הכל מראש ללידה, וילדה! זה תפקידה — ללדת. ולא רק ללדת, אלא לטפל בנולד: לרחוץ, לגזור הטבור, ולהלביש ערום. ואחר לבשר על הלידה. לא היתה צריכה להטריח איש, הכל עשתה במו ידיה. כמו שנאמר: בעשר אצבעותיה, כזאת היתה, ולא רק בשעת לידתה, בחיי יום־יום עשתה הכל ביסודיות, בדיוק ובשלמות, בצנעה ובשקט.

כאמור, היא היתה המיילדת של כל הבית, בית מלא משפחות וב״ה הרבה מקרי לידות. תכונתה בשעת הלידה לעזור ליולדת. בלי התרגשות היתה נוסכת עליה בטחון ושלוה, שהכל יעבור בשלום, עוד מאמץ ועוד מאמץ, היתה אומרת ליולדת, והשם יעזור, ויֵצא הילד בריא ושלם לאויר העולם. ותיהני ממנו.

וכשיצא הילד לאוירו של עולם לא ידעה שמחתה גבול. אותה אשה עצורה, שקולה בשעת הלידה, משנה את טעמה ורוקדת בהתאפקות עם הילד משְמחת היצירה החדשה.

כשנתקלת בלידה קשה, היא אינה סומכת על עצמה, היתה קוראת למומחית של המשפחה: נעמה חבשוש אמו של יוסף בן דוד חבשוש, החי כיום בירושלים, ויחדיו היו מטפלות במצב, ומסַייעות ביד היולדת להתגבר על הקושי שבלידה. ואכן, היו מצבים קשים שהתגברו עליהם.

דודי מנחם, נשא אשה שניה קצת מבוגרת, לאחר שמתה אשתו הראשונה. בכל לידותיה הקשתה ללדת. בלידה הראשונה, ישבה כשלושה ימים להיאבק כדי ללדת ואמי ונעמה חבשוש טיפלו בה במשך כל הזמן, יומם ולילה, עד שהצליחה ללדת וילדה בנה סלימאן הי״ו, ילד בריא וטוב. והיתה שמחה בבית על כי התגברה היולדת וילדה בשלום. אני זוכר איזו שמחה היתה, כי כל אנשי הבית היו שרויים בדאגה גדולה, כולם הלכו ומועקה רבה על הלב: מה יהיה על בנת אלושצי אשת הדוד, המקשה ללדת. פרט לאמנו, שהתהלכה בתקוה ובאמונה כי הכל יעבור בשלום. ואכן, תוך שלושה ימים, התאוששה היולדת וקמה ממאמץ עליון שעשתה. גם בלידתה השניה קשתה ללדת, אבל, המיילדות אמי ונעמה חבשוש כבר ידעו מהלכה וטבעה בלידה הקודמת, וטיפלו בה לאור הנסיון. ציינתי שני מקרים אלה שהצריכו טיפול ודאגה מיוחדים. יתר הלידות היו: ״רגילות״, למרות שלכל לידה היו בעיות משלה. תאמר: באיזה בית־אולפנא למדה? מי הם מוריה? ובכן, מורותיה הן סבתי נצרה לבית עמר אשת סבי סלימאן חבשוש זצ״ל וסבתי לולה לבית מוסא יצחק הלוי אשת סבי דוד חובארה זצ״ל. ובית־האולפנא זה הנסיון בחיים. מטבעה של אמי ז״ל, אהבה להתמודד בחיים וליטול עליה תפקידים מעין אלו, וַתוכל!

בביתנו, בית חבשוש — הרוחש פעילות מבוקר עד ערב — לקחה אמי חלק פעיל עם סבתי נצרה אשר ניהלה את הבית. וזאת מכמה סיבות: נישאה לאבי בעודה קטנה וגידולה היה בביתנו, לכן ראתה בה חמותה אם אבי ז״ל כבת טיפוחיה ותמיד התהלכה לידה וסייעה לה, היתה הבכירה שבנשים שבאו לביתנו לאחר נישואיהן, והיה לה נסיון רב במהלך החיים בבית, לכן היא היתה מעין סגנית למנהלת, עליה

משפחת חבשוש

יכלה לסמוך הסבתא, ולהטיל עליה תפקידים רבים. אם חלתה הסבתא, לקחה עליה אמנו את תפקיד ניהול הבית, והעבודה רבה ועצומה והאחריות גדולה מאוד.

אצילת נפש היתה, היו בה תכונות חשובות, ירשה אותן ממשפחתה מבית חובארה. משפחה זו, ידועה ביושרה ובאצילות רוחה.

החסד ומידת הצדקה שבאמנו ז"ל

בזמן המצור הידוע בשנת תרס"ה סירבה לנסוע עם אבי ז"ל למנאכה משום שדודותיה הזקנות וחמותה יישארו לבד, ואין מי שישגיח עליהן. כי הוריה, כאמור, נסעו מחוץ לצנעא להציל נפשם מהרעב.

אמנו היתה עדיין ילדה קטנה, אבל בהכרתה היתה מבוגרת מאוד. משנסעו הוריה ובעלה אבינו ואחיו ואחיותיו, לקחה את הענינים לידיים. יום־יום, היתה קמה בלילה ומבשלת דייסה וממלאת: "גמנה", קומקום של חרס, והולכת מבית לבית של הקרובים לחלק להם כוס של דייסה להחיות נפשם, וזה מלבד הדאגה לדודות שלה אשר אִתה בבית. כמו כן דאגה לחמותה. כל זאת עשתה למרות הסכנה שבדבר, ומתוך דחף פנימי בצורך לעזור ולהציל.

במצבים קשים, כשהיה מחסור בתבואות בשל חוסר גשמים, היתה מחלקת לקרוביה ולזקוקים הצנועים בצנעא: חיטה, שעורה ודורה מהאסמים שבבית ובלבד שיִחַיו נפשם.

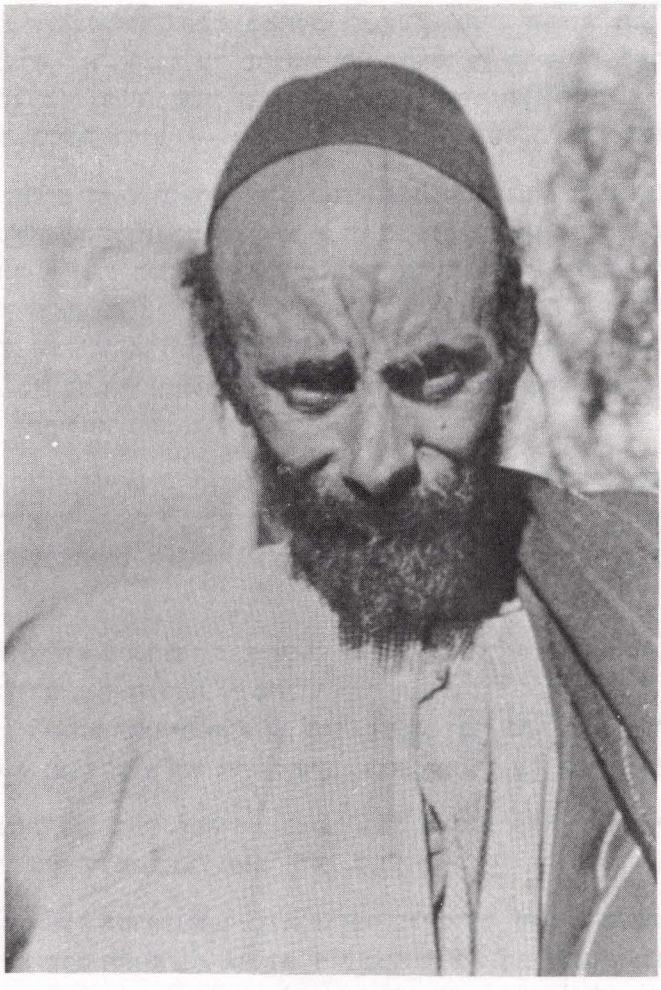
כדי לעמוד על אופיה ויכולתה המבצעית, נביא מה שסיפר הרב יחיא יצחק הלוי זצ"ל — רבּה של יהדות תימן שהוא דודהּ אחי אמה. בראשית המצור של שנת התרס"ה, קנה מעט דורה והלך בעצמו לטחון אותה בבית אחותו לולה אשת ר' דוד חובארה, כשגמר את הטחינה לא נמצא הקמח, כאילו נעלם על־ידי כוח נסתר. הוא היה במצוקה, מעט הדורה שכבר השיג נעלמה בטחנה. כשראתה אמנו את מבוכתו אמרה לו, הנח לי ואני אטפל בענין.

הורידה את השכב מהטחנה, ניקתה ואספה את הדורה והוציאה אותה לשמש לייבוש ואחר כך טחנה אותה מחדש. ואז נמצא קמח מספיק, כפי הכמות שקנה, הדורה היתה לחה קצת ובשל כך לא נטחנה.

דודהּ מרי יחיא שיבח את תבונתה ומעשה ידיה ואמר לה, הצלתינו מחרפת רעב יצילך אלקים מכל רע!

פרק תשיעי

הדוד מנחם בן ס' חבשוש

קולע למטרה, בפסוק מהתורה!...

הדוד מנחם ז"ל — לידתו חייו ומותו

שנים־עשר בנים ובנות היו לסבי סלימאן ב"ר יחיא חבשוש וסבתי נדרה לבית עמר אלשרים זצ"ל, שבעה בנים וחמש בנות, שניים מהם, מכין ולולוה, מתו בקטנותם. ואחד מהם, חיים, נרצח בן כעשרים ושמונה שנים בידי ערבים הי"ד בעוד סבי וסבתי בחיים.

הבן הששי כשנולד, חלה במחלת השיתוק, והיה תקופה מסוימת משותק ברגליו. משגדל, לא התגבר על מחלתו. ולא הועילו כל הריפויים. סבתי נסעה אתו אל קברו של מרי שלום שבזי זצ"ל — הנמצא בעיר תעז דרומית מצנעא מרחק כשָׁשה ימים הליכה ברגל — תוך תקוה שהצדיק יעזור והילד יירפא.

ואכן, בעזרת השם והצדיק שלם שבזי זצ"ל הוא נרפא. באחד מימי הביקור, הנמשך כרגיל שָׁשה ימים, קם והלך על רגליו המשותקות זמן ממושך. סבתי, שהיתה נרעשת מאוד מריפוי בנה, ומחשש שישימו בו עין רעה, כיסתה אותו בשמיכה ומנעה ממנו לצאת בין הבריות והרשתה לו להתהלך רק בבית בו גרה ובחצרו בעיר תעז. הקיצור, העלימה אותו מעין הבריות, בייחוד אלה היודעים על מחלתו, עד אשר נסעו מתעז. בשובה הביתה נפרדה מקברו של הצדיק שלם שבזי בתודה ובאמונה, כי השם נענה לתפילתה בְזכותו!

במשך הזמן השתפרה הליכתו יותר. ורגליו, שהיו משותקות, נשאו את גופו הכבד. כשהתאמץ להגיע למטרה היה אמנם מחליק ונופל, אבל ב"ה קם ושירת את עצמו והלך למרחקים לעסקיו ולצרכיו וזכה לחיות חיים רגילים לעומת מצבו הקודם.

משיצא בצנעא בין הבריות, קראו לו האנשים בשם "חבשוש אלאערג'", דהיינו "חבשוש הצולע", עד שנדמה כי מחלתו שנרפא ממנה, דבקה בו לכל חייו ושימשה סמל מסחרי, לשותפות אחים חבשוש. להלן אסביר דברי במה וכיצד. כינויו זה, לא דרך הִשלילה נאמר אלא על דרך החיוב, הוא התחבב על הבריות בשל אופיו.

סבי וסבתי נטו אליו חסד רב. כאשר עשה מעשים שלא לרוחם, ידעו, כי הוא רצה להוכיח את עצמו בשל נכותו והם סלחו לו.

הוא למד אצל המרי וגילה יכולת מרובה בלימודים. ניחן בתפישה מהירה, וכל מה שלמד לא שכח ולא איבד. אדרבה, היה בבחינת בור סוד שלא מאבד טיפה. כתב נאה ערבית ועברית, למד ארבע פעולות החשבון וידע לחבר, לחלק, להכפיל, ולחסר הכל בעל פה, ובמהירות רבה.

ניחן גם בתכונה להגדיר כל דבר: במשל, בפסוק, באמרה משלו, ואם ציטט

משהו מהתנ"ך או מדרש, ציטטו נכון, וכשהתעורר ויכוח על נכונות הציטוט היה הוא הצודק. עד שחדלו להתווכח אתו, והכירו בו כבר־סמכא בנושא זה, כי גם כשגדל, וגדלו אתו בעיות החיים, זכרונו לא פסק מלפעול כמו בימי ילדותו.

מנהג בביתנו ובמשפחתנו לקרוא בליל שבת מדרש בספר המלמד. זהו ספר מדרש על פרשיות השבוע, כמו מדרש רבה או תנחומא. הקריאה נועדה לילדים, ומוזמנים בהפתעה לקרוא בפני ציבור המשפחה אנשים, נשים, וטף, ואוי לו לילד שישגה בפסוק, או בקריאת המדרש לא נכון — נכונות לו הערותיו של הדוד מנחם ז"ל שנאמרות בקול רם ובהטעמה לאמור: חזור וקרא כך! והיה מצטט הפסוק כמו שצריך לקראו כשנהרה על פניו משביעות רצון עצמית. ולא חשוב באיזה חלק מהתנ"ך נמצא הפסוק. הכל מכל ידע בעל פה. בענינו הילדים היתה יכולתו רבה וידיעותיו רבות. כי בשל מחלת השיתוק שבאה לו בצעירותו לא היה לו זמן רב ללמוד. ובכל זאת ולמרות הכל, נראה שהשם השפיע עליו טובה בזכרון מופלא — במקום נכותו.

משגדל, סבי פתח לו חנות בשוק הרובע היהודי למסחר בבדים. חנות זו היתה שייכת לחיים הי"ד והיתה סגורה מאז נרצח. היו לה חבר קונים, שהיו קשורים אליה והדוד מנחם ז"ל המשיך לסחור בה והתקדם יפה בעבודתו. הסבא ליווהו בעידוד רב בהתחשב עם נכותו, והשתדל ליצור אצלו בטחון עצמי בעסקים ונשיאה בעול. ואכן, הוא הצליח בעסקיו ובצורה מפתיעה ונשאר לסחור בחנות עד לאחר מות סבי סלימאן ז"ל. ואז אבי אהרן ז"ל קרא לו להצטרף לעסק המשפחה ולתרום תרומתו לכלל עסקי המשפחה. זה היה בשנת תרפ"ב אחר שוב אבי ז"ל מעדן.

משבגר, נשא אשה שמעה כהן. לאחר שילדה לו בן ובת עזר ונעמה, חלתה במחלה הנוראה הסרטן רחמנא לצלן, ומתה. מות אשת נעוריו ואם ילדיו גרם לו צער רב. וממש דיכדך אותו, והיה שרוי תקופה ארוכה באבל נפשי.

במשך זמן רב חי אלמן, ואת שני בניו הי"ו הנזכרים לעיל גידלה הסבתא. משהונח לו מאבלו, נשא אשה שניה, שמעה לבית ושדי ז"ל, ונולדו לו ממנה חמישה בנים ובנות, הי"ו.

משהצטרף לעסקי המשפחה ניתן בידו התפקיד מקדם המכירות. תפקיד זה ניתן לו, ונשאר בידו משני טעמים:

כשרונו וסבלנותו כלפי הקונים, והתמדתו בישיבה בצנעא. הוא לא נסע מחוץ לצנעא בשליחויות מסחריות. נכותו הגבילה אותו מזה, ולכן נשאר קשר עם הקונים רצוף וקבוע בשל כך, התיחס לקונים בצורה קבועה, לפי אופיו של הקונה, דרישותיו, צרכיו בסוג הסחורות, התחייבותיו, אופן תשלומיו וכדומה, כאמור לעיל, ניחן בזכרון מופלא וזה עזר לו לרשום בזכרונו כל סוחר, בעיותיו והתנהגותו.

הקונים שביקרו אצלנו, היו מצנעא ומכל מחוזות תימן. טיפוסים בעלי גישות שונות, יחסניות למיניהן. אלה הסוחרים שבאים בעיקר מחוץ לצנעא. כל אחד בא

וכספו או זהבו בתרמילו. והרגשתו כהרגשת בעל המאה: שהוא צודק, ויכול לעשות בכספו גדולות נצורות. וצריך לטפל בו בעדינות מְרבית ולספק לו דרישותיו לפי גרסתו, ולהתיחס אלו, כאמור, ביחס מחושב היטב, וכל אחד כראוי לו.

לסיכום, זו היתה צריכה להיות אמנות ואומנות, להיות מקדם מכירות, וזה היה תפקידו, תפקיד נכבד ובעל הישגים חשובים לעסקי המשפחה. משעשה את הקשרים וסיכם מחירים עם הקונה, תם תפקידו, ועבר הענין לרושם החשבונות והעוסקים בספרים והאורזים.

היו לו עוד תפקידים נכבדים, ושוב בשל היותו יושב קבוע בבית, ולא בנסיעות. תפקידו הנוסף, עיסוקו בקניית צורכי הבית, השנתיים והיומיומיים: בנינים, תיקונים, תשלומי עובדים, וכדומה, תפקידים אלה הם תעסוקה מלאה ומורכבת והוא מילאם בהצלחה.

כשנסעו אבי אהרן ז"ל והדוד טוב הי"ו לעדן לאחר מות הסבא סלימאן בשנת תרפ"ב והצטרפותו לעסקי המשפחה, הוטלו עליו, בתוקף היותו גדול המשפחה, תפקידים רבים והוא נשאם בכבוד רב.

בשנת התרפ"ג (1923) התמוטט חלק מהקיר המזרחי של בית־הכנסת סיאני. בית־כנסת זה עתיק מאוד, סמוך לביתנו. עזרת נשים נמצאת בחדר בחלק של הבית שלנו ובחדר זה היו הנשים נפגשות בעיקר בשבתות בבוקר לשמוע קריאת ספר תורה.

משהתחיל הקיר להתמוטט, היתה סכנה שתהא מפולת על ציבור המתפללים. ביזמתו שלו ושל המשפחה זימן אמנים ופועלים, הם הרסו את הקיר ובנו אותו מחדש. הודות למעשה זה נמשך בית־הכנסת לקיים תפקידו עד נסיעתם של יהודי תימן, דהיינו משנת תרפ"ג עד תש"י, עשרים ושבע שנים.

כאמור, זה היה אחד מבתי־הכנסיות העתיקים. הראיה לכך: יש בו כשבע מדרגות שיורדים אליו. כלומר: זה נבנה מזמן רב, מעת שהותר ליהודים לבנות ב"קאע אליהוד" דהיינו במישור היהודים. והותנה עליהם לבנות בתי־כנסת למטה. בעומק מסוים מפני האדמה, כדי שלא יתעלו על מסגדי הגויים.

בניית הקיר נעשתה בתכנית טובה. תחת שהיה קיר ללא חלונות נבנה קיר עם חלונות גבוהים ועם שיפוצים מיוחדים בקיר, דבר ששינה את צורת בית־הכנסת והי ה שופע אור וחגיגיות.

הבאתי מקרה אחד מנדיבות לבו כי תקצר היריעה מלספור ידו הפתוחה לכל מעשה צדקה.

בהיותו יושב ישיבת קבע בבית, כאמור, ולא נסע למסעות מחוץ לצנעא, נחשב הדוד מנחם לאיש מאנשי הבית, לאב הבית, כי הוא היה גדול המשפחה בהעדר אבי אהרן ז"ל.

אנו הילדים שגדלנו בצוותא, בני האחים ובני הדודות שביקרו תכופות בביתנו, ראינו בו אב לכל המשפחה והוא גילה יחס וחיבה לכולנו ודאג מדי פעם להפתיע אותנו, ביחוד בעונת הפירות, בקניית פירות וכל מיני מגדנות.

ציינתי לעיל שניחן בהגדרות ממצות מאוד בחינת: "מועט המחזיק את המרובה" או: "קולע אל השערה!" אביא דוגמה אחת מני רבות. כשהגיעה השמועה לצנעא על מות אבי אהרן ז"ל, קונן עליו, ולמעשה על כל המשפחה וחשיבותה ואחדותה ואמר: "התפרדה החבילה!" "התפרדה החבילה!" ואכן, קונן על האח אהרן המאחד, המלכד, אשר יצר אחדות זו במשפחתו. בראייתו למרחוק. וידע כי במותו תתפוד החבילה, אותה חבילה שעסקה ביחד וחוללה נפלאות בכלכלת יהודי תימן, ותימן בכלל.

תכונה זו של הגדרת מצב ירש במידה רבה מאבי המשפחה סבי סלימאן זצ"ל. פעמים רבות אני חושב: מי אנו ומה אנו הילדים שבאו אחריהם, לעומת נפילים אלה שהיו במשפחה! אנו מרבים להג, והם בשתי מלים סוקרים הכל: עבר, והווה ועתיד. עליו נאמר: "חבל על דאבדין ולא משתכחין". תנצב"ה.

הדוד מנחם ז"ל — רצונו לצאת את צנעא ומותו

היה לו רצון עז לצאת את צנעא — ואפילו לשליחות בתוך תימן — דהיינו, במרכזים ששירתו את המשפחה. כאמור, בשל נכותו, לא נתאפשרה לו הנסיעה, כי לא יכול היה לעמוד במאמץ הנדרש לנסיעה ולטלטולים בדרכים במצבו.

הרצון לנסוע, כירסם בקרבו מצד אחד, ומצד שני המגבלות הגופניות. עד שבא יום הגאולה ליהודי תימן ונסע עם אֵם הבית, סבתי נצֵרה, ואשתו וילדיו, והדוד סעיד ונשותיו. והגיעו לעדן, שער העליה לארץ ישראל, ונכנס למחנה חאשד. שם נפח נשמתו, כי לא יכול היה לשאת בטלטולי הדרכים מהם חשש כל ימי חייו. את נשמתו החזיר לבוראו בשערי הגאולה. מת, ולא זכה להיות בארץ ישראל משאת נפשו ונפש כל יהודי. משמת, לא היה במשפחה מי שיגדיר כמוהו את חייו ומותו...

נקבר בעדן בבית־הקברות היהודי ליד קברו של יהודי יקר וציוני גדול, שנתן מהונו ואונו למען יישובה של ארץ ישראל, מוסא עמר ז"ל.

בשנת 1964 ביקרתי בעדן והתגוררתי בתואהי בבית מלון יהודי, דבר ראשון שעשיתי, הלכתי לעדן לבקר מכרים וידידים. ביניהם בן טוב משה ז"ל, ממשפחת בנין הידועה, וכן משה בנין אברהם ואשתו מרים הי"ו, ועוד ידידים ערבים רבים.

כשהגעתי, עדן היתה כמרקחה: הערבים דרשו עצמאות מהבריטים. וערכו טרור בכל המקומות.

בדרכי מהתואהי לעדן אנו עוברים בקרבת בית־הקברות היהודי, ביקשתי מהנהג

להאֵט כדי לבחון את הדרך לבית־הקברות, ולהתרשם התרשמות כללית, כדי להכין עצמי לביקור הקבר.

בהגיעי, ביקרתי בבית מסחרו של בן טוב משה ז״ל ודבר ראשון, ביקשתי ממנו לייעץ לי איך להגיע לבית־הקברות. הוא הזהיר אותי מפני הקשיים והסכנות שבדבר. והצִיע לי לנסוע עם ידיד ערבי ולרדת סמוך לבית־הקברות ואֶתו להיננס לבית־הקברות ולהשתדל לא להיראות. ובתנאי בשעות לפנות ערב בזמן השקיעה.

ישלם השם פועלו על העצה הטובה. וכך היה: הגעתי לבית־הקבוות ומצאתי את שתי המצבות, של הדוד מנחם ושל מוסא עמר ז״ל זו ליד זו. שני המכרים בחייהם בעסקים ובחיי הציבור והחברה, נפגשו בסיום חייהם. בעדן, ורווקא בבית־הקברות.

מרוב התרגשות כרעתי על ברכי ומילמלתי פרקים מתהלים — ״לדוד מזמור לה׳ הארץ ומלאה וגו׳ וכן ״מזמור לדוד מי יגור באהלך מי ישכון בהר קָדשך הולך תמים ופועל צדק״.

ועיני צופות אל אלפי המצבות הפזורות על פני השטח בהן קבורים נפשות יהודיות קדושות וטהורות. חלקן הרב של יהודים שפניהם לארץ ישראל ומתו במקום כמקרה של הדוד מנחם ז״ל. לבי לבי, יבכה בקרבי, על כולם ועל דודי שחז״ל אמרו עליו ״על האי גוברא רבא דבלי בעפרא!״ התאכזר לו הגורל בחייו מיום לידתו ועד יום מותו. ״ברוך דיין האמת!״ קראתי על כולם, ״מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו׳״.

תיכננתי אני ובן טוב משה ז״ל להעביר את עצמותיו לארץ ישראל. והתברר שלא ניתן בשל המצב החמוּר, ושיש לחכות להזדמנות אחרת, עד לרגיעה במצב. עד עתה, לא באה הרגיעה, והבאת עצמותיו מעדן מטרידה אותי יומם ולילה. לסיכום, אני מתפלל שתמשיך המשפחה לדאוג להבאת עצמותיו לארץ ישראל עליה התפלל, לה שאף וערג להגיע: אל מקום המנוחה והנחלה. כי אם לא הגיע בחייו שיניחו גופו ונשמתו בארץ חמדתנו. ותהא נפשו צרורה בצרור החיים. אמן.

דוד מנחם — עלילותיו, מאסרו על־ידי הסבא ושחרורו

בשכונתנו גרה אישה אלמנה זקנה ועניה. שמה בנת אלגמל. בחצרה היה לה משק עופות קטן שסייע לה בקיומה הכלכלי. באחת השבתות, חדר לחצרה הדוד מנחם. ז״ל, אסף את כל הביצים שבחצר לכנף שַלמתו והסתלק.

בדרכו חזרה, ראתה אותו הזקנה והזדעזעה ממעשהו זה. היא הקימה צעקות שבר וקראה לסבתי ז״ל ואמרה: ״בנך לקח הביצים מחצרי!״

הסבתא, בראותה את תעלוליו, ציוותה עליו להחזיר את הביצים מיד למקומן.

ואכן, חזר לחצרה כעוס ונכלם להחזיר הביצים לאלמנה. כשהגיע לידה אמר לה: קחי הביצים וניער מכנף שלמתו והן נפלו לארץ ונשברו. ולאלמנה נגרם שוד ושבר. והיה צריך לפצותה.

מעשה זה נודע לסבי ז"ל, וחרה לו מאוד על מעשה נפשע משולש: החדירה לחצרה, על חילול השבת ושבירת הביצים. סבי לא נח, עד שאסר אותו באחד המחסנים האפלים, ודרך חלון קטן סיפקו לו משקה ומאכל.

הסבא שם מפתח המחסן אצלו כדי שלא ישחררו אותו.

כל נסיונותיו של הדוד מנחם להבטיח שלהבא לא יעשה מעשים כאלה, לא הניחו זעפו של הסבא.

אחותו של הדוד מנחם באה לבקרו ולנחמו ולעודדו על המאסר, ובידה ילד קטן מבני הבית.

אמר לה אחיה: תני לי הילד לנשקו. דחפה את הילד דרך החור, קיבלו וסירב לשחררו, החזיק אותו כבן ערובה ואמר: נצא רק שנינו. הילד יֵלל מפני החושך ואי הנוחיות.

מעשה זה הזעיק את כל אנשי הבית, ובאו לדוד להתחנן לו שיוציא הילד ולא עזר! גם לבקשת הסבתא — אמו, ולאם הילד לא נענה!

שתיהן הלכו לסבא, סיפרו לו המעשה וביקשו מפתח המחסן כדי לשחרר את שניהם. הסבא הופתע מהרעיון וההעזה שבמעשה הדוד מנחם ז"ל. הסבתא קיבלה המפתח ושיחררה את האסיר ואת בן הערובה.

אכן, רעיון בני הערובה, אינו המצאה של בני דורנו, הוא שימש עוד מימי קדם. ועל כל פנים, תאמר נולדה גם בתימן במוחו של ילד, בשם מנחם חבשוש ז"ל? ייתכן!

עזר, בן הדוד מנחם — נסיעתו לעדן וסיבותיה

בשנת 1924, נסעתי אני ודודי טוב הי"ו לעדן. דודי הבטיח לאבי מנחם ז"ל כי ישלח אותי ללמוד בארץ ישראל. בתנאי זה הסכים אבי שאסע דבר הנסיעה, מצא חן בעיני, למרות שהייתי צריך לעזוב את אבי ומשפחתי, אחי ואחיותי, ולנסוע אל הנעלם, דבר שלא ברור לי צורתו ותוצאותיו.

משהגעתי לעדן, משום מה נשכחה ההבטחה, ונשארתי בעדן כעוזר לדודי טוב הי"ו.

משרדנו בעדן היה חוליה מקשרת במסחר בין עדן לצנעא, עסקנו ביבוא לתימן

וביצוא ממנה. היצוא מתימן היה עיקרו מוצרים חקלאיים ובראשם הקפה. יבוא כלל הרבה מוצרים: תבלינים, בדים, טומבאק וכו'.

בעדן, הכרתי את נשיא הקהילה בנין מנחם משה זצ"ל. האיש אשר היו לו קשרים מסחריים ראשונים עם סבי סלימאן זצ"ל. הוא היה אישיות מקרינה, טובה ובעלת סמכות גדולה לא בשל כספו, אלא לפי טבעו ואישיותו.

החיים בעדן היו לא נעימים וקשים בשל האקלים החם ושינוי הרגלים לעומת צנעא. אך אנו וחברינו יהודים יוצאי צנעא, השתדלנו להיפגש בעיקר בשבתות מתוך מטרה להתחיות יחדיו, לפי אותה מסורת של שבת בצנעא.

לאחר שישבנו כשנה בעדן, פרצה מחלת הדבר שקראו לה בעדן "אלחבה". החולה היה מקבל נפיחות בעיקר ברגל ונלוָה לה חום גבוה. והיו מתים ממחלה זו אנשים רבים, כל יום יצאו עשרות מיטות נושאות מתים לקבורה, וזעקות שבר בכל בית, בייחוד בין הערבים תושבי עדן. וכן אלה הבאים מתימן כדי להתפרנס בה, כמו כן הבאים מסומאליה והסביבה.

היהודים חוסנו נגד מחלה זו והיא לא פגעה בהם באותה מידה שפגעה בערבים. ייתכן גם בשל הנקיון והשמירה מלהידבק במחלת־אימים זו.

הממשל בעדן נקט אמצעים רבים כדי להרחיק את סכנת המחלה. דבר ראשון, סגרו את גבולות עדן, בייחוד גבולות של הודו, כי חששו שהמחלה באה מהודו. כל האניות, שבאו משם לא הורשו לאנשיםלבוא לעדן, וכן לא לעלות על האניות וכן המלחים נמנעו מלבוא לעדן. גם ניסו לטפל טיפול רפואי. אולם המחלה קָצרה בתושבי עדן, ואלפים מתו.

כל אלה שבאו מצנעא ותימן הצפונית שהיו בעדן, עזבו את עדן וברחו לפנים תימן, כל עוד נפשם בם. גם אני ודודי טוב הי"ו ברחנו לצנעא, להציל את נפשותינו, והגענו לצנעא בריאים וטובי לב, ומודים על שהשם הִצילנו.

מה שהפתיע אותי, בגבולות תימן איש לא עצר בעדנו, לא טיפלו בנו ובחפצים שלנו, הדרך היתה פתוחה, וכל הבא — ברוך הבא, וזה בלי שהממשל ותושבי תימן יחושו כהוא זה בגודל הסכנה. בכל מצב שהוא, נאמר: ברוך המציל!

נסיעתי מארץ ישראל לעדן לזרז הבאת אבי ז"ל

בשנת 1950 נסעתי ביזמתי מארץ ישראל לעדן, כדי לזרז את נסיעת אבי מנחם מצנעא.

כשהגעתי לעדן, מיד הברקתי לאבי שאני מחכה לו בעדן, וזירזתי אותו שיבוא מהר כי ידעתי שיש לו עסקים הרבה, וצריך לסייע בידו. חששתי גם, כי איחר את

המועד מפני הסיבה, שמא השלטון בתימן יתחרט שהתיר העליה ויחזור ויפסיק את העליה ארצה.

תקופת הזירוז נמשכה כשלושה חודשים עד שהתבשרתי שהוא נסע. ואכן, יצאתי ללחג׳ הסמוכה לעדן, להקביל פניו ופני אשתו ואחי ואחיותי. בלחג׳ התברר לי, שאִתו בא גם הדוד סעיד, ונשותיו, והסבתא נדרה. יחד עשר נפשות.

כשראיתי אותם אורו עיני כי עבר זמן רב, כעשר שנים, מאז נפרדתי מהם. שִׂמחה גדולה שָׂמחתי על כי הגאולה מקרבת רחוקים, מחברת שוב משפחות פרודות, כוחה של ארץ ישראל באיחוד העם.

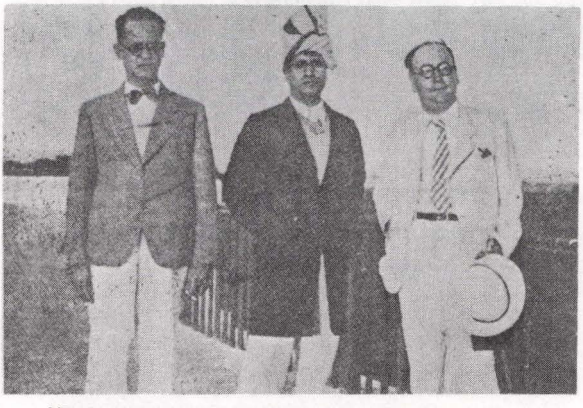
מועקה גדולה התערבה בשמחתי: אבי ז״ל הגיע במצב של חולה קשה, בקושי דיבר אתי, לכן הזדרזתי לנסוע אִתם מלחג׳ למחנה חאשד, מחנה שהתרכזו בו אלפי עולים בדרכם לארץ ישראל.

כשהגענו לחאשד זימנתי את הרופא, לבדקו, וגם כדי לטפל בו. לאחר הבדיקה סבר הרופא, כי מצבו יוטב, והכניסו לבית־החולים של המחנה לטיפול, ואני חזרתי לעדן.

למחרת, קראו לי לבוא למחנה חאשד. שם נודע לי כי אדוני אבי נפטר בשעות הלילה. זצ״ל.

לסיכום: נולד בשנת התרמ״ז ונפטר בשנת התש״י. כלומר 1889 — 1950 — חי, אם כן, ששים ושלוש שנים.

צערי לא יימד על רצונו להגיע לארץ ישראל ולאזכה, הוא סיים תפקידו בחיים בשערי ארץ ישראל, לה שאף ככל יהודי תימן, אנשים, נשים, זקנים וטף. מהם זכו והגיעו לגאולה ולנחלה, ומהם נקברו בדרכם אליה. נקבר בבית־הקברות היהודי אשר באלמעלה, שכוּנה הסמוכה לעדן. תנצב״ה. נתקיים בו מה שנתקיים במשה רבֵּנו: את הארץ ראה בחזון רוחו, ואליה לא הגיע. וחבל...

מושל עדן -

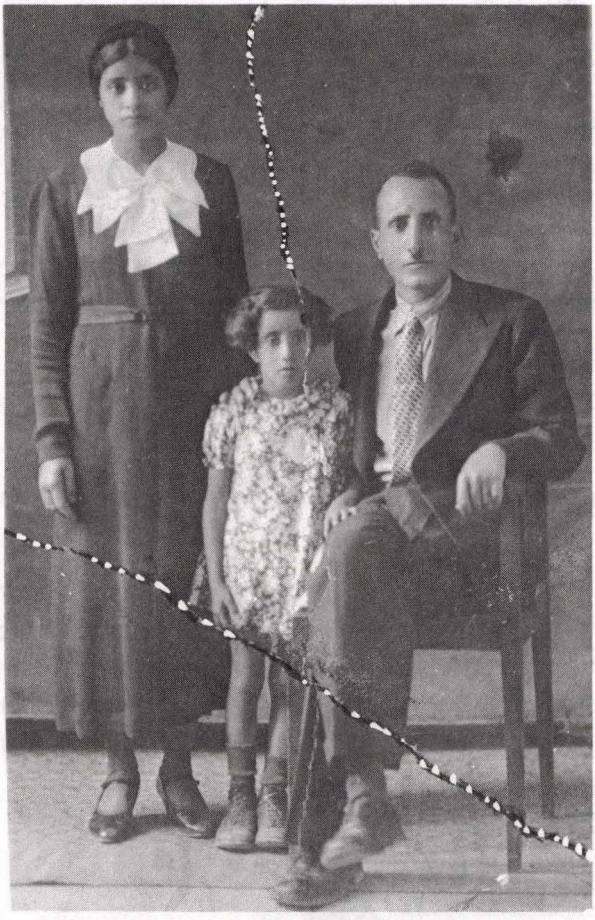
סולטאן לחג׳ -

בן ציון אהרוני ב״כ הסוכנות היהודית בעדן

משפחת חבשוש

פרק עשירי

הדוד נסים בן ס' חבשוש

הדוד נסים ב"ר סלימאן חבשוש
אשתו יהודית בת ר' אהרן חבשוש
והבת ברכה באמצע

נסיעת הדוד נסים למצרים סוריה וא״י
שליחות דוד נסים לדמשק

בשנת 1924 הגיעה לצנעא סחורה. אריג מייצור דמשק אשר בסוריה, עשייתה, קיפולה, ועטיפתה. החידוש שבה וכן מחירה משכו את הצרכן בתימן, ונראה שבעתיד, שיווקה בתימן — מובטח.

הכמות שהובאה היתה קטנה מאוד, אך בכל זאת נקלטה היטב בשוק והדרישה לסוג זה היתה טובה.

כדי לא לפגר אחר דרישת השוק, ולתפוס מקום ראשון בשיווק סחורה זו, שעתידה לפניה, הוחלט שיש לשלוח שליח לדמשק. למשימה נבחר דודי נסים ז״ל, שהיה לו נסיון בפריצת דרך מסחרית במצרים. וידיעת השפה הצרפתית.

דוד נסים נסע תחילה לארץ ישראל ושהה בירושלים ואחר נסע לדמשק. כשהגיע לדמשק התגורר תחילה במלון ואחר כך אצל משפחה יהודית בחלב, בשם נסים לאזרי. כשנודע למשפחה זו מטרת בואו, הכירו לו בן לוויה, מתווך במקצועו.

המתווך הפגיש אותו עם בעלי בתי־חרושת העוסקים בייצור הבדים המבוקשים. מיד קיבל דוגמאות ומחירים ושלח אותם לצנעא. בצנעא קבעו את הסוגים והכמויות הנדרשים והבריקו לעדן. ומשרדינו בעדן הבריק לדמשק.

רוב ההזמנות היו מבית־חרושת מפורסם וידוע מאוד. יצרן זה קשר קשרים טובים עם הדוד נסים וכל זמן שהותו אירח אותו וכל יום שלח את העגלה שלו כדי לטייל בסביבת העיר ומוסדותיה. כן עניין את הדוד במוצרים אחרים שיקנה מתוצרת דמשק, דהיינו חלבה. תאנים מיובשות, זיתים כבושים, ביסקוויט וכדומה. ניתן לומר, כי יצרן זה ניחן בראיית הנולד ויצר קשרים הדוקים עם הדוד נסים ז״ל וכיבדו מאוד. דבר זה החמיא לדוד נסים, כי בתימן קיימים יחסי אפליה חמורים בין מוסלמים ליהודים.

משנתקבלה ההזמנה, ראה היצרן, קציב אלבאן, כי לפי גודל הזמנה תימן הִנה שוק חשוב, והסכים לתת הנחות ניכרות במחירים אשר הציע קודם לכן, ולא רק זאת, הסכים להקדים ההזמנה ולדחות הזמנות אחרות שהיה המפעל חייב לספק.

דוד נסים נתן לו רוב ההזמנות בתנאי משפחת חבשוש תהא משַווק בלעדי של קצִיב אלבאן. גם ליצרנים אחרים נתן חלק מועט, מתוך הכלל: ״לא לשים את כל הביצים בסל אחד״.

המשלוח מדמשק הגיע לחודידה, חופה של תימן, ומשם נשלח לצנעא. המבחר של הסחורה היה גדול. סוגים שונים של טיב, אריזה, צבעים, עטיפה וכדומה.

משפחת חבשוש

הסחורה שווקה במהרה, והיתה דרישה רבה לסחורה זו, שנחשבה לביגוד אופנתי אצל גברים ונשים — ובעלת איכות יוקרתית. סוג זה של סחורה התפשט מצנעא אל העיירות והכפרים שברחבי תימן, והתעוררה דרישה רבה למוצרים אלה.

מכאן ולהבא נמשכו הקשרים דמשק־תימן והתפתח מסחר דו־סטרי. תימן שלחה קפה ועוד ויבּאה בדים, חלבה ביסקוויטים וכדומה, מתוצרת דמשק. קשרים אלו נמשכו שנים רבות, וכל נסיון של סוחרים ערבים ויהודים להוציא מסחר זה ולהשמיטו מידי המשפחה, עלו בתוהו.

קרוב לוודאי שבתולדות תימן־דמשק לא היו קשרי מסחר פוריים מעין אלו, ושתי המדינות חייבות תודה ליזמתה של המשפחה: "אחים חבשוש".

אם ציינו קשרים אלו עם קציב אלבאן והזכרנו לעיל את נסים לאזרי, נספר מעט גם עליו. נסים זה היה מייצר משי, צובעו ואורזו בכמויות קטנות, ומשווק בסוריה. בבוא דודי לשם התעניין אצלו ונשלחה כמות של משי מתוצרתו לנסיון שווק בתימן והנסיון עלה יפה. הוא המשיך לייצר משי לייצאו לתימן למשפחה לפי הזמנות קבועות מראש במשך שנים רבות.

עבודתו של נסים לאזרי. היתה עבודת בית. הוא יצר בביתו משי לפי מסורת שהיתה במשפחתו. יש לציין שהתוצרת שלו התקבלה בתימן יותר מאשר הסחורה שבאה מהודו, בשל טיבה ואיכותה המשובחים, ונמכרה בהפרש גדול ממחיר הסחורה ההודית, כי האנשים ידעו את ערכה הרב.

זהו סיפור של פריצת דרך מסחרית תימן־דמשק, דמשק־תימן! ביזמת משפחת חבשוש.

חופר גומץ בו יפול

במשטרת עדן הקצין הראשי שמו עבדל רחים ומוצאו מהודו. קצין זה לא הצטיין ב"אהבה" גדולה ליהודים, וכשהיה צריך לגלות "אהבה", היה זה פרי תגמולים. יחסו היה קשה כלפי העולים היהודים שמגיעים מתימן ופניהם לארץ ישראל.

לעדן הגיע אחד העולים ושמו יחיא עמר. בניו ובנותיו עלו לארץ ישראל והוא ואשתו נתקעו בעדן בשל גילם. משהגיעו בניו לארץ דאגו להביאם ארצה.

באחד הימים הגיע רשיון עליה בשם אלכלופי ואשתו אל משרדנו בעדן לידי הדוד ניסים ז"ל. לרשיון מצורף היה מכתב ממר חיים שאער מירושלים, בו נאמר: רשיון זה ע"ש אלכלופי ואשתו. הוא עבור יחיא עמר ואשתו. עליך להסביר להם שזה שמם מהים והלאה בכל מקום, עד שיגיעו לארץ ישראל.

לדוד נסים נראה הענין מוזר ומסוכן. אבל רגש החמלה והצלתם מעדן בעלת האקלים הרע. גברו על ההיסוסים, והוא זימן את עמר ואשתו והסביר להם הענין

משפחת חבשוש

באר היטב. "דע, יקראו לך בעוד ימים אחדים אל מוסדות הממשלה, תענה בשם אלכלופי אתה ואשתך. שים לב!" היזהרו.

עמר היה עובד אצל מר ס. מ. אחד מיהודי עדן. ובתום לב סיפר לו כל הענין. איש זה היה מסוכסך עם בא־כוח הסוכנות היהודית, מר בן ציון אהרוני, הלך לקצין המשטרה עבדל רחים וסיפר לו המעשה לכל פרטיו. כדי לנקום בו. למרות שבן ציון לא היה מעורב בדבר.

התיק הגיע לאותו קצין. זימן את אלכלופי ואשתו ודודי נסים שבא עם עוד שני עדים מכובדים, מר סאלם שאער ומר שמואל חמדי. כל חבורת המוזמנים חיכתה ליד משרדו של הקצין. עבדל רחים יצא במפתיע ממשרדו ואמר: יחיא עמר ייכנס הראשון. עמר שכח משנתו וששמו אלכלופי וקם ונכנס. בחקירה של עבדל רחים סיפר לו מה שחבשוש לימדו להגיד, לשנות שמו וכו'. שאער וחמדי, שהבינו מה עומד לקרות, קמו והלכו הביתה. גם עמר, לאחר שחתם על החקירה, הלך הביתה.

הדוד ניסים נקרא אל הקצין, והוצג לפניו התיק והודעת עמר. הדוד ענה לקצין, אלה הם אחי מתימן ובכל דרך שאני יכול לעזור, אעזור להם. לגבי דידי יש רשיון ליהודי להיכנס לארץ ישראל, ואם השם שונה נשנה שם האיש. איני רואה חומרה בדבר. הקצין שראה תשובה לא מתחמקת וניצחת, אמר לדודי בכעס: "נתראה בבית=המשפט!".

משנפרד מהקצין, חש דודי שיש צורך לטפל בענין כי הוא חמור, ומיד פנה לידידו, עסקן חשוב, וסיפר לו הענין. הידיד טיפל בענין, ותמורת טובת הנאה התיק נגנז ועמר ואשתו עלו לארץ ישראל לאחר זמן מסוים. הענין הסתיים לגבי עמר, אך לא לגבי הדוד נסים ז"ל.

בשנת 1931 הגיש דודי נסים בקשה לממשל בעדן לנסוע לישראל בתור תייר, הבקשה הועברה לטיפול במשטרה. הקצין עבדל רחים החזיר את התיק למשרד ההגירה, בטענה כי האיש חשוד בתרמית כלפי ממשלת בריטניה. כנגד זה גייס דודי המלצות רבות מאנשים חשובים, אנשי ממשל ואנשי עסקים, על יושרו, ועל הפירמה; "אחים חבשוש" שהוא מייצג. אנשי הממשל ובייחוד המושל שהעריכו את המשפחה הערכה גדולה, תמהו על עמדת קצין המשטרה. והוא נקרא אל מנהל משרד ההגירה ונשאל: מה הסיבה להתנגדותך למר נסים חבשוש? אנו מתפלאים על עמדתך זו כלפי משפחה נכבדה! כדי להצדיק את עמדתו היה מוכרח להמציא את התיק בנושא עמר לעיון מזכיר הממשלה. המזכיר תמה: ומפני מה לא בא ענין זה למשפט? לא היתה תשובה לקצין עבדל רחים. ואז הוחלט להעבירו ממשרתו בעדן. ולמנותו במשטרת אלמעלא, שכונה קטנה בעדן. רחוקה כעשרה ק"מ ממנה.

הדוד נסים קיבל רשיון לתייר בארץ ישראל וצוין כי תשובתו לקצין עבדל רחים היתה כנה ואנושית — וכשהגיע לארץ קיבל רשיון קבע לארץ ישראל גם כבעל הון ודרש את אשתו, שאז היתה עדיין בתימן. וקיבל רשיון עבורה.

בסיפור זה התקיים מאמר חז"ל: "שליחי מצוה אינם ניזוקים".

משפרת חבשוש

הדוד נסים ושליחותו למצרים

במאה הנוכחית התרכזו יהודי תימן בששה מרכזים: תימן, שיש בה גם היום יהודים, ביחוד לאחר עלית מרבד הקסמים, אתפיריה כולל אריטריה שהיתה קודם נפרדת מאתיופיה, עדן שהיתה בממשל האנגלים ויהדותה שנסתה ליצור לעצמה מסגרת מיוחדת. מצריים שהתקיימה בה קהילה חשובה, ארה"ב שקיימת בה קהלה חשובה. כמובן מלבד בודדים במקומות אחרים.

למצרים היו תמיד קשרים עם יהדות העולם פרט לקשרים הרגשיים של עבדותינו במצרים וכדומה. וקשרי אחים יהודים תושבי מצרים.

משפחתנו ראתה במצריים מקום מקשר חשוב לקשרי מסחר הן ליבוא והן ליצוא. ועל כן היה צורך דחוף לבחון דרכי המסחר בארץ זו. ישיבת יהודים מתימן בה אך דרבן את הצורך בחיפוש אחר קשרים מסחרים בתימן.

את השליחות החשובה הזאת הוטלה על המשכיל שבמשפחה הדוד נסים, שידע: עברית, ערבית, צרפתית, תורכית. ואכן, בחירה זו היתה מוצלחת, הדוד נסים נסע למצרים ושהה בה תקופה ארוכה ללמוד את דרכי המסחר, העובדא, כי היו שם בני עמינו דהיינו, תימנים הקלה עליו הישיבה בה. אמנם היה זר, אך ישנם מכרים שהתרועע אתם והם הקלו עליו הזרות.

בשבתו, בדק אפשרויות ליצוא קפה מתימן למצריים, שזה היצוא העקרי שלה. ויבוא בדים משם, ביחס ליצוא קפה ועוד נוצרו קשרים ביחס ליבוא בדים לתימן נוכח שהמחירים במצריים גבוהים לעומת מחירי הודו, יפאן והמזרח־הרחוק שיש למשפחתינו קשרים אתם. משנוכח בכך נראה לו שאין דרך ליבוא ויסתיים הגולל על רעיון זה. ותכשל שליחות זו בחלקה.

לכן, למרות הזהירות המרובה שהיתה באופיו בדרכו במסחר, היה עושה בעיקר, מה שהטילו עליו. לעתים רחוקות היה חורג ממסגרת שתחמו לו, והפעם נהג כך, החליט לנסות למצוא דרך של קשרי מסחר ויהי מה, כי לשם כך הוא נשלח למצרים.

בתבונתו התקשר עם סוחרים יהודים ובראשם הפרמה החשובה חיים שמלה בע"מ. יצרני ויבואני בדים, וסוכם שיבחר סוגים של בדים שיש להם דרישה בתימן, ובדים אלה ייצרו אותם עבור "אחים חבשוש" כמשווקים בלעדיים, בתימן כמובן, לאחר שתואמו המחירים. דבר זה נמשך תקופה ארוכה ובתימן נוצרו הבדים בשמם ובצירוף "אחים חבשוש" זה היה סמל לטיב ואיכות מעולה.

בד בבד עם עסקת הבדים, התברר לדוד נסים שיש לסוחרים המצרים שיירי בדים - וביחוד לחברת "חיים שמלה" - בכמויות עצומות. הדוד עלה על רעיון זה וראה צורך לבדוק שיירים שתואמות השוק בתימן ואכן בדק ומצא כמות רצינית

וקנה אותה במחירים אפסיים. ושלחה לתימן - לנסיון.

נסיון זה עלה יפה, השיריים היו באיכות טובה ובצבעים לפי דרישת השוק ובמחירים מוזלים ביותר ומכירתן נעשתה על דרך המשקל. לפי מחיר הק"ג.

דבר זה יצר תחרות אצל יבואנים אחרים, כי יבוא שיריים - בשל צבעיו ומחיריו המוזלים תפס מקום הבד הרגיל.

מענין לציין, יבוא שיריים נעשה קבע, וכמו בדברים אחרים משפחתנו היתה היוזמת המשווקת והמובילה בראש הודות ליזמתו הברוכה של דוד נסים ז"ל.

לימיני:
הסנדק הדוד נסים, במרכז
נושא הנמול יחיא חבשוש
לשמאלי חמי ר' חיים עזירי

פרק אחד עשר

הדוד טוב בן ס' חבשוש

הדוד טוב ב"ר סלימאן חבשוש ואשתו יונה לבית הבה
הבת רות והגיסים ח. עמיר י. הראל

הדוד טוב — הציוני המעשי הראשון של המשפחה

כיום ניתן לומר, שמטרת נסיעתו של הדוד טוב מצנעא לעדן בשנת 1927 היתה כוונתו לנסוע לארץ ישראל. בזמנו נסענו הוא ואני לעדן. לגבי דידי, זאת היתה נסיעתי הראשונה מצנעא. דבר שהחמיא לי להיות עוזר לשליח המסחרי של המשפחה, לדוד טוב הי״ו. באשר לדוד טוב זאת היתה לו הנסיעה השלישית — הראשונה עם המנוח אבי אהרן ז״ל — בנסיעה זו כאמור גמלה בו ההכרה לנסוע לארץ ישראל.

בעדן שהינו כשנתיים והוא תיכנן את נסיעתו לארץ ישראל במטרה לבדוק אפשרויות מסחר בין ארץ ישראל לעדן, תימן ועוד מטעם המשפחה. מטרה זו קיננה בלבו הרבה זמן. וראה בנסיעה ובעיתויה הזדמנות לבצע משאלת לב חבויה.

לפני נסיעת הדוד טוב הי״ו לארץ ישראל נסע הדוד נסים ז״ל בשנת 1924 לארץ ישראל, למצרים ולסוריה, במטרה לבדוק אפשרויות של קשירת עסקים בין ארצות אלה לתימן. ואכן, נקשרו עסקים עם סוריה ומצרים ונפתחו אפשרויות רבות. עם ארץ ישראל לא היו עסקים מהסיבות דלהלן.

בשוב הדוד נסים מנסיעתו לצנעא רשמיו היו חזקים ביחס לפיתוח מסחר עם מצרים וסוריה, במיוחד במסחר חליפין, יצוא קפה ויבוא בדים וחוטים. ביחס לארץ ישראל רשמיו היו קשים מאוד, המסחר זעיר, דלות שררה בכל מקום בייחוד בירושלים. נדמה היה לו שאין מקום לעסקים בכלל. למרות הרצון לעשות משהו גדול ביחס לירושלים! ואמנם, העסקים עם מצרים וסוריה אכן התפתחו בצורה טובה.

בטרם נסע לארץ ישראל קיבל הדוד טוב הי״ו ברכת המשפחה לנסות לפתח עסקים בארץ ישראל. ואז הזמין את הדוד נסים ז״ל שיבוא מצנעא לעדן למלא מקומו.

ואכן, הדוד נסים בא לעדן להחליפו בשנת 1929, ואז נסע הדוד טוב ארצה.

בבואו לכאן, שקל אפשרויות סחר בין ארץ ישראל, תימן, עדן, סוריה ומצרים. שתי האחרונות כבר היו על המפה המסחרית של המשפחה.

כשהגיע, דבר ראשון, בדק את השוק המקומי ובחן מה ניתן לייבא ואם יש אפשרות יצוא ושיווק מוצרים מקומיים. ואכן, החליט בשלב ראשון לייבא קפה תימני שיש לו שוק בכל מקום בעולם, ובייחוד בין הערבים, שיודעים טיבו וערכו,

וכן תבלינים ולידם מוצרים אחרים מקומיים. שני דברים — קפה ותבלינים — היו עיקר העיסוק, ובסיס ראשוני להתחלה וכאן היה צורך בהתחלה זהירה מאוד, כדי לא להיכשל, כי חס וחלילה כשלון בהתחלה. היה קובע את ההמשך.

וכך היתה ההתחלה: לאחר בדיקת השוק המקומי היטב, זימן דרך משרדנו בעדן, כמויות סבירות של תבלינים, קפה תוצרת תימן, מצרכים שיהודי תימן צריכים להם: קליפות קפה, חמאה תימנית, צימוקים ושקדים מתוצרת תימן — סוג משובח — וכדומה.

משהגיעו הסחורות ארצה, והתחיל המשא־ומתן במסחר. התברר שהוא לא יכול לטפל בכל. דווקא עכשיו בהתחלה יש צורך לדחוף את העסק ולהכניסו למסלול עשיה רב, לכן החליט לזמן את כותב הטורים האלה, לבוא מעדן לארץ ישראל כדי לסייע בנידון.

אכן, כשבאתי לכאן היתה ראשית התהוות העסק, והיה צורך בחדירה לשוק שעדיין היה מצומצם מאוד ובייחוד באזור הערבים, שאז היו הקנינים העיקריים שלנו. והיה צורך בחריש עמוק בשדה בור לגבי דידנו.

בהתחלה, שכרנו מחסן בכרם התימנים, בביתו של יחיא אבו סת, ודרכו שיווקנו את הסחורות שלנו. צורת השיווק היתה, הדוד היה מבקר בבתי־המסחר ומקבל הזמנות, ואני הכנתי ושלחתי, ולפעמים, אם זה משלוח קטן, לקח הדוד אתו ונסע ומסר.

היו מספר סוגי סחורות, שהיינו היחידים בשוק. בחינת מונופול. בתור התחלה יש לציין, שהיתה התחלה טובה. אט־אט התקדמנו. ידענו מה צורכי השוק, והסוחרים המעוניינים. ומה הם הדברים הדרושים יותר בשוק וכדומה.

שם המשפחה כסוחרים, התקבל בשוק, ואנשים התעניינו בנו ובמוצרים שלנו ביזמתם שלהם. דבר זה אילץ את הדוד טוב לפתוח חנות ברחוב הכרמל, שאז, כמו היום, היה מרכז תנועה גדול. ואז שכרנו חנות בביתו של המנוח יחיא חג׳בי ז״ל במרכז הכרמל. בחנות זו שיווקנו לצרכן וגם לסיטונאי וקמעונאי.

החנות בכרמל, תרמה את תרומתה לקידום העסק, אך עדיין לא הגיע העסק לממדים שאנו רגילים להם בעדן ובצנעא, לעומת התנופה שרצינו לתת לעסק עדיין היינו כבחנות קמעונית לכל דבר. אמנם היינו עדיין בימי הילדות של העסק, היו מחלות של ימי הילדות. נחלנו כשלון בהבאת עורות מעדן, ושיווקם כאן, כי לא היה לנו נסיון קודם בקניה ולא יֵדע בשיווקם. וצר שלא למדנו מהנסיון, כדי למנוע כשלונות להבא. כי רעיון עסק העורות היה חשוב מאוד. ורצוי היה לפתחו.

בשעתו, עסק הדוד טוב הי״ו בשני מישורים, מישור אחד, לשכנע את אֶחיו בצנעא — ובייחוד את אבי אהרן ז״ל שהיה קובע בהרבה במשפחה * — לתמוך בהרחבת העסקים בארץ ישראל ולספק בשלב הראשון אחזקה וממון. ולא להסס אלא לקבוע קו מנחה מעודד ומדרבן.

משפחת חבשוש

המישור השני, הזנחת החנות בכרמל ופתיחת עסק ביפו, באזור הערבי, משום שרוב מסחרנו היה עם הערבים. והיה עלינו להיות קרובים למרכז העסקים ביפו, שהיתה אז העיר המרכזית הסוחרת עם כל ארץ ישראל, בסחורות מקומיות, יבוא ויצוא.

ואכן, שכרנו חנות ביפו, בסמוך לשוק אלדיר. פתיחת חנות זו במרכז יפו הצעידה העסקים קדימה, וגיוונה אותם. יבאנו בד לבן שאז קראו לו: "מנצורי" וכן חוטי אריגה תוצרת הודו לערביי מגדל, שהיה עיסוקם בתעשיית בדים מיוחדים לשוק המקומי.

כדי לקדם את המסחר בין הסיטונאים הערבים נקטנו שיטה שהיתה נהוגה בידינו בתימן: לתת אשראי לסוחרים, סיטונאים וקמעונאים, כדי לעודדם במסחר, ולהקל עליהם את בעיות המימון. כמו כן נקטנו את שיטת האשראי גם לסוחרים היהודים. למרות הסיכון שבדבר, לא נרתענו מכך כי ידענו שדבר זה משתלם בסופו של דבר.

כשפתחנו את העסק ביפו, למעשה היה זה נסיון נועז כי הסביבה הערבית עוינת. היה חשש מתמיד בשל הסכסוך בין היהודים לערבים. גירושם של הסוחרים היהודים מיפו עדיין היה טרי, אבל אנו, למרות האוירה הרווּיה שנאה מצד המון הערבים ומנהיגיהם, פתחנו את העסק ביפו כאילו להשיב עטרת המסחר היהודי לישנה.

למרות כל האמור, העסק ביפו התפתח והתקדם בצורה ניכרת. בית מסחרנו בשבתו ביפו, עבר מחיתוליו אל עמידה במרכז השטח. והתרחבות והכרה מצד סוחרי יפו הוותיקים. בית מסחרנו הווה כגורם חשוב בשוק. ביפו לא עוד התעלמו מאתנו, ביפו הרחבנו את העסקים למסחר בתוצרת מקומית, בעיקר תבואות למיניהן. כמו כן הרחבנו את העסקים ועברנו גם למכולת כבדה, דהיינו: יבוא שעועית, עדשים, פולים, סוכר, אורז, וכדומה. הקיצור, יכולנו לומר שבבית מסחרנו מצויה אספקה לאדם, לעוף ולבהמה.

משעה שהתרחבנו בעסקים, הדוד טוב זימן את הדוד נסים לבוא מעדן לארץ ישראל כדי שנוכל להסתייע בו. הדוד נסים ז"ל דרש רשיון ממשלת עדן *, קיבל ובא ארצה, והושיט יד עוזרת ברוכה לעסקים.

* קרא עליה בעמוד
* עיין מכתבו של אבי בעמוד
* קרא בעמוד אודות הראשון.

משפחות הדוד טוב ודודי נסים עלו ארצה

משבא דוד נסים, לארץ ישראל נמסר לו תפקיד הנהלת חשבונות.

בשנת 1929 זימן הדוד טוב הי"ו את אשתו ובתו לבוא ארצה ובזה נסגר

משפחת חבשוש

המעגל, בהבאת המשפחה לארץ ישראל משאת נפשו. מכאן ולהבא, חסל סדר ספק והתחילה המשיכה לארץ ישראל, שיש בה כבר בסיס כלכלי נאות.

היחס ליהודי בעדן

נסיעות הדוד טוב הי״ו לעדן, והימצאותו תקופות מסוימות בעדן, נתנו לנו לחוש את השינוי ביחס של האדם ובייחוד ביחס אל היהודי, מצד השלטון והמון העם. המוסלמים בצנעא, השפילו את היהודי תושב עירם, הילדים והקנאים התעללו בו והממשל הפלה אותו לרעה לעומת המוסלמי וכדומה.

בשובו מעדן אל צנעא חש בשינוי ולא יכול היה לסבול זאת. ומאז נרקמה תכנית הנסיעה לארץ ישראל ולא לשוב עוד למדינה אשר מבזה את היהודי בשל יהדותו, למדינה אשר לשמע החרפה לא יכול היה היהודי להשיב ונשא חרפתו אִתו. היחס הרע של המוסלמים כלפי היהודי חילחל בעצמותיו ולא יכול היה לשאתו.

בכל הזדמנות היה מספר שהיהודי בעדן אכן יכול להשיב לחורפיו דבר ולהתמודד אתו במכות, ולקללו ולנבלו כאשר המוסלמי מתחיל ועושה זאת כלפיו.

סיפר מעשה שהיה עד לו. מוסלמי גאה מצנעא שהוא מכירו ירד לעדן לצורך מסחרו והזדמן אל חנותו של ש. י. כהן. בשעת המו״מ ניבל פיו כלפי היהודים כהרגלו בצנעא.

הפקיד הראשי בחנות לא יכול היה לסבול ניבול הפה של המוסלמי נגד עם קודש, ולכן דרש ממנו לעזוב את בית־המסחר מיד. וכשזה התמהמה, בעט בו מאחוריו עד שגילגל אותו אל הרחבה שלפני החנות. ואמר לו, אם אראה אותך עוד פעם אצלי, אני נשבע לך שתקבל מכות נאמנות שלא תוכל קום.

המוסלמי הצנעני הגאה חשש לספר שהוכה בידי יהודי, ליקק פצעיו והסתלק מהמקום בבושת פנים.

סיפורים מעין אלו היה מספר כי העסיקו אותו מאוד, וידע כי יש בהם נחמה, ולו מעט, כלפי היחס המעליב שהיהודים זוכים לו בתימן, ובייחוד בצנעא.

מראות אלה שראה ושמע בעדן שילהֲבו את יצרו וגמלה בו ההכרה לעקור מהגולה הארורה ולנסוע לארץ ישראל, ובלבד שאיש לא יעליב אותו ולא יקניט אותו. גאוותו היהודית לא יכלה עוד לסבול. מאז ראה שאפשר לחיות אחרת.

ולכן החל לטווֹת את הנסיעה בלבו ולהכשיר את הקרקע אצל האחים וכל המשפחה, להסכים לפעול למען מטרה זו לטווח הקרוב או הרחוק.

ייתכן שלא צריך היה הרבה להשפיע ולהסביר. כי ככל היהודים בתימן הגוף נאלץ לחיות בתימן והלב בארץ ישראל.

במצב זה, ראה הדוד את הנולד, המצב בתימן הולך ורע, מעמדו של חסיד אומות העולם האימאם יחיא הולך ומתרופף מבית ומחוץ, מחתרות קמות בצנעא, תסיסה מתמדת לשינויים, והסובל העיקרי — היהודי, כוחו של האימאם יחיא מגינם של היהודים, דלל. ובשנת 1948 נרצח וחיי היהודים היו מנגד. ואחרי זה ביזה ושוד. על־ידי ערבים פרועים.

הקב״ה הקדים רפואה למכה, ובשליחותו של הדוד טוב לארץ ישראל היתה הצלה פורתא.

תולדות קופת מִלוה וחסכון ״המזרח״

פתח דבר

הצורך בייסוד אגודה שיתופית בע״מ שתעסוק בשיפור מצבם הכלכלי־חברתי של יהודים יוצאי תימן בישראל העסיק בשעתו עסקנים מקרב ציבור זה.

שתי סיבות עיקריות היו ביסוד הצורך להקים אגודה זו. האחת: קיימות היו בארץ הרבה קופות שיתופיות לכל מיני איגודים בענפי הכלכלה השונים שנוסדו כדי לסייע לחבריהן. ואכן, קופות אלה עשו גדולות ונצורות בהושטת עזרה כספית חברתית־כלכלית לציבור החברים שנמנו עליהן. קופות אלה היו דוגמה ומופת בעיני העסקנים הנ״ל, ביכולתן להגיש סיוע רב לחבריהן. השניה: ציבורנו כמעט ולא השתלב במסגרות קופות אלה בשל סיבות שלא נתעכב עליהן אך נסתפק בציון העובדה. עקב זאת, לא היה קיים שום מכשיר כספי מעין זה, שיכול היה לקדם את מצבם הכלכלי־חברתי של יהודים יוצאי תימן. אדרבה, חסרונו של מוסד מעין זה היה מורגש בכל נסיון לפעולה שתיטיב את מצב ציבור יהודי תימן בתל־אביב ישראל.

קבוצת עסקנים זו, ידעה עוד גורמים חשובים להצלחה בנושא. ציבור יהודים יוצאי תימן נחשבו כבעלי הכנסות בינוניות ובעלי נטיה לחסכון, ואם תיווצר אגודה לאשראי, אין ספק שהציבור יתן את אמונו במוסד ויפקיד חסכונותיו בקופה שתיווצר בשמם ולמענם. כי היה ידוע, שלכל אחד ואחד מציבור זה יש חסכונות והוא החזיק חסכונותיו בבית למרות כל הסכנות הכרוכות בכך, כגון: גנבה, שרפה, אבדן וכדו׳.

קבוצת עסקנים זו חשה את הצורך הדחוף בקיום מוסד כספי, ואז נחלצו לפעול בנושא ולהוכיח כי ציבור יהודי תימן בישראל מסוגל להקים קופה. לשם כך קראו למספר חברים, אשר התכנסו בבית האחים חבשוש, רחוב בן יהודה מס׳ 9, תל־אביב. בית זה היווה בית היוצר של האגודה. הפגישה הזאת נקראה ביזמתו של הדוד מר טוב חבשוש ומר יחיא מאיר כהן.

בהתיעצות זו הונח היסוד להקמת הקופה, ונקבעו תנאי פעולה ראשונים שהחשוב בהם: קריאה לתומכים ברעיון, להפקיד כסף בקופה שתקום כדי שבראשית דרכו של מוסד זה יוכל לתפקד. ואכן, מספר רב של חברים התלהבו מהרעיון והביעו

משפחת חבשוש

נכונות לסייע לקופה בראשית דרכה על־ידי הפקדת כספים ללא טובת הנאה. גישתם של המייסדים היתה גישה חלוצית. לנגד עיניהם לא עמדו רווחים. חפצם היה, שיוקם מוסד כספי, כדי שיתרום תרומתו לבנין הארץ והעדה. מעלתם של עסקנים אלה, שזרה היתה להם הגישה של תביעת עזרה מהזולת וסברו שעל יהודי תימן בישראל להיחלץ ולעזור לעצמם ולעזור לחבריהם. המייסדים היו צריכים להיאבק מבית ומחוץ כלפי יהודים יוצאי תימן אשר לא האמינו ביכולת הקבוצה להצליח והפיצו תעמולה עוינת כדי לייאש את ציבור עדת יהודי תימן. בציבור הכללי הטילו ספק ביכולת ציבורנו ועסקניו להתמודד עם בעיית הקמת מוסד כספי לעדת יהודי תימן. אך התלהבותם של המייסדים ואמונתם שיוכלו להתמודד, להקים ולקיים מוסד כספי בתוך ציבורנו, לאורך ימים, גברה על כל רואי השחורות והעתיד הוכיח צדקתם.

שנת 1935 היתה שנת הייסוד ושנת מפנה בקרב ציבורנו. בשנה זו החלום הפך למציאות ונוסדה הקופה — למענה חשבו והתפללו אותם עסקנים שרחש לִבם דבר טוב. נביא כאן מתקנות האגודה: —

השם: קופת מִלוה וחסכון "המזרח" אגודה שיתופית בע"מ

ומטרות האגודה:

"מטרת האגודה לארגן ולשפר את התנאים הכלכליים והחברתיים של חבריה, לפי עקרונות קואופרטיביים ובייחוד:

א. לספק לחברים אשראי ולפתח ביניהם את פעולות החסכון.
ב. לסייע בסידור מפעלים משותפים.
ג. לסדר בין החברים פעילות החברה בענינים קואופרטיביים".

בחירות ראשונות

בבחירות הראשונות נבחרו מיטב העסקנים שהגו את רעיון הייסוד, וחלקם תרמו תרומה כספית נכבדה למימוש פעולות מעשיות של הקופה.

בתקנות הראשונות אנו מוצאים כתוב: משנת 1935 נשיא כבוד והיועץ המשפטי. מר משה קהתי, עו"ד.

חברי הנהלה:

1. כהן יחיא מאיר	מנהל
2. עמר משה ז"ל	גזבר כבוד
3. חבשוש טוב	סגן מנהל
4. צארום יחיא ז"ל	סגן מנהל
5. רחבי חיים ז"ל	
6. הברי זכריה ז"ל	
7. נדב שלום ז"ל	

משפחת חבשוש

חברי המועצה

1. עמר יהודה ז״ל — נשיא כבוד
2. שבח מאיר ז״ל
3. כהן עזרי ז״ל
4. קאפח שלמה ז״ל
5. עראקי שמואל ז״ל
6. פנחס יחיא ז״ל
7. סעדיה אהרן ז״ל
8. והב יחיא ז״ל
9. חייבי יחיא ז״ל
10. רצאבי זכריה ז״ל
11. שרעבי זכריה אביגד ז״ל
12. בוסאני שלמה
13. חבשוש נסים ז״ל

מספר חברי ההנהלה — 7 והמועצה 13, יחד 20 איש. לצערנו, מרביתם של חברי המועצה וההנהלה הראשונים הלכו לעולמם, ייבדלו לחיים ארוכים: הדוד טוב חבשוש, יחיא מאיר כהן, שלמה בוסאני.

עשרים חברים אלה, היוו בבואה נאמנה לציבור גדול, אשר נסמכו על־ידי חבריהם ונשלחו לייצגם בתפקיד הרם: הפעלת הקופה!

קבוצת נבחרים זו, היתה בבחינת חגורת מגן להצלחה בהפעלת ״קופת מלוה וחסכון המזרח״. ואכן, מצב זה הטיל על הנבחרים אחריות כבדה ודירבנם להצלחת פועלם ולשמור מכל משמר על הרך הנולד.

הקופה נפתחה והחלה לפעול

ביום 15 במארס 1936 נפתחה הקופה בשעה טובה במשרד בביתו של מויז רחבי ברחוב הכרמל, תל־אביב. מונה פקיד והופקדו בקופת מלוה וחסכון ״המזרח״ הפקדות ראשונות בסך — 2400. לי״ש. סכום זה היה סכום נכבד מאוד בשעתו וגרם לקנאה מצד קופות אחרות שהושקעו בהן סכומים קטנים. סכום זה היה בו כדי להתחיל בצורה מניחה את הדעת ויעילה.

רצוי לציין, מי הם אלה אשר נתנו את הדחיפה הראשונה להפעלתה של הקופה, ושיש לציינם לשבח ולהוקרה: אחים חבשוש — 1200. לי״ש; יחיא מאיר כהן — 200. לי״ש. יהודה ומשה עמיר — 400. לי״ש, חיים רחבי — 200. לי״ש יחיא צארום — 200. לי״ש, שלום נדב — 200. לי״ש. סך הכל, כאמור, — 2400. לי״ש, סכום שאיפשר לאגודה לתפקד בתחילת עבודתה ללא דאגה וללא קשיים. יש לציין, כי קופות אחרות הוקמו על־ידי סכומים מזעריים והתלבטו בקשיים רבים, לא כן

"קופת המזרח". שהתחילה לפעול בסכום נכבד ביותר, לפי חישוב הימים ההם.

כמנהל ועובד הקופה, התמנה מר יחיא מאיר כהן, והוא עשה כמיטב יכולתו.

בראשית צעדיה של מועצה נבחרת זו, יצאה בקריאה לציבור יהודי תימן לבוא ולשתף פעולה בהקמת הקופה והתרחבותה ולהפקיד בה כספים. תגובת הציבור היתה נלהבת וההיענות היתה טובה. בתהליך אִטי אך בטוח, זרמו כספי חסכונות לקופה מהציבור הרחב ודבר זה איפשר לה להתבסס יותר ולהרחיב את פעולותיה: לחלוש על כספים רבים מחסכונות הציבור כדי לפתח השקעות בטוחות תוך שמירה קפדנית על כסף זה ובד־בבד התחשבות בצורכי חברי קופת מִלוה וחסכון "המזרח"

תוך זמן קצר התרחבו פעולותיה של האגודה, דבר שהביא לידי צורך לשנות את הצורה וההיקף של עבודתה בהתאם להתפתחותה. דבר זה יצר לצערנו חילוקי דעות בין ההנהלה למנהל מר יחיא כהן והביא לפרישתו. כל הנסיונות להשפיע עליו לחזור עלו בתוהו ופרישתו נקבעה כעובדה.

טוב חבשוש — מנהל

כתוצאה מכך נקרא הדוד טוב חבשוש, שהיה המועמד היחיד המוכשר לתפקיד מנהל, שלמעשה הוא ניהל את הקופה מלכתחילה יחד עם מר יחיא מאיר כהן. הדוד טוב היסס הרבה משום שהיה עסוק בניהול השותפות "אחים חבשוש" וכן בעסקים אחרים. אך תחושת האחריות הציבורית גברה עליווהוא קיבל תפקיד זה. ואכן, מאז נטל עליו את תפקיד המנהל, קיבל המוסד תנופה חשובה בהתפתחותו הכספית והארגונית בקרב עדת יהודי תימן והציבור בכללו, ובייחוד יצר קשרים בקרב הבנקאות בתל־אביב. התוצאה: הקופה נחשבה לאחר זמן קצר בניהולו לאחד המוסדות הכספיים השותפיים החזקים.

ייסוד שכונת־עם בחולון — בעזרת הקופה

ביום ה־16 באפריל שנת 1936 פרצו מאורעות בארץ ביזמתו של מופתי ירושלים והוועד הפועל הערבי העליון. ביום זה הכריזו הערבים על שביתה בכל ענפי המסחר, תוך מגמה לשתק את הכלכלה וניתן האות לרצוח יהודים, להרוס ולשרוף כל רכוש יהודי. תוך יום אחד נגרם הרס ונזק למעשי יצירה של עשרות בשנים, ורצח אדם רק בשל היותו יהודי. ביפו ובסביבתה נרצחו בדם קר עשרות יהודים שהלכו לעמלם או שנזדמנו בדרכם ליפו ותוך יום אחד היו ממדי הרס גדולים ורבים.

השכונות הדרומיות, שהיו סכמוכות ליפו, היו מיושבות ביהודים דלי אמצעים, רובם התגוררו בבתים של ערבים. הם נעקרו ועקרו ממקומותיהם מפחד ידי המרצחים והשודדים למיניהם. הממשל עמד חסר אונים לנוכח התפרצות מאורגנת

זו. גם היישוב היהודי. מכל מקום, מעריה וממושבותיה של הארץ הגיעו ידיעות על רצח, שוד וביזה של יהודים. לשעה קלה נדמה כי הארץ עולה בלהבות.

בלחץ עצום זה וחוסר הגנה מצד הממשל עזבו אלפי יהודים את בתיהם שבשכונות הדרומיות ועברו לתל־אביב רבתי והשתכנו בחצרות במבנים שבתהליך בניה, במוסדות ציבור שנפרצו ונפתחו. היה זה מחזה מזעזע לראות אנשים, וטף עקורים, מוטלים ברחובות תל־אביב ללא גג לראשם. עיריית תל־אביב ותושביה טובי הלב עשו מאמץ לסייעבידי פליטי השכונות הדרומיות במאכל ומשקה ובהמצאת קורתגג, ובעיקר באחזקת ילדים רכים בבתים של משפחות יהודיות בעיר.

בתוך קהל פליטים זה היו רבים מבני עדתנו, יהודים יוצאי תימן. ודווקא ציבור זה, בשל ריכוזו הגדול בשכונת הערבים, סבל יותר מאחרים ועמדה שאלה חשובה, איך לפתור בעיית שיכונו ובייחוד שלא תקרה לו עוד עקירה מעין זו מביתו.

וכאן התפתחו הדברים בדרך רצויה ובשלושה מישורים. א. עקירה מבתיהם. ב. גואל בדמות מר צבי לוביאניקר, או בשמו האחרון — לבון. ג. קופת מלוה וחסכון "המזרח".

עקירתם מבתיהם בשל המאורעות הביאה לידי חיפש דרך של שיכונם מחדש. ציבור זה היה מוכן מכל הבחינות, ובעיקר מהבחינה להשתכן — בלית ברירה — בכל מקום ובלבד למצוא פינת גג לראשו. וכאן הופיע גורם אישי ידוע בציבור יהודים יוצאי תימן, בדמותו של מר צבי לוביאניקר, שהיה מוכר להם וידוע כעסקן אשר עזר רבות לציבור זה, ובנה לו דמות נפלאה בקרב העדה על־ידי מעשיו הטובים וסיועו לציבורנו. כמעט כל חייו היה קשור לעדתנו ועזר לכל הזקוקים לכך. בקרב תושבי תל־אביב הגיעו הדברים לידי כך שהיו קוראים לו רֵב־ינקל, שזה שם של חיבה וקרבה.

צבי לוביאניקר בא בהצעה לאמור: בחולון של אז היה שטח קרקע שביחס לבעלותו קיימת היתה מחלוקת ושאודותיו מתנהלים משפטים בבית־המשפט. בעיני רוחו צפה שאם קבוצת יהודים יעלו על הקרקע, תקבע עלייתם בעלות יהודית על קרקע זו. והוא שרחש אהדה לציבור זה, בא בהצעה שהפליטים מיפו מבני עדתנו יעלו על הקרקע בחולון. לכל משפחה יינתן מגרש על שמה תמורת תשלום סמלי ראשוני בסך של — 10. לי"ש ולאחר קבלת הזכות על המגרש כל אחד יבנה לו קורת גג ויפתור את בעיית שיכונו. הצעה זו מפיו של צבי לבון קסמה לאנשים, אך עמדה בעיה חמורה, בעיית המימון. דרוש היה סכום של — 53. לירות שחלק על חשבון דמי המגרש וחלקו על חשבון בנייתו של חדר המגורים אחד לפחות.

כאן באה קופת מלוה וחסכון "המזרח" כגורם השלישי והיא נחלצה לעזרתם במימון הסכום של — 35. לירות כי הכירה בחשיבותה של ההצעה שיש בה פתרון לבני עדתנו הזקוקים לכך. חזונם של מייסדי הקופה היה להקים מוסד כספי שיבא לעזרת ציבור יהודי תימן. והנה באה מציאות זו והוכיחה עד כמה היה צורך בהקמת

35. — הלוותה לכל עולה על הקרקע הקופה. ואכן, קופת מלוה וחסכון "המזרח" לירות והן שאיפשרו לו לשלם ולהיאחז בקרקע שבחולון.

שלושת הגורמים האלה, האנשים, צבי לבון וקופת מלוה וחסכון "המזרח" חברו יחדיו בהקמת השכונה שקוראים לה כיום "שכונת־עם". במעשה זה גאלו קרקע לעם ישראל, הרחיבו את היישוב היהודי ותרמו את תרומתם לבנין הארץ ולייהודה.

אך כיום, אתה קורא יקר, עובר בשכונה זו ורואה את רחובותיה בעלי הכבישים היפים ואת המגרשים הקטנים ליד הבתים המטופחים בעצי־נוי ופרחים, וזוקף עיניך ורואה את הבתים הגבוהים ומטייל בשדרה שבמרכזה ומבקר בבתי־כנסת ומוסדות הציבור שבה, זכור והזכֵר! תודות למעשה, לשלושת הגורמים הנזכרים לעיל, ראשוני המשתכנים, צבי לבון וקופת מלוה וחסכון "המזרח" — הוקמה שכונה לתפארת.

דבריו של הדוד טוב חבשוש בנושא זה ראויים לציון: "משעה שצבי לוביאניקר העלה הצעתו להקמת שכונה, בעיקר למפוני יפו, וכונות החברים, אמרתי בלבי זוהי הזדמנות פז לגאול קרקע, לייהד שטח להרחיב מושבות ישראל ולפתור בעיה חשובה, פינת־גג לחברינו. וכאן ישבתי ותיכננתי איך למצוא מקורות כספיים להתחייבות זו, כי הקופה היתה עדיין בראשית צעדיה, גילה כבת שנה ורבע וכבר הוטל עליה להתמודד עם בעיה חשובה זו. מי יפתור אותה בלעדינו. אמנם קיימים מוסדות כספיים, אך שום מוסד כספי לא היה לוקח על עצמו פתרון מקיף והתחייבות מעין אלה. סיכמתי לי, לעצמי, שיש גם צורך להקל במידה שאינה מסכנת את כספי הציבור — בערבויות להלוואות אלה. למרות שהיה זה סכום נכבד בשעתו דאגתי לכך שחברי הנהלת הקופה יהיו מוכנים נפשית לאישור הלוואות אלה ובכל כוחי שיכנעתי אותם בחשיבות הענין. עלי לציין, שנתמכתי על־ידי חברי ההנהלה בנושא זה כי לפניהם היתה חשיבות הענין, תבוא עליהם הברכה. עזרתנו זו לחברינו, נתנה שם טוב למוסד ותנופה לקידומו. היה זה ממיטב הפרסום שבא אלינו בשל מקרה מצער, המאורעות ותוצאותיה." יש לומר שהקב"ה הקדים רפואה למכה בהקמת הקופה שנחלצה לעזרת המשתכנים. בלעדיה, ספק אם שכונת־עם היתה קמה.

תפקיד חשוב

תפקיד חשוב להכשיר חברי ההנלה והמועצה לפעול לפי חוק האגודות השתופיות

משעה שקיבלתי עלי תפקיד המנהל בקופה ראיתי צורך דחוף להכשיר את חברי המועצה וההנהלה כדי שידעו את תפקידם במסגרת החוק של האגודות השיתופיות, והמפקח על הבנקים.

נתקלתי בתופעה מעניינת: האנשים שנבחרו חשו עצמם כי נבחרו לתפקידם

ועליהם לנהוג כפי הבנתם הכנה. היה צורך מתמיד להסביר, שעבודת המוסדות של האגודה חייבת להתנהל לפי הכללים הכתובים בחוק.

דבר חשוב נוסף: ההחלטות למתן הלוואה לפי שיקולים שמחייב החוק, וכאן היו התנגשויות עם חברים בהנהלה ובמועצה והיה צורך להחדיר לתודעת החברים שיש צורך לשמור על כספי הקופה ועל עבודת צוות נבחר והחלטותיו בלי הנטיות האישיות והקשרים עם הלקוח. עלי לציין, שברוב הענינים, הוחלט לפי שיקולים לגופו שלענין. חוץ ממקרים בודדים, שלא איפשרתי חריגה ממסגרת החוק.

סיפוק בעבודה

מקרה זה חקוק במוחי והוא מקרה מני רבים. אשה אחת חיכתה לי בתור הדבר נמשך זמן רב. לא הבינותי מדוע לא ניגשה אלי. כשהתפנה התור, חשבתי שמחכה למישהו אחר, ולכן לא זימנתי אותה. כשהתארכה ישיבתה, קמתי ממקומי ושאלתי אותה למי את מחכה, אמרה לי לך, ומצפה שתזמין אותי.

שאלתי אותה מה חפצה. לאחר היסוסים אמרה לי שהיא זקוקה להלוואה בסכום נכבד, המטרה: עריכת בר־מצוה לבנה. שאלתי אם היא חברה במוסד. אמרה לי שהיא מוכנה להיות חברה. מכאן הבינותי שלא הבינה את שאלתי. ניסיתי להסביר לה שנותנים הלוואות למי שחבר מקודם, ושנית, אמרתי לה בעדינות, אין לך הכסף להוצאות מסיבת בר־המצוה מפני מה את מכבידה על עצמך. והוספתי, שמא תעשי מסיבה צנועה בבית.

אגב שיחה אתה, התברר שהיא עובדת יחידה במשפחה, בעלה חולה ולא עובד ומצבם קשה. לנגד עיני עמדה שאלה חמורה: מנין היא תחזיר את ההלוואה, אם היא מתקיימת בקושי. למעשה, אני מופקד על כספי ציבור ואיך אוכל לתת הלוואה זו, שביודעין ולפי כל השיקולים תהא החזרתה בקושי וייתכן שלא תוכל להחזיר כלל.

היא חשה בהיסוסי וכנראה הבינה אותם, אבל לבה לב אם שרוצה לראות באושר בנה ואפילו שזה ייצור קושי עצום לה ולמשפחתה. הסתכלה עלי, ובצער אמרה לי, למען השם אל תדחה את בקשתי, חשוב לשעה קלה שזה בנך ושאתה רוצה באושרו, וסיימה, אתה, תגרום לי אושר לתמיד.

הבינותי שאין לשכנעה, שַׂמתי ידי ללבי, אמרתי, מה אני כי אשכנע אשה זו, שכל עולמה מסתובב סביב בנה, ואושרה — אושר בנה.

אמרתי לה, גשי ומלאי שאלון להלוואה כחוק אצל הפקיד ההוא, הוא יעזור לך למלא שאלון. בלבי גברו ההיסוסים, במה אסביר מעשה זה בפני הממונים על האשראי, בפני ציבור המפקידים, מועצת הקופה והמפקח על הבנקים. אך אמרתי, כל סיכון יֵרָצֶה, ובלבד לעזור לאשה זו שלִבּה חפץ בִּיקר בנה.

משפחת חבשוש

תחרות בין הבנקים

אחד מהדברים החמורים שהקופה סבלה מהם, היא התחרות בין הבנקים. נקח למשל בנק דיסקונט; הוא פתח סניף ברחוב הכרמל במרכז השוק, ומתוך כוונה למשוך חברים לבנק בראשית פתיחתו, נתן הלוואות בריבית נמוכה, דבר זה לא יכולנו למנוע וגם לא לעמוד בתחרות נגד בנק דיסקונט. כי, עם כל הכבוד לקופת "המזרח" לא יכולה היתה קופה זו להתמודד עם מוסד אדיר מעין זה. די אם אסביר, שאם סניף הכמל של דיסקונט לא הרוויח, הוצאותיו יכוסו על ידי המרכז. אך קופת "המזרח" אם לא תרוויח תצטרך לשלם משכורות והוצאות מרכוש הקופה שצברה, ואולי מפקדונות הציבור.

מצב זה הטריד את מנוחתי למרות שצָפיתי זאת מראש וניסיתי להיאבק. אך לא תמיד בהצלחה, כי הכוחות, כאמור, לא היו שקולים.

מִשעה שהממשלה יצרה את חוק הבנקים, וזה מאז הקמת המדינה, עשתה חוק זה במתכוון וכדי שימלא תכליתו — ריכוז המוסדות הכספיים הקטנים בידי הבנקים הגדולים כדי שיהיה נוח לה לפקח על מעט מוסדות בנקאיים.

לנגד עיני עברו עשרות מוסדות כספיים קטנים לידי הבנקים הגדולים. בְּייחוד מאז חוק הבנקים. הדברים נעשו בזה אחר זה ובמהירות עצומה.

אציין כאן מספר בנקים ביניהם גדולים ונכבדים, אֶלְרָן, ברקליס, קופת עם, איגוד, בנק א"י־בריטניה ועוד. מאות של קופות נכבדות גדולות וחשובות, ביניהן קופת עליה, מייסודם של עולי בולגריה, שמצבה היה טוב מאוד.

כל אלה כרעו וקרסו בפני המוסדות הגדולים בל"ל, הפועלים, דיסקונט. קופת המזרח היתה נאבקת על קיומה כאשר לא נאבק מוסד כספי אחר, אילו היה מי שימשיך לנהלה בתבונה ובתושיה. אך לצערי, אומַר זאת בענוה, לא היה מי שימשיך כי לגבי דידי הִגעתי לגיל מתקדם שלא יכולתי עוד להמשיך בתפקידי. עלי לציין זאת בצער — כשהייתי רואה שבנקים כמו אלה שנזכרו לעיל, שבקו חיים והוחלף שמם בשם אחד הבנקים הגדולים, חשתי צביטה בלִבי: הנה אף תורה של קופת "המזרח" יגיע, ואכן, הִגיע!

יודע אני מה רב הכאב גם אצל אלה אשר עודם בחיים ואשר הגו את הקמת הקופה, עמלו וטרחו לביסוסה, נאבקו לקיומה בתנאים של פיקוח קשה, תחרות וחתרנות. יודע אני מה רבה האכזבה בקרב ציבור יהודי תימן בישראל, כי ראו במוסד זה, פרי יְצירתה ובן טיפוחיה של העדה.

האסֵפה הכללית

האסֵפה הכללית של קופת מלוה וחסכון "המזרח" היתה מאורע בקרב ציבור

משפחת חבשוש

יהודי תימן בתל־אביב — יפו. מסביב לאספה הכללית היו מתעוררים דברים רבים: היחסים בין יהודי תימן בנושאים שונים, חתירה של שליחי מפלגות, רצון של אנשים שונים להשתלט על המוסד, רצון של אנשים להיבחר כדי להשפיע על הענינים מבפנים. היו כאלה שרצו להיבחר משום שחשבו את עצמם "מומחים" לבנקאות וסבורים היו שהם יכולים לנהל את הקופה יותר טוב.

החוק מחייב שינוי בכל בחירות ביחס לשליש מן הנבחרים הקיימים, ויש לבחור אותם מחדש או לבחור אחרים במקומם.

לי, כמנהל הקופה, גרמה האספה הכללית של הקופה הרבה צער וייסורים. תחת שתהא תמרור לקידום הקופה וחבר מנהליה, הייתי צריך לנווט את ביצוע האספה הכללית בשדה מוקשים ממש. אותו חבר הנהלה שלא בא על סיפוקו ביחס להלוואה לו, או למכרו, או לקרובו, ראה באספה הכללית מקום לפורקן, לחשבונות צדדיים שאין להם ולאספה הכללית כל קשר.

דברים אלה יצרו מרירות והעכירו את מצב הרוח ונוצר משקע של מרירות לזמן־מה.

כל זה הביא אותי בעל כורחי לדחות את האספות השנתיות למועד מאוחר, לפעמים התקיימה האספה בכל שנתיים במקום בכל שנה, ולפעמים נדחתה האספה ליותר זמן, כמובן בניגוד לרצוני.

הדחיה היתה שקולה כנגד הנזק שייגרם כתוצאה ממה שציינתי לעיל. ראוי לציין, היה לי תענוג לקיים אספות כלליות, כי היתה השתתפות ערה בקרב ציבור חברי הקופה ויחס עניני, בעיקר בדיון על עתיד הקופה.

לצערי, כמעט ולא היו מוסדות אחרים בקרב ציבור יהודי תימן בהם ניתן ביטוי חופשי ודמוקרטי לרצונם ולמאווייהם, כך שהאספה הכללית שימשה מפגן ומפגש של כוח גדול של ציבור זה. לכן השתדלתי שייֵרָאו וייעשו ויישמעו באסֵפה זו רצונותיהם ומאווייהם של ציבור חברי קופת מלוה וחסכון.

בְּייחוד היה לי סיפוק כאשר נבחרו אנשים חדשים במקום אלה שפרשו או הלכו לעולמם. אשר יכולים היו לתרום תרומתם האישית החשובה לקידום המוסד שעמדתי בראשו.

ציון לחברים בעבודה

המוסד התברך בחבר עובדים מעולה שקיבלו הכשרתם בעיקר במוסד בראשותו של מר טוב חבשוש.

חבר עובדים זה, משהוכשר לכך, גילה מסירות לתפקידו ונאמנות לייעודו. היתה לו תחושת אחריות לשליחות שהוטלה עליו. מטעם ציבור יהודי תימן וחברי המוסד. והשתדל להצליח!

משפחת חבשוש

קבוצה זו התגבשה כיחידה אחת בקופת מלוה וחסכון "המזרח" במשך עשרות בשנים, ושירתה את הציבור והמוסד באחריות גדולה. צר להם היה כשהתגלו קשיים בעסקי המוסד ורָווח להם בהתקדמות ובהישגי הקופה.

חבורה חשובה זו של פקידי המוסד חשה עצמה כבעלי בית של הקופה. כאָב ליצירה כלכלית זו הם טיפלו בעניניה במסירות למופת.

ראוי לציין, כי בחבר הפקידים היו ילידי הארץ עולים חדשים, אשר זה מקרוב באו, וכולם השתלבו ליחידה אחת של עובדים מסורים. מצב זה, הכחיש דיבות שהופצו כלפי ציבור יהודי תימן.

ולכן יש לציין בברכה, ובהוקרה ובהערכה רבה שנמצאו אנשים אשר קיבלו עליהם לעבוד במוסד. וכל מה שעשו, עשו בהתלהבות מרובה. לפיכך נציין את שמותיהם.

יצחק זכריה, קארה מאיר, שרעבי מאיר, הברי ראובן, טאסה חיים,
ראוי לברכה על תרומתו גם ר' סעדיה יפת הי"ו

כמו כן, אני מאחל להם הצלחה בהמשך בתפקידם החשוב ובהצלחה בחיים.

ציון לנפש יקרה

בשיא הצלחתו בעבודה מסורה ונאמנה, נלקח מאתנו חיים כהן ז"ל, שנספה בתאונת־דרכים! חיים היקר באדם נולד לתפקיד זה. יכולתו, הבנתו, היו למעלה מהנדרש, וחבל שבחצי ימיו הלך לבית עולמו. יחסיו עם הציבור ועם חבריו לעבודה היו יחסים לבביים. אישיותו היתה מקרינה בסביבתו ובמשפחתו,וחבל עליו. תנצב"ה.

הדאגה להשקעות

אחד הדברים החשובים הניצבים בפני מנהל או עסקן של מוסד כספי, הוא: הדאגה למשקיעים, כי כל מוסד בנקאי נמדד ערכו בסכומים שעומדים לרשותו. לכן היה צורך רב לשכנע את הציבור מבין בני עדתנו — שנחשבים כחסכנים, להפקיד כספים בבנק, תחת שיחזיקו אותו בכל מיני מקומות־סתר שסכנה בהם. בנושא זה, היה צורך מתמיד להשפיע על אלה שמחזיקים כספם בבתים, שיפקידו אותו בבנק, מפני סכנות מרובות לכספם: גנבות, אבדות, שרפה וכדומה, ולהחדיר בהם ובילדיהם את ערך החסכון וליצור בהם אמון במוסדות כספיים. אציין מקרה ששמעתי מפי המנהל הדוד טוב חבשוש. הוא מספר:

"באחד הימים באתי למשרד הקופה בשעה מוקדמת. בפתח המתין לי איש זקן. על שאלתי מה חפצו, ענה לי, כי רוצה לדבר אתי. עזרתי לו לעלות לקומה שניה, בה

נמצא משרדי. הוא התישב אצל שולחני. אמר לי, קיבלתי הצעתך להשקיע כספי בקופה. והחל להוציא הכסף ולהציגו על השולחן, פֶּרֶט רב וגם לירות יחידות, חמישיות עשרות וכדומה. אחר שגמר למיין, זימנתי את אחד הפקידים שיעזור לו למנות הכסף, וניתנה לו קבלה, ענין זה נמשך עד הפסקת הצהריים. האיש הסתכל בקבלה, ואמר לי בתמיהה: נתתי כל כך הרבה כסף וקיבלתי פיסת נייר קטנה, ומה אעשה בה, ושמא תאבד, ושמא תישרף, ושמא תיגנב, מה גורל כספי? עניתי לו, אל דאגה. יש העתק של קבלה זו ויש ספרים. נפרדתי ממנו, ובבואי אחר הצהריים לעבודה, ראיתי את האיש מסתובב ליד משרד הקופה ובידו הקבלה. עלה למשרדי ופנה בתחנונים, קח הפתק שלך ותחזיר כספי כמו שהוא. קראתי לקופאי, וביקשתיו להשתדל להחזיר לו כספו כפי שהכניס אותו. לאחר שקיבל את הכסף ממוין, סָפר ומצא הכל בסדר, וקם ללכת, ובטרם ילך, לפתע הצהיר קח הכסף חזרה ותן לי הקבלה. אמרתי לו, אם תרצה את כספך חזרה נחזיר לך בשטרות גדולים. למחרת היום בא שוב וקיבל כספו בחזרה, בשטרות גדולים. חשבתי בזה תם הענין. כעבור יומיים. שב עם חבילות הכסף. ואמר לי: אני מפקיד כספי ותן לי קבלה ויאמרו האנשים מה שיאמרו".

סיפור זה, הוא אחד מהמקרים שהיו בראשית דרכה של הקופה, אך במשך הזמן, נוצר אֵמוּן ואנשים התרגלו להפקיד כספים בקופה ובבנקים אחרים. כדי למוד את גודלה של הקופה וההפקדות שהופקדו על־ידי הציבור, ראה טבלה בעמוד מהנתונים שבטבלה נלמד על קצב הגידול של קופת מלוה וחסכון "המזרח", והאֵמון שהציבור נתן בה.

משלוחי עזרה לתימן

בשנת 1943 נחלצה קופת מלוה וחסכון "המזרח", ובאה לעזרת יהודי תימן בתימן. מתימן הגיעו קריאות לישראל לעזור ליהודים בשל הבצורת שפקדה את תימן. מאות משפחות עמדו בחוסר כל. הקרובים כאן, התגייסו לעזור, וחובה נעימה וקדושה הוטלה על הקופה לעזור לקרובים כאן במשלוח כספים לקרוביהם.

הימים ימי מלחמת העולם. הדרכים סגורות, משלוח כסף מחוץ לאזור השטרלינג היה אסור. היו קשיים רבים, אבל היה צריך לעזור.

נתקבל כסף מהקרובים לעזרת קרוביהם. נפתח חשבון מיוחד בקופה. ואז פנתה הקופה למפקח על הבנקים וביקשה רשיון למשלוח כסף לעזרת יהודי תימן. ואמנם, אושרה הבקשה למשלוח עזרה וכאן התברר שצריך מנגנון שלם בכל קצוות תימן כדי לחלק את העזרה למקומות השונים בתימן. ואכן, נמצא פתרון. באמצעות המנגנון הקיים של אחים חבשוש אופשרה החלוקה. מספר המנהל הדוד טוב חבשוש: "רשיון המפקח לא הספיק, הייתי צריך לארגן את חלוקת העזרה דרך הפירמה 'אחים חבשוש' בצנעא. העזרה זרמה מכל הקרובים בציבור יהודי תימן כאן לקרוביהם בתימן. בערים, בעיירות ובכפרים. היה צורך בעבודת נמָלים, כדי

שהכספים יגיעו בזמן ולתעודתם. אחי מנחם וסעיד ז"ל ריכזו את החלוקה והמשלוח בצורה טובה ואחראית. ולשביעות רצונם של המקבלים והשולחים".

משלוח העזרה הציל מאות רבים מיהודי תימן מחרפת רעב, לפעמים העזרה הצילה אנשים שנידונו למאסר בגלל חוב וסיבות אחרות והיתה סכנה שיימקו בבית־סוהר.

אנו מביאים כאן מספר קבלות — שהן למעשה המחאות עזרה לתימן — כדי להראות לקורא את היקף המקומות בתימן.

במשלוחים אלה היה גם משום עזרה בעלת אופי ציבורי־כללי, שהצילה נפשות רבות בתימן מכלָיה ממש.

תמיכה בהוצאת ספרים

קופת מלוה וחסכון "המזרח" נראתה בעיני הציבור גם כמוסד עזרה. מלבד פניות לתמיכות במוסדות לעזרה, שנענו במידת היכולת, היו גם פניות מצד גורמים, אשר אין לפי חוקת האגודה להיענות להם. למרות זאת צריך היה לעמול כדי למצוא אחיזה לתמיכה לאותו מוסד שפנה.

פנו בבקשת תמיכה ביחס להוצאת ספרים. ומשפנו, היה צורך ללבן בעיה זו מבחינתה התחוקתית של האגודה. כי זהו למעשה עסק מסחרי: מוציאים ספר ומוכרים אותו ועל כן מה צורך יש בתמיכה. היו פניות של הוצאת ספרים שלמעשה לציבור אין בהם צורך, ולא חיוניים למטרה כלשהי.

למרות הקשיים התחוקתיים הוכרע לתת תמיכה להוצאות ספרים. לפי המלצתי. הייתי נאלץ מדי פעם להביא בקשות אלה לדיון והמלצתי על תמיכות.

דבר זה ייחשב לאגודה ולחבריה מעשה טוב — תרומתה לעידוד הסופר והספר.

רבים הם הספרים שבהם צוינה תרומתנו ועל כך גאוות המוסד, קופת מלוה וחסכון "המזרח".

ייסוד הקרן למלגות והתפתחותה

שנת 1936 תיחשב כשנה בה קופת מלוה וחסכון "המזרח" צעדה קדימה במישור חשוב לציבור היהודים יוצאי תימן בהקימה קרן להשתלמות ותרבות. הצורך בקידום בני העדה החפצים ללמוד ולהשתלם בהשכלה גבוהה הוא מושכל ראשון לכל החפץ ביקרה של עדה זו.

אין זה סוד שקיים פער בין יוצאי אירופה אשר זכו בבתי אולפנא ללימוד גבוה,

לבין בני המזרח שלא היתה להם אפשרות ללמוד מחוסר בתי אולפנא מתאימים וכדומה.

כשנפגשו שבטי ישראל בישראל ניכר היה הפער, וחובת כל יהודי בר דעת אוהב עמו ומולדתו לתרום לצמצום הפער הזה כדי ששבטי ישראל יתמזגו לעם אחד בארצנו המאוחדת. ההתמזגות יכולה לבוא רק אם תהא רמת השכלה ורמת חיים שוות. הפערים הקיימים הם אויב העם והארץ. אבות המדינה חייבים לצמצם את הפער הקיים וללחום בו מלחמה מתמדת עד לחיסולו, וזה ייתכן רק על־ידי היחלצות מוסדות המדינה במימון למטרה זו והעמדת הנושא בראש מערכות ישראל.

יש לפעול בנושא בכמה מישורים, על כל פנים בשני מישורים עיקריים: בהקצאת ממון לנושא השוואת רמת החיים ובהחדרת ההכרה להורים, להקנות לבניהם השכלה גבוהה במישור החינוך שיינתן על־ידי הממשלה ללא תשלום. אבות קופת מלוה וחסכון "המזרח" הבינו שיש צורך לפעול בנושא, ולהקדים רפואה למכה.

ביזמתו ובתכנונו של מנהל הקופה הדוד טוב סופם, שיש לגבות מכל הלוואה סכום מסוים ולשריין סכום זה לחלוקת תמיכה בין התלמידים הנזקקים. כמו כן הוחלט לסייע במתן הלוואות לתלמידים הלומדים כדי לעודדם ולסייע בידי החפצים ללמוד.

מאז נוסדה קרן זו נאמר עליה: "ראשיתה מצער ואחריתה ישגה מאוד", וכיום האגודה "יניב" אשר המשיכה ביסודות ובמטרות אשר הונחו, מחלקת סכומים נכבדים מאוד ובזה הם מחזקים את ידיהם של החפצים ללמוד תורה ודעת. ירחב הלב לראות כיום מאות רבות של תלמידים הלומדים בבתי אולפנא ולהשכלה גבוהה, וכל זה הודות לעידוד ולסיוע הציבורי והממשלתי להורים הזקוקים לכך. נסיים ונאמר: עלינו לחזק הקיים ולהרחיב את עזרת הציבור למען ילמדו ילדינו וישיגו בלימודם מה שהחסירו הוריהם בלי אשמתם.

פתיחת סניף בירושלים

בשנת 1945 פתחנו סניף בירושלים. החלטה על פתיחת הסניף ליוותה אותי הרבה זמן בחששות, שמא לא יצליח בשל מחסור בצוות מאומן ובסיס מוצק של ציבור תומכים. על כל פנים, לאחר פתיחת הסניף ראיתי צורך חשוב שיצליח, משום מקומה של ירושלים בתודעה היהודית־ציונית ותרומתנו לבנינה.

לשם כך, וכדי לקדם את הפעילות של הקופה, קשרתי קשר עם אנשים רבים והשפעתי עליהם שייכנסו כחברים לקופה וכמעט כל יומיים נסעתי לירושלים כדי לקדם העניינים, ושלחתי את אחד הפקידים המוכשרים, חיים כהן עראקי ז"ל, כל זה במגמה להחיש את הפעלתו. ואכן, למרות החששות. הסניף התפתח וכמעט נשא את עצמו.

סיכום:

הקופה, שראיתי בה מפעל חיי, הגיעה למצב שלא יכלה להתקיים עוד כיתר הקופות והבנקים, והיה צורך לשלבה בבנק גדול. נפל הפוּר על בנק לאומי. אני יודע שדבר זה גרם צער רב לחברי הקופה ולציבור יהודי תימן בכלל. ושמעתי, על כל צעד ושעל, חבל... חבל... גם אני אמרתי, חבל מאוד על צמצום פעולתה. לצערי, ניתוסף עוד מקרה מצער. קבוצת אישים חברו יחדיו כדי לעפֵּר בעפָר את שם הקופה ואישיה ולגרום שם רע לציבור יהודי תימן. אנשים אלה, שכל כוחם בלשונם הרע, ורחוקים ממעשים טובים כרחוק מזרח ממערב, נתלו במתן דמי תיווך למר חייבי — שופט בדימוס — כי מגמתם היתה לגרום נזק אישי למנהלי קופת "המזרח". אך לבסוף נחלו מפח־נפש. כמו שנאמר "זורע רוח יקצור און"...

נשאר לי לאחל ליו"ר מר טאסה ולחבר הנבחרים שממשיכים בפעילות הקופה לפי המוסכם עם בל"ל, שיצליחו במעשיהם.

רצוי כאן לציין כי הנהלת הקופה ערכה למנהלהּ מר טוב חבשוש מסיבת הוקרה, על יָזמתו בהקמת הקופה, ופעילותו במשך עשרות בשנים לקידומה ופיתוחה, ועזרתה לציבור חבריה וציבור יהודי תימן בכלל. כן רשמה אותו בספר הזהב של הקרן הקיימת לישראל. ועל כך הם ראויים לשבח ולהוקרה.

הדוד טוב חבשוש ואשתו יונה משפחתם ומשפחת עמיר.

משפחת חבשוש

"כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו" (אבות ה')

שנינו: ר' אליעזר הקפר אומר: עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוץ לארץ שייקבעו בארץ ישראל, שנאמר: "כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא" (ירמיה מו, יח) והלא דברים קל וחומר: ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמד תורה נקבעו בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהם תורה — על אחת כמה וכמה (מגילה כ"ט)

מבוא

כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים

הדוד טוב הי"ו נולד לסבי ר' סלימאן בר' יחיא חבשוש ולסבתי נצרה בת רבי סלימאן עמר המכונה אלשרים זצ"ל בחודש הרחמים שנת התר"ס 1900 למנינם. בילדותו, למד תקופה קצרה אצל הרב יחיא אלקאפח. אחר כך אצל מרי סאלם קורח ומרי יעיש, ומרי סאלם עמר המכונה אכרם.

משגדל, למד אצל מרי יחיא אלקאפח, ואחר כך בבית־הספר שנוסד על־ידי ממשלת תורכיה ואשר נוהל ע"י מנהל תורכי בסיועם של הרב יחיא אלקאפח ובנו דוד זצ"ל.

משפחת חבשוש

בבית־ספר זה למד ארבע שנים ארבע שפות: עברית, תנ"ך, משנה ופוסקים, תורכית, היסטוריה תורכית ואיסלאמית, ארבע פעולות חשבון ערבית: וצרפתית, נשא אשה, עלה לארץ בשנת 1929, ומאז יושב קבע בתל־אביב דהיינו משנת 1929 חלוץ משפחת האחים חבשוש לארץ ישראל וייסוד סניף לעסקים מטעמה. ניהל קופת מלוה וחסכון במשך 45 שנים, גואל קרקעות, יקיר תל־אביב. עסקן ציבורי, בנה בית־כנסת ליהודים יוצאי תימן ברחוב טבריה במרכז תל־אביב.

פתח דבר

בטבורה של תל־אביב כיום, ליד בית־הקברות ברחוב טרומפלדור, קיימת שכונה של יהודים יוצאי תימן שנוסדה בערך בשנת 1915 שהיא חלק מהשכונה הגדולה שנקראה מאוחר יותר "שכונת נורדיה" ושמרכזה הרחובות פינסקר ובוגרשוב. על היווסדה הפרטים דלהלן.

בשנת תרע"ד, שהיא שנת 1914, עלתה לארץ, בעיקר מצנעא בירת תימן, קבוצה בת שבעים נפש והגיעו לנמל יפו דרך פורט־סעיד בחודש תמוז תרע"ד. רובה של קבוצה זו נשארה לגור בנוה־צדק ובשכונת כרם התימנים בגבולות יפו, או כפי שנקראה אז "חארת אלתנק". חלק מהם מצאו מקומות מגורים וחלק גרו באוהלים מצב הדיור היה מאוד קשה בשביל עולים אלה, אשר עזבו בתים רחבי מידות וכאן בארץ היו מוכרחים להתגורר בתנאים חמורים. דבר זה דחף אותם לחפש פתרון למצבם הקשה, בייחוד בדיור.

קבוצה בת שתים־עשרה משפחות פנתה לקרן קיימת לישראל לעזור להם בסידור לשיכון, ואכן קרן קיימת עזרה להם ונתנה לכל משפחה מגרש תמורת תשלום מסוים, ברחובות פינסקר ובוגרשוב בתל־אביב של היום.

בימים ההם, לפני שבעים וחמש שנה, היה המקום רחוק ממרכז תל־אביב, ללא כביש וללא מוסדות כלשהם, ורק דרך של חולות טובעניים מובילה אליהם ממרכז העיר. אך בלית ברֵרה עלו על מגרשים אלה והקימו בהם בתים קטנים וצריפים בהתאם ליכולתם, בסיוע בנק אפותקאי. בשעתו קראו להם "שכונת מחוסרי דירות" וחבריהם התימנים קראו להם "שכונת מחוסרי הדעות" משום שהסכימו ללכת ל"סוף העולם" ולעזוב את נוה־צדק וכרם התימנים שהם במרכז תל־אביב. "מחוסרי דירות" אלה לא שעו לעצת חבריהם, שהיו "חכמים בעיניהם", נשארו במרכז והתבססו במקום. במשך הזמן התברר להם שהם טעו בהערכתם, לכן נשאיר לכותב ההיסטוריה של תל־אביב שיקבע מה גודל טעותם.

רצוי לציין שמות חלוצי התרחבות תל־אביב מבני עדתנו שצפו מראש את ההתפתחות, והם: יחיא והב, צאלח אלקשאם, מאיר כהן, יוחאי כהן, נסים עראקי, משפחת כלאף, שלום עוזיירי, שלמה קאפח, אברהם שאער, חיים צדוק ושלום הישאש. לצערנו, כל אלה הלכו לעולם האמת, אך מעשיהם ראויים לציון וזכר כולם

לברכה. ואם אנו עוברים כיום בשני רחובות אלה הנמצאים במרכז תל־אביב והשוקקים חיים נזכור ונזכיר חלוצים ראשונים אלה.

נחטא לאמת אם לא נציין, אתם ואחריהם באו יהודים מכל התפוצות בעלי חזון ומעש ציוני, בנו, הרחיבו את העיר תל־אביב ובשלב מסוים, עת נקבר מקס נורדאו בבית־הקברות ברחוב טרומפלדור, נקראה השכונה — שבינתיים התרחבה, גדלה, והתעצמה, על שמו — "שכונת נורדיה". ואם כיום השם של מקס נורדאו נשכח ולא יודעים אותו, כדאי לזכור.

משנת 1930 קיבלה שכונה זו דחף לפיתוחה על־ידי אנשים שקנו אדמות באזור מגורים זה והקימו בתים, וממשיכה התפתחותה של תל־אביב צפונה, בקצב מזורז. משנת 1933, עת החלה העליה מגרמניה, היתה תאוצה גדולה בהתפתחותה של שכונה זו ושל העיר תל־אביב בכלל. בד־בבד, חל בשנים אלו גידול ניכר בעליית יהודי תימן ורבים מבָּאי העליה הזו, שהיו להם קרובים בתל־אביב, נמשכו לשפון בשכונה זו, אחר קרוביהם הראשונים. דבר זה הביא לגידול של שכונת התימנים.

ראוי לציין, כי יהודי תימן שנאחזו כאן, בניהם גדלו בסביבה כללית, בסביבת יהודים שבאו לישראל מכל התפוצות, את בניהם שלחו לבית־ספר כללי, ילדיהם גדלו ושיחקו עם ילדי השכונה. המעבר אצלם במיזוג הגלויות היה יותר פשוט. כמעט כל הילדים שגדלו בשכונה זו גדלו ישראלים לכל דבר. לעומת זה, ילדים שגדלו בכרם התימנים ובנוה־צדק וכדומה גדלו והמשיכו במסורת אבותם. הורי הילדים התימנים הקימו להם בית־ספר מיוחד שנקרא "תלמוד־תורה לתימנים", ובו למדו לימודים כלליים וגם לחן, היגוי וקריאה לפי מסורת יהודי תימן. בראש התלמוד־תורה לימדו אנשים שידעו את מקצועם ותפקידם. התוצאה, ילדים שגדלו בשכונות אלה המשיכו במסורת .וילדים שגדלו בשכונת נורדיה גדלו ככל בית ישראל. זה הפסד ציוני־עדתי־מסורתי לילדים ולהורים בשכונה זו.

קליטת מספר ניכר של משפחות יהודים יוצאי תימן בשכונה זו, הביאה את תושביה התימנים לדאוג להקמת בית־כנסת בו יתפללו לפי מסורת יהודי תימן.

נפתח בית־כנסת השכונה

בשנת 1936 יצא ענין זה אל הפועל. קבוצת יוזמים שהיתה מורכבת מה"ה אבי אהרן חבשוש, חיים רחבי, אברהם שאער, הרב יוסף יצחק הלוי זצ"ל — שנתמנה לרב של השכונה — ועוד, דאגה לפתוח בית־כנסת בשל הסיפור דלהלן, מפי מר יחיא בן הרב יוסף יצחק הלוי. שנת 1936 היתה ידועה כשנת המאורעות הקשים. באותה שנה נעקרו מגבולות יפו אלפי אנשים, רובם יהודים יוצאי תימן. חלק מפליטים אלה התגוררו זמנית במבנים ציבוריים הסמוכים לשכונה הנ"ל. באחד הימים באה קבוצה גדולה מהפליטים להתפלל בבית־הכנסת "נחלת יצחק" אשר ברחוב חברון. קבוצה זו באה בראשות הרב הגאון הרב יחיא נחום זצ"ל. הנ"ל ניגש

לתיבה להתפלל תפילת מנחה בציבור. בא שמש בית־הכנסת והורידו מעל התיבה... ואז קמה מהומה. אבי הרב יוסף, שביתו קרוב לבית־הכנסת, חשש ממחלוקת וחילול השם וזימן את המתפללים לבוא ולהתפלל בחצר ביתו שהיתה בה סוכה גדולה, עד שיימָצא פתרון. ואכן, זמן קצר לאחר מכן, הוצע כי יתפללו בביתו של מר יחיא והב שברחוב בוגרשוב. ואמנם, תקופה מסוימת התפללו בבית זה. באחד הימים בא מר אהרן חבשוש וביקש את מפתחות בית־הכנסת, מר יחיא והב סירב לתת לו המפתחות בטענה כי מפגרים בתשלומי שכירות, ומאז נסגר בית־כנסת זה ששירת את תושביה התימנים של שכונת נורדיה. היוזמים הנ"ל שכרו צריף שהיה במצב בלתי ראוי למפגש ציבורי, בביתו של מר מאיר כהן ברח' פינסקר בתל־אביב, שיפצו אותו ובדיעבד הועידו אותו למקום תפילה בציבור.

צריף זה היה טוב לשעתו, בחינת: "זה מה שמצוי לא מה שרצוי". אך אט־אט התברר, שהצריף אינו מתאים ליעדו. בקיץ חם, בחורף קר. הוא קטן מהכיל את מספר המתפללים מהשכונה ומהסביבה, בייחוד מאז גדל מספר תושבי שכונה זו מיוצאי תימן. היתה כאן צפיפות כה רבה, עד שלפעמים רוב הציבור היה מצוי בחצר בית־הכנסת. הדבר היה מעיק על המתפללים והעומדים בראש בית־הכנסת. אך למצוא פתרון יסודי. לא חשב איש, כי המשימה קשה ולא היה מי שירצה להתמודד עם משימה זו כי כבדה מנשוא.

רחש לבי דבר טוב (תהלים מה, א)

הדוד טוב הי"ו שחש בצערו של ציבור המתפללים ושהיה הגבאי של בית־כנסת זה, רחש לבו דבר טוב, להקים בית־כנסת לציבור זה שגדל והלך והאמוּן על מסורת אבות.

בשקט האופייני לו, ובכוח המעשה בו ניחן, חשב ומצא שיש ללכת בדרך הארוכה והקשה אך הבטוחה. תחת שיפנה למוסדות העיריה והמדינה כמעשיהם של עסקנים אחרים, החליט לקנות מגרש ברחוב טבריה 5 ולהקים עליו בית־כנסת לציבור יהודים יוצאי תימן, המתרכזים באזור זה. "ליבא לפומא לא גלי". את רצונו שמר בשקט רב. הכין עצמו הכנה מדוקדקת לבנין ולכל מה שקשור לבנין. תכניות, פרסום בעתון כדי לא למנוע עיכוב הבניה של בית־הכנסת מצד השכנים, בצד החוקי. בד־בבד, התקשר ללא דיבורים וללא התרברבות, בצנעה וביראת כבוד ובחרדת קודש למשימה החשובה והנעלה שנטל על עצמו.

יום בשורה

יום שלישי שנאמרו בו בפרשת בראשית פעמיים "כי טוב", שלישי לחוה"מ סוכות י"ח בתשרי תש"ך (20.10.59), יום בשורה טובה ליהודים יוצאי תימן ולכל ישראל ולכל תושבי אזור זה בתל־אביב רבתי. ביום זה נקראו תושבי השכונה להנחת

אבן־פינה לבנין בית־הכנסת, לבשורה הזמנה זו התכנסו ובאו תושבי השכונה, רבנים ועסקנים של יהודי תימן, עסקני מפלגות וכדו׳. המגרש שנועד להיות מקדש מעט, בית תפילה ובית כינוס לחפֵצים בכך, המה מרוב משתתפים ומבקרים. השעה שעת התרוממות הרוח, יֵצר היצירה שבאדם התעורר ועשה מעשה טוב, מבוקש, נצרך וחשוב ביותר. הציבור שהשתתף במעמד זה חש כי הוא שותף למעשה יצירה זה, לבנין בית תפילה ולבית שיח לפני יוצר האדם, בית תפילה נאה מרווח שהיושב בו יושב ברחבות, עושה עבודתו עבודת הבורא בשובה ונחת.

בפנים צוהלות משֻמחה ולב מלא חדוה והערכת השעה הגדולה הוזמנו המוזמנים בזה אחר זה על־ידי המייסד להניח כף מלט אל גומת היסוד שנועדה להנחת מגילת אבן־הפינה, וכל אחד עשה מלאכתו ברתת ובזיע ובחרדת קודש.

מעמד זה הזכיר את מה שאמר דוד המלך בתהלים קל״ב, **״שיר המעלות זכור ה׳ לדוד את כל עֻנותו אשר נשבע לה׳ נָדר לאביר יעקב, אם אבוא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה, עד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב״.**

כמשתתף במעמד ההיסטורי הזה היתה בלבי משאלה שאני הכותב משתף אותך הקורא בה, בלִבי אמרתי, מי יגלה עפר מעיניכם סבי סלימאן וסבתי נדרה ואבי אהרן, דודתי בדרה ודודַי, חיים הי״ד, מנחם נסים, סעיד ולזכר דודותַי רומיה וזהרה זצ״ל והייתם נוכחים לראות מעשה טוב שנעשה על־ידי הדוד טוב שייבדל לחיים ארוכים וטובים. במעשה זה הנציח את אבות המשפחה. הקים יד לעד למנוחים בג״ע ולחיים. זאת ועוד, הוסיף נדבך בבנינה של ארצנו הקדושה בהקימו ״משכנות לאביר יעקב״.

דבר בעתו

בנין בית־כנסת זה היה דבר בעִתו, הדבר שהיה חסר נמצא לו פתרון על־ידי מפעל יחיד. כאמור, זכיתי להיות בין האורחים המוזמנים ביום הנחת אבן־הפינה. לכולם היה בטחון שהבנין יקום ולא יהיו עיכובים, כי הם מכירים את המייסד ואת דבֵקותו במטרה ובביצועה, הדוד טוב, התהלך בין קרואיו המכובדים, שופע אושר על שזיכהו ה׳ ליום זה, אִתו היו מאושרים חבר המוזמנים אשר היו בטוחים כי במקום יקום בנין עדי עד לתפילה ולהתכנסות ציבורית.

ואכן, לא עברו מספר חודשים והבנין עמד על תִלו. יום־יום התמסר הדוד טוב לבנין וטיפחו כטפח רך נולד. שיקע בו מחשבה ותכנון. שכלולים רבים כדי לייפות המקום וליצור בו נוחיות לציבור המתפללים. נדמה, כי בתקופת הבניה, קם וישן, נח ואכל ודבר יחיד מעסיק אותו — הבנין.

אולם בית־הכנסת ארוך ורחב. באמצע התקרה כיפה המשַווה לאולם צורה ארכיטקטונית נאה ומתאימה.

במזרח נמצא ארון־הקודש לכל רוחב הקיר והוא פנינה בפני עצמה. לנכנס לבית־הכנסת ומשתחווה ואומר: "ואני ברוב חסדך, אבוא ביתך אשתחווה אל היכל קודשך", יש לו באמת סמך לפסוק זה. נראה כי היכל זה, נבנה במחשבה תחילה בצורתו ובגודלו שיכיל ספרי תורה רבים. בשעתו היה רינון, "בשביל מה ארון גדול זה?" מתברר כיום, כי הוא צר מהכיל ספרי תורה חדשים כישנים, במספר גדול מאוד. ספרי תורה אלה מעוטרים ברימונים יקרי ערך עבודת יד מעולה ואמנותית. בית־הכנסת מצויד בריהוט חדיש נאה ונוח, מצויה בו ספריה גדולה המכילה ספרי קודש שימושיים, רובם לפי נוסח יהודי תימן.

התיבה עשויה מעץ, מרהיבה ביופיה ובנוחיותה. מיקומה באמצע בית־הכנסת, לפי מסורת יהודי תימן.

עזרת הנשים בנויה מול ההיכל, בצד המערבי, כך שהנשים הבאות להתפלל יכולות לראות ולשמוע היטב את הרינה ואת התפילה.

בית־הכנסת נפתח בשעה טובה: לתפילה ולמוד התורה

בית־הכנסת נפתח בשעה טובה ומבורכת. תקוות ציבור השכונה, יוצאי תימן, התגשמו. יש להם בית־כנסת להלל ולשבח, בייחוד כשמשווים אותו לבית־הכנסת שבצריף שבו התפללו קודם.

כיום, מתקיימים בו, יום־יום, תפילת שחרית מנחה וערבית ואחריהן לומדים. בשבת, מתאסף קהל רב לעבודת הבורא, לתפילה, ללימודים וכו'.

תענוג לבוא לשמוע רינת התפילה. קבלת השבת פותחים: "לכה דודי לקראת כלה, פני שבת נקבלה"... הדברים נאמרים ברגש רב, היהודי מקבל את פני השבת האהובה עליו לאחר שבוע עבודה מפרך ומבַטא בכך את שמחתו שבא יום המנוחה. קהל המתפללים עומד ומתנועע ועונה: "לקראת שבת לכו ונלכה כי היא מקור הברכה...". אכן השבת, מקור הברכה, לעמל, למוטרד וליָגע. יום עונג ונחת. נעים להאזין להשתפכות הקהל בקבלת שבת, ואחרי קבלת שבת אומרים מזמור שהיו הלויים אומרים במקדש: "מזמור שיר ליום השבת, טוב להודות לה'". המנגינה של השיר מתנגנת נאה בפי קהל המתפללים ועיקרה דבקות לה' בתום ובכנות. פסוקי המזמור הזה יוצאים מן הלב. האדם מרַצה את בוראו בדברים נעלים שחוברו לפני שלושת אלפים שנה: "להגיד בבֹקר חסדך ואמונתך בלילות, עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור כי שִׂמחתני ה' בפָעלך במעשי ידיך ארנן וגו'"... לאחר זה, פורסים על שמע בצוותא. "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד". בדברים אלה, מייחדים את הבורא וממליכים אותו על כל ברואיו.

בסיום התפילה קוראים את הפזמון: "יגדל אלקים חי וישתבח" בצוותא. קולותיהם דומים למקהלה עצומה שיש בה כל גווני הקולות היוצאים מגרונותיהם

כקול אחד, בחינת: קול המון כקול שדי". אשרי העם ואשרי המייסד והבונה שפכה להם.

ליד בית־הכנסת שתי דירות, אחת לצד מזרח ואחת לצד מערב. הדירה לצד מזרח גר בה הדוד טוב, כדי שיהא קרוב לבית־הכנסת לשם דאגה נאמנה לבית־הכנסת. מצב זה מזכיר את שנאמר: "כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי" (תהלים פד, יא).

בבית־כנסת זה התרכזו מרבית טובי החזנים של יהודים יוצאי תימן, וכל הֶחפץ לשמוע לחן מסורתי מקורי, גם נוסח תפילה מקורי "בַּלַדי" לפי גדול הפוסקים של יהודי תימן מהרי"צ, יבוא וישמע. כאן יש הקפדה על מסורת עתיקת יומין, מסורת ישראל סבא.

למעשה, דבר הקמת בית־כנסת בשכונה זו היה צריך להיות לשמחת תושבי השכונה בפרט ולתושבי תל־אביב בכלל, כי נוסף נדבך דתי תרבותי בעיר. אך הקמת בית מקדש מעט זה הפכה למחלוקת אלימה ומשפטית מצד שכני בית־הכנסת שאינם מיוצאי יהודי תימן. שכנים אלה ניסו למנוע — בכל מיני דרכים — לנהל תפילה ולימוד בבית־כנסת זה כסדרם. הקימו מגבירי־קול והפעילום בעָצמה רבה כדי לנגן מוזיקה ולשבש את תפילת המתפללים. ולא רק זאת; הם תבעו מהעיריה לסגור את בית־הכנסת. נראה, כי עבודת ה' מפריעה את מנוחתם ומשמשת מטרד לחייהם. זאת ועוד. הם פנו גם לבית־המשפט, ואכן, המשפט התנהל למעלה משלוש שנים, והיו זמנים במהלך המשפט שהשופט התרשם מטענותיהם, בייחוד כשהשכנים טענו, שבחודש אלול קמים לומר סליחות מוקדם בלילה וזה גורם לנדודי שנתם. סכנת סגירה היתה מרחפת על בית־הכנסת. ראוי לציין, כי היה צריך לגלות סבלנות ותושיה, ומאבק עקבי, עד שנתיאשו התובעים, וחלקם עברו לגור במקומות אחרים.

בית־המשפט פסק, שבית־הכנסת ימלא את ייעודו. הסוף טוב, הודות למסירות ולדבקות במשימה מצד הדוד טוב הי"ו.

שלמי תודה והוקרה לרומיה בת ר' סאלם חבשוש
אלמנת ס.שיראין על מסירותה בנקיון והטיפול בבית הכנסת
של המשפחה מיסודו של הדוד טוב

משפחת חבשוש

בשנת המצור

הייתי אני עם אבי ואמי ואחי סעיד ז״ל בבית. יתר אַחַי נסעו — ובראשם אחי אהרן ז״ל — למנאכה, להציל עצמם מרעב וממחלות.

בביתנו השני החביא אבי מעט חיטה ודוּרה וממנה היה מביא לאמי צורכי יום ביומו. והיא היתה טוחנת בחצות הלילה, ואוי למי שישמיע קול הריחיים. סכנת נפשות היתה תלויה בדבר זה.

ביום, בשעות הבוקר, קיבלנו דייסה, ובצהריים רקיק של לחם וכן בערב, מִדוּרה או מחיטה. כל מאכלנו כדי להחיות נפש. פירות או ירקות, או חמאה לא יֵרָאו ולא ייזכרו, ומי שהיתה לו פרוסת הלחם כדי להחיות בה נפשו, היה מאושר. כשלא היה אפשר לאפות, או להבעיר אש, היתה אמי נותנת לנו קמח ומים להחיות נפשנו.

אבי היה מתחבא בבית אחיו הדוד שוכר, והיה יוצא דרך החצרות מביתנו עד ביתו של מרי יחיא אלקאפח, ויושב אִתו. קצת משוחחים, ואחר מניח אותי אצלו כדי שילַמד אותי. הייתי ילד יחידי. ובצהריים הלכתי חזרה הביתה באותה דרך, דרך החצרות. לבי לא היה פנוי ללימודים כי הרעב הציק לי. כשהיה מביא אותי, היה מביא אִתו למרי, מצוה, רקיק מדוּרה או מחיטה שהיה מצניע אותו, ממה שעשתה אמי באותו יום.

אשתו של מרי יחיא זצ״ל היתה שרויה בכעס מתמיד, כנראה מהמצב הרע. אני לא התעניינתי בדברים אלה, אף שכּאב לי כעסה.

אני התרוצצתי בבית מרי יחיא ממקום למקום, ותרתי אחר משחקים ומשהו לאכול. בחצרם היו עצי רימונים בלי פרי רימונים. והייתי מצפה עד הצהריים ומסתלק במהירות הביתה.

כשאמי נתנה לי את מנתי, ציפיתי לזה בכליון עיניים. באותו זמן נתנה מנה לאבי, ועד שאבי היה אוכל הייתי משדלו לתת לי מעט מהמנה שלו ואני אחזיר לו שק שלם, כשירחם השם.

לאבי היו ידיעות על מה שנעשה בחזית המלחמה בין האימאם יחיא לתורכים. איני יודע מי היה מספקן לו למרות היותו מתחבא במחתרת.

משנודע לו כי המצור יוסר בקרוב, והתורכים שבצנעא עומדים להיכנע, הֵתיר את הרצועה והיה מביא מהמחבוא יותר אספקה. זאת חשתי מיד במנות שגדלו.

כל זמן המצור, לא הרשה לי אבי לצאת לרחוב פרט לביתו של מרי יחיא אלקאפח זצ״ל, מחשש שהחיילים התורכים הרעבים יחטפו אותי. כי החיילים התורכים חטפו ילדים ובישלום ואכָלום.

בבית הגדול שלנו היה חשוך מאוד, ולאבי היה ״קוזקי״, דהיינו מֵכל קטן ובו נפט ופתילה — והיה מדליקו בשעות הלילה המאוחרות. באמצעות נר זה למד ועיין

בטפרים. וכתב את היומן שלו "אשכלות מרורות" על יסוד הידיעות שזרמו אליו מצנעא ומחוצה לה.

כל היום וכל הלילה היינו שומעים קולות יריות וקולות נפץ שונים, והיינו שרויים בפחד מתמיד.

לנגד עינינו גוועו תושבי עיר, והעיר עצמה נהרסה, כבה אורה ומשושה שבתו חייה של העיר רבתי צנעא. כל זה נעשה על־ידי בני אדם בשל תאוות השלטון.

משפחת רעבים בצנעא משנת המצור תרס"ה (1905)

פרק שנים עשר

הדודה זהרה בת ס' חבשוש
ר' יעקב בן ר' חיים שרעבי
אחי עזר בן אהרן חבשוש
אחותי יונה בת אהרן חבשוש
אמי נעמה בת דוד ולולה חובארה

הדודה זהרה בת ר' סלימאן חבשוש
ובעלה ר' יעקב שרעבי זצ"ל והשבט המופלא שאתם

לזכרם של הורי אבי יעקב שרעבי ואמי זהרה בת סלימאן ונצ׳רה חבשוש זצ״ל

לסבי ר׳ חיים שרעבי ולסבתי תורכיה לבית חוברה (אשר כל מי שהכיר אותה אמר עליה שהיא יפה יופי לא מצוי), נולדו שני בנים ושתי בנות. הפרנסה בבית לא היתה מצויה בשפע, אבל השקט והשלוה בשפע היו. לסבי היתה חנות אשר היה צורך לטפס כדי להגיע אליה, מאומה לא היה בחנות מה למכור אבל יום יום פתח אותה. וממה בכל זאת פירנס את הבית? אם מישהו היה צריך להשיא בנו או בתו היה נאלץ להציע למכירה חפצים מהבית, כמו בגד ישן, או ספר או כל חפץ אחר. ואז היה נאלץ לבקש את השירות של סבי כמוכר (דלאל). ומכאן קיבל כמה פרוטות לצורך פרנסת הבית (רחמנא לִצלן מפרנסה כזו). אבל אל דאגה, בבית זה גדלו ארבעה ילדים למופת. מהם אבי ז״ל יעקב שרעבי אשר נשא לאשה את זהרה בת סבי רבי שלמה חבשוש ולהם נולדו שמונה ילדים, אשר כולם עלו ארצה והקימו משפחות למופת. איש חרוץ היה אבי, רואה רחוק, אכפת לו מכל דבר, שקדן, הציע את שירותו לכל אדם, בכל מסיבה וכל אירוע משפחתי או של חברים נמסר בידו השרביט לנהל את המסיבה, ללא שום עוררין. ישב הרבה בין תלמידי־חכמים, למד הרבה אך מעולם לא השתמש בתורתו כקרדום לחפור בו מעולם לא שמעתי את אבי כשהרים קולו, או ניבל את פיו.

אמי ז״ל היתה אשה למופת, הרבה שלוה היתה בה, הרבה שקט נפשי ועדינות. דוגמה אישית, דיבורה כֵּן, לא ידעה איפָה ואיפה. כל מי שהכיר אותה חיבב אותה בגלל יושרה וכְנוּתה. את אשר היה בלבה היה בפיה. גידלה את הילדים בצער, אך באהבה רבה. חופפת עליהם מתחת כנפיה לבל יאונה להם כל רע. בבית ישן וצר מידות גרו שתי משפחות ברוכות ילדים, אבי ודודי עזר, וכן דודתי אחות אבי, אשר לה היתה חזקה על חלק מהבית. בין אמי לאשתו של דודי ת״ה היו יחסים טובים וידידותיים, אשר באו לידי ביטוי והערכה עד יומה האחרון של אמי, מצד אשתו של דודי. לִימים נשלח אבי בהמלצת סבי רבי שלמה חבשוש לעדן ללמד ילדים היגוי תימני, ונעדר מהבית כשנה תמימה.

לאבי היתה חנות, אשר מכר בה הכל: ממצרך מכולת, בשמים, ספרים, ובגדים ישנים, ועד לירקות ופירות, וכן שידוכין, ושאר עִסקי ציבור. לימים, כאשר שפר הגורל והפרנסה היתה מצויה, הפציר דודי סעיד אחִי־אמי באבי, שיקנה בית אשר יענה על צורכי המשפחה ברוכת הילדים. הבית היה ״בית בסעוד״, בית רחב מידות, אשר לו מספר כניסות משני רחובות, חצר רחבת מידות עם המון עצים. כל מי הגשמים ממספר רחובות התנקזו אל חצר הבית. היה סגור שנים רבות מחוסר אפשרות להחזיק אותו ולתַפעל אותו, בגלל גודלו ומרוב מידותיו ומהזנחה של שנים רבות. אנשים פחדו להיכנס לתוכו או לעבור לידו, כי היתה שמועה שבבית זה

מתהלכים בלילה שֵדים ורוחות, וכל הרוצה לשמור על נפשו ועל משפחתו ירחק ממנו. לימים, רכש אבי בית זה למרות רפיון הידיים ועצות של הרבה ידידים לא לעשות זאת, אשר מניעיהן בוודאי כוונות טובות. אבי עשה בבית זה מספר שנים כימים. בכוחותיו, כישוריו ומרצו הרב גירש את כל השדים והרוחות אם היו. שיפץ, הרס ובנה, וכל זה בכוחותיו בלבד. והנה ארמון רחב מידות למופת אשר הכל הביטו בו בהערצה ובקנאה, עם חצר מלאה עצים נושאי פרי, פרי טיפוחו של אבי, עם ברֵכה ענקית לאגירת מי הגשמים, ללא שדים ורוחות.

דודי סעיד וחֵבר ידידיו היו אורחים קבועים אצלנו בבית זה, וכל זה לשם מה? הרי לדודי סעיד היה ארמון ממש. אבל חצר מטופחת ומקסימה כשלנו לא היה לאיש, והכל הודות לחריצותו של אבי ולשקידתו.

כעבור מספר שנים עלתה המשפחה כולה ארצה, עם גל העליה הגדול "מרבד הקסמים", ועזבה הכל מאחוריה. להוציא אחי יוסף שעלה ארצה מספר שנים קודם לכן, המשפחה השתכנה במחנה עולים עין שמר, לאחר מכן עברה למעברה בבת־ים.

אבי עסק בכל טוגי העבודות אשר אפשר להעלות על הדעת, החל מבנין, גננות, וכלה בתעשיה. אבל העבודה האהובה עליו ביותר היתה הגננות, עבודה שבה עסק באהבה רבה עד גיל הגבורות. לימים חלתה אחותי יהודית במחלה ממארת, והלכה לעולמה, בגיל שלושים וחמש שנים. זה המיט אסון על אבי החרוץ והחזק, ומכאן והלאה פסק לתַפקֵד פיזית, לא יצא ולא נכנס מספר שנים, אבל נפשית ורוחנית תיפקד כראוי. דעתו היתה צלולה למופת, שקט ועניו, נוח לבריות, ונוח למשפחה. אמי טיפלה באבי וסעדה אותו עם עזרה של כל בני ה כולל הנכדים.

לימים, אמי חלתה במחלה קשה, התיסרה תקופה של ארבעה חודשים, כל בני המשפחה עזרו לה בסִבלה הרב, ובמיוחד אחותי ברכה, אשר הקדישה את כל זמנה בימים הקשים שבהם אמי התיסרה, כדי לעזור לה בסבלה.

אמי האמינה באמונה שלמה שעוד תבריא ותקום על רגליה, אבל משמים גזרו אחרת,אמי נפטרה בי"ט באדר א' תשמ"א. אבי נשאר בחיים תשעה חודשים לאחר מות אמי, הוא לא פסק אף לרגע להצטער על מות אמי למרות שלא נעזב אף לרגע אחד לבד בבית, וקיבל את מיטב הטיפול ותשומת הלב שרק ניתן להעלות על הדעת על־ידי בני המשפחה, כולל הנכדים, אשר תרומתם במסירות ובאהבה, עד יומו האחרון של אבי בג' כסלו תשמ"ב. להנצחת זִכרם הקמנו קרן מעזבון ההורים, להשאלת כלים וריהוט לכל סוגי אירועים. יהי זכרם ברוך.

דברי הספד על הדודה זהרה ובעלה יעקב שרעבי ואחי עזר ז"ל

בערב זה תמו שבעת ימי האבלות על מות אחי עזר זצ"ל. ימי צער, בכי, אנחות ואנקות, ובעיקר ימי דומיה שחכמים גזרו על המתאבלים, בהסתמך על הפסוק אחרי

מות שני בני אהרן: "וידום אהרן", ואנו האבלים, היינו צריכים להידום, אחר מות אחינו אבינו עזר ז"ל.

בהיות והערב נשלמו ימי האֵבלות והוּתר הדיבור — ברשותכם רבותי, דודי טוב ואחי חיים הי"ו — הרשו לי לדבר בפניכם דברים מן הלב תוך תקוה שייכנסו ללב.

לסבי סלימאן ב"ר יחיא חבשוש וסבתי נצרה לבית עמר זצ"ל נולדו שנים־עשר בנים ובנות, שמהם נותרו בחיים, שייבדלו לחיים ארוכים וטובים, דודתי שמעה תחי' ודודי טוב הי"ו. לפי זה תשעה הלכו לעולמם ואחד נרצח בידי מרצחים הי"ד יחד עשרה תנצב"ה, זה מלבד נכדים ונכדות ברוכי אֵל שיש לשבח לבוראם יוצרם.

לאבי אהרן ואמי נעמה לבית חובארה זצ"ל נולדו חמישה בנים ובנות, שמהם נותרו בחיים שלושה, אחי חיים ואחותי תאומתי יהודית הי"ו והדובר בפניכם ושניים הלכו לעולמם והם: אחותי יונה ואחי עזר תנצב"ה, פרט לנכדים ונינים, שייבדלו לחיים ארוכים.

בחודשיים אלו, חודשי אדר שהם חודשי הנִסים והשמחה בימי קדם, שכולנו שתי נפשות זכות וטהורות, בזה אחר זה הלכו לעולמן. הראשונה הדודה זהרה ז"ל — אשת עדין הנפש וההליכות ר' יעקב שרעבי הי"ו — שיש להגדירה בפסוק: "אשת חיל מי ימצא" ב"ה והנה היא נמצאה! דמות זו אצילת רוח עדינת נפש, אֵם לבנים טובים וחשובים שחופפה עליהם באברותיה.

דודה זו, היתה דמות מיוחדת במינה, מיום שנולדה ועד יום מותה. בהליכותה ובהתנהגותה, בבהירות דעתה ובצלילות מחשבתה.

מי שהכיר דודה זהרה וייבדל לחיים ארוכים בעלה יעקב הי"ו בראשית דרכם בתימן וידע מצבם החומרי, יכול להעריך באיזה עמל מפרך ורב הקימו את ביתם ומשפחתם, תוך תקוה ואמונה רבה, כי השם יצליח דרכם. ואכן, מצבם החומרי הוטב, וזה הודות לעמל נמלים שניחנו בו, הן בתימן והן בישראל.

בששת החודשים האחרונים שכבה על ערש דווי והתיסרה בייסוּרים קשים, התענת בעינויים איומים, אך אמונתה בשם ותקוותה כי תחלים לא סרו מעליה ולוּ לשעה קלה.
ילדיה ונכדיה, ייבדלו לחיים ארוכים וטובים, עשו כל אשר ביכולתם להקל מעליה את כובד ייסוריה. אך בגזרת שמים נאספה אל ישיבה של מעלה. זצ"ל.

כדי לדעת מי היא הדודה זהרה ז"ל צְאוּ וחזו מפעלותיה. ראו את בניה ובנותיה ויוצאי חלציה. דור של בנים ובנות נפלאים ממשיכי מסורת אבותינו בהתנהגותם, באורח חייהם. ירנן הלב ותבשֵׂם הנשמה בראותנו אותם, וכשאתה שואל מי יָלד את אלה התשובה, הדודה זהרה אצילת הנפש ז"ל ובעלה יעקב ייבדל לחיים ארוכים.

במותה, התיתמנו, הבעל, האחים, הבנים והבנות, הנכדים והנכדות, וכל בני המשפחה הענפה: תולדות סבי סלימאן זצ"ל.

ובעוד אנו מבכים את הדודה, הרעיה האם והסבתא, ניתכה עלינו מכה איומה שניה, במותו של אחי עזר ז״ל. זה קרה באופן פתאומי, בעודו מתהלך בתוכנו, נפסק פתיל חיו ביום שבת קודש, חדל לחיות. קדוש היה אחי עזר וטהורים מעשיו, נשמתו עלתה אל על ביום שבת קודש, לבי לבי עליך אחי עזר מעי מעי על כי הסתרת פניך מאתנו לעד. לא עוד ניפגש. לא עוד תשאל מה שלומך ושלום ילדיך. הכל נפסק! נסתם הגולל על דמותך הנאצלת. פניך הזוהרים מקבילי פני אדם נשחתו בעפר, פיך המפיק מרגליות חכמה ומוסר, נדם, וכוסה באדמה. ידיך המושטות לכל נקברו, דמותך שהתהלכה בינותינו בבית, בעסק, בחברה, בבית־הכנסת — נעלמה ואיננה. אחי עזר איכה! קשה להשלים, קשה לקבל דין המציאות כי אינך ולא תשוב עוד.

בשבוע שלפני שחלף עמדתי לנסוע לארה״ב. הלכתי לבית־הכנסת להיפרד מדודי טוב הי״ו ואחי חיים ייבדלו לחיים ארוכים ומאחי עזר ז״ל ולקבל את ברכת הדרך. הושטנו יד זה לזה. ולרגע ניתק הדיבור ממנו וממני ובמקום הדיבור זלגו מעינינו דמעות, ולאחר שהיה קלה, אמר לי, אלהים יהיה עמך אחי. עניתיו, ועמך לא יחסר ותהיה לי בריא. וכך נפרדנו. בשעתו לא שיערתי לא פיללתי שתפילתי לבריאותו לא תתקבל ושזו הפגישה האחרונה, ושלא אראנו עוד בחיים ושבעוד שלושה ימים אבוא ללוותו בדרכו האחרונה. ואכן, באתי אני ובנו עמוס הי״ו, ייבדל לחיים ארוכים ללווייתו. כאן מצאנוהו מוטל לפנינו, ורוחו כבר מרחפת במרומים ונשאר לשנינו להגיד: ״הצור תמים פָּעֳלו כי כל דרכיו משפט וגו׳״.

אחי עזר ז״ל ניחן והבורא זיכהו בזכרון טוב, והיה מסוגל לספר מאורעות לפרטיהם, מאורעות ציבוריים, משפחתיים, קהילתיים, אישיים, וכשסיפר קלחו הדברים מפיו כמעיָן המתגבר, ועוררו ענין רב. בנושא זה, היה אוצר בלום. עתה שבת משׂוש הסיפור בביתו ובחברה ולי עצמי נדם הקול המספר. וַי עליך אחי עזר.

בפרקי דרבי אליעזר נאמר, כי הקב״ה יצר עולמו, תחילה במידת הדין, ולא יכול להתקיים. ואז הקב״ה החריבו. בשנית יצר עולמו במידת הרחמים והעולם לא יכול להתקיים ואז הקב״ה החריבו. בשלישית יצר עולמו במידת החסד, שנאמר עולם חסד יבנה. נשאלת השאלה, מדוע לא נהג הקב״ה עם אחי עזר במידת החסד שהיא מידה שלפנים משורת הדין והשאירו לנו. לרעייתו, בניו, בנותיו ונכדיו!

לשלושה מרכזים עיקריים גלו יהודים לפני למעלה מאלפיים שנה או יצאו מרצונם יהודה וירושלים — אל תימן, בבל, רומא, ומאז נמשכה ישיבתם עד התחדשות עצמאות ישראל בארצו, ואז שבו יהודים אלה אל מולדתם. שלושה קיבוצים אלה, ישבו בגולה, מי ברווח, ומי בצער ומי בצמצום. אך שוני היה ביניהם במהות הדברים, יהודי תימן שמרו על מסורתם, צביונם, ייחודם, וכל גלי הצרות לא כפפו את גבם בנושא יהדותם. אדרבה הרדיפות חישלו את היהודי בתימן, בחינת ברזל שמלבנים אותו באש, ומחזירים אותו למים, אזי הוא מתחשל שבעתיים. וכך קרה עם יהודי תימן: ברציפות הדורות שמרו על תורתם, וכשבאו לארץ באו עם מטען רוחני עצום בשטחים שונים: המסורת, המנהגים, הספרות המקורית, הגרסה

המקורית, הלחן, הנעימה. לכל אלה אין אח ודוגמה, במסורת שהמקורות נמצאים בעדה נפלאה זו, שאנו לאושרנו שייכים אליה. וזה הודות לשלושה דברים: הדבקות במסורת, הניתוק מחיקוי דרכי הגויים. ואמונתם כי תורתם מקורה מציון.

יהודי רומא ובבל לא הצליחו באותה מידה לשמר צביונם המיוחד. לכו ושמעו לחן התפילה אשר בפיהם. ותיווכחו עד מה השפעת הסביבה חדרה אליהם.

כשבאו יהודי תימן לארץ, חלק מועט מהם התחילו לחקות את הסובב אותם וראו את עצמם ככל בית ישראל, אך לשמחתנו רוב רובם של היהודים יוצאי תימן שמרו בקנאות אבותם שהיא מסורת ישראל סבא, שמֵן הדין ומן ההכרח שמסורת זו תתפוס את מקומה הראוי לה, בהתחדשות חיי הרוח בארצנו הקדושה.

אנו נמצאים בביתו של אחי עזר ז״ל אשר השתדל לשמור על מסורת אבות בנוסח יהודי תימן, עֵזר לו היתה אשתו ברכה — לבית המשפחה המהוללה סאלם שיראן בתה של חמאמה הלוי בת גדול הרוח וגדול המעשה הרה״ג יחיא יצחק הלוי זצ״ל — שתיבדל לחיים ארוכים וטובים. רעיה זו היתה בת לוויה נאמנה ומסורה בחיי אחי עזר ז״ל ושניהם יחד בנו בית ומשפחה שיש להתכבד ולהתברך בה. ברכה כשמה כן היא. ברוכת אֵל במעשיה הטובים. עליה נאמר ״חכמת נשים בנתה ביתה״ (משלי יד, א) יודע אני את נאמנותה ומסירותה בייחוד בשנתיים האחרונות עת אחי עזר סבל ייסורי נפש וגוף. לזה יש לומר: ישלם השם פָּעֳלָהּ ותהי משכֻּרתה שלמה.

לא נוכל להחזיר את הבעל, האב, האח — מעולם הנשיה. אך מבטיחים אנו כולנו להיות לעֵזר לָך ברכה ולבנים, לבנות ולנכדים החמודים.

לסיכום, אחי עזר הלך מאִתנו. נשמור על רוחו ואורח חייו שהם אורח חייהם של הסבא הדגול סלימאן והסבא הצדיק אהרן. תהא נפשם צרורה בצרור החיים.
דברי המתאבל יחיאל

אחותי יונה — חייה ומותה ז״ל

פתח דבר

חמישה בנים אנו לאבינו הדגול אהרן ב״ר סלימאן בן יחיא זצ״ל ואמנו היקרה נעמה בת סבנו ר׳ דוד חובארה זצ״ל. שלושה בנים ושתי בנות. ועתה נותרנו שלושה בנים ובת אחת.

יונה היתה האחות הקטנה במשפחה. וכשאני אומר היתה, לבי נצבט בקרבי.

לידתה

יונה נולדה בשנת תר״ץ. הורֶתהּ ולידתה היו קשים. קדמו להורתה ציפיה של

משפחת חבשוש

שש־עשרה שנה באשר אמנו הפסיקה ללדת. ובזמן לידתה, רבו ציריה והיו סכנות לחיי אמא. אך משנולדה, רבתה השמחה בבית ובמשפחה וחדוות היצירה מילאה את לב אבא ואמא.

משפחתנו הענפה, שהיתה מרוכזת בחצר המכילה מספר בתי־אב, קיבלה את הנולדת הרכה כמנהגה באהבה ובגיל. ובמשך ימי החודש הראשון ללידתה, היו ימי שמחה ואושר — ימי מסיבות וקבלת אורחים הבאים לשמוח עם היולדת והנולדת.

אחותנו יונה התינוקת גדלה, התפתחה וצמחה על רקע אהבת הורים אוהבים ומשפחה מעודדת. כל טוב ליווה אותה וניתן לה בשפע, ובלבד שתפרח ותשגשג.

למרבה הצער והכאב, ככל שגדלה, התגלו בה וגדלו אתה סימני עצבות כאילו מישהו קינן בה ופיצל את נשמתה והדריך את מנוחתה והפריע לה לראות את היופי שבחיים, טוב האוכל, חמדת הלבוש, נועם החברה. ולעומת זאת, נראו הדברים בעיני רוחה לא טובים, לא מספיקים ותמיד הרגישה חוסר סיפוק וחוסר שלוות נפש. דברים אלה הדאיגו את ההורים וכל המשפחה, ואמנם השתדלו לסייע בידה להתגבר על לבטיה הנפשיים. אך לא תמיד הצליחו. כבר מראשית דרכה הזדנבו אחריה דבריו הבוטים של הנביא ירמיהו: "אוי לי אמי כי ילדתיני".

כאמור, יחס אבהי ואמהי ומשפחתי אוהד ואוהב ניתן לה כדי להתגבר על לבטיה הנפשיים ולגדול. ואכן גדלה, גבהה, חן, יופי ואצילות טבעית ניתנו לה, וזה למרות שמי שהתבונן בפניה הנחמדים, חש מתחת לפני השטח קדרות ועצבות המכרסמות את שלוות נשמתה.

מות אבא

בשנת 1942 נלקח מאתנו אבינו הדגול והיקר באדם אהרן זצ"ל ונתבקש לישיבה של מעלה. הוא נטמן בבית הקברות בתל־אביב. דבר מותו בעודו צעיר גרם לזעזוע חמור לכל משפחתנו ובייחוד לאמא ולבנים. ולבת הצעירה יונה גרם שבר על שבר. אסון זה הביא למאמץ ולזירוז של עליית אמא ויונה לישראל והתקבצות המשפחה בארצנו הקדושה. ואמנם בשנת 1944 עלתה מתימן ארצה היא ואמא, יחד עם אחת השיירות הגדולות של העולים שעלו ארצה מתימן דרך עדן. טיפול מסור לעלייתן זו ניתן על־ידי האחים היקרים חיים ועזר. ישאו ברכה וזבד טוב.

עלייתה ארצה

משנה חג היה במשפחתנו, בימים בהם הגיעו אמא ואחותנו יונה לישראל. בחודש בואם נולד לי בני בכורי אשר קראתיו על שם אבינו המנוח זצ"ל אהרן. דבר קריאת שמו, אהרן, היה בשל שתי סיבות. הראשונה, להנציח את שם המנוח ולקרוא

על שמו אחד הבנים כמנהגנו, ושנית, אדיר חפצי היה שלא רק ישא את שם אבינו זצ״ל, אלא ידבקו בו, ולו במידה מועטה, מאותן מעלות תרומיות בהן ניחן אבינו הדגול. זו היתה תפילתי ומשאלתי, ואני מקווה כי איענה. זו היתה שמחה אחת אשר המשפחה כולה חגגה את ביאת הרך הנולד אהרן הי״ו. ושמחה שניה, עצם בואן של אמא ואחותנו. לגבי דידי ריחפתי באויר מרוב שמחה. נפגשתי עם שתי נפשות, האחת אמא אשר שבע־עשרה שנה לא ראיתיה והתגעגעתי עד כלות הנפש לראותה, לקרוא בשמה להתפנק בפניה לשנן את המלה א־מ־א. אני זוכר עת פגשתיה ברכבת קראתי בשם המפורש א־מ־א ומרוב התרגשות השפלתי עיני וזלגו מהן דמעות חמות ונוצצות, דמעות אהבה, דמעות שמחה. אמי לא הכירה אותי בשלב ראשון אך מישהי נעצה בי שתי עיניים גדולות, בעלת פנים עדינים, אציליים. זו היתה אחותנו אשר לא הכרתיה מעולם ורק שמעתי את דבר לידתה. וראה זה פלא, גם אני הנחתי מבטי עליה ולבי אמר לי, ואולי גם לבה אמר לה, באותה שעה: זו אחותי וזה אחי. פגישה זו ברכבת בין אם לבנה שלא התראו שבע־עשרה שנה ובין אח לאחות שאינם מכירים זה את זה, היתה דבר נפלא שלא ישָׁכח לעולם. זו היתה שעה קלה של התפרקות מהכאב העצום והעצור על מות אבינו זצ״ל.

דבר בואה ארצה וצורת החיים כאן היו בשבילה שינוי גדול ומעבר עצום מהחיים בתימן לעומת כאן. ובייחוד ביחס לנשים. אך הסתגלותה של יונה היתה מהירה, ולא עבר זמן קצר והיא סיגלה לה את החיים החדשים שנפגשה בהם וזה למרות גילה הרך.

לימודה בבית־ספר יסודי

דבר ראשון, רשמתי אותה לבית־ספר תלמוד תורה לתימנים לבנות ובבית נתנו לה מורה שיעזור לה כדי להדביק את בנות גילה. תוך זמן קצר עלתה בלימודים והצטיינה בצורה מפליאה, והיתה אחת הבנות החרוצות בבית־הספר. בסיום בית־הספר היסודי ניגשו כל הבנות לבחינות, וגם אחותנו עמהן. אך בשעת המבחן חשכו לה כל מאורותיה; הכל נראה לה מעורפל וכך התשובות במבחן. ודבר זה הפליא והרגיז את חבר המורים, אשר הכירוה וליוּוה בלימודיה וידעו והעריכו את ידיעותיה, ולא ידעו מה קרה לנערה.

כשלונה בבחינות העכיר את רוחה והיא התהלכה כצללית כי בפניה עמדה שאלה נוקבת. כל הבנות הצליחו במבחן ואני נכשלתי בעת שאני יודעת את החומר היטב. חבר המורים, בראותו שזהו מקרה מוזר ולאחר דרישה מצדנו, ניאותו לבחון אותה בנפרד, והתוצאות היו מצוינות. היא קיבלה תעודת גמר טובה. אך ענין זה הציק לה וכירסם את מנוחת נפשה כל הזמן.

בבית־הספר התיכון

עם סיום לימודיה בבית־הספר היסודי, נכנסה ללמוד בתיכון ״תלפיות״ וכאן

למדה שנתיים תמימות. הישגיה בלימודים טובים. היתה מגלה מאמצים גדולים להדביק את הדרישות הנובעות מהלימודים. משתדלת בכל כוחה להצליח. חברותיה והמורים שבעי רצון ממנה. נוכחים לראות ולדעת מה עז רצונה ללמוד. ובייחוד כשהם שומעים שבתוך זמן קצר הגיעה לתיכון, בעת שהיא באה מתימן מבלי לדעת אות, והיום היא שווה בין שוות, מתמודדת עם אלה אשר למדו שמונה שנים מסודרות ותוכל. לכאורה, דבר זה צריך היה לספק אותה ועליה היה לשמוח על כך. אנו, בני המשפחה, ליווינו אותה בעידוד ושמחנו על הישגיה בלימודים, וציפינו ליום שתגמור בשעה טובה ומוצלחת את בית־הספר התיכון. אך אחותנו מפסיקה ללמוד ומחליטה להתגייס לצבא. מפני מה, מה הסיבה, רק לבטיה הנפשיים יכלו לתת תשובה.

גיוסה לצבא

לקראת הצבא היא מפסיקה ללמוד בבית־הספר התיכון ומתגייסת. דבר זה גרם לנו צער, לא על גיוסה, אלא על שהפסיקה ללמוד. כל הנסיונות להשפיע עליה לא הועילו. היא בשלה, אני חייבת למלא את תפקידי, ומיד. ואכן, היא התגייסה ויצאה לסדרת הטירונות ועשתה זאת בחן ובחיל, באהבה וברצון. רצתה למלא את תפקידה ולהוכיח יכולתה ככל בנות ישראל הממלאות תפקידן למולדת. ואכן, סיימה את הטירונות לשביעות רצון כל הממונים עליה.

בתום הטירונות באה לחופשה קצרה בבית והיתה ברוח נפלאה, בהרגשה שהיא עושה משהו טוב למען המולדת. בתום החופשה הוצבה במחנה צבאי ליד עפולה והחלה במילוי תפקידה כראוי, לשמחתה ולשמחת שולחיה ולשמחת כולנו.

מחלתה

באחד הימים חזרה הביתה מהמחנה הצבאי בו שירתה. זה קרה לפתע, ללא הודעה מוקדמת. קשה היה להכירה, שבורה ורצוצה ברוחה ובנפשה. כאילו הוכתה במכת ברק ותחת איזונה הנפשי פקד אותה זעזוע נפשי עמוק. אחותנו הנחמדה השתנתה ללא הכר. גורלה האכזר הרודף אחריה השיג אותה בתוך מחנה צבא ישראל ומנע ממנה למלא רצונה העז לשרת את המולדת, וחנק בתוכה את רצונה האדיר להוכיח את יכולתה והפָכה לכלי שבור אשר אין חפץ בו.

זה היה המשבר הגדול אשר פקדה בתקופת התבגרות ונשיאה בעול החיים. גרוע משבר זה מכל המשברים אשר ליוו את חייה מאז לידתה. ועד היום לא נודעה לנו סיבת המשבר אשר פקד אותה בצבא. מהו הדחף והגורם לכך, כל החקירות לא גילו דבר, רק יוצר נפש האדם הוא היודע.

אחר תקופה מסוימת באה ארגעה נפשית, אך זו היתה ארגעה על פני השטח בלבד, באשר המשבר בצבא עשה לה קרעים נפשיים וזיעזועה עד היסוד.

משפחת חבשוש

עברה תקופה די ארוכה עד אשר שבה לאיתנה והתחילה לעבוד כפקידה, וכאן גילתה רצון כן וחשק רב בעבודה ומגמתה היתה להצליח בתפקידה. כל שקיבלה עליה למדה אותו ביסודיות וביצעה אותו בשלמות.

בד בבד תוך עבודתה, למדה הנהלת חשבונות וגילתה תפיסה עצומה וביצוע מושלם. והיתה שמחה בתפקידה, ואנו, משפחתה, קרוביה וידידיה, ליווינו כל צעד מצעדיה באהבה ובעידוד ובתקוה כי תצא למרחב ולבטיה הנפשיים ייעלמו. אך לא עברה תקופה מסוימת ושוב בא לה משבר חמור עד אשר נאלצה לעזוב את עבודתה. פקדו אותה ביעותים נפשיים אֵיומים. ביעותים אלה לא עזבו אותה לרגע ודמתה ליורה רותחת. אמנם כלפי חוץ השתדלה להבליג על סערת נפשה, אך כלפי פנים נראתה הלהבה האוכלת מבפנים ומכלה כל שיור שלוה.

ושוב, לשמחתנו, נרגעה והתחילה לעבוד במקצוע הנהלת פנקסים לשביעות רצון מעבידיה. גם חבר הפקידים קיבלו אותה יפה וסייע בידיה להיקלט, לשמחת כל הגורמים. כך קיווינו והתפללנו בכל לבנו. אמרנו למשחית הרף, חוסה על הנערה אשר חפצה להיות בשלוה ככל בנות גילה. אך תפילתנו לא התקבלה. אחותנו הלכה מקושי לקושי ונפשה הסוערת לא ידעה מנוח. ירמיהו הנביא, אשר קונן על חורבן העם והבית, תיאר את המצב באמרו: "חָשַׁךְ משחור תָּאֳרם". ואמנם, כל חייה היה בהם שחור משחור אחד ממושך ללא קרן אור. שבעה מדורים לגיהינום ורשעים נידונים בה שנים־עשר חודש, כך האגדה מספרת, ואחותנו נדמה כי היא עברה פי עשרה, דהיינו שבעים מדורים, ונידונה במשך 38 שנות חייה. חייה דמו לסיר רותח שהיא מתבשלת במרכזו, ואנו, לא היה לאל ידינו להושיע. לא עמדה לה תפילה, ברכה, זכות אבות, זכות אבינו האדם היקר באדם, עד אשר בא היום אשר יגורנו מפניו.

מותה

אחותנו עצמה עיניה לנצח בדירתה בבדידות איומה. גם במותה היה מן הסמליות של כל חייה. החליקה באמבטיה וקיבלה מכה עצומה בראשה ובוודאי קראה לעזרת הצלה ואין שומע, כי מי ישמע לה בבדידותה בשעה שהיא נמצאת לבדה בראש הגג. וכך גורלה רדף אחריה גם בשעת מותה וגרם לה למוות מוזר ואכזר.

ראה זה פלא, מותה היה ביום ט"ו באב, בו ביום שהיו בנות ישראל יוצאות במחולות בכרמים למצוא להן בני זוג. דווקא בו ביום הלכה לעולמה להזדווג עם אמא־אדמה, לשוב אל העפר ממנו באה.

משפחת חבשוש

סיום

ליווינו אותה למנוחת עולמים לבית הקברות ובפינו תפילה שלפחות במותה ינוח לה, יתקיים בה מה שאמר ירמיהו הנביא "תם עוונך בת ציון", תמו עינוייך אחותנו יונה, נותר לנו לקונן על מותה בשיא עלומיה ונאמר "הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט, אין אמונה ואין עוֶל צדיק וישר הוא".

ת.נ.צ.ב.ה. אמן!

שלמי תודה

רבים הם אשר סייעו להאיר את חשכת חייה, בראשם אחותנו יהודית, וברכה אשת אחינו עזר ונדרה אלמנת דודי סעיד ז"ל ושמעה אלמנת דודי מנחם ז"ל. מי יתן ובזכות זו לא תראינה צער בחייכן ובחיי בניכן.

יחיאל בן אהרן חבשוש

נר לנשמת אמינו היקרה זצ"ל

שלמי תודה ליהודית אחותינו הי"ו

לאחותי היקרה
יהודית ת"מ
שלום ורוב נחת ובריאות.

מאוד יקרה,

במכתבי זה רואה אני חובה נעימה וקדושה להביא לפניך מעט מרחשי הלב שעוברים את סף לבי. לאחר מות אמינו ז"ל.

זאת אני עושה במכתב — ולא בעל פה — כדי להדגיש ולציין דברים חשובים אלה.

אמנם, תמיד רציתי לומר לָך דברים אלה ולגלות את אוזנך על כך. אני עושה זאת עתה לאחר שאמנו היקרה עצמה עיניה ועברה אל עולם האמת. תהא נפשה צרורה בצרור החיים.

זכות גדולה נפלה בחלקנו וזכות זו נפלה בחלקה של אמנו ז"ל, כי זכינו וזכתה וליוותה אותנו בעולמנו זה כברת דרך ארוכה. לא כמו שאבינו היקר והנעלה באדם לא זכה לאריכות ימים ומת בקוצר ימים. אמנו ז"ל זכתה והגיעה לגיל גבורות, גיל השמונים שנה, ואפשר למעלה מזה.

להוותנו, אמנו הורתנו היקרה מכל, חלתה במחלת החדלון. מחלת הזקנה. ואז, למען האמת הצרופה, לא היה מכל בניה מי שייטיב לה ויטפל בה ומי שניסה לטפל, עשה מעט ולא מספיק, כי המשא היה כבד מנשוא, למעלה מכוח בנים ומכוח אנוש, ורק אַת, אחותנו היקרה, השם חננך באהבה לוהטת לאמנו ולטיפול בה. כי אין אדם מצליח בתפקידו הקטן או הגדול אלא אם כן הוא עושה זאת בכל נימי האהבה שבנפש, ואת לקחת על עצמך משא כבד זה ומשכת בעול בכל הזמנים, בזמן בריאותה ובזקנותה. תמיד אמרת, הניחו לי לטפל באמא, ועשית זאת ברגש לבבי, בחרדת נפש, בקדושה ובאהבה.

אנו האחים ראינו את מסירותך וסבלך שהם למעלה מכוח אנוש, וחששנו כי תֵפלי חס וחלילה למשכב. חשבנו לסדרה בצורה טובה אשר תקל עליך את המשא, אולם אַת לא נתת. נהגת בצדק. לבך לא מלאֵך להזניח אותה למישהו אחר שחסר לו לב רגש ונשמה מוסרית לא שוכנת בקרבו. תמיד אמרת, ובצדק, אדם עלי אדמות לא טיפל בה כמוני. ואכן, אמת ונכון הדבר. איש לא היה מגלה לה יחס טוב כמו שאת גילית.

זכית, וטיפולך היה מסור כאם המטפלת בפרי בטנה בבנה חביב לִבה אשר אוהבת אותו כנפשה. האכלת, השקית, הלבשת, הנעלת, ניקית, רחצת, סכת ויישנת.

מי היה עושה זאת וגומל חסד לאמנו היקרה בלעדַיִך.

זכית, ומכל הבנים היית לה לאם מסורה, מנעת מעצמך נוחיות למען אמנו. צימצמת צרכיך למענה. האמת אומַר, עתים הייתי נדהם ושואל את עצמי בחשאי מניִן לך כל הכוחות האלה. מאיזה מקור נעלה וגנוז הם נובעים. מהו המעיָן המפכּה אשר בקרבך ודוחפך לעשות מעשה אדיר למען אמנו. אולי המניע והסיבה אותה דמות עתירת הנכסים הרוחניים, אבינו היקר, ממנו, מענָק — רוח זה נטלת כפלי כפליים. אבינו זצ״ל ידע לאהוב את הזולת יותר מאשר את עצמו. הגיע לשלמוּת המעשה הטוב בחייו יותר ממה שכתוב. נאמר שכלל כל התורה כולה הוא בפסוק ״ואהבת לרעך כמוך״ והוא קיים יותר, אהב את הבריות יותר מעצמו. אשַרַיִך שחלק לך מנפשו העילאית ומדמותו השגִיאה, ואם לכך זכית, ללכת בדרכיו. יבושם לך, על כך נאמר ״כעץ כן פריו״.

זכית לקיים מצַוַת כיבוד אב ואם, ויותר מכֵּן זכית. כי כיבוד הוא דבר קל לעומת שירותיִך, אמנו היקרה ז״ל. שירתת אותה שירות מכובד, טוב, מסור, כי לוּ חס וחלילה היתה בטיפול זרים, היה מחולל כבודה וכבודנו. ואַת במעשיִך מנעת חילול הקודש.

הבורא יתברך, יוצר כל הברואים, צר את אמנו מחומר עילאי. היא ניחנה בעדינות נפש, באצילות רוח, בלשון זכה, בלב חנון ורחום, ובעיקר בכוח סבלנות עצום. חיתה באמונה שורשית עמוקה כי אין רע יורד מהשמים. הִטיפה באמרה: לכל קושי יש סוף טוב כמו שללילה ארוך יש שחר. באמונה זו התהלכה והשפיעה על

הסובב אותה. ידעה בהכרתה הברורה, כי יכולתו של האדם בחיי יומיום מוגבלת. ועל כן האדם חייב לשים מבטחו על הכל־יכול. באמונה זו חיתה ותוכל.

בשעות הקשות ביותר, בשעה של אבדן חושים וערעור באמונה, היא גילתה יכולת של בטחון, ובפנימיותה ידעה כי טוב צפוּן לאדם ועליו לגלות אורך רוח כדי להגיע לקבלתו. מעולם לא נשמעה מפיה תרעומת על סדרי הבורא בעולמו. תמיד אמרה, מה שניתן מהשמים טוב ומספיק. מה שנעשה, צפוי ורצוי. ואכן, כזאת היתה אמנו אשר עצמה עיניה ותעזבֵנו לאנחות.

מאז חלתה אחותנו היקרה ז״ל והלכה לעולם האמת, נגרמה לאמנו עגמת נפש והזדעזעה שלוות נפשה. לגביה, כבו מאורות השמים וזוהר הכוכבים עוּמם וראייתה השכלית הִטשטשה. ומאז כארבע שנים היית אַת אחותנו לה למשיב נפש ומעודד רוּחה השבורה.

זכית וטיפלת בה במסירות גדולה, עד כלות הנפש, באהבה רבה עד לדמעות. רצית טובתה, שלוותה, רַווחתה. לא היה לך ענין בחיים, כי זה הענין וזו המטרה.

עשית לילות כימים, בין שאת בריאה ובין שאת ח״ו חולה, כדי שיוטב לה, שיוּנח לה בסוף ימיה. גילית גבורה עילאית, דבקות במשימה — וַתוּכלי. הֱיי ברוכה.

נפל בחלקך דבר גדול שיעמוד לנגד עיניך ולנגד עינינו כל זמן חיותנו עלי אדמות. שירתת את אמנו באמונה. עשית מעשה מוסרי עצום שיש ללמוד ממנו, ואין אדם זוכה לעשות מעשה נפלא כזה אלא אם כן הוא שלם בנפשו וברוחו, ואַת הגעת למעלת השלמות בשל המעשה הטוב.

נחת תלווה אותך בחייך על אשר קיימת את אמנו בכבוד עד אשר הבורא לקָחה מאתנו. רוחה הטהורה תלווה אותך וברכת אל שדי וברכותינו תהיינה זר לראשך.

הֱיי ברוכה, אחותנו, וברוכים אלה שסִייעו לידך. ובייחוד ברכה בתך וברכה אשת אחינו עזר. ולכל המסייעים אסיים בברכה, הלוואי ולא תצטרכו ולא נצטרך לסעד מאחרים. אמן!

המעתיר ברכות בכל הלב

אחיך תאומך יחיאל
בן לא״א אהרן חבשוש

פרק שלשה עשר

אהרון עזירי

משפחת הדודה שמעה בת ר' סלימאן חבשוש ובעלה ר' אהרן עזירי,
בניהם ובנותיהם ונכדיהם החביבים.

קווים לדמותו של ר' אהרן עזירי ז"ל
תולדותיו, יתמותו, אורח חייו .

לר' מוסא עזירי ואשתו גנא בת יוסף בדיחי ז"ל נולדו ארבעה בנים. שני בנים: יחיא ואהרן ושתי בנות: בדרה ורומיה ז"ל, ארבעתם התיתמו בעודם קטנים, ואהרן בעודו יונק משדי אמו.

משמת אביהם, לא שפרה נחלתם ונפלה דאגתם ופרנסתם על האלמנה גנא לבית בדיחי, עוד בחיים חיות אביהם מצבם היה קשה והתקיימו מיד לפה. ומשמת לא השאיר שום דבר לאם ולילדים שיכול להיות לעזר בפרנסתם.

מצב זה אלץ את האם לחפש עבודה כדי לקיים את ילדיה ועבדה במשק בית בבית קרוביה טחינה, ניקוי, טיפול בילדים וכדומה, ובלבד להשביע בטנה ובטן ילדיה הרעבים ללחם. מאבק קיומה ניהלה ברוח טובה ובנפש חפצה ובלבד שילדיה יגדלו וישאו את עצמם.

משגדל אהרן, הקטן בילדים, הכניסה אותו ללמוד אצל מרי יוסף דהבאני. המרי קבל עליו ללמדו בידיעה על מצבו הקשה ושאינו יכול להביא למרי "מצוה" שכרו ככר לחם כל יום, ולכן היחס אליו היה בהתאם.

נתן רשות הדבור לאהרן: "אמי הכניסה אותי אצל המרי ללמוד בעת שבטני מקרקרת מרעב. דעתי ומחשבתי, איך להשביע בטני שמציקה לי, לא יכולתי להתרכז לשמוע מה לומדים ומה אומר המרי, כשהיו ימים שבאתי למרי שבע, דעתי היתה צלולה ללמוד, לכן אם למדתי משהו זה באותן הימים או השעות שרעבוני לא הציק לי". הוא ממשיך: "כרגיל בשבת שונים הילדים את פרשת השבוע ואחי יחיא הגדול ממני, היה מושיב אותי לחזור על פרשת השבוע ואיני יודע, והיה מכני בשל אי ידיעתי, ומעולם לא שאל עצמו אם אכלתי באותו בוקר של שבת, שכח מה שאמרו חז"ל: "אם אין קמח אין תורה", "כשישבתי בחדר הלימוד של המרי ישבתי ליד הדלת וצפיתי שמישהו יקרא לי לעזר לו באיזו שליחות שהיא ובלבד שיתן לי פרוטות כדי לקנות לי משהוא שיפסיק את רעבוני".

"חוזת אלנפר" המצור שהיה על צנעא בשנת תרס"ה (1905) מצא את ארבעת הילדים ואמם נתונים לכליה כחלק משבעים אחוז שנספו במצור. אלמלא זאת האח הגדול יחיא והאם, שקמו ועזבו את צנעא ויצאו "לקרית אלקאבל" מרחק שש שעות צפונית מצנעא. שם הצטרפו אל היהודים שברחו מפני המצור בצנעא למקומות שונים בתימן.

ר' אהרן מצא לו עסק אצל יהודי שהיה קולה קליות, האיש היה זקן ודרוש לו עוזר ואהרן עזר לו. ילד רעב מחפש להחיות נפשו. אהרן ממשיך לספר: "בעל הבית היה שורה את הפולים וכו' כדי לקלותם, אני הייתי אוכל מהם בלי קליה ובלבד להשביע רעבוני. תמיד ספרתי לו שיש עכברים שמכרסמים את הקליות בעודם

רטובים. "פעמים הייתי מרחם עליו ונשאר ברעבוני ובלבד שלא ינזק.

משחזרנו לצנעא, הייתי מוביל ארוחות צהרים מהרובע היהודי לקרובים שלנו שעבדו "בשוק עקיל" ברובע המוסלמי של העיר צנעא, ומזה קבלתי קודם כל ארוחת צהריים טובה וגם שכר מועט.

בדרך זו הכרתי את אהרון עמר חלוגי, והוא הסכים לקבלני לעבודה. בחנותו אשר "בסוק אלמלח" אצלו עבדתי ולמדתי מקצוע תעשית הסוכריות והעוגות וכו' ובעיקר שבעתי לחם ונשאתי את עצמי, כשלא הייתי למשא על אמי ז"ל, היה זה אושרי." !

ר' אהרן נשא אשה שמעה בת ר' סלימאן חבשוש זצ"ל ומאז נישואיו, עבר לעבוד באופן עצמאי בתעשית הסוכריות, פתח חנות, ילדיו גדלו ונשאו בעול העבודה, והעסק התפתח ועמד בתחרות של יבוא מאנגליה ויפאן בשל האיכות והמחיר. עד היום מוסא בנו הבכור עוסק במקצוע זה בירושלים תוצרתו מבוקשת מאד. לר' אהרן ששה בנים ושתי בנות. אחת מהם חיים הלך לעולמו תנצב"ה. חיים היה דמות נפלאה וחבל שמת בעודו צעיר לימים. ר' אהרן נסע לעדן יחד עם מ.קומבר שגם הוא תעשיין סוכריות ונסו לעבוד שם במקצועם. האקלים החם לא ערב לו והוא חזר לצנעא למקומו ועבודתו.

ר' אהרן ניחן בהומור עדין ידע להגדיר מצבים קשים ורעים בהגדרה קולעת בה ניתן פורקן למעמס שעל הלב והנשמה. כשרונו זה, הקנה לו חסידים שחכו למוצא פיו, והיה כאחד מגדולי דורו בכל מקום צוטטו דבריו: מה אמר אהרון עזורי, אמרות כנף שלו, רצוי היה לאספם ולאגדם למחרוזת של פנינים מאירות בחכמה שבהם. ההגדרות נפלטו מפיו מאליהן, לא ישב והתכונן או עמל רבות לחברן. נאמרו כבדרך אגב, והן קלעו למטרה. כאילו יד ההשגחה כוונה אותם אל תוך פיו בחינת בת קול.

יש לציין, שתכונה זו בה ניחן, היא אשר יצרה בו עוצמה להתגבר על ימי ילדותו - יתמותו. היה מספר על חייו המרים בקטנותו. סיפוריו היו שזורים פכים קטנים של בדיחות הדעת למרות תוכנם המזעזע. כשהיה קטן, לכל אורך דרכו סבל מדבר יסודי וחשוב מתת תזונה. העולם הצטייר בעיניו מתוך עגול אחד ששמו לחם, במצבו ובמצב משפחתו לא יכול היה לשבור עגול זה ולצאת ממנו למרחב, כל מאבקו מאבק ילד קטן, איך להתקיים בחיים מפירורי קיום.

בתור ילד עשה כל שליחות ובלבד להתקיים, למד מקצוע והתפרנס, נשא אשה, ששמה היה ת"מ בת ר' סלימאן חבשוש זצ"ל. ומפרק זמן זה ואילך שפר מצבו שלח ידו גם במסחר ובנה משפחה כאמור, בת שמונה בנים ובנות, שחלקם המשיכו בעבודת אביהם, הבנים והבנות הקימו דור חדש מבורך, עץ רב פארות של ר' אהרן ז"ל ותבדל לחיים טובים וארוכים נות ביתו הדודה שמעה ת"מ בתו של הסבא סלימאן חבשוש זצ"ל.

יושרו במסחר ובחיים

מספר אחד מבניו: "באחד הימים בא סוחר ערבי ידוע והזמין כמות גדולה של סוכריות כמנהגו כל חודש. ונתן לו מפרעה של ארבע מאות ריאל, ואמר לו תן לי קבלה על המפרעה שנתתי לך בסך מאתיים ריאל, ושוב אמר לי תן לו קבלה על המפרעה שנתתי לך בסך מאתיים ריאל, אני התמהמתי כדי שיזכר בטעותו והוא בשלו, תן לי קבלה על מאתיים ריאל לבסוף נתתי לו הקבלה על סך מאתיים ריאל ובאתי וספרתי לאבי הענין, אבי גער בי ואמר לי ולמה לא הסברת לו טעותו, אנו צריכים להתקיים מזעת אפינו לא ממעשה רמאות. היושר, הנאמנות, הם יסוד מוצק בהתנהגות האדם.

לכן, לך מיד, וקרא לו כדי שאני אתנצל לפניו על מעשה חמור זה, וכך היה, זמנתי הסוחר ואבי ז"ל התנצל לפניו על מעשה נפסד זה ומאז היה ביניהם ידידות והערכה רבה. עד היום רשום בזכרוני מעשה זה כתמרור בדרך חיי".

פעם אחת אבי נתבע לדין, כשהגיע לפני השופט הודה במעשה למרות שיכול היה להכחיש, אך ישרו הוא המנחה אותו. בשל הודאתו נשלח לבית הסוהר. חבריו לגלגו לו על גודל ישרו, השיב להם: "כדאי היא האמת להאסר למענה"!

אנשים ידועי שם, כמו הרב הראשי עמרם קורח זצ"ל, שר החוץ של תימן ראגב. (מוצאו מתוכריה והאמאם יחיא מנה אותו לשר חוץ בממשלתו). אהבו להיות בחברתו, כי ההומור בו ניחן שימש להם בידור, ובמפגשים שהיו להם, ידע לשלב בדבריו אוירה נעימה. ועל ידי זה, היה מוציא אותם ממחשבתם הכבדה והרצינית, וגורם להם שעה של קורח רוח.

תגובותיו לשנאת הערבים כלפי היהודים

לערבי היתה כלבה והיתה נובחת בהתמדה. פעם אחת הזדמן ר' אהרן עזירי לסביבות בה נמצאת הכלבה, וכדרכה נבחה עליו! בעל הכלבה רצה להתפאר בפני חבריו ואמר: יא אהרון: "הכלבה שלי כשרואה יהודים נובחת בחוזקה". ענה לו אהרון: "יא אדוני לכלבה שלך נפש מוסלמית". תשובתו הדהדה ימים רבים".

עלה לארץ במרבד הקסמים יחד עם משפחתו הברוכה ואז בא אל המנוחה והנחלה משאת נפשו.

במותו הורגש חסרונו, חסרון לשונו השנונה בת קול שניחן בה. ועל זה יש לומר:

וי על דאבדין ולא משתכחין" תנצב"ה

נולד בשנת ..... נפטר .....

יי"ש חשיש ומשקאות חריפים

בתקופת שלטון התורכים בתימן, הבריות עישנו חשיש ושתו משקאות חריפים, דברים שאסורים באיסור חמור בדת האיסלאם, גם מטעם הממשל התורכי, שהם, כידוע, מוסלמים לפי אמונתם.

מרכז המסחר של דברים אלה היו: ב"סוק אלמלח", אחד השווקים המרכזיים בצנעא שנבנה על־ידי התורכים ושימש שוק לצרכיהם, הדברים האלה נמכרו בהעלמת עין של השלטונות.

אחד המשווקים המרכזיים של משקאות אלו היה יהודי בשם יוסף כלף, שהיתה לו חנות ובית בשוק זה. ביתו היה מעל לחנות, ושם הכין את הערק, ובחנותו זו היו מספר מוצרים למכירה ולשיווק. וביניהם מכר את הערק!

היו גם סוחרים אחרים קטנים שעסקו במכירת ערק לאוכלסיה. כמעט כולם יהודים.

יוסף הנ"ל ידע תמיד להשתמט מעיני החוק בשל המתן בסתר, ורבים קינאו בו על הצלחתו.

☆ ☆ ☆

לבעל דודתי שמעה הארון אלעזרי. היתה חנות ב"שוק אלמלח", הוא עסק בה בייצור סוכריות ועוגות. מישהו שעסק בחשיש רצה לנקום בו. שם חבילת חשיש קטנה בחנות במקום מסויים, ורץ למסור למשטרה. נשלח אליו שוטר לערוך חיפוש ולהביא את החשיש — ואת האיש — למרכז המשטרה!

השוטר בא למקום שאמרו לו בחנות. ומצא אמנם חבילה קטנה של חשיש, שאל את אהרן עוזירי מה זה. אמר לו הן אתה רואה שזה חשיש, השוטר אמר לו, אם כך, תבוא אתי אל תחנת המשטרה, עוזירי ניסה לפצות אותו במתן בסתר כדי שיסתלק, אך זה עמד על דעתו, שכן ילך אתו. עוזירי, שידע שנלכד בהלשנה בנויה היטב, שפך מים על האש עליה בשל סוכר במתכוון, כדי לכבותה וללכת עם השוטר. כתוצאה מהכיבויו החנות התמלאה עשן סמיך. ואיש לא יכול היה להבחין מה קורה. עוזירי נטל חבילת החשיש שהיתה מונחת על שולחן העבודה והשליך אותה לאש.

כשהתפזר העשן והתבהר האויר בחנות, השוטר מחפש את החשיש אך איננו, וגם עוזירי איננו בחנות. נשאר רק העוזר שלו. העוזר אמר לשוטר, כנראה יצא מהחנות בגלל העשן כי העשן, מזיק לעיניו, הבין השוטר נפל בידי שני אנשים ממולחים בעל הבית והעוזר.

לא נשאר לו אלא להסתלק בבושת פנים וטען במשטרה שלא מצא מאומה. פשוט חשש לספר על דבר המלכודת שעשה לו היהודי אהרן עוזירי ז"ל ועוזרו.

משפחת חבשוש

מוכר משקאות מועד והנס שקרהו

יחייא טייבי, היתה פרנסתו בעיקר על מכירת עראק שהיה מייצר בביתו ומוכר בצנעא המוסלמית. בעל כורחו כי מזה התפרנס, למרות הסכנה שבדבר.

יום אחד נשא בילקוט גב — שרגיל לשאתו — קומקום עראק במטרה למסרו לקונה מוסלמי בצנעא. בהגיעו ל"באב אלסבח" — אחד משעריה של צנעא — השוטר שניצב בשער, חיפש בכליו ומצא עראק. ולכן לקח את טייבי ותרמילו עליו לתחנת המשטרה, טייבי חרד מאוד, וציפה לנס משמים.

בנו של טייבי, שהלך אחריו, צפה כל מה שנעשה מרחוק. הלך לפני אביו ורמז לו שיתן לו את התרמיל. האב פרק את התרמיל מעליו בתבונה. והבן חטפו והלך בלי שהשוטר ירגיש.

טייבי והשוטר הגיעו לתחנת המשטרה. השוטר סיפר לקצין דבר תפיסת היהודי והתרמיל בו מונח קומקום העראק.

הקצין מסתכל על טייבי, שאין על גבו שום תרמיל, פנה לשוטר ואמר לו, על מה אתה מדבר: "יהודי יש! תרמיל וקומקום עראק אין"! התוכל להסביר לי מה קרה? ענה: אני נשבע לך תפסתי יהודי עם תרמיל וקומקום עראק על גבו וכאן אני רואה יהודי בלי קומקום ותרמיל, ייתכן והיהודי עושה כשפים! או מעשה שטן! אני לא יכול להסביר מה קרה!

הקצין גרשו מעל פניו כמתעתע. ושלח את טייבי חופשי.

אחי עזר ב"ר אהרן חבשוש יושב יחיאל עדאקי עומד,
לידו יחיאל חבשוש, אתו ילדי המשפחה: "הצעירים"

פרק ארבעה עשר

בדרכי העליה
אחי חיים בן אהרן חבשוש

חיים בר׳ אהרן חבשוש ואשתו יהודית לבית ר׳ יחיא עזירי

יציאת המופתי של ירושלים חג׳ אמין אלחוסיני — לתימן והשפעתו לאיסור העליה

פעמיים יצא המופתי לתימן, בשנים 1933 ו־1935. מטרת נסיעתו לתימן היתה להשפיע על האימאם יחיא למנוע עליית היהודים לארץ ישראל, וכן להשפיע על המוסלמים בתימן לתרום למען הוועד הערבי העליון שהוא עומד בראשו, לצורך פעולותיו ומלחמתו ביהודים ובבריטים.

בפגישותיו עם האימאם טען, שיש למנוע מיהודי תימן לנסוע לארץ ישראל, בהיות והם מצטרפים אל הכוחות הציונים ומחזקים אותם. יתרה מזו, הם מצטרפים אל הכוחות הציונים הלוחמים בערבים ומשמשים כוח רב עזר במלחמתם בערבים, בשל ידיעתם את השפה הערבית והתחזותם כערבים בשעת מלחמתם בערבים. למרות הסתייגות האימאם יחיא מתעמולה נגד נתיניו היהודים, קיבל עליו למנוע את נסיעתם מתימן. הוא הוציא הוראות חמורות לכל אדם אשר יעזר לנסוע, ואיים בעונשים והחרמת רכושם. נכסי דלא ניידי של הנוסע, יוחרמו לטובת אוצר הממשלה.

על אף זאת עזבו האנשים את רכושם, נכסי דלא ניידי, ונסעו לארץ ישראל. לכן הוציא הוראות חמורות למושלי המחוזות, לעצור כל יהודי שימצא נוסע במטרה לעזוב את תימן ולהחזירו לצנעא. ואכן רבים אשר נעצרו, נכלאו ועונו בבתי־סוהר, על רצונם להיגאל.

בשל כך נגזרה גזרה חדשה בהשפעת המופתי הירושלמי, שיהודי תימן לא יכלו לעמוד בה, ונוצר חיכוך מתמיד בין היהודים לבין הממשל בנושא העליה לארץ ישראל, שהיא ציפור נפשה של יהדות תימן.

גזרה זו גרמה מטרד רב גם ליהודי אשר יוצא מצנעא או מעיירה כל שהיא לבקש פרנסה במרחבי תימן, כך שרבים מבעלי המלאכה שפרנסתם מחוץ למושבתם התקפחו ושבתה פרנסתם ובני ביתם.

כאמור לעיל, המופתי בפגישותיו עם הציבור, עסק בהכשרת לבבות למגבית למען פעולות הוועד הערבי העליון ובהסברת מטרות מאבקו ביהודים ובבריטים.

בנסיעתו הראשונה זרע זרעים ראשונים והיו לו הישגים כלשהם. האימאם יחיא תרם עשרים אלף ריאל למופתי ומעט מהציבור תרם. אך השגיו היו מעטים.

בנסיעתו השניה בא לחזק האיסור על נסיעת היהודים לארץ ישראל אך עיקר פעלו היה להתרים את הצבור המוסלמי, אשר בצנעא בירת תימן.

החוגים המתנגדים לאימאם מצאו במופתי ירושלים איש אמונם. תמכו בו התרימו את הציבור ואנשיהם לפועלו. יחסיו הטובים עם אנשים המתנגדים לאימאם יחיא, והדברים שיצאו מפיו כדברי בקורת על האימאם, הגיעו לאוזניו גם מחוגים יהודים, שהיו בקשרים בעניינים.

האימאם יחיא התעלם כאילו מפעילתו ויצר רגיעה בשטח. תוך דריכות, מה נאמר ומה נעשה.

המופתי סיים את תפקידו. ארז חפציו והתרומות שקיבל, למעלה משני מיליון ריאלים — "מריה תרזה" — עובר לסוחר בתימן ועבר לשדה התעופה שליד צנעא. משם עמד לנסוע. שוטרים באו לשדה התעופה, מסרו לו חפציו האישיים, החרימו הכסף וניירותיו ורשימת התורמים, ושלחוהו לנסוע בגפו. כל מה שנלקח עבר לבית האימאם יחיא, והתורמים הוחשדו ונשפטו.

ראג'ב נציג האמאם יחיא - שר חוץ

קורות נסיעתי לעדן עם אחותי יהודית ובתה בשנת 1933 והנסים שנלוו לנסיעה זו

מאז יצא מופתי ירושלים חג' אמין אלחוסני לתימן בשנת 1933 ותבע מהאימאם יחיא למנוע עליית יהודי תימן לארץ ישראל, נסתמו דרכי העליה לארץ. וקבוצות שניסו בכל זאת לנסוע, הוחזרו לצנעא, נאסרו ועונו.

היו מקרים חמורים של פרוד משפחות ממש במצבים קשים. כגון אחותי, שבעלה היה בארץ ישראל כבר ארבע שנים והיא עדיין בתימן. כל הפניות בנושאים מעין אלו לאימאם יחיא נתקלו בסירוב מוחלט.

אחותי הנ"ל היתה צריכה לנסוע לארץ ישראל להתאחד עם בעלה ולא היתה כל אפשרות להסיעה.

אבי אהרן ז"ל, היה מודאג בנושא זה מאוד, ושנתו נדדה במחשבה איך לפתור בעיה חמורה זו.

אבי יזם שאסע לעדן עם אחותי ובתה, מפני שיש אפשרות לקבל רשיון עבור נסיעה לעדן לבני המשפחה, בטענת מסחר. למעשה, לא ידעתי מה מתכנן אבי ז"ל לעשות.

נהוג היה בביתנו, כי בכל יום ששי, בעיקר מבקרים אותנו אורחים רבים, סוחרים ופקידים גבוהים. באותו יום הששי ביקר בביתנו מזכירו של האימאם אלקאצ'י מחמד אלשוכאני. ידידו של אבי ז"ל.

אבי סיפר לו על הגזרה שבאה ליהודים מצד האימאם, בהמלצת מופתי חג' אמין אלחוסיני. וציין לפניו בעיה חמורה של איחוד משפחות שלא ניתנת לפתרון במסגרת גזירת האימאם, ואמר לו: בתי, אחת הדוגמאות, בעלה כבר זמן רב בארץ ישראל, והיא אינה מסוגלת להגיע אליו.

מוחמד אלשוכאני הבין מה בקשתו של אבי ז"ל ואמר לו: רצונך ברשיון לבתך, למענך אהרן ידידי... יהיה רשיון!

במקום נמסרה לו בקשה לאימאם יחיא, לרשיון נסיעה עבור חיים חבשוש יחד עם עוזרת. הנסיעה לעדן, למטרת מסחר.

הבקשה הוגשה ביום ששי, והתשובה נתקבלה ביום הראשון, כי רשאים לנסוע לעדן.

בהיות וענין זה חשוב, נשמר כל הענין בסוד אפילו בתוך המשפחה, כי לו היה

נודע רשיון זה ברבים, ייתכן והיו מערערים עליו, וחס וחלילה יהיה עיכוב.

לאחר הכנות חפוזות יצאנו מצנעא לפנות ערב. עשינו זאת בגנבה, ולא הודענו בבית. כעבור ארבעים ושמונה שעות הגענו, לחודידה, עיר נמל מערבית לצנעא.

אתנו נסעה בתה של אחותי, ברכה. שמה לא היה מצוין ברשיון הנסיעה.

דבר זה גרם לי דאגה חמורה. הייתי נתון כל הזמן במחשבה איך להעביר ענין זה שלא יהיה למכשלה לנו, במקרה, יצאתי לשוק להסדיר כמה ענינים. פגשתי בקצין בדימוס שהיה בצנעא והיה מבקר אצל אבי מידי יום ששי כדי לקבל מתנה — חבילת טבק לאותו שבוע. וסכום מסוים.

כשפגש אותי ברחוב קיבלני בהתלהבות ושמח על המִפגש שנזדמן לו ושאל אותי מה אני עושה בחודידה. ניסיתי לגשש אצלו אם יש לו דרך לעזור לי, כי יש לו השפעה בממשל, לכן נתתי לו שני ריאל (כסף עובר לסוחר בתימן — "מריה תרזה"). וביקשתיו לקנות "קאת" (ירק שלועסים אותו בתימן) לשנינו. אמר לי: בלי הרבה דיבורים תגיד מה הענין. אמרתי לו שיש לי רשיון לנסוע לעדן עם עוזרת, ולעוזרת בת ושכחתי לציין שמה ברשיון. השיב: אל דאגה, תן לי הרשיון ואני אעזור לך. נתתי לו הרשיון ואחר כך התחרטתי וישבתי בבית להתפלל שהשם יצליח דרכו של הקצין. ואמנם, הקצין חזר עם הרשיון חתום ומאושר ובו כתובה רשות נסיעה לחיים חבשוש ולעוזרת ולבְתה.

משעה זו ואילך דאגתי להשיג ספינה שאוכל לנסוע בה לעדן. למזלי, עוד באותו יום נזדמנה אניה, ואני ואחותי ובתה והחפצים שלנו העברנו לתוך האניה.

בטרם עליתי לאניה ביקשתי את נציגנו בחודידה, מר בוקארי, להבריק לאבי בצנעא בשמי שתי מלים: "הפלגתי לעדן"...

לשתי מלים אלה בשעה זו היה ערך רב, כמלות צופן: חופש שיש להן כנפים. אחרי המתח הרב שעבר עלי בטרם הנסיעה, בעת הנסיעה ועלותי לאניה, היתה לי הרגשה של שלוָה, חדוה וסיפוק רב! נרגעתי ישבתי וחשבתי על התכונה שאבי אהרן ז"ל ניחן בה. והיא, משהחליט לבצע דבר מסוים עשה זאת בהתמדה, בעקביות, באמונה גדולה שיצליח — ואכן, השם עזר לו והצליח למרות כל המכשולים.

סיוע לעליה — והתוצאה משפט

בשנים ששהיתי בעדן לרגל עסקי משפחתנו, בשנים 1925, 1927 ו־1929, ראיתי חובה נעימה לסייע לבאים לעדן בדרכם לארץ ישראל. בזה קיימתי מסורת במשפחה, להטות שכם ולעזור למען יהודי תימן שפניהם לארץ האבות.

כידוע, בעדן התרכזו יהודים רבים שזרמו ממרכזי תימן ומגבולות עדן, ומצבם בעדן היה קשה מאד בשל כמה תנאים. האקלים הקשה שהעולים לא היו רגילים לו. במשך עשרים וארבע שעות להטה עדן ודמתה לגיהנם עלי אדמות. העולים גרו ברחוב או במחסנים ללא אור ואויר. רשיונות היו מגיעים טיפין טיפין ולא סיפקו את הצרכים, בחינת "אין הקומץ משביע את הארי". הקיום הכלכלי היומיומי — עד לבוא הרשיונות — היה קשה מאד!

משפחת בנין מנחם משה זצ"ל, הקימו בית שקראו לו: "בית ההקדש" כדי להקל — ולו במעט — את מצבם של הבאים, וכדי שלא יזרקו לרחוב ויתנוונו ויתנוולו. אך הצפיפות בבית הזה היתה איומה, וההחזקה גרועה, בשל הדוחק הרב. ממש דרכו זה על זה. למעשה מי שנמצא לו מקום "בבית ההקדש", היה צריך להיות מאושר, לעומת אלה אשר נמצאו ברחוב וישנו על מיטות חבלים רעועות מלאות פשפשים.

קושי ראשון שנתקל בו העולה, היה בכניסה לעדן. עדן היתה סגורה בפני יהודים, ופתוחה בפני ערבים. אם המצב בעדן קשה, בגבולות עדן היה קשה שבעתיים. ולכן היה צריך לפעול להציל את העולים וביחוד את היתומים שביניהם.

בעדן הכרתי קצין בריטי שמוצאו מהודו שהיה ממונה על ההגירה. איש זה היה להוט אחר שתיית אלכוהול ואני סיפקתי לו עראק מתימן, שהיה חביב עליו מאוד. כתוצאה מכך נוצרה בינינו ידידות. את הידידות ניצלתי כדי לסייע לעולים המגיעים לגבולות עדן.

בבוא ידיעה כי הגיעו עולים הייתי מבקשו רשיון כניסה לעדן, הוא היה מבקש ממני להודיעו אם יש רשיון עליה, ואני הראיתי לו רשיון, ועל פיו נכנסה המשפחה למרות שלא היה זה שמה של אותה משפחה.

הייתי משתדל להכניס אנשים תמורת מתן טובת הנאה בגבול, ואת הרשיון הייתי מחזיק בכיסי להשתמש בו לשעת הצורך. וכך היו נכנסים עולים לעדן עד שמגיעים למצב שלא ניתן להעביר לעדן משפחת עולים אלא ברשיון, ומשתמשים ברשיון זה.

חלק מן העולים היו מגיעים ובידם המחאות כסף משוכות על משרדנו בעדן. ואם היה להם עודף של כסף היינו משפיעים עליהם להלוות לחברים שלהם שזקוקים לכך, פרט למתן הלואות ישירות.

לכל רשיון עליה היינו מוסיפים "נספחים" בעיקר יתומים וילדים בודדים שהגיעו לעדן. ולפעמים השאנו — כהוראת שעה — נשים וכן אלמנות שהגיעו עם ילדים. המטרה היתה להרכיב על אותו רשיון מה שיותר נפשות. את זה עשיתי בעצה אחת יחד עם המנוח חיים שרעבי ז"ל. איש זה נתן את כל מאודו ולבו לעניני העליה והעולים.

כדי "להרכיב" משפחת עולים, כאמור לעיל, היה צורך בעדים. ברוב המקרים הייתי אני וחיים שרעבי ז"ל העדים. ענין זה נמשך זמן רב. עד שהשלטונות הבריטים בעדן עמדו על זה, אני כבר הייתי בארץ, והמנוח חיים שרעבי ז"ל נלכד בעדן בחשד זה וכעונש מנעו ממנו את העליה לארץ, דבר שהביא אותו לברוח לאתיופיה ולגור שם, עד קום המדינה, ואז נסע לארץ ישראל, משאת נפשו, וחי בה. זכר ציוני מסור זה לטוב ולשבח והוקרה.

אני נתבעתי לבית־המשפט, — על חשדות אלה — בארץ ישראל והדיון התקיים. בפני השופט שטרית. יצג אותי במשפט זה העו"ד הנודע ג'וזף. אחיו, מי שהיה שר המסחר והתעשיה, המשפט נמשך זמן רב וכל פעם היו דחיות בקיום המשפט בשל סיבות פורמליות שעורר העו"ד, או שהיתה יד מכוונת בדחיות. כשלבסוף התקיים דיון מעשי, טען העו"ד על התישנות העברה והשופט שטרית קיבל את טענתו, ונזף בתביעה. למשפט היה בשעתו הד רב. בסיומו נזכרתי במה שאמרו חז"ל "שליחי מצוה אינם ניזוקין"!

האניה רחמאני
והסעת עולים ודברים לנשמת שמואל ארמנדו זצ"ל

בשנת 1943 היה מצב קשה מאוד להשיג אניות שיסיעו העולים, כל משרדי האניות נתבקשו לחפש אניות כדי שיסיעו את העולים המוכנים לעליה.

במשרד האניות של קהוגי נתקבל מברק מהאניה 'רחמאני' שהפליגה גם בשרות המוסלמים שמבקרים במכה לעליה לרגל "אל חג" במברק נאמר: "האניה תסכים לסטות לנמל עדן ולהעמיס עולים, תוך שעות אחדות, בתנאי שתשולם מפרעה של שלושים אלף רופיות", ותבע תשובה מידית.

בימים אלה נסים ארמנדו, בא כוח הסוכנות, לא נמצא בעדן. אחיו שמואל, שמטפל במקומו, חולה אנוש, ולא מרשים לבקרו. משמע שאני מבקש לבקרו, הרשה לי בלבד, ולא הסכים לקבל אחרים לביקור.

נכנסתי אליו איחלתי לו בריאות, וסיפרתי לו ענין האניה. אמר לי, עשה כהבנתך

וטפל בענין במקומי כדי שלא לאבד ההזדמנות והעולים ימשיכו לסבול. וסיים כשבעיניו דמעות, "אני גמרתי תפקידי בחיים!" ואכן, אחר יומיים הוא נפטר. תנצב"ה.

ממנו יצאתי מיד לסוכן האניה ונתתי מפרעה מכספי, כי עמדה לפני הבעיה, שכל עיכוב של העולים בעדן יגרום קרבנות נוספים בשל אקלימה החם.

האניה הגיעה בזמן, לרווחת כל אלה אשר עסקו בעליה, ובייחוד מסירותו של שמואל ארמנדו בהכנות להסעת העולים והדאגה להם. כשאני נזכר במסירותו העילאית למען העולים היהודים מתימן אני מתמלא התפעלות. הוא ממש הקריב את חייו למען הרעיון הנשגב של גאולת העם. אדם זה ראוי לתהילה בקרב עם ישראל ובתולדות הציונות. ראוי להימנות בין החלוצים הראשונים שבמעשיו סלל את הדרך להתחדשות עצמאות ישראל בארצו. מסירותו, התלהבותו בשליחות הציונית שהוטלה עליו היתה מעבר ליכולת אנוש. אך הוא התגבר על הכל ומילא תפקידו כהלכה.

לא היה מקרה שפניתי אליו בין ביום בין בלילה, בשעות העבודה או לאחר שעות העבודה, בקריאה למעשה הצלה דחוף — שלא ענה לי. תמיד מוכן לקריאה ונכון לעשיה, ובלבד שהענין יצליח. שהזולת ייעזר ויבוא הנזקק על סיפוקו.

בחייו, דלק תמיד בפועלו למען אחינו יהודי תימן, עד שכלה ומת ונשמתו עלתה לשמי מרום בקדושה ובטהרה, כשמלווים לה מעשיו הטובים. עליו יש לומר ולהתנחם: "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך". תנצב"ה.

מעשה ביזמה בנושא העליה ושליחות עצמית ותוצאותיה

בשנת 1940 הגעתי לעדן בשליחות מסחרית של משפחתנו. בבואי לעדן זרמו יהודים רבים מתימן הצפונית אל עדן, וכל יום גדל מספרם. מגמת פניהם היתה לארץ ישראל.

רובם של יהודים אלה, התרכזו בשני רחובות בהם גרו יהודים, הם גרו ברחוב, מחזה־אימים היה לראותם מתגוללים ברחובות עיר, אנשים ונשים וטף. לבושים בלויי סחבות ורעבים. ביום הכתה בהם השמש ללא רחם. ידוע אקלימה של עדן כאקלים חם ורע. ובלילה אכלו בהם הברחשים. וכל גופם מכוסה חררה ופצעים.

את האנשים הכרתי בחלקם. וידעתי מנין באו, ומה הניחו מאחוריהם: בתים מפוארים ומרווחים, עבודות שעבדו ומקצועות מכובדים שהיו להם. ועתה הם מושפלים ומוזנחים, ללא עוזר וסומך. דבר זה הדיר שנה מעיני. אמרתי בלבי, איך אפשר לראות מיטב האנשים מבני עמנו מתנוולים ברחובות קריה. שרויים וחיים בתוך סחי ומאוס?!

משפחת חבשוש

בשנות המלחמה היו רשיונות מצויים כי לצערנו לא היתה עליה מבין יהודי אירופה, אך אניות שתסענה העולים שבעדן לא היו, בשל המלחמה, כי כל האניות היו מגויסות למאמץ המלחמתי.

באתי בדברים עם בא כוח הסוכנות מר נסים ארמנדו. הצעתי לו שנפנה למושל הבריטי לעזר. ענה לי: פניה כזו תביא לשלוח את היהודים התימנים חזרה לתימן, ולכן יש לצפות עד שתבא אניה. תשובה זו לא סיפקה אותי, אמרתי בלבי: "עד בוא התשועה תצא הנשמה.

ביזמתי ניסחתי תזכיר למושל עדן. אגב, באותם הימים שלט המושל בשם צ'מפיון. לפני כן היה מושל המחוזי של נצרת בארץ ישראל בזמן המנדט. ויצא בזמן פרוץ מלחמת העולם השניה לתימן, לשאת ולתת עם האימאם יחיא בשליחות ממשלת בריטניה. בזמן היותי בצנעא, התארח בביתנו אשר בצנעא בירת תימן משנודע למשפחה בתימן שהוא מושל מחוז נצרת ועתיד לשוב לארץ ישראל, שלחו אתו מכתב — למסרו אישית ודרישת שלום אישית — למשפחה בישראל. וכך היה. ומאז נוצר הקשר ונוצרה היכרות בינינו.

ושוב לענין התזכיר, הסברתי בו למושל, את הסבל הרב שנפל בחלקם של אחינו יהודי תימן הנמצאים בעדן ובדרכים. והמצפים לעלות לארץ ישראל. ציינתי לו, כי נהירתם מתימן באה בשל שני דברים חשובים שאינם סובלים דיחוי ופתרון האחד, המצב הכלכלי הרע בתימן והאפליה מצד המון העם כלפי היהודים. השני, השאיפה לשוב לארץ ישראל, כמו כן ציינתי לו שהקושי הוא בשל חוסר אניות ולא בשל רשיונות, ובקשתיו שיעשה מאמץ אנושי עליון להשיג אניה למטרה זו.

את התזכיר לקחתי בידי והלכתי למשרדו של המושל, בלי שנקבע לי ראיון מראש, כי הייתי מאוד מזועזע ממצב העולים ולא יכולתי לתת לנפשי מנוח.

למרבה המזל, כשנודע מי מבקש לראותו (דחוף!) ציוה להכניסני וביקשני לשבת. הוא עיין בתזכיר, ופנה אלי בשאלות: מה הוא תפקידך כאן, ומי שלח אותך לפנות אלי? עניתי לו שאני אחד מבני העדה התימנית ומצבם מעורר זוועה ודאגה בלבי. לכן ראיתי חובה קדושה לעצמי לפנות אליך. ציינתי לו, אסור לכל אדם בצלם אלהים, שיראה מצב זה ויעלים עינו מלעזור להם, לכן באתי בשליחות עצמי. המשיך לשאול: למה הסוכנות לא פנתה אלי? אמרתי לו, איני יודע. יתכן שאינם רוצים להטריח את כבודו, אולי חומרת המצב אינה ידועה להם.

"מה אתה מבקש ממני"? "למצא אניות כדי לגאול את האנשים ולהסיעם לארץ ישראל", ענה לי: "דבר זה בידי משרד המלחמה באנגליה ויש לפנות אליו". עניתי: "אני פונה אליך, ואתה תהיה שליח למצוה במשרד המלחמה". והוספתי: "התערבותך בנידון תציל מאות אנשים מכליה ח"ו".

כאן פנה אלי בתרעומת, ואמר: תסביר לי נוסף על מה שהסברת בתזכיר, למה

בכל זאת יהודי תימן משליכים את עצמם מנגד ונוסעים לעדן לחיים קשים? עניתי לו: הסיבות שציינתי בתזכיר ושנזכרו לעיל, חזקות מהסבל.

המושל הוציא ממגרת השולחן שלידו מברק ארוך מהאימאם יחיא תשובה לממשלת עדן שפנתה אליו בטרוניה, מפני מה אין הוא מונע את הנהירה של היהודים לעדן, שנופלים למעמסה על הממשל שם.

במברק התשובה של האימאם נאמר בערך כך: "אנו מונעים כל נסיעה לעדן, ביחוד יש אסור חמור על היהודים, וכשאנו תופסים נוסעים בדרכים אנו מחזירים אותם לפנים תימן. אין לנו כל ענין שיעזבו את תימן. אם היהודים התימנים שבעדן ובסביבותיה רוצים לחזור, אנו נקבלם ברצון. תעבירו אותם לקעטבה ואנו נעזור להם לשוב לתימן כמיטב יכולתנו. אלה שעזבו ואנו החרמנו רכושם, אם יחזרו, יקבלו רכושם בחזרה. את סבלם הם גורמים בעצמם, בלי שום סיבה. ביחס לפרנסתם, הם בעלי מלאכות והשם עוזר לכל נפש. אין למוסלמים של תימן כל ענין שהיהודים יעזבו את תימן!"

שיחתנו הסתיימה ברוח טובה, ובהבטחה שינסה לעזור. לסיכום פנה אלי ואמר: "כל זמן שתרצה את עזרתי תפנה אלי".

יצאתי ממנו מעודד. בכל זאת הענין נמצא בטפול ולא באפס מעשה. לאחר הפגישה הלכתי ומסרתי דין וחשבון למר נסים ארמנדו. כמובן, לאחר מעשה. כי עמדתו היתה שלילית כלפי הפגישה עם המושל. כשקרא את התזכיר שהגשתי הזדעזע ואמר: אתה תגרום לגירושם של יהודי תימן מעדן. אמרתי לו: המצב כל כך חמור שיש לנסות להציל בכל הכוונים. לפני שנגיע ח"ו למצב שאין למי להושיע.

הימים ימי סוף השנה העברית, חודש אלול. מתקרבת השנה החדשה, ודאגה בלב: הניתן להציל, להסיע את העולים ולשלחם לארצנו הקדושה, למולדת המיוחלת ושלמענה הם סובלים? ימים אלה, ימי הסליחות, או בלשוננו "ימי האשמורות" בתי־הכנסת מלאים יהודים מתפללים לפני בורא עולם ומתנים את מצבם האיום. זעקות השבר והסבל שהעולים מצויים בהם, מקבלות בטוים בסליחות. קולות התחינה והתפילה בוקעים שמים וקורעים לבב. דמעותיהם של העולים — המתגללים ברחובות — אנשים נשים וטף — ניגרים כמעין על הארץ. הלב נצבט: התישמע זעקתם — תפילתם, בפני הכל — יכול? חז"ל אמרו: "כל השערים (בשמים) ננעלו חוץ משערי דמעה!"

ביום ראש־השנה עמדתי בתפלת מוסף כשליח צבור בבית־כנסת "אלצנאענה", אשר בביתו של מרי משומר, שברחוב היהודים. בעוד אני באמצע קריאת המוסף, מישהוא לחש באוזני, מר ארמנדו מחכה, רוצה לראותך דחוף, והוא נמצא בחצר בית־הכנסת.

קריאה זו ודחיפותה יצרו בי דאגה ודפיקות לב, מה סיבת הדחיפות, הזדרזתי וסיימתי המוסף ויצאתי לחצר בית־הכנסת, לשמוע מה בפי שליח הסוכנות נסים ארמנדו.

משפחת חבשוש

בפיו בשורה מרנינה. מהמושל צ׳מפיון נתקבל מברק: ״אניה תגיע לעדן בעוד שלושה ימים יכולה להוביל 1500 עולים, עליכם לנסוע מיד לתואהי, להתקשר עם הסוכן של האניה ולשלם לו מראש את דמי הובלת הנוסעים״, וסיים המברק: ״אם לא תעשו זאת היום, האניה לא תגיע!״.

לאחר שקרא ארמנדו את המברק דפק הלב משמחה ואמרתי לארמנדו: בשורה טובה לראש־השנה. אמר לי, היום מקודש ומה נוכל לעשות. אמרתי לו, בבית־הכנסת נמצא אחד מגדולי רבניה של יהדות תימן, מרי אברהם בן הרב אהרן הכהן זצ״ל, נשאל מה עלינו לעשות מפי גדול לתורה זה. התיחדנו בבית־הכנסת עם מרי אברהם הנזכר זצ״ל, קראנו לפניו המברק והסברנו לו הענין. שאלנו מה דעתו. ענה לנו: ״בהיות ויש פיקוח נפשות ועליה לארץ ישראל מותר לעשות הכל בנושא הזה אך לא בשום נושא אחר. תעשו זאת בצנעה עד כמה שאפשר, אם תצטרכו לנסוע, אל תעשו זאת מרחוב היהודים!״.

נסענו למשרד סוכן האניה, הסדרנו לו התשלום, והוא הבריק לאניה שיש הסדר.

במוצאי החג של ראש־השנה נעשתה עבודת הכנה עצומה, המשרד, העסקנים, העולים, כל אחד תרם את תרומתו בזירוז ההכנות.

האניה הגיעה. נחל של בני אדם שהתגולל באשפתות ברחובות בעדן, צעד אל האניה, אל המטרה הנכספת, אל הגאולה. זה היה מחזה מרהיב־עין, מרנין לב, מרגש עד דמעות. ליוויתי את העולים עד האניה, יחד עם בא כוח הסוכנות מר נסים ארמנדו הי״ו וחזרנו הביתה שבעי רצון על שההשגחה ושליחיה סייעו לאחינו לקום ולנסוע.

למחרת, השכמתי בבוקר, והלכתי אל המושל צמפיון, חסיד אומות העולם, שבזכות עזרתו למצוא אניה נסעו העולים. הודיתי לו בשמי ובשם העולים וציינתי: ״השם ישלם פועלך על מעשה החסד והטוב שעשית״. ענה לי בהתרגשות: ״אני תמיד לשירותך״.

קובלנא מצד האלמנות

בהקשר לזה היה קיים נוהג, כי אלמנות שהגיעו מתימן בדרכן לעליה לישראל היו חייבות להינשא, ודבר זה יצר מרירות קשה בין רובן של האלמנות.

באחד מביקורי אצל העולים במחנה שבסביבות עדן פנו אלי מספר אלמנות מטופלות בילדים וסיפרו לי שמחייבים אותן להינשא כדי לקבל רשיון עליה. המטרה היתה לסייע לאלמנות לעלות לישראל. בדבריהן הביעו התמרמרות: אנו לא מעוניינות להינשא שוב, ודבר זה משפיל ומדכא אותנו.

אמרתי להן לסרב להינשא שוב, ואני אפנה בתלונה לסוכנות היהודית בענין זה ואעמידה על חומרת המצב.

משפחת חבשוש

לאחר בירור עם הסוכנות בוטל ענין הנוהג להכריח אלמנות להינשא, ונגולה בעיה כאובה ומצערת מהאלמנות. כשנודע הדבר לאלמנות נתקבלו הדברים כבשורה משמחת ומרנינה, ולא היה גבול לאושרן.

נסיון לגרש את הזקנים לתימן וביטול הגזרה

בתקופת קיומו של מחנה מצעב"ן הוזמנתי למחנה כדי להשפיע על קבוצה בת שבעים ושתיים נפש שלא ניתנו להם רשיונות עליה בשל גילם, לשוב לתימן!

בבואי למחנה הרגשתי תכונה רבה, אך לא ידעתי במה המדובר. שם פגשתי את מר ארמנדו נציג הסוכנות בעדן ושני קצינים אמריקאניים. הוא סיפר לי שממשלת עדן רוצה לגרש לתימן את שבעים ושניים הזקנים באשר אין להם סיכוי לקבל רשיונות, ושאשתדל להשפיע עליהם להסכים. עניתי לו ברוגזה, תפקידנו להעלות עולים לארץ ישראל ולא לגרשם לתימן!

ראיתי בקצה המחנה מספר מכוניות עם מספרי זיהוי של צבא בריטניה, וקבוצת חיילים לידם. אתם הביאו ילקוטים גדולים, ובהם מצרכי מזון, סבון וביגוד, ועוד עשר רופיות לכל אחד.

תפקיד הגירוש הוטל על הצבא. כשבאו לבצע את הגירוש הזקנים סירבו, קראו תהלים בקול קורע לבבות ואמרו, נמות על אדמת המחנה ולא נחזור, חלק מהם השתטח ליד מכונות השילוח, ואמרו לחיילים: "תעלו עלינו!" המצב היה חמור ומעורר בכי.

בינתיים, אחד העולים הצעירים, בראותו מצב זה, התרגש, נפל ארצה והתעלף. דבר זה הוסיף נופך משלו למצב. החיילים החליטו לא לטפל במצב זה והסתלקו.

בהיות ומחנה אלפיוש התרוקן, ורק הזקנים נשארו, סוכם שיש להעבירם לשייך עותמאן. ושם לשכנם עד אשר יאשרו רשיונות עבורם, ואכן מאוחר יותר אושרו רשיונות עבורם וזכו לעלות לארץ ישראל ולהיאחז בה. וזה שכר התמדתם במשאת נפשם, ארץ ישראל.

העלמת עין מן העליה לארץ ישראל מצד האימאם יחיא

בשנים 4-1940 זרמו עולים רבים מתימן המרכזית ומגבולות עדן, כאשר פניהם לארץ ישראל, האימאם יחיא, מסיבות שאין לדעת אותן, העלים עין מנסיעת היהודים לארץ ישראל, דבר שהקפיד עליו קודם לכן.

התרת הרסן ביחס לעליה עודדה רבים לקום ולנסוע. דומה, כי המעצורים שהיו במשך שנים באיסור הנסיעה של היהודים, נפרצו. וכל מי שהירהר או חשב לנסוע ולא יכול היה לעשות זאת. באה לו שעת הכושר וקם ונסע לעדן.

חלק מהעולים מתימן הצליחו להסתנן לעדן וחלק רב נשארו בגבולות. ביחוד בלחג׳. ומצבם קשה מאוד. בבואם פשטו בחנויות לחג׳, וקנו מכל הבא ביד להחיות נפשם. הימים ימי מלחמת עולם השניה, המצרכים בקיצוב, לחג׳ מקצבת מזון יסודי שמקבלת מעדן, לתושביה, והנה באו אנשים רבים והמצרכים נעלמו מהשוק. דבר שגרם לשלטון לחג׳, למנוע מן העולים, או כמו שקראו להם, הפליטים, לקנות מצרכים.

יתרה מזו, העולים שזרמו ללחג׳ שינו את מבנה האוכלסיה, ואת האיזון שבמספרים, בין העולים לבין התושבים. זאת ועוד, רחובות לחג׳ הכושות והבקתות שבעיר לחג׳ והחדרים נתפסו על ידי העולים.

תנאי האקלים של לחג׳, היו שונים מתנאי האקלים של תימן הצפונית. מחסור במים ובמזון, כל אלה יחד גרמו למחלות שונות. והיה חשש למגפה שתפרוץ ח״ו בהם, אחת ממכות מצרים התקיימה בהם, מכת הכינים, שפגעו באדם בכמויות עצומות.

הידיעות מהדרכים בהם העולים נודדים לעדן, ומהעיר לחג׳, מחרידות. השמועות מספרות על מצב מזעזע ומבהיל, בשל מצב זה, יצאתי אנו ושמואל ארמנדו — אחיו של האחראי למשרד הארצי ישראלי — ללחג׳, לראות ולהיווכח ולהתרשם מהמצב במקום. בייחוד, עקב קריאות העזרה שבאו משם.

סיירתי אני ושמואל ובדקנו את המצב, ואגב הסיור עלו עלינו הכינים והייתי באופן מתמיד מנערן מעלינו. אז הבינותי את חומרת המצב.

ממה שראיתי זועזעתי עד עומק נשמתי, מספר רב של עולים (הכרתי אותם עוד מתימן ממקום מושבם מבתיהם) יצאו מבתיהם רחבי־מידות, אנשים, צנועים תלמידי־חכמים בני תלמידי־חכמים. אנשי תורה ומידות טובות ומקצועות מכובדים, לבושם נקי ונאה, הילוכם נאה והתנהגותם למופת. כיום ראיתים בחוסר כל: זרוקים באשפתות, אבק אדם. נתונים לחסדי הכינים הרעב, הצמא, ואנשים רעי לב בעיר הגבול לחג׳, וכל רואיהם בורח מהם כטמאי גוף.

מששבתי לעדן, נדדה שנתי לילות שלמים, בשל מצב זה. סגר עליהם המדבר. הסוכנות טענה שאין באפשרותה לטפל בהם. מושל לחג׳ הוציא פקודה לא למכור להם מזון, ולשלחם חזרה לתימן. ואכן סכנת גירוש מרחפת עליהם. זה עתה יצאו מתימן בדרך אל ארץ ישראל משאת נפשם, וישובו חזרה? שומו שמים על כך! לא ניתן לחשות בעת כזאת. המצב כה חמור, וכל יום קובע את גורלם של רבים למוות.

עלה בדעתי רעיון עד כי אמרתי: נחפש כל פתרון נדפוק בכל דלת, ובלבד להצילם!

הרעיון שלי היה לפנות למושל עדן, איש שהוא במקום, וחש את המצב הקשה והאיום, ולבקשו להיחלץ לעזרה, בטרם תהא שואה כללית ומגפות באזור כולו.

משפחת חבשוש

סיפרתי את הרעיון לבא כוח המשרד הארץ ישראל מר ארמנדו. הלה, היסס וחשש, כי המושל יגרשם חזרה לתימן ויפטר מהבעיה. ואז נביא לעולים צרה גדולה יותר. עניתי לו, המצב הוא שיש חשש ח״ו לכליה לעולים ויש לטפל במצב במהרה. בטרם תצא הנשמה. אל כל פנים אמרתי: בואו ננסה דרך זאת, והשם יעזור!

ביקשתי ראיון אצל המושל והתיצבנו משלחת של שלושה אנשים; אני, ב״כ המשרד הא״י מר ארמנדו ומר סאלם...

בטרם נכנסו חשבתי במאי פומא נפתח? מה נגיד לו, מה הענין שלו בנושא עליית יהודי תימן, אנחנו אמנם חרדים כי הם אחינו, אך הוא — מה ענינו. ולא רק זאת, הימים ימי מלחמה ולא חסרות לו בעיות של המקום והממשל. אולם נחושה היתה החלטתי שנביא הבעיה לפניו. ויתכן ותבוא תשועה!

כשתיצבנו בפניו הצגתי לפניו את המצב המחריד בו נתונים אחינו בלחג׳, בייחוד איסורו של מושל לחג׳ למכור להם מצרכים. דבר שיביא בעקבותיו רעב, מגפות מוות, לכן יש צורך בעזרה דחופה, במתן מזון.

המושל הסביר לנו כי המצב ידוע לו והוא מבין את חרדתינו, אך לענין זה יש צורך בכספים רבים, ואין לו מקור לזה, אם ימצאו כספים הוא מוכן להקציב מצרכי מזון. למרות שמצרכים אלה נועדו לתשובי עדן והסביבה בלבד.

אנו, חברי המשלחת, הסתכלנו זה בזה, והשתררה דומיה, איש לא פצה את פיו, כאילו היינו המומים: פתרון יש, לפחות לכלכלת העולים, אך מנין לוקחים כסף?

אני חשבתי כי נפערה האדמה מתחת לרגלינו. המושל הבריטי מוכן לעזור! ואנו, משלחת היהודים, הסוכנות, וקהילת יהודי עדן, ועוד — מה תפקידנו? הרגשת בושה וכלימה כיסתה פנינו!

ואחר הדומיה אמרתי: אני מוכן לכלכל את העזרה במשך שבועיים עד שתימצא דרך לפתרון, וציינתי, אם לא נגיש עזרה מיד, ייתכן וחס וחלילה ובמאוחר לא ניתן למי להגיש עזרה.

המושל וחברי, שהיו שרויים בחרדה בשל המצב בין העולים, נשמו לרווחה לאור הבטחתי.

כדי לממש את העזרה דחופה, נתן המושל בידי רשיונות של מצרכי מזון יסודיים: קמח, שמן, חמאה, אורז, סוכר קטניות וכודמה, ובו ביום יצאנו לשוק, לקניות ושלחנו לחלוקה בין העולים, בחינת הצלת נפשות.

כמוסכם, בתום שבועיים, התיצבנו בפני המושל. מסרתי לו דו״ח על הנעשה וסכום הכסף שהושקע בקניית המצרכים. המושל הודה לי ולחברי על הנעשה וסיפר, שיש לו כבר תקציב למטרה זו וכי הורה להכין את מחנה אלפיוש שהיה מחנה צבאי ליד עדן, ולאסוף בו את כל העולים מלחג׳, עדן, שייך עותמאן ולהעבירם חיטוי

וביקורת רפואית מחשש למחלות ומגפות שיפרצו באזור, כולל עדן. למחנה נאספו כאלפיים איש והוא נוהל על ידי הממשל הבריטי בעדן ובתמיכתו. והוא מינה רופאים ואחיות מקומיים לטפל בעולים. כמו כן פתח במחנה מחסני אספקת מזון כוללת לצורך העולים. המחנה חולק לשניים, כחלק אחד קיבלו את האנשים וניתנה הוראה חמורה לגלחם ולרחוץ אותם ולשרוף הבגדים שהביאו אתם, כדי לעקור מן השורש הכנמת שפרצה בהם, ולתת להם בגדים חדשים ואחר כך להעבירם למחנה למגורים. כמו כן הכינו להם תנורים, בהם יוכלו לאפות ולבשל את מזונם כרצונם.

כשידענו שכבר התארגנו ומצבם השתפר, ביקשנו מהמושל של עדן שיצא אתנו לביקור, ואכן, יצאנו אתו ועברנו במחנה, ומזכירו רשם הערות בשבילו.

הגענו למחסן בו מחלקים המזון לעולים כשראה שהמחלק מקפיד על המשקל והכמות לקח ממנו את המשקל והניחו בצד בכעס, קרא לאנשים בתור ואמר לכל אחד: כמה קמח אתה צריך, ופקד לתת, ועל זה הדרך, עד שנגמר התור של האנשים לקבלת מזון.

פנה אלינו ואל האחראי לחלוקה ואמר: האנשים רעבים כיום, ויש לתת להם לאכול די והותר. כדי שתשוב ותיוצר אצלם תחושת בטחון, ובריאותם תשוב אליהם. לכן ציווה ואמר: אל תחסכו מהם מזון, תנו להם ככל שירצו לאכל, כי המדובר בדברים חיוניים ביותר: קמח, חמאה, שמן, סוכר וכדומה!

לסיכום: הפניה למושל לא איכזבה, ההשגחה כנראה אמרה "די לייסורי בני, לניוולם ולהשפלתם". יחסו של המושל לבעית יהודי תימן יצר בנו אמונה שיש אנשים, ואפילו לא מבני ברית, שלבם רגיש לסבל אנוש, ומוכנים הם לעזור, ואפילו בשעות קשות כשעות מלחמה. אנגליה עולה בלהבות בשנים אלו. ושליחה, מושל עדן, מטפל בלהבה אנושית שפוקדת את יהודי תימן, בדרכם לארצם. והוא, לפי בקשה ראשונית, מטה שכם ואומר, יודע אני את סבלם של אחיכם. יוזם פתרון ומכנס את העולים — שדמו לצערנו לאבק אדם — אל מחנה אלפיוש, מרפא, מחטא, מאכיל, נותן שרות — עד אשר המוסדות היהודיים ובראשם המוסד החשוב הג'וינט התעוררו. לעזור!

איני יודע מקום מושבו של המושל כיום, אך ראוי לשבח הוא ואחרים כמוהו מבני עמנו או שלא מבני עמנו שלבם וכיסם היו פתוחים לסייע ולעזור. בזכותם, במעשה הטוב שלהם הצילו נפשות יקרות מכליה ח"ו. וזכו שעלו לארץ "ושמחת עולם על ראשם!" תבא שמחה זו גם על עוזריהם שבחיים, ועל המתים.

כיום, במבט לאחור, לאותם ימים קשים בהם, ראיתי את אחי ובני עמי. מושלכים באשפתות, בעדן, בשוק עותמאן ובלחג' ועוד, ואת מצבם כיום בארצינו, המרנין כל לב, אומר אני לעצמי, האם הענין של אלפיוש ומצעבין ומחנה גאולה וכו' — ראשיתו ברעיון לפנות למושל הבריטי, ולנכונות להושיט עזרה כספית בהצלחת הענין, ולכן הגענו למה שהגענו, השבח לאל! יש שכר לפעולתנו והיא, גאולת האנשים.

משפחת חבשוש

בדרכי העליה

בשנות המלחמה העולמית האימאם יחיא העלים עין ממי שרצה לנסוע, ורבים ניצלו הזדמנות זו ונסעו לעדן במטרה להגיע לארץ ישראל. באותם הימים בא מכתב מחיים, אחי בעלי מעדן, בו הוא הודיע, שמי שיוכל לנסוע יסע כי יש רשיונות וגם אניה שתיקח אותו, וכן סיוע בדמי הנסיעה לארץ ישראל.

מכתב זה הגיע ביום החמישי בשבוע ונודע תוכנו לציבור ובו ביום אנשים שהתכוננו והכינו צורכי שבת החליטו לנסוע ומצרכים אלה שנועדו לשבת נהפכו לצורכי הנסיעה לעדן.

ראוי לציין, שאותו יום בבוקר האנשים אפילו לא חשבו על נסיעה, אך אחרי הצהריים כבר היו מוכנים לצאת לדרך. נפרדו מהקרובים, שכרו אוטו גדול, ארזו את חפציהם בבהילות ובחפזון והעמיסו על האוט. האוטו היה מלא אנשים. בראשם נסע יהודה בן יוסף חבשוש, הוא שיזם נסיעה זו לאחר ששמע ראשון תוכן מכתבו של חיים. עד שעות הערב יצאו מספר רב של משפחות, אנשים נשים וטף, בדרכם לעדן.

בפרק זמן זה נסעה חמותי נעמה ובתה יונה ותורכיה בינת אלעזיירי אשת חיים וארבעת ילדיהם, אחרי אלה תכף נסע מורי אברהם הכהן ומשפחתו.

אני רציתי בכל מאודי לנסוע אתם אבל בעלי עזר בן אהרן חבשוש היה עסוק בעיקר בשליחויות ציבוריות, ובייחוד בקבלת כסף עזרה מפרטים ומציבור, היה מקבל כספים אלה כדי לחלקם בין הזקוקים, וכן היה מקבל כסף מהעולים כדי להעביר את כספם לישראל. ולכן תמיד אמר לי עד שאני אגמור... אסע.

הדברים הגיעו לידי כך, שבאחד הימים, אחר זמן רב אמר לי קומי וניסע, ובזה קיים הבטחתו ותמה שליחותו.

רבה הראשי של תימן בתקופה זו, הרב עמרם קורח זצ"ל, אמר לבעלי: אם אתה תיסע אני נוסע אתך וכך היה. הוא נסע במונית ששכרנו עבור הנסיעה.

באותו זמן התרוקן הרובע היהודי בצנעא מתושביו היהודים, אך היה מתמלא יהודים כפריים שבאים לקבל רשיונות נסיעה. היו אנשים שלא היו להם הוצאות הדרך. מצבם היה קשה והיו מאספים תרומות עבורם כדי שיוכלו להמשיך לנסוע לעדן.

בדרכנו לחדידה פגשנו אוטו מלא. יהודים בוכים ומבכים, התברר שהחזירו אותם מהדרך מפני שלא היה להם רשיון נסיעה מצנעא. וחששו שמא תאירע להם תקלה ולא יתנו להם לעלות לארץ ישראל חרדתם עוררה רחמים.

הנהג הערבי שהוביל אותנו תמה תמיהה גדולה על שקמו כל היהודים ופניהם לא"י. הוא ציין זה דבר מאת אלוקים שעם שלם מושרש במולדתו קם ונסע פליאה גדולה וסיים לאלוקים פתרונים!!!

סיכום

יציאת היהודים מתימן

מיום שגלו יהודי תימן מארץ ישראל, מאותו יום חיפשו את הדרך לשוב אל מקור מחצבתם. כל ישיבתם בתימן היתה בעיניהם ישיבת עראי, מקלם בידם וסלם על שכמם ופניהם וחפצם לשוב לציון, לארץ מולדתם ממנה גלו. אך הארץ כבושה, חרֵבה ושוממה, "שועלים הלכו בה", והדרך לשוב אליה לא נודעת, במשך זמן הגלות. אמנם במשך למעלה מאלפיים שנות גלות. היו עליות ומורדות בקשר עם ארץ ישראל ועם אחיהם יהודי העולם, אך הקשר לא נותק, נשאר חזק כשהיה. התקוה והכמיהה היו מרובות, ששום כוח שבעולם לא ניתקוהן היתה הסתננות ועליה לארץ, טיפין־טיפין של יחידים ושל משפחה או שתיים, אך היה קשר נפשי חזק, יהודי תימן התגבשו והתלכדו מסביבה של האמונה. התורה, נהפכה למקור חיותם, הקיפה אותם מסביב כחומה בצורה.

היהודים באו לפני האיסלאם לתימן. האיסלאם בא אחריהם ושטף כל אשר מצא בדרכו, והכניעם לדרכו ולתורתו של מוחמד, אך לא היהודים יוכנעו, כי הם היו אגוז מגובש באמונתו ובדעותיו, צדיקים בדרכם ובמעשיהם. כל גל עכור שעבר בתימן, אך גיבשם וחיזקם מסביב לאמונתם ולתורתם. יהודים יצאו מארץ ישראל ונשארו יהודים בתימן, למרות הכל, ועל אף כל מאמצי האיסלאם להעבירם על דתם ומאורח חייהם!

על מסורתם שמרו מכל משמר במסגרת שהיו נתונים בה בארץ גלותם בתימן, לבושם, לחנם, אורח חייהם, דתם, אמונתם בשיבה לציון, שלשה־עשר עיקרים של התורה על־פי הרמב"ם החזיקו בקנאות רבה. חתרו, ציפו ליום המיוחל שיבוא, שיקומו כאיש אחד וישובו אל מולדתם הישנה־חדשה, ושמחת עולם על ראשם!...

"אשרי המחכה ויגיע" (— דניאל —) כך נאמר בדניאל, וכשהגיע הזמן וזה היה בתחילת מלחמת העולם השניה, 1940. משנה זו ואילך התרחשו הנסים והנפלאות בדרכי עלייתם וגאולתם של יהודי תימן, שיבתם לארץ האבות והשתרשותם בה.

משפחת חבשוש

נתבונן בדרכי ההשגחה שהקדימה רפואה לכל דבר. כשהעת עת רצון. נתחברו החוליות המבטיחות הצלחה בדרך הגאולה.

אלמלא שלטה בריטניה בעדן, אלמלא הקהילה היהודית שגרה בעדן, אלמלא עצימת עין של האימאם יחיא מן העליה מתימן שהיתה אסורה עד שנת 1940, אלמלא התרת העליה — ומכירת נכסי דלא ניידי ומיטלטלים על־ידי האימאם אחמד, אלמלא עזרת יהודי תימן בישראל לאחיהם שבתימן. סמוך לעליה וקודם לה, אלמלא עזרת הסוכנות ויהדות העולם על־ידי הג׳וינט, אלמלא החלטת יהודי תימן לקום כאיש אחד ולנסוע, ואחרון חביב: אלמלא התחדשות עצמאות ישראל בארצם ופתיחת שעריה לבניה־בוניה. כי אז לא היינו עדים לחזון המופלא של גאולת עַם מחשכת גלות בת למעלה מאלפיים שנה. אילו חסרה אחת מהחוליות שנזכרו לעיל, ייתכן חס וחלילה שלא היתה מתבצעת גאולתו של השבט המופלא ששמו יהודים ששכנו בתימן. חמורה מזאת, ייתכן וח״ו היינו עדים להכחדת עם בשל המהפכות שעברו על תימן מאז רצח האימאם יחיא בשנת 1948.

יציאת יהודי תימן בהמוניהם מזכירה לנו מה שנאמר בהגדת ליל חג הפסח: ״הוציאנו ממצרים. קרע לנו את הים, שקע שונאינו בתוכו סְפֵק צרכינו במדבר, נתן לנו התורה, הכניסו לארץ ישראל שרשרת של נסים שהאחד תלוי ברעהו אירעו להם לאבותינו יוצאי מצרים. ובדומה להם אירע ליהודים יוצאי תימן.

נסים ונפלאות אלה, שיסופר בהם לדורי דורות, רצוי לשחזר מה שקרה ולהרהר בקול רם: בלי השלטון הבריטי בעדן דרכו עברה העליה הגדולה, באיזו דרך אחרת היו עוברים משחרי ציון: דרך עדן בשלטון ערבי? דרך המדבר, תימן, סעודיה, ירדן? לא היתה דרך לצאת מתימן, לא דרך הים ולא דרך המדבר, כשמדובר בעם רב שקָם על טפיו, נשיו, זקניו וצעיריו ויצאו לאור היום את מדינת תימן. יציאה זאת התחילה ברשות האימאם אחמד בנו של האימאם יחיא, שאסר ואחר כך העלים עין מהנוסעים. לא יכלה להתבצע — עליה המונית זו — בלי עזרת יהדות העולם ובעיקר באמצעות הציונות, הסוכנות, והג׳וינט. מוסד חשוב זה, קיבל עליו את החזקתם. כלכלתם והטיפול הרפואי בהם בעדן ובדרכים והטיסם מעדן לארץ ישראל, ידוע, שעולים אשר הגיעו לגבולות עדן בטרם הגיעה עזרת הג׳וינט, ושהגיעו בחוסר כל, רבים מהם לצערנו מתו בגבולות בעוד נפשם יוצאת להגיע לארץ ישראל. ת.נ.צ.ב.ה. יציאת היהודים ונכונותם להשליך הכל, מנגד עיניהם: בתים, אדמות, פרנסה קשרי דורות וכדומה. ולצפות אל הנעלם, אל ארץ ישראל. לה ציפו דורות רבים מאד לה ערגו, התפללו, כיוונו עיניהם ולבם אל מקום המקדש. והראל ואל עיר ציון, עיר דוד, ירושלים!...

בכל מה שנאמר לעיל רב המופלא. על אחת השאלות החשובות, מה הסיבה שהאימאם יחיא, חסיד אומות העולם, אסר תחלה על העליה ואחר העלים ממנה עין. ומה הסיבה שבנו התיר אותה. על נושא זה התעכבתי במקום אחר.

משפחת חבשוש

החוליה הסופית והראשית, היתה התחדשות עצמאות ישראל בארצו, וקיבוץ בניה לתוכה מדרום, מצפון ממזרח ומים. המולדת, האם הנכספת, פתחה שעריה ולבה לקראת השבים אליה בערגה רבה. כי אנה היה הולך העם הרב הזה, שואף הגאולה והחירות, לבית מי? איזו מדינה היתה פותחת שעריה ליהודי תימן, פרט למולדת העתיקה־חדשה אשר פשטה זרועותיה לבניה, השבים אל אמם מולדתם מכל כנפות העולם. לה השבח והיקר!

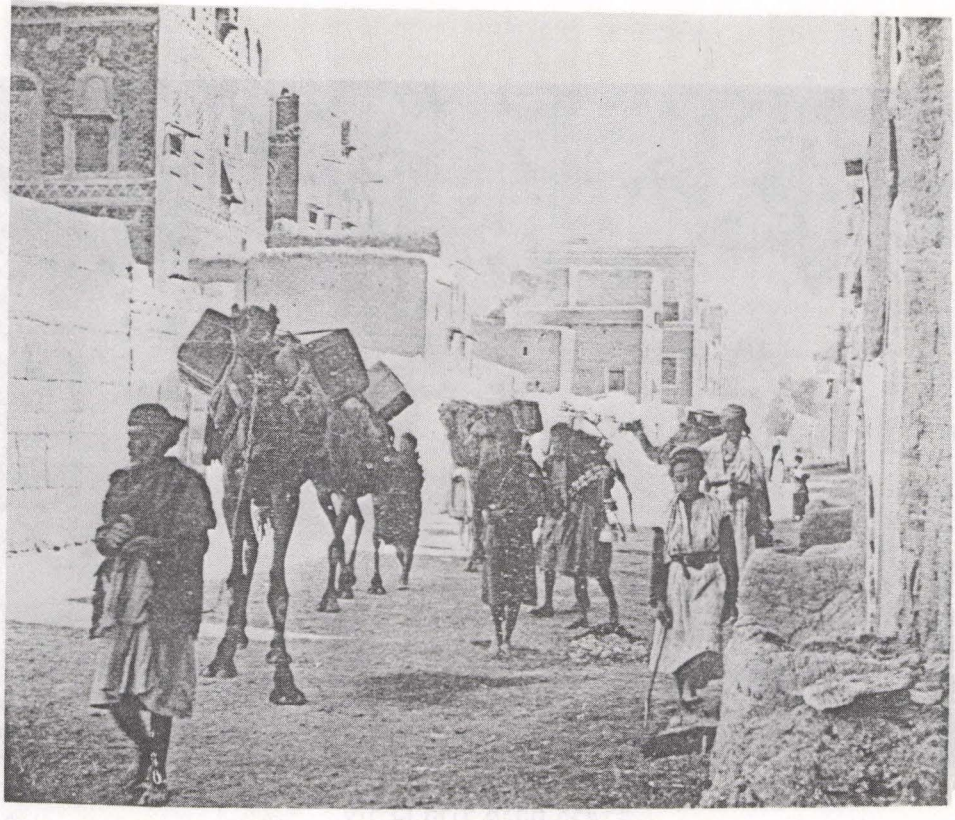

עזר בן הדוד מנחם חבשוש
אשתו בניו בתו והנכדים

משפחת חבשוש

פרק חמשה עשר

בדרכי המסחר

אניות המדבר וההרים: גמלים מובילים סחורות
מערי החוף לצנעא בירת תימן

הסדרים והנהלת המסחר שהיו מקובלים במשפחה

גוש בתים היו למשפחתינו ברובע היהודי הנקרא "קאע אליהוד" דהיינו "שטח היהודים" — שהיוו יחידה נפרדת, בתוך רחוב צדדי אשר ברחוב ראשי, רחוב "אלמסרולין", דהיינו "לובשי המכנסיים". לרחוב קטן זה לא היה מוצא בסופו. בראשית הרחוב שער ענק בצורת קשת. בעל שתי דלתות, בדלת הימנית שער קטן, דרכו נכנסים ויוצאים האנשים. מעל לשער, גגון וחדר לשומר. הקירות מסביב לשער והקשת שמעליו בנויים באבני בזלת מסותתות היטב. מראהו של השער נאה ומרשים. דרך שער זה נכנסו האנשים למקום המגורים ומחסני הסחורות ומשרדי העסקים. בנושא אחסנת סחורות קרא בעמ' 100. שער זה, שהיה יחיד ברובע היהודי בצורתו המרשימה, שימש כשלט מסחרי שכל מי שלא ידע על משפחת סוחרים זו, הסבירו לו על השער שבטבורו של "קאע אליהוד".

שער זה, פתוח היה כל היום, על שתי דלתותיו, ולעת ערב פתוח רק דרך הדלת הקטנה שבדלת הימנית. ובלילה, השער סגור ואיש לא יקרב אליו, עד אור הבוקר.

לאחר תפילת שחרית וארוחת בוקר, מוקדם בבוקר, פותחים את המשרד, משרד זה נמצא בבית, שבאמצע גוש הבנינים בקומה שניה, מעל לאחד ממחסני הסחורות, במשרד נמצאים ארונות, ובהם ספרי החשבונות. וכן שולחנות ליד מנהל המשרד: בזמנו היה סבי ז"ל ואחר שמת אבי ז"ל, ולידו שולחן המזכיר, ספר הקופה וכו'. בקיר השמאלי, מזווה לריכוז הכספים במשך היום, דהיינו הכספת.

יום־יום היו מכינים כיור בו לוחשות גחלי אש, ועליו "גמין", קנקני קהוה מקליפות קשר מכלי חרס. כמו כן מכינים את הנרגילות וטבק לעישון מיכל מעץ המיועד לכך, כל זה מיועד לאורחים ולאנשי המשרד. אך למעשה: "כל דְכפין ייתי ויעשן וישתה קהוה" ואכן, משעות הבוקר המוקדמות המשרד כבר צפוף באנשים, רובם מוסלמים מהעיר צנעא, דהיינו מהרובע הערבי. ביניהם סוחרים ומתווכים: אלה באים פעמים עם לקוחותיהם, בייחוד לקוחות שבאים מחוץ לצנעא, וכן למצוא סוחרים שיעשו מלאכתם במשא־ומתן המגייע בקניית סחורה, מתווכים אלה ידעו כי אין סוחר — ובייחוד אלה שבאים מחוץ לצנעא — שמחשיב עצמו וידיעותיו במסחר, שלא יבקר תחילה, בבית מסחר "אחים חבשוש", ואפילו כדי לדעת מחירי הסחורות, סוגיהן, איכותן, תוצרת אלו ארצות. כי בית־מסחר זה היה משופע בכל מיני סחורות תוצרת ארצות רבות, סחורות מאיכויות שונות ומחירים שונים.

מתווכים אלה, רכושם בידע שהם צוברים בין סוחרי צנעא. מקדימים לבוא תחילה למשרד: "אחים חבשוש", כי בשעות אלה מגיעם המברקים. ומהם נודע להם קצהו של ענין, ביחס למחיר ולסוגים של הסחורות, העומדות להגיע, המטבע

משפחת חבשוש

שבתימן השתמשה בו הינו הריאל "מריה טרזה" ריאל זה עשוי מכסף ומחיר הכסף עולה ויורד. סוחרי תימן היו תלויים בחישוביהם במחיר הכסף מתי שמחיר הכסף עולה מחיר הסחורה יורד, כי את כל הסחורות קונים בארצות שמטבעותיהן ומחירן קבוע. וכן להֵפך, כאשר יורד מחיר הכסף מחיר הסחורה עולה.

בענין זה, היו לפעמים בעיות חמורות וסוחרים ירדו מנכסיהם בשל השינויים הפתאומים. מי שהיו בידו ידיעות על מחירי הכסף, ידע לכוון צעדיו במסחר וליהנות מזה, כי אספקת היבוא באה בעיקר מגוש השטרלינג.

בשל המשרד הפתוח מוקדם לכל הבא, ובשל הבקשיש, היה מוביל המברקים בא ראשונה אל משרד "אחים חבשוש" הוא היה מציין תמיד לאמור: "אני בא מצנעא מבית המברקה. הולך בשעות הבוקר וברגל. מגיע עייף. אני מוצא במקום זה זמן לנוח, לשתיית קהוה, לעשן נרגילה ולשוחח על הא ודא. במקומות אחרים אין לי הנוחיות הזאת. בקושי מקבלים המברק דרך דלת פתוחה חלקית".

מפגש ראשוני עם המתווכים היה בו לא רק כדי לקבל, אלא גם כדי לתת. מפיהם נודע מה נשמע בשוק. מי מעוניין למכור והמחיר, הכמויות וסוגי הסחורות שבשוק, מי מעוניין לקנות, מי מעונינים לאגור סחורה, ובכלל, מצב השוק. פעמים, כתוצאה משינוי שער מטבע הכסף, נשלחו מתווכים אלה לקנות בשוק המקומי, מסוחרים אחרים אשר עדיין לא עמדו על השינויים העולמיים במחירים. זאת ועוד, יום־יום זרמו לצנעא — מעריה ועיירותיה של תימן מהצפון הרחוק שבגבול הסעודי, מזרח ומערב ומן הדרום — סוחרים, כדי לקנות סחורות שונות. סחורות יבוא, וסחורות מתוצרת מקומית. באמצעות המתווכים, היה נודע מי הם הסוחרים אשר הגיעו ומטרת בואם. בדרך כלל היחס אל המתווכים היה יחס של הערכה, וכן נהגו במתן שכרם.

אלה שבאו מוקדם, אם סוחרים, או מתווכים, או סתם מבקרים, ישבו ונחו קצת. אם היה זה חורף התחממו ליד הכיור. שתו קהוה ועישנו נרגילה ודיברו על כל נושא, כולל נושאים מן הנעשה בעולם בכלל.

השעה תשע. המשרד מתרוקן, הקונים מבקרים במחסנים השונים, כל אחד לפי סוג הסחורה שהוא מעוניין בה, חצר הבתים מלאה חמורים, פרדות, סוסים וכן גמלים, הגמלים, להעמיס עליהם סחורות מחוץ לצנעא, או לפרוק סחורות שהגיעו. היתר הם אמצעי הקשר, בהם מגיעים בני האדם אל מחוז חפצם. המרחק ממרכז הרובע הערבי בצנעא עד לרובע היהודי הוא כששה ק"מ, ולא קל להגיע ברגל.

גם חמָרים שיש להם חמורים להובלת סחורה היו באים לצפות לאפשרות של הובלת סחורות עד צנעא הערבית.

כאמור, בשעה תשע, זרם הקונים גובר, ואז מכוונים אותם אל המחסנים השונים לפי סוג הסחורה המעניינת אותם. לאחר גמר ההזמנה, אם הסחורה מיועדת לרובע הערבי או לרובע היהודי, החמָרים מובילים את הסחורה אל יעדה, ואם ההזמנות

מחוץ לצנעא, אורזים את הסחורה תחילה בחבילות שונות לפי בקשת הקונה. היה לנו עובד קבוע מומחה לאריזה, והוא ארז את הסחורות לפי בקשת הקונה בחבילות קטנות או גדולות.

כשסיים הקונה את ההזמנה, חייב היה ללכת אל המשרד לשם תשלום ורישום בספרים. על פי רוב, אלה שבאים מחוץ לצנעא משלמים במזומן בריאלים "מריה טרזה" או בזהב: סובּרינים. בהם תמונת המלך האנגלי ג'ורג' או אדוארד. חלק קטן של תושבים מחוץ לצנעא קונים בהקפה. תושבי הרובע היהודי ותושבי צנעא המוסלמים על פי רוב היו קונים בהקפה.

המשרד והמחסנים פתוחים עד שעת הצהריים ואז נסגרים, והמבקרים כל אחד פונה לדרכו ולביתו. אם נשארו אורחים, ועל פי רוב היו אורחים, היהודים אוכלים עם בני המשפחה, והערבים — מגישים להם ארוחה לא בשרית, אחרי הארוחה מנוחת צהריים במשך כשעה, הבית שהמה ככוורת מרוב האנשים, נדם, שקט. כל אנשי הבית נכנסים לחדרים לנוח. ברוב הימים, בשעה אחת או שתיים, מגיעות שיירות של גמלים עמוסות סחורות מדרך עיר החוף חודידה מזרחית־צפונית לצנעא, סימן של שיירות אלה, הגמלים צבעם חום בהיר, ומבנה גופם קטן יותר, ואם באו השיירות מדרך הדרום, דהיינו דרך היבשה מעדן. הגמלים גדולים, וצבעם חום כהה ומעמסם כמעט פי שניים מהגמלים המובילים סחורות דרך חדידה לצנעא, גמלים אלה, לעתים פורקים והולכים ריקים, ולעיתים. מעמיסים עליהם סחורות יצוא. רוב הגמלים נטו תמיד להוביל על גמליהם סחורות של משפחת בית חבשוש, כי היה להם סיכוי להעמיס גמליהם — בחזרה — בסחורות יצוא.

יום ששי היה היום שבו היו באים הרבה מוסלמים אורחים, אל המשרד הראשי, יום ששי הוא אצלם יום שביתה. להבדיל מיום שבת שלנו, ולכן יוצאים ביום זה בשעות הצהריים לתפילה מיוחדת, ולביקור ידידים וכדומה. הבאים ביום זה מעורבים: מתווכים, סוחרים, שופטים, פקידים — זוטרים ורמי מעלה, עו"ד המשפחה בשם מוחמד אלחאצרי. ביום זה סבתי ע"ה היתה מחלקת פולים קלויים, אגוזים ולמונים מתוקים, כמעט לכל הבאים. אחדים מהפקידים הממשלתיים באים לבקש גם מתן או הלוואה או חתיכת בד ללבוש או כמות טבק וכדומה, ביום זה באים, יותר מאוחר, אורחים נוצרים שמבקרים את תימן בענינים שונים. אז מזמינים אותם לכיבוד כולל יין או משקה חריף. דבר שניתן — לאורחים נוצרים בלבד — משקה חריף, היה בו מההיתר שלא כתוב, כי בענין זה, קיים איסור חמור לתת למוסלמי אלכוהול, שאסור לשתותו לפי חוקי הקוראן. תמוה בעיני עד היום איך הרשתה המשפחה לעצמה לנהוג בהיתר, דבר שאיסורו חמור ביותר ולוּ לנוצרים. בשלב מאוחר קיבלה המשפחה היתר מיוחד למכור אלכוהול לזרים נוצרים.

זאת ועוד, תמוה בעיני, עד היום, מדוע היה המשרד הראשי מול המטבח הראשי של המשפחה. בו בישלו. אפו, הכינו מטעמים למיניהם, הדבר היחיד שהפריד ביניהם היה קיר של עצים ודלת קטנה, כך שכל מי שרצה לאכול או לטעום

משהו — הדרך אל המטבח קרובה, ואז היה מתקבל על־ידי סבתי בסבר פנים יפות.

עלי לציין מקרה שקרה לפני, אחד השופטים אסר את אחד הבנים שלה. ביום ששי בבקר בביתנו, סבתי נתנה לו מנת מגדנות, אחר זימנה אותו חדר צדדי, ואני מתוך סקרנות, נמשכתי אחריהם. היא בפנים זועפות ובדמעות ובקול בוטה אמרה: "אתה אסרת את בני על לא עוול בכפיו, איך היית נוהג במקרה זה אם היה בנך? דע לך: שופט כל הארץ הוא ישפוט אותך!" אותו שופט נמלט מהחדר בלי שהעז לומר לה מלה. בידעו שהיא צודקת, פרט לכך שנתן הוראה לשחררו, הביע חרטה על מעשהו.

אחר מנוחת הצהריים בכל יום, פרט ליום ששי הולכים אלה שתפקידם בכך, לרובע המסחרי הערבי אשר בעיר צנעא. במרחק של כחמישה ק"מ מהרובע היהודי, למשא־ומתן מסחרי: מכירות, גביית כספים, בירור חשבונות, ועניינים שונים, למשפחה בצנעא, יש משרד בסמסרת מוחמד אבן אחסן, זהו מחסן ענקי ובו מקום ב למשרדים יוקרתיים, הוא נחשב למחסן להפקדות, לאחסנה. מחסן זה קיים דורות רבים, נושא את שמו של זה שבנה אותו ומשמש מחסן לסוחרי צנעא והבאים מחוץ לצנעא. האחראים למחסן נחשבים אנשים נאמנים ובכל סכסוך בעניני מחירים ומשקלות השופטים נועצים בהם. במחסן זה נמצאות כמויות גדולות של כסף מטבע "מריה טרזה" וזהב — הפקדות של הסוחרים שבצנעא ומחוצה לה אצל האחראים למחסן ובמשרדיהם. המחסן שמש כבנק הפקדות ומרכז לכספות. השמירה בו היתה מעולה, וראו בו מחסן בלתי חדיר ובלתי פגיע.

משרדנו שבמחסן זה שימש לייצוג ולמפגשים בין סוחרים, ומקום ריכוז זמני לכסף שנגבה מסוחרי צנעא, בעיקר, עד להעברתו לרובע היהודי שבצנעא. בימים ההם המסחר באפריקה המזרחית ובתימן, נעשה בריאל,הריאל שהתקיים באמצעותו המסחר, נטבע על־ידי מריה טרזה מלכת אוסטריה ערכו 880 גראם בקילו כסף טהור. וכן סחרו במטבעות זהב: סובריונים שהוטבעו ע"י מלך אנגליה ושערכם 24 קראט. מטבעות קטנות בתקופתי הוטבעו על־ידי האימאם: רבע וחצי ריאל, וכן בוקש, 40 בוקשה לכל ריאל.

היה גם נסיון להוציא ריאל של כסף טהור ע"ש האימאם יחיא. מעשה ההטבעה נמסר למרי יחיא אלאביד וחבר עוזרים, אך הדבר לא נמשך. הסיבה לא ידועה. אך נראה לא היתה כדאיות כלכלית בכך.

ראוי לציין, שהשימוש בריאל "מריה טרזה", היה למעמסה גדולה, בכל קג יש 36 ריאל. ביום חמישי, יום הגביה ברובע הערבי, עת היו נאספים אלפי ריאלים, היתה בעית העמסתם ואחסנתם והטיפול בהם בכלל קשה, ומשום זה היה צורך במשרד זה שבמחסן מוחמד אבן אחסן.

כאמור לעיל, שיטת המסחר בהקפה ובמזומן, מה שנוהל בארצות שונות בידי הממשל והבנקים לעידוד הסחר בתעשיה נעשה בתימן בידי הסוחרים, בייחוד אלה

שהיתה להם יכולת לכך. שמונים אחוז מסוחרי צנעא היו קשורים לקניות בהקפה במשפחתנו. חלק מסוחרים אלה או היצרנים קיומם היה תלוי במתן אשראי מצד היבואן או התעשיין וכדומה.

משפחתי, בידעה את הנתונים במצבם של סוחרי תימן, יהודים וערבים, עודדה כמובן מתן אשראי. תוך שיקול נבון וזהיר והתרחקות מסכנות, בייחוד מצבם של הסוחרים היהודים ללא אשראי היה קשה ולא יוכלו להתקיים.

כדי להגדיל את היקף המסחר, ניתן אשראי לכל הסוחרים שנזקקו לכך, וכן לתעשיה: לדוגמה: תעשית הנולים וכן הצורפות, קיומן היה תלוי בחומר גלם ובאשראי.

לא תהא גוזמה להגיד, כי ענף המסחר ברובע היהודי כמעט כולו מופעל על דרך מתן סחורות באשראי ובזה היה תלוי קיומו הכלכלי.

לכן הסוחרים היהודים והערבים ידעו להעריך שיטה זו ודאגו לעמוד בהתחייבותם להחזרת חובותיהם. ונוצר אמון הדדי זה כלפי זה. ולא רק זאת: כמעט מדי יום ביומו סופקו להם על ידינו ידיעות על המחירים והעליות והירידות של כל סוגי הסחורות, כדי שהסוחר ידע איך להתנהג. לא פעם ניתנה עצה טובה, קנה סחורה פלונית סיכוייה לעלות, וכן סחורה מבוקשת לפי שאוזלת מהשוק, וכדומה.

נאמר לעיל, יום החמישי הוא יום הגביה ברובע הערבי, את השווקים מחלקים לפי רשימות החייבים וההתחיבויות הקצובות לשלם. כל שבוע מביתנו יוצאים מספר גובים לפי סדר זה. בדרך כלל רוב הסוחרים מקפידים על התחייבותם, יש מקרים בודדים שסוחרים משתמטים מלשלם, ואז מצבו של סוחר זה נבדק כהלכה, ואם מתברר שהוא משתמט במזיד מלשלם נשללת ממנו כל אפשרות לקבל אשראי ונתבע לדין לשלם. אם מתברר שיש לו קשיים בגלל חוסר שיווק וכיוצא באלה, מאפשרים לו לדחות את התשלום ומנסים לשקמו. משל ערב בנושא זה ואומרים, "דיינה — ידפע לך דיינה"! דהיינו "תן לו אשראי, ישלם לך חובו" ואז משקמים אותו על־ידי מתן אשראי נוסף, ובדרך זו מתגבר על קשייו.

שני מהלכים שונים אלה, עוררו לא פעם תמיהה לאמור: מה השיקולים, שמנחים את נותני האשראי בנידון הזה: האחד — שתוק מגע עם החייב ותביעתו לדין. והשני — מתן אשראי מחדש. התשובה, מה שקובע הוא ספר התשלומים בעבר. כלומר, התנהגותו במשך הזמן ועמדתו ביחס להתחייבויותיו אל בעל החוב.

היה מקרה והגיעו הדברים לבית־המשפט, הנתבע טען בפני השופט כי לתובע יש מגמה למוטטו מבחינה כלכלית ולגרום לו שם רע בציבור הסוחרים, והוכיח כי לחייב אחר שהיו לו קשיים בתשלומים התיחסו אחרת, ולא עוד, אלא שנתנו לו סחורות באשראי חדש, ובזה סייעו בידו להשתקם, השופט רצה לדעת מה השיקולים. הובא לפניו ספר ההתחייבויות והתשלומים, של שני המקרים. השופט ראה לפניו סיבה מוצדקת, לשיקוליה של המשפחה, ואז, הציע לחדש לו מלאי,

ויביא ערֵבים שישלם חובו הקודם תוך חודש ימים. מצבים כאלה הסתיימו בכי טוב, בשל העמדה הגמישה שנהגה המשפחה בנידון. אשראי זה, שניתן ללא ריבית, באמצעותו, היה קיום כלכלי לאנשי המסחר והתעשיה.

נשאלת השאלה, אם ניתן אשראי ללא ריבית, מה היו שיעור הרווח במחירים, כדי שיכסה הפסדים וכו׳. הרווח הרגיל שאין לרדת ממנו היה 20 אחוזים, כלומר לאחר ציון דמי הסחורה בקרן והוצאותיה, מכס הובלה סבלות וכו׳, מוסיפים 20 אחוזים ומוכרים. זהו רווח רגיל ומצוי בשוק בתנאי תחרות.

ביחס לסוגי סחורות עוברות לסוחר. יש סוגי סחורות מנופול של המשפחה ועל שמה, כלומר בית־החרושת כותב, מיוצר עבור הפירמה ״אחים חבשוש״ ולה לבדה, ולא משתנה צבעה וכדומה. כמו כן סוגי סחורות ששיווקן מועט ויבואן או ייצורן בידי המשפחה בלבד, להן מחיר מיוחד, וגובה רווחים שונה. כדאי לציין, שהיו סחורות כמו בושם ידוע שיצרו אותו בצ׳כוסלובקיה עבור ״אחים חבשוש״, בושם זה בשם ״בֻושם חבשוש״. השם מוטבע על הבקבוקים בערבית ובשם הזה עד היום נמכר, וכו׳ הקונים יודעים שזו פירמה יהודית.

אביא דוגמה אחת מִני רבות בנושא האשראי. אחת המשפחות היהודיות מהדרום עברה לגור בצנעא. מקצועה אריגה, לאחר שהסתדרו ושכרו בית. והשיגו נול לעבודתם (עבודה זו היא עבודת היהודי הדרום־תימני), עמדה לפניהם שאלת ממון לקניית חוטים, מצבם היה חמור מבחינה כלכלית, היו שש נפשות בבית ודרושה להם כלכלה יום־יום, משהגיעו לצנעא הגיעו בחוסר כל וסבלו חרפת רעב. אחד הבנים ממשפחה זו פנה אל הדוד מנחם ז״ל. שהיה רכז המכירות, וביקש לקנות חוטים לצורך עבודתו, הוא הזמין כמויות שונות מסוגים שונים, לאחר הכנת ההזמנה למשלוח, ביקש ממנו הדוד מנחם ז״ל לשלם. התברר שאין לו פרוטה בכיסו. תמה הדוד ושאל אותו, איך הוא מעז להזמין כמות גדולה בלי שיסביר מצבו וכן לעמוד על המקח. הקונה, ענה במשפט ששיכנע את הדוד מנחם ז״ל: ״אתה רוצה שהמשפחה שלי תסתובב בבתים לבקש פרוסות לחם למחיה, בעת שאני יכול להתקים ממקצועי״, נימוק זה שיכנע!

דבר זה קרה ביום הששי אחר הצהריים, ובהיות ודוד מנחם ז״ל וכל אנשי הבית — אינם אוהבים לפתוח בעסקים לפני קבלת שבת, ואין זמן רב למשא־ומתן, הסתיים הענין בזה: שהעמיס הסחורה, ונתן לו אשראי, שהמטרה שלו לאפשר לו ולמשפחתו קיום:

לענין זה היה המשך ביום שִשי הבא, שוב בא וביקש סחורה נוספת באשראי, והסביר לדוד מנחם ז״ל כי הוא בעיצומה של עבודה למלאת הזמנה — לאריג — שקיבל מאחד הסוחרים, למרות מצבו זה, שוב ניתן לו עוד אשראי. ואכן, משפחה זו הסתדרה והתבססה במקצועה בענף זה והתקיימה בכבוד.

במקרה זה, ובמקרים אחרים, אשראי ראשוני זה תמיד היה נתקע, וכל מה ששולם היה האשראי הנוסף.

בשנים טובות בהן ירדו גשמי ברכה ויבולים טובים המצב הכלכלי משתפר. ואז, החזר חובות וכו' נעשים יותר קלים. ואם ח"ו החמיר המצב ואין גשמי הברכה, המסחר נעשה קשה מאוד. לכן, עיני כל תושבי תימן נשואות אל השמים, לתת מטר ארצם בעתו, כי עיקר הכלכלה בנוי על החקלאות וברבות הגשמים, רבו הטובות.

ראוי לציין, כי לקשר עם המסחר הקמעונאי נתנה משפחתי חשיבות מרובה, ועודדה אותו, כי דרכו, ניתן להגדיל מאוד את מחזור המסחר. יחס־זה, ניתן לסוחרים הקמעונאים הנמצאים בצנעא.

ניתן גם יחס מיוחד לסיטונאים בצנעא ומחוצה לה. לאלה ניתנים מחירים יותר נוחים, בהתחשב בעבודה כי הם קונים כמויות גדולות, ומשלמים סכומים ניכרים בעת הקניה, וכן בעובדה כי הם גם משווקים לקמעונאים. וגם לצרכנים גדולים, וגם מייצרים בגדים מוכנים וכדומה.

חשוב לציין, הסיטונאים שבאים מחוץ לצנעא, יהודים או ערבים מתקבלים בכבוד רב, וביחס של הערכה, כי קודם כל הוא אורח וגם כדי שתהא לו הרגשה, שהוא ממלא תפקיד חשוב בקשריו המסחריים עם המשפחה. ולא רק זאת. מארחים אותם בזמן שבתם בצנעא, בהנאה וברצון.

לסיכום, המשפחה פתחה, ותמכה באשראי המסחרי של הענף סיטונאות וקמעונאות, תוך ידיעה והכרה, כי הצלחת העסקים, תלויה בשני מתווכים אלה, הסיטונאי והקמעונאי, שתפקידם להיות החוליות המקשרות בין היבואן לצרכן.

בכל שנות המסחר, היו סכומי אשראי גדולים מושקעים בשני ענפים אלה, ובלבד לקיימם ולעודדם.

מעניין לציין, כי היתה מודעות מספקת והערכה רבה למתן האשראי בקרב האחרים והציבור, אביא כאן סיפור מפיו של דוד טוב, הי"ו. אחד הסוחרים היהודים יוסף כלף, ששמו הלך לפניו, היה בעל עסק ב"שוק אלמלח" אשר ברובע הערבי, חנות זו, היתה יוקרתית מאוד, רוב לקוחותיה היו תורכים מפקידי הממשל התורכי וכו' וערבים מקומיים. כשהוכרחו התורכים לעזוב את תימן, הורע מצבו וכל התהילה שצבר כסוחר מוצלח וחסכונותיו עמדו לרדת לטמיון, בשל אי יכולתו לקיים התחייבויותיו, סוחר. זה שנחשב לבעל חנות מוצלחת, היה נבון, ונקט צעד חשוב, הוא התיצב בפני הסבא סלימאן ז"ל בבקשה ועצה. וספר המצב וסיבותיו. וביקש לא ללחוץ עליו לשלם, כי הוא חייב חוב גדול ולא יוכל לעמוד בו. הסבא, שהעריך מצבו אמר לו קודם היפטר מחובות קטנים וביקש מהבנים בניגוד לדעתם, שימשיכו לתת לו מעט סחורות באשראי ויגבו את חובו הקודם אט־אט. הסוחר, בתבונה סילק חובותיו הקטנים, צמצם קניותיו ועסקיו ויצא שלם מהמצב. הוא השתחרר מהמצוקה שהיתה גורמת לו התמוטטות ואבדן חיים ממש. ונשאר חייב תודה לסבא על עצתו ועל עזרתו לו בשעת מצוקה!

ראוי לציין, כי ענף מהמשפחה, סעיד וסלימאן חבשוש גרו ב"בני אלעואם" —

משפחת חבשוש

עיירה, במרחק של ששה ימים הליכה ברגל מצנעא, עיירה זו היתה מרכז אזורי שהיה מבורך במטעי הקפה הרבים שממנו התפרנסו כל יושבי־האזור.

ענף משפחה זה, סיפק לאנשי המטעים, וכן לחקלאים אחרים, כל אספקתם במשך השנה, עד היבולים, ונתן אף מפרעות כספיות. משפחתנו היתה מוכרת לחקלאי ללא תיווך ישר. וקונה ממנו ישירות. והכל על בסיס מחירי השוק. בשנים שהיו רזות לחקלאי היה צורך להמשיך במתן אשראי, ואילו בשנים שהיו טובות לחקלאי. שילם את כל חובותיו ואם אינו נצרך לכסף, השאיר את הכסף אצל המשפחה.

יבולי הקפה, אשר נאספו באזור זה, נשלחו לחודידה. עיר־נמל כדי לייצאו משם מחוץ לתימן, כך נמשך מסחר זה עשרות בשנים. כמו כן יוצאו מוצרים אחרים: שומשמין, דוּרה, עורות וכו׳.

חשוב להכיר שוב, בכל מערכת מתן האשראי, לא היו מחייבים ריבית וללא אבק ריבית, כי דבר זה אסור באיסור חמור הן על היהודים ועל המוסלמים. בזמן חישוב עלות הסחורה נלקחו בחשבון העלות וההוצאות, בלי עלות האשראי של הכסף, כך, שלמעשה שמחיר הסחורה היה נמוך. ואם האשראי ניתן לתקופה מסוימת למעשה נמכרה הסחורה כמעט ללא רווחים, לפי חישוב זמננו.

חלוקת התפקידים בתוך המשפחה היתה בצורה זו: רשם קופה, מנהל חשבונות, מנהל מכירות, גבאים. ייצוג ציבורי ומסחרי ויחסי ציבור, מזכיר לכתיבת המכתבים. ייצוג בבתי־המשפט יחד עם עו״ד קבוע. שליחים מסחריים, בתימן ומחוצה לה, קניות לצורכי הבית ועוד.

החלטות חשובות מתקבלות בערב. בשעות הערב, לאחר תפילת מנחה וערבית ולימוד תורה, מתאספים כל האחים וכל אחד מוסר דו״ח ממה שעשה. ומסכמים מה שיש לעשות: הזמנת סחורות, תשלומים, משלוח סחורות. ומשלוח כספים לעדן, לצורך המשרד, המייצג את העסקים שם. קניות סחורות יצוא. עשיית חוזים והתחייבויות מסחריות, מתן אשראי או דחייתו, תשובות למברקים שנדחו להחלטה בערב, וכדומה. בישיבות אלה, של שעות הערב, מתעוררים ויכוחים ולפעמים קולניים. אך לבסוף מסכמים, לאחר דיון נוקב ופועלים לפי זה.

קניית כלי נחושת וברזל מהתורכים

בשנת 1918, סמוך לצאת התורכים מתימן החליט הממשל התורכי למכור בהדרגה את כל הרכוש שהיה להם בתימן.

היו להם סירי נחושת ענקיים — שהיו מבושלים בהם לצבא, וכן מגשים וכלים שונים מנחושת — ורצו למכרם. כלים א הוצעו למכירה אף איש לא התעניין לקנותם כי הכמות היתה גדולה וההשקעה גדולה — ותועלתה בספק.

משפחת חבשוש

סבי, היה בקי בערך סחורה זו בתור חומר גלם, וכמוצרים מוגמרים. הוא ידע זאת, משום שעסק בתור חרש נחושת בצעירותו.

לאחר משא ומתן עם האחראים למכירה, קנה מידי התורכים, את כל הכמות. כששמעו הערבים שמקצועם בכך שחבשוש קנה את הנחושת, ליגלגו ואמרו הוא קבר את כספו.

כשקיבל את הסחורה, מיינה לסוגים שונים כבעל מקצוע, והכניס בכלים אלה שינויים שונים על־ידי בעלי מקצוע. הוא הוציא את הכלים למכירה לשימוש הצבור, והיתה דרישה עצומה לכלים אלה.

בעלי המקצוע בתעשיית הנחושת, הצטערו צער רב על שנשמטה מידיהם עסקה זו, ועל חוסר ראיית הנולד שלהם וכן על לגלוגם על סלימאן חבשוש.

אכן, צדקו על צערם, כי הם היו צריכים לקנות סחורה זו מחבשוש, ולשלם טבין ותקילין עבורה.

באותו זמן הציעו התורכים מקלות של ברזל הינדואן בכמות עצומה מהעודפים שהיו להם.כשנערך המכרז לא היה מי שיתעניין בו, פרט לסבי סלימאן. במחיר שהציע, זכה וקיבל את הסחורה.

כעצת יתרו למשה ייעץ ידיד לסבא

הסבא סלימאן ז״ל לא קירב את בניו לעסקיו פרט לבנו אבי אהרן ז״ל, ותמיד נהג לרכז את העסקים בהנהלתו, דבר שהכביד עליו מאד.

ידידו, מנהל בנק עותמאן, שהיה הבנק המרכזי בחודידה ושביקר בצנעא, ראה מצב זה, וחיכה להזדמנות נוחה להעיר לו על כך.

באחד המפגשים אמר לסבי: רצוני להעיר לך על דבר חשוב בפיתוח עסקיך: יש לך בנים טובים שיכולים להיות לך לעזר רב כדי לפתח עסקיך ומשום מה אינך נעזר ביכולתם. סבי ענה לו: יש לי שיטה משלי, תחילה אני שולח את בָּנַי לעסקים עצמאיים. וזה, כדי שיקנו נסיון בעסקים, כי אין חשוב מנסיון, ואחר כך אני משלבם בעסקים.

ואכן, נהג כאמור ביחס לחלק מבניו, פתח להם עסקים ונתן להם אשראי ככל הסוחרים, וגבה מהם כספים כל שבוע ככל הסוחרים. הוא הקפיד על ניהול עסקיהם בהגינות וביושר, והעיר הערות קשות לעושה שגיאות. מנהל הבנק הסכים אתו. שמה שהוא עושה זהו הדבר הטוב.

שיחה זו, דירבנה את סבי ז״ל, לשלוח את בנו אבי אהרן ז״ל, לעדן בשנת 1915 — סמוך למלחמת העולם הראשונה — לפתוח סניף בעדן ולנהלו שם.

שליחות זו ופתיחת סניף בעדן היוו גורם חשוב לפיתוח עסקי המשפחה. וזינוק לקראת העתיד.

מכירת טומבאק בהקפה

למשפחת שוכאני מכרנו כמות גדולה של טומבאק בתנאי אשראי של תשלום מאה ריאל לשבוע. הנוהג היה, שיום אחד בשבוע הוא יום הגביה, וזה קבוע: ביום חמישי אצל המוסלמים, ויום ששי אצל היהודים.

בשבוע הראשון פניתי אליהם ושלמו. וכן בשבוע השני. בשבוע השלישי פניתי אליהם ורצו לתת לי מחצית הסכום, דהיינו חמישים כסף. סירבתי לקבל.

הסדר הוא, שהגובים מטעם המשפחה, היו מתחלקים לאזורים שונים בשוקי צנעא, ולכל אחד נתנה רשימה: שם החייב, וכמה לגבות ממנו.

מאחר ומשפחת שוכאני הציעו לי מחצית הסכום שצריכים לשלם, סירבתי. הייתי צריך למסור דו"ח מידי. וכך אמנם עשיתי: הודעתי לאבי אהרן ז"ל שפיקח על הגביה בכללה. אבי ז"ל אמר לי, טוב שלא קיבלת הסכום שרצו לשלם. והוא פנה אליהם אישית, אך הם סרבו לשלם אחרת ממה שרצו.

ביום הראשון תבע אותם למשפט באמצעות עו"ד של המשפחה, מחמד אלחאצ'רי לדין אצל השופט החשוב אלסייד זייד. טענת אבי ז"ל: "החזירו את הסחורה או תשלמו לפי המוסכם". השופט פסק שעליהם לשלם לפי המוסכם ונתן להם ארכה. אולם הם עמדו בסירובם. לכן אסר אותם כדי לכוף עליהם את בצוע פסק הדין.

עורך דינם של הנתבעים תבע את העו"ד שלנו ואת אבי אצל שופט אחר, אלסייד עלי אלעמרי, וזה אסר את אבי ז"ל ואת העו"ד שלנו.

אחיו של העו"ד שלנו פנה בקובלנה לאימאם יחיא לאמר: "מנהובין ומחבוסין"! כלומר "נשדדנו ונאסרנו"!

האימאם זימן את השופטים אלסייד זייד ואלסייד עלי אלעמרי, לבירור הענין אצלו, וכן זימן את התובעים ואת הנתבעים.

האימאם פנה לשופט אלסייד עלי אלעמרי, לשאול, מפני מה עצרת את האנשים האלה. ענה: "תפקידי לשפוט בין היהודים למוסלמים. וכן בין היהודים בינם לבין עצמם ובשל פנייתם לשופט אחר אלסייד זיד הענשתים"!

האימאם שלח את השופטים, וביקשם ללכת. ודרש מהתובעים והנתבעים ללכת לבוררות בין שני סוחרים חשובים בשוק המסחר: עסלאן וגמצאן. הבוררים פסקו שיש לשלם לפי המוסכם, וכך היה!

בדרך כלל הסוחרים קיימו את המוסכם ביחד לתשלומים, כדי לשמור על קו אשראי להבא, כי אחרת מאבדים את האשראי שמקבלים במשפחה ונוצרים להם קשיים גדולים בעסקים.

אובדן חמור נושא סחורה
שולטאן לחג׳ והשבועה

אברהם צאלח, חמָר לפי מקצועו, הגיע לעדן עם כחמישים עולים ואנשים חולים שבאו להתרפא בעדן. כשעמד לשוב לצנעא, ביקש ממני סחורה — מעמס לחמוריו — להובילה לצנעא, בהיות ומזה הוא מתפרנס. התחשבתי אתו והכנתי לו חבילות סחורה מעמס לכל חמוריו, למרות הקשיים שבדבר.

מעדן: נסע ללחג׳ בדרכו לצנעא. בלחג׳ שלט אז שולטאן לחג׳ בשם עבדלא כרים. בדרך מלחג׳ לגבול התימני, אבד חמור או נגנב, ועליו מעומס סחורה בסכום של 2500 ריאל. אברהם הנזכר התעכב במקום לחפש את החמור נושא הסחורה ולא מצאו. החליט לחזור לעדן להודיע לי, ואני ביקשתיו שימשיך בנסיעתו ואני אדאג לחמור ולסחורה שאבדו או נגנבו.

נסעתי מעדן ללחג׳, ופניתי לשולטאן לחג׳ שימצא החמור וסחורתו, כי אבד בגבול שלטונו, או ימצא הגנבים ואני אתבע מהם. המשא־ומתן עם השולטאן נמשך זמן רב ולבסוף היה משתמט מלענות לי. יחסו זה אל הענין ואלי הרגיז אותי. שלחתי קובלנה לאימאם לצנעא ובו סיפרתי על המקרה והתנהגות שולטאן לחג׳ כלפי. האימאם כתב על השוליים של הקובלנה שלי בלשון זו "אחי המכובד, ראה לטפל בענין חבשוש, ומיד". והמשיך במשל הידוע: "מאן גבאהא חמאהא", דהיינו מי שגובה מכס חייב בשמירה". מסרתי לשולטאן לחג׳ את תשובת האימאם לקובלנה שלי ותבעתי פתרון. פנייתי לאימאם הרגיזה אותו, ולמעשה היה צריך לשלם לי או להחזיר את הסחורה והחמור, ביחוד לאחר פניית האימאם.

אך הוא ביקש שבועה, שתמורת הסחורה היא הסכום שנקבתי. אני הסכמתי להישבע, המורי של לחג׳ הזמין אותי ליום הששי לבית הכנסת עם נציג השלטון. הוציא שמונה ספרי תורה שהיו בהיכל. והשביע אותי. קיבלתי כספי ובזה חוסל הענין.

אך חששתי שישתבשו הענינים בינינו, וינקום בי בדברים אחרים. כי הוא השליט באזור ובידו לעשות הכל. לכן צימצמתי את משלוחי הסחורות דרך לחג׳, דבר שגרם לשלטון לחג׳ הפסד מכסים. והוא חש זאת מאוד.

באמצעות אחד הידידים המשותפים לשנינו זימן אותי אליו לארמונו בלחג׳ לשיחה, ואני נעניתי.

פתח ואמר: אני יודע שאתה צימצמת את משלוח הסחורות דרך לחג׳ ואתה

משפחת חבשוש

מעמיס סחורות דרך הים. אני יודע היקף מסחרכם הגדול, ומוכן לתת לכם הנחה במכס בתנאי שתרכזו את כל משלוח סחורותיכם דרך לחג׳. הבטחתי לו שתהא מצדנו השתדלות להצעתו שלא לשלוח בדרכי הים. ובינתיים ביקשתיו שיתן הוראה למכס בנידון. וכך היה, איך נאמר מכבר: ״מעז יצא מתוק״.

עלילות שווא על האחים חבשוש

רבים מערביי תימן, ובייחוד מתושבי החלק הדרומי, עובדים מחוץ לתימן. מגיעים עד אנגליה פורט סודאן וכדומה. עוסקים בשרתות ובעבודת נמלים: סבלות, סווארות וכדומה.

עובדים אלה חוסכים כסף משכרם ושולחים מחיה לקרוביהם: — הורים, נשים, בנים, בנות וכדומה שגרים בתימן.

משפחתנו היתה כמעט היחידה שעסקה בהעברת כספים מחוץ לתימן ואל פנים תימן, בעיקר על־ידי משרדנו בעדן.

רוב הכספים היו מגיעים אלינו ישירות על־ידי העובד עצמו או בהמחאות בנקאיות, וכן על־ידי באי־כוחם של העובדים, שיש להם משרד בעדן וכדומה.

כל עובד שמגיע לעדן בדרכו לתימן היה מפקיד כספו במשרדנו שבעדן, ומקבל המחאה על צנעא ישירות או על הסניפים שלנו במרכז אחר בתימן. העובד היה עושה זאת משני טעמים. א. כספו היה במטבע חוץ. שאינו הליך בתימן. במקומו הוא מקבל ריאלים — (״מריה טרזה״ מטבע הליך בתימן) ב. בטוח מסכנה בדרכים. אותו התהליך היה עובר מי שרצה לנסוע מתימן או בא אליה. ג. כספו בטוח בידי אחים חבשוש.

כשמגיע לצנעא או למרכז אחר משלמים לו על ההמחאה בניכוי מס ממשלתי בסך שנים־עשר אחוזים, את המס מעבירים למשרדי האוצר. הכל נרשם ומאושר בספרים על־ידי קבלות מתאימות. מנהל האוצר והמכס הוא היה המפקח על ביצוע מס זה, שמו היה מוחמד אלכותף, מוצאו מתורכיה ונשאר לעבוד בשירות האימאם לאחר צאת התורכים מתימן, מצב זה נמשך עשרות בשנים ללא עוררין וללא חשדות כלשהם, למרות זאת. שמרנו על מסמכים והספרים של מס זה, בהם היו מרוכזים סכומים גדולים ששולמו לאוצר המדינה.

קבוצה של ששה ערבים באו אלינו לצנעא, עם המחאות בידיהם מסניפנו בעדן, הם דרשו תשלום מלא , בטענה כי שילמו מס כבר בעדן. כשנשאלו, ואיה הקבלות של תשלום המס, טענו כי האחראי בעדן לא נתן להם קבלות, והבטיחם כי יסתדרו בלי קבלות. אנחנו סירבנו לשלם. הם פנו עם הסיפור שלהם, לחסין מטהר, אחד מפקידי האימאם החשובים ומבכירי מזכיריו. וזה, תחת שיזהיר אותם להתרחק

מהעלילה. עזר להם לרקום העלילה, במגמה לסחוט כספים ממשפחת חבשוש, ולגרום צרות!

לכן, יעץ להם לפנות לאימאם, וכולם יעידו בפניו ששילמו והוא יכשיר את הקרקע למזימתם.

ששת הערבים פנו לאימאם, וסיפרו לו תוך שבועות ואָלות, את אשר זממו.

האימאם התרשם מסיפורם ואחידות טענתם. וקצף מאוד: צעק: "הייתכן, ש"חבשוש" יגזול את אוצר המדינה? וסיכם בפני יועציו: ביניהם חסין מטהר, לפעול במהרה ובכל התוקף, למען יראו וייראו.

את ששת המתלוננים ציוה לעצור בבית־הסוהר "אלקלעה" עד שיתבררו הענינים. כמו כן ציווה להביא מיד את כל ספרי החשבונות של משפחת חבשוש. וכן לאסור ולשים באזיקים את אבי אהרן ז"ל, בכיר האחים חבשוש.

מעשה זה קרה בחול־המועד סוכות, עת אבא ישב לאכול עם המשפחה ארוחת צהריים, שמח וטוב לב היה בחגו. ופתאום באו לבית חיילים ופקידים באופן מפתיע בלי שהודיעו לו במה הענין, רק שיש צו להעמיס הספרים ולאסור את אבי אהרן זצ"ל.

לאחר שהעמיסו מאות הספרים על גמלים שבאו אתם ביקש האחראי לביצוע הפקודה עלי עיסא מאת אבי להילוות אליו.

סבתי נ צָרה, זכר צדקת לברכה, משכה את עלי עיסא לחדר השני פנימה ושאלה אותו. מי שלח אותך, ומה פשר הבהילות הזאת והמעצר של בני אהרן ז"ל ביום החג. אמר לה, הפקודה ישר מהאימאם יחיא, אמרה לו, לך תגיד לאימאם: מאוד מצער שבאים לעצור אדם ביום חגו. ותגיד לו עוד, אם בני אשם ישא בחטאו. אם זו עלילה — וכך אני מאמינה — אזי דמעתי תלך לבורא עולם, ותעניש המתנכלים, והוסיפה תגיד לו להיזהר מדמעת אם!...

מאסר ראש המשפחה ולקיחת הספרים, הפכו לנושא מרעיש ומרכזי כל תושבי צנעא יהודים וערבים, וכן חוץ לצנעא. חלק מהערבים שמחו, היהודים היו שרויים בתוגה בשל כובד האשמה והחשש שאם יתאמתו החשדות יתנכלו ליהודים. ויצביעו עליהם כעל גונבים וחותרים תחת הממשל המוסלמי. הערבים תושבי "אלבלקה", שכונה הקרובה לרובע היהודי, תיכננו נקם ביהודים.

משפחת חבשוש, אוהדיה היהודים והערבים, התגייסו למשימה שפירושה מאבק נגד המלעיזים ובראשם האימאם יחיא, ונגד המעלילים למיניהם. תוך מגמה להוציא לאור צדקת המשפחה, שהיא, צדקת כל הקהילה היהודית, שאם תימצא ח"ו משפחת חבשוש אשָמה תיפול האשמה על כל היהודים. ובצאת צדקת המשפחה לאור תהא לזכות כל היהודים, בחינת מה שאמרו חז"ל: "כל ישראל ערבים זה לזה".

עוד באותו יום, דודי סעיד התיצב בפני האימאם, ואמר לו בהתרגשות שאין לו

משפחת חבשוש

מה לחפש בספרים של המשפחה, ולא לעצור את ראש המשפחה. ענין זה התבשל על־ידי חסין מטהר תוך מגמה לא טהורה וטובת הנאה, ראש האוצר והממונה על המסים שנוכח בשיחה זו. אמר לאימאם, אין מה לחפש בספרי משפחת חבשוש.

בד בבד כשהלך הדוד סעיד לאימאם, הלכו מהיהודים אברהם הבה שרעבי וסלימאן אלכסאר אל חסין מטהר המסייע ועושה הנבלה ומעליל העלילה. וביקשו ממנו לכבות את הדליקה שהבעיר הם נתנו לו חבילת בד משי יקרת ערך. הוא הסביר להם שלא די בכך ומחכה שיביאו לו עוד 500 ריאל לסידורו של הענין. הכוונה שלו, שיטען בפני האימאם ששת האנשים הם שקרנים ומעלילים ויחבשו אותם בבית־הסוהר.

אחד המוסלמים מידידי המשפחה וידיד אישי של אבא אהרן ז״ל ואחד מגדולי השייכים בתימן, אלנקיב שריאן שמו, שהיה במעצר חודשי בצנעא — מכובד מאוד בפני האימאם. מוקיר חכמתו ומעריכי אישיותו. כשנודע לו שאבי נאסר ועל מה, התיצב בפני האימאם. ודיבר אתו בכעס, אמר לו: ״באתי להתערב ביחס למאסר אהרן חבשוש והחשדות במשפחתו שהם חביבים עלי באלהים יותר מבני! — ביטוי זה לא רגיל אצל המוסלמים לַדמות יהודי לבני מוסלמי — לבי כואב שאתה פוגע בהם ושלא בצדק״, האימאם הופתע מעָצמת תרעומותו ודיבורו של אלנקיב שריאן. פנה אליו ואמר לו: ״עד כדי כך אתה אוהבם?!״ ״כן, אדוני האימאם״, ענהו, ״אתה עוד תצטער על פזיזותך, מיד תזמן את מזכירך חסין מטהר, וערוך חיפוש בביתו, ותחקור אותו, ותדע על הנבלה שנעשתה למשפחה חשובה זו״.

בינתיים נודע דבר מעצרו של אבי ז״ל למוחמד בנו של האימאם יחיא, מושלה של חודידה. מוחמד היה בין ידידי המשפחה. איש גומל חסדים, נאור, שכספיו ועניניו התנהלו על־ידי המשפחה.

מוחמד כתב שחרור לאבא ז״ל מבית־הסוהר והלך לאביו שיחתום עליו, משום־מה נפל כתב השחרור ומי שמצאו מסָרו לאימאם, תמה האימאם ושאל את בנו מוחמד, ״מי כתב את השחרור הזה?״ ענה לו: ״אני כתבתיו, כדי שתחתום עליו. ותשחרר את חבשוש, כי עשית משגה כלפיו, ענין זה תוכנן ע״י חסין מטהר״. והוא יצא ובידו השחרור חתום לאבי אהרן ז״ל.

מיד, נשלחו שוטרים להביא את חסין מטהר, ולערוך חיפוש בביתו, ואכן, הדברים הוכחו כי זו עלילת שווא, וחסין מטהר סולק מתפקידו וחבילת הבד שקיבל הוצגה במקום מרכזי בארמון כדי להוקיע את מקבלי השוחד.

האימאם קרא לדודי סעיד שבא לקבל את השחרור ואמר: ״תגיד לאמך שהגיעו אלי דבריה״. ואכן: ״האימאם ואגבה אלדעה״. דהיינו ״האימאם ראוי לברכות!״.

לאחר שנרגע והתברר שנרקמה עלילה, החליט האימאם להחזיר את הספרים כולם, פרט לספרי ההמחאות שדרשנו כי ייבדקו. כדי להסיר כל רינון דברים ולזות שפתיים. האימאם זימן את אלסייד חסין מרדאע — אשר למד עברית אצל מרי יחיא

משפחת חבשוש

אלקאפח ז"ל — והלה לימדו ערבית — והטיל עליו לבדוק את הספרים הנוגעים להמחאות. ואכן, בדק והשווה הקבלות של האוצר במשך עשרות שנים ולא יכול היה למצוא כל דופי. בסיום — ציין באירוניה כלפי האימאם — הלוואי והיו לך על כל אחד מאתנו, ספרים מסודרים כמו ספרים אלה.

לאחר מקרה זה, שלחה משפחת חבשוש, קובלנה לאימאם יחיא לאמור: רבים הפקידים שמתאנים וגורמים צרות למשפחה תוך מגמה לקבל טובת הנאה. האימאם הוציא צו, שמכאן ולהבא כל דבר וקובלנות שיובאו על־ידי הפקידים כלפי משפחת חבשוש אין להן תוקף, רק דברים שנכתבו על־ידי וקיבלו אישורי הן בעלי תוקף.

ששת המתלוננים המלעיזים נאסרו לתקופה ארוכה.

אכן. התקיים: "מעז יצא מתוק". או: "עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל".

אלשיך יחיא אלחמדאני

אלשיך יחיא אלהמדאני, אישיות נכבדה שהוכתרה בשם: שיך, דהיינו: הנשיא מוצאו משבט המדאן הידוע. בצעירותו נסע לעבוד. מחוץ לתימן בנמל בסודאן, שהיה אז בידי הבריטים. הוא גילה חריצות רבה בעבודה, בארגון, ובניהול העניינים, כך שבאחד הימים נהפך לספק עובדים. לנמל ולאניות שפקדו אותו.

משנעשה ספק לעובדים, התקשר עם תימן והיא סיפקה לו את העובדים. בכל כמות שרצה. משעה זו, נעשה פטרונם, כך שהוא ספק להם רשיונות כניסה לסודאן ורשיון עבודה. והלוה להם הוצאות הדרך, ומשהגיעו, דאג להם למקומות מגורים, וליווה אותם בשלב הראשון לכניסתם לעבודה.

תמורת מאמצים אלה קיבל מנותני העבודה אחוז מסוים, וכן מהעובדים, דבר שאיפשר לו לפתוח משרד מסודר בפורט סודאן. לקבלת עבודות אף מחוץ לנמל.

חלק מעובדים אלה, חסכו כספם אצלו, וחלק חסכו בעצמם. לקראת החגים היו שולחים תמיכה לקרוביהם בהמחאות, או בשובם של עובדים אלה היו באים עם המחאות. או היו מקבלים ממנו המחאה למשרדנו בצנעא. בריאלים "מריה תרזה" — כסף עובר לסוחר בתימן.

לאלשיך יחיא אלהמדאני הנזכר היה חשבון אצלנו בצנעא עובר ושב, כיתר האחרים. במשך השנה היו מגיעות ממנו המחאות כספים, העברות, צ'קים, בנקנוטים, לזכות חשבונו. לדבריו "עדיף לו להחזיק אצלינו בכסף ריאלים מצלצלים שהוא מכיר אותם. מאשר כסף ניירות בחשבונות בנק בסודאן.

משהיה נצרך להעביר לבעלי החסכונות את חסכונותיהם. היה מעביר המחאות דרך משרדנו בצנעא מחשבונו. המדובר, בסכומים גדולים. ולמשך תקופה ארוכה. גם

יתר העובדים שעבדו תחת ידו ושחסכו בעצמם, היו באים עם המחאות בנקאיות ומוכרים אותן למשפחה.

ההמחאות שהיו בידי האנשים שהיו גרים מחוץ לצנעא במרחק מסויים לא היו צריכים להגיע לצנעא. הם יכלו לפנות לבא־כוח של המשפחה הקרוב ביותר ולפדות את ההמחאה, היו גם הוראות בכתב שניתנו למשפחה לשלם לאנשים שונים. ההוראות היו מועברות אל בא־כוח המשפחה הקרוב. כדי לשלם את הכספים לבעל ההוראה המיועדת לו.

מוחמד צאלח מהעיר רדאע

לאלשיך מחמד צאלח מעיר רדאע היה משרד בשכונה הסמוכה לעדן הנקראת "אלמעלא". משרדו עסק בעידוד עובדים, בעיקר ממחוז רדאע. אל הנמלים בקרדוף שבאנגליה ותריסת שבצרפת. אלפי עובדים היו נשלחים לשם. תפקידו היה לסדר להם לפי דרישה מאנגליה, רשיון כניסה ורשיון עבודה, וגם דמי נסיעה והוצאות ראשונות, ולשלחם מעדן, למקום העבודה.

מוחמד הנ"ל היה נותן הוראות משרדנו בעדן לשלם לקרובי העובדים סכומים גדולים. על ידינו בצנעא. והיה משלם סכום מסוים. ועל פי רוב היה משאיר סכומים מסויימים חוב אצלו. אנו היינו משלמים לפי הסכום ששילם. ובינתיים לוחצים עליו לשלם היתרה. ומסבירים לו ומזהירים אותו לכלכל מעשיו בתבונה, כי עיכוב בהשלמת הסכום, יגרור עיכוב בתשלום הוראותיו על צנעא, כך שהיה משתדל לשלם. מצב זה נמשך שנים רבות. ותמיד היו בעיות. והבעיות גדלו משנה לשנה, למרות אזהרותינו! באחד הימים נותקו העסקים אתו בכלל! לכן, הוחלט לברר ביסודיות מצבו, התברר כי הוא קנה בעיר רדאע אדמה ובנה עליה בית ומסגד, וחפר באר ונהג בפזרנות ובהוצאות גדולות שלא תאמו את הכנסותיו. כמו כן חלק רב מהעובדים שלחו אלינו ישירות את ההעברות לקרוביהם. כנראה ידעו או שחשדו במצבו.

באחד הימים בא, כדרכו, למשרדנו בעדן ונתן הוראות לשלם לקרובים בתימן. נתן סכום שאינו תואם את ההוראות וקטן בהרבה. לאחר בירור עם צנעא נאמר לו למחרת יום, כי הסכום שהכניס חלקו יכסה חובו בפיגורים והיתרה תשלום לחלק מבעלי ההוראות. ועליו לדאג לשלם את יתר הסכום. דבר זה הרגיז אותו מאוד, הוא טען, אתם תחסלו אותי, לאחר התערבות סוחרים בעדן, הוסכם שיש להשלים את תשלומי ההעברות, בתנאי שישעבד רכושו ברדאע.

הדבר נודע במהרה, למרות הסודיות שבדבר. והעובדים שהיו מעבירים כסף דרכו, חדלו לעשות זאת. ומצבו הורע עוד יותר. התברר, שאמנם קיבל כספים מהעובדים ולא היה מסוגל לשלמם, ונשארו תקועים הם וקרוביהם אצלו.

המענין, תמיד ציין: האחים חבשוש הם שסייעו בידי לגדול, לו הייתי שומע בעצתם: ו"לכלכל מעשי בתבונה", לא הייתי נופל בעסקי!... ובשמי הטוב!...

משפט אצל האימאם בגין קנית סחורות בחודידה

בסמוך לכניסת האימאם לצנעא, דהיינו בשנת 1919, רוב הסוחרים היהודים והמוסלמים חששו מאי יציבות. במשטר וחדלו להזמין סחורות ולייבאן. ומה שהזמינו, בעיקר מסוחרי חודידה ביטלו. במברקים בהולים ודחופים. סלימאן ז"ל, לא היו לו חששות. הנחתו היתה, כי האימאם יחזיק מעמד. לכן, המשיך במסחר רגיל והזמין סחורות רבות מיבואני חודידה.

כשהגיעו הזמנות סבי לסוחרי חודידה, שלחו לו אותן סחורות שהזמינו סוחרי צנעא וביטלום. ובאותן האריזות שהיו מוכנות ושהיו מסומנות בסמל מסחרי שלהם, סוחרי חודידה מחקו הסימון הראשון, ושמו סימן מסחרי חדש על האריזות הקיימות. ושלחו הסחורה לצנעא.

עם כניסת האימאם לצנעא ויציאת התורכים התיצב המשטר, והאימאם החזיק ביד חזקה את ניהול הענינים ותוך מספר שבועות חל שינוי בבטחון ובהפעלת החוק. אף המצב הכלכלי הוטב. ימי החגים של הערבים התקרבו ובאו, והיתה תנועת מסחר טובה. היחידי שהיו בידו סחורות היה סבי ז"ל. בינתים נודע לסוחרים כי חבילות הבדים שהגיעו לצנעא, לחבשוש, היו מסומנות בסימוניהם ונמחקו והושמו הסימונים המסחרים של משפחתנו.

הסוחרים פנו לאימאם בקובלנה שנעשתה קנוניה בין חבשוש לסוחרי חודידה, שמכרו לו סחורה המיועדת להם. והאסמכתא — הסימונים המחוקים שעל השקים והחלפתם בְּסימון חבשוש. האימאם הורה לעכב את מכירת הסחורה עד לבירור.

סבי לא קיבל החלטת האימאם ועירער על כך לאמור: "מגמת הסוחרים לעכב את מכירת הסחורה לפני החגים בידעם שיש דרישה גדולה ולגרום לי נזק. כי אחרי החגים תרד הדרישה. ואפשר שהמחירים ירדו. לכן, אני מציע: תימכר הסחורה, ואחר החגים יתקיים הבירור", האימאם ראה שהענין לא פשוט, ומגמת הסוחרים היא לעכב את מכירת הסחורה. לכן קיבל את הצעתו והתיר לסבי למכור את הסחורה.

סבי, כדי להציג את הסוחרים הערבים בכל מערומהם, שלח מברקים לחודידה שישלחו לו העתקי הוויתור של הסוחרים הערבים על סחורתם.

הוא אסף את כל הראיות והאישורים מכל הסוחרים בחודידה, שהסחורה אמנם נקנתה על־ידי חבשוש לאחר וויתורם של הסוחרים הערבים. אגב, אחד המברקים החשובים בנושא זה עוכב על־ידי מנהל המברקה שקיבל שוחד מהסוחרים הערבים, כשנודע לסבי, שהמברק עוכב, כדי למנוע ממנו כל ראיות, פנה בקובלנה לאימאם,

וזה ערך חקירה ודרישה. התברר שטענות סבי נכונות והמניעים של המנהל נבעו אכן כתוצאה מן השוחד. אסרוהו וכבלו אותו בשלשלאות של ברזל, כי האימאם ראה בזה דבר חמור ביותר.

בבירור שהתקיים אצל האימאם, הציג סבי את מברקי הוויתור של סוחרי צנעא לסוחרי חודידה. שסיבת ביטול קניית הסחורה היא, שלא האמינו שאימאם יחזיק מעמד. דברי סבי בבירור לא הותירו כל אפשרות לסוחרים להעלים את האמת. והאימאם סיכם ואמר: אכן, אני יודע מי הם בין נאמני. ופסק: הסחורה של חבשוש, ורק שלו בלבד. מן השמים קיבל שכרו. וסיים: אשרי המאמין!

מעשה בסוחר מצעדה בשם מדגה

אפתח סיפורי זה בפסוק: "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיהם".

פסוק זה ליווה את היהודים, על כל צעד ושעל, כי שאיפת הנקם, השנאה, והקנאה של האדם נגד האדם, היו גלומות בנפשות חלק מתושבי תימן המוסלמים, ובייחוד במרכזי הערים, ובאו לידי ביטוי בחיי יום־יום כלפי היהודי. מצוה לעשוק את היהודי להעליל עליו, להעיד נגדו עדות שקר, למרר את חייו. להציגו שקרן, בעל־חיים נבזה ונקל. כדמות שנועדה לסבול בחיי העולם הזה ובבא.

דברים אלה היו השקפת עולם כלפי היהודי מצד חלק בדת האיסלאמית. ומחדשיה, שבאו להוסיף ולבסס רעיונות אלה. רעיונות שיסודם, כאמור, שנאה עקבית ושורשית, הגורסת: חיי היהודי ורכושו והפקר.

לעומת האיסלאם, היתה היהדות חייבת להתקיים, תוך אמונה רבה ותקוה רבה. כי יבוא שינוי. אמונה ותקוה אלה, חיו אתם לאורך הגלות למעלה מאלפיים וארבע מאות שנה. והם אשר גרמו ליהודי להתקיים למרות הרדיפות האיומות אשר היו מנות חלקו, בחינת מה שנאמר בתוכחת: "והיו חייך תלויים לך מנגד".... ואף על פי כן, ולמרות הכל, היהודים האמינו בפסוק שפתח מעשה זה, "ואף גם זאת בארץ וכו'...

אזכיר בפרק זה, מספר מקרים שהיה להם הד עצום — ושקרו במשפחתנו — בין יהודים למוסלמים. ושיש בהם נסים ונפלאות מיד ההשגחה.

מדגה

מעשה בסוחר ידוע. ממשפחת סוחרים חשובה ומפורסמת ומכובדת מהעיר צעדה, צפונית לצנעא, מרחק כעשרה ימים ברגל ושמו מדגה, סוחר זה היה שוהה בצנעא כששה חודשים — לרגל עסקיו. ובעירו צעדה כששה חודשים.

משפחת חבשוש

צורתו החיצונית נאה: קומתו זקופה, פניו עגולים, זקנו קצרצר, עיניו עיני בינה. בעסקיו: בעיני בני עירו ומשפחתו איש מצליח. בעיני סוחרי צנעא נחשב ונקרא בשם: "אלביאעה" דהיינו המשווק: "סוחר בלי מצפון", בהתנהגותו נטה להתבלטות, גס רוח, נוהג ביוהרה.

קשריו המסחריים עם משפחתנו היו הדדיים. המשפחה קנתה ממנו מוצרים חקלאיים, בראשם הצימוקים מסוג הצעדי המפורסם וכן מוצרים רבים אחרים. והוא קנה בדים שונים. ועוד מוצרים אחרים.

באחד הימים בא לברר את חשבונותיו, הדוד סעיד ז"ל ישב לברר אתו את החשבונות, זיכויים וחיובים וכדומה. מדגה סבר שיש עוד תשלום של אלף ריאל לזכותו, ושעלינו להכיר בכך. סעיד ענה לו בצורה נוקבת וסופית: "כל ומה שמופיע בספרינו הוא הנכון!" מדגה נפגע. כי יוצא מכך שהוא שקרן בטענותיו. כעס ואיים ברצח סעיד ואף שלף פגיונו ורצה להתנפל עליו, (אגב, כל ערבי חגור חגור ובו פגיון, ולא פעם קרו מקרה רצח בשעת כעסו בשל קרבת הפגיון לאדם הכועס). האנשים שהיו במקום הפרידו ביניהם, הרגיעו את מדגה וזה הסתלק מהמקום.

אולם לענין זה היה הד עצום שהגיע הסיפור עד לאימאם. דבר זה הדאיג אותו, כי ראה בו התפתחות לא רצויה. עילה להסתה נגד היהודים המתחצפים כלפי המוסלמים ובהמשך נגד המשטר. ואז יזם מיד פגישה נפרדת בין הצדדים לברר פשר הנעשה. תביעת מדגה שחבשוש מנסה להעלים ממנו אלף ריאל, ותגובת חבשוש כי כל התשלומים נעשו על־ידי צד שלישי ושמו סנהוב. נאמן בין הסוחרים, האימאם חקר את סנהוב ונמצא שחבשוש צודק.

אבל כדי לפצות את הצד המוסלמי, ולהפיס את דעתו ולכבות הדלקה בטרם תתפשט, ותעורר שנאה וקנאה שסופם מי ישורם, זימן את שני הצדדים וחייב שבועה בנידון. הוא ציין, איני מרשה שום משפטים, מדגה קפץ ואמר, חבשוש יישבע, האימאם אמר יהי כן. ואכן, נקבע יום השבועה, תנאו של מדגה שהמשביע יהיה רבה של עיר כמר, הרב סאלם אלואדעי זצ"ל, אישיות נכבדה בעירו ובעיר צנעא, ליהודים והערבים. האיש נשוא פנים, תלמיד־חכם מלא חכמת חיים, יהודים וערבים משכימים לפתחו בעיר כמר ליישוב בעיותיהם ומחלוקת שביניהם. כשהיה פוקד את צנעא היה מתפלל בבית־הכנסת סיאני, ובהיכנסו לבית־הכנסת היה כל הקהל קם על רגליו לכבודו. ההצעה של המשביע קסמה לאימאם, לחבשוש, והתקבלה על־ידי כל הצדדים.

מדגה לא זירז את השבועה, ועסק בזימון אנשים ליום השבועה ובתעמולה מסביב לענין. לאותו יום ששי בצהריים, בו נקבעה השבועה, זימן מכריו וידידיו ופרחחים מוסלמים לרובע היהודי, כדי לחזות בשבועה ובמפולת אחים חבשוש, מנחם וסעיד, שהתחייבו בשבועה. ואכן, התאספו המונים לראות בנעשה.

השבועה נקבעה בבית־הכנסת החשוב: בית צאלח, מיסודם של משפחת

משפחת חבשוש

מהרי"צ. הרב ואדעי עשה מלאכתו בנאמנות ולפי המנהג. זימן קברנים, וכן כלי החפירה של הקברים. וכן תכריכין. קבלה היא ידי היהודים והערבים; הנשבע לשקר מת במקום. — כמו כן פתח ספר תורה וסימן בו את הפסוק "לא תשבעו בשמי לשקר".... לאחר כל ההכנות האלה קרא הרב ס. ואדעי לנשבעים, ואמר להם: ראו, ואם אתם נקיים מעיני אלקים ואדם, תישבעו! ואם לא, דעו לכם שהעונש של הנשבע לשקר: מוות במקום, זה עונש מהבורא לנשבע בשמו לשקר!" ענו לו מנחם וסעיד: נקיים אנחנו, וניגשו להישבע.

הנשבעים נשארו בחיים, הרב סאלם אלואדעי אמר להם: "קידשתם שם שמים והוכחה צדקתכם, ואוי לו למשביע מעונש שמים", והמשיך: "אם חס וחלילה היה אחרת היתה קוראת ההתנפלות מצד ההמון המוסלמי שבא מוכן לכך על משפחתכם ועל הקהילה היהודית. וסיים: "ברוך שומר עמו לעד, אמן".

ההמון המוסלמי התפזר בתוגה. יחד עם מדגה והיהודים הלכו לבתיהם להשלים את ההכנות לשבת ולהתכונן לתפילת ליל שבת ולהודות על הנס.

אותו מדגה ביום הראשון לאחר השבועה נעלם מביתו. במשך שלושה ימים חיפשו אותו, ומצאוהו מתחבא בין שיחי סברס. נראה כי דעתו נטרפה עליו. פרטי הדברים על השבועה ועל מצבו של מדגה הגיעו לאימאם. האימאם, שהיה מאמין גדול, הפטיר ואמר: "קלו ללחמאר אבן אלחמאר האדא תמרתת אלימין ועאד אלמסתקבל תגאהה", דהיינו: "הגידו לחמור בן החמור שזה פרי השבועה, ועוד העתיד לפניו". ואכן, צדק האימאם: אחר המקרה הזה ירדה משפחתו מנכסיה ומכבודה ומהעמדות שהיו נחלתה.

במשך זמן רב היתה שיחת היום נושא זה בצנעא ובעריה של תימן, ובייחוד בערי החלק הצפוני של תימן, בעיר צעדה בייחוד, עירו של מדגה ומשפחתו.

אחמד אלברטי

ועוד מעשה. אחמד אלברטי תושב צנעא שמוצאו לפי שם משפחתו מברט צפונית לצנעא, איש ישר והגון סחר עם משפחתנו שנים רבות. והיה לו יחס וקשרים מסחריים מיוחדים. והכל התנהל למישרים.

פעם טען ששילם חמש מאות ריאל ולא זוכה בחשבונו. כל הנסיונות לשכנעו שאינו צודק עלו בתוהו. ונשאר בסברתו. אבי אהרן זצ"ל, שהתיחס אליו בכבוד־רב, אמר לו: "איני מוכן ללכת למשפטים, אם אתה סבור ששילמת, הישבע!" הצעת אבי היתה הגיונית ומובנת והוא קיבל עליו להישבע.

אבי ביקש את השופט אלקאצי לוטף שישביע את אחמד אלברטי במסגד הגדול בצנעא. על: "אלמורה ואלמנקורה' ספרים מקודשים לאיסלאם. וכך סוכם.

ביום שנקבע ליום השבועה, בדרכם ל"מסגד הגדול", פנה מוחמד אלברטי לאבי

ז"ל ואמר לו בהתרגשות: "אתה יא אהרון אינך חס עלי ועל גורלי בעולם הבא. אני אשלם לך אפילו אלף ריאל ולא אסתכן", הדברים נאמרו בנוכחות ידידים ומכרים רבים של שני הצדדים. ובנוכחות השופט, ועשו רושם גדול. וצדקת חבשוש והיהודים נודעו בכל העיר. ראוי לציין להבנת הענין: האמונה אצל המוסלמים, כי מי שנשבע וגוזל את היהודי. אין סליחה מחילה לעוונו. היהודי נפרע ממנו בעולם הבא! וכך העונש, היהודי שנגזל יוצא מן הגיהינם. תופס את המוסלמי שגזלו בדרכו לגן־עדן, ומושכו לגיהינם לדין, כדי שייענש על גזלתו!

אחמד אלקריטי מארגן סוחרי צנעא לפעולה נגד האחים חבשוש

ביוזמתו של אחמד אלקריטי, אחד משונאי ישראל זומנה התיעצות של סוחרי צנעא מוסלמים, בה דנו על השתלטות האחים חבשוש, על היצוא והיבוא לתימן, והסחר בתוך תימן בצורה לא הוגנת. לדבריהם נוצר מצב, שמשפחה יהודית זו דוחקת את סוחרי צנעא המוסלמים. הם הביאו מספר רב של דוגמאות:

במחסניהם אשר ברובע היהודי מציגים סחורות פשוטות, ואולם את החשובות והדרושות בשוק, מחביאים במחסנים סגורים ומציעים אותם לסוחרים יחידים מיוחסים על ידם, ובעיקר ליהודים, כמו כן אינם מעניקים אשראי שווה לכל הסוחרים ומעדיפים את הסוחרים היהודים, וכן בין המוסלמים מעדיפים הם סוחר פלוני על פני סוחר אלמוני. ועוד, הם מוכרים סחורות בקמעונות וזה הורס מצבם של הסוחרים. והחמור מכל, מחזיקים הם את סחורותיהם במחסניהם אשר ברובע היהודי, בניגוד למה שהיה נהוג. בימי קדם, ואפילו במשטר התורכי, שחובה היתה על כל הסוחרים להחזיק סחורותיהם במחסני ערובה, מחסנים גדולים מאוד, במרכזה של צנעא המוסלמית והקונים התרכזו במחסנים: "סמסרת אלמג'ה", ו"סמסרת מוחמד אבן אחסן".

אכן, הם צודקים בטענתם שהיה ריכוז ואחסנת הסחורות בצנעא במקומות אלה. אך אבי סלימאן זצ"ל לחם בשעתו מלחמה עזה עד שבוטל הנוהג הזה.

לנו היו בשני מחסנים אלה משרדים. בעיקר לאחסנת הכספים שנגבו מהסוחרים המוסלמים, עד להעברתם לרובע היהודי.

בפגישתם החליטו הסוחרים המוסלמים שיש לשלוח קובלנה זו לראש העיר עבדל קאדר, שהוא הממונה על סדרי המסחר וכו'. על הקובלנה (שהיתה כתובה בצורת מגילה) חתמו עליה מאות סוחרים — והחליטו לעקוף את האימאם יחיא, שעמדתו ידועה בנושאים אלה.

ראש העיר פעל מיד וזימן עוד באותו יום את המשפחה לבוא למשרדו בשעות הלילה, כי הימים היו ימי רמצ'אן. נוהג הוא בעיר מוסלמית בצנעא, שביום שובתת פעילות של המסחר והמשרדים, כולל משרדי הממשלה ובלילה פועלת.

משפחת חבשוש

הוטל על הדוד נסים. להתיצב בפני מושל העיר, לדעת במה מדובר ומה הבהילות. כשהגיע אליו דוד נסים הציג בפניו את מגילת הקובלנה. משראה אותה דוד נסים הבין את חומרת המצב כלפי היהודים בכלל וכלפי המשפחה בפרט — דברי ההסתה שבמגילה, ושרשרת הכזבים. המגמה המסתתרת בה להצר את צעדי המסחר של היהודים. והחמור מכל, הענין מתחיל בקובלנה, וסופו ח״ו פעולות אלימות נגד היהודים. המגמה היא להחזיר את מסחר היהודים לצנעא, כדי שיהיו חשופים לכל מיני פורענויות.

מקריאת הקובלנה היה המום. ואמר לראש העיר: אני אבוא למחרת בלילה. וראש העיר הודיע לו, אני בא מחר לבקר במחסנים שלכם ולראות מה מתהווה במחסני אחים חבשוש, הדברים נאמרו בטון מעליב, נוקשה, ומאיים.

הדוד נסים, שהבין את חומרת המצב, ולמד על עמדתו של ראש העיר מתוך דבריו, הערין, כי תהיינה תוצאות חמורות, כאמור לעיל, ליהודים ולמשפחה, וכי יש לפעול מיד. לכן, נפרד מראש העיר בלי להגיד לו מה הוא הולך לעשות.

כאמור, הדוד נסים הערין את המצב כחמור מאוד. משיצא ממשרדו של ראש העיר, פנה אל ארמון האימאם יחיא בשעות הלילה, וביקש מהשוער של הארמון להתקבל אצל האימאם. משנודע לאימאם על בקשת הדוד, תמה על הדחיפות שבבקשה בשעות הלילה, והסיק כי יש לכך, סיבה מיוחדת. הוא הורה לשוער שיתן לו להיכנס.

כשהתקבל אצל האימאם, הסביר לו הדוד נסים את הענין, והתוצאות שיצמחו מזה, והעובדה כי פנו לראש העיר, בידעם עמדת האימאם בנושא זה. הערכת האימאם, היתה שמתסיסים את הציבור המוסלמי נגד היהודים, וסופו של דבר תופנה התסיסה נגדו. כי עצם החתמת מאות אנשים על הקובלנה והכוונתה לידי ראש העיר, דבר זה בנוי היטב, בבחינת פתיל דלוק המחובר לנפץ, ויש לפעול מיד.

האימאם הודיע לדודי, תבוא לקבל תשובה מחר ואל דאגה!. עוד באותה שעה זימן אליו את עבדל קאדר ראש העיר, שיבוא יחד עם הקובלנה. משבא אליו ראש העיר. נטל לידיו את הקובלנה. והודיע בזעם לראש העיר: ״נושא חמור מעין זה. אל תטפל בו, זה הדבר בסמכותי״. והזהירו, ״איני מרשה לשום אדם לנהל את העיר והמדינה בלעדי!״

למחרת, הלך הדוד לקבל התשובה, ואלה עיקריה: א. בענין האחסנה, יאחסן כל אדם סחורתו במקום שנראה בטוח לו. ב. מתן אשראי לסוחרים, נושא זה נתון לשיקולו של הסוחר — ויש להודות להם על מתן אשראי לסוחרים — בנושא זה לא נמליץ דבר. כי נהיה אחראים למומלצים. ג. בענין מכירה בקמעונאות, לא הוגן לסוחר כזה למכור בקמעונאות, אבל אם הסחורה אינה נמכרת בסיטונות, רשאי הסוחר למכור סחורתו בקמעונות.

תשובת האימאם הֻכְּתה גלים בין סוחרי צנעא והיתה לשיחת היום, עד שלא נחה דעתם של מתנגדיו, ואמרו עליו, שהוא: ״אימאם היהודים״.

האימאם הבין שיש להחניק דיבורים אלה בעודם באִבּם ולא לתת להם להתפתח. ולא איפשר לעושי הקובלנה לקבל פרס כלשהו. כי הוא ידע מה מסתתר מאחורי הקובלנה.

לסיכום, אחמד אלקריטי ואלה שסייעו בידו בהכנת הקובלנה, לא ניתנה להם שום אפשרות להופיע בפני האימאם להסביר הענין. הוא הסתפק במה שכתבו, והתשובה שנכתבה בגוף המסמך, שהיא למעשה פסק־דין. היה זה עלבון נוקב ליוזם ועוזריו ואות ליחס אליהם בעתיד, אם יוסיפו לעסוק עוד בענינים כאלה...

מסמך הקובלנות של אלקריטי ותשובת האמאם יחיא

משפחת חבשוש

בשם השם הרחמן והרחום
(תרגום מסמך קובלנא של אחמד אלקריטי)

בהתאם להעברת כבוד מעלתו יעזרם השם, בענין חקירת האמת.

ספר ראש המתווכים: אחמד קאסם אלקריטי אודות סלימאן חבשוש ובניו.

לכן זמנו שני הצדדים. טען ראש המתווכים אחמד קאסם אלקריטי, שחבשוש ובניו מיבאים סחורות מחוץ לתימן. והנוהג המקובל שהיבואן ימכר מהיבואנים במחיר שיוסכם עליו, והיהודי הנזכר וילדיו מוכרים לסוחרים בסיטונות וגם מוכרים ליחידים בקמעונות, במחיר מה שמכר לסוחרים, ובשל סבה זו נגרם נזק על הסוחרים בעלי החנויות... ויאמרו, זאת הסיבה לבקשה לחייבם לחדול מנוהג זה שהוא מזיק לאחרים.

הכחיש היהודי הנזכר, קיום מכירות בקמעונאות במחיר מה שמכר לסוחרים.

התובע הביא שני עדים, והם אלסייד מחמד בן עלי אלמרואני החייט. העיד באלוהים יתעלה, כי היהודי סלימאן חבשוש ובניו מיבאים הסחורות מחוץ לתימן ומוכרים אותה בסיטונאות, והבנים מוכרים בחנות בקמעונאות וגם בבית, הקמעונות במחיר הסיטונאות, לוטף אלמחפדי קנה במאה ושמונים ריאל בד במשקל לפי הרוטל המחיר ריאלין וחצי שמינית ושמינית וביום השני קנו מהיהודי תושבים רגילים במחיר סיטונאי.

אלחגאלי בן עבדאלאה אלרורקה העיד כמו קודמו. וכן טען אחמד אלקריטי כי היהודי סלימאן חבשוש ובניו ימכרו סחורתם במחסניהם שבקומת הקרקע. ומזה נגרמה רמאות על הקונה הפך הנוהג המקובל. והנוהג כשמגיעה הסחורה לצנעא מובלת למחסן "אלמגה" (אשר ברובע הערבי).

ענה היהודי הנזכר, כי כל הסחורות, מיובאות לביתו במחסנים מיוחדים למסחר בביתו, וכן הכחיש כי המקום אינו מתאים להחסנה

והביא אחמד אלקריטי עדים מהם אלחג חסן אלוחארי ואחמד צאלח אלסנידאר ועוד עדים נוספים, העידו שלפני חמש עשרה שנה או עשרים שנה היתה הסחורה של סלימאן חבשוש מגיעה לצנעא למחסן "אלמג'ה". ומאז תאריך זה הביא הסחורה לבית שלו, וכמוהו העיד אלשיך חמוד בן מחמד אלבלילי, והוכח שהיהודי סלימאן חבשוש וילדיו מוכרים סחורתם במחירים סיטונאי וקמעונאי ומביאים הסחורה אל ביתם.

לסיכום: בענינים אלה יקבע לפי ראות עינו של אדונינו אמיר המאמינים. ומה שנראה לו יש בו הטוב.

מושל צנעא חסין בן אבולקאדר 17 שאול 1338 (1919)

משפחת חבשוש

תשובת האמאם ניתנה בראש הדף כהרגלו.
בשם השם הרחמן והרחום

חותמת

ישמרכם השם יתעלה, התבוננו בזה, מה שהתברר אין למנוע הנזכר ממכירת סחורתו על ידו בקמעונות או בסיטונאות לפי התנאים המוסכם בינו לבין הקונה. כמו כן החזקת הסחורה יחסין במקום שהוא בטוח בו. אבל אם יש נזק לקמעונאים כדאי שימנע ממכירה לצרכן, אבל אם אין קונה לסחורה רשאי למכר לצרכן.

20 חודש שואל 1338 (1919)

החסנת סחורות של יהודים ברובע היהודי

לסבי סלימאן חבשוש ואבי אהרן ז״ל היה משרד בצנעא ברובע המוסלמי, במחסן ״אלמגה״ או בשם מחסן אלנחאס. במחסן זה הממונים הם הנאמנים על קבלת הסחורה ועל משקלה וכן הוצאתה.

במחסן ענק זה, היו מתקבלות סחורות הסוחרים ולכל אחד היתה פינה המיועדת לו. לסוחרים היהודים, היה אסור לאחסן במחסניהם שברובע היהודי ולכן חייבים היו הקונים מקומיים ומבחוץ, ללכת לצנעא לרובע המוסלמי כדי לקנות מסוחר יהודי.

באחד המקרים, הגיעה לנו כמות גדולה של סחורה — טומבאק — למחסן הנ״ל., המשקל והשוקל המקובל על המוכר והקונה, הוא כאמור האיש הממונה על המשקל במחסן זה.

משהגיעה הסחורה, נשקלה כדי לשלם שכר הגַמָלים. סבי ביקש מהשוקל שיתן לו פירוט המשקל והסימנים — מספרים — הרשומים על חבילות הטומבאק. משבדק את המשקל נוכח לדעת שהמשקל לגַמָלים גבוה יותר ממשקל הסחורה שנקנתה, ונשקלה על־ידי הסוחר בעדן.

סבי, ז״ל נתן הוראה לאחראי למסור לקונה עשר חבילות טומבאק ולשקול אותן. חבילות הטומבאק נשקלו ונמסרו לקונה. כשבא להשוות בין שלושת המשקלים מצא: משקל הקניה. משקל גבוה יותר לגַמָלים. משקל נמוך לקונה. כל משקל של אותה סחורה שונה היה מחברו. את תוצאות מחקרו שמר בסוד.

סבי ז״ל ידע מראש מה שנעשה על־ידי האחראי למשקל — סחר־מכר בנושא זה, גנבות, והחלפת סחורות. הסוחרים לא העזו להתלונן מחשש שהאחראים למחסן יסלקו אותם. מהמחסן בו מתרכז רובו של המסחר הסיטונאי בצנעא.

סבי הלך עם שלוש הרשימות שתיים מתוכן בכתב ידו של השוקל, לראש העיר הממונה על דברים אלה והראה לו אותן. ראש העיר נדהם לראות מעשה זה, כי עד כה, לא עלה בדעתו שיש רמאות בענין חשוב זה.

משפחת חבשוש

ראש העיר שאל את סבי ז״ל היש לך משקל. ענה לו, יש לי משקל תוצרת צרפת מדויק מאוד. ראש העיר ביקש להשאיל לו את המשקל. קיבל המשקל והעבירו לצנעא ובדק את שני המשקלים על־ידי כמות ריאלים ״מריה תרזה״. והתברר שהמשקל שלנו היה מדויק, ומשקל המחסן הנ״ל לא היה מדויק, וניתן לזייף בו כנגד שוחד.

סבי ז״ל נתבקש להשאיל את המשקל לממשלה עד אשר יקנו משקל מסוגו. סבי ז״ל ניצל הזדמנות זו וסיפר למושל העיר על הרדיפות המתמידות במסחר, ועל קנאה ושנאה, ליבוי יצרים והפחד בו שרוי מסחרו בשל היותו יהודי וביקשו רשות לסחור בביתו.

המושל שאל אותו, היש לך מחסנים? ענה לו, יש לי בביתי מחסנים רחבי מידות. המושל סיכם: אם יש לך משקל עצמי ויש לך מחסנים, תסחר בביתך. סבי ז״ל, שראה בענין זה ובהוראה זו ביטול הגזרה הקיימת, שקבעה שעל היהודים לסחור רק בצנעא, ולשקול סחורות במשקל אשר בצנעא. לכן, ביקש הרשותבכתב והיא ניתנה.

מעשה ההתר לסחור בבית, היה בבחינת נס משמים לסבי ז״ל ולהיהודים הסוחרים, שמכאן ולהבא נפתחו אפשרויות רבות של מסחר ענֵף ברובע היהודי נסתר מעיני הגויים, בזכותו של הסבא, זכותו תעמוד לנו בדורנו ובדורות הבאים.

בית עבוט

נהוג היה במשפחה להלוות כספים, כנגד משכון. הלוואות אלה לא נושאות ריבית ולא אבק ריבית. ולא תחומות בזמן. דהיינו אם בעל המשכון אינו פורע בזמן קבוע ומסוים את חובו, אינו מאבד את משכונו.

בביתנו, היה מקום שבו רוכזו חפצי המשכונות, מקום מוגן היטיב. כל זה, מחשש גנבות וכו׳, השמירה על המשכון היתה מטרידה מאוד ומחייבת תשומת לב רבה. וכל זה, ללא פרוטה של טובת הנאה, פשוט גמילות חסד.

פעמים רבות באים בעלי המשכונות להשאיל את החפץ, כדי להשתמש בו, בערבי שבתות ובמועד. בחתונות ושמחות וכדומה. ומחזירים את החפץ כעבור יום־יומיים, לאחר השימוש בו.

לכל חפץ היה קשור אליו פתק בו מצוין שמו ושם אביו של המפקיד, וסכום ההלואה ומספרה כרשום בפנקס ההלוואות.

כל מעשה העבוט נעשה בסודיות גמורה כדי לא לבייש את אלה הנזקקים להלוואה, וכן לא נעים לבעל המשכון שממשכן תכשיט מתכשיטי אשתו, וכדומה. במעשה זה שהוא בנוי על גמילות חסדים, רבה האחריות והטרדה, ידוע המשל

משפחת חבשוש

התימני האומר: "אפסל משרח יקומך ויגלסך" דהיינו: "המשכון הכי קטן יקומך ויושיבך". טרדה מתמדת ללא הנאה, פרט למעשה הצדקה שבדבר.

אשראי למסחר — ללא ריבית

נקוט היה כלל בידי המשפחה בשיטת מסחרה, שיש לעודד את המסחר על־ידי מתן אשראי, דהיינו מכירת סחורות בתשלומים שבועיים או חודשיים, או בתשלום חד־פעמי לאחר קביעת זמן מסוים.

כדי להבין את חשיבותו וערכו והצורך בו, יש לדעת: בתימן לא היו קיימים מוסדות אשראי בנקאיים או בדומה להם, שמתפקידם מתן הלוואות לעידוד המסחר וענפים שונים בכלכלה. בשל כך, נשאר ענף האשראי בידי הסוחרים הגדולים.

ראוי לציין כי הריבית היתה אסורה הן על היהודים והן על המוסלמים. ועל כן, כל מתן אשראי היה בבחינת: "גמילות חסדים ואינו נושא ריבית כל שהיא או אבק ריבית ואכן, בכוחו של אשראי מעין זה, להעניק עידוד רב למסחר.

הבה אסביר בה, מהו סדר הסחר בבית מסחרנו.

כמעט כל הסחורות הדרושות לבית־המסחר, מצויות במחסנים שלנו אשר ברובע היהודי שבצנעא. רשימת הסחורות ארוכה מאוד. כמעט שאין חנות שלא תיזקק לבית־מסחר זה.

מצויים במחסנינו: בדים לסוגיהם, תוצרת ארצות רבות, כולל תוצרת תימן; עשרות מינים של תבלינים; דברי סדקית: חוטי אריגה מכותנה עד משי משובח ועד חוטים מוכספים ומוזהבים, בשמים למיניהם תמציות והמעורבים באלכוהול: מתכות: כסף גולמי, נחושת, ברזל, כרום, בדיל, עופרת, זהב גלמי, וכדומה, צבעים; כמיקאלים; מלט, נפט, שמנים; אופניים, אופנועים, משאבות מים, מטחנות לקמח, קפה וקליפות קפה, צימוקים; כותנה, סוכר למאכל ולתעשיות ביסקויטים, סרדינים סוכריות למיניהן וחלבה, מסוגים שלא היו מיוצרים בתימן ועוד. חלק מהסחורות החשובות היו בלעדיות והיה מוטבע עליהן השם "אחים חבשוש צנעא־תימן", ולפי זה היה ידוע מקורה של הסחורה, וסוחרי סעודיה וכווית היו מבקשים אותה בזיהוי חבשוש. היו אמנם סחורות דומות. אך הצרכן רצה: "עוטר חבשוש" כלומר בשמי וריחות של חבשוש, בד שחור מבריק ידוע מוטבע עליו חבשוש — וכן סחורות אחרות

נשוב לענין האשראי. רבים הם הקונים, ובייחוד מחוץ לתימן, שבאים וקונים הסחורות ומשלמים.

אך רבים הם הקונים שבאים לקנות באשראי ובייחוד מתושבי צנעא, יהודים ומוסלמים. חלק משלמים כסף עם קבלת הסחורה. היתר משלמים באשראי

ובשיעורין. חלק אחר משלם רק באשראי ובשיעורין. בייחוד אלה שנמנים עם הלקוחות הקבועים וידוע יחסם לפרעון חובם ואחריותם לתשלום השבועי. הכלל, התנהגותם בסדר, ועוד תנאי חשוב, שסילקו חובם הקודם, כדי שלא ירבץ עליהם חוב גדול, ותהא מעמסה על הסוחר להחזיר. סוחר נבון, עוד בטרם בא להזמין סחורה חדשה, כבר דאג לפרוע חובותיו הקודמים.

בדרך כלל, הסוחרים העריכו שיטה זו. והקפידו על דיוק בתשלומים, כי חששו מאבדן קו אשראי זה. היו סוחרים שהתקשו לשלם את התשלום השבועי. והיו באים להודיע: "נשלם בשבוע הבא פעמיים!" הבטחתם ודבריהם התקבלו יפה.

היו סוחרים בודדים, שיצרו קשיים קבועים בתשלומיהם מסיבות שלהם. גם אז לא מנעה המשפחה את האשראי לגמרי, אך צומצם נפח האשראי. נקבעה תקרה, שפירושה אזהרה. כי היו סוחרים שבלי אשראי תקופח הכנסתם היחידה.

היו מקרים שסוחר חדל לגמרי לשלם, ובכל זאת בא לבקש אשראי. במקרים כאלה התקיים דיון מקיף וממצה אודותיו. על פי רוב, הוקפא לימים טובים תשלום חובו וניתן לו אשראי נוסף כדי לשקמו. המשל התימני הידוע: "דיונה יקצ'ך" דהיינו "תן לי אשראי למען יחזיר חובו". שימש במקרים כאלה בסיס לדיון וברוב המקרים היה הצלחה. הסוחר התגבר על הקשיים אט־אט חזר לאיתנו והשתקם. אם מדובר בסוחר שמעד. רמאי ונוכל, לא יקרב אל פתח ביתנו.

מעניין: שיטה זו לא היתה נהוגה אצל סוחרים אחרים, ונקבע אצלם הכלל: אדם לא שילם — חדלו לדברו אפילו לשלום. פרט לתביעות חובם בערכאות. אגב ולא עוד, אלא שהסתכלו על התנהגות "אחים חבשוש" בנושא זה בזלזול וציינו: "על פי התנהגותם זו בוודאי לקו בקלות דעת ובחוסר שיפוט נכון". אך הנסיון היה גדול וטוב ועשיר מכל ה"דיבורים"!

יחס מיוחד היה לסוחר חדש. המשפחה ליוותה אותו מיום פתיחת העסק: בהדרכה, בעצה, במתן אשראי, יעצה לו לקנות סחורות תואמות, בעידוד מתמיד בייחוד בשלבים הראשונים. השתדלה להניח לו מלגבות את התשלומים השבועיים, עד שיעמוד על רגליו. ראוי לציין, שסוחרים אלה, שנבנו מלכתחילה בעידוד ובאשראי מ"אחים חבשוש", לא שכחו זאת בכל מהלך עיסוקם במסחר, והעדיפו להמשיך את מסחרם על־ידי האחים חבשוש. היו ביניהם שהצליחו מאוד וכבשו להם עמדה בין הסוחרים הגדולים שבשוק.

השוק, שהיה ברובע היהודי, היה רובו ככולו, יהודים שחיו מענף המסחר, אמנם היו חנויות שעסקו בשירותים ובמסחר מקומי זעיר. אולם הרוב הגדול נזקק לאשראי של משפחת: "אחים חבשוש", ומזה יכלו להתפתח ולהתפרנס בכבוד. ייתכן מאוד, ואומר זאת בצנעה לסיכום, שבהעדר אשראי זה לא היתה התפתחות מסחרית ענפה זו יכולה לצמוח. וסוחרי השוק לא יכלו להתפרנס בכבוד, וח"ו היתה מתקפחת פרנסתם.

אם אנו דנים בנושא השוק ברובע היהודי, הבה נתאר אותו בפני הקורא היקר המתעניין:

השוק ברובע היהודי הוא בבואה נאמנה בזעיר אנפין של שוקי צנעא המוסלמים. אורכו של שוק זה, היה כק"מ וחצי וחוצה את הרובע היהודי. כמעט לכל אורכו, חנויות משני הצדדים. בו מרכז השוק לממכר בדים. יתר החנויות מתחלקות לתעשיה ולמסחר. שוק העצים, קולי הקליות, מוכרי תבואות, פירות טריים ופירות יבשים, הירקנים. הבשמים, הנגרים, מוכרי מאכל לבהמות. מוכרי דברים ישנים וגרוטאות, סנדלרים, מכולת מוכרי כלי חרס, ועוד ועוד.

צנעא הינה העיר הראשית, מרכז הממשל והמסחר המקומי, היבוא, וכן היצוא. כל הבא לתימן ולא הגיע לצנעא, כאילו לא הגיע לתימן. כל המשלחות הזרות מגיעות לצנעא, כי לא תיתכן פגישה עם ראשי הממשל, אלא אם כן, מגיעים לצנעא. בתי־המשפט המרכזיים נמצאים בה. בתי־הסוהר. בתי־הספר הגבוהים ומוסדות הממשל נמצאים בצנעא. הדואר המברקה. מחנות הצבא. הנקרא "אלעורצ'י", בתי־חולים נמצאים בה. מחסנים ענקיים, מחסני ערובה לסחורות כסף זהב וכל דבר יקר ערך.אחד ההרים הגבוהים, וייתכן הגבוה ביותר בתימן, הנקרא "הר נוקום" שלרגליו נמצאת העיר צנעא עם בניניה היפים עתיקי היומין והחדשים. הר נוקום, מתיצב במזרחה כשומר עילאי של העיר. לידו, מתחילה חומת העיר צנעא. חומה זו מקיפה את כל העיר צנעא. במרחק כארבע מאות מטר נמצאים מגדלי המשמר, בהם חיים שומרי העיר יומם ולילה, וליד כל שער בנויים מגדלי שמירה גדולים ובהם נמצאים חיילים שומרי השערים. כל שעה בלילה הם מחצצרים בחצוצרות שבידיהם להעיר את חבריהם ולהוכיח שהם ערים ושומרים על משמרתם. נוהג זה קים עוד מימי היות התורכים בצנעא.

הובלת הסחורה אליה וממנה באים דרך הנמלים

צנעא, מגרעתה, היא רחוקה משפת הים האדום. שדרכו מיבאים את הסחורות ודרכו מייצאים אותן. הדרך מצנעא מזרחית־צפונית לחודידה — עיר־נמל ליד הים האדום — ארוכה מאוד ורבת חתחתים. באמצע הדרך מצנעא לחודידה נמצא אחד ההרים הגבוהים הנקרא "אלשגה". באחת מצלעותיו נמצאת העיר מנאכה, אחת הערים היפות, מוקפת גבעות נטועות בידי הטבע, עצי נוי, ירק־עד, כאילו יד האדם עסקה מאות בשנים לעטר בעטרות ירק עיר נפלאה זו. ההר שעליו היא יושבת כאילו להכעיס סגר את הדרך לחודידה. אמנם במשך השנים נעשה שביל מסביב להר ענק זה כדי לעלות לראשו ולרדת ממנו — לאדם ולבהמה. הדרך מצנעא עד חודידה נמשכת בין ששה ימים עד עשרה ימים. הסינים עשו בו כביש, מתנה לממשלת תימן.

קיימת דרך שניה, הנקראת דרך היבשה לעדן. דרך זו עוברת דרומית מצנעא. מרחק כשנים־עשר יום מצנעא עד עדן על־ידי חמורים, ואילו באמצעות גמלים כעשרים יום.

משפחת חבשוש

בשתי הדרכים, בעיקר שיירות הגמלים מובילות סחורות יבוא וכן יצוא. הן משמשות כרכבות וכמשאיות בתימן והן עוברות בדרכים אלה, בייחוד בהרים, כשסכנה גדולה מרחפת עליהן. המסתכל איך מפלסות השיירות דרך בהרים, מזדעזע ומתפלא פחד עליהן ועל עצמו. נסיעתן ונסיעתנו בהרים, נס אחד מתמשך. בזמן שהממשל מגייס את הגמלים לצרכיו, מתנתקת צנעא מסחורות, ממזון ומיצוא.

בתימן ישנם שני סוגי גמלים, האחד הוא הגמל הנקרא "השחור" שצבעו חום. הוא חי בדרום תימן. זהו גמל גדול, משאו כשלוש מאות ק"ג. האחר הוא הגמל הלבן, החי במזרח־צפונה של תימן, והוא קטן במבנה גופו. צבעו: שתן, משאו מאתיים ק"ג. כשהיה צריך להעביר אלף שקי סוכר של מאה ק"ג. היה צורך בחמש מאות גמלים בשיירות נושאות סחורות. בלעדיהן לא ניתן להוביל לשום מקום. אכן, כאמור לעיל, הן הן היו הרכבות ומכוניות המשא.

ואם בענין הגמלים עסקינן, בעייתם היתה בעיה קשה. כי ככל שהמסחר התפתח, והיבוא והיצוא גדל — היה צורך לדאוג בצורה אחראית לאמצעי התחבורה. כל סוחר ששכלו בקודקודו העריך הערכה ראשונית את הגמלים ואת יכולתם לפתר בעיות ההובלה, כי לסוחר שהיו לו אמצעי תובלה, הוא היה שליט בשוק.

לכן המשפחה, העריכה הערכה נכונה אמצעי הובלה־זה ונוצרו קשרים באמצעות סוכנים בכל התחנות המובילות בין עדן לצנעא — למציאת גמלי הובלה שיהיו מוכנים להעמסות, והיו אנשים מיוחדים אשר היו נאמנים וקיבלו עליהם להוביל את הגמלים לצנעא בדרכים הקשות ומצנעא לחודידה או לעדן, ולשמור על הסחורה ועל הגמלים שלא ימעדו כי לא היתה קיימת חברת ביטוח לסחורות בדרכים. האחראי החוא האיש הנקרא "מקדמי" כלומר אחראי. אנשים אלה, היו מקבלים משלוחים, שערכם מאות אלפים רבים, ומגיעים עם הסחורה בשלמות.

כשהיו הגמלים מגיעים עם הסחורה לביתנו, היתה נוצרת המולה גדולה ברובע היהודי. ה"מקדמי" היה מתקבל בכבוד רב על־ידי המשפחה ומתארח אצלה כל זמן שהותו בצנעא, ועוזרים לו בכל הנדרש. ל"מקדמי" היתה עבודה מרובה, היו לו אמנם עוזרים, אך גם להם די עבודה: להאכיל, להשקות, לתקן אוכפים, ולהתכונן להעמיס סחורה מחדש, סחורת יצוא. לסיכום, בזכות הגמלים וה"מקדמי" והסוכנים שמחוץ לצנעא, היתה הסחורה שלנו מקדימה סוחרים אחרים הן ביצוא והן ביבוא!

ואלה תולדות: המסחר לסבא סלימאן ובניו האחים חבשוש

כשעבר הסבא סלימאן ז צ"ל מעבודתו — חרש נחושת — למסחר לא שיער לו שההתפתחויות במשפחתו תהיינה כאשר היו. מטרתו בשינוי עבודתו, להיטיב את מצבו הכלכלי ואת מצב משפחתו, אך הדברים התקדמו בצעדים מהירים, במישורים: הכלכלי, החברתי והציבורי. אציין מספר סיבות לדבר:

משפחת חבשוש

הסבא ניחן בראִיה נכונה וידע לנהל ענייניו בצורה טובה. במיוחד היתה לו תכונה טובה ליחסי ציבור, והצליח תמיד לטוות יחסים טובים ולקשור קשרים אישיים מסחריים וציבוריים, שָׁם דגש ביחסי אנוש ויצר רושם מצוין אצל הדובר — ויוצר מגע — אתו. רבנים, עסקנים ופשוטי העם העריכו הערכה מרובה את גישתו ודיבורו. כשהציע דבר נאמר עליו: "אם מפי סלימאן חבשוש יצא הדבר — יש לקבלו, כי הוא חשב עבורנו!"

הוא לא השתרר ולא קיבל עליו תפקיד ציבורי מסוים, אך השפעתו היתה מרובה במישור הציבורי והכללי, התרחקותו מלהשתרר ולהבליט את עצמו, אך הגדילו את חשיבותו האישית.

יחסיו עם הממשל, אם תורכי או אימאמי, היה יחס של כבוד הדדי. הוא ידע לעמוד על ענייניו ועניני הקהילה בצורה מכובדת והולמת את מעמדו. כושר שכנועו, עוררו רק כָּבוד והשלמה עם דעותיו.

כאמור, כשהניח הסבא את היסוד למסחר, לא צפה להתפתחות גדולה. אך השם זיכהו בבנים שגדלו יחד אתו במסחר. והצעידו את התפתחות העסקים לממדים גדולים. מה שהיה מספיק וסביר לגבי הסבא לא היה מספיק וסביר לגבי הילדים. משגדלו הבנים, גדלו אִתם רעיונות רבים וחדשים, וכוחות ביצוע מעולים. ובשל כך הגיע היקף העסקים להיקף רב ולְתנופה רבה.

בתחילה בקטנותו, עסק הסבא במסחר זעיר: שיווק גפרורים, וחלפנות, כסף תורכי תמורת כסף תימני. בשעתו היה הריאל "מריה תרזה" הליך מסחרי בתימן. והתורכים נזקקו לחליפין. את המסחר עשה בשעות הפנאי מעבודתו כחרש נחושת, עבודה שהיה צריך לתת חלקו בה ככל אנשי הבית.

המסחר הזעיר בא כאמור להשלים ולהיטיב את מצבו הכלכלי, אך מכאן עלה בדעתו רעיון נפלא: לנסוע מחוץ לצנעא כדי לנסות לשווק את תוצרת עבודתם שאינה נמכרת בצנעא. וכך היה: באחד הימים העמיס על חמורו תוצרת מוגמרת ונסע לסדה, עיר הנמצאת במרחק הליכה ברגל של כחמישה ימים דרומה לצנעא. הנסיון עלה יפה וההצלחה האירה לו פנים. המוצרים נמכרו במחירים יפים. אל צנעא חזר מעוֹדָד. שיש מקום לשווק מלאכת ידיו הוא ואחיו מחוץ לצנעא, ודווקא במחירים טובים.

חשב ומצא שיש לנסוע למרחק רב יותר, אל עדן, העיר המרכזית לדרום תימן. ואכן, הוא נסע לעדן כשמטרתו לשווק מוצרים כראשונה בסדה. משהגיע לעדן, שהה בה תקופה מסוימת וכאן התקבל על־ידי חשובי היהודים בהערכה רבה. הם ראו בו תלמיד־חכם מופלג, נעים־הליכות, איש־הרוח. נסיעתו זו היתה בשנת תרמ"ג (1883).

בשִׁבתו בעדן הוצע לו לנסוע להודו ללמד ילדים ולהורות בהלכה. הרעיון קסם לו מטעם אחר. גיסו יחיא אח אשתו נצ'רה, נסע להודו לפני זמן, ואדיר היה חפצו להיוודע אודותיו כי הופסקו הקשרים אתו, ולא הגיעו ממנו מכתבים.

משפחת חבשוש

נסע מעדן להודו, וביקש לעסוק בבדיקת שווקים והכרת דברים חדשים ולהורות בקהילה היהודית. אך בהגיעו לשם התגעגע לחזור למשפחתו ולהתרחק כדרכו מעסקי ציבור.

חזר לצנעא מצויד במעט סחורות יקרות מציאות ושיווקן אט־אט, אך יצר הנסיעה נדבק בו לבקש לחמו ולחם בניו במרחקים.

בפעם השניה נסע לעדן. והפעם התקבל בכבוד רב כי הכירו בו דייני בית הדין של הקהילה היהודית העדנית, קיבלו אותו בסבר פנים יפות, וזימנוהו ללמוד אתם. ונשיא הקהילה מר בנין מנחם משה, אימצו כאורחו והושיב אותו אצלו בקביעות סמוך לשולחנו.

בנסיעה זו לעדן נועדה לו הפתעה חשובה שלא עלתה על דעתו. מר בנין משה מנחם, שהכיר את הסבא מקרוב, הטיל עליו שליחות מסחרית בעלת ממדים גדולים: מכירת כמות גדולה של טומבאק על חשבונו של מר בנין הנ״ל (קרא עליה בעמוד). הסבא קיבל עליו השליחות ״בעל כורחו״.

אל שליחות זו קפץ כקופץ אל הים, בלי שהיה לו נסיון או ידע לשחות. אך לא איש כסבא יכזיב. במקרה זה גילה יכולת ארגונית ואחריות מסחרית וניהל את הענין בכללו, והמכירה במיוחד, בצורה של בעל נסיון רב תבונה. כשהגיע הטומבאק לצנעא חשבו סוחרי צנעא ללחוץ עליו במחירים וכדומה, בהיות והוא רוצה להיפטר מכמות גדולה. אך הסבא ויסת המכירה: מי שדרש יותר נתן לו פחות כמות. למרות שהכמות שיבא היא יותר מדרישת השוק. הוא השתדל לא להציף את השוק כדי לא לגרום לירידת מחירים. כך שיצרני הטבק ההרחה וסוחרי הטומבאק, היו שבעי רצון.

כשנודעו למר בנין מנחם משה הדרך והצורה בה שווק הטומבאק, והדו״ח שקיבל, הבין עד מה הוא צדק בבחרו בסבא לייצגו. ידע והבין שלפניו סוחר ״מנוסה״ ישר והגון שדבריו כנים ומעשיו שלמים.

ייצוג זה לא נמשך הרבה זמן כי הסבא טען כלפי בנין: ״ומתי אעשה גם אנוכי לביתי?״ דברי הסבא היו משכנעים בכנותם. ומר בנין הבין אותו. ראוי לציין כי בזמן שהסבא יצג את מר בנין, סבי הטיל על בנין שליחות בעדן, שיווק קפה ומוצרים שונים תמורת ייצוגו בצנעא. ועוד תנאי של בנין מנחם משה, שאם הסבא מזמין סחורות לעדן לצורך מסחרו יעשה זאת על־ידי בנין מ. מ. התהווה מצב שזה השלים את זה ונוצרה תועלת הדדית.

בשלבים אלה עוזרו של סבי לעסקים היה בנו הגדול אבי המנוח אהרן זצ״ל. בכל צעד וצעד ליווה את סבי וסייע בידו. כשראה בחשיבות סיועו של אבי, מינה לו ״פקיה״, מורה לערבית שלימדו קרוא וכתוב ערבית. אבי למד בבית מדרשו של הרה״ג מרי חיים קורח זצ״ל והוא לא לימד ערבית, כך שהיה צורך למנות לו מורה מיוחד לערבית כדי לנהל את עניני המסחר בשפתם. הבנים הצעירים יותר, נסים וטוב וסעיד, למדו בבית־הספר שנוסד על־ידי התורכים בהנהלת מרי יחיא אלקאפח זצ״ל

ובו למדו תורכית, ערבית, עברית ומעט צרפתית. ידיעות לקרוא ולכתוב סייעו בעסקי המשפחה, ואכן, אהרן, נסים וטוב השתלבו מיד בעסקי המשפחה. יתר הדודים, מנחם ז"ל וחיים הי"ד וסעיד ז"ל עסקו במסחר בנפרד והשתלבו מאוחר יותר בעסקי המשפחה. הם תרמו תרומתם והפרו את עסקי המשפחה. ומכאן נוצר השם המסחרי — "האחים חבשוש" שיש להגדירו: שותפות מרצון של בני ר' סלימאן חבשוש שהוקמה לאחר מותו.

שותפות זו, ניהלה עסקי מסחר בהיקף גדול, מרכזה היה בצנעא בירת תימן, והיו לה במשך הזמן מרכזים במקומות אחרים, בעדן ובארץ ישראל ובכל גלילות תימן. השפעתה בכלכלת תושבי תימן, יהודים וערבים, היתה גדולה. מרכיבי הייצור החקלאי בעיקר, ודומה לו, והיבוא היה ברובו בידי האחים חבשוש למרות המשטר המוסלמי.

העברת כספים מחו"ל לתימן ומתימן בכל סוגי המטבעות, קניית המחאות בנקאיות שמגיעות לתימן מכל העולם היתה בידם. פקדונות כספיים של אנשי הממשל, ואנשים פרטיים היו מפקדים אצלם, ובהם נעשו העברות לאנשים שונים בתימן ומחוצה לה. העברות כספי העובדים מחוץ לתימן — רבים הם שעבדו מחוץ לתימן, בייחוד מהחלק הדרומי של תימן — אלה העבירו סכומים נכבדים למשפחותיהם הפזורות בכל גלילות תימן. כספים אלה חלקם הגיעו ישירות, בהמחאות בנקאיות, וחלקם על־ידי סוכנים שיצגו את העובדים. כספי עזרת קרובים, בייחוד מיהודי ארץ ישראל וארה"ב, וכן עזרת מוסדות. כספים אלה הגיעו למשפחה, והיא חילקה אותם לכל גלילות תימן. רצוי לציין, שבכל המרכזים היו סוכני המשפחה, אנשים נכבדים נאמנים נציגי ציבור שהיו נציגי המשפחה והם מילאו תפקידם בכבוד ובנאמנות, שילמו וקיבלו וכספים. הם יצגו את המשפחה גם במשא־ומתן מסחרי, לקנות ולמכור סחורות וכדומה. סוחרי תימן ברובם, יהודים וערבים, העבירו כספם וזהבם מחוץ לתימן דרכם, מחשש סכנות דרכים.

בנושא קבלת כספים, העברתם וחלוקתם, היתה פעילות המשפחה דומה לפעילות בנק לכל דבר, פרט לריבית שהיתה אסורה באיסור מוחלט, בין אצל היהודים ובין אצל הערבים.

מעניין לציין כי במשך עשרות רבות, עסקו "האחים חבשוש" ואז מייסד המשפחה ר' סלימאן ז"ל כנציג בנק עותמאן, בצנעא — בעסקי כספים. ולא היתה כל תקלה שיצאה מתחת ידם. גם בשניים או בשלושה מקרים שהתלוננו במגמה זדונית להשחיר פני המשפחה, לאחר בירור הוכרה חפותה וצדקתה. אציין מקרה אחד, שיש לו אופי בינלאומי. איש בשם דדריך, מהנדס גרמני שעבד אצל האימאם יחיא, הפקיד כספו אצל המשפחה — לשמרו מפני ליסטים, גנבים וכדומה — והיה מכניס ומושך, בבחינת חשבון עובר ושב. לכל מפקיד מעין זה היינו מוסרים דו"ח שבועי, עם היתרה בזכות או בחובה.

משום מה סבר דדריך שיש טעות בחשבונו ובמקום שהוא חייב הוא בזכות. כל

הנסיונות ליישב את הענין בהסברה שקטה וענינית אך חיזקה את דעתו שהוא צודק, כי איך ייתכן שבן הגזע העליון יטעה, והמשיך בביטויים מעליבים בטענו כי מה שווים ספרי משפחת חבשוש לעומת ספריו. תשובת האחים חבשוש: אלה ספרינו ואין לשנות. הגיעו הדברים לאימאם יחיא, הלך דדריך והתלונן אצל האימאם, כי משפחת חבשוש משָטה בו ובחשבונותיו תשובת המשפחה היתה: אין אנו משטים אף באחד מאלפי המפקידים. וספרינו הם הנכונים. כשנוכח האימאם שהתעוררה כאן שאלה חמורה של יוקרה, מִנה את אחד הסוחרים המומחים בחשבונות, שאיף זהרה, וזה בדק את ספרי המשפחה והקבלות של הכנסות והוצאות, וכן בדק את ספרי המהנדס הגרמני דדריך ופסק שאין לדדריך כל סיבה לחשוד במשפחת חבשוש. מאחר וכל המסמכים חתומים על ידו בשפה הגרמנית והחתימות זהות. ואכן, בשלב מאוחר הודה דדריך כי רצה לפגוע בגאוות האחים חבשוש.

בהרבה מקרים נהג האימאם יחיא לשאול את המשפחה אם הם צריכים כסף באחד המרכזים, בייחוד בחודידה, עיר נמל ומכסים, שבּה התרכזו כספים רבים. ואכן, היינו משלמים לו בצנעא, והכספים שלו נמסרו לסוכן המשפחה בחודידה. כמו כן לא פעם לוותה ממנו המשפחה כסף לזמנים קצובים והמדובר בסכומים גדולים, כאמור ללא ריבית. לאימאם ניחא לו, כי היה נמנע מלשלוח כספיו בדרכים, ולסכן עניניו הכספיים.

קשרי המשפחה עם האימאם יחיא והממשל בכלל היתה להם השפעה רבה, מכבדת וממתנת כלפי היהודים.

תחת השם: "האחים חבשוש", דהיינו: האחים בני סלימאן חבשוש, גדלו גם בני האחים. הכוונה לבני אהרן ומנחם ז"ל ויחדיו נשאו בעול התפתחות עסקי המשפחה. לפי כישוריהם של האחים והבנים כל אחד תרם כיכולתו: האחד יכולתו בינונית, השני — פחות מבינונית. השלישי היה מוביל אם זה במרכז תימן, בצנעא, בעדן, או לבסוף בארץ ישראל. הבולט והבכיר באחים ניווט את המקום שהוא נמצא בו. בהתחלה המרכז היה בצנעא. ואחר כך עבר לעדן, ואחריו ארץ ישראל, עת נוסד סניף שם.

מעניין, שאט־אט ירדה מגדולתה צנעא בניהול העסקים, כי רבי היכולת עברו לארץ ישראל והתרכזו בה. סניף עדן בניהול חיים בן אהרן גילה יכולת רבה. ועדן היתה המקשרת הראשית, בייחוד בזמן מלחמת העולם השניה, עת ששותק המסחר העולמי. עדן פעלה במסחר הרבה ונהנתה מהקלות מרובות.

אחטא לאמת. אם לא אציין את תרומתו של האימאם בהתפתחות עסקיה של המשפחה. האימאם, בעין החדה בה ניחן, תמך תמיכה מלאה במשפחה, עודדה ועמד לצִדה נגד כל אלה שעמדו בדרכה, והציקו לה.

העסקים בארץ ישראל בסניף שפתחנו כאן הלכו והתרחבו בצורה מניחה את הדעת. למרות כל הקשיים, נעדרו מהעסקים בארץ ישראל הקשיים. שהיו קיימים בצנעא מצד פקידי הממשל והמון המוסלמים הנבערים מדעת.

התפתחות עסקי הסניף בארץ ישראל והשם: האחים חבשוש

ההתפתחות בארץ ישראל עברה שלבים שונים: תחילה פתחנו חנות בכרם התימנים ואחר חנות בשוק הכרמל והחנות בכרם התימנים נשארה מחסן. מהכרמל עברנו ופתחנו חנות ביפו בשוק הסיטונאי המרכזי: סוק אלדיר. היה זה בשנת 1930, אחר שיהודים חדלו לסחור ביפו בשל מאורעות ופרעות והטרדות ביהודים. אנו, מחוסר נסיון וללא חשש, פתחנו ביפו הערבית חנות למסחר. תוך זמן קצר שכרנו ארבעה מחסנים גדולים, נוסף לחנות המרכזית. היו לנו קהל לקוחות מרפיח שבדרום כולל עזה והמחוז, עד צמח שבצפון. ירושלים העתיקה והחדשה, חברון, שכם, טול כרם, קלקיליה, וכדומה. בית־שאן, טבריה, צפת, וכל הגליל.

היתה לנו סחורה מכמה ארצות: סוריה, מצרים, לבנון, עדן, תימן, הודו, צילון, סודאן, עיראק, קפריסין, ברזיל, אתיופיה, יפאן ועוד.

בית מסחרנו התחרה בהיקף המוצרים והמחירים עם סוחרים ותיקים מאתנו, ותוך זמן קצר נזקקנו לקנות משלוחי יבוא שלמים מיבואנים מקומיים שהיתה להם "חזקה", דהיינו — יבוא בלעדי — על משלוחי סחורות אלה, ושהיו קונים בבית־המסחר שלנו. דבר זה הגדיל את יוקרת בית מסחרנו. כמו כן, בהתמדה ובאטיות נכנסו לעסקי התבואות המגודלות על־ידי חקלאי הארץ: שעורה, דורה, חיטה, קטניות וכדומה.

באותה מידה שהתפתח מסחרנו עם האוכלסיה הערבית כן התפתח אף עם האוכלסיה היהודית, הודות לקפה התימני ולתבלינים שהיינו כמעט הספקים היחידים שלהן. יבוא מצרכי מכולת כבדה: שעועית, סוכר, עדשים, פולים, אגוזים, שקדים — הקלו עלינו את החדירה לשוק היהודי. התמחינו ביבוא קפה זול מהקפה התימני, דבר שמשך קולים לקנות משני הסוגים כדי ליצור קפה בעל ריח טוב וקפה רגיל במחיר נוח, כי ההבדלים במחיר בין קפה תימני לבין קפה מארצות אחרות היה הבדל גדול.

בבית מסחרנו, נקטנו שיטת מתן אשראי לסוחרים הקמעונאים או הסיטונאים, דבר שהקל על הסוחר והרחיב את היקף מסחרו. ב־16 באפריל 1936 פרצה השביתה הגדולה של הערבים נגד היהודים והאנגלים כאחד. שביתה זו נמשכה כשִׁשה חודשים. בפרוץ השביתה השתלטה על שוק אלדיר — שהוא, כאמור, במרכזה המסחרי של יפו והאזור — חבורת פורעים ושודדים שהיו מיועדים לכך. הם רוקנו את כל חמשת המחסנים שהיו לנו וחילקו מה שבתוכם להם, ולכל מי שבא להשתתף בשוד. הסחורות היו סחורות יקרות: קפה מכל הסוגים, תה של 25 ליברה, סמנה בפחים, פלפל שחור, הֵל וכו', תבלינים שונים, מלבד מכולת כבדה.

למצבים מעין אלו היינו מודעים בתימן, אך שיקרה לנו כך בארץ ישראל, לא שיערנו. שש שנים של התפתחות רצויה בעסקים, נגוזה ביום אחד. אולם הודות לנסיון שצברנו במסחר, כל הסחורות היו מבוטחות בחברה האנגלית הידועה, חברת "לודס". ואכן, לאחר משא־ומתן ממושך הם שילמו את הנזקים.

מאז מאורעות אלה היה צריך להתחיל הכל מחדש, להשיב הכל על כנו. תוך זמן קצר פתחנו חנות ברחוב החלוצים והנענו שוב את גלגל העסקים. אמנם היה צורך להתמודד מחדש על מקומנו בשוק היהודי, והדבר לא היה קל. אך תוך מספר מועט של חודשים נחשבנו לוותיקים לכל דבר.

התגברנו על קשיי השביתה. הסוחרים הערבים, למרות החרם המשיכו לסחור אִתנו בצנעה חידשנו את הקשרים אִתם והם אִתנו. גם המסחר עם היהודים התפתח.

בפרק זה אחזור ואציין בהרחבה במה עסקה משפחת האחים חבשוש

כאמור, תחת השם הזה נוצרה שותפות משפחתית מרצון, זה קרה לאחר מות אבי המשפחה, סבי סלימאן זצ"ל.

משגדלו הבנים, גדל אִתם העסק בהיקף גדול בתימן, בעדן בארץ ישראל ומחוצה להן.

השפעתם הכלכלית של האחים חבשוש בין תושבי תימן, יהודים וערבים, היתה גדולה מאוד. מרבית היבוא והיצוא החקלאי התרכזה בידם. היו להם קשרי מסחר רבים עם ארצות מחוץ לתימן, קשרים עם שלטונות תימן ובראשם האימאם יחיא אשר נטה להם חסד. משלחות שהגיעו לתימן מכל ארצות העולם, בעניני מסחר או פוליטיקה, היו אורחי אחים חבשוש. כן אירחו נצרכים לדברים, כל אשר על פי רוב יכלו להשיגם, על ידם.

הם עסקו בהעברת כספים מכל העולם בכל סוגי המטבעות, מתימן ואליה, רכישת המחאות בנקאיות ושל חברות מכל סוגי המטבעות. פיתחו רשת העברות מיוחדת בשטח זה. באמצעות המחאות ביד, הוראות במברקים, והוראות במכתבים.

בכל המחוזות המרכזיים של תימן היו סוכנים נאמנים שביצעו קבלת כספים ותשלומי כספים, משא־ומתן מסחרי, התחייבויות כספיות בשם המשפחה

בכל מחוז היה ממונה איש מתושבי האזור שהכירו בו כנציגם של האחים חבשוש. אצלו הפקידו כסף, דרכו קיבלו כסף, כל נזקק לכסף בתימן לעדן או לחודידה, עיר־נמל מסחרית, שילם בצנעא וניתנה לו העברה בדרך שרצה: אם היה הדבר דחוף — במברק ואם לאו — במכתב. ואם הוא נוסע למקום — בהמחאה ביד. באותה דרך היו ההעברות למקומות אחרים.

העברת כספי עולים מתימן לארץ ישראל נעשתה אף היא בדרך זו. כספי עזרה של קרובים וציבור שבאו מארץ לישראל וארה"ב או ממקומות אחרים, חולקו לכל גלילות תימן באמצעות הסוכנים במחוזות.

אלפי עובדים ערבים שעבדו מחוץ לתימן שלחו כספים רבים לקרוביהם בתימן באמצעות סוכנים או ישירות. וזה חולק לקרובים, ויהי במקומות הנידחים ביותר

ובמהירות האפשרית, בייחוד אם ההעברות נעשו בסמוך לחגים של היהודים או הערבים.

א"ח עסקו במסחר, יבוא מכל הסוגים, ממכונות ועד מחטים, וביצוא מתוצרת חקלאית ועד מעשה צורפות. ובראש וראשונה הקפה התימני "מוקא", הידוע בעולם בשם הזה על־שם נמל המוצא מלפני זמן רב. מוכא, עיר־נמל בים האדום, כיום חודידה. משמשת עיר־נמל במזרחה של תימן. כלומר, החליפה את מקומה של העיר "מוכא"!

האחים חבשוש עסקו בפעילות ציבורית ענפה בלי להשתרר, ובלי להתבלט או לקבל עליהם תפקיד ציבורי מוגדר כלשהו.

היה להם צוות מנוּוט ומוביל שיתר השותפים והעובדים נשמעו לו. אמנם לכל אחד ניתן תפקיד לפי כישוריו, אך כולם נשמעים למוביל.

ביסודה של שותפות זו היה הכלל: הכל שווים, אך שווה יותר בעל שיקול הדעת המעמיק יותר.

יצירת השם א' ח' לעסק, היה בו מן הקולע והממצה. כלפי חוץ, השם קבע לו מקום בתודעת תימן, יהודים וערבים. ומחוצה לתימן, בייחוד בארצות אֶתן סחרנו. כלפי פנים המשפחה יצר השם תחושת נשיאה בעול יחדיו. ושכל אחד יחוש כי ההצלחה תלויה בו. כי הוא אחד האחים והשווים. הצלחה רצויה, נזק לא רצוי.

מי הם בעלי השותפות מרצון האחים חבשוש.

שמותיהם.

א. הבכור ביניהם, אבי אהרן ז"ל אשר ליווה את אביו סלימאן ז"ל מראשית דרכו המסחרית. היה באופיו סוחר שנועד לגדולות. הוא דחה מסחר קטן, כאילו לא לכך נוצר. דבֵּר אתו על מאתיים במקום על מאה וזה ניחם לו. זריז במחשבתו ובמלאכתו משעה שהחליט על ביצוע דבר מסוים. אהב את האמירה ועשיה כמו שנאמר: "אומר ועושה!" העריך מאוד סוחרים שקיימו אֶתו עסקי מסחר, עודדם והדריכם, על דרך הטוב והמועיל. כשחש שכואב להם ושיש להם קושי, הלך לקראתם. אהב את הפשרה ביחסי המסחר. אהב שלום ורדף שלום. נדבן ורחמן בלב ונפש. מסוגל להתחלק עם הזולת בפת הלחם. קנאי ועקשן כשהוא צודק ורואה שעושים עוול. עניו ומצניע לכת בכל דרכיו. שליח ראשון של סבי והמשפחה מחוץ לצנעא ומחוץ לתימן. שליחויותיו לעדן בעידנים קשים בעסקי המשפחה, הביאו תוצאות מבורכות רבות לעסקי המשפחה. הוא הצעיד את העסקים קדימה.

לאחר מות סבי שמר על אחדות אחיו והמשפחה, אהב את המשפחה אהבה עזה עד לידי ביטול עצמי. דאג שמסגרת הא' ח' תפעל בכל המרץ אף שהיו חילוקי דעות

מקובלים בחברה ובשותפות. לחם כארי על דמותה המוסרית. הוא לחם במלעיזים. היה המאזן את היחסים של האחים. והוליכם לקראת הישגים.

בתקופות קשות לסבי ז״ל הוא שהטה שכם לעזור לחילוץ מהקשיים בהם היה נתון הסבא ז״ל.

במותו קונן עליו אחיו הצעיר ממנו, מנחם ז״ל, לאמור: ״התפרדה החבילה! התפרדה החבילה!״ לצערנו, דבריו היו קולעים וממצים! כי המאזן והמלכד ויוצר המאחד איננו עוד. עלה לארץ בתור בעל הון בשנת תרצ״ו (1936) ולא שב עוד לתימן.

הוא נולד בשנת התרמ״ג (1883) נפטר בשנת תש״ב (1942) בתל־אביב. נולדו לו חמישה בנים ובנות: חיים, יהודית ויחיאל, עזר ז״ל ויונה ז״ל, הבנים השתלבו במסחר המשפחה ותרמו חלקם בהרחבת העסקים ובביסוסם.

מנחם ז״ל

היתה לו ילדות קשה, חלה בשיתוק, והודות לביקורו בקברו של רבי שלם שבזי זצ״ל הבריא, והתגבר על מחלתו בכוח רצונו העז שניחן בו.

לעסקי המשפחה הצטרף לאחר מות אביו ז״ל בשנת תרפ״ב. תפקידו היה מקדם המכירות, ובזה הצטיין מאוד. הוא ידע ארבע פעולות החשבון בעל פה. גם תנ״ך ידע לצטט ממנו לכל צורך בעל פה והביא מהתנ״ך אסמכתא לכל נושא שנדון. תפקיד נוסף שהיה לו: קניות מצרכי הבית לכל השנה ולכל יום ויום. הוא עשה זאת בתבונה ובדעת.

סבלנותו עם הקונים היתה לסמל ולדוגמה. קשה לקונה לצאת מבין ידיו מבלי לקנות. וכשלא הצליח, היה מתאנח ויושב לברר סיבות אי ההצלחה כדי להימנע ממנה להבא.

הוא לא יצא מצנעא, אלא נשאר קשור לבית ולעסקים, דבר שעזר לו להיות קשור לקונים לטבעם ורבעם. והקונים היו קשורים אליו. לא זכה לעלות לארץ ומת בעדן בדרכו אל ארץ ישראל, משאת נפשו.

נולדו לו שבעה בנים ובנות. בנו הגדול, עזר, השתלב בעסקי המשפחה ותרם תרומה נכבדה לכך. נולד 1887 תרמ״ז נפטר 1949 תש״ז.

נסים ז״ל

משעה שגמר את בית־הספר (אלמכתב) שנוסד על־ידי הממשלה התורכית בהנהלתו של הרה״ג יחיא אלקאפח זצ״ל — בו למד עברית. ערבית, תורכית וצרפתית — משכו אביו לצדו להיות מזכירו, בשל המשמעת שניחן בה. את מה שלמד ידע והיה צרור בתוכו, בחינת ״בור סוד״!

משפחת חבשוש

שליחותו המסחרית החשובה הראשונה מחוץ לצנעא היתה בשנת תרפ"ד (1924). שליחות זו היתה שונה משל שליחויות קודמות והיתה בה פריצת דרך. כי השליחות היתה לארץ ישראל, מצרים וסוריה. לצורך בדיקת מסחר הדדי יצוא ויבוא. ואכן, שליחות זו היתה התחלה חשובה ובעקבותיה באו קשרים מסחריים וקשרים כלכליים וחשובים מאוד להתפתחות עסקי המשפחה.

נשוי היה ליהודית, בת אחיו אהרן. נולדו לו ממנה שתי בנות. עלה לארץ בתור בעל הון בשנת 1931, נולד ב־1898 תרנ"ח נפטר בתל־אביב ב־1955 תשט"ו.

הדוד טוב הי"ו

ייבדל לחיים ארוכים וטובים. בצעירותו למד בבית־הספר שנוסד על־ידי התורכים בהנהלת הרה"ג יחיא אלקאפח זצ"ל, בו למדו עברית וערבית, תורכית וצרפתית.

ניחן בראיה חדה. קורא את מחשבות הזולת ורצונו, סוחר ממולח מוכשר, בעל ידע והיקף, איש עקרונות. ציוני מעשי. זכותו הגדולה — פתיחת סניף מסחרי למשפחת אחים חבשוש בארץ ישראל. עסק בגאולת קרקעות מערבים. בִּיזמת המשפחה וביזמתו וביזמת אחרים הוקמה הקופה הידועה: "קופת מלוה וחסכון המזרח" וניהלה למעלה מארבעים שנה. נסע רבות בשליחות המשפחה לעדן, מצרים, לבנון, סוריה, עיראק. קשר קשרים מסחריים רבים עם ארה"ב וארצות אירופה. בנה בית־כנסת מפואר לעדת יהודים יוצאי תימן בתל־אביב. יקיר תל־אביב.

נשוי בחמאמה בת הבה אלשרעבי, נולדו לו חמישה בנים ובנות. גר בקביעות בתל־אביב. נולד 1900 תר"ס.

סעיד ז"ל

הבן הצעיר והאחרון לאביו סלימאן ז"ל. משגדל, פתח לו הסבא חנות. אך נסיון פתיחת העסק כדי שילמד בו כיצד מנהלים מסחר, לא עלה יפה. לאחר מות הסבא הצטרף לעסקי המשפחה נאבק תמיד לגלות יכולת מסחרית ולא עלתה בידו. בצנעא ניתנה לו הזדמנות להוביל העסקים כשניהל את עסקי המשפחה עת אָחִיו עברו לגור בארץ ישראל ולגלות יכולתו, אך גם בזה לא התבלט. בניגוד לכל אחיו הלך בדרך ההתבלטות וזה הקים לו שונאים, בייחוד מבין הערבים, דבר שגרם לו צרות בחיים, ועלילת דם נרקמה נגדו. פתח בית־כנסת בצנעא ובראשו עמד הרב חיים חובארה זצ"ל שהיה חבר בית־הדין הרבני ברחובות.

נשוי היה לשתי נשים אך חשוך בנים. דבר זה גרם לו צער רב בחייו. עלה לארץ ישראל בשנת 1950 ונפטר בתל־אביב. נולד בשנת תרס"ב (1902) נפטר תשכ"ב (1962).

תנצב"ה.

משפחת חבשוש

בפרק זה אציין מי מבני הבנים השתתפו בעסקי המשפחה

אציין בהמשך מי הם אשר השתתפו במסגרת "האחים חבשוש" מבני הבנים של סבי סלימאן זצ"ל.

חיים הי"ו, בנו הבכור, של אהרן ז"ל. לאחר גמר לימודיו פתח עסק בשוק הרובע היהודי "סוק אלבז", דהיינו שוק הבדים ודרך עסק זה תורגל במסחר. אחר כך הצטרף לעסקי המשפחה כעוזר למנהל החשבונות, ואחר זמן קצר נשלח כנציג המשפחה לעדן. נסיעתו הראשונה היתה בשנת 1933. נסיעה שניה, שממנה לא שב לתימן, בשנת 1940 משרדנו בעדן היה המשרד החשוב, דרכו עברו היצוא והיבוא. מכירות וקניות לכל קצוות תבל התנהלו דרך משרד זה. המשרד ענה על תביעות צנעא כולל כל סניפי תימן וארץ ישראל וכדומה. תקופת שִבתו בעדן, היתה תקופת מלחמת העולם ובתקופה זו גילה יכולת רבה, ניתנה לו האפשרות לפעול על דעת עצמו ולפי שיקוליו. ואכן, הוא נחל הצלחה רבה. ביקר בארץ בשנת 1933 וחזר לתימן.

בד בבד עם שליחותו המסחרית. התמסר לעסקנות ציבורית בשליחות המשפחה, בייחוד בנושא העליה והעולים והקל סבלם. הוא סייע סיוע חומרי לעולים. טיפל בהעברתם ובחלוקתם של כספי עזרת אנשים פרטיים ומוסדות.

תרומתו לעסקי המשפחה היתה מועילה מאוד. הוא האדיר והרחיב את עסקיה.

למד אצל: מרי סאלם קורח, ומרי יעקב אלעמראני, ומרי יחיא אלקאפח זצ"ל, נשא אשה תורכיה לבית יחיא אלעזירי אלנאצר. נולדו לו ששה בנים ובנות. עלה לארץ ב־1945 ושוב יצא לתימן וחזר לישראל ב-1947 בסוף מלחמת העולם בראשות שיירת עולים גדולה. נולד בשנת תרס"ז (1807).

יחיאל בן אהרן הי"ו.

למדתי אצל: מרי אלעזר בר׳ חיים קורח, מרי אברהם אלעמראני, מרי יחיא אלקאפח זצ"ל בבית מדרשו של הרב הראשי יחיא יצחק הלוי זצ"ל כשגדלתי, משפחתי פתחה לי חנות ברובע היהודי לשם רכישת נסיון במסחר.

בשנת 1927 נסעתי מצנעא יחד עם הדוד טוב למשרדנו בעדן. שהייתי בעדן שלוש שנים ונסעתי לארץ ישראל ב־1930, לאחר שקדמני הדוד טוב הי"ו בשנה, במטרה לפתח עסקים למשפחה בארץ ישראל והוא הזמינני לסייע בידו. מאז לא חזרתי לתימן. פעלתי כאן במסגרת עסקי המשפחה: האחים חבשוש עד מות אבי אהרן ז"ל בשנת 1942 ואז יסדתי יחד עם אַחַי את בית־המסחר בני אהרן חבשוש ז"ל, שם נפרד מהאחים חבשוש. אחר קום המדינה עסקתי ביצוא בוטנים. יצואן מאושר. עסקתי בעסקי המשפחה, נוסף לעסקי ציבור בענפים שונים ומגוונים.

נשאתי אשה, נוגה לבית רבי חיים עוזיירי עדן ז"ל. למדה בבן־שמן וגמרה אחות מוסמכת. נולדו לי חמישה בנים ושלוש בנות. וזה אושרי וחלקי מכל עמלי.

משפחת חבשוש

עזר בן הדוד מנחם הי"ו

גדל יתום מאם, הוא ואחותו נעמה, גידלה אותם הסבתא נצ'רה. במסחר ירש את הסבלנות של אביו המנוח מנחם ז"ל. השתלב בעסקי המשפחה מאז נסע עם הדוד טוב הי"ו לעדן בשנת 1925. חזר לתימן, ושוב נסע לעדן, וממנה לארץ ישראל ולא שב עוד לתימן. הוא היחיד, שהמשיך בעסקי המשפחה עד היום. מסייעים לו בניו אריה ומנחם הי"ו.

נשא אשה, ברכה בת יוסף עוזיירי תבורך מנשים. נולדו לו שני בנים ובת.

עזר בן אהרן ז"ל

תקופה קצרה הצטרף לעסקי המשפחה וניהל החנות ב"סוק אלמלח" שברובע המוסלמי. עסק בהעברת כספי העזרה לקרובים וכספים ציבוריים בתימן. בזמן שנהרג האימאם ניצל בנס, כי העלילו עליו שהצטרף למורדים באימאם יחיא (קרא ענין זה בעמוד) הציל יתומים תוך סיכון נפשות.

נשא אשה, ברכה בת סאלם שריאן ת"מ. ילדה לו שלושה בנים ושתי בנות. עלה ארצה ב־1950. נפטר 1981. המשיך בעסקי המשפחה. ובנו אבישי הי"ו המשיך אחריו.

לסיכום:

בדף זה אציין במרוכז שמותם של אלה אשר השתלבו בעסקי המשפחה והיוו את השותפות "האחים חבשוש" ואת ראשי המשפחה שדרכם ובזמתם פעלה המשפחה.

א. הסבא: סלימאן ב"ר יחיא חבשוש ז"ל
ב. אבי: אהרן ב"ר סלימאן חבשוש ז"ל
ג. דודי: מנחם ב"ר סלימאן חבשוש
ד. דודי נסים ב"ר סלימאן חבשוש ז"ל
ה. ייבדל לחיים טובים: דודי טוב ב"ר סלימאן חבשוש הי"ו
ו. דודי סעיד ב"ר סלימאן חבשוש ז"ל
ז. אחי חיים ב"ר אהרן חבשוש הי"ו
ח. יחיאל ב"ר אהרן חבשוש הי"ו
ט. בן דודי עזר ב"ר מנחם חבשוש הי"ו
י. אחי עזר ב"ר אהרן חבשוש ז"ל

עשרת האנשים הנ"ל היוו את השותפות מרצון והם ועוזריהם יצרו את האגדה שנוצרה מסביבם. לכל העשרה מעלות גבוהות, בינוניות, נמוכות ואף מגרעות. החשוב שבדבר אומר זאת בצנעה! לא ניתן לספר על תקופת מאתיים השנים האחרונות — בתולדות יהודי תימן — בלי האגדה: "משפחת חבשוש" שיש לחקרה ולנבור בה כדי ללמוד תופעה מרנינה זו.

נסיעתי הראשונה לעדן

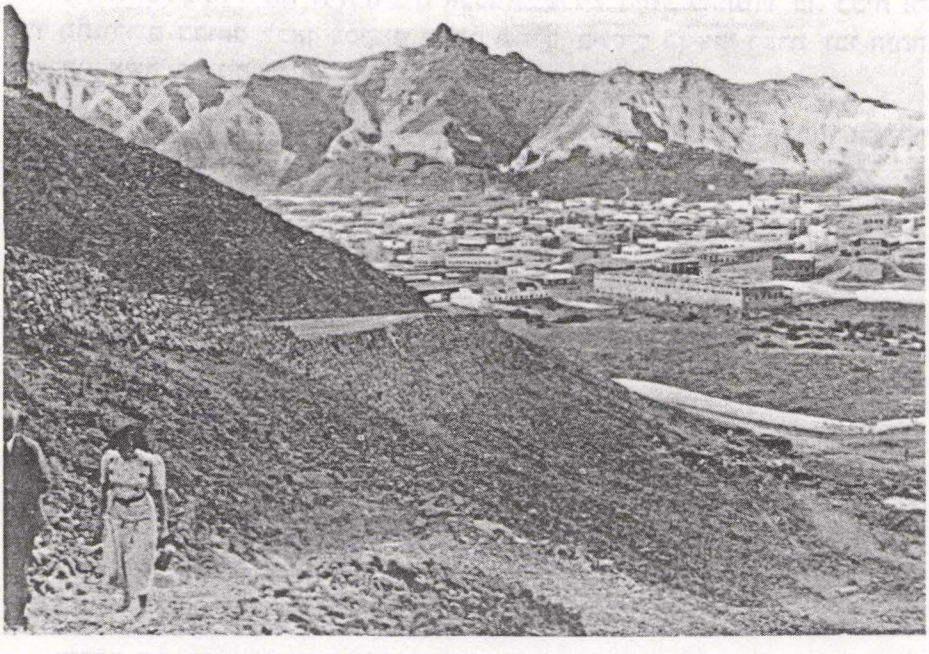
בשנת תרפ"ב (1922) מת אבי זצ"ל. אחי אהרן ז"ל היה בעדן בשליחות מסחרית של המשפחה בה שהה כשנתיים ימים.

בשל החמרת מצב מחלתו של אבי, ולפי בקשת אבי, השתדל אחי אהרן לחזור לצנעא. ובעודו בחודידה מת אבי ז"ל, ושם קיבל את הידיעה על מותו!

כשחזר אחי אהרן לצנעא, כבר היינו יתומים, וחסר לנו מנהל לעסק בדמותו של אבא וזה הורגש מאוד שיד מכוונת אין, כי אפילו בזמן מחלתו עין אבי היתה צופיה על כל מהלך ומהלך בעסקי המשפחה.

עם שובו של אחי אהרן ז"ל הוטל עליו תפקיד מנהל בתוקף היותו הבכיר ובתוקף תבונתו, ראשית דבר, הכניס את אחי מנחם ז"ל לעסק המשפחה ונסגרה חנותו שבה עסק בנפרד, והוטל עליו תפקיד "מקדם מכירות" בלשון ימינו.

אחי אהרן שהה כשלושה חודשים בצנעא, ואחר כך היה מוכרח לנסוע לעדן, לשמור על קשרי המסחר: יצוא ויבוא בעיר חשובה זו שהיו מפותחים מאוד. אחי

עיר עדן דרכה עברו גאולי ציון

משפחת חבשוש

אהרן לקח אותי אתו לעדן וזו היתה נסיעתי הראשונה כדי להכשירני לייצוג העסקים המשפחתיים בעדן, וגם כדי שיוכל לחזור ולנהל את עסקי המשפחה בצנעא אחר מות אבא. ואכן, אחר כשלושה חודשים שנמצאנו יחד בעדן, ולאחר שהכיר לי את דרכי המסחר בעדן והאנשים שאנו קשורים אתם בקשרי ידידות ומסחר, והציגני כנציג המשפחה, נסע חזרה לצנעא.

הנסיעה לבירות והכרת הסוחר מוראד אליהו גורי ז"ל ופעולותיו המסחריות והציבוריות

בביקורי בבירות תכופות לרגל המסחר, הייתי מתגורר בעיירה שטורה אשר ליד בירות. בשכונה היהודית היה בית אכסניה, שרגיל הייתי להתגורר בו. בבית זה היו מתגוררים בבואם לכאן עסקנים יהדים שונים, ביניהם בן־צבי ושרת. ובו היתה משרתת אשה תימניה והיתה עושה לי אוכל לפי טעמי.

בבית זה הכרתי את מוראד אליהו גורי, יהודי בגדאדי שעיסוקו במסחר, בעיקר בתבואות. משיחותי איתו התברר לי שהוא סוחר גדול ואיש תבונות.

מוראד הזמין אותי לבוא לבגדאד לבדוק אפשרות מסחר הדדי בינו לבין ארץ ישראל. אני קיבלתי את ההזמנה בחפץ לב, כי אני מעריך סוחרים טובים ונבונים, ורציתי לראות את מסחרו במקום כדי לדעת וללמוד ממנו, ואולי לקשור אתו קשר מסחרי.

משיחותי אתו, נוכחתי לדעת, שהוא רחוק מציונות מעשית בת זמננו, וגם אין לו ידיעות מהנעשה בארץ ישראל, בשל חוסר התעניינות מצדו. אני השתדלתי להקנות לו ידע בנושא הציונות, ובערך מטרותי לבנין ארץ ישראל והקמת מדינה לעם ישראל.

לאחר זמן מסויים, נסעתי לבגדאד, ונפגשתי אתו. הוא מצדו, קיים את הבטחתו, אירח אותי בביתו, ולא נתן לי בשום אופן ללכת למלון.

מוראד היה זקן עירי שחי לבדו. היתה לו אחות אף היא עירית והיא טיפלה בו בביתו, והיתה לו לעזר. הוא היה איש דתי שהקפיד על התפילה ועל כל מצוות התורה.

משפחת חבשוש

הוא היה עשיר אדיר, הונו בא לו מיצוא השעורה לאירופה לתעשיית הבירה. השעורה העיראקית היתה מסוג משובח, והיתה מבוקשת מאוד באירופה, ומוראד היה כמעט המושל בכיפה בנושא יצוא השעורה. מעיראק לאירופה.

כשראיתי את היקף עסקיו, ביקשתיו שיעזור לי בקניות מוצרים מקומיים: תמרים, אגוזים, תירס וכדומה, למען השוק בישראל. בזמנו, היה קשר ישיר מבגדאד עד לארץ־ישראל על־ידי אוטובוסים וכן על־ידי רכבת מעיראק עד צמח. קשר זה הקל קיום מסחר רצוף ותקין. בשל קשריו בשוק המקומי, קניותיו היו מוצלחות מאוד, באיכות הסחורה ובמחיר ובזירוז המשלוח. נהגנו להתקשר בעיקר בטלפון, כך שהייתי מעודכן במצב השווקים.

מלבד עיסוקו במסחר, היה לו תחביב: בית־חולים שהוחזק על ידו. החולה קיבל טיפול רפואי והחזקה באוכל, ביגוד. תרופות ושירות — הכל בחינם. הוא היה משכים בבוקר לצאת לשוק וקונה כמויות גדולות של אוכל לצורכי בית־החולים, ואחר מתפנה לעסקיו. היתה לו נשמה רגישה לכל דבר עזרה, רצה לעזור בכל למרות שנראה נוקשה מבחינה חיצונית. כמו כן, עשה פעולות צדקה רבות, אנשים שנזקקו לסעד, היה מגיש להם ביד נדיבה.

משראיתי פעלו ויחסו לדברים שבסעד, אמרתי בלבי: עלי לפעול אצלו שיעשה משהו למען ארץ ישראל. ובכלל, לקרבו לציונות מעשית.

בשעתו, היתה קיימת תחנה לקילוף אורז, בתחנת הרכבת ליד חיפה. נודע לי כי בעליה, מייסדיה, רוצים למָכרה, ואז אמרתי בלבי, מוראד הוא האיש אשר יקנה אותה ויעמידה על רגליה. הטחנה לאורז היתה מיסודם של הטחנות הגדולות לקמח בחיפה.

טילפנתי לו מיד. ביקשתיו לבוא לארץ־ישראל לברר אפשרות רכישת התחנה על ידו. ואכן, תחנת האורז נקנתה על ידו תמורת סכום של שמונים אלף שטרלינג, ומאז פעלה תחנה זו על ידי מוראד. מצדי נחלצתי אישית לקדם המכירות על־ידי תחנה זו. נחתמחזזה בין מוראד לבין האחים חבשוש כמייצגים של הטחנה, והיא שיגשגה ופעלה כראוי.

לסיכום שמחתי שתרומתי להבאת משקיע בארץ ישראל הצליחה, וכל המשתתפים היו שבעי רצון: מוראד, ארץ ישראל והצרכנים.

נסיעה לעדן בלי רשיון

עזר הי"ו בן הדוד מנחם קיבל רשות ממשלת תימן לנוסע לעדן לששה חודשים לעסקי מסחר של המשפחה. היה זה בשנת 1932, הוא קיבל ערבות אישית של אביו מנחם ז"ל, והופקד סך חמש מאות ריאל לתקופת זמן הנסיעה. עוד תנאי חמור: שלא יסע לארץ ישראל.

משפחת חבשוש

עזר נשאר בעדן למעלה משנה, על אף כל ההתחייבויות הנ"ל, עלה לארץ־ישראל ולא רצה לשוב עוד לתימן.

הואיל ולפקיד שטיפל בהרשאת הנסיעה לעזר בן הדוד היו יחסי טובים עם המשפחה, לא עורר את בעיית שהותו מחוץ לצנעא יותר משִׁשה חודשים, כמוסכם.

בינתיים, הייתי צריך לנסוע לעדן. לעסקי המשפחה. חששתי שבעיית עזר תתעורר ותמנע ממני הנסיעה. על אף חששותי אלה, הגשתי בקשה לאימאם יחיא, בה אני מבקש לנסוע לעדן לצורך עסקי המשפחה. התשובה לא איחרה לבוא: "יחזור עזר, אתה תיסע!" אכן, חששותי צדקו. האימאם עדיין זכר ענין עזר אף שחלפה שנה מאז נסע. לא התיאשתי וחזרתי על הבקשה שלוש פעמים ושוב אותה תשובה כמעט זהה.

בהיות והיו לנו בעיות מסחריות דחופות בעדן שצריך לטפל בהם, הוחלט שהדוד סעיד יסע מצנעא לתעז, במסוֶה של ביקור בקברו של ר' שלם שבזי זצ"ל.

כשנסע מצנעא לקח אתו סכום נכבד של מטבעות זהב, המחאות בנקאיות ומטבע אחר שונה, תוך מגמה להעביר כל זה לעדן. היה קיים איסור חמור להוציא זהב מתימן. כשהגיע לעיר תעז, ערכו אצלו חיפוש, ומצאו הזהב וכו'. פקיד המכס החרים את הזהב ומסָרו לבנו של האימאם יחיא, אחמד מושלה של העיר. אחמד הודיע לדוד סעיד כי הזהב מוחרם לטובת המדינה, בשל הנסיון להבריחו לעדן ושלא הוצהר עליו. כל נסיונותיו של הדוד לשכנע את אחמד להחזיר לו הזהב, עלו בתוהו.

לא היתה ברירה לדוד סעיד מאשר לחזור לצנעא, ולערער בפני האימאם יחיא על ההחרמה שנעשתה בתוך גבולות תימן,וזה נוגד החוק. האימאם קיבל את הטיעון ונתן צו לשחרר את הזהב.

נסיון העברת הזהב לעדן. נכשל, דבר זה, גרם מפח־נפש למשפחה ודאגה רבה לגבי העתיד. עסקי המשפחה לא יוכלו להתנהל כסדרם מבלי שאיש המשפחה יהיה נוכח בעדן, המשמשת חוליה חשובה מאוד במסחרנו.

לאחר דיון ממושך הוטל עלי לנסוע לגבול תימן־עדן, לעיירה אלראהדה, ומשם לנסות לנסוע ולעבור הגבול לעדן, בלי רשיון נסיעה.

את דבר נסיעתי שמרנו בסוד, שכרתי מכונית משא עד אלרהדה, בה נסעתי. נסע אתי בחור לסייע בידי. אחר שלושה ימי נסיעה, הגעתי לראהדה, אני ומלווי, המקום לא הכרתי מקודם לכן, ואיני יודע מי המושל, ומה המצב בעיירת־גבול זו.

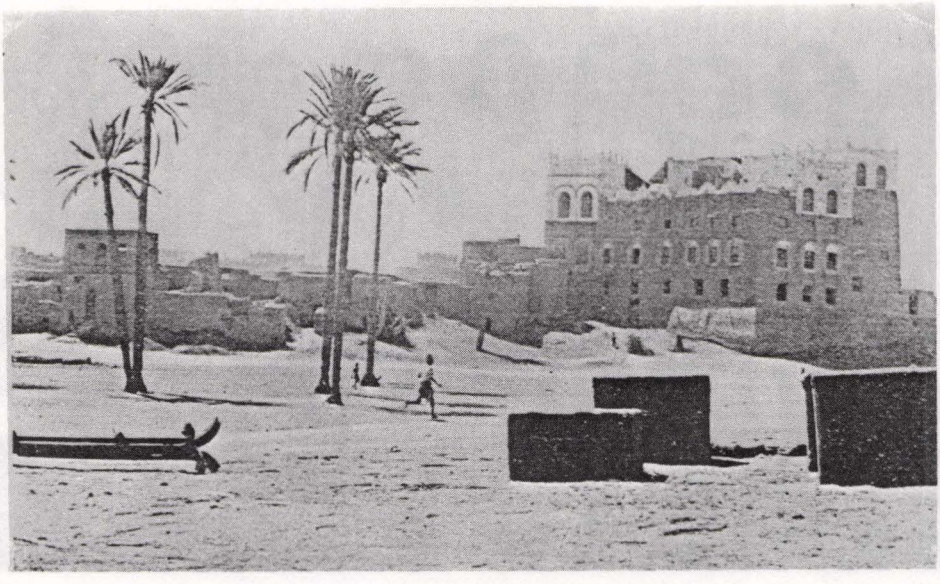
העמדתי את האוטו עם הנהג והעוזר מחוץ לעיירה בטענה שיש לי צורך בתיקון המכונה, והלכתי לעיירה לבדי לבחון דרך לנסוע הלאה עם מטען הזהב שאתי. בדרכי ובחיפושי, נתקלתי בבית־המכס. שאלתי לשֵם המנהל ואמרו לי ששמו

אלרובידי. שמחתי שמחה גדולה בלבי, נזכרתי שאני מכירו מצנעא. פעם התארח אצלינו בבית ואבי המנוח כיבדו כבוד גדול. תוך שאני חושב, נתלווה אלי חשש, שמא ההכרה תהא בעוכרי ומכשול בדרכי, כי הוא יודע על שמי ושם משפחתי ומעמדה, ודווקא דברים אלה יאלצו אותו להחזירני לצנעא.

השמש נטתה לערוב ואין לי ברירה מאשר להיכנס ולהתוודע אליו. וההמשך, השם יעזור. בחינת: "השלך על השם יהבך והוא יכלכלך"!

ביקשתי להיכנס אליו, ונתקבלתי על ידו, לאחר דרישות השלום המקובלות ושאלות שונות, שטחתי לפניו בקשתי, אמרתי לו, התכוונתי לנסוע בדרך אחרת והגעתי לכאן, והיות והגעתי לכאן, רצוני להגיע לעדן, לסדר כמה ענינים דחופים ולחזור. אני מבקש עזרתך והסכמתך להרשות לי לנסוע לעדן ולחזור. תשובתו התמהמהה, וההתמהמהות הזו נחשבה בעיני כנצח. אחר כך אמר לי, אני מסכים שתיסע ולא רק זאת, אני אדאג שאיש לא יפריע לך. הדברים קלחו מפיו כמו מן השמים.

למחרת, השכים ובא למכס "לבדוק חפצי", ולאחר הבדיקה שלח אותי לשלום ופיקח על העברתי את הגבול. רק לאחר שעברתי את גבול תימן. נזכרתי במה שהיה אבי זצ"ל משנן לנו: "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו" (קוהלת, יא, א).

עיר לחג גבול ממשל האמאם יחיא

האימאם התיר מכירת משקאות חריפים לנוצרים — על ידינו

תימן המוסלמית אסרה באיסור חמור על כל מוסלמי להתקרב אל המשקאות החריפים. בשתיה, בהרחה, ואפילו בנגיעה. האיסור לפי הקוראן חמור. ועונשו על ידי הממשל חמור שבעתיים. ואוי לו למוסלמי שנתפס בעבירה זו.

על אף חומרת האיסור לגבי המוסלמים, היהודים נהנו מחופש בנושא זה מצד הממשל, כי לפי דתם, מותר להם לייצר ולשתות, אך רק להם עצמם, משקאות חריפים, ואוי לו ליהודי שסיפק שתיה זו למוסלמים, מצד הממשלה.

לתימן היו באים אנשים זרים. בעיקר נוצרים, ולהם היה דרוש לספק משקאות חריפים, נהגנו אנו שיטה לזמנם — לפי הזמנתנו או לפי הזמנתם — למסיבות בביתנו. ובמסיבות אלה, היינו מגישים להם משקאות חריפים וכיבוד שונה, נוהַג זה היה קיים, אך הקיצונים המוסלמים היו מערְערים עליו.

הגענו למסקנה, שכדאי לא להתנגש בחוק. הגשנו בקשה לאימאם וסיפרנו, שישנו מצב עובדתי, שנוצרים מבקרים בביתנו ואנו מגישים להם משקאות חריפים. גם הצענו לזרים להתארגן ולבקש היתר, שיוכלו לקנות ולשתות בבתיהם. כדי להשיב תשובה לבקשתינו ולבקשת הנוצרים, נועץ באלקאדי עבדאללה אלעמרי, בשל היות ענין זה חמור ביותר, ושניהם ענו שאין סיבה למנוע מנוצרים משקאות חריפים.

תמונה משפחתית: במרכזה מימין נות ביתי,
נגה לבית חיים עזירי ת"מ, דודתי ואמי
אחי חיים ואשתו יחיאל חבשוש בנים נינים ונכדים

משפחת חבשוש

תשובת האימאם היתה, שההיתר ינתן רק למשפחת חבשוש בתור נאמנים, בתנאי שתספק להם רק לצורכיהם השוטפים, ולא כמויות לאחסנה. ואכן, נפתרה בעיה חמורה כלפינו וכלפי הזרים, דבר שמנע את המקטרגים למיניהם לפתוח פיהם! כשפנו המשטינים לאימאם, מדוע התיר משקאות חריפים לנוצרים ענה: "מראדהם ידכלו גהנם — לא מאנע"! — העונש לפי הקוראן — לשותי משקאות חריפים דהיינו "רצונם להיכנס לגיהינם, אין מניעה".

לסיכום: "החמיא לנו" תפקיד נוסף במסחרנו, בהמלצת האימאם, אך היו בו בעיות רבות. ועל כל פנים, מילאנו תפקיד כפוי־טובה זה בכבוד ובאחריות!

הריכוז בידינו של יצוא הקפה תוצרת תימן, הידוע באיכותו

זכות ראשונים לעסקי הקפה על־ידי המשפחה היא לאבי אהרן ז"ל. בצעירותו רצה להוכיח את עצמו במסחר. והתמסר לייבא קליפות קפה לצנעא משני מקורות: מאזור בני מטר שם גר חמיו ר' דוד חובארה ז"ל, ומאיזור חראז — מרכז העיר הידועה מנאכה. ראוי לציין, כי תימן משתמשים בקליפות הקפה, ולא בגרגרי הקפה.

בשני מקומות היה טיב הקפה וקליפות הקפה מעולה. הוא קנה וריכז כמויות ניכרות ושלח לצנעא, לאביו, לשווק. הסבא סלימאן עודד את בנו במכירה ובהדרכה וסידר עבורו ספר. בו ריכז את כל חשבונות קליפות הקפה: הכמויות שהתקבלו, מספר החבילות ומשקלן, וכן מכירתן והכסף שהכניסו.

עסק הקליפות התפתח בממדים רחבים, בשלב מסוים הקיף גם בני אלעואם ואזורים דומים לה. דרך קליפות הקפה הכיר את הענף היסודי: הקפה. מקומות גידולו, בעלי הבוסתנים הקטנים והגדולים, הדרכים לרכז קניות בענף זה, ולעסוק בענף יצוא מבטיח זה.

סבי נרתם לעסוק בענף זה, והחל לקנות קפה, לרכז סחורה זו בתימן ולשלחה לעדן לשיווק ע"י ידידו בנין מנחם משה זצ"ל.

מקומות גידול הקפה. דרך יצואו. מפרעות לחקלאים. קנית היבול.

אביא בזה הפרטים על גידולו של הקפה ומקומות צמיחתו, איכותו דרכי הקניה והשיווק ליצוא.

ארבעה מרכזים לגידול קפה בתימן. א. אזור בני אלעואם. אזור זה מרוחק חמשה ימים ברגל מצנעא צפונית־דרומית לעיר צנעא. ב. אזור בני מטר ואלחיימה מזרחית־מערבית מצנעא, מרחק יום אחד ברגל מצנעא. ג. גבל חראז. אזור זה מרכזו העיר מנאכה מזרחית מצנעא, מרחק שני ימים מצנעא ברגל. אזור רביעי. הוא יאפע, דרומית לצנעא, מרחק כשמונה ימים ברגל. קרובה לעיר עדן. התימנים נטעו

את עצי הקפה, באזורים שיש הם משקעים רבים. באזורים חמים וערפליים, ועל פי רוב בהרים.

ידועים בעולם חקלאי תימן בבניית טראסות בהרים לצורכי מטע עצי הקפה, טראסות אלה נבנו בהרים בידע רב. יש לחקלאי תימן במה להתפאר במעשה ידיהם בנושא זה. כל המבקרים מחוץ לתימן שיש להם ידע בנושא חקלאות גמרו את ההלל על יכולתם של התימנים ואומנותם בנושא הטראסות.

חשיבותו של הקפה התימני, בטיבו, בטעמו ובריחו ובחוסר הקפאין שבו. מחירו באירופה פי שלושה, לפעמים פי ארבעה, ממחיר הקפה אוגנדה למשל. בשל מעלותיו שהזכרתי. קפה זה, משמש אצל קולי הקפה החשובים, גם תערובת לשם מעט ריח ומעט טעם בסוגי קפה אחרים.

באירופה קוראים לו קפה: "מוכא" בשל נמל־המוצא. מלפני הרבה שנים היה הנמל העיקרי בתימן "מוכא" ועל שמו נקרא. אך ידוע שהנמל הוא השם של הקפה ולמעשה זהו קפה תימני תוצרת תימן.

כאמור, בכל המרכזים הנ"ל היה למשפחתנו סוכנים ומחסנים. הם קנו את הקפה מהחקלאים ישירות, וכן מידי סוכני משנה.

בבני אלעואם גרו שני אחים מבני משפחתנו, סעיד וסאלם חבשוש ובניהם, לפי הוראות והדרכה ממשפחתנו בצנעא ניתנו מפרעות בכסף ובשווי כסף לכל בעלי המטעים. סיפקנו כלי עבודה. אוכל, בגוד, מפרעות כספיות, להם ולעובדיהם, ובעונת הקטיף היינו מקבלים את התוצרת ומתחשבנים אתם במחיר השוק, ומשלמים להם היתרה. כל המפרעות שניתנו לחקלאים ללא ריבית וללא שום הוצאות, והיו מתחילים שנה חדשה.

היו שנים שלא היה די פרי, פשוט שנה לא טובה ביבול, ואז התגלגל החוב לשנה חדשה, והיה לצפות ולהתפלל שבשנה החדשה יצליח גם סוכני משנה וסוחרים קטנים, היו מוכרים סחורתם למשפחה, כי לא היה כדאי להם להסתכן ולשלוח הסחורה לעדן או לחודידה ולצפות זמן רב לכסף.

כשבא היבול מזרזים את קבלתו, ממיינים את הפרי, מפרידים גרגרים צבעונים או חולים וכדומה, וכן שבורים משעת הקליפה ומכינים את הפרי ארוז, בשקים חזקים תוצרת תימן שנקראים "גראיר". לאחר שנארזה הסחורה, מאחסנים אותה במחסנים לעת השיווק עד שבאה דרישה לסחורה. לא היתה מעיקה עלינו בעיה כספית כדי שנזרז המכירה, וזה למרות ההשקעה במפרעות חדשות גם למטרת הרחבת הבוסתנים ולפעמים למימון דברים אחרים, כגון חתונת הבן או הבת. בכלל, היתה נכונות ללכת לקראת החקלאי, דבר שהביא אותו להתמסר לעבודתו, בדעה צלולה.

למעשה, במשטר מתוקן, דברים אלה חובת הממשל. אך המשטר לא היה מודע, לכן עשתה זאת המשפחה.

משפחת חבשוש

האימאם יחיא, לפי חוק הקוראן, היה מקבל מהיבולים מַעשֵׂר; כמויות שהיו מתרכזים באיזורי הגידול. את רוב קפה של ממשלת תימן היינו קונים בבני אלעואם או בעיר־הנמל חודידה. או במקום אחר. סחורה זו היתה נמכרת במכרז, ועל פי רוב היינו זוכים במכרז, בשל שתי סיבות: בשל הממון הגדול שיש להשקיע בקניית הסחורה, וכן בשל כך שהוספנו מעט מאוד על המחיר המוצע, וקנינו הסחורה.

היו סוחרים גדולים בענף זה, בעיקר בצנעא, שהיו להם בוסתנים גדולים, והיו להם כל שנה כמויות גדולות. הם ניסו להשתלט על ענף זה, והתאחדו, כדי להתגבר ולדחוק את חבשוש מהשוק ולקנות סחורה ולהתמיד בעשיה בענף זה.

לדוגמה, נביא מעשה. באחד הימים הוצע הקפה למכירה על־ידי האימאם יחיא במצב ובאיכות טובים, סוכן האימאם פנה לגמצאן ועסלאן ואלסנידאר, מוסלמים, שלושה סוחרי קפה חשובים, שיציעו מחיר לקפה. סיכמו ביניהם שכל אחד יציע מחיר שונה, ומי שיזכה יתחלקו עמו בעסקה, הסוכן סיכם את המכירה לאחד מהם, וביקש שהאימאם יאשר זאת.

כשנודע לאימאם על המכרז שהתקיים בלי לשתף בו את "האחים חבשוש", דרש לבטל את המכרז, ולערוך מכרז חדש בשותפות חבשוש. ואכן, הסוכן היה מוכרח להודיע למשפחה. אבי המנוח, שיצג את המשפחה, נמצא בדילמא, הוא לא רצה לצאת נגד שלושת המוסלמים, מפני מה יאמרו: שבא להשתתף ולקפח פרנסתם וכן להתחרות אתם, בייחוד לאחר המכירה. מצד שני, לא ייתכן להשתמט מהמכרז שביטלו האימאם משום שלא שותף בו. כדי לצאת ידי חובה, אבי ז"ל שלח אותי. כשבאתי למכרז החמירו פניהם כלפי, ושאלו אותי מה אני מציע תוספת למחיר שהציעו. אמרתי להם: נחכה למכרז ונראה. הציעו לי שלא אוסיף ואכנס שותף לעסקה. אמרתי להם אנהג כמצות אבי. ואם תרצו להוסיף, הרשות בידכם.

המכרז התחיל. חזרו על המחירים שהציעו מלפני כן ואני הוספתי מעט. תוך הנחה שיוסיפו, ואז עשינו שליחות טובה לאימאם, כי כך היתה כוונת אבי. אך הם לא יכלו להוסיף, כי היתה מתבררת הקנוניה שעשו כלפי האימאם, שחָברו יחדיו. על כן העמידו פנים שאינם מעונינים והעסקה אושרה למשפחת חבשוש.

חזרתי הביתה שבע רצון כי השליחות שמילאתי הצליחה. כשהגעתי, היו כבר שלושת הסוחרים אצל אבי ז"ל, ובפיהם קובלנה על דחיקת רגלם מקניה זו. תרעומתם בעיקר, על עלבונם כלפי האימאם. אבי הציע להם שותפות או פיצוי כספי הם העדיפו פיצוי כספי, מה שבטוח בטוח. האימאם היה שבע רצון מתוספת המחיר ובעיקר שהוא צדק. אבי ז"ל שבע רצון מן העמדה שנקט והפשרה שהושגה. לימים, נודע לאימאם כל מה שנעשה מסביב למכרז קפה זה. אז הכריז ואמר: כך צריך לנהוג סוחר הגון! כל הכבוד לחבשוש.

בשנת 1938 שלחה חברת סאני האיטלקית משלחת מסחרית לצנעא בירת תימן, במטרה עיקרית לקנות קפה. למעשה, מגמתם היתה להקים סניף לחברתם בצנעא

שתעסוק במסחר הדדי. אך נוכחו שלא כדאי והתרכזו בפתרון המטרה העיקרית, קניית קפה. למטרה זו, היו צריכים להקים משרד ומחסנים ופקידות ענפה בצנעא.

כשנועצו באימאם יחיא ואלקאצ'י עבדאלה אלעמרי, יועצו הראשי של האימאם — יעצו להם להימנע מכל זה. במקום כל המאמץ שספק אם יצליח, "למנות את האחים חבשוש לפעול במקומכם, ולקנות קפה לפי הוראותיכם. להם, יש הכלים הדרושים, הקשרים הטובים. הידע, הממון, סניפים בכל מקום, אם הם יקבלו עליהם, תחסכו הרבה כסף ומטרתכם תצא אל הפועל".

הרעיון קסם להם, הם פנו אלינו, ואנו הסכמנו לייצגם לפי תנאים שהוסכם עליהם. בין התנאים, תשלום כל שבוע כל סך ההשקעות שנעשו על ידינו לפי חשבוננו, ערבות הממליצים, האימאם ואלעמרי למילוי התחייבויות החברה כלפינו, בכל עת שיפרו ההסכם. כל העבודה תבוצע בצנעא. היה להם סוכן ערבי שמוצאו מסודאן. והוא היה צריך לשלם כל שבוע את ההשקעות.

לפי דרישת החברה היה צריך למיין את הקפה לאזורים שונים, ולגדלים שונים. עשינו כמצווה עלינו, זימַנו מספר של בנות יהודיות שעסקו בענף זה והתפרנסו. העבודה בוצעה לשביעות רצונם של אנשי החברה האיטלקית. אחר המיון והניקוי ארזנו כל סוג באריזה כפולה ושלחנו לחודידה להעמסה לאניות לאיטליה, על־ידי בא־כוח שלנו. תפקידנו היה משעת הקניה עד המשלוח באניות, ובזה תם תפקידנו. הכל התנהל לשביעות רצון מלאה ללא קובלנות כל־שהן, וההסדר נמשך זמן רב.

בשלב מסוים, פנינו כרגיל לסוכנם בשם אלחותי, שישלם התשלום השבועי כמוסכם, וזה ביקש דחיה, ועוד דחיה, ואנו המשכנו לספק סחורה למשלוח לחודידה, ונשארו חייבים הרבה כסף.

באחד הימים הודיע אלחותי שאינו יכול לשלם. בשל הקשיים בדרך הים מחודידה וכן בשל מצב המלחמה כי בינתיים פרצה מלחמת העולם השניה. דבר זה יצר לו קושי, לכן פנינו לאלעמרי וסיפרנו לו כי סוכנם חדל לשלם והם חייבים הרבה כסף. והזכרנו לו ערבותו וערבות האימאם. אלעמרי יעץ לנו לפנות לדביוזי, רופא איטלקי שהוא משמש בא־כוח ממשלת איטליה לעת הצורך, קיימנו שיחה עם דביוזי והוא אמר: אין אנו מעוניינים בשערוריות ושם רע. לכן תנו לי זמן־מה כדי לטפל בענין, ודבר ראשון אני אזמין את מנהל החברה לצנעא.

תוך שבועיים הגיע המנהל הכללי, נפגשנו אתו אצל אלעמרי. לאחר ששמע דרישתנו, טענתו היתה: "משעה שהסוכן לא שילם לא הייתם צריכים לשלוח סחורה לחודידה". ענינו לו: ראשית: הסוכן הבטיח לשלם ורק לאחר שלושה שבועות הודיע שלא ישלם, שנית: יש סחורה מוכנה לפי הזמנתכם, ואותה עליכם לקבל ולשלם, גם אלמלא היינו שולחים. אלעמרי תמך בעמדתנו ואמר, אם צריכים הייתם להפסיק, הייתם צריכים להודיע חודשיים ימים לפי המוסכם, לכן ממשלת תימן אינה מוכנה לשמוע טענות שווא, החברה הזמינה שירות וסחורה, חבשוש סיפק הסחורה

והשירות לפי הוראותיכם ועליכם לשלם. לאחר דברי אלעמרי הנוקבים. סיפר המנהל שהם נתונים בקשיים כספיים, בשל פרוץ מלחמת־העולם השניה ועל כן הם מבקשים לאפשר להם לשלם בשיעורין ובמשך זמן מסוים, אנו הסכמנו לסידור. מבלי לבטל את ערבות האימאם ואלעמרי — עד סוף התשלומים! ואכן, שילמו הכל.

נשוב לענין מראשיתו, דבר המלצת האימאם ואלעמרי לחברת סאני להתקשר עם חבשוש, עורר רעש בין סוחרי הקפה המוסלמים אשר בצנעא. טענתם כי היהודי חבשוש הועדף על פניהם והם התיצבו בפני האימאם ואלעמרי, בקובלנה זו.

האימאם אמר להם: אדרבה, תראו לי סוחר שיוכל לממן עסקה בגודל כזה, שיש לו סניפים בכל גלילות תימן. שיש לו כלים ואנשים למיון, ניקוי ומשלוח, שיש לו נסיון של עשרות בשנים, ועל כולן — שהחברה תסכים להפקיד עינינה בידי סוחר אחר. מאשר חבשוש.

לאור הסברי האימאם ותגובתו הכֵּנה והנכונה, יצאו הסוחרים המוסלמים ללא מעשה ומשוללי טענות על הסוחר היהודי חבשוש...

יהודי תימנים נטעו קפה בהרר שבאתיופיה

כבר הזכרנו את החברה האיטלקית בקשר לעסקי הקפה בתימן, שיש לו איכות טובה בטעמו ובריחו. את זה, ידעו להעריך חקלאים איטלקים, אשר היגרו מאיטליה לפני כמאה שנים, והתישבו באריתריאה ובחלקים אחרים של אתיופיה (ראוי לציין כי בעבר אריתריאה היתה נפרדת וכיום היא חלק מאתיופיה).

לפני מאה שנים בערך יצאה קבוצת חקלאים איטלקים מאתיופיה ונסעה לתימן למחוז חראז, במטרה להביא שתילי קפה מתימן כדי לשתלם באזור הרר שבאתיופיה (חבש לשעבר). אזור הרר דומה באקלימו לאזור חראז. האיטלקים יצאו לתימן והגיעו לאזור חראז המשופע במטעי קפה. הם השפיעו על מספר משפחות יהודיות שיסעו אתם ויביאו אתם שתילי קפה ויטעו את הפרי היקר בהרר. ואכן, נסעו אתם חקלאים יהודיממתימן ואתם נטיעות קפה ונטעו אותו באזור הרר. והנטיעות אמנם הצליחו.

כיום ידוע הקפה אתיופי בשמו קפה הררי ע"ש אזור גידולו, וידוע גם בטיבו המעולה ונחשב כטוב בעולם אחרי הקפה התימני, מבלי שהעולם ידע שאביו ומקורו וצור מחצבתו תימן.

חקלאים אנגלים מקניה נטעו קפה בקניה. שתילים קיבלו מהרר. וכיום הקפה של קניה נחשב לקפה טוב כי הוא הנכד של הקפה התימני.

שותי הקפה של קניה ושל הרר חייבים להודות לחקלאים היהודים התימנים שנטעו אותו בהרר ומשם עבר לקניה. להם השבח ויקר על הטיב וההנאה שבקפה. חקלאים יהודים אלה סופם שהגיעו לארץ ישראל והתנחלו בה.

משפחת חבשוש

קניית חיטה לכל השנה

מודה ועוזב ירוחם

בימי קציר חיטים — אם השנה גשומה — זורמות לצנעא כמויות גדולות של תבואה, רוב החיטה נכסת דרך שערים המובילים לצנעא המוסלמית וחלק קטן דרך שער המוביל לרובע היהודי. חלוקה זו היא לפי הקשר שיש לחקלאי עם הסוכן בצנעא. הסוכנים ברובע היהודי, משפחת טייבי, היו להם קשרים עם חקלאים ערבים שמייצגים אותם מאמינים להם וסומכים עליהם. שקי החיטים מובלים לצנעא על גמלים או על חמורים. בבוא בעל החיטה, פורק במחסן הסוכן: בדרך כלל, לכל סוכן יש חבר קונים — כמו שיש לו חבר מוכרים והם סומכים עליו כשם שהחקלאי סומך עליו, ולכן בבוא התבואה, המתווך בודק טיבה של התבואה ומציעה לאחד מקוניו.

וכך היה הסדר, לקנות לכל השנה בעונת הקציר משלושה טעמים: בשל מחירה הנוח ומציאות כמויות מספיקות, וכן בחירה של האיכות הטובה.

הסוכן, מקבל שכרו מהמוכר, אך גם הקונה מעניק לו שכר לפי שיקוליו.

לנו היו מחסנים בשני בתים שבסמטה שלנו שנתכנו על שם בעליהם לשעבר — בית מדינה ובית דנוך וכו׳. בשני בתים אלה היו מספר אסמים היו ממלאים אותם בחיטה, בכל שנה די הצורך לאותה שנה ואם נקנתה עוד חיטה, איחסנו אותה בשקים. דבר זה של קניה לכל השנה מנהג זה היה נהוג אצל כל בעלי הבתים, כמובן לאלה שיש להם היכולת הכספית. רוב הבתים בנויים כך, שיש בהם אסמים לחיטה וכדומה. הדבר השני שהיו דואגים לו לכל השנה, היו עצי הסקה כדי לאפות לחם. גם לזה היו מחסנים בקומות הראשונות של הבתים.

אותו יום באו לסמטת הרחוב שלנו עשרות חמורים נושאים חיטה, השקים פורקו והוכנסו לקומה הראשונה של הבית ל״כיאל״ (=למידה), כדי שיספרו כמה איפָה יש בכמות הזו, בידי ה״כיאל״. הסוכן הוא ה״כיאל״, והוא נאמן על שני הצדדים. בידו האיפָה והוא יושב רובץ על רגליו ממלא האיפה ומונה מספר האיפות בקול רם: אחת, שתיים, שלוש, וכל זה בזריזות מופלאה. הוא עושה זאת, מריק וסופר. הערבי בעל החיטים מריק את שקי החיטה כדי שתהא מוכנה למילוי האיפה וספירתה.

מלות הספירה יוצאות מפיו כמו יריות בזו אחר זו, אם לבעל החיטה נדמה שהיתה שגיאה במספרים, פונה ל״כיאל״ לאמור: ״ייתכן שטעית״, הסוכן, בלי לענות ולהתווכח אתו, אומר לו ״עוד באללה מן אלשיטאן״, דהיינו ״בְּטח באלקים והתרחק מהשטן וממחשבות רעות״. לאמור, שיצר הרע מבלבל אותו לחשוב על טעות. וממשיך: ששים, ששים ואחד, ועל זה הדרך, מצב רוחו של החקלאי התרומם ככל שהמספרים גדלים, ממלמל החקלאי ״אלברכה מן אלה״ דהיינו הברכה מאלקים. כשהסוכן סיים מאה איפות החקלאי חרט בקיר חריטה, ועל זה הדרך כל מאה

משפחת חבשוש

שהסתיימה סימן בחריטה נוספת בלי להגיד לסוכן היהודי טייבי על מעשהו. כשסיים טייבי את הספירה קבע לאמור: "960 רובעי" (הרובעי רבע של הקדח). הערבי בדק את הסימונים והתברר שאצלו רק שמונה סימונים, דהיינו 860. הסוכן תפס מה הערבי עשה, ספר הסימונים והתברר שאכן רק שמונה מאות במקום תשע מאות ולכן רצה לנקום החשדתו, פנה לחקלאי ואמר לו אמרתי לך: "בְּטח באלקים וברח מהשטן!" ענה: מה אעשה והשטן השתלט עלי ויעץ לי לבדוק אחריך, אמר לו היהודי טייבי. אם בדקת אחרי נסמוך על הבדיקה שלך, הויא 860 איפוא.

בינתיים בא הקונה: דוד מנחם ושאל לפשר הוויכוח. טייבי סיפר לו, והוא הצטרף לדעתו של החקלאי ואמר, אשלם רק לפי הכמות שרשמת, 860. החקלאי, כנשוך נחש, נשבע לאמור אני מאמין ליהודי טייבי, ה"כיאל", ודודי אמר, אני מאמין לבעל הסחורה. מה יותר חשוב ממנו.

כל הנסיונות ליישב הענין עלו בתוהו. הסוכן עמד מן הצד, הערבי רצה לצאת מנסיון הבדיקה אחר הסוכן אך לא יכול.

הדברים הגיעו לשופט, הצעת השופט היתה למנות החיטה מחדש. הערבי טען שהוא ממהר לשוב לכפרו כי היום עלול לערוב, השופט עשה פשרה: לשלם לו לפי 900 והשִׁשים — אם אכן היתה הספירה נכונה — יינתנו לצדקה.

התמורה שולמה רק עבור 900, והערבי, שהיה שרוי בחרטה גדולה על ההפסד, שנגרם לו בשל חשדותיו, צעק לאמור: הפסד זה באשמתי, אבי אמר לי לסמוך על הסוכן טייבי, והיצר הרע הטעני לאמור תבדוק אחר היהודי, והמשיך ליילל: זאת אשמתי שלא שמעתי בקול אבי, לא רק שהפסדתי ממון, הפסדתי גם מצוַת כבוד אבי".

כשראה דוד מנחם צערו וסבלו של הערבי, שילם לו גם בשביל השִׁשים ובלבד שיינחם על מעשיו. אחר הסיום הטוב קרא בקול רם: באלקים, באלקים, באלקים — שבועה חמורה משולשת — לא עוד אחשוד ביהודים ואאמין בהם!

סיפור זה הִפּה גלים בשעתו ברובע היהודי ובין החקלאים הקשורים לסוכן טייבי. והיה לו הד רב.

מסחר חליפין בקפה ובבד

בשנת 1925 היתה כמות גדולה של קפה לבית האוצר שנמצאת בעיר־הנמל חודידה. קפה זה הוא תמורת היטל, שכל מוסלמי מייצר מצרך כלשהו. חייב לתת כמות של עשרה אחוזים ל"בית אלמאל" דהיינו לבית האוצר, וכן מתוצרת הבוסתאנים שלהם

כמות זו הוצעה למכירה על־ידי האוצר לסוחרי הקפה במכרז בצנעא. המשא־

ומתן למכירה התנהל על־ידי האימאם, כי בהרבה מקרים לא סמך ידו על שלוחיו. רבים מהסוחרים השתתפו במכרז, ואני הצענו את המחיר הגבוה ביותר. ואמנם, זכינו במכרז!

באותו פרק־זמן, לצבא האימאם, היתה דרושה כמות גדולה של בד לבן ונערך מכרז בין הסוחרים. ואנו הצענו את התנאים הנוחים ביותר. גם בזה זכינו במכרז! אך ביקשנו שתמורת הקפה תשולם בבד הלבן, דהיינו חליפין וזה התקבל. להערכתם של הסוחרים אנו עשינו משגה חמור בענין המכרזים ויהיו לנו הפסדים גדולים ואפילו העריכו את גודל ההפסדים! הדברים הגיעו לאימאם לאמור, אחים חבשוש מעוניינים לגרום נזק לסוחרים, כדי לקפח פרנסתם של המוסלמים. והוסיפו: "לא יוכלו לעמוד בזה!" והעסקאות לא יבוצעו! ובזה יצאו ידי חובתם שהזהירו את האימאם.

קפה שלא היה מהמין המשובח ביותר מוין, נארז ונמכר ונשלח לייצוא לסוריה ומצריים, לאירופה שלחנו תמיד קפה משובח יותר.

הבד־הלבן, לצבא הזמנו בשיטת הקניה "גאיב" דהיינו: "נעלם" במחירים נוחים מאד. הקניה "גאיב" זו שיטה של מכירות וקניות בעתיד, הקונה מתחייב לקבל את הסחורה בתאריך מסוים והמוכר מתחייב לספקה זוהי בורסת בדים שנהוגה היתה בין הסוחרים ההודיים, בלשון קבועה ומחייבת, קניתי! מכרתי! אם אדם מפר הסכם בעל פה זה הוא מוצא מענף זה ומשיטת מכירות וקניות אלה — לעולם!

סוף דבר היה טוב, הכל נשלם, הקפה נקנה כמוסכם את הבד לבן מסרנו כמוסכם, לאחר סיום עסקת החליפין. שלח לי האימאם לבוא אליו ואמר לי: "עד שלא הסתיימה עסקת הקפה והבד לא שאלתי אתכם, מה הטעם שלכם, שילמתם עבור הקפה מחיר יותר גבוה מכל ההצעות ומכרתם בד זול יותר מכל ההצעות, האם זה מאהבתכם האימאם והאם לא נגרם לכם הפסד רב! כפי שטוענים סוחרי צנעא". עניתי לו: אנו מעוניינים בהצלחת האימאם ירום הודו וחפצים לעזור במדה שנוכל, ביחס לפרנסה לא נטריד את הוד מעלתו בחשבונות בכל עסקה אנו בוטחים בשם והוא נותן לנו פרנסה, בשני הדברים: העסקים עם האימאם ברכה בהם! העיקר אצלנו לקיים מצוות אבינו לקיים התחייבותנו שיצאה מפינו! אמר לי הכרתי את אביכם שהיה שומר על מוצא פיו, הבטחתו הבטחה! דיבורו אמת! עקרונות אלה מביאים כבוד ויקר לבעליהם. תמשיכו בדרככם זו ואל תשמעו למעלילים ומלעיזים. והאימאם, עם דרככם הצודקת.

כסף בתוך שקי קפה

בשנת 1925 בזמן שהייתי בתפקיד בעדן שלחו מצנעא לעדן ארבעים שקי קפה ובכל שק הצניעו אלף ריאל ("מריה תרזה" — כסף עובר לסוחר בתימן) — מחשש שודדים בדרכים וכדומה סברו, מוטב שיהא מוצנע בקפה. ולא תשלוט עין הרע בו.

את הקפה שלחו על גמלים עם איש נאמן ומסור, שרק לו לבדו ידוע הסוד של הכסף שבתוך הקפה.

בדרך התידד עם נוסע יהודי. סוחר, שנסע עמו לעדן. היהודי תמה על מסירותו של המוביל לשמור סחורה זו, והלה בתום לבב אמר לו בסוד כמוס שאני שומר על מה שבפנים שקי הקפה, הסוחר שיער במה המדובר. כשהגיעה הסחורה ללחג׳ ואֶתה הנוסע הסוחר, משום מה, מתוך קנאה, שנאה או טובת הנאה ולמצוא חן: סיפר לאיש המכס בלחג׳ שיש משהו בשקי הקפה של חבשוש.

איש המכס החליט שיש להזמין את חבשוש מעדן, לבוא אישית לשחרר את הסחורה ומה שבתוכה ולשלם מכס. דבר זה אמר לי לבי: מחפשים להכשילני. בינתיים נודע הדבר בצנעא. אני לא מיהרתי לענות למכס לחג׳ בטענה כי אני עסוק, והם שלחו מיד ארבעים שקי זהים. שקי הקפה הגיעו למכס. הוצהר עליהם, הם נבדקו ושוחררו והורשו להעמיסם ברכבת ממכס לחג׳ עד לעדן. קרה "נס" או "טעות" — הועמסו ארבעים השקים החשודים שיש בהם הכסף והגיעו לעדן.

אחר שקיבלתי את הסחורה הראשונה נסעתי ללחג׳. באתי למכס ושיחררתי את הסחורה השניה, לאחר שנבדקה בנוכחות איש מיוחד ששלח מושל לחג׳, שבדק ולא מצא דבר. הייתכן?

ציפיתי לשמוע על "הנס" שקרה, ולא שמעתי דבר או חצי דבר. התברר לי אחר כך כי הפקיד, מנימוק שלו, העלים את דבר הטעות. מחשש שיאשימו אותו.

לאחר זה הגשתי קובלנה על החשדות והטרחה למושל לחג׳. למודיע היתה עגמת־נפש, כי לא הבין מה קרה. השבח לשם המציל.

ושוב משלוח כסף בשקי קפה

בשנת 1925 נשלחה מצנעא כמות גדולה של קפה דרך היבשה, מצד דרום דהיינו דרך לחג׳. בחלק מחבילות הקפה הוכנסו שקי כסף שכל אחד מהשקים הכיל אלף ריאל ("מריה טרזה" — מטבע עובר לסוחר בתימן). המטרה להצניע המשלוח מעיני הליסטים כי אם נשלח את הכסף בגלוי היתה סכנה שליסטים ינסו לשדוד את הכסף.

המשלוח של הקפה היה על גבי גמלים. הגמָל היא איש אחראי להובלת הסחורה, ולו עוזרים נושאי נשק. בדרך התנהל הכל למישרין ושיירת הגמלים נושאת הקפה הגיעה למכס לחג׳ בשלום.

ענין הכסף שבתוך חבילות הקפה הגיע לאוזנו של שליט לחג׳ — לחג׳ היתה אמירות בחסות הבריטית ומי שעובר דרכה ויש לו סחורה לעדן צריך לשלם מכס. וכן מי שיוציא סחורה דרכה מעדן משלם מכס.

כל משלוח הקפה עוכב במכס בלחג׳. ולא רק זאת, בדקו בכל חבילות קפה, ובאלה שמצאו הוציאו את שקי הכסף, והערימו אותם ערמה גדולה. למען יראו באי המכס וייראו כי לא נעלם דבר מעיני השלטון. דבר זה עורר רעש גדול: תפסו את חבשוש בהעלמת מכס!

לאחר שהערימו הכסף, שלחו לאבי לעדן לבוא. אבי ז״ל בא ונפגש עם שליט לחג׳. הוא הציג לפניו את כל הענין בחומרה רבה, וציין, איך עלה על לבך להערים על המכס של לחג׳, תשובת אבי נאמרה בתקיפות וברגיעה רבה: א. על ידי לא היתה כל הערמה, היתה הצנעה מפני שודדים. ב. איני צריך לשלם לך מכס לא על הקפה ולא על הכסף כי החוק קובע שצריך לשלם לך מכס, על סחורה שיצאה מעדן ועברה דרך לחג׳ ומיועדת לתימן — בערך תמורת הקפה והכסף. וזה כדי שלא אעביר דרך הים.

ג. לכן, וזה העיקר, אני אוכיח לך שהשנה ייצאתי מעדן דרכך, לפחות פי עשרים ממה שהכנסתי דרכך, ושילמתי לך מכס.

ד. לסיכום, אתה יכול לדרוש בסך הכל, פקדון מצד הסוחר המכניס דרכך לעדן כסף או סחורה ובעת שמוציא דרכך סחורה לתימן עליו להוציא במקביל סחורות. ולשלם מכס. ואז אתה מקזז את הפקדון ששילם לך. וענינך וענין הסוחר יהיה צודק, כי אחרת אתה גובה מכס כפול.

שליט לחג׳ קרא למנהל המכס שלו ודנו בשאלה יחד עם אבי אהרן זצ״ל. המנהל אמר לו, חבשוש צודק, ומיד יצאה תקנה והוראה מאת שליט לחג׳, שעל הסוחרים לשלם הפקדה בכניסת הסחורה ללחג׳ בדרכה לעדן. בסך 15% מערך הסחורה. ובעת שהסוחר מוציא מעדן סחורה דרך לחג׳ ומשלם מכס, מקזזים לו מהפקדון.

תקנה זו היתה לתועלת רבה לשליט לחג׳ והסוחרים שבאים מתימן, ומנעה את עקיפת מכס לחג׳ וזמן רב דובר עליה כתקנת חבשוש, והשבח וההוקרה לחבשוש.

נשוב לענין לשמו בא אבי ללחג׳, כחשוד בהברחות. הוא יצא זכאי, ומושל לחג׳ ביקש מאבי להבין את הטרדתו בענין ונפרדו בשלום. מושל לחג׳ החזיק לו טובה, ידע שהכנסותיו מחבשוש גדולות מאוד לעומת סוחרים אחרים, וכשליט־סוחר שמר על קשרים טובים עם המשפחה והשתדל לעודדה להוציא סחורה דרכו כי בזה תלויה פרנסתו!

משפט נגד האימאם יחיא בגין קניית קפה

בשנת 1934, לאימאם יחיא היתה כמות גדולה של קפה בחודידה. רובה של כמות זו מהמעשרות שהוא מקבל, וכן מבוסתנים השייכים לו.

כמות הקפה הוצעה לנו לקנות — במשרדנו המרכזי אשר בצנעא, בעת

שהסחורה נמצאת במחסני האימאם בחודידה — עיר־נמל — לפי דוגמה. סוכמו התנאים: א. הסחורה לפי הדוגמה. ב. התשלום במזומן. ג. הסחורה נמצאת במחסני האימאם בחודידה ד. המשקל על ידי צד שלישי, ה. נשלם 10% מקדמה.

הדוגמה הונחה חציה במעטפה חתומה בצנעא על־ידי שני הצדדים. והחצי השני נחתם ונשלח לבא־כוחנו בחודידה עם הוראות לבדוק היטב אם הוא תואם הדוגמה ולפעול כמוסכם. בא־כוחנו בדק את הסחורה ונוכח שהיא אוחסנה במצב רע וקיבלה רטיבות, דבר שמקלקל טעמה וריחה. והחשוב מכל, שונה תכלית שינוי מן הסחורה שבדוגמה. הוא הבריק לצנעא לאמור: הסחורה במצב רע לא לפי הדוגמה. וציין: לא אוכל לקבלה.

בא־כוחנו סירב לקבל את הסחורה. ובא־כוח האימאם הוביל את הסחורה למחסנינו בחודידה בכוח, לפי פקודת האימאם. אבי המנוח, הראה לאימאם את המברק שהגיע מחודידה, בו בא־כוחנו מסרב לקבל סחורה לא טובה שאינה תואמת את הדוגמה. האימאם ניסה בתחילה לדבר על הנחה במחיר, אמר לו אבי: אנו מייצאים רוב הקפה תוצרת תימן תחת שמנו, שיש לו יחס וכבוד אצל הקונים באירופה, הקונים מאת הפירמה: "אחים חבשוש". הקונים בחו"ל סומכים עלינו, ואם נשגה פעם אחת ונשלח קפה לא טוב, הקונים לא יסלחו לנו לעולם. למרות ההסבר, האימאם, כאמור, נתן הוראות להכניס הסחורה למחסנינו ותבע התשלום הנוסף עבור הקפה.

אבי הבין שמעשי האימאם חריגים. פנה אליו לאמר: לפי זה לית דין ולית דיין. הדברים נאמרו בהתמרמרות רבה. האימאם, שמטבעו נוהג בהגיון ובצדק, הבין שמתח את החבל. פנה לאבי לאמר: אם רצונך להישפט אתי בנושא זה, אני אנמק תביעתי בכתב ואתה תנמק תביעתך בכתב ונמסור שנינו את הדברים לשופט. ומה שיחליט, נקבל עלינו. אבי, בלית ברירה, הסכים. תוך הנחה: "משפטים בל ידעום"!

השופט עיין בחומר, בדברי הטוען והנטען. ופסק: "מכירה לפי דוגמה בצנעא והסחורה בחודידה, אין לקניה ולמכירה תוקף". אבי ז"ל הלך עם פסק־הדין לקבל את המפרעה ששילם בשעת ההסכם. האימאם נתן הוראות להחזיר לו המפרעה, בניכוי הוצאות העברת הסחורה למחסן הקונה והחזרתה למחסן האימאם.

לענין הקפה ולמשפט ופסק־הדין, היו הדים רבים בין שליטי צנעא וסוחריה, ובמיוחד על העזת היהודי חבשוש להישפט עם אימאם, ועל מידת הגינותו של האימאם לקבל עליו פסק־דין שלשופט. ולהכיר בצדקת התובע.

הקמת לשכת מסחר בצנעא

בשנות מלחמת העולם השניה 45—1940 הקימו סוחרי צנעא המוסלמים לשכת מסחר שתטפל בבעיות המתעוררות ביחס לאספקת סחורות, ולחלוקת מצרכים החסרים בשוק, בין הסוחרים ולצרכנים.

משפחת חבשוש

כשנודע לאימאם על הקמתה הלשכה ועל פעילותה, דרש לצרף אל הלשכה בא־כוח הסוחרים היהודים. כי לא ייתכן לקפחם ולא לצרפם בלשכת מסחר, מאחר שחלקם של היהודים רב במסחר. מגמת האימאם שיהיו חשופים במידה מסוימת, כי חשש מהסתגרות ועסוק בפוליטיקה.

על אפם ועל חמתם של המארגנים, מונה בא־כוח הסוחרים היהודים בלשכת המסחר, יחיא בר׳ עמרם קורח הי״ר.

האחים חבשוש בשירות בריטניה ומושל עדן

בשנת שבתי בעדן בתפקיד מנהל סניפינו, קורא לי מר סלים מנחם משה — שהיה אז נשיא קהילת יהודי עדן ז״ל ונציגה במוסדות הממשל בעדן, — והודיע לי כי אבוא לפגישה חשובה בה ישתתפו: המושל מר ריילי, ומנהל נשיונאל בנק, והוא, מר סלים.

תמהתי על ההזמנה ומה רוצים ממני, ונשארתי לחשוב. ואכן, הפגישה התקיימה במשרד המושל. והוא פתח וסיפר לי כי הוא נוסע לתימן בשליחות ממשלת בריטניה ואתו יוצאת משלחת לשיחות עם האימאם יחיא, ויהיה זקוק לכסף רב בצנעא ובגלילות תימן.

לאחר שגמר, פנה אלי ושאל אם אנו מוכנים לממן את כל צרכיו, בכספים ובמה שנדרש לסייע בידו.

אני הסכמתי בשני תנאים. א. קביעת מחיר גבוה לריאלשחלו תנודות במחירו. ב. ערבות בנקאית על גוף ההמחאות שיתן לנו בתמורה, ביחס לסיוע, נגיש סיוע רב במידת יכלתינו. בא־כח הבנק הציע לציידו בפנקס המחאות בו חתומה ערבות הבנק.

ביני לבין עצמי ישבתי והירהרתי: ממשלת בריטניה הגדולה זקוקה לשירותם של אחים חבשוש. אמנם, היו סוחרים מוסלמים בעדן. אך פנו אלינו. השבח לאל! כי הדבר מחמיא.

ריילי והמשלחת נסעו לצנעא. ואכן, היה להם צורך בממון רב. מתחת לאפו של האימאם חלקו כספים רבים לפקידות. אנו עמדנו בהתחייבותנו, והוא עמד בהתחייבותו. ושני הצדדים היו שבעי רצון, מה שחשוב היה, שמירת הענינים בסוד.

כששב, הזמין אותי ואמר לי שהיה שבע רצון מאוד. האירוח והשירות, והעצות והממון שניתנו לו על־ידי המשפחה, ללא כל תמורה. בייחוד, תמה על שלא קיבלנו ריבית על הממון הרב שמימנו אותו. אמרתי לו: דברים אלה אסורים בתימן בין היהודים והערבים. השיב לי בבדיחות הדעת: כדאי לעשות עסקים אתכם...

כתוצאה משליחות זו, נוצרו בינינו לבין הממשל יחסים של הערכה וכבוד, ולא פעם סייע ביד בענינים פרטיים כבעניינים ציבוריים חשובים.

משפחת חבשוש

רצוי לציין, כי בזמן ביקורו בצנעא רצה האימאם להצמיד אליו שני שומרים. ריילי הבין, שהמגמה היא לפקוח עין על צעדיו, ואמר לאימאם: איני צריך שומרים, אני שומר על עצמי. אני רוצה ללכת בין העם כאחד העם.

יום אחד נזדמן ליד בית־ספר, מישהו הסית הילדים לפגוע בו בידוי אבנים, בהיות והוא נוצרי, טמא ומטמא את צנעא. הילדים החלו בידוי אבנים כלפיו. והוא הוציא מכיסו חופן כסף, הראה להם ואמר להם, שייכנסו לחצר בית־הספר והוא יחלק להם כסף, הילדים חדלו לידות באבנים, ורצו לחצר בית־הספר במגמה לקבל כסף. ריילי הרבין להם בשוט שהיה בידו עד שהבריח אותם לכיתות.

הדבר עורר שערוריה גדולה, והוא נעצר והובל לאימאם יחיא למשפט. האימאם תמה על התנהגותו זו, ושאל לסיבות הדבר. ענה ריילי, בכל מקום בעולם ילדים מקבלים פני אורח בכבוד רב, ואילו כאן קיבלו אותי בידוי אבנים. ולכן לטובתם, יש לחנכם. ואפילו בשוט.

האימאם, שהבין את חומרת מעשה הילדים, והתנהגותם המחפירה כלפי האורח, אמר: "אכן, ראויים הם לצליפות בשוט, ואפילו ליותר מכך"!

כדאי לציין שרוב המתנות הכספיות שהוא חילק בצנעא, נעשו בהמחאות על ידינו ורוב כספי ההמחאות נשארו בפקדון אצלינו, עד לדרישה של הבעלים. כאמור, תוך שמירת הסודיות בנושאים אלה.

סימון סחורות

סוחרי תימן, ערבים ויהודים, היה לכל אחד מהם סימן על אריזות הסחורה שלו. אין הבדל אם הסחורה נשלחה מעדן או ממקום אחר, בדרך היבשה ועל גבי גמלים, או בדרך הים וכן באניות או סירת מפרשים — כל סחורה סומנה. בין הסוחרים נהגו ביושר בנושא הסימן ולא היה כל נסיון להטעות, למחוק או לזייף סימון.

אריזות סחורות אלה עברו תחנות רבות עד אשר הגיעו ליעדן, והכל הלך למישרין. קרה, ובטעות נשלחה חבילת סחורה בין סחורות סוחר אחר. האחר החזיר את החבילה לבעליה. מלבד הסימנים, לכמויות של סחורות רבות, היינו מסמנים במספרים סידוריים. כך אם נעלמה חבילה ידענו את מספרה ותכולתה, אם היו אלה אריזות של סחורות מעורבות.

הסימונים היו בעיקר בערבית. ועל פי רוב שתיים או שלש אותיות שהן ראשי התיבות של מלות השם הפרטי ושם המשפחה. לדוגמה יהודה עמר י. ע. וזה הכל.

למשפחתנו היה סימון של מספרים ואותיות שהיה להן מובן עברי וערבי. המלה חבשוש בערבית היתה במספרים 616, שזה נכתב בספרות ערביות **דוד** שלגבי יהודי היה זה במלים עבריות דוד כך שערבים ידעו סחורות חבשוש **דוד** ולגבי יהודים **דוד**

משפחת חבשוש

מובנה: "דוד מלך ישראל"! וכך, בדרכים מצנעא לנמל חודידה, או מנמל חודידה לצנעא, וכן מדרך היבשה דרך לחג' ממנה ואליה, כל איש ערבי או יהודי ידע הסימן סחורת המשפחה אחים חבשוש. באנגלית היה H.B. חבשוש בראדרס, האנגלים פירשו זאת בפירוש תית דוד דהיינו חזק. כאמור, כמעט ולא היו מחיקות או זיופים בדרכן של הסחורות לצנעא וממנה לחודידה, לעדן וכדומה.

קניות תכולת אניה שניזוקה משרפה ופורקה בחוף עדן

אבי אהרן זצ"ל ניחן בראיית הנולד, ובחוש מסחרי מפותח. בסמוך לשנת 1918 ובסיום מלחמת העולם הראשונה היה אבי בשליחות של סבי והמשפחה בעדן, במשרדנו אשר שם.

מטבעו כסוחר ממולח, חיפש אחר הזדמנויות שונות במסחר: קניות ומכירות והתקשרויות.

הנוהג בעדן, עובדים בעיקר בשעות הבוקר, מן הצהריים ואילך מתכנסים במשרדים והבתים, לברוח מהחום הלוהט. כדרכו בשעות הבוקר, היה מבקר אצל המתווכים והסוכנים, כדי לשמוע ידיעות אחרונות, על המחירים, ומה נראה בעתיד. כן היה בודק אצל סוכני האוניות מתי מגיעות ומתי יוצאות אניותיהם, כדי להיות נכון לקבל סחורות יצוא מתימן ולשלוח יבוא לתימן. הוא היה שב הביתה, בשעות הצהריים, מצויד בידיעות מקיפות אוכל ונח. והתישב לשלוח מברקים לצנעא ולחודידה ולזביד ולמרכזים אחרים, להם היה מעביר את הידיעות, הוראות וכדומה כדי שיתעכדנו. כי עדן שימשה מרכז עיקרי בחוליית הסחר של משפחתנו. סדר עבודה זה, היה בימים רגילים. בימים שיש בהם הדואר ומשלוחו, מוקדשים היו לעיון בדואר ומשלוח תשובות.

אותו יום, יום עבודה רגיל היה, השעה שעת הצהריים. הכָּרוז מכריז ברחובות עדן על מכירת תכולת אניה שניזקה משריפה בחופי עדן, התכולה פורקה מהאניה, ונמצאת בנמל "אלמעלא" לביקורת. תכולתה, תמכר במכרז לכל המרבה במחיר, המעוניינים יוכלו לבקר את הסחורה מהיום והלאה, וביום השלישי הסחורה תמכר.

למשמע דברי הכרוז קם אבי ז"ל באותה שעה ונסע לנמל "אלמעלא" הוא נשאר כל אותו יום אחר הצהריים לבדוק מה תכולת אניה זו. ערך את רשימת כל פרטי הכמויות, ומצבן וערכן, בתוך סחורה ניזוקה, היו גם סחורות שלא ניזוקו. לרשותו נותרו עוד יומיים, ובהם שב וביקר ובדק: וחשב וקבע לו עמדה, על גובה ההצעה, אך החליט לבסוף שבראשית המכרז לא ישתתף, ויתן לאחרים להציע. ורק אחריהם יוכל להציע מחיר, עמדה זו נקט כדי לראות לאן נושבת הרוח.

כשהתאספו הקונים התברר לאבי ז"ל שאף אחד מהם לא ערך בדיקה יסודית של התכולה, והוצעו מחירים זולים, ממש מגוכחים. והוא, כפי שקבע לעצמו, המתין

לשמוע עד אנה יגיעו בהצעות ואז יזנק ממקומו ויציע מחיר ויזכה במכרז.

בשלבים האחרונים הציע מחיר וזכה במכרז. הוא שילם מקדמה בסך עשרה אחוזים מערך ההצעה, לפי הנוהג.

מאז זכה במכרז חייב היה לשלם את כל דמי הסחורה תוך עשרה ימים, והמדובר בסכומים גדולים, שלא היו מוכנים לפי תכנית עבודתו להזדמנות זו.

לכן "ישב ותיכנן: א. איך לשלם כסף שאין לו. ב. למיין את הסחורה לסוגים שונים. ג. לייבש סחורות שנרטבו בשל כיבוי השריפה. ד. למכור סחורה הדרושה בעדן, ואת היתר לשלוח למרכזי תימן השונים לפי הצורך בכל מקום.

בהוודע לסוחרים דבר הקניה של תכולת האניה על־ידי חבשוש, טענו שעשה עסק רע מאוד. ושלא יוכל לעמוד בתנאי התשלום. יחסם זה נבע מתוך קנאה ושמחה לאיד.

אבי ז"ל מטבעו לא עסק ברכילות ובעסקי אחרים. הוא עשה את חשבונו שלו, וריכז מאמציו להכין הכסף כדי לשלם למוכרים ביום המיועד. כאמור, לא היה מוכן להזדמנות זו, אך משבאה יש להתמודד אתה.

דבר העסקה נודע לבנין מנחם משה נשיא הקהילה וידיד נפש של סבי סלימאן זצ"ל, כמו כן, נודעו לו לגלוגי הסוחרים, ערבים ויהודים, על משפחת חבשוש ודבר זה חרה לו מאוד, באשר הוא יודע ומכיר שאם אבי ז"ל החליט לעשות העסקה הוא חשב היטב, ויש לסמוך עליו.

ביזמתו שלו, שלח לאבי ז"ל וביקשו לספר לו על העסקה. אבי, הראה לו את כל החישובים. ואז הבין בנין שזו עסקה טובה מאוד. ואיחל לאבי הצלחה.

לאחר שמר בנין בדק את הענין, שאל את אבי איך אתה תשלם? אמר לו: יש לי חלק והיתר הברקתי שישלחו לי כסף מצנעא ומקווה כי יגיע במהרה. בנין ז"ל, שהתרשם לטובה מקניית הסחורה ומן החישוב וההעזה. אמר לאבי ז"ל: אני אלוה לך כסף, תלך כבר עתה לשלם, ותוכיח למלגלגים את יכולתך. ושהם ילגלגו על עצמם, ויאכלו את עצמם מבושה.

הלוואתו של בנין ז"ל עשתה בין הסוחרים רושם עז, מעצם העובדה ששילם לפני הזמן ובנין סמך ידיו על העסקה, נהפך הלגלוג בהלקאה עצמית על שלא קנו התכולה של האניה!

ולגלוג הסוחרים ושיקוליהם הגיעו לסבי ז"ל בצנעא והדברים עשו עליו רושם. הוא נתקף חרדה שמצאה את ביטויה. באמרו: "אבני איגרקני בשרא אלבצאעה אלמגרוקה", דהיינו: "בני יטביע אותי בקנותו הסחורה הטבועה". על משפט זה חזר הרבה פעמים מתוך דאגה רבה, הוא סבר שאבי לא שקל דיו ביחס לקניית תכולת האניה.

משפחת חבשוש

נחזור לענין התכולה, אבא ערך תוכנית ביחס לסחורה וביצעה, בד לבן שנרטב במים יבשו ושלח אותו לזביד לצביעה. בד שחור מבריק, הנקרא דובית, נשלח לצנעא — שם משתמשים בו הנשים — יחד עם בדים יקרים. סחורות שמתאימות לחודידה שלח לשיווק בחודידה. חלק רב של סחורות התואמות לשוק בעדן — מכרן במקום.

לסיכום, קניית תכולת האניה היתה עסקה טובה מאוד. ותחת הביקורת והלגלוג באה הערכה על התושיה ועל ההעזה שבמעשה, ובייחוד על תכנון השיווק·כי כל התכולה נהפכה לכסף ואפילו שנראו אבודים. לסיכום, עסקה זו נתנה בזמן הנכון דחף לעוצמתה הכלכלית של המשפחה ולשמה הטוב בניהול העסקים.

ראוי לסיים בזאת: כשפעם שאל סבי את אבי: "כלום יש עוד בד שחור מסוג הסחורה באניה שטבעה"? תשובת אבי לסבי היתה אירונית: "אין כבר מהבד הזה, כי אני חושש שאטביעך". אגב, תמורת כמות הבד מהסוג הזה בלבד כיסתה את כל ההשקעה. הזדמנויות אלה, באות פעם בחיים ואשריו היודע לנצלן. ואחד מאלה, אבינו המנוח זצ"ל.

קניית אהלים ממחנה צבאי בעדן ומכירתם לאימאם יחיא

הימים ימי סוף מלחמת העולם הראשונה שנת 1918, העולם הולך לקראת שלום. בעדן, היה ריכוז של צבא בריטי רב, והיו לו מחנות עצומים כי עדן יושבת בין שני ימים והיא המחברת בין ים סוף אל האוקינוס ההודי.

כאמור, משנסתיימה המלחמה, הוצעה תכולת המחנות למכירה. בין הסחורות המוצעות היתה כמות גדולה של אוהלים משל הצבא, חלקם משומשים וחלקם חדשים. אבי אהרן ז"ל, שייצג את המשפחה בעדן, בדק את ההצעה ומצא שהאוהלים במצב תקין ועלה בדעתו לקנותם.

אבי ז"ל סיפר: שהיו לו היסוסים רבים בטרם החליט לקנותם לאמור: מי יקנה אותם, מי ישתמש בהם. למרות ההיסוסים, החליט לקנותם כי מחירם היה אפסי.

בהגיע האוהלים לצנעא, הציעו אותם לאימאם יחיא לצורך צבאו. האימאם סבר שאין למי למכור אותם ולכן עמד על המקח, ואמר למציעים, למי ימכור חבשוש אוהלים אם לא לי!

סבי סלימאן ז"ל לא רצה לרדת מהצעת המחיר, ולכן אמר לבניו: "חייכם שהוא יצטרך לנו ולאוהלים", ואז ישלם דמי אחסנה, שמירה, ומחיר שאקבע! ואמנם, הערכתו היתה נכונה. תוך זמן קצר הוכרזה מלחמה בין האימאם ולזראניק — שבט היושב בחופי הים האדום — בין חודידה וזביד — ואז הוצרך האימאם לאוהלים בשביל חייליו שבשדה הקרב. הוא שלח אלינו לקנותם וציין בידי שליחיו: מה

שידרוש חבשוש תשלמו לו. כי זו אשמתי שלא קניתי אותם בזמנו. בעת שהוצעו לי על ידם.

התקיים באוהלים המשל התימני "לוף צ'ולוף אלחמאר יקול לך אלוקת האתה", דהיינו "אסוף לחי החמור, יאמר לך הזמן הביאהו". כי צריכים לו, ועל אחת כמה וכמה אוהלים.

קניית זהב ומטבעות כסף תוצרת תורכיה

כששלטו התורכים בצנעא היו מקבלים מהממשל המרכזי בארצם מטבעות זהב וכסף שהוטבעו בתורכיה. משלוחים אלה היו התורכים ממירים לכל המרבה במחיר בריאל מכסף "מריה תרזה" כסף הליך (בתור עובר לסוחר) בתימן.

המתחרים במכרז היו היהודים, כי המוסלמים לא השתתפו במכרז מחשש ריבית. הקוראן אוסר קבלת ריבית בכל צורה שהיא.

בין הסוחרים היהודים הסכימו ביניהם, כי מי שיקנה יתחלק ברווחים. החלוקה תהיה לפי אחוזים מוסכמים, התנאי למי שמשתתף בהשקעה. דהיינו בתשלום המכרז.

למשפחתנו היו שלושה חלקים: חלק הסב ושני חלקים: אבי אהרן ודוד נסים ז"ל. חלוקה זו היו מערערים עליה יתר הסוחרים שהשתתפו במכרז. בטענה שאין היא צודקת.

פעם היה משלוח גדול של זהב וכסף, והיתה הכרזה כרגיל, והיו הצעות. דוד נסים זכה במכרז, בשל תרגיל של חבריו היהודים, כדי להוציאו מחלוקת הרווחים להבא, כי היה חוק במכרזים שמי שקיבל הקניה לזכותו, חייב לשלם תוך ארבעים ושמונה שעות, ולא הוא יוצא לתמיד ולא יוכל עוד להשתתף במכרזים.

הדוד נסים, בא והודיע לסבי שזכה במכרז, אבל הסוחרים לא רצו לשלם כסף בטענה שהסכום גדול ואין הוא לפי יכולתם, וכי הם מוותרים הפעם על חלקם ברווחים. סבי נוכח שיחסר לו הכסף הדרוש והבין את תרגיל המטרה, ושבדרך זו מבקשים הם להוציא את בנו נסים ז"ל מהשתתפות במכרזים. הדבר חרה לו מאוד, סבי ניסה ללוות אצל הסוחרים כדי להשלים התמורה. הסוחרים טענו בפניו בהתחסדות, שלו היה לנו כסף היינו משתתפים!

עוד משעה שנודע לו תוצאות ההכרזה הבריק למנאכה לחמָר ישראל עוזיירי, איש נאמן וזריז שהיה בדרכו לצנעא, לאמור: תעמיס כסף ותגיע לצנעא תוך יומיים. כמו כן פנה לממשל ואמר להם: "יש לי כסף בעיר מנאכה וחלק מהכסף אני רוצה לשלם שם". אנשי הממשל הסכימו ואמרו: באם לא יצליח להגיע הכסף, נקבל זאת בברכה.

משפחת חבשוש

למחרת היום, לפנות ערב, הגיע הכסף, ולא פורק בבית, מחשש שיעבור הזמן החָמָר והחמורים נושאי הריאלים נתבקשו להגיע לאוצר הממשל, כדי לשלם ולקבל הזהב והמטבעות התורכיים!

סבי מנע מבניו לספר על הקשיים שהיו מנת חלקו, בשל הקנוניה של משתתפי ההכרזה, ובייחוד אלה שתיכננו את המלכודת להוציא הדוד נסים מהשתתפות במרכז, משתתפי המרכז התפלאו פליאה גדולה, ואמרו: גם הפעם, עשה זאת סלימאן חבשוש בהצלחה. כל הכבוד לו!

מאוחר יותר נודע לממשל התורכי כל המעשה, ופקידיו ציינו: ראוי סלימאן חבשוש להוקרה על מילוי התחייבויותיו!

מעשה ביצירת חברה מסחרית יהודית בצנעא בירת תימן ושמה אלקומפני

בשנת 1910 נוצרה בצנעא חברה למסחר משותף ברובע היהודי בצנעא. חברה זו נקראה בשם הלועזי אלקומפני, דהיינו חברה. זה היה בזמן שלטון התורכים.

נראה, שהיה זה נסיון ראשון בין היהודים להתאגד ביחד ולפתח מסחר בקנה מידה גדול.

בראש חברה זו עמד חיים אלכסאר, איש אמיד ונכבד. מזכירה היה הרב עמרם קורח, קרובו של חיים הנ"ל. מרכזה במחסן "בית אלכסאר", מחסן מרווח, בנוי ברחבה בין צנעא המוסלמית והרובע היהודי, מחסן מרשים ומיקומו טוב. ואף חלוקתו הפנימית טובה.

רעיון הקומפני, הקנה אותו אחד התורכים — שאגב הבטיח רבות לסייע למפעל בראשיתו — למר חיים כסאר והוא דירבן אחרים ומספר סוחרים הצטרפו ל"קומפני", אם מפני אי יכולתם להתמודד לבדם בשוק. או מפני שהרעיון קסם להם ורוצים היו לפעול בצוותא.

חיים כסאר, למרות שהיה אמיד, מצבו בתקופה זו לא היה שפיר ורצה להישען על ה"קומפני". היו סוחרים שעברו "לקומפני" עם כל סחורתם וכספם, כגון יחזקאל ועזרא בני יעיש מגורי עם פקידם צמח אלמשרקי.

המארגנים פנו לסבי סלימאן ז"ל שיצטרף ל"קומפני" אך הוא התמהמה, מכמה טעמים. א. הוא לא יפסיד אם יאחר להצטרף. ב. נראה מה יֵלד יום, והעיקר ג. בדק מה הן ההשקעות, ומה היכולת של כל אחד. הוא שמר מרחק ולא גילה יחסו לאיש. משלחצו עליו שלא יפרוש מן הציבור, שלח לחברה מספר תיבות של סבון, תוצרת תורכיה, שהיו לו במחסן ולא שווקו. כהשתתפותו בהון היסוד סחורות שרצו להזמין מחו"ל ולשתפו הסתייג בטענה שיש לו כמויות גדולות. והוסיף: יש לכם קונים,

שלחו אלי הקונה והחברה תקבל עמלה. עשה זאת מחשש התחייבות לשלם תמורת ההשקעות, בדרך כלל יָעץ להם לשקל היטב בענינים בטרם יזמינו סחורות וייכנסו לחובות. ולנהג לפי הכלל: "ללכת מן הקל אל הכבד". ראשי החברה לא שתו לעצת סבי ז"ל והזמינו סחורות רבות. ביניהם משלוח גדול של גפרורים, שלרוע המזל נרטב בדרכו בים ונפסל ואינו יכול למלא ייעודו.

את דמי הסחורות שהגיעו, לא יכלו לעמוד בהתחייבותם — ולשלם את התמורה. בנקים לא עמדו לרשותם כדי שיעזרו להם בעת מצוקתם. כי אין בנקים בתימן. והדברים הגיעו לידי כך, שאפילו חברי החברה שיכלו לעזור, משכו ידיהם מן העסק והסתלקו. בחושבם שלא יצטרכו לשלם! סבי משך בינתיים את ארגזי הסבון שנתן לשיווק לחברה. ואמר בלבו, צר לי על נסיון חשוב שנקבר בשל חוסר שיקול.

בעלי הסחורות שהוזמנו מחו"ל, תבעו למשפט את החברה וחבריה כפי שהחוק מחייב, כי הם העמידו ערבויות אישיות עבור הזמנות הסחורות, והתחייבו לשלם, לחלק הפקיעו ומכרו את בתיהם. אחד השותפים, יחזקאל מגורי ז"ל, נסע לחודידה לחפש את היועץ התורכי, ומת בדרך בשל צערו על הונו והון משפחתו שהלך לאיבוד, ועל הבושות שנגרמו להם במשפטים.

סבי סלימאן כאמור לעיל, הצטער צער עמוק. הוא חפץ בהצלחת החברה, אך לצערו לא שמעו מנהליה לעצה. לו שמעו כי אז ניתן היה למנוע כשלון. וחבל!

מעשה נסיון השוד, הנס והכלב

נהוג היה אצלנו פעמיים בשבוע לצאת לגבות מהחייבים. יום חמישי אצל הסוחרים המוסלמים ויום שישי אצל הסוחרים היהודים. בימי רמצ'אן, עת היו המוסלמים ישנים ביום, וערים בלילה, היינו גובים את הכספים מהסוחרים בלילה.

אותו ערב התאספנו אנו, גובי המשפחה, אצל שמואל מדמון בחנותו אשר בשוק "אלמלח". ויצאנו לערוך גביית כספים בשוקי צנעא. באמצע הגביה אמרתי לאחַי אהרון ונסים ז"ל כי אני רוצה לשוב הביתה. אחי הריקו הכסף שגבו מילקוטם לילקוט שהיה אתי, ומסרו הכסף ליחיא אלעוזיירי מוקצם, ידיד המשפחה. וליחיא עוזיירי אלצראף: דהיינו החלפן, וביקשום להביאני הביתה עם הכסף. ובשער הבית ימסרו לי הכסף. הרקת הכסף נעשתה בפינה בשוק. ויתכן ומישהו שם לב. יחיא אלעוזיירי אלמוקצם העמיס הכסף על גבו, והלכנו ביחד לרובע היהודי.

כשהגענו לגבול הרובע היהודי, שאל אותי יחיא אלעוזיירי, אם אני מסוגל להרים הכסף — כנראה השליחות והרמת הכסף קשים היו בשבילו — ואני נענעתי בראשי למרות שהייתי צעיר מאוד.

ביתנו נמצא במרכז הרובע, במרחק רב מהגבול. עברתי לבדי דרך השוק וחשתי

משפחת חבשוש

ושמעתי שאחרי שני אנשים — הולכים ועוקבים את צעדי. באמצע השוק פגשתי את השומר של השוק, לא דיברתי אתו ולא ביקשתי עזרתו רק הזדרזתי ושני האנשים שאחרי הזדרזו בהליכתם. הזדרזתי מאוד למרות המשא הכבד שעלי.

שמעתי שהם רצים וגם אני רצתי. פניתי מהשוק אל ביתנו.

משעה שהסתובבתי ליד בית אלעוזיירי אלשוקרי בכיוון לביתנו, זינקו אחרי לתפסני. ולפתע הופיע הכלב "אלקיז" — כלב נבון שגר ברובע היהודי — זינק עליהם ונבח נביחות איומים ולא הניח להם לגשת אלי. הסתובבתי לראות: היו אלה שני ערבים בידיהם פגיונותיהם, והכלב נלחם בהם והם נלחמו בו.

הגעתי הביתה, ולמזלי השער הקטן החיצוני של ביתינו היה פתוח. נכנסתי וסגרתי.

אבי והשכנים שלנו, בשמעם את נביחות הכלב, התעוררו ובאו לראות מה קרה. ואני סיפרתי להם קורות אותו ערב.

מוקדם בבוקר מצאנו הכלב "אלקיז" שהיה פצוע קשה, השודדים פצעו אותו בפגיונותיהם, וניכר עליו מאמץ המלחמה שעברה עליו. אספנו את הכלב וטיפלנו בו עד שהבריא.

המאורע הזה קרה לי עדיין מאוד צעיר אך עד היום ערב זה חקוק במוחי היטב. ניתן לשבח לשם על הנס שקרה לי, ואת שליח המצוה הכלב: "אלקיז", למקרה זה היה הד עצום בצנעא מצד הקהל, ומצד האימאם יחיא.

שוד בדרך חודידה מנאכה אלחגילה באגל

נקדים לספור זה. מי הוא אלדריסי לפי האנציקלופדיה העברית ערך: "אדרים". "אדריסי משפחת שליט עסיר שבחצי־האי ערב. עם התפוררות תורכיה העותמאנית (1918). עמדה המשפחה בראש מדינת עסיר העצמאית. אולם, קיומה היה נתון תמיד בלחץ שני שכנים חזקים ממנה: תימן וחיגאז. ב־1923 מת אלסייד מחמד אלדריסי, ומשפרצו סכסוכים בין היורשים, ניסה האימאם יחיא מלך תימן להשתלט על ארצם. כדי להינצל מגורל זה ביקשו בני אלדריסי בשנת 1930 את חסות אבן סעוד. אותה שנה צורפה עסיר אל מדינת חגאז (אחר כך ערב הסעודית) ומשפחה זו ירדה ממעמדה — מעמד השלטת."

בשנת 1918 שלחנו סחורה, קפה וכסף רב לחודידה לסוכננו שם עבור קניית סחורות. הקפה לשיווק ליצוא מחוץ לתימן. באותו זמן בערך נשלחה לצנעא מחודידה עבורנו כמות גדולה של סחורות שונות.

בדרך, ארבו אנשי אדריס — שהיו בסכסוך עם התורכים והאימאם ומרכזם כאמור בעסיר הסמוכה לתימן בגבול הצפוני (הסעודי כיום) של תימן — ושדדו את

הסחורות והכספים של סוחרי צנעא בכלל ושלנו בפרט, שהיו בדרך משני הכיוונים.

הנזק שנגרם לנו היה רב ביותר. אותו יום, כבר משעות הבוקר, התקבלו מברקים לצנעא מסוכנינו אשר במרכזים שבין חודידה לצנעא כולל חודידה, המבשרים רעות על השוד שנעשה, כאמור, בשני הכיוונים. אט אט נודע גודל האסון ועָצמת המכה שהונחתה עלינו.

אני ואחי בבית התהלכנו על בהונות רגלינו, דוממים, מסתכלים על פני אבינו ומצפים לשמוע תגובתו, משתדלים לא להרגיזו ולהוסיף לו עגמת נפש, נוסף על מה שקרה. נוכחנו לדעת שמאבק פנימי מתחולל בקרבו על גודל הנזק, והוא נתון למחשבות רבות. המשא־ומתן בינו לבין עצמו ארך כמעט כל אותו יום ואותו לילה.

למחרת כינס את כולנו ואמר לנו בלשון זו בערך: "ראו ילדים, אסון קרה לכל הסוחרים, מי במעט ומי בהרבה. אך ממדי השוד שלנו יותר גדולים, מפני שהמסחר שלנו הוא יותר גדול. לכן ישארו ממדי השוד סוד כמוס, אל תצא מן הבית הזה, שום ידיעה על גודל האסון. אל דאגה, השם יחזיר לנו כפליים. חזקו ואמצו בנַי! משעה זאת נצא לעבודה כתמול שלשום כאילו לא קרה דבר, ונשמור על שמנו הטוב שאין אפשרות לשדוד אותו". כמו כן, שלח מברק לסוכנים לפדות את הסחורה מידי השודדים שהציעו אותה בערך נמוך מאוד מערכה!

חכמת החיים שבה ניחן, ודבריו שנאמרו בשלות נפש הפתיעו אותנו. עד היום אני תוהה מנין שאב רוח להתגבר על מה שקרה. נוכחתי לבסוף שהוא צדק התגברנו ועלינו על דרך המלך אחר השוד במהרה, כי שמרנו מצות אבינו לשמור על יושר הגינות וכבוד!

הבה נמשיך בסיפור השוד הנ"ל ומקור בטחונו של אבינו שהשם יעזור. אחר מספר ימים נתקבל מברק מסוכנינו בחודידה, שהכסף של משפחתנו לא נשדד ומוביל הכסף לא יצא לדרך שקרה בה השוד. ולאחר שהושב הבטחון לדרך נסע לחודידה. כשהגיע, התברר לסוחרים שכספם נשדד. ושכסף חבשוש לא נשדד. לכן, עיכלו את הכסף על־ידי בית־המשפט, ודרשו חלוקה של הכסף שניצול מהשוד. סוכננו עמד על המשמר במכס לאמור: אלה הן חבילות הכסף, מסומנות בסימן מסחרי של חבשוש, ועלי לקבלן.

הענין עבר למשפט בצנעא. והסוחרים המוסלמים דרשו חלוקת מה שנשאר. השופט התורכי בצנעא קיבל טענתם ועמדה סכנה שהכסף שלנו אכן יחולק. סבי הבריק לסוכננו שהוא הגיש ערעור ואין לבצע פסק־הדין, בינתיים אסרו את אבי אהרן בצנעא כדי לכוף עליו את פסק־הדין.

הסבא עירער על פסק־הדין אצל האימאם יחיא שישב אז בעיירה אלקפלה. בכתב הערעור ציין: עמדת השופט התורכי נוגדת את עמדת הבורא יתברך, אשר הציל את כספי ולמעשה השופט מתערב במעשה הנס שקרה לי ולכספי. כספי מסומן בסימון המסחרי שלי, לא נשדד, וברור כשמש כי הוא שלי. את הערעור שלח על־ידי

משפחת חבשוש

הרב יוסף יצחק הלוי זצ"ל אחיו של הראב"ד יחיא יצחק הלוי זצ"ל אל העיר אלקפלה, וציין שהוא מבקש תשובה מידית, כי בנו אהרן נאסר.

הרב יוסף עשה שליחותו בנאמנות, ושב עם תשובת האימאם אל השופט התורכי. בתשובה ציין האימאם לשופט שאין כל הצדקה למה שפסק, ואמר לו שעליו לעיין בסעיפים מסוימים הדנים בנושא זה. וחשוב מכל, אל לנו להתערב במעשה שמים שהציל כסף של חבשוש. הבורא שהציל כספו הוא יכול היה להציל כסף סוחרים אחרים. נראה שביד חבשוש ייתכן מעשה צדקה, ושמא אחרים אין בידם מעשה הצדקה! ולכן יש לשחרר לו כספו, ומיד. ואכן, כך היה!

השופט התורכי הכריז לאמור: צדק האימאם ושלח מברק לחודידה לשחרר הכסף ושיחרר את אבי אהרן ז"ל.

ענין זה היה לשיחת היום במשך הרבה זמן, לסיכום — גם מרבית הסחורות שלנו נקנו מחדש מידי השודדים במחירים זולים מאוד. ונשלחו מחדש לצנעא לשיווק.

על דברים מעין אלו נאמר: "ברצות השם יקום דבר"!

קנית חיטה לפסח

בסמוך להתחדשות עצמאות ישראל בארצו, נפגשתי עם ידיד יהודי מעדן, לאחר זמן רב שלא ראיתיו. שאלתיו מה מעשיו, והוא סיפר לי שהוא עוסק במסחר ויש לו אניה נושאת כמות גדולה של חיטה קשה, המיודעת לאיטליה לתעשיית מקרונים. התעניינתי במחיר שהוא מבקש עבורה, 60 לירות שטרלינג לטונה. ונראה לי המחיר זול, לעומת המחיר בשוק העולמי לחיטה קשה.

ענין החטה העסיק אותי, ועוד באותו יום סיפרתי לרשיד כנעאן, סוחר ידוע ביפו, על החיטה והמחיר והוא הציע לי להציע לבעל החטה 64 לירות שטרלינג. דהיינו תוספת של 4 לי"ש.

השפעתי על בעל הסחורה, ולאחר שנפתח מכתב אשראי ע"ש בעל הסחורה, ונשלח מברק לאניה בלב־ים שהאניה עם המטען תגיע לנמל יפו.

למחרת פגשתי במקרה את רכז הקניות של "המשביר" מר סימא, וספרתי לו על העסקה. הוא קיבל דברי בהפתעה, ואמר לי, שמע ידידי: "אנו שרויים בבעיה קשה מחפשים חיטה למצות לחג הפסח הקרוב לתושבי ישראל. וכמות זו יכולה לעזור לנו לפתור את בעיית המצות לחג הפסח ההולך וקרב".

דבריו אלה הדליקו אצלי אור אדום, ואמרתי בלבי: אעשה הכל כדי להעביר חיטה זו לצורכי הפסח, למרות הקשיים הרבים הנראים לי.

משפחת חבשוש

הימים ימי מצור מצד הערבים על תל־אביב והיישוב בכלל, הדרכים משובשות, נופלים קרבנות ורק חסר שלא תהא חיטה לפסח. מחשבות אלה יצרו אצלי סיוט ממש, ואמרתי, אני מוכרח להצליח!

זימנתי את המוכר והעליתי בפניו את הבעיה הלאומית שבדבר: והוספתי לו במחיר סכום קטן כדי שיוכל להתגבר, על הבעיות שתיווצרנה.

סוכם שישלח מברק לאניה: לפרוק החיטה בתל־אביב במקום ביפו.

מאחר שלא היה בידי רשיון יבוא, ביקשתי רשיון על שם בעל הטחנה יעקב העליון, ופתחתי אשראי לספק, על־ידי בנק דיסקונט. ותוך ימים אחדים הגיעה החיטה לנמל תל־אביב ונפרקה. כך הובטחה אספקת המצות לפסח.

הסיום המוצלח של משלוח זה גרם לי סיפוק ושמחה. כי זכיתי לתרום תרומה ולו צנועה — בקושי שמדינת ישראל המקודשת נמצאת בו.

דבר פריקת הסחורה בתל־אביב נודע לרשיד כנעאן ושו', וכי נועדה לצורכי חג הפסח. חמתו בערה מאוד עלי. דבר זה שקלתי מראש. ואמרתי: "כדאי הוא חג החירות שיתקיים כהלכתו. ויכעס מי שיכעס עלי"!

חשד להברחות סחורות מתימן ועדן לאיטליה

בשנים 1939/44, תקופת מלחמת העולם השניה. כמעט כל מצרכי היסוד, היו בעדן בפיקוח חמור, בקיצוב ובמחירים קבועים. לעומת זה היו סחורות חופשיות שמחירן היה לפי היצע וביקוש.

תימן, במשך שנים רבות, עיקר יבואה בא כמעט רק דרך עדן, סוחרי עדן יְבִּאו, וסוחרי תימן קנו ויצאו לתימן.

ממשלת אנגליה שהיתה אחראית לעדן ושולטת בה, ראתה חובה לא לשנות מהמצב הקיים במשך שנות שלטונה, והקציבה לעדן ולמושבות שסביבה ולתימן סחורות יסודיות שבקיצוב. הכוונה: לסחורות בשטח הבדים: חוטים לתעשיית הבדים, גפרורים, נפט, תבלינים וכדומה וכן סוכר. את יתר מצרכי המזון, תימן יצרה בעצמה. לעומתה תימן יצאה לעדן דורה, דוחן, שומשמין, קפה. וכן מוצרים חקלאיים שונים. כל מדינה הזינה את חברתה ללא חוזים וללא תנאי מסחר. ניחא היה לאנגלים וכן לאימאם יחיא, שהדברים יתנהלו בצורה זו.

באמצע המלחמה התעורר חשד, שתימן משמשת מעבר להברחת סחורות לאיטליה — אויבתן של בעלות הברית. בראש המבריחים, סיפרו המוסרים והמלעיזים הקנאים, "האחים חבשוש". אמנם ייתכן והיו הברחות לאיטליה, כי אטליה היתה רעבה לסחורות, אך לא פירמה "האחים חבשוש" תעסוק בכך.

משפחת חבשוש

חשד זה הגיע לעדן מלונדון, כלומר משירותי היביון ונצטוו הממשל וזרועותיו, וכן המפקח על חלוקת המצרכים, לחקור ביסודיות ענין זה. ולנקוט אמצעים חריפים.

באחד הימים קיבלתי הזמנה למשטרה. להתיצב בפני הקצין האחראי מר ריני. הוזמנתי לשעה שמונה בבוקר. ונשארתי עד שעה שתים־עשרה בצהריים, מחכה לפגישה. דבר זה חרה לי מאוד כי לא ידעתי במה המדובר. כל מה שניסיתי לחשוב, לא העליתי על דעתי מה פשר הקריאה.

בצהריים, יצא הקצין ריני והזמין אותי למכוניתו בלי לומר לי דבר. בשעה זו גברו חששותי עוד יותר בשל הנעלם שבדבר; כשהתישבתי במכונה, והתחלנו לנסוע אמר לי: אני נוסע אתך לביתך ולמשרדך. אמרתי לו התשובה המקובלת בפה רפה: ברוך הבא!

כשהגענו לבית ולמשרד. ערך חיפוש מדוקדק במשרד, בכספת ובחדרי המגורים, ואחר ביקש ממני את מפתחות המחסנים. נתתי לו, הלכתי אתו, הוא ביקר באחד המחסנים, נפטר לשלום, ולא אמר לי דבר.

מאז הלך הקצין ריני, נשארה בעיני החידה: מה חיפש אצלי, מה הוא רוצה, ניסיתי לחשוב ולא יכולתי להבין.

למחרת היום, פגש אותי הרופא ההודי מחמד אחמד — רופא זה גר בשכנות לביתי יש לו מרפאה ברובע היהודי, ונמנה עם ידידי הטובים — קרא לי ואמר: נודע לי, כי עוקבים אחריך, מהבולשת, והמשיך הבלשים הם ידידים שלי, אך לא רצו לספר לי מה מחפשים. אני אמרתי להם, אין לכם מה לחפש בפירמה: "האחים חבשוש".

סיפור זה, ששמעתי מפי ידידי הרופא. הכניס את מחשבותי להילוך גבוה. מה הסיבה, לא עלה בדעתי דבר, באשר כל עבודתנו המסחרית גלויה ולא נסתרת.

כעבור שלושה ימים הוזמנתי למפקח על ההקצבות לתימן מטעם ממשל עדן. אותו איש אשר כל הסוחרים, מוסלמים ויהודים מתימן, מגישים אליו את הבקשות להקצבת מצרכים מדי פעם בפעם המיועדים לתימן.

כשבאתי, נוכחתי שהוזמנו אף סוחרים אחרים. אני הייתי היהודי היחידי. ניסיתי ללמוד במה המדבר. אך איש לא הודיע לי סיבת ההזמנה ההמונית.

המפקח הגיע, וכל הסוחרים הוזמנו למשרדו, הוא הוציא חבילת בקשות שהיו במגרתו. שאל אותי ראשון, אם יש לי הזמנות לסחורות מתימן שאני מעוניין בהם. עניתי לי יש לי הזמנה כללית ואני בוחן מה כדאי. ומבקש לייצא לפי זה אותו מצרך הדרוש, לאחר שעניתי לו ישבתי, לחכות לתשובתו. שאל סוחר ערבי ראשון: אם יש לי הזמנה מצנעא לסחורה, הוציא הזמנה מוכנה והגישה למפקח בזה אחר זה היו שאלות ותשובות זהות. כל הסוחרים המוסלמים באו מוכנים! אני לא ידעתי במה הענין, הסתירו ממני. בשיבתי לחכות, המשיכה להעסיק אותי בעיית החיפושים

ובמה חושדים בי, אבל הזמנת כל הסוחרים ואני בתוכם, היתה בחינת: "צרת רבים חצי נחמה"!

לאחר שעיין בבקשות הישנות והחדשות, פנה המפקח לסוחרים המוסלמים לאמור: כל הבקשות האלה הן סחורות שאתם מבקשים וקונים. ואחר כך מוסרים אותן לחבשוש: קפצתי ממקומי והצהרתי לאמור: "לא נכון, אני לא זקוק להם". המפקח, ביקש ממני לצאת ממשרדו ולחכות בחוץ.

בשבתי בחוץ חששתי כי נרקמות מזימות נגד "האחים חבשוש", המזימה לדעתי לא מקומית, דהיינו מעדן, כי המושל והפקידות מעריכים מאוד את: "האחים חבשוש" ומתיחסים אליהם באימון רב. לצערי, למרות הכל, לא ידעתי במה הענין ומה מחפשים.

לאחר שדיבר עם הסוחרים המוסלמים — והתברר לי אחר כך כי אמר להם: "כל הבקשות שלכם הן ענין לספסרות — כדי למסרן לחבשוש". — קרא לי: "היכנס"!

המפקח נטל את כל ההזמנות של כל הסוחרים, כולל שלי, קרע אותן והטילן לסל האשפה, אמר שלום והסתלק.

מפגישה זו, יצאתי בהתחמקות מפני זעמם של המוסלמים הלכתי וסיפרתי כל מה שקרה לבא־כח האימאם בעדן: גורפר מרזה. וציינתי לפניו שיש התנכלות יזומה למשפחת חבשוש מצד הממשל בעדן ללא כל סיבה או אשמה כלשהי למשפחתנו, וביקשתי ממנו שהענין לקיצוב סחורות וחומרתו, יועבר במברק לאימאם לצנעא. כן סיפרתי ענין ביטול הבקשות.

האימאם בתשובתו הבריק לממשל בעדן. לאמור: "אם תקפחו את הסוחרים ותמנעו יצוא לתימן, נמנע יצוא אספקה מתימן לעדן". וציון, אם משפחת חבשוש מתלוננת סימן שעמדתכם קשה ומקפחת.

מלבד פנייתי לבא־כח האימאם, פניתי לידיד משותף — בן ציון אהרוני ז"ל לי ולמפקח — וסיפרתי לו על כל הפרשה. והוא דיבר עם המפקח וממנו נודע לו שהסיבה לחיפושים, חשד להברחת סחורות לאטליה. משנודע לי במה המדובר, נחה דעתי. אמרתי בלבי: יחפשו, יחשדו ב"האחים חבשוש". בסוף, תתברר להם האמת שאין מה לחפש אצלינו.

לאחר שעברו כשלושה שבועות בחינת: "חבי רקע עד יעבור זעם", ביקשתי ראיון עם המפקח. התקבלתי מהר, בכבוד רב, ובסבר פנים יפות. והתכוונתי לקבול לפניו.

המפקח הקדימני פתח ואמר: "ממשלת תימן פנתה אלינו בענין היצוא לתימן. וצוין כי השותפות: "אחים חבשוש" אנשים אחראים וישרים, כמו כן אנשים נכבדים מעדן התערבו בענינכם והדגישו שאין מה לחפש אצלכם. עתה עצתי לך, תגיש

בקשות למכסות סחורות יצוא נפרדות לסניפים שלכם: בזביד, בחודידה, ובצנעא, וכן לסניפים אחרים שיש לכם". והמשיך: "אני אדאג לפצות אתכם על החשד והרגשת הקיפוח".

הייתי המום, נוכחתי שמלאכתי נעשתה על־ידי אחרים והתקיים הפסוק: "עת צרה היא ליעקב וממנה אִוָּשֵׁעַ..." ואדרבה: "מעז יצא מתוק". האחים חבשוש קיבלו הקצבה אחת ומהיום הקצבה לכל הסניפים.

ליום החלוקה באתי למשרד המפקח ובידי מספר בקשות, למכסות יצואי סחורות, לפי הסניפים שלנו. אתי באו אותם הסוחרים ששׂשׂו ושמחו בשעתו לאידי — על שכל הביקורת היתה על חבשוש.

אני והם הגשנו את הבקשות לקבלת מכסות יצוא לכל הסניפים, אך הם קבלו מכסת יצוא אחת בלבד לכל אחד, לא יכלו להבין מה השינוי ומה קרה, בהתחלה: כל הלחץ על חבשוש ולבסוף חבשוש מקבל כמות פי ארבעה. אני נשאתי רגלי והסתלקתי מהר מהמקום, כדי להימנע משאלות רבות ומריבות מצד הסוחרים המוסלמים. החידה בעיניהם נשארה ללא פתרון! אמרתי בלבי, עתה תורם לדאוג.

הבטחון והשומרים בדרכי המסחר

בשנת 1924 נסעתי מצנעא דרך חודידה, נמל המוצא של תימן, במטרה להגיע לעדן.

מצנעא נסעתי בלויית סאלם אלושדי מלאכתו, חמָר קבוע בביתנו. נסענו עד מנאכה ובה התעכבתי מספר ימים לרגל עסקים. בדרכי ממנארה המשכתי בכוון לחודידה אני וסאלם הנ"ל, והצטרף אלינו הסוכן שלנו במנאכה מר חיים ימני.

בדרכנו, פגשנו בחייל חמוש ברובה ובשתי חגורות של כדורים, ופגיון חגור למותניו. חייל זה התחבר אלינו בדרך, כי גם הוא נוסע לחודידה.

לפנות ערב הגענו לחגילה, שהיא תחנה ראשונה בכיוון לחודידה. והחייל שאתנו נעשה שותף בכל, ברכיבה על הפרדות, באוכל ובמקום החניה. ואפילו מעט כסף שהיה אִתו הפקיד אצלי ושמתיה בנרתיק שעל גב הפרידה.

בחגילה היו סחורות רבות שלנו מעוכבות בדרך, בשל גיוס הגמלים על־ידי הממשלה. לעת הצורך, היתה הממשלה מגייסת את הגמלים להובלות מטעניה, ואז, נמנע מציבור הסוחרים להוביל סחורותיהם. בואו של הסוכן שלנו ממנאכה, מר חיים ימני אִתי, נועד להסדיר את משלוחי הסחורות לצנעא.

את ימני עזבתי בחגילה, לסיום תפקידו במשלוח הסחורות לצנעא, והמשכתי לבאגל בכוון לחודידה יחד עם ושדי והחייל. כשהגענו לבאגל התברר לנו, כי

השיירה שיוצאת לחודידה כבר נסעה, ויש צורך לחכות מספר ימים, להתארגנות שיירה אחרת.

לאחר מנוחה קצרה החלטנו לצאת לדרך, ולנסות להשיג את השיירה, הדרך מבאגל לחודידה בדרך: "אלכבת": מדבר חולי חם מאוד, נוסעים בו רק בלילה.

בהיותנו בדרך, הבחנתי שארבעה אנשים עוקבים אחרינו. ומהתנהגותם הבנתי שפניהם לרע. ושדי המנוסה בדרכים, והחייל, גם הם הבינו שמתקרבת סכנה ועלינו להתכונן. החייל אמר לנו, אל תתערבו, ואני אנסה לטפל במצב, דעו כי המצב מסוכן.

כשהתקרבו, ירה החייל באויר וכן לעומתם, מתוך מגמה לפגוע בהם, וסימן להם להימנע מלבוא. כתוצאה מהיריות באויר באו, ממקום שלא ידענו, שומרים — שתפקידם לשמור על הדרכים — רכובים על גמלים לבנים שקורים להם "הגאנה". גמלים אלה מסוגלים לרוץ בחולות טובעניים, בתנאי חום ולהתקיים במדבר בתנאים קשים, ולהגיע לכל מקום במהרה.

השומרים הקיפו אותנו ואת השודדים. תחלה: תפסו את השודדים. קשרו אותם והובילום אל חודידה, יחד אתנו. התברר לי אחר כך, שמחודידה שלחום לצנעא. כי משפט שודדי הדרכים מתנהל על פי רוב בצנעא. ודינם קשה: לפעמים קטיעת יד ורגל, וספק אם ישובו חיים לסביבה זו ולאזורם. בנושא זה האימאם היה מקפיד מאוד, שהדרכים תהיינה בטוחות, ואוי לו למי שמתנכל לבטחון בדרכים. דינו קשה, למען יִדעו ויִראו!

מעשה בסאלם אלצאהרי ובנין מנחם משה זצ"ל

מרי סאלם אלצאהרי עיסוקו, איסוף יבולי קפה במשך השנה ושיווקם בעדן. בתמורה, קונה סחורות שונות ומשווקן בצנעא.

פעם נסע לעדן ואתו כמות ניכרת של קפה. לאחר משא ומתן עם סוחרי הקפה, מכר סחורתו לבנין מנחם משה ז"ל.

לאחר שגמר בנין את העסקה, והיה מרי סאלם במצב־רוח טוב — פנה אליו בנין: יש לי בקשה אליך. תן לי הנחה של באולה (מטבע הודי שהשתמשו בו בעדן). לכל "פראסלה": (כמות משקל), מרי סאלם נענה לבנין והסכים להנחה.

כשעשו את החשבון התברר למר סאלם שזה הצטבר לסכום גדול. בכה ויילל, פנה לבנין מה עשית לי. הבאולה נהפכה לאלפים של רופיות! ענה לו בנין, אל תיילל יא מרי סאלם, הפעם שילמת שכר לימוד, פעם שניה אל תסכים ותעשה חשבון מראש. מרי סאלם נשאר בצערו ואמר לבנין: אבי לימדני התורה, המשנה, האגדה והתפילה בשכר זעום, ולך אני משלם שכר של אלפים במשך שעה אחת. אני אשם שכחתי מאמר התנא: "איזהו חכם? הרואה את הנולד"!

קניית כסף טהור גולמי בבלוקים, ובמצלצלים ובעיות המכס

בשנת 1925 או בסמוך לה היתה ירידה תלולה במחיר הכסף הגולמי, לעומת מחיר הריאל "מריה טרזה", בו השתמשו תושבי תימן כמטבע עובר לסוחר. כמו כן הצורפים שברו הריאל והתיכו אותו לעבודותיהם...

בשל ההפרש במחיר, החלטנו לייבא מאנגליה בלוקים של 25 ק"ג. בכמות גדולה. 999% כסף טהור, בעת שהריאל מכיל כסף טהור רק 880%.

לאחר שהגיעו בלוקי הכסף לצנעא, התעוררו מספר בעיות בשל החידוש שבדבר. ראשונה: היחידה של בלוקים לא היה לה קונה בשל ההשקעה הכספית הגדולה, שנית: הצורפים רגילים היו לקנות יום־יום לצרכים שלהם ריאלים בודדים ומתיכים אותם. שלישית: ככל עסק חדש, התעוררו בעיות רבות על הטיב וכו'. לאחר שנוכחו שהטיב מעולה, כי על הבלוקים היתה חותמת של בית־החרושת בלונדון, על ידי נפח שחילק את הבלוקים לחתיכות פתרנו את בעיית הכמויות לצורפים. מענין לציין כי יכולת הקניה של גדולי הצורפים היתה מזערית: רבע בלוק דהיינו 6 ק"ג.

בשלבים מאוחרים, הכירו הצורפים בערכו של כסף טהור זה, והשתמשו רק בו בייחוד כשאפשר לקנות כמויות במשקל קטן.

בסמוך לפרק־זמן זה, כשיצאו התורכים מתימן, נשארו ללא שימוש מטבעות שלהם בכסף ובנחושת, בייחוד באזורים של חודידה ותהאמה. נתנו הוראות לסוכן שלנו בחודידה לקנות כל כמות של מטבע מכסף ומנחושת במחירי הגלם של מתכות אלה. וזה היה הצלה גדולה לאלה שהחזיקו מטבעות אלה ולא ידעו מה לעשות בהם.

חומר גלם זה נשלח מחודידה לצנעא בארגזים רבים, וכן בלוקי הכסף נשלחו מעדן לצנעא.

קבלן המכס של צנעא, דרש מכס מיוחד על המטבע ובלוקי הכסף. וטען, שאנו מערימים על המכס ודרש שחבשוש ישלם. או פיצויים מהאימאם.

הענין הגיע לאימאם להכרעתו. הטענה שלנו היתה. א. ביחס לבלוקים: הם הובאו בתוך סחורה כדי להעלימה מעין שודדים, גנבים וכדומה וכשהובאו עם סחורה אחרת הוערכה הסחורה כולל בלוקי הכסף ושולם עליהם מכס ב. ביחס למטבע העובר לסוחר, אין אנו מוכנים לשלם מכס, בשל היותו קנוי בתימן גופא.

ענין זה עבר לטיפולו של מנהל המכס בשם אלכותף. איש זה, היה ממוצא תורכי, ונשאר בתפקידו גם בימי האימאם יחיא.

אלכותף חיווה דעתו, כי אין מקום לקובלנה של קבלן המכס, אלשיך זהרה, בנושא הכסף, אם עובר לסוחר או גולמי, כי בחוזה הקבלנות של המכס צוינו שמות הסחורות, ולא הוזכר כל נושא ששמו כסף.

לפי חוות דעת זו תבענו מהקבלן להחזיר את המכס ששילמנו עבור הבלוקים. נתקיים בו: "ביקשו קרניים ניטלו אוזניים".

קניות זהב מהאימאם יחיא וביטול המכירה

כידוע, שני מטבעות הליכים בתימן, זהב סוברינים בדיוקן המלך הבריטי, וריאל מכסף בדיוקן מריה טרזה האוסטרית, וזה, פרט לכסף קטן שהוטבע במקום.

לצורך מסחרנו, היינו קונים זהב, שהיה זורם בעיקר דרך סעודיה לתימן, סוחרי סעודיה היו באים לקנות סחורות מתימן. בענף זה היו מתווכים יהודים וערבים, וכולם קשורים אלינו, כי משפחתנו היתה הקונה הגדולה של זהב בשוק. אחד המתווכים הערבים הציע לנו כמות גדולה. שום סוחר לא היה מוכן לקנותה בשל גודל הממון. ואנו קנינו אותה במחיר נוח.

אבי ז"ל חקר מנין באה כמות גדולה של זהב לשוק, התברר לו שבעל הזהב שנקנה על ידינו הוא האימאם יחיא, בכבודו ובעצמו.

שלחנו בקשה לאימאם למכור לנו כמות צנועה של אלפיים וחמש מאות סוברינים. והוא הסכים למכרם בתוספת מחיר קטן ממחיר השוק,ועוד תנאי, לשלם את התמורה באותו יום ולמחרתו לבוא לקבל הזהב. הסכמנו לשני התנאים ושילמנו, למרות שתנאיו היו מוזרים בעינינו.

למחרת, הלכתי אני ודודי טוב הי"ו לקבל הזהב. בא־כוח האוצר אמר שיש לו הוראות מהאימאם לא למסור. התברר, שהאימאם דחה את המסירה עד שנועץ ביועציו ואלה אמרו לו שתהא עליה במחירי הזהב, ועל כן ביטל העסקה בטענה שהרווח לאוצר עדיף מהרווח לחבשוש.

אני ודודי טוב הי"ו היינו עצובים ושבנו הביתה בידיים ריקניות. היה נדמה לנו, שכאילו העסקה לא יצאה אל הפועל באשמתנו.

דבר העסקה, ובייחוד החרטה של האימאם יחיא, נודעו ברבים. בייחוד בין הסוחרים שטענו לאמור: אם הממשל מפר ואינו מכבד הסכימים, בין בכתב בין בעל פה, ובייחוד סחורה ששולם עבורה הכסף, איך צריכים סוחרים לנהוג.

הדברים הגיעו לאימאם. הוא חש באי נוחות, וענה לאלה שהעירו לו, כדרכו, בשאלה: "חבשוש וכלכום?" דהיינו: "חבשוש יִפָּה כוחכם?".

כשקיבלנו חזרה הכסף, אמר: "כירהא פי גירהא" דהיינו "יבוא פיצוי בהזדמנות אחרת", שימו בטחונכם בשם ובאימאם יחיא!

מעשה בסוחר בשם מוחמד אלחובישי

מוחמד אלחובישי בא מג'אוה שבהודו? התישב בצנעא בירת תימן, ופתח חנות

משפחת חבשוש

גדולה במקום מרכזי לשיווק סחורות שונות, בסיטונאות ובקמעונאות, במחירים מוזלים. הוא היה מסתפק ברווח מועט שלא היה מכסה את ההוצאות, דבר שהביא נזק לסוחרי צנעא, בעיקר הקמעונאים.

ומשהחמיר המצב וההתחרות גדלה, התכנסו הסוחרים לדון: איך לקדם את פני הרעה. ולהתחרות במתחרה. מכל הפגישות הסתמנה דרך לפתוח חנות מיזמתם של כל הסוחרים על יד חנותו, כדי להתחרות בו, הפגישות בין הסוחרים נמשכו והענין לא הוגשם. בפגישות הוצע לקבוע פגישה נוספת ולשתף בה את משפחת חבשוש, כדי שתעזור בנושא זה.

אבי אהרן ז"ל יָצג את המשפחה באחת הפגישות, וכשהבין במה מדובר וידע שמלבד דיבורים לא יֵצא מזה כלום כי לא קיימת כל תכנית לביצוע.

פנה לסוחרים המתכנסים ואמר להם: רצונכם להתחרות באיש הזה הזר ובמסחרו שאינו הוגן? אני מקבל עלי לפתוח חנות בקרבתו. ומבטיחכם שמהר הוא יתקפל מכאן, וימנע מכם הנזק שהוא עושה. לי לא דרוש, עוד בית־מסחר, המטרה שלי לעזור לכם.

מהפגישה שזומנה עם אבי אהרן חבשוש ז"ל יצאו מרוצים, שיש מישהו שיקח עליו תפקיד כפוי טובה מעין זה, במיוחד בדמות אהרן חבשוש ז"ל.

אבי ז"ל, שידוע היה כאיש מהיר החלטה ומעשה, יצא מהישיבה, וחֵכף הלך ושכר חנות בשוק אלמלח, אחד השווקים שבנו התורכים, חנות גדולה ובמקום מרכזי, ותוך שלושה ימים הוכשרה החנות. הוא מילא אותה סחורות מכל המינים, למכירה רק בקמעונאות. והיתה תנועה גדולה בחנות. כך, שכל שבוע היה צריך להגדיל את צוות העובדים.

בתחילה התקבלה חנות זו בברכה, מצדם של הסוחרים המוסלמים שבצנעא, שנטרו איבה לסוחר מגאוה. סוחר זה, במשך זמן קצר היה מוכרח לחסל עסקיו, בשל ההתחרות מצד החנות שפתחה המשפחה.

אך במשך הזמן הסוחרים המוסלמים הפנו ביקורתם כלפי החנות שביקשו שנפתח, סוחרי צנעא טענו, נסגר חובשי, ונפתח חבשוש. כלומר, שהמצב הורע, ושהסכנה לסוחרים גדולה.

אבי ז"ל הסביר לסוחרים המתלוננים, ואמר: מִזמתנו לא היינו פותחים חנות אלא לפי בקשתכם, אבל אני מבטיחכם שהחנות תיסגר באחד הימים, ובמהרה!

תשובה זו, לא סיפקה את הסוחרים ונקטו שיטת ההתנכלויות.

ערבי, שמוצאו מן אלקפלה אזור בו מתגוררים יחסנים ושונאי יהודים, קנה ענק של: "כרב", אבנים חצי יקרות. מסוג זה יש שני מינים, האחד מין טוב. ומין שני מפלסטיק, חיקוי של הטוב כשקנה הערבי ביקש אישור שזה מין טוב, וניתן בידו

אישור ומספרים של הענק והאבנים. הערבי החליפו בסוג גרוע חזר ואמר שהענק מזויף ושיחזירו לו הכסף. אחי, ראה שזה לא הענק ואלה לא המספרים שהיו מסומנים בו הענק והאבנים, ניסה להסביר לו, וזה תבע אותו לבית־משפט במקום מגוריו בעיר שהארה שבאזור אלקפלה, מרחק ששה ימים ברגל מצנעא. המגמה להוציאו מחוץ לצנעא ולגורם לו צער ולהתדיין אתו בבית־דין שבעירו שהוא בוודאי עוין יהודים.

כדי להכריח את אחי שילך אחריו לשהארה. זימנו לשופט בצנעא שיחייבו ללכת אחריו. אחי התנגד וטען, מה פסול בשופטים של צנעא? אם הם פסולים, לכל אורך החזית. אם הם ראויים, הם יכולים לשפוט ביני לבינו!

השופט פסק, שאין לתובע כל יסוד להכריח הנתבע שילך אחריו, ואם ירצה, יישפט אתו בצנעא.

התובע התרגז על השופט, ואמר לו, בתשובתך זו אתה מצדד לצד היהודי. השופט כעס מאוד על הערבי התובע, ואמר לו, בדבריך אלה, אתה פוגע בבית־המשפט, ולכך אתה זקוק לחינוך בבית־הסוהר. וציווה לאסרו על אשמתו בבזיון בית־המשפט.

הערבי התמוטט למשמע פסק־הדין לשלחו לבית־הסוהר, והתחנן בפני השופט לאמור: הסיתו אותי להתלונן נגד היהודי — שלא בצדק, ומן השמים הענישו אותי. אני מבקש סליחה מכבוד השופט ומהסוחר, השופט ציווה בכל זאת לשלחו לבית־הסוהר ואחר ישוחרר, בשל חרטתו על מעשיו.

משהתרבו ההתנכלויות ותפקידה של החנות הסתיים, בצאת מוחמד אלחובישי לארצו, סגר אבי אהרן ז"ל את החנות, כהבטחתו לסוחרים המוסלמיים.

המשלחת הרוסית בצנעא

לרוסים הרבה שיטות חדירה למדינות שונות. לפי דוקטורנות שיצרו למדינות מכרו תורות מושלמות של חיים לפי השקפתם בחינת: "כזה ראה וקדש". במדינות אחרות הקימו מחתרות. בחלק מהמדינות מכרו רעיונות, על־ידי זימון אנשים למדינתם ללמוד ולהכשירם לפעילות מחתרתית בארצות מגוריהם.

לתימן המוסלמית־דתית, לא היה קל לאנשים ומשטרים מארצות אחרות לחדור אליה, כי במרכז שלטונה עמד האימאם יחיא, שגירש את התורכים מארצו ולא איפשר לזרים להיכנס אליה, או לפעול במסגרתה.

הרוסים עשו מאמץ כביר לחדור לתימן. בטענה שיסחרו אתה ותו לא. מאמציהם נשאו פרי האימאם ניאות לכך, בשני תנאים: שיעסקו במסחר בלבד, ושמרַכּזו פעולתם המסחרית בתימן יהיה בן טוב משה, בן אחיו של העשיר הידוע

משפחת חבשוש

בנין מנחם משה מעיר עדן. משפחה זו, היה רוב מסחרה של עדן בידם, והיו לה סניפים בכל האיזור. קבלת שני תנאים אלה הקלה עליהם לקבל רשיון לפתיחת משרד מסחרי בצנעא בירת תימן.

הרוסים הציעו בשוק ארבעה סוגי סחורות: בד לבן ובד צבוע, נפט בפחים, שני פחים בארגז אחד, גפרורים. אך עיקר מסחרם בבד לבן מסוג בינוני.

כשהתחילה המשלחת בפעילותה, נתקלה בהתנגדות של יבואני צנעא הערבים בטענה שהמשלחת תקפח פרנסתם. הענין הגיע לאימאם יחיא והוא פסק שאסור לה למשלחת לשווק לסוחרים ומותר רק ליבואנים ורק בכמות מסוימת, דהיינו כמות גדולה, כדי לא לעקוף את ההוראה. בזה עצר האימאם את ההתנגדות ודבריו התקבלו בהבנה על־ידי היבואנים והרוסים.

אבי אהרן ז״ל גרס מלכתחילה לא להתערב בנושא זה. בייחוד לא טוב ליהודים כי זה נושא מדיני. כל התערבות תוצאותיה כשלון.

דבר עמדתו של אבי נודע למשלחת הרוסית והוסבר היטב על־ידי בן טוב משה מרַכֶּז משרדם, שהוא ידידו של אבי והמשפחה. אגב, אבי היה הממליץ שיותר לבן טוב, לבוא עם המשלחת ויעמוד כמרַכֶּז משרדה בצנעא. ולכן מיום בואו נוצרו ביניהם קשרים טובים.

בפעולתה הראשונה, הציעה המשלחת הרוסית הצעה: כמות גדולה של בד לבן בינוני. ורצתה למכור את כל הכמות כיחידה אחת

יבואני צנעא הערבים לא יכלו להתמודד עם קניית הכמות המוצעת. כפרי בשל נפלה לידינו הכמות על־ידי אבינו בתנאים ובמחיר טובים ובתנאי חשוב, שתוך זמן מסוים לא יוצע על־ידם סוג הסחורה הזו. לסיום טוב של העסקה גרמו כמה סיבות: אי התערבות המשפחה בעת ההתנגדות למשלחת. יחסו הלבבי של בן טוב ז״ל, יכולת הקניה של כמות גדולה מאוד וחלוקתה במרכזים שלנו אשר בתימן.

כשהגיעה הסחורה לנמל חודידה, נמלה של תימן,התברר כי הסחורה תואמת את הדוגמאות ומאיכות הרבה יותר טובה משל תוצרת הודו ויפאן, שתימן רגילה היתה להשתמש בהן. כי עד המקרה הזה, דהיינו עד הקניה הזאת, לא היה ידוע בתימן סוגו של הבד הלבן הרוסי. ייתכן שנשלחה סחורה מאיכות יותר טובה, תוך מגמה להתחרות בבד היפאני וההודי.

בהגיע הסחורה לחודידה בחלקה נמכרה בחודידה, וחלקה נשלח לזביד לצביעה. חלק אחר נשלח למרכזי תימן השונים לשיווק. כך שהכמות שהגיעה לצנעא היתה מועטת, דבר אשר העלה את חמתם וקנאתם של היבואנים הערבים באמרם, חבשוש שיווק הסחורה בטרם תגיע לצנעא. ואכן, כך היה, קוני הסחורה מראש, שהיא למעשה חדשה בשוק קנו בסמכם על המלצת המשפחה ויושרה.

התברר מדברי המשלחת הרוסית שהם מוכנים לכל תחרות ביחס למחירים וטיב.

משפחת חבשוש

הזמנו אצלם סוגי סחורות אחרות שהן עובר לסוחר בתימן. והם יצרו אותן סחורות ואפילו בטיב יותר טוב.

כשנודע לממשל על טיב הסחורה הרוסית, הזמינו על ידינו כמות גדולה לצורכי הצבא מהבד הזה ודחו הצעות אחרות מסוג בדים הודיים ויפאניים.

ההתחלה עם המשלחת הרוסית היתה טובה וההמשך טוב, כי ראו באחים חבשוש משווק רציני, בעלי נסיון ומשרדים בנפות תימן העיקריות, ואחריותם הכספית טובה ודיבורם כֵּן.

תעודה על תוצרת חקלאית על כמות 255 חבילות קפה המעידה שהקפה אינו נגוע במחלות וחיידקים וכדומה.

אבינו אהרן ונסיון החטיפה בדרכו לעדן

אבי אהרן ז"ל נסע מעדן לצנעא דרך המדבר דרומית לצנעא, בליווי שיירה, שבראשה עמד אלצעידי, אחראי לשיירה ואתו חבר עוזרים נושאי נשק.

משיצאה השיירה מלחג׳ לדרכה, נודע לאנשי שבט אלצבירה שאבי אהרן חבשוש ז"ל נוסע בשיירה זו. בני שבט זה שודדים מועדים בדרכים, וחיים על שוד. מושבם בין לחג׳ לאלראהדה, דרומה לצנעא.

לכן, ארבו השודדים בדרך לשיירה, במטרה לשבות את חבשוש, תחילה פנו לאחראי לשיירה אלצעידי. דיברו אתו, תן את חבשוש ואנו נסתלק אתו, ונעזוב אתכם ואת כל המטען אשר אתכם.

אלצעידי אמר להם ראשית אתם תסתלקו מפה, כי חבשוש באחריותי, אבל, אני אשדל אותו שיסכים ללכת אתכם, או שיתן לכם כסף. כל זה, בתנאי שתחכו לרגלי הגבעה הסמוכה לדרך. לתשובה! השודדים, שלשה במספר, הסכימו לחכות לרגלי הגבעה. הוא בינתיים עשה הכנות ופתח עליהם באש וחיסלם, והפטיר — לעבר גופותיהם הנקובות מכדורים — אמרתי לכם, חבשוש באחריותי!

כל זה בזכות לשונו הטובה ויחסי אנוש שקיים אבי עם כל אחד, ואלה, עמדו לו בעת צרה, וניצול.

בני אהרן חבשוש

מלחמת העולם השניה (בשנים 1939/44) נמשכה חמש שנים. עיקרה של המלחמה התנהלה באירופה. מספר רב של ארצות נוספות, היו תחת סיוטה של המלחמה, אך אל שעריהן לא באה. המזרח התיכון היה מנוטרל ממלחמה ממש, והמסחר בין ארצות אלה התנהל בכבדות, אבל היה קיים קשר ומעבר סחורות.

הפעילות המסחרית בים האדום התנהלה כרגיל, בין חופיו עברו ספינות קטנות וספינות מפרשים, והעבירו סחורות.

משפחת חבשוש

עדן, שלחופי הים האדום והמקשרת בין הים האדום לאוקינוס ההודי, שימשה תחנת מעבר לסחורות, וכן לפריקה וטעינה של אניות צבאיות של בעלות הברית. אמנם היתה קיימת סכנת מלחמה גם בים האדום, אך הכורח עשה את שלו. והמסחר פילס דרכים משלו, למרות סכנת המלחמה.

קשרי המסחר בין תימן ועדן לישראל שהחל בפתיחת סניף של המשפחה בשנת 1929. התפתחו לאט, אך בדרך סלולה ומבטיחה. באה המלחמה וכבר נצבר נסיון די רב, והיתה דרישה לסחורות מכל הסוגים מאיזור זה. בשל הסיבה ששוקי הסחורות באירופה סגורים על מסגר ומשובשים. ולכן, למי שהיה עם קשרים מסחריים באזור זה, פעל והצליח.

בשנת 1943, לאחר מות אבי אהרן זצ"ל, פעלו שתי פירמות של המשפחה: האחים חבשוש העתיקה, ובני אהרן חבשוש החדשה. פעולה מסחרית ראשונה של בני אהרן חבשוש ז"ל: נזדמנה לידי הצעה כאלף טון תירס, עמוס על אניה שיצאה מקניה באפריקה המזרחית ונמצאת בים האדום. סוחרי התבואות היססו לקנות את התירס, ואני הסכמתי לקנות הסחורה בתנאי שבמקום פתיחת מכתב אשראי, אתן ערבות בנק קופת עם שהייתי חבר מועצתו, והתמורה אשלם רק לאחר שהסחורה תגיע לנמל ותהא תואמת בטיבה ובמשקלה למוצהר של המוכרים. ואחר שקיבלו ידיעות מבנק בל"ל מי הקונה, הסכימו לשלוח הסחורה ולא חיכו לערבות, שלא ניתנה למעשה. בסופו של דבר, האניה הגיעה לנמל תל אביב, כאמור לעיל. בלי שהספקים יקבלו הערבות.

הסחורה הגיעה, המשקל והטיב תאמו את הצהרת המוכרים, ולכן הכל הסתיים בכי טוב. השוק היה צמא לתירס. הסחורה נמכרה בנמל. ביצוע הקניה והשיקול הנכון היה לשיחה בפי סוחרי התבואות. והחשוב מכל: אספקת הסחורה לשוק הצמא לסחורה.

יבוא שומשין — לשמן, וחשיבותו

באותם הימים היה ביקוש רב לשומשמין לתעשית שמן, או לכל מיני זרעונים לתעשיות השמן. בדקתי בארצות שלחופי הים אדום: סודאן, סומאליה, אריתריה, אתיופיה, עדן, תימן. ארצות אלה ספקות גדולות של מוצרי שומשין, כותנה ועוד.

בתי־החרושת בארץ חיפשו מקורות של חומר גלם, לתעשייתם. כמו כן, חיפשו שמנים גולמיים לתעשיות הסבון — מכל סוג שהוא.

בבדיקה ראשונית התברר לי, שהשוק בחוץ מאורגן, בכל מקום קיימות קבוצות של יצוא, והן הקובעות בשווקים אלה. וצריך זמן רב כדי לחדור לשוק ולקנות ממקור ראשון. ולכן, שווקים אלה לא הזנחתי, ויבאתי יבוא נסיוני כדי לבחון בחינה מעשית את השיווק ממקומות אלה כי חששתי בימים ההם מחרם ערבי בכל צורה שהיא.

תימן ידועה כמגדלת שומשמין מסוג משובח באזור מישורי צפונית־מערבית לצנעא, בסמוך לאזור חודידה, השוכנת ליד חוף הים — ולה הנמל החשוב ביותר.

הברקתי לסוכננו ששם. והנמצא בעיר חודידה בשם בוכארי, וביקשתיו להמציא לי דוגמאות, מחירים, והערכת כמויות, ואפשרות יצוא.

למברקי באה תשובה במברק, והצעת כמות רצינית למשלוח מידי, ודרישה לפתוח אשראי, כשבאתי לפתוח אשראי נתקלתי בקשיים: הרשיון שבידי היה ליבוא מעדן, ואילו הסחורה היא מחודידה, תימן. בתימן ובחודידה אין בנק וקשה לבצע את הקניה. והמדובר בסכומים גדולים, שאי אפשר להסתדר בלי בנק. שיכענתי את הסוכן והספק לפתוח אשראי על עדן, והם יגישו הדוקומנטים לבנק בעדן ויגבו הסכומים שם. ואכן, הרעיון עלה יפה, למרות הקושי שבו.

כשבאתי לפתוח אשראי בבנק לאומי, חששו לעשות העסקה עם תימן ועדן. אמר לי בן טובים, פקיד מנהלי של הבנק, ושמא ישלחו חול וגבבא בשקים. עניתי לו, יש לי סוכן שם ואני סומך עליו. ושנית, נדרוש פיקוח של החברה המפקחת, על הטיב והמשקל לפני ההעמסה לאניה. הצעתי לו גם 30% של האשראי במקום 10% לשם יתר בטחון. אמר לי אנו נדון בענין וכנראה יבדקו מי השולח ונודיע לך במשך יומיים — שלשה. יצאתי מאוכזב מאוד מהבנק, אמרתי בלבי, העסקא ייתכן שלא תצא לפועל עד אשר בנק לאומי יחליט, ומי יודע מה יחליט.

לכן הלכתי אל בנק עותמאן בשעה שתים־עשרה בצהריים והצעתי לו את העסקה תמורת תשלום בפתיחת האשראי בסך 10%. בו במקום ניתנה הסכמה על־ידי מנהלו האנגלי וסגנו מר כהן. כמו כן ביקשתי אותם שישלחו מיד העתק מברק פתיחת מכתב אשראי אל הספק בחודידה. מהבנק יצאתי למברקה והברקתי לסוכן, האשראי ומספרו... נפתח אשראי ונשלח לבנק בעדן.

כעבור יומים הודיעו לי מבנק לאומי כי החליטו לפתוח האשראי אך כבר היה מאוחר. הסחורה, שעדיין היתה בדרך, נמכרה לחברת "שמן". משהגיעה ועיבדו אותה, נודע להם טיבה. מתברר, שאחוז השמן שבשומשמין מתוצרת תימן גבוה, ואיכותו טובה אמנם צבעו שחום או חום כהה, אך כאמור, שמנו ואיכותו טובים. שומשמין שיבאו ממקומות אחרים היה צבעם לבן נוטה לאפרפר. הישראלי הוא נוטה לבז', או לג'ינג'י.

משנודע ערכו וטיבו של שומשמין מתוצרת תימן, היה לחץ אלי מטעם שלושת בתי־החרושת העיקריים: "שמן", "עץ הזית" ו"יצהר". כל אחד דרש ממני לדאוג לאספקה סדירה של שומשמין מסוג זה.

הימים קשים מאוד. אספקה אינה מגיעה בשל מצב המלחמה ולאחריה, וכל אספקה שמגיעה לישראל היא כבחינת הישג חשוב מאוד. בעיית ההובלה היתה קשה מאוד!

מקור זה לא איכזב, וכמויות עצומות זרמו מעדן ומחודידה, אתיופיה,

ואריתאה, אל הארץ, לבתי־החרושת לייצור שמן. כל זה בעידוד בתי־החרושת ומוסדות הממשלה, ובעיקר מסחר ותעשיה שידע על מקור הסחורה, תימן, ונתן רשיונות לעדן שנמצאה באזור השטרלינג ובזה הקל את המלאכה. הסיבה להקלות ולעידוד, כי נמצא מקור לאספקת מזון נוח וטוב.

מזון למשק העופות

גידול העופות, לשחיטה ולהטלת ביצים, לצורכי היישוב, התפתח מאוד בארץ, במלחמה. ניתוק דרכי האספקה, יצר דרישה גדולה לבשר ולביצים מתוצרת מקומית. המשקים לסוגיהם השונים, ראו בענף הלול מקור קיום ומקור לאספקת ביצים ובשר ליישוב.

דבר זה יצר בעיה של אספקה לעופות: דוּרה, סורגוס, תירס, קמח, דגים ובשר וכו׳. הכלל, מזון מהחי והצומח, כדי לקיים ענף זה כמקור לאספקה.

חופי הים האדום שורצים דגה מהסוגים: וזף, עידה, סרדינים וכדומה, שניתן לצוּדם ולייבשם ולארזם ולשלוח אותם בקלות ובנוח. דגים אלה, טובים למאכל בני אדם ולבעלי־חיים, דהיינו לעופות.

הברקתי לסוכן שלנו בתימן וביקשתיו לבדוק מה ניתן לעשות בענף זה. ובמכתב ביקשתיו לעודד דייגים שזה מקצועם לדוג, ואנו נקנה הסחורה.

בתשובתו אמר לי, דייגים ודגים ישנם, אך קונים לא היו, ולכן לא התעניינו בענף הדַיִג. בכל זאת, כבר עניין דייגים לצאת לים לדוג. הבטיח להם תמורה טובה, ובעיקר לקנות התוצרת. לא עברו שבועות אחדים והדייגים אספו שלל רב מהים, כי היו אלה ימי הדיג.

נשלחה לישראל כמות נסיונית של כמאה טון של דגים מכל הסוגים האמורים לעיל, ובעיקר מהסוג וזף הנקרא באנגלית CASHA FISH.

משהגיע משלוח ראשוני, התברר לאנשי המשקים שסוגים מהזן וזף מכיל 65% אחוזים חלבונים ויותר, טריים, מיובשים היטב, ונוחים להחסנה. ומחירם, נוח. ארגון הקניות של המשקים קנום וקיבלום שלמים, וכל מושב גרס אותם במשקו ונוצר לו חסכון רב ואיכות טובה.

זאת ועוד, לא היה צורך לאחסן כמויות גדולות של סחורה ולהשקיע כספים ולשכור מחסנים לתקופה ארוכה. אדרבה, קיבלו את הסחורה באשראי לתשלום של שלושים וארבעים וחמישה ימים.

תוך שנה מהנסיון הראשון, כבר זרמה אספקה מהחי בכמויות שלא שיערתי מראש. האספקה הקיפה את חופי תימן, עדן, אריתריאה — מצוע, אתיופיה — עצב. כל החופים האלה שוכנים ליד חופי הים האדום.

מעניין לציין, שהיו משקים שהגישו הדג מהסוג וזף לעופות בייחוד לזקנים, בשלמות, ואלה כירסמו אותו במקורם החד.

יבוא גרעיני מספוא

כאמור לעיל, גידול העופות התפתח לצורכי אספקת בשר וביצים לישוב בשנות המלחמה. נוצרה בעיית אספקה לגידול ענף זה, כי בשנות המלחמה דללו מקורות האספקה.

מצב זה יצר צורך למצוא מקורות אספקה של גרעינים. הממשל הבריטי, שהיה שולט בארץ ישראל, הודיע שתינתנה הקלות לרשיונות יבוא לכל מי שימצא מקורות אספקה, באזור השטרלינג.

הברקתי למשרדנו בעדן ובחודידה שבתימן, וביקשתי ידיעות בנושאי אספקה לעופות. בתשובה לבקשתי, התקבלו ידיעות מפתיעות, שיש אפשרויות לייבא מאזורים אלה אספקה לענף העופות.

מעדן התקבלו מחירים ודוגמאות של תירס, דוּרה, סורגום, דוחן וכדומה. ואכן, הועמסה אניה ראשונה נושאת אספקה לבעלי־החיים. מאז הועמסה האניה לבי חרד ביחד לטיב הסחורה. חששותי נבעו מהאקלים החם של עדן, שמסוגל "לבשל" סחורות מעין אלו. אמרתי, ייתכן והסחורה שתתקבל תהיה הרוסה ומקולקלת. לכן, ציפיתי בכליון עינים לבוא הסחורה. ואכן, הסחורה הגיעה, ופורקה בלילה בנמל תל־אביב. משפורקה הסחורה, בדקתי אותה ונמצאה במצב טוב. לא היה גבול לשמחתי בנידון. כי היה זה אך נסיון, ולו היה נכשל, היתה כל התכנית מתבטלת והיה נקבר רעיון ופתרון חשוב.

באותו זמן התקבלו מחודידה, דוגמאות של דוּרה מסוגים שונים, וכן תירס ודוחן. בין הדוּרה היה סוג שקראו לה בתימן "גרבה", מזן זה מצויות כמויות גדולות במחיר נוח, כי יבולה רב. לאחר שבדקתי דוגמה במעבדת מכון וייצמן אשר ברחובות, התברר שהיא מכילה חומר חשוב שאינו מצוי בדוּרה אחרת להזנת העופות וזה בשל צבעה.

הזמנתי ממנה כמות גדולה. הסחורה הגיעה, נמכרה לארגוני הקניות וחולקה למשקים. כשהגישו אותה לעופות, אלה לא נגעו בה בשל צבעה החום־כהה. העופות היו רגילים לדוּרה לבנה. קמה כמעט צעקה במשקים: מה לעשות, העופות לא נוגעים בדוּרה וימותו מרעב.

האחראי למשק העופות ברמת השבים עשה נסיון: בְּזמתו הרכיב משקפים חומים למספר קטן של עופות בכירים. אלה ניגשו ואכלו, אחריהם — תוך היסוס מה — אכלו יתר העופות. נסיון זה הופץ בכל המשקים, ותוך שבוע ימים בטלו הקשיים.

משפחת חבשוש

אני הפצתי את מכתב הבדיקה של מכון ויצמן בין המשקים, בו מצוינת עדיפותה של הדוּרה מסוג זה.

לאחר ההתגברות על הרגלי האכילה של העופות, הבנתי שעברתי את הנסיון ויש לייבא סחורה מסוג זה ללא חשש. התקיים בה מה שנאמר: "אבן מאסו הבונים היתה לראש פִּנה". בחודידה אשר בתימן היתה במדרגה תחתונה של המעלות. וכאן בארץ ישראל היתה ברום המעלות.

בבירור שעשיתי ביחס לסוג זה של הדורה "גרבה" התברר, כי היא עמידה נגד מחלות הטבע, גדולה נוח, אינה זקוקה להרבה מים, יבולה מרובה מסוגים אחרים של דורה. ומה שחשוב, התברר לי שאסמי האימאם יחיא מלאים מִדוּרה זו, ודווקא האסמים הסמוכים לאזור תהאמה שליד חודידה, דהיינו בקרבת הים והנמל.

רגילים היו בתימן לאסום את היבולים של חיטה ודורה ותירס וכדומה. באסמים הנקראים מ"דאפן", אסמים אלה נמצאים במעבה האדמה בעיקר באדמת כורכר, רובם של אסמים אלה מימי קדם. בהם מאחסנים התבואות לזמן ארוך. חופרים באדמת הכורכר בור רחב, עמוק בעל עומק של חמישים מטר ורוחב כעשרה מטר ותכולה של 500 עד אלף טון. ממלאים אותו תבואה ומכסים בעפר. ומטייחים מעל העפר והתבואה נשמרת בפנים באופן נפלא.

האימאם יחיא מקבל מעשרות מהחקלאים, וזה מצטבר בכמויות עצומות ומאחסנם באסמים מעין אלו הנזכרים. ומרוב הכמויות לא היו רישומים מדויקים. רק בהשערות.

סוכנינו מר בוכארי שבחודידה, תר אחר אסמים באזורו השייכים לאימאם יחיא. מהם שכבר עברו עליהם עשר או חמש־עשרה שנים מאז מולאו וטוייחו. וזה לאחר שקיבל ממני הוראות לקנות דוּרה מסוג ה"גרבה".

בדרך כלל החקלאים המוסלמים, כשנותנים מעשר לפי חוקי הקוראן מערימים על האימאם יחיא ונותנים לו מסוג ה"גרבה" שאינה עוברת לסוחר. ובאין דרישה לסוג זה, "נקברה" במעבה האדמה עד בוא הדרישה, בזמן של חוסר גשמים ומחסור בתבואות אחרות.

כשנודע לו מקום של: "אסם" קרוב לחודידה. הלך וביקש מסוכני האימאם במקום, להראות לו את מצב הדוּרה שבאסם, חפרו בפתח האסם, ונבדקה הסחורה, ונמצאה טיבה כביום אחסנתה, פרט לשכבה דקה עליונה שהיתה לחה, בעובי של חמישה עד עשרה ס"מ, ולא ניכר בה שעברו עשר שנים מאז סתימתה.

סוכני האימאם העריכו הכמות שבבור כשלש מאות טונות וכך דיווחו לאימאם. סוכמו תנאי המכירה, האימאם היה שמח שנמצא קונה לדבר אבֵד. וסוכננו שמח על שמצא מקור לא אכזב של סחורה. הריקו האסם שהוערך בכשלוש מאות ונמצאו בו

משפחת חבשוש

כחמש מאות. הפטיר האימאם ואמר: הברכה במי שעושה עסקים עם משפחת חבשוש וסוכנו אלבוכארי.

שנה וחצי נמשכו הקניות מאסמים של האימאם יחיא. זה נהנה וזה נהנה. בין אסמים אלה, מתחילת שלטונו של האימאם, חלפו עשרים שנה ויותר. נפסקו הקניות מאסמי האימאם יחיא, עם הרצח האימאם בשנת 1948 ושיירת הדורה ה"גרבה" נפסקה!

חקלאי תימן ידועים במבנה מדרגות בהרים
לצורך מטעים קפה וכדומה לפנינו דוגמא מאלפת.

פרק ששה עשר

יתמות ושמד

יתומים במדבריות תימן בדרכם לארץ ישראל

גזרת שמ ד היתומים על ידי האסלאם בתימן

"הגזרה לחטוף יתומי היהודים זכר או נקבה. ולאנוס אותם להעתיקה לדת האסלאם, אם מתו הוריהם בקטנותם. קודם שיגיעו לכלל אישיות. אינה נוהגת בכל מלכות תורכיא. יען גדולי חכמי הדת החנפי כמו אלסדר׳ס. ואלפתאוי אלהנדיה וזולתם. דעתם מסכמת ששלשלת היהודי ויחסו להוריו ולדתם לא תפסק במות הוריו אפילו בקטנותו, ולזה לא נשמעה זאת הגזרה כל זמן שלטון התורכים בכבושם זה האחרון.

אולם רוב חכמי הדת הזידי ואולי כולם, מסכימים שבמות הורי היהודי ועדיין לא הגיע לפרק גדלות, הופסקה ממנו שלשלת היחס והיהדות ומיד הנה הוא מוסלם, והשלטונות הזידים גוזלים אותו, מבין ברכי אבות הוריו ובני משפחתו ומוליכים אותו לשכונתם. מגלחים סימניו, דהיינו שערות צדעיו, ומחליפים לבושו ומאכילים אותו לגועל נפשו מהמאכלים האסורים אצל היהודים לאלצו בעל כרחו ואם הוא ממאן, מעניש אותו ביסורים קשים, עד שיאמר רוצה אני, או עד שתצא נפשו. ככה מספרים זקני הדור החולף, ומשערים כי כמו עשר נפשות היו מתאסלמים בכל שבוע יתומים ואנוסי שמד מלחץ ועוני הזמן.

גם בכבוש התרכים הראשון בטלה גזרה זו כל ימי מלכותם וחזרה לתקפה אחרי גירושם. שהרי מרי שלם שבזי, מונה אותה עם יתר הגזרות שנתחדשו על היהודים באותו הפרק. באמרו בפיוט: "מסאן פי רצ׳א אלרחמאן" וקאצד כלטה׳ אלאריאן גזל יתמין דטפלא. "

אמנם עתה בזמן הקרוב אחר יציאת התרכים, נתעוררו לחדשה שופטי הדת והציקו בערים ובכפרים והפרידו מבני משפחות ילדי שעשועיהם, ואף שהאמאם נתנהג בקרירות, דהיינו, שלא לחפש ולדקדק. אך מי שנתפס ניצוד וביותר אם תהיה יתומה יפה ונאה.

בני המשפחות היו מבריחים היתומים אפילו מלפני מות הוריהם כשיראו אותם גוססים. וסובלים אחרי כן עינויים ומאסרים ויסורין בגופם וממונם.

האמאם יחיא העלים עין הבקורת והיתה שכונת היהודים בצנעא מקלט לכל היתומים אשר הניסום מכל פאה ורוח. ומאימת בעלי לשון היו מתעלמים מהם קרוביהם ולא יוסיפו לראותם עוד.

השרידים אשר רוח קודש נוסכה בהם נשתדלו לעזרתם והצניעום במקומות שאין גויים רואים. גבו להם בכל יום פת לחם למזון, ומהסוחרים בגדים ללבוש. העמידו להם מלמדים ללמדם תורה, ומפקחים לרחצם לכבס בגדיהם ובכל מה שצריך לנקיונם. גדל ורבה מספרם, עד למעלה ממאה נפש".

סערות חימז לעמרם קורח דף קנ״ז וקנ״ח בעריכת ש. גרידי).

בספרי החליפה שבידי לא מצאתי רמז לחוק זה

מה אומר על גזירה זו. המזרחן הנודע הר' שלמה דוב גויטין במאמרו: "חיים חבשוש וספרו חזיון תימן" שהתפרסם ב"ספר מגנס" ירושלים תרצ"ח עמ' 91 "בספרי ההלכה של הזיידים שהיו בידי לא מצאתי שום רמז לחוק כזה, שהוא בנגוד גמור להלכה המוסלמית המקובלת. שיערתי פעם שהגזירה מבוססת על החדי"ת המפורסם: כל אדם נולד בדת הטבעית (כלומר האסלאם) רק אבותיו עשוהו ליהודי או נוצרי (אלבכ'ארי ספר 82 סעיף 3) מכאן אפשר להסיק את המסקנה שאם האב מת לפני שהספיק ליהד את בנו, צריך זה לשוב ולגדול בתוך הדת ה"טבעית".

קרא מימין: יחיאל חבשוש, אחמד אלחסן,
אלחסן בנו של האמאם יחיא, יישי גמיל
ממנהיגי עדת יהודי תימן בניו־יורק. אליעזר הבה שרעבי.

מעשה ברומיה דוכאן בתו של ראש קהלת יהודי תנעם — מרי סאלם דוכאן המכונה אלכליפי זצ״ל

העיירה תנעם, רחוקה מצנעא שני ימי נסיעה ברגל. עיירה זו ידועה כראש גלות, כלומר אליה הגיעו היהודים מירושלים לראשונה. מסורת זו בידי יהודי תנעם ויהודי תימן בכלל. כמוה כמסורת שהעיר ״בַּראַש״ הנמצאת בצלעו של ההר הידוע בגבהו הר נוקום, השוכן כבוד בצנעא — גם היא נחשבת כראש גלות.

כמו כן ידועה תנעם כעיירה שתושביה היהודים תלמידי חכמים גדולים בתורה ויראה. מספרים כי מרי סאלם דוכאן המכונה אלכליפי נזדמן לצנעא לאחר תקופתו של מרי סלימאן אלקארה זצ״ל, שעמד בראש יהדות תימן.

בשעתו היתה מחלוקת על עניני גט בין תלמידי חכמים של הקהילה. גם מרי סאלם הנזכר הביע דעתו אז, נשלחה שאלה לרבנות בירושלים, וירושלים חיותה דעתה עם מרי סאלם דוכאן. משבאה התשובה, מרי סאלם היה מאושר שירושלים תמכה בדעתו. ומרוב אשרו שר ורקד באמצע השוק של צנעא אשר ברובע היהודי לאמר: שישו בני מעי שישו, ״כי חכמי ירושלים דעתי קבלו.״!

מרי סאלם חנך בניו ליראה את השם ולדבקה בו. ומעשה זה של בתו רומייה יוכיח.

בצוק העתים, והרעב היה חזק מאד בתימן, עברה רומייה לגור עם חברתה אלמנה ולה שני בנים בעיר אלקפלה צפונית מזרחית לצנעא, מרחק כחמשה ימים ברגל מצנעא. חברתה שהיתה אתה פתו אותה הערבים שתתאסלם היא ושני בניה והם יתמכו בה. היא בחרה להתאסלם, במקום שתמות, היא ושני בניה ברעב.

הבן הבכור שהמיר דתו, נתמנה כמפקח על טחינת הקמח לצבא התורכי, בעיר אלקפלה — בזמן התורכים הוטל על היהודים לטחון קמח לצבא התורכי — בא אל רומייה ביום השבת והביא לה שק חטה ופקד עליה לטחון אותו בשבת. רומייה ענתה לו: אתה תטחן בשבת, כי אתה שחללת שבתך והפרת דתך!

תשובה כנה ומחוצפת זו, נודעה ברבים ועוררה זעם רב אצל ההמונים המוסלמים. עוד ביום השבת התנפלו עליה ואסרוה, ושפטו אותה ביום השבת: או שתתאסלם או יערפו ראשה. תשובתה היתה: אלוקים בראני יהודיה ואיך אמיר דתי, שהוא רצונו של אלי. לו רצה לברוא אותי מוסלמית, היה עושה זאת בעצמו. תשובתה הנצחת הבעירה חמת השופט, והוא פנה אליה בדברי כיבושין: חוסי על חייך, את עוד צעירה והחיים לפנייך. האסלאם ייטיב עמך, תירשי העולם הזה והעולם הבא.

משפחת חבשוש

ענתה לו: כיצד אתה מרשה לעצמך לחלק העולם הזה והעולם הבא למי שאתה רוצה, האם הם רכושך, מי הסמיך אותך לחלקם

לאור תשובתה הניצחת נתן פקודה לחייליו: כפתוה לכופרת הזאת, וצוה עליה להושיט צוארה לעריפה. צעקה: תערפו ראשי ובלבד שאמות יהודיה כמו שא-לי בראני. ראה את עקשנותה, צוה להובילה לבית הסוהר. שם יטפלו בה, עד שתתרצה להתאסלם.

שלשה ימים עינו אותה עינויים קשים. בין יתר העינויים הניחו סיף על צוארה ואמרו לה, נשחט אותך על כי דברת סרה בדת האסלאם. תשובתה, תשחטו אותי. עדיף ש... אמות יהודיה, מאשר אבגד בדתי ובעמי. כל הנסיונות להשפיע עליה בדברי נועם ואיומים לא הועילו. אוסריה מעניה לא ידעו מה לעשות אתה. מטרתם לשבור סרובה להתאסלם ולא הצליחו בה. האחראים על בית הסוהר שראו עינוייה ועקשנותה, חמלו עליה ואפשרו בריחתה מבית הסוהר.

רומייה שניחנה ביזמה ברוכה. ברחה מבית הסוהר אל בית שייך העיר אלקפלה, השתטחה לפניו ובקשה עזרתו. השייך שלא היה שלם עם עינוייה ענה לה, אם באת תחת צל קורתי ובקשת עזרתי איש לא יגע בך.

משנודע דבר בריחתה לבית השייך, אוסריה ומעניה דרשו מהשייך למסר להם הבורחת, והשייך סרב. איימו עליו כי תהיה מלחמה אתו. אמר להם, בבקשה.

שני מחנות — אחד בראש השייך, ואחד בראש השופט, ניצבו למלחמה זה נגד זה. בשל היהודיה, רומייה בת מורי סאלם דוכאן.

הדבר נודע לאמאם יחיא, שהיה אז בקפלה, והוא בקש שיביאו אותה אליו. השייך והיא לא הסכימו להענות לבקשת האימאם, מחשש שמעניה יתפסו אותה בדרך.

רומייה, חכתה להזדמנות שהאימאם יעבר ליד בית השייך בלכתו למסגד להתפלל. כשעבר, התיצבה בחלון הבית של השייך וצעקה צעקות מחרידות — זה גרם שהאמאם יעצר יחד עם מלויו — היא בקשה האימאם שיצילה מידי מעניה, "שרוצים שאני אתאסלם, בעת שאלקי יצרני יהודיה, ואיך אמרה פיו".

האימאם פנה למלויו ואמר, היהודיה צודקת, וציין ברוגזה: מי אנו שנתערב במעשה הבורא. במקום, נתן פקודה לשלוח אותה לצנעא — עם שומרי ראש, מחשש מתנכלים — שם גרה משפחתה. ונתן לה תמיכה לסידורה בצנעא.

בהגיעו למסגד נשא נאום נרגש בזכותה של האשה היהודייה רומייה, הדבקה בדתה ובאמונתה.

אכן, רומייה ניצלה משמד ומכליה, הודות לעקשנותה ודבקותה במטרה, והודות ליחסו האוהד של האימאם יחיא ליהודים. יהי זכרו ברוך, על מעשיו הטובים.

משפחת חבשוש

הברחת יתומים ומשפט האימאם

בפנימיה שבה בית־ספר, שבצנעא, היו המוסלמים משכנים את היתומים היהודים, בפנימיה זו אכלו וגרו, וכן למדו. בשלב הראשון, היו אוסרים על היתומים היהודים את היציאה מהפנימיה לטיולים וביקורים, עם חבריהם המוסלמים. אך לאחר שהמורים נוכחו שהתלמידים הסתגלו למקום וג'דת ולמצב החדש בחייהם, היו מרשים להם לצאת מחוץ לפנימיה. לטיולים בצנעא, וכן ברובע היהודי.

שני יהודים אחים יתומים הובאו מחוץ לצנעא מאחד הכפרים לפנימיה זו. נהגו אִתם כמנהג הפנימיה, אך שניהם היו עקשנים לא רגילים, לא סרו ממנהגיהם היהודיים, נטלו ידיהם בטרם סעודה ובירכו על נטילת ידיים וברכת המוציא. לחם אכלו להחיות את נפשם בלבד. ידם לא נגעה בדבר שיש איסור. חס וחלילה לנגוע, בטריפות ובבשר כלשהו. כל נסיונות מורי בית־הספר לשכנעם להשתלב בדת החדשה עלו בתוהו.

שניהם גמרו אומר לברוח מבית־הספר, מדת האיסלאם, ומצנעא. אך ידעו שאין בידם לעשות זאת בלי עזרה מבחוץ. בקרבת בית־הספר היתה חנות של יהודי מתקן נעליים, החליטו שיש לבקש מאת האחראים לצאת לתקן הנעליים. תחת מסוה של תיקון נעליים, סיפרו לו שהם יהודים וחפצם לברוח ובכו לפניו שיעזור להם. בשוק היו עוד שני יהודים שיש להם עסק. שלושתם נועצו יחדיו לעזור ליתומים ולחלצם מצרתם.

קבעו יום לבריחה. הכינו להם בגדי נשים והבריחום בראשונה לרובע היהודי. וברובע היהודי החביאום כששה חדשים, עד אשר הענין נשכח ואז שלָחום לעדן במטרה לעלות לישראל.

כשנודע דבר בריחתם, נעצרו שלושת היהודים שעסקיהם סמוכים לפנימייה, שבשוק אלמלח — בטענה כי הם סייעו בבריחת היתומים, והדבר עורר חשש לפורענות מצד ההמון המוסלמי הנבער.

הדבר נודע לאימאם והוא ביקש להעביר הענין לטיפול רק לידו. משהוסברה לאימאם עמדת הילדים והתנגדותם הנחרצת לאכול בשר טריפה. וכי הקפידו ליטול ידיים, לברך ולהתפלל, אמר: טוב שהלכו, כי ייתכן והיו תלמידים מוסלמים מושפעים מהם.

הוא הורה לשחרר את שלושת היהודים האסורים. בהתנהגותו זו טיפל בפתיל הפצצה וניתקו בטרם תתפוצץ ותגרום לו ולמשטר צרות פנימיות.

לחשודים האסורים כבר נאמר: "שליחי מצוה אינם ניזוקים"!

סיפור מזעזע על גזרת היתומים בתימן

מעשה זה קרה ב"גן־עדן" של המוסלמים עלי אדמות — בעיירה חגה אשר בתימן

אחותי מאמי, סעידה, נישאה בעודה קטינה — בעיר חגה לאברהם עוזיירי, לאחר מות אביה מוסא בדשה. אחר נישואיה נולדו לה שני בנים, יוסף ואברהם. לאחר זמן רב נסעו אמי ואבי וכל משפחתנו לארץ ישראל, וסעידה ובניה נשארו בחגה יחד עם בעלה. לאחר נסיעתנו, העלילו עליה ערבים אצל השלטונות, כי היא היתה יתומה מאביה ואמה — למרות שאמי עדיין חיה וקיימת. ולפי החוק המוסלמי, יתומה או יתום, עליהם לעבור לדת האיסלאם.

כשנודע לאחותי סעידה כי מחפשים אותה, כדי להעבירה על דתה, היא ובניה, הלכה, בהכרה ברורה, לקדש שם שמים, והטביעה עצמה במקוה, באמרה: "טוב מותי מחיי". כשנודע דבר מותה לשלטונות, באו ולקחו את שני הבנים בכוח לעיני אביהם. כשניסו לגזוז את פאותיו של הבן הבכור יוסף, הוא התנגד. לא נתן שיאנסו אותו להתאסלם, בשעת התנגדותו, נדקר או דקרו אותו ליד האוזן, ותוך שלושה ימים הוא מת. יהודי חגה התאבלו עליו וקברו אותו בקבורת ישראל. אחיו הקטן, שהיה בן שלוש שנים, העבירו אותו למקום אחר שאביו לא ידע. האב, בראותו מה שעוללו לו שכניו המוסלמים, אשתו איבדה עצמה לדעת, בנו הבכור עונה ומת, הקטן נעלם — חשך עולמו בעדו, ותוך ימים מעטים חלה ומת. נעקרה משפחה יהודית נפלאה, שכל חטאה, שהבורא ברא אותה יהודית.

להוותנו, סיפור זה הוא אחד מני רבים, שהיד רועדת בשעת כתיבה, והעין דומעת. הגיע הזמן, ולו רק לרשום סיפורים מזעזעים אלה, של הנפשות הטהורות כדי שהעולם יֵדע, את "גן־העדן המוסלמי" אשר יהדות תימן חיתה בו במשך זמן רב מאוד. ולציין את סיפורם הפלאי של היהודים שנלחמו בחירוף נפשות כדי להציל ילדי ישראל מידי אויביהם, מציפורני השמד רחמנא לצלן.

יַשְׁקֵף אֱלֹקִים מִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ וְיַזְּ. כָּל שׁוֹנְאַי עַמּוֹ, כְּהֶרֶף עָיִן. הִנֵּה ה׳ קָם וְנִצָּב עַל אֶנֶף. יַשְׁקֵם לְכוֹס רַעַל, אֲבָל לֹא יָיִן. וִימַהֲרוּ בָם מַלְאֲכֵי מַשְׁחִית לְהַזּ. אוֹתָם בְּחִצֵּי יָ״ה וּבְכֶלֵי זַיִן. סוּרִי רְאִי צִיּוֹן בְּנֶחָמַת בְּנֵךְ. עֵת כַּאֲשֶׁר יִהְיֶה לְבָעֵר קָיִן. פַּלִּיטֵי קֶרֶא יוֹם אֶשְׁלְפָה חַרְבִּי וְאַזּ! כָּם כָּל יְפֵה מַרְאֶה וְחֶמְדַּת עָיִן.

יתומים — מחזה אשר מצבם זיעזע אותי עד היום

היתה לי חנות ברובע היהודי לממכר בדים. יום ששי, הוא היום שיש בו פנאי רב. הערבים ברובם אינם באים ביום הששי, והיהודים עסוקים בצורכי הכנת השבת.

אותו יום ששי, באו שני ילדים לבושים בלבוש ילדים ערבים והתישבו ליד

משפחת חבשוש

החנות. הדבר עורר בי ענין: מה ילדים אלה רוצים ממני, ומפני מה התישבו בפתח החנות. ידעתי שאינם קונים, שבאו להתעניין במסחר. מצדי נהגתי כמנהגי הרגיל וקבילתי אותם בברוכים הבאים.

לאחר שישבו מעט, הסתכלו וראו בחנות ספר תנ"ך. ביקשו אותי להראות להם הספר. לא שאלתי אותם ולא סרבתי, ונתתי להם התנ"ך. להפתעתי, פתחו את הספר וקראו בתהלים — ובעיניהם דמעות כמו כן קראו לפני את שמע ישראל וכו'. דבר זה, זעזע אותי מאוד. עד היום מצטייר לפני מעמד זה... אני רציתי לעזור להם ולהעלות אותם מבור שביים. אבל ידי ורצוני העז כבולים, בייחוד חששתי לגורלם ולגורלי, בהיות וכל מה שעשו, עשו בריש גלי בשוק הרובע היהודי ההומה באנשים. חששתי מאוד שכל מה שנעשה ליד חנותי, יועבר על ידי מלשינות לשילטון, והם ואני נמצא לקראת שבת בצרות גדולות.

הייתי גם בדילמה שמא הם שלוחי הממשל לבחון התנהגותי, לכן התעניינתי מנין הם. התברר לי שהם כבר זמן רב בצנעא. ורמזתי להם שבדרך זו של קריאה בספר וקריאת שמע בשוק וכדומה, יכולים לגרום להם צרות. על כל פנים, ביקשתי מהם שיבואו אלי מתי שיש להם חופש. ואכן, מאותה שעה, טוויתי תכנית לחילוצם מבור שביים. כמובן, משעה שיאמרו לי חלצנו. כי בלי השתתפותם והסכמתם לחילוץ, לא ניתן לעשות מאומה.

כעבור שבועיים שוב ביקרו אותי ביום ששי, וביקשו ממני שוב ספר התנ"ך. אני, מטעמי זהירות אמרתי להם שהעברתיו למקום אחר. בידי כבר היתה תכנית לחילוצם, שהכנתי יחד עם חברים לפגישה השלישית. לצערי, לא שבו וכל נסיונותי לעלות על עקבותיהם עלו בתוהו. ייתכן והמפגש בחנות היה הגורם ועל כן אני מצטער.

מעשה ביתומים ובנסיוני לחלצם

בעיירה "קרית אלקאבל" שליד צנעא, מרחק כעשרים ק"מ, מתו איש ואשתו ממשפחות אלחדו והיו להם שני ילדים, ילד וילדה. בטרם הצליחו יהודי הקהילה במקום להבריחם, נתפסו היתומים והובאו לצנעא והושמו בבית בניו של האימאם. בבת חשק בן ממשפחת האימאם, והבן — בחכמה נפלאה — גילה נכונות להתאסלם ושיתף פעולה... הוא הושם שליח אצל הנשים, כמנהגם. לנשים ממנים משרת בגיל צעיר, עד התבגרותו ומפטרים אותו.

במשך הזמן משראו דבקותו באיסלאם נתנו בו אמון ולא פקחו עליו לאן שהיה הולך ביזמתו, יצר מגע עם יהודים מקהילת יהודי צנעא ואָרגו אתו דרכים כיצד לברוח ולהינצל משמד סופי.

באחד הימים נמלט מבית שוביו, ברח, הגיע לעדן, וממנה עלה לישראל.

משפחת חבשוש

אחותו, שהיתה בוגרת ולא נקראת קטינה לפי דת האיסלאם, נסו אנשי הקהלה תקופה ארוכה לבקש מהאימאם יחיא לשחררה ולהשיבה לדתה. הם טענו כי היא היתה בוגרת משנלקחה על ידי המוסלמים מבני משפחתה. האימאם סירב להיענות, ומשרבו הבקשות זימן את ראשי הקהילה ואמר להם: "אם לא תפסיקו לבקש בענין הילדה "מקרית אלקאבל" אצווה לחפש הילדים היתומים שאתם מסתירים ברובע היהודי"!... איום זה, מנע מהיהודים לחדש לחצים. הם התיאשו בעיקר מאז נישאה, כאמור, לאחד מבני משפחת האימאם.

מעשה ביתומים ובחילוצם

יום ששי הוא יום חופשי מלמודים אצל היהודים ואצל המוסלמים. באותו יום ששי ישבתי בבית־המסחר שלי אשר ברובע היהודי, מתבונן בהולכים ושבים ורואה שבפתח חנותי עמדו שני ילדים — כנראה מישהו כיוונם אלי — מסתכלים עלי בחשדנות. ביקשתים לשבת ליד החנות, והם התבוננו שבידי ספר תנ"ך, בו עברתי על פרשת השבוע. אמר לי אחד מהם, תראה לי הספר שבידך, פתָחוֹ, וקרא בו פרשת השבוע. שאלתיו מנין הוא יודע לקרא והרי הוא מוסלמי. אמר לי: אני ואחי יהודים יתומים, ורוצים לברוח. אמרתי להם, אל תעשו דבר דרך הרובע היהודי, אלא דרך היהודים שבצנעא המוסלמית. כי יש חשש שיחשדו בכם ולא יתנו לכם לצאת מבית־הספר.

לאחר זמן קצר, באה המשטרה ומנהל בית־הספר לרובע היהודי, ואסרו יהודים שיש להם בתי־מסחר בקרבת בית־הספר, בטענה שהם הבריחו את שני היתומים.

מגמת מנהל בית־הספר היתה למצוא שעיר לעזאזל בדמות היהודים הסמוכים לבית־הספר. היהודים שנעצרו פנו בקובלנה לאימאם, שנעצרו על לא עוול בכפיהם ותוך מגמה להפלילם.

האימאם הזמין את מנהל בית־הספר, וזה טען ששני היתומים האלה בשום פנים לא השתלבו. הם נהגו בבית־הספר כיהודים לכל דבר, ויצרו בעיות קשות. הוא סבור, כי פנו לעזרת הסוחרים היהודים בצנעא והם עזרו להם. האימאם שאלוֹ, הם נעצרו משום שאתה סבור כך, או שיש לך סיבות אחרות. ענה, אין לי סיבות אחרות, האימאם סיכם: יש לשחרר את החשודים, וטוב שהתלמידים ברחו, כי היו מקלקלים את תלמידי בית־הספר בהתנהגותם הסרבנית. למשך חודשיים הוחבאו יתומים אלה ברובע היהודי, ואחר הוברחו לעדן!

מעשה ביתומים ובנסיונות להצלתם

יהודי שבאם, עיר־מחוז מזרחית־צפונית לצנעא, ככל יהודי תימן זהירים מאוד בענין היתומים. אחת המשפחות, מבני קהילה זו, מתו הבעל והאשה, ולהם שני

בנים. בטרם ידעו השלטונות המקומים, הבריחו אותם לצנעא, לרובע היהודי, ושם הסתירו אותם.

מושל המחוז מחמד אלוזיר, שונא יהודים ידוע היה. נודע לו לאחר יומיים כי היתומים הוברחו משבאם לצנעא. קצף מאוד על מעשה זה, וציווה לאסור את ראשי הקהילה בשבאם, לשים רגלם בסד ולענות אותם.

יהודי שבאם, לא העזו לשלוח לאימאם קובלנה נגד אלוזיר, מחשש שיכביד ידו עליהם עוד יותר.

יהודי צנעא לא שקטו ולא חדלו לדרוש מהאימאם לתקן את העוול שנעשה ליהודי שבאם ולהעביר משפטם לצנעא. ואמנם, האימאם שלח מברק לאלוזיר להעבירם לצנעא.

ואכן, נשלחו ראשי הקהילה של שבאם לצנעא לבית־הסוהר, לטיפולו של האימאם בעצמו. זו היתה הצלה פורתא, קהילת יהודי צנעא קבלה עליה לכלכלם בבית־הסוהר ולדאוג לענייניהם. דעתו של האימאם היתה: האשמים הם יהודי צנעא שמצניעים את היתומים.

במשא־ומתן עם האימאם, הסכים לשחררם בתנאי שישארו בצנעא ברובע היהודי עד שיֵצא פסק דינם. הדיון נמשך זמן־מה, ופסק־הדין יצא, שלא נמצאו הוכחות לאשמתם, ועל כן יש לשחררם.

שני היתומים נשארו ברובע היהודי, עד שענָנם שקט. ואז שלחה אותם הקהילה לעדן. ומשם לארץ ישראל. ברוך המציל.

מעשה ביתום שאביו חי

מעשה ביהודי שעזב אשתו ובנו בתימן, ונסע לארץ ישראל. לאחר שנסע מתה האשה ונשאר הבן. המוסלמים טענו שהוא יתום, ויש לאסלמו בעל כורחו. היהודים טענו שאין לראות בו יתום, כי אביו חי בארץ ישראל, טענו הערבים: אדרבה, יהודי שנסע לארץ ישראל רכושו מוחרם והוא נחשב למת ועל כן הילד נחשב ליתום. ואכן, הילד נלקח ונמסר לגידול בביתו של אחמד, בן האימאם יחיא עם בני אותו גיל.

כשנודע לאב שאשתו מתה והבן נלקח על־ידי המלכות, חזר מארץ ישראל לטפל בשחרור בנו. התקיים דיון ממושך והחליט מי שהחליט לשאול את פי הילד, בידעו שהילד שהתאקלם בביתו של אחמד, ושלא הכיר את אביו יבחר בישיבה בביתו של אחמד.

הילד הובא לפני האימאם, והאב שאל את בנו אם הוא מסכים ללכת אתו. הילד ענה, שרוצה להישאר אצל חברו, בנו של אחמד.

לשמע הדברים האלה, פרץ בבכי מר, ושאל: למה תגזלו את בני, אם אני לא

משפחת חבשוש

יכול להשפיע עליכם להחזיר את בני, השם יעשה משפט ביני וביניכם. שבור ורצוץ חזר לארץ ישראל.

לימים יצאו שני הילדים — בנו של אחמד וחברו היהודי — לטייל בגבעות המוריקות של צנעא במכונית. בדרכם בטיול התדרדרה המכונית בה טיילו לתהום, והתרסקה יחד אתם. הבריות והאימאם תלו מקרה מותם בצערו ותפילתו של האב, והיה הנושא לשיחת הכל. אכן, יש להיזהר מלפגוע ביהודי!

הצלת יתומים

עדן, הנמצאת בדרומה של תימן, והנקראת כיום הרפובליקה העממית דמוקרטית־עדן, נתונה היתה בעבר בכיבוש הבריטי במשך 136 שנים. עד אשר השתחררה מעול הכיבוש בשנת 1966, לפי הסכם בין הערבים תושבי עדן והמושבות שמסביבותיה — לבין הבריטים.

במושגיהם של יהודי תימן, עדן היתה השער לארץ ישראל. דרכה הולכים אל המקומות המקודשים: חברון, עירו של אברהם אבינו בה קבורים אבותינו ואמותינו, במערת המכפלה — מערה שבתודעת כל יהודי בכל מקום שבעולם. בקרבתה קבר רחל, האֵם המבכה על בניה עד גאולתם הסופית. ציון עיר דוד: מקום המקדש וההראל והכותל המערבי. לידם נשפכו נהרות של דמעות היהודים על מר גורלם וגורל ארצם, וכהנה וכהנה.

עֲדן, לשם הזה יש צליל עברי, והיא מילאה תפקיד יהודי בתולדות יהודי תימן. ציון והציונות. היא היתה מקום מקלט ליהודים, וכן לערבים אשר ברחו ממשטר האימאם יחיא בתימן.

עדן מלאה תפקיד עילאי במלוא מובָנה של המלה בהצלת היתומים שנרדפו על ידי האיסלאם והתושבים המוסלמים שבתימן. גזרת השמד על היתומים היתה הגזרה אשר לא יכלו יהודי תימן לעמוד בה. בעבר קיבלו עליהם הרבה גזירות, אך גזרה זו קוממה אותם, והתנהל מאבק חריף בין האיסלאם השולט בתימן, לבין יהודי תימן המעטים. שתי הדתות לחמו בעוז ובקנאות. האחת, לתפוס יתומים ולהעבירם מדתם. והאחרת, ללחם נגד גזרה זו ולהציל יתומים מציפורני השמד, ובמדה מסויימת בהצלחה.

כל אחד מבני קהילה זו אמר: גיבור אני ואסייע במעשה ההצלה. והכשילו פעמים רבות פעולות המוסלמים לקחת יהודים לשמד שלא ברצונם. היתה קיימת מלחמת מצוה בין היהדות והאיסלאם, למרות סכנת הנפשות ליהודים בנושא זה.

התחולל מאבק בין דוד לגלית בענין ילדי היהודים היתומים. והעיר עדן ומשטרה הבריטי תרמו תרומתם בהצלת היתומים. ממנה בקעה תקוה להצלה, כי

אליה הבריחו את היתומים, ובה מצאו מקלט פיזי ורוחני. משעה שהצילו היתום, תוכנן לשלחו לעדן ומשם לארץ ישראל, ויהיה המחיר אשר יהיה!

עדן עיר בעלת אקלים קשה. החום והלחות שבה כילו את האנשים. ביחוד אלה אשר באו מתימן העילית, מההרים, ולא היו מורגלים לאקלימה. גם מאכלה, ארץ חרבה היא ומלחה ולא תיזרע. ואליה נקבצו ובאו המצפים לעליה וניצולי השמד. אקלימה ומימיה ומאכלה לא הפריעו לבאים אליה. כי מצאו בה הדרך, לדרור ולחופש. ניצני החירות וקרני האורה, הנשלחים ממגדל האור, מציון, ומגיעים אל עדן, אל לבותיהם של המצפים בה, מאירים דרכם וסיכוייהם.

בשנת 1944 פרצה מחלת טיפוס בתימן ורבים נספו במחלה זו, יהודים וערבים. אך ליתומי היהודים, לא היה די במות עליהם אבותיהם, נוספה להם צרת השמד, ונעשה מאמץ מצד הקהילה להעלים את היתומים עד להברחתם לעדן.

אחד מילדי היהודים מאזור חגה, נלכד והובא לצנעא, בשל עקשנותו, כי לא רצה לקבל מאכלים אסורים, הסתפק בלחם ובמים ולא שיתף פעולה עם שוביו.

בדרך כלל, יתומים אלה היו מוסרים אותם לאמוץ באחת המשפחות. אך בשל התנגדותו שלחוהו לצנעא, לטיפול בין ילדים ערבים — בניהם של שייכים מוסלמים הנקראים "רֻהאיין", דהיינו ערבות, כדי שאבותם יֵלכו בתלם, ולא יעשו צרות לאימאם.

ילדים אלה נמצאים בבית סוהר "אלקלעה" דהיינו המבצר אחד מבתי הסוהר הקשים שבצנעא, באגף מיוחד שהוא פנימיה ובית־ספר.

היתום היהודי שצורף אליהם, נהג כמנהגו: אכל רק לחם ומים, קרא תהלים ודברי תפילה שידע בעל פה, וזה למרות ההרעבה והשידולים והאיומים ולעגם של הילדים. כל אלה אך חישלו את רצונו להיאבק עד הסוף, ונשאר חי בעולמו היהודי, פנימית וחיצונית.

ילדים אלה, מפעם כפעם היו מוציאים אותם לטיול ולסיור לקנית דברים קטנים בעיר צנעא, מלווים בשמירה מעולה. ואתם הילד היהודי.

לאחי עזר ז"ל היתה חנות של המשפחה בשוק אלמלח, אזור חנויות שנבנה על ידי הטורקים לממכר בדים וצעצועי ילדים. שוק זה סמוך לבית־הסוהר "אלקלעה". והימים ימי רמדאן, ימי הצום בהם מתקרבים ימי החגים. בלילות היו מוציאים הילדים לסיור, בשל ימי הצום, וכדי לקנות להם מצרכי חג, ולבדרם!

אחי הבחין בילד בעל קלסתר פנים שונה, ההולך עם הילדים ומעיניו ניגרות דמעות. דבר זה עורר תשומת לבו, הוא ביקש מאחד המוכרים לשים לב לילד זה. וציין לו, יש לי רושם כי משלנו הוא. המוכר הבין את התפקיד שניתן בידו וחשיבותו, וקדושת המשימה שנפלה לידו.

אחי עזר העסיק השומרים בדברים. אחד המוכרים העסיק את הילדים, וזה בא

משפחת חבשוש

בדברים עם הילד. הילד, שידע שזה חנות של יהודים, לשואל אותו בן מי אתה, ענה: "אני יהודי, הצילו אותי". ארבע מלים אלה, שיצאו מפי ילד יהודי יתום מעונה ונרדף בשל יהדותו, זיעזעו את נפש השומע. אחי עזר ז"ל הודיע למוכר שיאמר לו להשתדל לבקר, והשם יעזור.

דמעות ילד יהודי ואנחותיו, וקריאותיו... "אני יהודי הצילו אותי" לא נתנו מנוח, ואחי ועוזרים אחרים תיכננו תכנית חילוץ והברחה, למרות הקשיים והסכנות המרובות שבדבר.

קבוצת הילדים ביקרה פעם שניה, בפעם השלישית הוחלט על החילוף עם כניסת הילדים לחנות ובמהלכה.

אחי עזר ז"ל העסיק את השומרים והילדים התפזרו בחנות. איש הקשר הסביר לילד שעליו לצאת מהחנות, ואחר כך בתוך המולת הפרידה, שישוב לחנות בדרך צדדית. וכך היה. הילדים והשומרים התרכזו ליד החנות ואחי נתן לכל אחד מהשומרים והילדים מתנה קטנה. גם לילד היהודי שיצא עם הילדים, אלא שהוא הרים המתנה למעלה וזה קפץ לקחתה. כל זה, כדי להוכיח שיצא עם הילדים. הילד חמק בתבונה לתוך החנות ובינתיים סגרו הדלתות. מי שחיכה בחנות הלבישו בגדי ילדה ערביה ויצא דרך חלון מסורג שהחזירו למקומו והלך אתו לרובע היהודי. שבוע ימים החביאו את היתום ואחר הוברח לעדן. מה שבטוח, בטוח.

בשוב הילדים לאלקלעה התברר שהילד היהודי חסר. הדבר עורר בהלה גדולה, ורצו לצאת לחפשו בחנות חבשוש. אך השומרים שלוו את הילדים טענו, ראינו אותו מחוץ לחנות חבשוש. נערכו חיפושים ברובע היהודי. אחי נחקר, השיב וטען: "יצא מחנותי עם הילדים כולם, בצאתם סגרתי", כדאי היה המאמץ להציל נפש יהודי, תבוא הברכה על מצילי הנפשות הזכות והטהורות.

לסיכום, הילד היתום שב אל משפחתו ואל דתו ואל עדתו, עדת יהודים יוצאי תימן ועם ישראל.

ילד יהודי שהתיתם ממשפחת גמל נלקח לשמד ונמסר למשפחה מוסלמית בצנעא

ילד יהודי ממשפחת גמל התיתם ונלקח לשמד, ונמסר לאימוץ למשפחה מוסלמית בצנעא.

נודע שהילד ממרר בבכי ורוצה לשוב לחיק משפחתו, אך אין אפשרות לבוא אתו בדברים. מאמציו מנעו ממנו לצאת מהבית, וכן לבוא בדברים עם אנשים זרים.

מציליו חשבו, כי כדי להבריח אותו יש צורך לבוא אתו בדברים. התפקיד הוטל על אחד הילדים, שילך למכור סדקית ברחובות העיר צנעא בחלק המוסלמי, בסמוך לבית בו מאומץ הילד, במטרה ליצור אִתו קֶשר של דברים.

הילד המוכר מכריז על סחורתו בקול מתנגן ובחרוזים ונעים לשמוע לקולו. וכה היה מכריז: מחטים וחוטים לתפירת בגדים, סיכות מבריקות להידוק שערות. שמן ריח לבעלי טעם וריח. אבו גמל — גפרורים — למדליקי תנורים, וכדומה. בואו, תקנו, ומעט תשלמו. כאמור! קולו הערֵב, מחיריו הזולים, משכו אליו קונים. רוב הקונות היו נשים שנמצאות בבתים בעת שבעליהן בעבודה. כשהיה מגיע למלה גמל, היה מהפך בה, כדי שהילד יבין שהמדובר בו.

ביום השלישי הבין הילד שהמדובר בו. הציץ דרך סורגי החלון הפונה לרחוב ונוצר קשר בינו לבין הילד הרוכל. למחרת בקֵר הרוכל במקום, ואז שיכנע הילד את בעלת הבית לתת לו כסף לקנות מצרכים זולים. וכך היה, הילד היתום יצא לפתח הבית לקנות דברי סדקית, ונקבע ביניהם, שיספק לו בגדי ילדה ערביה, והוא יחכה לו ביום מסויים ובינתיים יחביא אותם בבית מְאמציו. ואז בשעה שתיים בצהריים, עת בעלת הבית ישנה, יתלבש ויֵצא בהיחבא, והאנשים מבריחיו יקבלו אוחו ויבריחוהו.

התכנית יצאה לפועל כפי שנקבע, גואליו שליחי המצוָה, שלא ידעו פחד, העבירו אותו למקום מבטחים.

בעלת הבית קמה משנתה, והילד איננו. בתחילה חשבה שהילד יצא לרחוב, אך ברחוב איננו. נזכרה, כי תמיד היה אומר שיפיל עצמו לבאר אם לא יחזירו אותו למשפחתו. ואמנם, ליד הבאר נמצאו בגדיו, בגדי הילד שהחליף בבגדי ילדה. בעלת הבית קראה לבעלה, והוא קרא לאדם מומחה, שיֵרד לבאר לחפש אם הילד שם.

עברו כיומיים בחיפושים בארץ ובבאר. רק אחר יומיים נמסר לשלטונות לאמור: יתכן שברח או הבריחו אותו, או נפל לבאר, לאו דווקא שלהם.

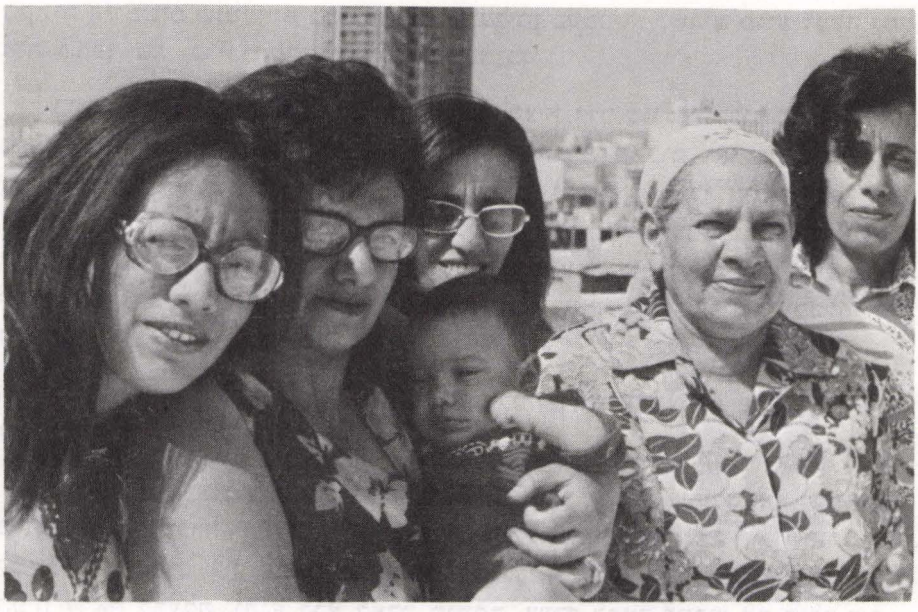
לאחר מספר ימים, שהילד כבר היה בדרכו לעדן, ערכו חיפוש ברובע היהודי, והיה חשש לעונש כבד כלפי ראשי העדה, עסקניה ורבניה. אך השלטונות לא ידעו איך לנהוג בשל הספק, אולי הפיל עצמו לבור.

אך מי שחשש מפני העונש, לעומת פדיון יתום מבית שָביוֹ, אינו שליח מצוה, קרא נס למשפחת גמל, וליתום, ולקהילה היהודית, ועוד נפש מישראל חולצה משמד, ושבה לעמה ולביתה.

משפחת חבשוש

פרק שבעה עשר

החיים במשפחה כמו בקיבוץ

שמעה לבית ושדי אשת הדוד מנחם חבשוש ז"ל
בניה בנותיה ונכדיה, הי"ו

משפחת חבשוש

החיים במשפחה כמו בקיבוץ

החיים בביתנו דמו לחיי קיבוץ, זאת למדתי משהגעתי לארץ ישראל בשנת 1930. דבר ראשון שעניין אותי: הלכתי לראות איך מתנהלים חיי קיבוץ, המושגים קיבוץ, חלוצים, חלוּצות, כיבוש הארץ והגנתה, חקלאות, יישוב ובנין הארץ, כל אלה שימשו בערבוביה בהכרתי.

כאמור, משהגעתי אדיר היה חפצי להכירם, לראותם מקרוב, למששם ביד, להבין, איך אנשים חיים יחד ומנהלים ענייניהם בצוותא.

הימים ימי חול המועד, רגילים היינו בצנעא בימים אלה לצאת לטייל במישור הסמוך לרובע היהודי ובגבעות שמסביב לו. ליהנות מזיו הטבע, לנשם אויר שדה אשר בירכו ה', הימים ימי האסיף, היצירה בתנובתה מתברכת, ואני כנער רציתי לקיים נוהג נפלא זה, ועוד בארץ ישראל, משאת נפש כל יהודי.

ביזמתי, נסעתי לחולדה — בשעתו לא הבחנתי בין קבוצה, לקיבוץ, ולמושב. בתודעה שלי היה כי הכל דומה — הגעתי לחולדה בשעות הבוקר. נחתי קצת בחצר תחת אחד העצים. אהר כך סיירתי במשק לבדי, לא רציתי מי שידריך אותי או יפריע לי בהסברים, עמדתי ליד כל ענף זמן ממושך עד שהייתי מעורר ענין אצל העובדים. אך לשבחם יש לומר, כי לא העירו לי הערה כלשהי. תחילה הלכתי לרפת וישבתי להתבונן בבעלי־החיים ובטיפול בהם, ובמקום מושבם. ומהרפת עברתי לענפים אחרים, לדיר, וללול, לעצי מטעי הזית וכו'.

שעת הצהריים הגיעה, צלצול פעמון קרא לעובדים ולחברי המשק לבוא לארוחת הצהריים. אכן, החברים זרמו מכל ענפי המשק. ובאו לחדר־האוכל לארוחת הצהריים. אני נשארתי בחצר, ומדי פעם הצצתי לראות מנהגי האוכל. ומצאתי שולחנות ערוכים, סלט ומים ולחם. אחר הגישו ארוחה חמה. אחת מעובדות המטבח: "חלוצה" מלאת בשר, חיננית, במכנסיים קצרים, יצאה אלי וזימנה אותי להיכנס לאכול. לאחר היסוסים נכנסתי — כי הייתי רעב — וישבתי לאכול וגם הייתי מעוניין לראות ולחוש מנהגיהם ואורח חייהם של יהודים אלה ש"גזרו" על עצמם חיי שיתוף, ובעיקר מה המשותף בין החיים המשותפים שבמשפחתי אשר בצנעא הצפונית, לבין יהודים אלה שבאו ממזרח אירופה. לאחר התבוננות במשך היום מצאתי הרבה דברים משותפים ויכולתי להבין משיכתי והתעניינותי בחיי הקיבוץ, כי על בסיס ושיתוף מעין זה גדלתי.

אביא כאן צורת החיים בביתנו אשר בצנעא בירת תימן

גרנו מספר משפחות — האנשים והנשים והטף ולול ורפת קטנה ודיר ואורוה ופרדסים ובארות מים, ועצי פרי וגידולי ירקות, ומחסני המסחר והמשרדים. היו מטבח כללי אחד ומחסני מצרכים אחידים: לתבן וקנה תירס ודורה. לעצי הסקה.

משפחת חבשוש

אסמים לחיטה, שעורה ודוּרה. בית טוחנות בבית וכו׳ — בסמטה סגורה בשער גדול שהיו בה מספר בתים אשר שימשו אותנו כמקום שינה בלבד. האוכל נעשה בבית הראשי במטבח משותף לכולם. במטבח זה מכינים את שלוש הארוחות. אין לחם ומצרכים מוכנים. הכל נעשה מלכתחילה במטבח זה. משעה חמש לפנות בוקר התנורים מוסקים בעצי הסקה. וכן כשעה לפני הצהריים חוזר אותו מעשה הכנה לארוחת צהריים.

עבודות המטבח ועבודות הבית נעשות על־ידי נשי הבית, בהנהלת הסבתא. למעשה, הסבתא היא אם הבית, והיא המחלקת את עבודת הבית לפי תור ויכולת וידע ווּתק. עבודות הבית רבות ומגוּוּנות: א. טיפול בילדים. ב. נקיון הבית. ג. עבודות מטבח מגוּוּנות. עבודות הלול. הרפת, הדיר, האוּרוה, שאיבת מים מהבאר. כל העבודות האלה מוטלות בעיקר על הילדים הבוגרים, ונשי הבית בפיקוח הסבתא.

כל העבודות מתבצעות ברצון לפי החלוקה. פטורים מכך חולים וחולות או יולדות. היתר עושים את העבודה כמובן מאליו, וכל אחד מהעובדים, נשים ואנשים, חש את האחריות המוטלת עליו. ואינו משתמט.

האנשים שעובדים בעסק פטורים מעבודת הבית. המשמעת לסבתא היא מוחלטת. אגב, היא אינה מפקדת, היא עובדת עבודת פרך, וקוראת לאנשי הבית ״אחַרַי״:

הסבתא מנהלת לא רק את עניני המטבח, אלא גם את עניני הבית בכלל. היא קובעת ומזמינה את הכמויות של צורכי הבית, שנתיים, עונתיים או יומיים. היא גם מתערבת בעניני העבודה והעסקים, בנישואין והשמחות בבית. וכל מה שקורה בבית.

ילדי המשפחה בגיל צעיר מאוד נמצאים בטיפול האמהות. משגדלו קצת, עוברים לטיפולה של הסבתא. והיא דואגת למזונם, אוספת אותם לישון בחדרה. מספרת סיפורים. נותנת מטעמים וכדומה. ליחס ושירות זה זוכים ילדים שגרים בבית וגם הילדים מבני בנותיה הנשואות, וכן ילדי השכנים. כל הבא — ברוך הבא!

כאמור, בביתנו משק עופות: לול לגידול, לשחיטה ולהטלת ביצים, אורוה שיש בה חמורים ופרדות לצורכי מסע, משא וטיול. אלה הם כלי הרכב הממוּכנים בני זמננו. רפת ובה פרה לצורכי חלב, דיר ובו כבשים להאבסה. שובך יונים.

שלושה פרדסים ובהם עצי פרי שונים וכן ירקות. פרדסים אלה: ב״ביר אלעזב״, שכוּנה קרובה לשכונת היהודים, ובהם בארות מים. מהם שואבים מים באמצעות גמלים להשקיית השדות ועוד. בפרדסים אלה בתים לאירוח, וכן פינות מטופחות ליד ברכות המים, לתנוחה ולהתבוננות בקסמי הטבע.

בביתנו משרדי העבודה ורוב מחסני הסחורות. גדול המשפחה מחלק את העבודה לפי כושרו של כל אחד, הוא הקובע, מי ינהל את המכירות, הנהלת

משפחת חבשוש

הפנקסים, הגביה. עשיית חוזים מסחריים, מקומיים וחוץ, ייצוג בבתי־משפט, ייצוג חיצוני. קבלת פני אורחים מקומיים ואורחי חוץ. הקצבת סכומי סיוע וחלוקתו וכו׳. הכלל, לכל אחד תפקיד המתאים לו.

כידוע, בתימן של אז לא היו בנקים, כל כסף שנאסף מהמכירות נאסף למזווה שבמשרד. הכסף העובר לסוחר הוא: הריאל עשוי מכסף מוצאו באוסטריה ע״ש ״מריה טרזה״, וכן בזהב, סובריונים, מוטבעת בו דמות ג׳ורג׳, המלך האנגלי.

בלילה מתאימים את הסכומים להכנסות ספר הקופה, סופרים ואורזים את הכסף ואת הזהב בשקים של חמש מאות, בשקים של מאה ומעבירים למזווה אחר הנמצא במקום בטוח יותר, בחדרו של סבי ז״ל. בחדר זה גר אבי ז״ל אחר מות סבי.

את הכסף הקטן ויתרות הריאלים משאירים במזווה שבמשרד בתוך טנא.

מטנא זה, רשאי כל אחד מהגברים העובדים לקחת לצרכיו האישיים או לצורכי אשתו. כל מה שעליו לעשות הוא, לרשום בספר הקופה את הסכום. אין שואלים אותו למה ואינו חייב לתת דו״ח. המעניין, כי הרשות למשוך באופן עצמי הוכיחה כי שיטה זו היא הטובה ביותר, באשר כל אחד חש באחריות ונשמר מהוצאת כספים שלא לצורך.

במקרה של הוצאות גדולות, כגון להשיא בן או בת מבני המשפחה או ברית או ח״ו הוצאות לצורכי מת ואבלות וכדומה, מוציאים מהקופה הכללית בלי הגבלה.

סדרי האוכל במשפחה

אציין, כי שעת האוכל בצהריים, היא השעה שנקראת ״רכזת אל שמס״ דהיינו ״השמש באמצע השמים״ ואז זורמים כל אנשי הבית הגברים — בלי צורך לקרוא בפעמונים או שעונים. כל אחד יודע כי הזמן הזה הוא זמן הפגישה לארוחה — אל ה״דיימה״, היינו המטבח — או אל חדר הסמוך ל״דיימה״ — לארוחה, שהוכנה משעות הבוקר על־ידי נשות הבית בהנהלת הסבתא נצ׳רה.

״אלדימה״, חדר גדול המחולק לכמה תפקידים. בפינה חבויים עצי הסקה, לצד הקיר תקועים תנורים בהם אופים ומבשלים. בפינה מזווה בו נמצאים הקמח, המלח, הביצים, החמאה, השמן, כלי הלחם. קליות מקטניות וכלים ריקים. ליד המזווה: ״אלסאהל״, חדר בו נמצאת באר מים, ממנה שואבים לצורכי הבית, בחדר זה טַסים גדולים מנחושת, בהם אוגרים את המים.

מרכז המטבח מיועד ל״למידה״, דהיינו לשולחן גדול של האוכל בו תקועות רגליים קצרות. מסביבו האוכלים והעובדים הגברים על פי רוב עם אורחים. כשהמספר רב יותר, עוברים לחדר האוכל שליד המטבח.

בשלב ראשון אוכלים הגברים. בשלב שני הנשים, באותו שולחן ובאותו מקום.

ובמידה וישנן עוזרות לטחינה, לשאיבת מים וכדומה, וכן אורחות — מצטרפות אליהן.

לאחר שכל הגברים מסובים ליד השולחן, מחכים לבוא אבי המשפחה או המבוגר במשפחה, והוא מברך ובוצע, ואין איש מערער על סמכותו, או יאמר אני רעב וצריך לאכול, מבלי לצפות לאבי המשפחה, או לאורח שנתכבד בכך. אמנם התרעמות היתה, אך לא הפרת סדר.

לאחר שמת סבי ז"ל, אבי אהרן ז"ל היה לו הרגל — שעורר תרעומת — לבדוק אם כל הגברים והעובדים והילדים ליד השולחן, פרט לחולים או נעדרים מהבית, ואחר היה מברך. ואם נוכח שמישהו חסר, ציפה לו. פעם הייתי עֵד למקרה אחד מני רבים. בשעת הצהריים, כשפבר כולנו היינו מוכנים, הגיע אורח שהביא הביתה אבני סיד. אבי ז"ל עיכב הברכה, דהיינו התחלת הסעודה, עד שהאורח נטל ידיו ורגליו ופניו מאבק הדרך ואז הצטרף אלינו לסעודה. למתרעמים אמר "גדול כבוד הבריות!" אך אין איש פורץ גדר.

לאחר סיום הארוחה עם האורח, נהרו פניו ואמר: "כדאי שחיכינו לאורח, שהגיע מהדרך. עייף, רעב, וצמא ועתה נברך. ונתברך באורח". והזמינו לומר ברכת המזון.

כשהיינו באים לארוחה, השולחן היה כבר מוכן. ערוכים בו כיכרות הלחם, החלבה, הצנון והחומץ, ובאמצע הארוחה מגישים קערת הבשר. מי שיש לו רצון למעט עראק, היה עושה זאת לפני הארוחה. בדרך כלל לא היו מגישים שום משקה חריף, מהטעם שלאחר ארוחת הצהריים, ומנוחה קלה ממשיכים לעבוד.

משסיימו הגברים לאכול בא תורן של הנשים. כל קבוצה אוכלת לבד, דהיינו הגברים לחוד והנשים לחוד.

חיי המשפחה בשעת מלחמה

מסחר ובטחון

בשנת 1924 התעוררה מחלוקת בין האימאם יחיא, שביסס את שלטונו בתימן הצפונית, והתישב בצנעא הבירה, לבין האנגלים אשר שלטו בעדן ובעוד שייכויות בחלק הדרומי, בקשר לגבולות. האימאם תבע את פינוי עדן ודרש מהבריטים לצאת אותה. הדברים הגיעו לידי התנגשות. האימאם אִיים במלחמה על הבריטים והתכונן לכך, למרות שידע שאין בכוחו להתמודד עם מעצמה שאז היתה בשיא עָצמתה. הבריטים איימו על האימאם בהפצצות על ערי תימן הצפונית אם לא יחדל מלהציק להם.

האימאם יחיא ביצר את צנעא, את המישור של צנעא ואת הגבעות מסביב,

במטרה לגונן על צנעא מפני ההפצצות. אך הבריטים הפציצו את דמאר ועיירות וערים אחרות שאינן מבוצרות. כן הפציצו חודידה, עיר־הנמל.

תושבי צנעא, שלמדו מהצרות שפקדו את צנעא בעבר בייחוד בשעות מלחמות, נקטו יזמה והעבירו את משפחותיהם אל מחוץ לצנעא. בייחוד הערבים, אחזה אותם בהלה ופינו את משפחותיהם אל העיירות והכפרים שמחוץ לצנעא.

הדוד טוב הי״ו יזם פניה לאימאם בשמו ובשם יהודי הרובע היהודי לאמור: ״תושבי צנעא המוסלמים מעבירים את בני משפחותיהם אל מחוץ לצנעא, מחשש סכנת המלחמה, ומה על היהודים תושבי הרובע היהודי שבחסותך?״ תשובת האימאם היתה מחוכמת: ״המלחמה היא נגד הממשל המוסלמי ולא נגד היהודים, אבל מוטב להיזהר, ומי שמעביר משפחתו — יוטב לו!״

תשובת האימאם הפכה את הרובע היהודי כמרקחה ורבים תיכננו להעביר את משפחותיהם אל מחוץ לצנעא, כי עדיין זכרו את שנת המצור בשנת תרס״ה (1905), בה נספו כשבעים אחוז מתושבי הרובע היהודי מרעב וממחלות.

השמועות על מלחמה בין האנגלים לאימאם שיתקו את כל ענפי הכלכלה, האנשים בצנעא התהלכו ועיניהם תלויות אל השמים, לראות תרתי משמע מתי יופיעו האוירונים, ואל אביהם שבשמים שיצילם ממלחמות.

במשפחתנו שלחו את הנשים ואת הילדים לעיירה ״שבאם״, מרחק כשבעים ק״מ מצנעא, בראשות חיים אחי הי״ו וסלימאן עמר ז״ל שהיה אחד מעובדי הבית.

אחר סידור הנשים והילדים עמדה בעיית אחסון הסחורות במקום מרוכז שנוח לבצרו. אכן, רוכזו מיטב הסחורות במקום מוצנע ומבוצר. כל זה מחשש שוד שקורה במצבים כאלה.

בעיה שניה היתה, הצנעת הכסף, הזהב והמזומנים שהיו בסכומים ניכרים. כי בשל מצב המלחמה שהיה כבר ידוע זירזנו את גביית החובות, וכאמור, הצטברו סכומי כסף גדולים. הם רוכזו בביתנו אשר ברובע היהודי. הריאלים — ״מריה תרזה״ עובר לסוחר בתימן — נמנו ונארזו בשקים קטנים. בכמות של חמש מאות בכל שק, נערמה ערמה גדולה, והיה צורך לחפש פתרון לאחסון הריאלים מעינא בישא ולב חומד. בבית עצמו בו אנו גרים, נמצא מקום מוסתר ומבוצר. אכן, מקום מתאים.

ביתנו המרכזי היה צמוד לבית־כנסת אלסיאני מצד מזרח, מערב ודרום, בדופן הדרומי־מזרחי היה קיר של בית־הכנסת הנ״ל. הקיר הזה היה היכל הקודש שהיה בנוי במרחק מה מהקיר המרכזי, כך שנוצר חלל ריק בין שני הקירות של ההיכל ושל הבית. אל החלל הזה היה חלון קטן שבקושי נכנס ילד דרכו. ואני לא פעם נכנסתי אל בין החללים שבין שני הכתלים.

באחד הערבים ישבתי במשרד לשמוע את חדשות אותו יום. בערב זה דנו על

משפחת חבשוש

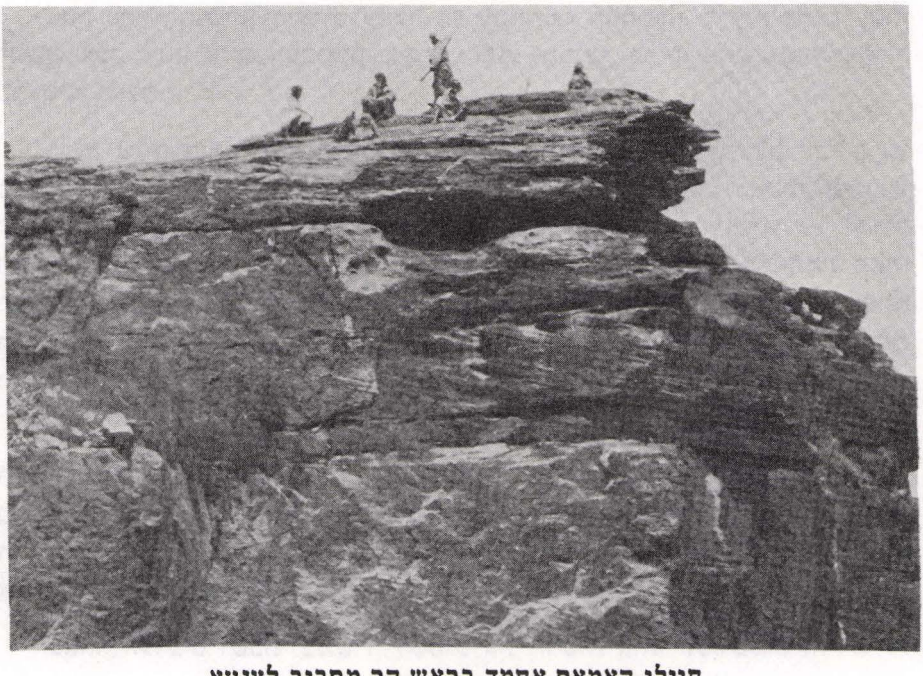
אחסנת הכסף. כששמעתי, אמרתי יש לי מקום מחבוא טוב, כי ראיתי שאבי נכנס ויוצא למקום אפל זה, וכנראה חשב עליו. אבי ודודי ניסו להסות אותי, ואני בשלי. עוד באותו ערב בדקו את המקום המוצע והתברר שאמנם מתאים המקום מאוד, והוחלט שאין מדברים עוד על המקום, ויישאר כסוד כמוס. וכך היה. למחרת נעלמה ערמת הכסף וכאילו לא היתה, נסתם החלון הקטן שבקיר ואסור היה לגשת למקום. השתדלו לשכוח מהענין. במשך כשלושה חודשים גם הזהב והתכשיטים הוצנעו במקומות אחרים שלא ידעתי עליהם. בהקשר לזה שמעתי סיפור מהמנוח אבי זצ"ל:

בשנה מסוימת באו ערבים מהכפרים שבסביבות צנעא לבוז ולשדוד את הרובע היהודי. מצבים כאלה פקדו את היהודים מזמן לזמן. כשנודע דבר השוד, כל תושבי הרובע היהודי התרוצצו להחביא — מלבושים, כלים כספים וכדומה, בכל מיני מקומות, מתחת לאדמה ומעל לאדמה — מעיני השודדים.

אחד היהודים מתושבי הרובע בשם יחיא אלעמיא "אלקלא", מוכר קליות מכל מיני קטניות וגרעיני דלעת, היה מצבו כה חמור, שאפילו מצעים על מה לשכב לא היו לו, פרט למחצלת שעליה הניח את ראשו. הוא פתח את דלתות ביתו, וישב ליד השער לעשן נרגילה, וקרא לכל מי שרוצה, להיכנס לביתו — כולל השודדים ייכנס.

כשנשאל למעשהו זה, אמר: כל יום אני מיצר על מצבי, אך בזאת השעה אני שבע רצון, אין לי מה להחביא ומה להסתיר. יבואו השודדים ויקחו — מה שאין לי!

איך אומר החרזן: "פעמים אשריו זה שאין לו...!"

חיילי האמאם אחמד בראש הר מסביב לצנעא

משפחת חבשוש

א. תולדותי ותולדות משפחתי.
ב. ארוסי ונישואי.
ג. מגורי והשתלבותי בבית משפחת בעלי: עזר חבשוש

אבי סאלם בן סאלם שריאן ואמי חמאמה בת הראב"ד יחיא יצחק הלוי זצ"ל.

אמי היתה אשתו השלישית של אבי וילדה לו אותי ושמי ברכה. ועוד אח בשם עמרם הי"ו מלבד ילדים וילדות שעוד היו לו משתי נשותיו הקודמות.

לסבי סאלם שריאן ז"ל היתה משפחה גדולה, בנים ובנות ובני בנים. הבוגרים עבדו בתעשיית טבק הרחה, - זה היה מקצוע המשפחה - חלקם עבדו בצנעא וחלקם עבדו בעיירה כמר, עיר מחוז צפונית לצנעא, מרחק ארבעה ימים ברגל ממנה. חלק מבני המשפחה נולדו בעיירה זו, יתכן והם הגיעו אליה בימי המצור שהיה בצנעא בשנת תרס"ה (1905) עת שרוב תושביה ברחו מפני הרעב. ויתכן קודם לכן.

בכמר קיימת קהילה יהודית של תלמידי-חכמים, אנשים נשואי פנים המקובליסגם על הערבים, היחס בין היהודים לערבים היו יחסי כבוד. סבי סאלם בנה לקהילת כמר מקוה ובית כנסת. שני מוסדות אלה היו חסרים לקהילה חשובה זו.

נשי בית שריאן היו נוטלות חלק בעבודת הטבק, נוסף לעובדים שמחוץ לבית. כמו כן היו מכינות צרכי האוכל לעובדים ולאנשי הבית. מנהג היה אצלינו, שכל העובדים אוכלים ארוחת בוקר וכן ארוחת צהריים אצלנו בבית. מלבד זה היינו מכינים להם ארוחת ערב גדולה יותר שהיו לוקחים אתם הביתה.

גם במקומות אחרים היה אותו מנהג: האוכל מלבד השכר.

בזמן שסבי סאלם ז"ל היה חי כל המשפחה היתה ביחד, בעבודה, במגורים, באוכל, ההכנסות מהמסחר לקופה אחת, וההוצאות מאותה קופה, כבחיי קבוץ כאן בארץ ישראל.

סבי היה המנהל והקובע בבית בכל עיניני הבית ובתוקף תפקידו היה קובע מוהר לבנות שריאן: סכום של שמונים ריאל, במקום המאה ריאל המקובל. הוא נהג בניגוד לכמה משפחות שלא רצו להשיא בנותיהם בפחות ממאה ריאל, כי לדבריהם מוהר פחות, מוריד ערך הבת והמשפחה וההיפך מגדילה.

הייתי בגיל אחת עשרה שנים, וכבר דובר על נישואי. מרי אברהם אלעמראני בעלה של דודתי סעדה ז"ל. פנה לאבי וסיפר לו שיש לו שידוך טוב, וחתן טוב, עזר חבשוש ז"ל. אבי לא דחה אותו אמר: אתיעץ תחלה עם אשתי ואשיבך דבר, ואכן אמי הסכימה מיד. יתכן כי בשל קרבת המשפחה של אמי לאם עזר חבשוש.

משפחת חבשוש

את פי לא שאלו ולי לא הודיעו! רק מפי חברותי הבנות נודע לי. כשהיו משטות בי, עזר בא, עזר יבוא! באותו זמן הייתי מטפלת בבן אחותי ששמו עזר שאהבתי אותו מאוד, משהיו מלגלגות עלי, נמנעתי מלהטפל בו.

לא חשבתי על חיי נשואי. ולא הבנתי תוכנם ותפקידי בהם. הכל היה אצלי בבחינת חלום בהקיץ. מה שעינין אותי ומשך אותי היתה המחשבה, איך ילבישו אותי בגדי חמודות. יזמרו לפני בשיר במצלתיים ובתוף, חברות יסתובבו סביבי בהערכה, בקנאה ובפנים צוחקות, יללות שמחה ישמיעו לכבודי.

בדמיוני עלו מדי פעם דמותם של הבגדים שילבישו אותי, וכן התכשיטים שיעשו לי: "קרקוש" כיסוי ראש חדש מבד מוזהב ומתכשיטים שונים רבים ופנינים במרכזו. כמו כן "כוכב ובסטה" בתי רגלים עבודת אמנות עליונה, חלוקים ושמלות מקושטות מבדים יקרי ערך, כמו כן ההכנות לחתונה בבית. סיוד הבית, תקון המצעות והכרים והכסתות. טחינת החיטה, הזמנת האורחים. קישוט פני ידי ורגלי. "בחינה ותטרפה" "החינה" צבעו אדום נוטה לחום "התטרפה" צבעה שחור.

החתן שהוא במרכז העינינים ושבגללו אני זוכה לכל זה, לא ענין אותי. לא היתה לי שום תחושה שיהא שינוי במסכת חיי. כל מחשבתי מסביב לטקס. ביחוד שבתה את לבי "הגלאיה" אדרת מבד מוזהב, "התשביק" קישוט הכלה בתכשיטים שונים. וכל מה שמסביב לזה. בשבילי השמחה שאעמוד בראשה כבשה לבי.

מאז האירוסין לא חשתי שום שינוי במצבי. הדבר היחידי שחשתי יחסה של אמי נעשה לבבי יותר והיא השתדלה להעיר לי שאני חייבת להיות נמוסית, לדבר יפה, לאכל בנחת, להיות נקיה ונמוקה בהיות ואני כבר ילדה גדולה.

אילו ערכו לי אירוסין וכבר הייתי בוגרת ובשלה לכך יתכן והייתי חושבת על העיקר על החתן ועל החיים המשותפים.

את בעלי לעתיד ע. ח. הכרתי קודם בבית קרובים משותפים. ומאז האירוסין הייתי מתחמקת מפניו בכל מקום שנזדמנו. את החתונה קבעו בלי להתחשב במחזור שלי כי הייתי עוד קטנה. במקרים של ילדות מבוגרות קובעים תאריך החתונה, ומתחשבים במועד המחזור.

מאז האירוסין היתה מגמת הורי לזרז את החתונה, גם מצד משפחת החתן היה זירוז ונקבע מועד החתונה שנמשכה כחודש ימים.

בשבת הראשונה של החתונה בשעות הבוקר הלבישו אותי בגדי כלה. "קרקוש" כיסוי ראש, וכן "גלאיה" אדרת מבד מוזהב המיועדת לכלה. הקרקוש היה כבד על ראשי וצוארי, וסבלתי כאבים רבים. חשבתי להשליך אותו מעלי. אך חששתי מה תאמר אמי והבריות שבאו לחזות בהצגה ראשונה של הכלה. להצגה זו באות החברות בנות גילי, מלבד נשים קרובות ביותר. לאורחות מגישים "געלה" תקרובת של מגדנות.

למחרת שבת זו - שהיא כאמור שבת התחלה - כלומר ביום הראשון. עושים

לילדות קרובי הכלה והחתן החפצים ביקרם. "תטרפה" דהיינו צביעת כפות הידיים והרגליים בצבע שחור. הצביעה הזו היא תהליך ממושך תחילה ב"חינה" ואחר כך מערבים חומרים מלחיים לחזק הצבע, כך שכל חודש החתונה הצבע לא נמחק.

ביום השני של אותו שבוע צובעים את ידי הכלה באותה דרך. ומתרגלים אותה ללבוש ולפשוט את בגדי הכלולות. אחר הצהריים של אותו יום שני, מגישים קהוה ותקרובת לאורחות הבאות לחזות בחזרות.

ביום השלישי עושים - בצבע החינה - פיתוחים לכלה. בידים עד הזרוע, וברגלים עד הברכיים, אחר הצהריים של אותו יום מגישים תקרובות ומלבישים את הלכה חלק מבגדי הכלולות. הבאות לטקס זה שרות ורוקדות ומתופפות לשמח הכלה. ביום הרביעי עורכים בבית הכלה זבח, ועושים סעודת צהריים למוזמנים. גברים ונשים.

ביום זה באים קרובי החתן המוזמנים ומביאים אתם טנא מלא מתנות. בתוכן בית הרגליים הנקרא "אלכביר" עשוי - כאמור לעיל - מחוטים מוזהבים ומוכספים עבודה אמנותית. וכן מביאים - חנה וסבון. אלכביר מיוחד לכלה מתנת החתן, והסבון והחנה לאם הכלה.

ביום זה מורחים את פני הכלה בביצים, ואחר שוטפים פניה במי ורדים, זהו מעין איפור הפנים.

ביום הרביעי בלילה מזמינים את החתן לבית הכלה„ הוא וקרוביו ושושביניו. נשים וגברים לאכילת "געלה" מגדנות וארוחת ערב. ושרים ורוקדים לשמח אותו. בסיום הסעודה והברכות הולך החתן לביתו להחליף בגדים ומלבישים אותו בגדים יותר פשוטים: מעיל שחור ארוך ומתעטף בטלית, במקום האדרת המוזהבת שלבש קודם לכן.

בערב זה עורכות הנשים לכלה מסיבה בחדר נפרד. הנשים מלוות אותה ומספר ידידות - אל החדר המיוחד, והיא מצפה בחדר לבוא החתן.

החתן שהחליף בגדיו חוזר לבית הכלה לעריכת הקידוש, וזה נוסח הטקס של הקידוש.

החתן עומד ליד החדרון הנעול, בו הכלה מצפה לטקס הקידוש. הרב המקדש לידו וכן ההורים משני הצדדים. בשעה שאבי פתח את דלת החדרון, ראיתי את כל המתאספים ליד החדר - אני הייתי נרגשת ולבי דפק בחוזקה. פעם ראשונה ראיתי את חתני במעמד כולם, מראהו היה יפה.

המקדש קרב אלי ואמר לי משהו שלא הבנתי. אך נענעתי את ראשי לאות הסכמה. הייתי עדה לטקס ושתיתי יין מכוס הקידוש לאחר שהגישו לי לשתות. עשיתי כל מה שאמרו לי, ובלבד לגמור.

טקס הקידוש נגמר. הגברים פתחו בשירים והלוויה. אני הייתי עיפה מאד, כמו

כן עדיין איני מספיק מבינה את השינויים שיחולו בחיי למחרת היום.

הלכתי לישון ולא יכולתי להירדם, נהפכתי בן לילה לילדה מודאגת. חשבתי איך אעזב את אמי ז"ל, לבית מי אני הולכת, מי היא חמותי, ומה דמות לבית שאני הולכת לגור בו. מי תהיינה חברותי ואיך יתייחסו אלי בבית בעלי. לא חששתי מזה שאני הולכת לע' ח' בעלי, כלל לא היתה לי דאגה בנושא זה. בסיכום: היה לי ליל שימורים, אך באיזה מקום שהוא בליבי היה לי ענין רב, והסכמה להינשא.

יום חמישי בבוקר בא החתן ואתו שושביניו ומלויו להתפלל שחרית בבתינו, ואחר תפילת שחרית הלכתי אתו אל בית משפחת חבשוש. אותי לוו הנשים, והחתן לוו אותו הגברים. להם היו משוררים ורקדנים, ולי היו זמריות בלווי מצלתיים ותוף שהנעימו בשירתם וזמרתם את הדרך. מבית אבי עד בית חבשוש מרחק כשלשה ק"מ. ברחובות שעברנו דלתות הבתים והחלונות נפתחו, ודרכם יללו יללות שמחה. וזה החמיא לי מאד למרות עייפותי.

כשהגעתי לבית החתן לבושה בגדי כלולות הכניסו אותי ואת החתן לחדר לבד. חדר הייחוד בו פגשתי את בעלי פנים בפנים ובקרבה זה לזה לראשונה. שנינו הסתכלנו אחד לשני אך לא דברנו מאומה. יתכן ובעלי נהג זהירות רבה, כי הוא התחייב לא לנגוע בי כי הייתי מאד קטנה. לפנינו הגישו אוכל מכל טוב.

עברה שעת הייחוד. השתחררתי קצת מהמועקה. ובעלי עשה מחוה מקובלת וחשובה: נתן בידי מפתחות המזוה שיש בו "העשב" מיני מגדנות לחלקם לילדים ולחברות שלי ולכל מי שארצה. מחווה זו החמיאה לי ביותר חשבתי בלבי, בידי מפתחות אוצרות רבים, עד יום זה, לא החזקתי מפתחות וניהלתי ענין בהיותי ילדה קטנה, בחינת סרח העודף. וכאן קבלתי לידי מפתחות נוסף לבעל אכן ממלכה שלמה.

כשנתן לי בעלי המפתחות דבר אתי לראשונה, אני השפלתי עיני לקרקע והקשבתי. ולא עניתי דבר, למרות שהענין קסם לי. אומנם אחותי הגדולה הנשואה למדה אותי שאם בעלי ידבר אתי לא לפחד, להקשיב לו ולעשות רצונו. אני לא הבנתי למה היא מתכוונת... עניתי לה, שידבר אתי אני אדבר אתו, וציינתי אני מדברת עם ילדים בגילי.

באותו יום חמישי, בבית החתן ערכו מסיבת "סעודת מצוה" אליה הוזמנו קהל רב גברים ונשים בה הגישו "געלה": מגדנות ומשקאות וארוחת צהריים. זה היה מעמד גדול וחשוב. במסיבה שרו ורקדו, נוכחו בה רבני העדה וחשובי הקהל.

הסתיימה המסיבה, האורחים התפנו לבתיהם ונשארו מעט קרובים ביותר.

לפנות ערב, חמותי וחברותי הלכו אתי, להראות לי החדר שהוקצה לי בבית משפחת בעלי. החדר מצא חן בעיני, היו בו מצעים יפים , כרים כסתות ומזרונים, ולא היה אכפת לי מיד לישון כי הייתי עייפה מאוד. הייתי צריכה לחכות לערב, ואז הלכתי לישון כי דבר חשוב היה לי לנוח מהמאמץ המפרך של אותו יום ושל

לפניו. אחר בא בעלי לישון ועדיין הכל מתנהל ביניינו ברמזים ובשקט.

אותו ערב ראשון, היה מוזר בשבילי, אך לא פחדתי ולא דחיתי את בעלי. מתחת לסף ההכרה, היתה הרגשה טובה כי הנה אני בעלת בעל וחדר יפה. גם בבית משפחת בעלי מצאתי קרובות ומכרות וכל אחת דאגה לי בשלבים הראשונים והן השתדלו לעזר לי להתאקלם בסביבה החדשה.

כאמור, שנשאתי הייתי ילדה קטנה ולא ידעתי עשיית דברים ראשוניים, כגון התרת הצמות, סירוקן וקשירתן. אמי ז"ל היתה שולחת לי עוזרת לעשות לי הרבה מעבודת הבית, אך במשך הזמן למדתי לעשות הכל בעצמי.

מנהג מוזר קיים ביחס לכלה שגרם לי מועקה. מיום נישואיה אסור לה לצאת מביתה לבית הוריה וכדומה, במשך שלשה חודשים. כנראה כדי שתסתגל לסביתה החדשה. וכך נהגו אתי. דבר זה הכביד עלי מאד כי רציתי ללכת לבית הורי לבקר משפחתי וחברותי ונוה בו גדלתי. בשל אסור זה הייתי מתיפחת בבכי מרוב געגועים. משנגמרו שלשת החודשים בקרתי בבתינו מתי שהתחשק לי ואז השתחררתי מעצב ודכאון והוטב לי והסתגלתי לסביבה החדשה וקניתי לי חברות חדשות והכל מצא חן בעיני.

בשנה הראשנה שבאתי לבית בעלי לא עזרתי בעבודת הבית כי הייתי בשנת החתונה. משתמה שנת החתונה, השתלבתי בעבודת הבית לפי יכולתי. עבודת הבית היתה מתנהלת לפי תור ולפי יכולת בעלת התור. המנהלת היתה הסבתא נצ'רה לבית עמר אלשרים. אשה זו היתה בעלת מרץ עצום ויכולת ניהול. היא היתה מנהלת עבודת הבית, הילדים והנכדים. לה לא סרבנו. היינו אוכלים במטבח אחד שהיא ניהלה, גברים לחוד ונשים לחוד.

אהבתי את החברותא בבית חבשוש. כשהיינו מנקות חטה ובוררות אותה לטחינה, היינו עושות זאת ביחד עובדות ומפטפטות. עבודתינו מתחילה בבוקר לאחר ארוחת בוקר ומסתיימת בשעה תשע בבוקר. ואז היינו הולכות לחדר התפירה, כל אחת וחבילתה אתה. חלק רוקמות, חלק תופרות כל מיני בגדים, משוחחות ומעשנות נרגילות. אלה הרגילות בכך. ובשעה אחת עשרה מפסיקות ואוכלות פרי משל העונה, בטרם תגיע שעת ארוחת הצהריים. אלה שהיו אחראיות על הכנת ארוחת הצהריים, נשארות במטבח לעשות עבודתן להכין ארוחת צהריים, למספר רב של תושבי הבית העוזרים והאורחים.

משסיימנו לאכל ארוחת הצהריים, אנו הולכות עם הילדים כל אחת לחדרה לנוח מנוחת הצהריים. הגברים כבר הקדימו אותנו הם כבר נחים, ומשסיימו מנוחת הצהריים מתארגנים לעבודת אחר הצהריים.

אחר מנוחת הצהריים, הסבתא וכל נשות הבית מתאספות בחדר התפירה. באות גם הבנות הנשואות והנכדים, ומבלות אחר הצהריים עד הגיע זמן ארוחת הערב ואז כל אחת נפטרת אל חדרה ומצפה לבעלה.

סדר היום בבית חבשוש

במשך שנה מיום שהתחתנתי, הייתי עדיין כלה. בחינת "וחתן כל שנתו". ולכן הייתי פטורה מעבודת הצוות שעבד במשק הבית, אך את עבודת נקיון חדרי הייתי עושה, ואם ראיתי עבודה קלה הצטרפתי ביזמתי, כי לא נעים לי להיות בטלה בין אנשים שמבצעים העבודה.

כעבור שנה, שלבה אותי הסבתא נצרה האחראית על ניהול משק הבית בעבודות קלות. לזה שמחתי וקבלתי באהבה. כי אגב ביצוע העבודה על פי רוב בצוותא, היינו עובדות ומשוחחות על עיניינים שונים . למשל אהבתי את עבודת בירור החטה לפני הטחינה והפרדת הגופים הזרים ממנה. אהבתי עבודה זו כי ישבנו ביחד כאמור לעיל ועבדנו. ערמת החטה היתה באמצע, על מגש גדול מנחושת ואנו ישבנו על יד המגש מסביבו וכל אחת גררה כמות של חטה לצדה והפרידה כל גוף שהיה בתוכה. כולנו נהנינו בעבודה זו. למרות שהיתה קיימת ביננו תחרות מי תשיג יותר, אבל הכל נעשה ברוח טובה, ובשעשוע כי היינו מחליפות בדיחות המבדחות את כולנו.

היו עבודות קשות בבית, כגון ניקיון המצעים וניעורם שזה נעשה ביום אחד בשבוע. שאיבת מים מהבאר שבבית. טחינת חטה בעיקר לשבת לעשיית בצק. רוב העבודות האלה נעשו על ידי המבוגרות בבית, ועל ידי עוזרים או עוזרות. בדרך כלל היו מתחשבים בגיל הבנות הצעירות ולא היו מכבידים עליהם.

האחראית על המטבח ועבודותיו היא הקובעת מי יבצע את העבודה שבבית ובמטבח. ומחלקת את ביצוע העבודה בין כל נשי הבית. כל זה, מחוץ לעבודת החדר בו היא גרה שזה סמכותה הבלעדית של הדיירת בחדר זה.

אם מישהיא חולה, או חשה לא בטוב, לא נקראת לעבודה, ומביאים עוזר או עוזרת תחתיה, והם עושים את המלאכות הקשות. כי אין מטילים עבודת החולה על אחרת.

מעולם, לא אמרנו לא, לסידור העבודה שנקבע, כל אחת בצעה תפקידה ברצון ובאהבה. בשעה שבע בבוקר באות לבית המרכזי לאכל ולקבל ההוראות על העבודה ומקומה. בשעה עשר נגמרת העבודה, וכל אחת הולכת לאן שתרצה, פרט לאלה שתפקידן הכנת ארוחת הצהריים.

משעה עשר ואילך היינו מתאספות בחדר האירוח, סורגות, תופרות, מעשנות נרגילה, שותות קהוה ומשוחחות. עיקר השיחות על אנשי הבית ומחוצה לו. גם על מדיניות, על המחלוקת בקהלה, ועל סתם רכילות.

הגיעה שעת הצהריים, מגישים אוכל לגברים ולילדים, ואחר כך יושבות הנשים

לאכול, פרט לחולות או יולדות או חולים שמגישים להם האוכל בראשונה, לחדרים בהם שוכבים.

הנשים אוכלות בצוותא ובישוב דעת ובניחותא, ותוך שיחות בנושאים שונים. אין מי שיטריד אותם, לעומת הגברים שממהרים כל אחד לנוח ולקום להמשיך בעבודתו. משגמרו הנשים לאכל כל אחת מצטרפת אל חדרה יחד עם הילדים והבעל למנוחת הצהריים. שקט ושלוה בבית. במשך שעה בערך, ואז כולם קמים כל אחד לתפקידו. הילדים לחזור ללמודם אצל המרי, הבעלים לעבודת המסחר, הנשים לחדר האירוח. כל יום אחר הצהרים מנוחה ועיסוק קל. בשעות אלה באות האחיות ובניהן לבלות בבית הוריהן הילדים והן אוכלים אורחת ערב: "לסיס" קטניות המבושלים במים "כובאנה" ארוחת ערב וכל מה שניתן לאכל.

משמחשיך היום אוכלים בערב מעט, בעיקר מאפה קטניות, דורה, עדשים, תירס וכדומה ונפטרים לישון כל אחת בחדרה שבבתים השונים בחצר - היא וילדיה.

חטה לחג הפסח והטיפול בה

בסמוך לראשית חודש אדר היתה כבר דאגה וכן הכנות להכשיר חטה לפסח. בקשר לזה היתה עבודה מרובה לנשי הבית. תחילה, להכין קמח לצרכי חודש וחצי, כלומר: לנפות, לברר ולטחון ולנפות שוב, הסובין מתוך הקמח.

אחר שהקמח מוכן, עוסקים בניקוי הטחנות. מורידים השכב והרכב מנקרים אותם ושוטפים אותם היטב כמעט לכל גומא מחדירים קיסם לנקויו עשרות פעמים עד שהכל נקי. אחר מנקים ומסיידם את בית הטוחנות. ומחזירים השכב והרכב במקומם. ואז טוחנים את החטה של הפסח. כשר למהדרין. עבודות אלה נעשות על ידי המבוגרות בבית. לנו הצעירות ניתן ללמוד על ידי הסתכלות. ואכן היה לנו ענין במה שנעשה. לדוגמא: כשהיו מנקות היו שמות יד לפה, כדי שחס וחלילה לא יותז דבר רטוב כגון רוק דרך הפה. ועוד זאת. כשחמתי נעמה הטמינה החטה "בחרמל" כדי שהקמח יהיה יותר טוב. מעשה "החרמל" היה כך.

היו קוטפים את "החרמל" בשעות הצהרים, כדי שלא יהיו בו אגלי טללים, אחר שהביאו "החרמל", היינו מנקין אותו מעפר ועשבים זרים וכדומה.

משהחרמל היה מוכן היתה חמתי נעמה כאמור לעיל מתיחדת לבד במזווה מיוחד שהוכשר לכך, מניחה שכבה חרמל וזורה עליו שכבה של חטה ושוב מניחה שתילי חרמל וזורה חטה. עד שמתהות ערמה גדולה של חרמל וחטה. ואז סוגרת המזווה לשלשה ימים. אחר שלשה ימים היא פותחת את המזווה, ואנו מנערות "החרמל" מהחטה. ואחר זורים את החטה ואוספים אותה לתוך מיכלם כשרים, להחסנת החטה של המצה.

משפחת חבשוש

מעלותיו של מוסא בר' חיים מדינה הי"ו

בתקופה שנשאתי לבעלי עזר ממשפחת חבשוש, רוב בני המשפחה, דהיינו הבעלים היו חוץ לתימן בשל עסקיהם. כך שהנשים היו תלויות במי שהוא שיספק להן, בדים, כספים ולפעמים תכשיטים וכל צרכי הבית. דבר זה היה בתפקידו של פקיד המשפחה הראשי מוסא בר' חיים מדינה, לשבחו ייאמר הכל עשה באהבה ובלב טוב, לכל הפונה אליו.

בעלי עזר אמר לי אנו נוסעים

עמרם קורח רבה הראשי של צנעא זצ"ל אמר:
לא אסע עד אחרון מבית חבשוש יסע

בעלי עזר ז"ל היה תמיד בידידות עם הרב הראשי ונועץ בו בכל מיני דברים. בכל שיחה שניהל אתו דובר על הנסיעה לארץ ישראל ובכל פעם ספרו הנוסעים והנותרים והיתה תחושה שהרובע היהודי מתרוקן.

לשאלת בעלי „מתי סוף סוף תקום ותסע." „ אני אסע מתי שאחרון ממשפחת חבשוש יסע." בעלי ענה לו ספק בהלצה ספק ברצינות. אתה תהיה רבם של האבנים והעצים שברובע היהודי אבל לא של היהודים.

בעלי ששמר דבר נסיעתו בסוד כמוס הלך וגלה לר' עמרם כי כבר שכר מונית לנסיעתנו, ר' עמרם אמר לו משעה זו ואילך קבעתי יום נסיעתי. יש לי בקשה אליך תן לי המונית ששכרת ותשיג לך מונית אחרת. וכך הוסכם ביניהם. אני התרעמתי על בעלי שוותר על המונית, אך בעלי הרגיעני. כדאי הוא ר' עמרם לותר לו ואני אשיג אחרת. וכך היה השיג מונית אחרת ונסענו ביחד לא"י, לשביעות רצונו של ר' עמרם זצ"ל שקיים נדרו.

פרק שמונה עשר

המקצועות שבהם עבדו ומהם התקיימו יהודי תימן

רות בת הדוד טוב חבשוש עדוייה: "בקרקוש" על הראש שמלה ובמרכזה הפקרה.מכוכב בית רגליים סמל האמנות ליהודי תימן.

המקצועות שבהם עבדו ומהם התקיימו יהודי תימן

אחת השאלות שצריך ללמוד אותה היא: ממה התקיימו והתפרנסו היהודים בתימן, ומה הם סוגי המקצועות עליהם הושתתה כלכלתם. והאם מקצועות אלה, הם בבחינת מקצועות משפחתיים, או שאלה נחלת הכלל — כל הבא יבוא ויטול. והאם המקצועות המיוחסים נמסרו מאב לבן. או נלקחו ממשפחה לרעותה. מהו ייחודם ותווי הזהות שבהם. האיכות, השם, וכדומה, בכל מקצוע ומקצוע. כדי שנעמוד על מכלול הבעיות האלה נביא תחילה את המקצועות בהם עסקו יהודי תימן ומֵהם התפרנסו, מֵהם מקצועות של יחידים ומהם של רבים.

ראוי להקדים ולציין, כי יהודי תימן בחקלאות מעטים הם. כמעט ולא תמצאו אותם בענף זה אלא בענפים שליד החקלאות. הסיבה לכך נעוצה בפטור של היהודי ממסים על חקלאות, בעת שהמוסלמי חייב במסים רבים על יבולו: המעשר וכו', הקוראן פוטר את היהודי ומחייב את המוסלמי. בשל כך מושלי המחוזות לא הרשו ליהודי לעבד אדמתו. ואם יש לו אדמה, חייבו אותו למָסרה לגוי לעיבוד, שאז חלים עליה מסים. משום כך, היהודי נמצא בשולי החקלאות ולא בעשייתה.

בהקשר לזה ניסה בנו של האימאם יחיא אחמד — שהיה שולט באזור גבל עמר — לדרוש מיהודי גבל עמר לשלם לו: "זכאת אלבטן", מעין מס הכנסה לאוצר המדינה. בנושא זה אף פנה למשפחתנו שסחרה באזור שלטונו שבניאלעואם בדרישה זו, והם פנו אלינו לצנעא לברר את הענין. אצל האימאם יחיא. פנינו לאימאם והוא הוציא הוראה ברורה, בחינת פסק הלכה מחודש, שהיהודי פטור מתשלום זה. ואנו שלחנו הפסק לידיעת אחמד, ואז חדל לבקש ולדרוש.

רבים המקצועות ששמם הודבק לשם המשפחה, כגון בית אלעזירי: אלמברדק, דהיינו: משפחת אלעיזירי, עושה טבק הרחה. בית שמעה אלמבשמך, דהיינו משפחת שמעה עושה הנעליים. בית סרי אלמלחם, דהיינו: משפחת סרי המלחים.

דוגמאות אלה מוכיחות שרוב המקצועות מהם התפרנסו יהודי תימן היו בידי משפחות מסוימות ועברו מאב לבן. מהן התפרנסו בכבוד ומהן בצמצום.

טבק הרחה

ניקח לדוגמה, מקצוע טבק ההרחה, הוא היה בידי מספר משפחות: אלעוזירי, שריאן, סירי, טיירי, משרקי. לכל אחת היה עיבוד מיוחד, תערובת מיוחדת, ריחות וטעם מיוחדים בנוסח הסיגריות וקהל קונים משלה. מהן עסקו ברחבות ומהן

בצמצום. מהן רוכזה עבודתן בצנעא בתוך המשפחה, ומהן, כגון משפחת שיראן, עסקו במקצועם בצנעא ובעיר כמר צפונית לצנעא מרחק ששה ימי הליכה. העובדים בכמר לא אנשים זרים, אלא חלק מבני משפחת שריאן. גם כשהתחלקו משפחות אלה, שמרו על סוד העיבוד, ובשום פנים לא מסרו זאת לזולת.

הטבק מיובא מהודו. מיונו, טחינתו, ניפויו, אריזתו, נעשים על־ידי המשפחה, לפעמים נעזרים על־ידי טוחנים. ביחס לתערובת, זו נעשית בחדר סגור על־ידי נבחרים מהמשפחה למטרה זו.

בדרך כלל, מקצוע זה נחשב למפרנס בעליו בטוב.

צורפות

המקצוע נמנה עם המקצועות המכובדים והחשובים שיהודי תימן עסקו בו מדורות רבים. אופן העיבוד נמסר מאב לבן ואותם כלים שימשו בעלי המלאכה. גם במקצוע זה, היו בעלי מלאכה מעולים, ושוב לפי משפחות. ואלה היו עסוקים תמיד, כי היו להם הזמנות לעבודות מיהודים וערבים. היו גם בעלי מלאכות פשוטים שעבודתם כרגיל לא הצטיינה בטיב וביופי.

התכשיטים נעשו על פי רוב מכסף, אך היו גם תכשיטים מזהב. היו תכשיטים מנחושת. היתה עבודה עדינה מאוד. והיתה גם עבודה גסה, שקשה היה להשתכנע שזה מעשה יהודים.

במקצוע זה עסקו יהודי צנעא, ורבות הן המשפחות שהתפרנסו ממנו, מי בעבודת תכנון, יצירה, תיקונים, מסחר, קבלנים לעבודות, כגון משפחות בדיחי, חובארא, עמר. רובו של מקצוע זה היה מיועד לתושבי תימן וחלק נועד ליצוא בתור מוצרים מוגמרים ובתור חלקים לשיבוץ ולהרכבה. משעה שנוצרה דרישה מן החוץ, דהיינו ליצוא, החל ייצור לפי הדרישה. באה דרישה מאיטליה או מישראל לייצר כלים גמורים קטנים מכסף. פנחס עראקי, אחד מבעלי המקצוע המעולים, תיכנן צלחות, כפיות, כוסות, נטלנים וכדומה, ומכלים לכוסות והיו לו הזמנות למכביר. את עבודתו עשה הכל במו ידיו וילדיו עוזרים לו, קנה את הכסף הגולמי, התיך אותו ועשה ממנו מטילים וממטילים לחוטים גסים עד לחוטים דקים ביותר ובחוט זה עשה דמויות ויצורים כחפצו. כל הייצור, מהתחלה עד הסוף, מעשה ידיו להתפאר.

ניתן לומר, שאמנות יהודי תימן בשטח זה היתה והִנה אמנות יהודית מקורית, פרי יצירה של היהודי בתימן. משעה שהפך את מטיל הכסף לחוטים גמישים של כסף איפשר לדמיונו הפורה ליצור תכניות שונות ופיתוחים שונים ויצר שלל קישוטים, ה"קרקוש" הידוע והנודע לכסות ראשה של האשה בתימן, ובייחוד של הכלה. וכן החגורה שחוגר המוסלמי ובה תקועים פגיונותיו ועליה גאוותו — הם יצירות בשלל פיתוחים מעשה ידי האומן היהודי בְּרוּחַ הכשרון.

משפחת חבשוש

אם נתבונן היטב במוצרים הנזכרים, נראה מה רבה הטכניקה המסובכה שהתגבר עליה הצורף היהודי בתימן בכלים מיושנים אך מבצעיים,ומה גדולים המחשבה והרעיונות ששיקע האמן ביצירות אלה.

כשרון ההמצאה שניחן בו הצורף היהודי ניתן לו ביטוי בקישוטים המורכבים ובפיתוחים העדינים שבמלאכה זו, כל בעל מקצוע וטעמו שלו, כל תכשיט והרוח האמנותית שבו.

יהודים שהשיאו בנותיהם ,ערבים נשיאי עדה בצנעא ובמרחבי תימן ונשואי פנים, פקידים גבוהים, שופטים, משפחות השליטים. ועמך. זרים שביקרו בתימן והתפעלו מעבודת הצורפים, השכימו לפתחו של האומן הצורף היהודי, כדי להזמין אצלו מלאכת מחשבת בשביל ה"קרקוש" של הכלה, טבעות או עגילים ושרשרות שונות. או קישוטים של חגורת המוסלמי הערבי. בעל הממון ביקש גם קישוטים של זהב טהור בחגור שבמותניו, כדי להוכיח את יוקרתו בממון. האומן היהודי יצר פיתוחים וקישוטים באמצעות דמיונו האמנותי הפורה. לכל חגורה נתן קישוטים מיוחדים. כדי שלא תהא דומה לחגורה אחרת של מישהו. זו לא היתה עבודת יצירה אחידה, לכל חגורה ניתן רעיון ומבנה מיוחדים.

קישוטי הכלה מורכבים מאות פריטים, שכל אחד קובע ברכה בפני עצמו: בעבודה האמנותית שבו, בחן וביופי שהאומן שיקע בו. בצורפות, כאדם כן פועלו, כל צורף עיצב את התכשיט לפי רוחו ויש פעמים לפי מצב רוחו באותה שעה. טול לידך קישוטים שהוזמנו אצל אותו אומן, כגון טבעות, עגילים וכו' והתבונן היטב ותמצא שינוי מה. לזה יש לקרוא עיצוב רוחני, כאמור זה לא: "סטנאש" דהיינו יציקה. זו עבודת ביצוע לאותה שעה. בידיו של האומן משעה שהוא לוקח את חומר הגלם עד לביצועו עובר תהליך של עשיה הדורשת מהאומן זמן וסבלנות מרובים.

בצנעא, בחלק המוסלמי, היה שוק מיוחד — לא קיים בדברים ובמקצועות אחרים — הנקרא "עקיל", ובו היו חנויות רק ליהודים בעלי מקצוע זה, שעסקו במקצועם ובמסחרם בו. זה מוכיח עד כמה חשוב מעמדו של ענף זה.

מעבדי עורות — בורסקאים

מקצוע זה היה בידי היהודים ובו שלטו משפחות מסוימות, מי במעט ומי בהרבה. היו משפחת יצחק אלתאם, אלצארום. משפחת יצחק היתה משפחה ענפה, המובילה בענף זה. הראב"ד הרב יחיא יצחק הלוי, שעמד בראש קבלת יהודי תימן, היה ממשפחה חשובה זו. היתה לה שכונה מיוחדת בקצה הרובע, בה עסקו במקצועם האבות והבנים. שכונה זו נקראה: "אלג'ורקה", ליד חומת העיר. בשל הריחות הרעים שיש במקצוע זה, בעלי המקצוע התישבו בקצה הרובע היהודי, ובחצרות בתיהם היה בית־המלאכה. לכל אחד היו כלי עבודה. לעיבוד העורות השתמשו בחומר הנקרא קרצ'. אלה הם עלים קטנים מעץ אלקרצ' שבהם עיבדו את

משפחת חבשוש

העור. מהעור עשו יצרני העור: סנדלים, נעליים, מימיות תרמילי גב לאדם תרמילים על גב הבהמות. מעילים ושמיכות עור. לכריכת ספרים, לתעשיית חבלים מחוטי עור לרצענות, תעשיית אוכפים, ועוד ועוד.

בנאים

משפחת שמעון, דוכאן. מקצוע זה, היה בידי יהודים ואף בידי ערבים. אך היהודים הצטיינו בתכנון ובביצוע טוב. על ידם — ובייחוד על־ידי משפחת שמעון — הקימו בנינים רבי קומות מאבני בזלת מסותתות ולבנים אדומות שרופות. בבנינים אלה היו קְסָתות וכל זה נעשה במחשבה ובתכנון ללא דופי. אל נשכח מלציין שבעלי מקצועות אלה, הם ואבותיהם, את לימודיהם לא קנו בטכניון בחיפה, אלא בבית האולפנא שלהם ושל אבותיהם. מעניין לציין, שידעו להעריך כובד וגובה וכל הנתונים הקשורים לעמידות הבנין ויציבותו. ואכן, הבנינים קיימים עשרות רבות של שנים. ולא רק קיימים, נאים הם בצורתם החיצונית ובחלוקה הפנימית שלהם.

אחד מנכבדי המוסלמים בשם גמצאן, בנה בית בצנעא המוסלמית. לפני שיבנה יעצו לו ידידיו להיוועץ בבנאים יהודים, אך הוא סירב, ומסר את העבודה למבצע מוסלמי ידוע. הנזכר בנה בית בן מספר קומות למרות שהזהירו אותו כי התכנית יסודה בטעות והבנין לא יחזיק מעמד. כשסיימו את הקומה החמישית קרס הבית תחתיו. נס אירע שהדבר קרה בשעות הלילה. כשנודע הדבר לאימאם יחיא. אמר: זה עונש למי שלא שומע לעצה! כבר נאמר על־ידי שלמה המלך "ושומע לעצה חכם" (משלי יב, טו).

טובעי מטבע המדינה

מקצוע זה מופקד בידי היהודים — כל אימאם שמכבד את עצמו מוציא מטבע הנושא את שמו — זה דורות רבים. ידוע לנו משפחת: אלשיך, אלוסטא ובזמננו אלאביד, היינו הראב"ד האחרון ליהודי תימן, מרי יחיא אלאביד זצ"ל.

דבר רגיש מעין זה, ששמו מטבע למדינה, היו הנאמנים לבית המלכות, ומבַצעי עבודת ההטבעה — יהודים.

בחצר השלטון היו בתי־המלאכה להטבעה. את חומר הגלם היו מספקים להם: מביאים אליהם רצועות מנחושת, לכסף הנחושת, ורצועות מכסף למטבעות הכסף — המופקדים על הטבעת מטבעות הכסף והנחושת, היו נאמנים על הממשל למרות שנערכה עליהם ביקורת קפדנית והיו בבחינת מה שנאמר: "כי באמונה הם עושים"...

משפחת חבשוש

סחר יבוא ויצוא

ברובע היהודי קיים שוק לכל אורכו של הרובע בו מרוכז המסחר, ותמצא בו כמעט כל אשר יש בשווקים שבצנעא. המוסלמית השוק הזה דומה לשוקי צנעא, אך בזעיר אנפין. על כל פנים, כל אשר תבקש יש בו.

פרט למה שנאמר, מרוכזת ברובע היהודי מרבית המסחר הסיטונאי: יבוא ויצוא, מספר ניכר של יהודים סוחרים גדולים עוסקים בענף המסחר לכל סוגיו . משפחת האחים בני סלימאן חבשוש ז"ל הובילה בענף המסחר בין היהודים והערבים כאחד: יבוא, יצוא חקלאי, שיווק סיטונאי. מייבאים הכל, מחוטי סריגה, עד מחטים, מטורים לשאיבת מים, טחנות קמח, אופניים, אופנועים וכו'. להם מרכזים בעדן ומחוץ לתימן וסניפים במרכזים בתימן.

חייטות

החייטות היתה מקצוע יהודי. קבלנים מבין היהודים לחייטות היו לסוחרים הסיטונאים הערבים. קבלנים אלה מסרו את עבודת החייטות לקבלניות יהודיות שהתמחו בכך, והן מסרו את העבודות לידי הבנות היהודיות ואלה ביצעו וקיבלו שכר. לכל אחד מהשרשרת הזאת היתה מעט מאוד פרנסה, למרות העבודה הרבה שמשקיעים בבגדים אלה: רקמה, תליית קישוטים, גזרה, וכו' וכל מה שקשור למלבושי הנשים.

חייטים מכובדים היו גברים. מבין היהודים אשר ביצעו עבודת אומנות במקצוע זה רוב העבודה היתה בידי משפחת מרי הארון הכהן שהובילה בענף זה, והם היו החייטים המבוקשים ביותר — לכל גדולי המוסלמים. הבד והעיבוד ממדרגה ראשונה. אינם עוסקים בבד פשוט כי שכרם גבוה מאוד, היו עוסקים בתפירה בהזמנה, חלוקים, מעילים מבד יקר ביותר, ג'וך. מעילים אלה הם לבוש חיצוני, ארוכים ורחבים ובעלי שרוולים רחבים רקומים בחוטי כסף וכפתורים מחוטי כסף. הגזירה והתפירה, הרקמה, הכפתורים — הכל מעשי אמנות מעולה. עבודתם היתה בחינת, להלל ולשבח!

אריגה

מעשי האריגה היו בידי היהודים. בצנעא היו משפחות שלמות שהתפרנסו

משפחת חבשוש

מהאריגה, משפחת עמראני הובילה בענף זה. הרב אברהם עמראני, חבר בית־הדין, נמנה עם משפחה חשובה זו. מחוז שלם בשרעב, בדרומה של תימן, כמעט כל יהודיו עסקו בענף וממנו התקיימו. במחוז היו מייצרים כובעים רקומים לגברים. יחידים היו לובשים כובע זה, בשל מחירו הגבוה. הכובע עשוי מבד, מחוטי כסף, ורקום בחוטי כסף הרקמה, מלאכת מחשבת. כל רואהו מתפעל מיופיו והאמנות ששיקעו בעת עשייתו. לכובע היה שם מיוחד, "לגה", והשתמשו בו כאמור, רוב זקני הציבור החשובים ושידם משגת".

חגורות

משפחות אלשיך ואלשרעבי, היה מקצוען עשיית חגורות לגברים הערביים. את החגורה לובשים מעל לחלוק שעל גופם.

חגורות אלה, ברוחב משלושה עד חמישה סנטימטרים, ובאורך הנדרש, עשויות מחוט, כסף וזהב בפיתוחים שונים, עליהם גאוותו של כל ערבי חשוב ובעל יכולת. פשוטי העם לא יכלו להרשות לעצמם להשתמש בהן, בשל אי יכולתם לשלם. ייצורן של החגורות דרש סבלנות, מאמץ ומחשבת יצירה ופיתוחים שונים.

"כלאצה": התכת כסף והפרדת סיגים

התכת כסף או זהב ועיבודו לצורך עשיית תכשיטים. מלאכה זו נחלתם של משפחת בני "פנחס אלכלאץ", דהיינו משפחת פנחס המתיך.

אליהם היו מביאים כסף מעורב בסיגים שונים והם היו מתיכים ומנקים אותו לכסף טהור. כדי לעבדו לתכשיטים מחדש.

מלאכה זו וסודה היתה בידם של משפחה זו. הם לא עבדו יום יום, היו מרכזים את הכסף להתכה לכל שבועיים או חודש והיו מקדישים יום אחד לעיבוד, באשר אין כמויות רבות להתכה.

חרשי נחושת

מקצוע זה היה בעיקרו בידי היהודים, ומשפחת יחיא חבשוש, ובנו הסופר וההיסטוריון ואחיו עסקו במקצוע זה. חיים חבשוש המציא את הנרגליות העשויות מנחושת. כדוגמת הנרגילות שיובאו מהודו. קודם עשו את הנרגילות מבדיל ועופרת.

לסיכום: העליתי פירוט למספר מקצועות כדי להאיר עיני הקורא וכן רשימת המקצועות. ייתכן וסביר שנשמט ממני אחד או אחדים מהמקצועות שמהם התפרנסו יהודי תימן. עם הקורא או המעיין הסליחה, זה קורא לכל אחד.

משפחת חבשוש

מקצועות שהיהודים עסקו בהם

השם במקור	עברית	שמות המשפחות בחלקן
מוטף	אכף	ואדעי. קרנאן. קארטה.
מקשוש	מקושש	שונים
כבאז	אופה	סרי. צארום. נדאף.
סמסרי	אכסנאי	בנת אלכסאר.
צנאע	אורג	עמראני.וחש.שרעבי.
דבאג	ברוסקאי	יצחק.סרי.גרשי.תאם.
חמאמי	בלן	דכאן.עמיא.
עמאר	בנאי	שמעון.דוכאן.חמאמי.
עטאר	בשם	עמר.גמל.נוני.
גז	גז	סיאני
ציאד	דייג	מדינה ועוד
חאכם	דיין	יצחק.קארה.קאפה.קורח.
זגאג	זגג	שונים
מגני	זמר	חגבי.מתמל.שאער.
כיאט	חייט	ציחי.מגורי.כהן.משרקי
מסאר	מנקה בורות	חובארה.
משאדי	חמר	ושדי.עזירי.
צאחב חאנות	חנונוי	השאש.ימני.דהבאני.
חדאד	נפח	חובארה.גמיל.שרעבי.
מנחס	חרש נחושת	חבשוש.עדני.
מברדק	עושי טבק הרחה	עזירי.טירי.סרי.
טחאן	טוחן	עזירי.עראקי.שרעבי.
מלאג'	טייח	עראקי. בסעוד.מנצורה.
מצבן	כובס	צדוק.
מצבן	עושי צאבון	סיאני
כאתב	סופר סת"ם	צאלח. גרידי. שמן.
מכסט	כורך ספרים	דערור.
מצייח	מודיע	גובי.
בראם	לפוף סיגריות	דריין. מדינה.
מפלק	מבקע עצים	עמר.נדאף.
מערק	עושי שכר	שמן.אביץ עמר. שאער.
כוואי	מגהץ	דאר.צדוק
כיאל	מודד	טייבי.

משפחת חבשוש

כלאץ	מזקק כסף	פנחס.
מרי	מורה (רב)	קורח. עמר. דהבאני.כהן.
מוחצרה	מילדת	חבשוש. יצחק
מהנדס	אדריכל	עמר אלדומה.
מכווי	מכות עור	גיאת.ערקאי.מסיבי.
מלגם	מחבר כלי חרס	יחיא תורכי.
מלחם	מלחים	סרי.עזירי
נדאף	מנפץ צמר גפן	עמרם אלכותר.
מוקר	מנקר ריחיים	ירימי.עזירי
מגחף	מנקה בתי מחראות	זגיר.דוכאן.
חגאם	מקיז דם	צארום.עראקי.
משבכה	מקשטת כלות	בנת מגורי. בנת שונם.
חכים אסנאן	רופא שיניים	הבה.יצחק.עדני.
דלאל	מתווך	דאר.עראקי.
מרקע	מתקן דליים וכו'	צארום
מבשמק	עושי נעלים תימניות	שמעה כהן. צאלח.
מכבי	עושי ככרות מצפיעי בקר להסקה	שונים.
מטלב	פושט יד	סמינה.גידק.
נגאר	נגר בנין וכלים	צאהרי.
נגאר	נגר ריהוט	דהבאני.עמראן.
מקנטר	נעליים אירופיות	סרי.סיאני.צאלח.
מנאכל	עושי נפות מעור	צובירי.
סואק	נהג מכונית	יהודה עמר.
סרג	אוכף לסוסים	תנעמי.
חמאל	סבל	דנוך.שבאמי.
מוקץ	סתת	שמעון.מנצורה.
מקצץ	סייד	עראקי.בסעוד.
תאגר	סוחר - יבוא יצוא	חבשוש
מעדד	מקונן - ספדן	צאלח.דורדבי.
חלאק	ספר	דהבאני.צארום.גיאת.
מגרמם	עושה סמיכות עור	מדינה.בטינה.מנכלי.
מקיצר	עושה מעילי עור	שרעבי.דומראני.
מקטרן	עושה עטראן	צובירי
מקטרנין	צובעים בעטרן	שונים
עצאר	עוצר שמנים	שונים
קלאע אלסנאן	עוקר שיניים	יוסף חיים. צארום.
מטווק	עושה ענקים לילדים	שונים
תנכגי	פחח	סרי. עזירי.
צבאג	צביעת חוטים ובד	רצאבי.בדיחי.עזירי.
צאיג	צורף	בדיחי.עראקי כהן. בוסאני.

משפחת חבשוש

גזאל	טווה חוטים	קאפח.קאשת.
מצוור	צלם	חיבי. ערוסי.
קבאר	קברן	דוכאן.מנצורה
מקלוי	קולי קליות	גמל.צובירי.נדאף.
גזאר	קצב	עזירי.נחום.צאלח.דנוך.
קשאם	ירקן	שרעבי.עזירי.שמן.
קרוי	רוכל בכפרים	צאלח.סרי.חובארה.
מוסד	עושה כרים וכו'	עמרם כורת. א.יצחק.
מצרב	עושה מעילים מבד בפנים צמר גפן	מסיבי.בוסאני.
שארעה	קישוט חדרי החתן והכלה	בנת מגורי.שונם.
טביב	רופא	מרי י.אביץ.מרי י.גיאת.
רקאץ	רקדן	ח. שיריאן
סאעגשי	מתקן שעונים	נקאש.שמן.אביץ.
כטאב	שדכן	י.שחב. ס.קארה
נזאע	שואב מים	עמר.חריר.צאלח.
סקא	מוביל מים	גיאת מנזלי.דנין
ציירפי	מחליף כספים	טייבי.חלבה.דריין
רסול	שליח מכתבים, בית דין	גבלי
שאקי	שרת	עמר.שאער
בכאש אבואר	חופר בארות	מנצורה דוכאן
סחאב	סוחבי נבלות	ירימי.שמס.
מכאנסית	מתקן מכוניות נוסעים	מורחי
מעביין בארות	ממלאי אבק שריפה לתחמושת	מורחי
מצלח מצלאת	מתקן סוככים	טייבי.
כואפי	כפות	חבשוש
מצלל	מרצף באבנים אדומות	שונים
מחבש	מרצף באבני בזלת	שונים
מגבר	מאחה שבר עצמות	
מודע	קישוט בגדים בצדפים קטנות	שונים
נקאש	עושה פיתוחים מסיד בקיר	דוד בסעוד
מכרוי	מלקט צואה להסקה	שונים
מכבש	עושה קערות גדולות מקש	שונים

תעשיות

השם המקורי	בעברית	משפחות המיצרים
אכראג	מרצופים	צארום
בוארי	כלי חרס מניחים על קנה הנרגילה	מליח

משפחת חבשוש

ריק	קלף לספרי תורה	יצחק
גויל	קלף רך לספרי תורה	יצחק
תרשה	קלף צבוע בצבעים שונים	יצחק
חלק	עושה טבעות משובצות	שחב
מטבעה	בה טובעים מטבעות המדינה	אביץ.בדיחי.
אגטיה ותויר	טנאים	שונים
לג'ג'	כובעים מיוחדים	ערוסי
מגאמק	רעלות לנשים	ערוסי
למאע	עיגולים קטנים מנחושת לקישוט	תנעמי
מואקיד	מתחות מנחושת	חבשוש
אבאריק	נטלנים מנחושת	חבשוש.עדני.
מכאבז	כלי עגול ששוטחים עליו בצק לאפיה	שונים
מנאכל	נפות מעור	צובירי
קטראן	עטראן	צובירי
תזיג	חגורות מחוטי כסף וזהב	שרעבי.חובארה.אלשיך.
צאבון	סבון	פנחס.עזירי.סיאני.
חלוג'י	סוכריות	עמר.עזירי.
רואני (תורתים)	עוגות	עמר.עזירי.
קוציב	צנורות לשאיבה תומבאק	יצחק
לבן	לבנים	מנצורה
חנה	חנה לצביעת שערות	שאער
משאוף	אגד מעלי סורגום לשיפשוף כלים	עואץ.צארום
מכאנס	מטאטים	ירימי.סרי.צארום
בואטי	כורים	רצאבי.
אדליי	דליים	צארום.חיימי.
בשאמק	נעלים	שמעה.לוי.עזירי.
קחאוף	סנדלים	צארום.דאר.חגבי.
תנאויר	תנורים	ציחי.חבשוש
שמע	נרות	קאפח.גוני.
שמיל	טליתות סרוגים מצמר	קאפח.קאשאת.מסך.
מכאיל	מדות למדידת חטה	שונים
מגאלק	מנעולים	שרעבי
מיאזין	משקלות	חובארה.צאלח.
מחרקין קץ	שורפי סיד	בשירי
טחאן קץ	טוחני סיד שרוף	מדינה
מדארין	קדרים	ציחי.קלזאן.זביב.
חבאל	רצען - עשית חבל ים מרצועות עור	צברי.
מבאכר	דמויות מסוכר - יצוקות	דרין
צלא	מחבת גדול למאפה	ציחי.

פרק תשעה עשר

מחלות ותרופות ורופאים

הראב"ד הרב יחיא אביץ' רופא טבעי
לידו הרב חיימשרקי זצ"ל
(קרא אודותיו בפרק כ"ב)

תרופות לחלוקה חינם ויבוא תרופות.

כשחזר אבי אהרן זצ"ל ממסע להודו הביא אתו תמציות של ציפורן, יאנסון, קנמון, היל, נענע, פלפל שחור, וכדומה, וכן כדורים משככי כאבים. ומשחות עור שונות סולפה וכדומה, ותרופות שאין צורך בהן בהוראות רופא.

התרופות והתמציות. חולקו לקהל. לפי בקשתם, או לפי המלצת רופא טבעי, ללא תמורה.

דבר זה הועיל בהרבה לאלה שנזקקו להן.

בשלב מאוחר יותר, יבאנו תרופות לצורך מסחר. הודות לנסיון זה שהוכיח את הצלחתו!

ברור הוא, שבהעדר רופאים כל הדברים הנ"ל היו לעזר רב, והקלו את סבלם של החולים.

מחלת הכולירה פרצה בצנעא והפילה חללים — באין דואג

בשנת תש"ה או תש"ג פרצה מחלת הכולירה בצנעא, בירת תימן. מוקדה של מחלה זו היה בעיקר במחנה הצבא הנמצא בסמוך לצנעא מאחורי חומת העיר, והנקרא בשמו: "אלעורצ'".

מחלה זו, הפילה חללים רבים בקרב הצבא ואף החלה להתפשט בעיר.

אותו זמן הייתי בעדן, בשליחות מסחרית של המשפחה. באחד הימים קיבלתי מברק דחוף ממשפחתי מצנעא. ובו קריאת אזעקה לשלוח תרופת־מנע נגד מחלת הכולרה דחוף ביותר!

כשקיבלתי את הקריאה, פניתי מיד לרופא יהודי־אמריקני, שהוזמן לבקר את הטיפול הרפואי במחנה העולים שבעדן, וסיפרתי לו על מברק הקריאה לעזרה. הוא נחרד ואמר אשתדל לעשות משהו בנידון. כעבור שלושה ימים נתן לי תרופת חיסון למחלה זו. למזלי, עמד דודי סעיד ז"ל לנסוע לצנעא. הקדים נסיעתו ולקח אתו את תרופת המנע.

בשעה שהרופא מסר לי התרופה, אמר לי: ראה, תרופה זו ערכה רב מכסף וחשיבותה יותר מזהב. לכן אני נותן לך הוראות השימוש בה, כדי שתמסור לרופאים במקום, אותם הרופאים שיחסנו בה את הציבור. ותדרוש מהם לעשות זאת מיד! כל איחור בחיסון יגרום לקרבנות נוספים.

עד שהגיעה התרופה לצנעא חלו במחלה זו שלושה יהודים ומתו: יוסף עראקי, מוסא סרי ועוד אחד ששכחתי שמו.

התרופה הגיעה, ורופאים שהיו בצנעא קיבלו הוראות איך להשתמש בה ולחסן את תושבי הרובע היהודי ותושבי צנעא, ובכך ניצלו חייהם של תושבים רבים.

עלי לציין, שבשעה שקיבלתי את קריאת האזעקה מצנעא, לא שיערתי שתרומת המשפחה בנידון זה תהא מידית ותתרום להצלתם של מי יודע כמה מאות!...

ראוי הרופא היהודי־אמריקני שפניתי אליו. והרופאים והאחיות שבצנעא ליותר מ"יישר כוח". לסיום "ישלם ה' פועלם"!

מרי יחיא גיאת ומוחמד בנו של האימאם יחיא — וריפוי עקרות אשתו

אחד מבניו המוצלחים של האימאם יחיא, מוחמד, שהיה ידוע ביושרו ונדיבות לבו, היה גם מושלה של עיר־הנמל החשובה חודידה... הוא היה חשוך בנים.

פעם בא אלינו למחסני הסחורות. אני, כשראיתיו, הזדרזתי להציע לו להתארח בחדר האורחים החשובים, וביקשתיו להילוות אלי. כשישבנו בחדר, סיפר לי שהוא רוצה שאבוא אתו למרי יחיא גיאת בענין שאלה רפואית. אשתו חשוכת בנים וכבר הלך אתה לאירופה ולאמריקה לריפוי, אך לא עזרו לה. אנשים חשובים אמרו שיפנה למרי יחיא גיאת.

הלכתי יחד אתו למרי יחיא גיאת והוא שח לו עניין אשתו. אמר לו, תשלח מחר אלי שליח ואני אתן לו שני בקבוקים של תרופה, מהם תשתה כל יום כוס קטנה. והשם יעזור לאשתך ולך.

לפני שהלך, נתן לו עשרה ריאל. אך זה סירב לקבל כי אמר, יותר מדי. אך מוחמד הכריחו לקבלם.

מוחמד נסע חזרה לחודידה אל אשתו וביתו. השתמש בתרופה שנתן מרי יחיא גיאת.

כעבור ששה חודשים חזר מוחמד לצנעא ובא לבשר למרי יחיא כי אשתו הרה, והביא אתו מכתב תודה, ומאה ריאל עבור טיפולו.

בתום תשעת החודשים נולד לו בן בשעה טובה ומוצלחת. שמחה וששון בבית מוחמד ובכל העיר חודידה ובבית משפחת האימאם, סוף סוף זכה מוחמד לבן זכר!

מחלת האבעבועות השחורות פרצה בתימן

בשנת 1919 התורכים עזבו את תימן אתם עזבו הרופאים המעשיים והרפואות המעשיות

משפחת חבשוש

בשנת 1919 עזבו התורכים את תימן לפי הסכם עם האימאם יחיא. למרבה הצער, יצאו אתם הרופאים המעטים שהיו, ואת התרופות המעטות שהיו לקחו עמם.

בבאב אלסבח, היה קיים בית־מרקחת מיסודם של התורכים, וכל מי שנזקק לתרופה פנה לשם, כמובן בתשלום.בית־מרקחת זה נשאר קיים ופתוח — לאחר שעזבו התורכים את צנעא־ושירת את הציבור. אך תרופות רבות לא היו שם, פרט לדברים משככי כאבים ומשחות שונות, תעשיית בית־המרקחת.

מאחר והתורכים עזבו את תימן ואתם, רופאיהם והאחיות והתרופות, נשארה תימן, ובראשה עיר הבירה צנעא, ללא כל שירות רפואי, פרט לרופאים מקומיים טבעיים ורפואות טבעיות בחנות הבשמים.

משטרו של האימאם יחיא לא נתן דעתו לנושא זה, כמו לנושאים אחרים, להם זקוק הציבור. בנושא זה סמך על השם: רופא הכל!

דבר ראשון בלט מיד. בהיות ולא היו חיסונים נגד מחלות שונות, מאז יצאו התורכים מתימן, פרצה מחלת האבעבועות השחורות בכל עוזה והפילה חללים רבים מבין הילדים: יהודים ומוסלמים. מחלה שהודברה קודם לכן על־ידי חיסון הילדים, שבָּה להשתולל באין מפריע, והמצב החמיר.

בשנת 1939 הייתי בעדן בשליחות משפחתי למטרת מסחר. ולפתע קיבלתי מברק דחוף, בו נדרשתי לשלוח תרופת חיסון נגד מחלת האבעבועות השחורות, שפרצה בצנעא ומפילה שם חללים רבים.

כשקיבלתי את המברק הייתי המום, כי חשתי מה מסוגלת לעשות מחלה איומה זו. לא רק להפיל חללים, אלא אף לעוות פני אנשים ולעוורם בעיניהם, וליצור צלקות בחולים לכל החיים. ולכן אמרתי בלבי, עת לעשות. אך לא ידעתי למי לפנות. לאחר התיעצות בו ביום פניתי למשרד הבריאות של הממשל בעדן שמקום מושבו בתואהי. ביקשתי מפקיד הקבלה להפגישני עם המנהל, כי יש לי דבר חשוב ודחוף לומר לו. לאחר שנתתי לו דמי זירוז, הזדרז.

המנהל תמה בפני הפקיד ושאל מה אדם זה רוצה ממני. אמר לו, המבקש נראה בהול, ומבקש לראותך דחוף.

התיצבתי בפני המנהל, וסיפרתי לו מה בקשתי והראיתי לו המברק. המנהל חקר אותי הרבה אודות המחלה. סיפרתי לו מה שידעתי. כן שאל אותי על מציאות רופאים ואחיות בצנעא ובתי־חולים. סיפרתי לו מה שאני יודע, כן שאל אותי מי אני ומה שם משפחתי, ומה תפקידי ועיסוקי בעדן. ולאחר מיכן טילפן לאן שטילפן.

דבר ראשון, נתן הוראות לסגור את הגבול בין תימן לעדן ולערוך ביקורת רפואית. ולעשות חיסונים; כן נתן הוראות, להכין כמות גודלה של חומר החיסון נגד האבעבועות השחורות, ועוד באותו יום נָתנו לי וביקש ממני להחזיקו בקירור. וכך עשיתי.

משפחת חבשוש

באותו לילה התיצבתי על החוף בעדן ותרתי אחר אניה המפליגה לחודידה. העליתי את החומר ושמרתיו במקרר של האניה, וביקשתי מרב־החובל למסור חבילה זו לסוכננו שבחודידה, מר בוכארי, מיד בהגיעו. באותו מעמד, הברקתי לבוכארי מה לעשות ואיך לנהוג עם החבילה, שבה תלויים חיי אדם.

בוכארי, זכור לטוב, עשה מאמץ גדול, ותוך שלושה ימים הגיעה החבילה לצנעא, ומיד החלו בחיסון הילדים!

זכרה אלקים לטובה כל אלה אשר עסקו בהצלת נפשות רבות. נשאלת שאלה: האם זה מתפקיד הפרט או מתפקיד הממשל. התשובה, צריך היה להציל ואחר כך לדבר תפקיד מי הוא זה. וזה עשינו!...

מחלת הנפילה וריפויה

מחלת הנפילה, מייחסים אותה למעשה שדים, רוח השד נכנסת באדם והוא אינו יכול להשתחרר ממנה. כך האנשים מאמינים.

רופאי־האליל מנסים לרפאות אותה, כל אחד בדורו. מקטרים קטורת לחולה, מבעירים אש. ומקטרים עליה ציפורני חמור, וצואת כלבים, ושערות סוסים, וזנב שועל וכדומה. כל הדברים האלה מסריחים מאוד, וגורמת בריחָם מחלות לבריאים, וכל שכן לחולים.

פשוטי העם הערבים, בעת שראו אדם מוטל על הארץ מפני מחלת הנפילה, היו מוציאים הפגיון שעל מתניהם, ומסובבים בו שלוש פעמים מסביב לחולה עד שיוצרים חריץ מסביבו, הגנה מפני הרוח הרעה. ואז, סבורים היו שבגלל מעשה זה מתעורר החולה מתרדמתו.

היהודים נהגו אחרת ביחס לחולי הנפילה, כשנטה למות... היו תוקעים שבעה קולות בשופר. להבריח הרוח הרעה מבין הבריות, כדי שלא תעבור מגוף המת אל גוף אחר.

נחטף ילד יהודי — למטרת ריפוי מצורע

ילד יהודי בשם מנחם נחטף על־ידי הערבים, במטרה להרגו ובדמו לרפאות מצורע ערבי. כך הערבים מאמינים שזה ריפויו.

כל נסיונם של הוריו והקהילה למצוא את הילד עלו בתוהו. אביו של הילד, שניחן בתבונה. הלך לצנעא המוסלמית לעסוק בתיקוני כלי חרס ובניקור ריחיים, שתי עבודות אלה היו בזויות אצל הערבים והיהודים עסקו בה בבתיהם של הערבים.

אביו של הילד שאל וחקר איה מקומו של המצורע. וכך, נודעה לו הסביבה.

מיד קבע שם מקומו, הסתובב ברחובות בהם נמצא החולה והכריז על עבודתו: מנקר ריחיים, מתקן כלי חרס, אב הרחמן, שלח פרנסה לי ולבני ובראשם מנחם ינחמני ויבוא אלי. כך הסתובב כל היום עד לפנות ערב.

הבן שמע קול, והבחין כי זה קולו של אביו. פתח את חלון החדר בו היה כלוא. רמז לאביו ואביו ראהו. קפץ מהחלון לידי אביו, וזה לקחו, והסתלק אתו לבית־הכנסת: להתפלל מנחה וערבית. ולהודות לשם על הנס הגדול.

אגב, חשוב לציין, כי משעה שנעלם בנו, נדר, שאם ימצאנו יתן תרומה לקופת רבי מאיר בעל הנס.

בכל בתי־הכנסת מצויות קופות של רבי מאיר. ואנשים שאבד להם חפץ, נודרים לרבי מאיר, ועל פי רוב החפץ נמצא. הכספים הנאספים בקופות של רבי מאיר נשלחים לארץ ישראל באמצעות שליח מיוחד. זכותו של רבי מאיר בעל הנס תעמוד לנו.

מרפאי שיניים יהודים מצנעא

רופא מלבנון בשם אלדשי, בא לצנעא ופתח מרפאה ריפוי שיניים, אצלו עבדו שני יהודים, ובמהלך עבודתם למדו המקצוע ובעידודו.

לימים עזב את תימן, נראה שלא היה שבע רצון, ומסר את המרפאה ומכשיריה לעובדים היהודים שעבדו אצלו. וכן שיניים תותבות ותרופות שונות.

מעניין לציין: אותו מקרה נשנה. בא רופא שיניים, מאנגליה. ועבדו אצלו שני יהודים הם למדו את המקצוע וביצעו תפקידם לשביעות רצונו, כי למדו לעשות מלאכתם מהר וטוב.

הרופא, לא נתמלאו התקוות שתלה ביציאה לתימן, ולכן עזב אותה, והשאיר את המכשירים והמכונות והתרופות לעובדיו היהודים. ועודדם להמשיך במקצוע לבדם.

שמות ארבעת היהודים: אברהם הבה שרעבי ז״ל, סלימן עדני ובנו, חיים יצחק. תקופה ארוכה עבדו במקצועם לשביעת רצון לקוחותיהם, ביניהם האימאם יחיא, שליטה של תימן.

רופאים זרים בתימן וההתנהגות כלפיהם

בשנת 1939 בא לתימן רופא כללי אנגלי בשם בתרי. נראה, כי נשלח בהשתדלות הצלב האדום, ומקצועו רופא כללי ומנתח. את הטיפול בבית־החולים ואת הניתוחים עשה בחינם. תמורת תרופות וביקור בבתים, קיבל סכום מלא.

בחור יהודי מתושבי הרובע היהודי, נתקף בעווית בשל אולקוס שהיה לו.

הרופא נתן לו תרופה זמנית, זימנו לבדיקה יסודית למחרת היום וציווה להכניסו ראשון בתור.

הרופא בא למרפאה של בית־החולים הממשלתי. בפנים כבר מחכה לו בנו של השופט אלסייד זייד אלדילמי, והיהודי מחכה בחוץ. הרופא שאל מי הכניס ראשון את בנו של השופט. תשובת האחראים היתה: איננו יכולים לדחותו מפני שהוא מבני היחס, ובאפשרותו לגורם אי נעימות לכולנו ואפילו לך, אדוני הרופא. אמר להם, אם ככה תבקשו אותו לצאת מיד ולהכניס את היהודי שהזמנתי, באם לא יצא אני לא אטפל בו אפילו יישאר כל היום.

בנו של השופט יצא בכעס, הלך וסיפר לאביו על הבושה שנחל מידי הרופא, שעמד לצדו של היהודי.

השופט, שמטבעו היה כעסן ורתחן, הלך לאימאם, ודיבר אתו על מה שקרה בצורה חריפה. הוא אמר: לא ייתכן שנוצרי יעליב "סייד" בצורה גסה. אסור הענין יעבור בשקט, אלא יש להזמין את הרופא לדין ולהסקת מסקנות, ולהענישו!

האימאם שלח שליח לקרוא לרופא כדי לשמוע מה בפיו. השופט, כדרכו, הטיח דברים קשים כלפי הרופא, שאינו מעריך את האיסלם ושליחיו וכו'. משנתקררה דעתו, אמר לו הרופא: אני מעריך את ממשלת תימן והאיסלאם ובכללם מעלת כבוד השופט. אבל אני מבקשך לדעת, שכשאתה או האימאם ממלאים תפקידים חשובים, אין אתם מרשים למישהו להתערב, כך גם אני מקצועי רפואה, ויש לי זכות לקבוע סדרי עדיפויות בעבודתי ולנהוג לפי מצפוני, ולא אתן לאף אחד להתערב, כי עבודתי כרוכה בסכנת נפשות ממש. לא אסכים ואיני מוכן, שמישהו ינהל אותי בעבודתי ויקבע את מי אקבל מיד ואת מי אדחה. ברפואה זה לא ניתן. אני דורש ומבקש לתת לי לבצע את עבודתי ללא הפרעה — כדי לקיים את חובתי כלפי אלקים ואדם.

המשיך ואמר: אם לא תהיה לי ברירה, אעזוב את תימן עם הסדרים שבה... ואשוב למולדתי.

האימאם פנה לסייד זייד ואמר: אחר ששמעת הסברי הרופא — שאנו זקוקים לו ושבא במיוחד לעזור לנו בטיפול בחולים שלנו — יש לקבל את תנאיו. או שינתן לרופא לשוב למולדתו ונישאר בלי רופא ולסמוך על רחמי שמים, וסבל החולים והמתים יהיה על אחריותך.

אלסייד זייד הסתכל ברופא ובאימאם ואמר: באמת שאני טעיתי. למעשה, אני מעריך את הרופא. והראיה, ששלחתי בני לטיפולו. אני חוזר בי. והושיט ידו לאימאם ולרופא לשלום. ושכל אחד יעשה את עבודתו בלי שזולתו יתערב.

ממקרה זה, רפתה העליונות — לדבריהם — של המוסלמים על הנוצרים, ומכאן ולהבא נהגו כלפיו בהערכה ובכבוד.

רופא יהודי צרפתי בשם קליגר ופתיחת בית־חולים בצנעא ברובע היהודי

אחר שבתרי סיים את תפקידו, בא רופא יהודי־צרפתי מתנדב, וריפא את כל מי שבא אליו לבית־החולים או הזמינו לביתו, בלי תשלום ובמסירות נפש עילאית. כתוצאה ממסירותו יצא לו שם טוב בשטח עבודתו. ממש היה מחולל נפלאות. שמעו התפרסם בכל צנעא ומחוצה לה, ואז נהרו אליו אל בית־החולים אנשים רבים שזקוקים לטיפולו.

משרבו הפונים, נעשה דוחק רב בשער מרפאת בית־החולים ובדלת חדרו. כל דאלים הצליח להיכנס לטיפולו, והיתר, נשארו כל היום בחוץ והוצרכו לחזור לבתיהם. וחזרו למחרת היום.

משראה את אי־הסדר בתור, העמיד סדרנים מעובדי בית־החולים. הראה להם איך להכניס בתור את קהל המצפים לטפולו, ללא עדיפיות בין יחסנים לבין יהודים לבין פשוטי העם — כולם יעמדו בתור לפי הזמן שהגיעו. למרות הסידורים שעשה היו היהודים נדחפים ונדחקים לצד התור, והערבים נכנסים לפניהם לבדיקות. כשראה קיפוחם של היהודים, כאב לו.

אני הייתי בין העומדים בתור ומצפה לתורי, אך ללא הועיל. המוסלמים בתור דחקו אותי למרות שהתעקשתי שיתנו תורי, ועוררתי רעש על קיפוחי.

הרופא, כששמע הרעש בתור, יצא וראה אותי שאני זועק חמס על קיפוחי. אגב, הוא מכיר אותי כאדם שעוזר לו תמיד בענייניו. הוא רמז לי, תבוא אלי מחר בבוקר לביתי הלכתי לביתו. אמר לי: שמתי לב, שבין הנכנסים לבדיקות לא היו יהודים? ידעתי שלמרות הסדרנים והסדר בתור שעשיתי, היהודים נדחקו. לכן, אני מוכן להקדיש שעה אחת בבוקר שיבואו אלי לביתי לבדיקות, ובזה יזכו לטיפול כמו המוסלמים.

הודיתי לו על הצעתו הנדיבה וירדתי מצנעא לרובע היהודי ובישרתי הבשורה לקהל. וכך היה: היהודים התקבלו בביתו והמוסלמים בבית־החולים.

סידור זה לא נמשך זמן רב. כשראו המוסלמים שיהודים מתקבלים בביתו, באו אף הם בכוח לדרוש ממנו לקבלם בביתו. הם הפריעו את עבודתו, והוא נאלץ להפסיק הטיפול בביתו.

הרופא זימן אותי שוב להתיעצות, ולאחר שקלא וטריא בינינו הציע הקמת מרפאה ובית־חולים ברובע היהודי. באתי לראשי הציבור עם הצעה זאת ונבחר ועד שיטפל בנושא הזה בכללו.

שכרנו בית מתאים. נועצנו ברופא ביחס לבית, והוא נתן הסכמתו וקבע יומים בשבוע, משעה חמש עד שמונה בערב, לקבל בבית זה אנשים שזקוקים לבדיקות וכדומה.

משפחת חבשוש

מאחר והצליח הרעיון של קבלת חולים וסדר ושקט ונקיון שרר במקום, הציע להרחיב את הפעולה, ולנתח אנשים בבית זה וגם שאר טיפולים לתת להם במקום, כדי למנוע חיכוכים בין יהודים לערבים. פתיחת חדר ניתוחים חייבה אותנו במאמץ כביר כי היה צריך ליצור יש מאין. אנו דאגנו למיטות, למזרנים ושמיכות וכו׳. ולעוזרות לחולים לאחר הניתוח. והרופא היה מבקרם בלילות ודואג לשלומם.

מאחר שהבית מילא את תפקידו כראוי, לשביעת רצונו של הרופא חידשנו חידוש נוסף. הועד החליט לקבל שכר בדיקות סמלי, סכום של רבע ריאל לכל המבקש להיבדק, בכדי לכסות ההוצאות. דבר זה עורר זעמו ואמר, תקבלו רק מבעלי היכולת סכום נכבד להחזקה, היתר, יקבלו טיפול חינם. וכך היה!

ראוי לציין, שמסירותו ורעיונו הציל נפשות רבות ממוות, והסיר חיכוכים והשפלת היהודים בידי המוסלמים. על זה ראוי הרופא להערכה ולברכות מרובות יהי ה׳ עמו באשר הוא!

רצח יהודיה לריפוי מצורע

אלמנה יהודיה זקנה ובודדה ממשפחת בית צאלח, גרה ברובע היהודי בבית לבדה.

באחד הימים נכנסו השכנים לבקרה ומצאוה הרוגה ובמצב מוזר: הכבד והלב והדם נלקחו ממנה ויתר הגוף הונח במקום.

בפרק זמן זה התגורר בצנעא תורכי בשם מוסטפא פאשה, שהיה חולה במחלת הצרעת בסמוך לרובע היהודי, ונפל חשד שהרצח נעשה על־ידי משרתיו, למטרת רפואה. דבר זה ידוע אצל הערבים, כי ריפוי מצורע ניתן להיעשות ע״י מריחה בדם יהודים ולאכול כבד ולב של יהודי.

המעשה הזה הזעיק את עסקני הקהילה ויחד עם המשטרה ניסו למצוא מי הם שביצעו את הרצח. פחד גדול נפל על התושבים היהודים, ובייחוד הילדים היהודיים. אלה ואלה התהלכו בחרדה מתמדת.

כעבור שבוע ימים מהמקרה, מת אותו האיש שחשדו בו כי הוא אשר שלח להרוג את האשה היהודיה.

בסמוך לזה, קרה מקרה שהיהודים ראו בו מעשה משמים, וזהו המקרה.

בבית־החולים אשר בצנעא בנו אגף מיוחד ומבודד לחולי הצרעת וריכזום שם לכל ימי חייהם, בהיות ולא ידעו לטפל במחלתם. עד שהמוות גאל אותם מייסורי מחלה זו.

באחד הערבים נפל הגג על החולים, כיסם והרגם. רק בשעות הבוקר נודע דבר האסון. משפינו את הגג, מצאו שכולם מתו, ובית־חולים זה הפך בית קברם.

נסיעתי בשליחות אבי והמצורע

מעשה שהיה אתי. בעודני נער בן חמש־עשרה, שלחני אבי רכוב על פרדה אל אחד הכפרים הסמוכים לצנעא, למסור לשייך הכפר חבילה.

כשהגעתי לכפר, חיכיתי עד שיבוא השייך, שלא היה בביתו, כדי למסור לו החבילה ולשוב לביתי.

בינתיים אשת השייך ובניו, לא נתנו לי לשוב עד שאוכל ואשתה. הייתי רעב וצמא, הסכמתי לאכול. ישבתי מתחת לעץ לאכול ולשתות. בעודני אוכל ונח, יצא מהבית גבר מדדה עצמו על מקלו. מראהו זיעזע אותי: עיניו טרופות, אפו מתפורר, שפתיו שסועות, ידיו ורגליו ואצבעותיו עטופות בתחבושות, וכולו עטוף בחתיכת בד לבן. התקרב אלי ובירך אותי בשלום בקול חנוק בראותי אותו חשבתי כי נפתחה האדמה מתחת רגלי, נאלמתי מפחד, ולא יכולתי להחזיר לו שלום. הוא הרגיש בפחדי ובמבוכתי וחזר על עקביו. אותה שעה תקפה אותי בחילה והקאתי. עליתי בקפיצה על הפרד וזירזתיו לדהור מהר כדי לחזור הביתה.

לילות רבים נדדה שינה מעיני והייתי רואה אותו לנגד עיני. בבשר לא יכולתי לנגוע, נדמה היה לי כי הבשר מגועל במחלה איומה זו. לסיום, לא הייתי מאחל לשום ילד או מבוגר לראות מחזה־אימים זה. השם יצילנו מכל מחלות.

מחלת הטיפוס וריפויה

בגיל שלוש־עשרה בערך חליתי במחלת טיפוס הבטן. גרנו אני ואחי יחיאל ואחותי יהודית באותו חדר, והם כנראה נדבקו ממני לאחר שחליתי. אך מחלתם היתה יותר קלה מאשר מחלתי. אמי, וסבתי לולה אֵם אמי טיפלו בנו, גם סבי סלימאן דאג לנו והיה מבקר אותנו יום־יום, ומזמין את הרב יחיא אביד לטפל בנו. הוא היה רופא טבעי ברובע היהודי. היו לו תרופות שונות שהיה מספקן לחולים. מרי יחיא אביד היו נותן לכולנו לשתות משרת צימוקים, סגולה נגד מחלה זו. זו היתה התרופה היחידה כי לא היו רופאים ולא תרופות אחרות.

במשך שלושת הימים הראשונים סבלתי מחום גבוה. לא שתיתי טיפת מים, כי סברתי שזה אסור. שתיתי רק קהוה של קליפות קפה; "קשר", אך ככל ששתיתי לא עזר לי, רציתי לשתות מים קרים. ביום הרביעי למחלתי, בשעת חצות הלילה, הערתי את אמי וביקשתי מים לשתות ואפילו שיזיק לי. אמי נתנה לי כוס וכד וממנו מזגה לי כוס ושתיתי בהנאה רבה. אמי שמה את הכד מאחורי החלון ואני התגנבתי כל הלילה ושתיתי, עד שכלו המים מן הכד.

למחרת בבוקר קמתי ורגלי נפוחות, נבהלתי וכיסיתי מעיני אמי ז"ל. אני שמעתי מפי גדולים: "מי שמתנפחות רגליו סימן שימות". אני שמרתי בסוד ששתיתי הרבה מים.

משפחת חבשוש

כשבא סבי לבקרני הראיתי לו הרגליים ובכיתי, אמר לי, אל דאגה, שתית הרבה מים ובשל כך התנפחו רגליך. סבי עזב את החדר. ואלי נכנסו מרי יוסף בן חיים עראקי המומחה לכוויות, יוסף אלשחב ויחיא ירימי, ידידי המשפחה, כנראה באו לעזור לעראקי לעשות לי מכוות אש. כשהתכוננו לעשות לי מכוות אש צעקתי צעקה גדולה סבי סלימאן שמע ובא והוציא אותם מחדרי. הוא עצמו היה נגד ריפויים אלה למרות שהיו הרבה סיפורים שמכוות האש עוזרות.

באחד הימים קדחתי קשה מאוד ובמקום שיהיה שקט בחדרי, באו נשים אחר הצהריים לבקרני ולא חשו מהידבקות וכדומה וישבו לסרוג ולפטפט ולדבר בקול רם עד שמרוב החום ודיבוריהן היטשטשה הכרתי. במצב זה, דרשתי מאמי שתביא לי את כל מפתחות המחסנים של הסחורות, כי בדמיוני הסוחרים מוציאים סחורה בלי רישום בפנקסים, ופרצתי בבכי בקול רם. לא נרגעתי עד שהביאו לי את כל מפתחות המחסנים ושמו אותם מתחת לכר שלראשי.

סבתי לולוה, אֵם אמי, הבינה את מצבי וביקשה מהנשים לעבור לחדר אחר. כך הצילה אותי מהרעש שהוסיף למחלתי, ומחום ששרר בחדר, נוסף לחום שקדחתי בו.

ביום השביעי למחלתי, בחצות הלילה, ראיתי אדם זקן יושב ממולי, זקנו ארוך ולבן, יורד עד טבורו, לבוש יפה ומחייך חיוך מצודד. ניסיתי להתרומם כדי להגיע אליו, ולא יכולתי, חשבתי, אולי אני חולם. לא חלום, בדעה צלולה ראיתיו והסתכלתי עליו ולא פחדתי. הערתי את אמי ז"ל ואמרתי לה, ראי זקן זה שמולי, תשאלי אותו מה הוא רוצה ממני. אמי אמרה לי אסור לשאול שאלות, ויותר טוב לעצום העיניים. עצמתי ופקחתי את עיני והנה איננו. בבוקר אמרה לי, אליהו זכור לטוב הביא לך רפואה.

באותו יום, יום השבת היה. שטפה אותי זיעה עד שהרטבתי את בגדי והמזרן שמתחתי וכל המצעות. אחרי כל זה בא אלינו ר' יחיא גיאת, רופא טבעי, ושאל אותי מה אני מבקש לאכול. אמרתי לו, אני רוצה צנון, למרות שהיה שבת שלח את בנו לפרדס שלנו ומשם הביא לי צנון טרי, עלים ופרי. היססתי לאכול אותו. אמר לי מרי יחיא גיאת שבשביל חולה שונה הדין בשבת. ואז אכלתי הצנון בתאבון רב. ביקשתי עוד אוכל ונתנו לי רקיקי מצה טבולים בחלבה.

ביום הראשון יצאתי לרחוב וחזרתי עייף מאוד. בצהריים אכלתי לחם וחתיכת בשר. הייתי צריך לאכול דברים קלים במקום הכבדים. אוכל כבד זה גרם לי כאבים בבטן בצד שמאל. כל הנסיונות לעזור לי על ידי חימום הבטן וכדומה לא הועילו. ומרוב כאבים התעלפתי. אז קראה אמי למרי יחיא גיאת וזה עיסה את מקום הכאב, עד אשר התאוששתי. אחר נתן לי תרופה בדוקה לדבריו. תרופה זו בצורת נוזל שתיתי, וכן אכלתי עשבים שנתן לי, להשקטת כאבים.

מיום ליום התאוששתי ממחלת הטיפוס, ומכאבי הבטן, עד שהבראתי לגמרי. "ברוך רופא חולים"!

פרק עשרים

האמאם יחיא ותקופת שלטונו

הדוד נסים ב״ר סלימאן חבשוש
ור׳ סאלם בן סאלם שיראן ז״ל

האימאם יחיא ותקופת שלטונו

האימאם יחיא, ששלט בתימן משנת 1905. ובשנה זו, כבש את צנעא לאחר המצור הידוע עד יום הירצחו בשנת 1948. ייחשב כשליט בעל הצלחה גדולה. בימיו שרר בתימן משטר מתוקן, שמדינות בעלות נסיון רב יכולות ללמוד מגישתו, מחכמתו ומניהולו את עניני המדינה.

דבר ראשון, לזכותו ירשם גירושם של התורכים מתימן. מלחמתו בהם היתה מלחמה עקבית, ממושכת, בעלת נשימה ארוכה ומתוחכמת, ובעיקר ללא קשר ותמיכה מבחוץ. המאבק שניהל בכובש התורכי היו בו מעלות ומורדות, אך ההמשכיות היתה עיקרה ההצלחה. כל זמן שנכשל, ניסה שוב ושוב.

השפעתו על ערביי תימן, בעיקר הזיידים, היתה עצומה. נאומיו חוצבי הלהבות נגד התורכים היו בבחינת הצתת אש יוקדת בקרבם של מוסלמי תימן. למרות שהתורכים־מוסלמים, הצליח להחדיר בערביי תימן המוסלמים תודעה כי התורכים הם כופרים ומושחתים, מקומם לא יכירם באיסלאם. בחינת: מכירים ומורדים! מידה שאין גרוע ממנה, דהיינו כפירה בהכרה! ויש לבערם ולשלחם מתימן. את פגיעות הטבע שפקדו את תימן תלה אותן בהתנהגות התורכים. וראה בזה עונש משמים.

כל זה לא מנע ממנו לנהל אִתם משא־ומתן בכל הזדמנות, שיעזבו בשלום את תימן. בגלל מלחמות התורכים בתימן. ובעיקר בגללו. נחשבה תימן לבית קברות לחיילים התורכים.

את ניהול המלחמה בתורכים, קבע מעיר הולדתו והולדת בני משפחתו, משפחת חמיד אלדין. מעיר אלקפלה, צפונית־דרומית לצנעא. בעיר זו, מרוכזים רובם של אלה הטוענים כי להם השלטון בתימן שנועד מימי מחמד, ולהם הזכות הבלעדית להיות כוהני דת האיסלאם. באלקפלה מרוכזים מוסדות חינוך איסלאמי גבוה, ובהם מלמדים את הקוראן ותורת האיסלאם תקופה ארוכה בחיי האדם. בחינת, להבדיל, ישיבות גבוהות. מבתי־מדרש אלה, יוצאים שופטים, דיינים, מושלי מחוזות:

למזלו, מאבקו נגד התורכים חל בתקופה שהתורכים חשבו להתקפל מארצות שכבשו אותן. המלחמה בתימן היתה נתונה במחלוקת בממשל התורכי בשל האבדות בנפש וברכוש שנגרמו להם.

את המאבק והמלחמה החל בשנת 1904 בהטילו מצור על צנעא. וניתוק חיל הכיבוש והממשל התורכי מממשלתו המרכזית שבתורכיה. כן ניתק את הקשרים של התורכים שבצנעא ומחוצה לה וגרם למותם של פקידי הממשל ושל חיל־המצב בצנעא. כתוצאה מרעב וחוסר כל ומחלות. למען האמת יש לומר, כי מוטלים על

צווארו מיתתם של שלושה רבעים מתושבי צנעא יהודים ומוסלמים, שנספו במצור והם אשר שילמו בדמם וברכושם, את מחיר נצחון האימאם יחיא נגד התורכים.

בשנת 1905 נכנס האימאם לצנעא כמנצח, ונקבעה עובדת היותו גורם מרכזי, בין תושבי תימן והכובשים התורכים.

כשנוכח חיל־המצב התורכי בעת המצור, בצנעא, שאין באפשרותו להחזיק מעמד ולהילחם נגד האימאם ותומכיו, פתח במשא־ומתן עם האימאם למסירת השלטון לידיו.

המשא־ומתן נערך בלי ספק בהסכמת הממשל התורכי בקושטא. הממשל אמנם נתן הסכמתו כהוראת שעה, אך בד בבד הכין מתקפה עצומה על תימן ועל האימאם יחיא.

הממשל התורכי בקושטא שלח בראש הצבא מפקד זקן בעל נסיון עשיר, אחמד פיזי פשה, שהיה מצויד בהוראות לפעול בדרך המאבק והמלחמה והמשא־ומתן, מפקד זה נהג בחָכמה רבה. במקום שידע שכוח לא יעזור, הוא חילק כספים לשחד ראשי שבטים תומכי האימאם וניטרלם. ביחוד שיחד את השבטים הזיידים, יצר לחץ על צנעא. וכבָשה מחדש. האימאם, ששקל את כוחותיו לעומת הכוח התורכי ויכולתו הסתלק בלילה מצנעא. וכך מנע אסון נוסף מצנעא ומתושביה.

כאמור בעת ההיא כבר בחנו בממשל התורכי המרכזי את האפשרות לעזוב את צנעא בכבוד. ואכן, פתחו במשא־ומתן ממושך ומייגע למסור לידי האימאם את השלטון בצורה מסודרת.

האימאם מצָדו כשנוכח שלמלחמות אין גבול ואין קץ, הסכים לשאת ולתת עם הכופרים מאתמול, ונקבע מועד לעזיבתם את תימן.

למעשה משנת 1905 הוא היה המושל בצנעא אף שבתחלה לא נוכח ברציפות בה. לאחר שחיל־המצב התורכי שבצנעא הסכים לוותר לאימאם בשל המצור החמור שהיו בו ובהסכמת שלטונות התורכים. נראה שהתורכים נקטו ויתור זמני באותה ראשית שלטונו. אמנם התורכים בראשות מפקד זקן בעל נסיון, אחמד פיזי, שבו וכבשו את צנעא, חודידה ומנאכה ועוד מספר מרכזים, ושבו לשלוט בצנעא לאחר שגירשו את האימאם ממנה. מצב זה, לא גרם לו שם רע בקהל תומכיו המוסלמים של תימן. כי לא היה בקרב בעלי המסורת והשררה מי שיכול היה להתמודד עם בעיותיה של תימן. הוא מצָדו, ניחן בחָכמה מרובה והצליח תמיד להפוך כשלונות לנצחונות.

מאז כניסתו לצנעא של אחמד פיזי, התחילו התורכים במשא־ומתן ממושך עם האימאם יחיא למסור לידו השלטון בשלום. המשא ומתן התארך זמן רב. בינתיים המשיך האימאם להטריד את התורכים, לארוב להם בדרכים ולהתנפל עליהם, בעיקר בצפון תימן.

החיילים התורכים נמצאו בסכנה מתמדת, חייהם תלויים להם מנגד, בכל מקום אשר פנו, ארבה להם סכנה חמורה מתומכיו של האימאם, אשר התיר דמם של התורכים כופרי האיסלאם.

כשקיבל האימאם את השלטון, הוא קיבל למעשה אותם שטחים ומקומות בהם שלטו התורכים. יתר המקומות, בעיקר השבטים החזקים, פנו עורף לאימאם ודרשו מתן כספים לתמיכה בהם, כבימי התורכים.

כך היה המצב למעשה: משיצאו התורכים, התעוררה מחלוקת על ירושתם. משעה זו ואילך אין למי להַפנות זעם העם ומרירותו על המצב החמור שתימן היתה נתונה בו. בייחוד מצבה הכלכלי. ולכן המאבק התנהל בין ראשי השבטים החזקים לבין האימאם.לנגד עיני האימאם עמד הצורך באיחוד תימן וחיזוקה תחת רשות שלטונית אחת, וכאן התגלה האימאם כבעל ראיה למרחוק. הבעיה העיקרית שניצבה לפניו היתה, איחוד המדינה והעם, חסל הסדר, שפל שבט קבע לו לבדו את סדריו, תחת זאת יש מושל ונמשל, יש מי שמנהל את הענינים מלמעלה, ולו, יהיו כפופים כל בעלי החזקות למיניהם. בימי התורכים, יצרו אנרכיה ופילוג בעם ובין השבטים, משום שמטרתם בחינת הפרד ומשול. האימאם ביקש לעקור תופעה חמורה זו מן השורש, ובמהרה.

בשֶל חֻפזונו ועיקשותו. ואי יכולתו לשלם לראשי השבטים השלמונים שהיו התורכים משלמים, נשתררה מרירות בקרב השבטים החזקים, והם התאחדו וקידשו מלחמה על האימאם להורידו משלטון.

בכנס של ראשי השבטים שקיימו כדי לצאת למלחמה ולמאבק נגד האימאם יחיא, שקל האימאם לפזר את הכנס בכח וללחום נגד תופעה זו של מרד, ונטילת השלטון ממנו.

האימאם אמנם התכונן לצאת למלחמה נגד המורדים, אך בחן את כוחותיו , לעומת כוחות השבטים. ונוכח שהמצב לא לטובתו. כשנודע לו באחד הימים כי ראשי השבטים, יריביו מתכנסים כדי לצאת נגדו למלחמה, יצא בלילה רכוב על סוסו אל אוהל ההתכנסות. ובעוד הם דנים על המאבק נגדו הופיע במפתיע באוהל בו התכנסו: דבר זה הפתיע את המתכנסים והיו נתונים ממש בהלם מהצעד שלא העלו בדעתם כלל שיעשה אותו ובאו אתו לידי הסכם.

תקופת האימאם ודרך שלטונו

ארבעים שנות שלטונו של האימאם (מאז ההסכם עם התורכים) יצרו רגיעה במצבה הכלכלי והבטחוני ֶשל תימן. חדלו כל יום שני וחמישי לקום אימאמים חדשים. שבעקבותיהם אך הרס וחורבן, בשל המלחמות שהיו ביניהם על השלטון.

העם, קצה נפשו ממצב זה. וחיכה למשטר, שיביא בטחון וסדר בתימן לגלילותיה השונים. ושיקום אימאם מוסכם על העם!

כשמרד האימאם יחיא בחודש כסליו התרס"ה (1905) היה המצב לאשורו, משטר של שבטים, וכל שבט הישר בעיניו עשה. יש והיו ראשי שבטים אכזריים ויש נוחים, אך כולם משלו בכיפה ואין מי שיאמר להם מה תעשה ומה תפעל, חלק משבטים אלה היו חזקים וחלק היו דלים ואביונים. התבלטו בין השייכים שייכי השבטים: חאשד, נהם, ארחב, כולאן, המדאן, וכדומה, שהם זיידים ונמנים עם האימאם שהוא זיידי.

האימאם יחיא, שניחן בתבונה רבה ובכוח עריצות רב, ניהל ענייניו בשני המישורים גם יחד. ותמיד קבע עמדתו, בהתאם למצב שנוצר.

כשמרד בתורכים, נהג באכזריות אימים, על ראשו ועל צווארו ועל ראשם של מפקדיו. ישא זאת עד דור אחרון את המצור על צנעא הבירה בשנת תרס"ה (1905). במצור זה ניספו שלושת רבעי האוכלוסיה של תושבי צנעא המעטירה, אנשים נשים וטף, הרס רב ברכוש נגרם בצנעא תוך שלושת חודשי המצור, עד שנדמה, שצנעא, מרכזה של תימן, לא תוכל עוד לקום, מוות והרס רב במיוחד נגרמו ליהודים ולרובע היהודי, הושמד חיל־המצב התורכי, ברובו מרעב, במצור זה. רק משנכנעו שארית הפליטה של חיל־המצב התורכי. שראתה שאין לה תקומה, הוסר המצור בערב פסח תרס"ה מעל צנעא. ויכלו להחיות נפשם אלה שנשארו בחיים, כי אספקה זרמה לעיר מהעיירות והכפרים הסמוכות לצנעא בו ביום להסרת המצור. הצלחתו לשלוח את חיל־המצב ולהיכנס לצנעא כמנצח, וכמי שהביא פדות לשארית הפליטה, הרימו את קרנו. בעיני הציבור, ואפילו בעיני הסובלים העיקריים של מהפכה זו, תושבי צנעא.

בשנת 1906 נחתם ההסכם לשלוח חזרה שארית חיל־המצב התורכי שנמצא בצנעא, ובתימן בכלל, חזרה לחודידה, עיר נמל בים האדום. היתה זו מחוה גדולה בעיני הממשל התורכי ותושבי תימן. האימאם גילה אחריות ועקרונות אנושיים במצב זה. ידוע הסיפור, שלאחר ששלח שארית פליטה של התורכים לחודידה התנפלו עליהם ערביי תימן, שעברו דרכם, רצחו חלק מהם ושדדו אותם, האימאם לא בושש לבוא לעזרת החיל התורכי, יצא מצנעא וחיל רב אתו, ונקם במתנפלים, העניש אותם ויסר אותם בדברים הוא ראה בפגיעה בחיל־המצב של התורכים כפגיעה באימאם עצמו, דבר זה אך הגדיל את חשיבותו בעיני העם בתימן ובעיני התורכים בתורכיה, אשר סברו שיש עם מי לדבר. ואחר כיבוש צנעא מחדש בידי התורכים על־ידי אחמד פיזי וגירוש האימאם מצנעא. הכירו בו כאיש אשר יש לדבר אתו אם וכאשר יוחלף הממשל.

ואכן, בשנת 1911 נוצרו התנאים לעזוב את תימן. בעיקר בשל החלטת התורכים להתקפל מהרבה מקומות בעולם. ונחתם הסכם בין האימאם כנציגם של תושבי תימן לבין ממשלת תורכיה.

תקופת צינון זו ויחסים שקטים הביאו את האימאם להתכונן לקבלת המשטר

מידי התורכים, ולהוצאת חיל־המצב מתימן בשלום. לפי ההסכם, השיפוט בתימן יהיה בידי שופטים שהאימאם המלין עליהם, והממשל יתנהל על־ידי התורכים. למעשה, הצטמצם הממשל של התורכים בצנעא ובדרך מצנעא לחודידה ובעוד מקומות מרכזיים מעטים, ביתר גלילות תימן, השפעת שלטון השייכים המקומיים והאימאם היא שהיתה קיימת.

שנת 1911 היתה שנת מפנה. וראשית שלטונו של האימאם, הודות למשלחת תורכית אשר יצאה לתימן. עיין ענ״ ס״ט סערת תימן.

אם לסכם את תקופת שלטון התורכים, היתה זו תקופה שיצרה אנרכיה ופילוג בעם בתימן. כאמור, כל ראש שבט הישר בעיניו עשה. יתכן גם שמעולם לא היה קיים משטר אחיד בתימן. כשהתחילו התורכים לצאת מצנעא, מלא האימאם כל משרה שהתפנתה בפקידים משלו, כך שלא נוצר חלל ריק.

משקיבל האימאם יחיא לידיו השלטון בצנעא בשנת 1919, ראה לפניו תפקיד ראשוני להוכיח שיש בעל־בית בצנעא גופא. תחילה השתדל לטהר את העיר מן הַהפקרות ושחיתות שפשׂו בין הפקידות בה בהשפעת התורכים. השאיר מספר פקידים ממוצא תורכי שהיו חשובים לו, כדי לקיים קשר עם העולם החיצוני. וכן פקידים תורכים בעלי נסיון בניהול ענייני מדינה ועיר. הכלל, בקבלו את השלטון מידי התורכים, תר אחר הפקידים שיביאו לו תועלת, והשאירם על כנם.

משפטים זעניים סבוכים לקח לידיו, ובו ביום החליט מה שהחליט והתקדם. כל מקרה של הפרת סדר בכל צורה שהיא, טיפל בו ביד חזקה ובזרוע נטויה. הסיפור של צאלח צארום, יהודי אופה ששיווק תוצרתו בצנעא המוסלמית ואחד החיילים שדד ממנו כיכרות לחם, היהודי פנה לאימאם. וזה טיפל בענין בעצמו העניש את השודד ופיצה את היהודי. מעשהו זה עורר תדהמה בקרב הציבור המוסלמי, בייחוד בקרב המופקרים למיניהם. הדבר אירע תוך שלושה ימים לשלטונו. כל מי שגילה פעילות פלילית כל־שהיא ונתפס, נענש בחומרת הדין, ומיד, כך שכל תושבי צנעא, יהודים וערבים, הרגישו את השוני לעומת ההפקרות שהיתה קיימת בזמן שלוט התורכים בארצם.

לגבי דידו, לא היה הבדל בין יהודי למוסלמי ביחס למעשים פליליים. הוא טען תמיד: עושי מעשים פליליים נגד יהודים יעשו גם נגד מוסלמים ונגד השלטון. ועל כן, נקט עונשים חמורים ופירסמם ברבים.

הוא ישב יום־יום בחצר ביתו לשפוט את העם וכל מי שפנה לעזרתו, עזרת החוק, נענה מיד, אם היה הצדק עמו.

לאחר שיִשֵּׁב את הבעיות — תוך זמן קצר יחסית — בצנעא ובסביבתה והקים מנגנון למשפט העם, ומנגנון לגביית המסים ומשטרה מסייעת, נהג כל יום ששי לנאום במסגדים דברי מוסר: אמונה בשם, ובאיחוד העם ובבנינו לאחר גירוש התורכים והמלחמות.

הוא התפנה להקים צבא אחיד של המדינה, שבראשה הוא עומד. ואכן, הניח האימאם יסודות להקמת צבא מאותם האנשים והמפקדים שעמלו אִתו במשך תקופות המרד נגד התורכים, ודבר ראשון: הוא נעזר במפקדים תורכים.

לאחר הקמת הצבא דרשו מפקדיו, ובצדק, להלביש את הצבא לפחות בגד אחיד כמקובל בכל הצבאות. לאימאם בראשית דרכו לא היה עדיין כסף, מצבו היה קשה אך ידע כי בלי צבא, דהיינו כוח ביצוע, לא תצלח מלאכתו בידו. ולא רק סתם, צריך להיות צבא בביגוד אחיד שירשים את העם, לכן ביקש מסוחרי צנעא המוסלמים שימכרו לו בד לצורכי החיל שתיכנן הקמתו אולם הם השתמטו. כל נסיונו להוכיחם החשיבות שבענין — למען המולדת והעם — לא עזרו לו. הוא פנה לסוחרים היהודים ושאל למי יש בד מסוג מסוים, וגם הם טענו שאין להם למרות שהיה להם, הבד המבוקש. כל הסוחרים , יהודים ומוסלמים, חששו שמא, לא יוכל לשלם להם התמורה בבוא עת התשלום, היחידי שהביע רצונו למכר בד לאימאם יחיא היה סבי סלימאן, וסיפק כל מבוקשו של האימאם, ולא שאל על זמני פרעון הכסף תמורת הבד, הוא אמר לאימאם יחיא, עתה תקים צבא כי לא ייכון כסאך בלעדי צבא מתורגל נכון לקיים הממשל בעת פקודה, ומלובש נאה, את מעשה סבי העריך האימאם מאוד והסוחרים ליגלגו עליו ואמרו כי: "הניח את כספו על קרן הצבי"! בהמשך נוכחו כי צדק סבי: הוא קיבל כספו מהאימאם מוקדם ממה שחשב.

זה היה מעשה מחושב רב ערך. לראשונה בתולדות תימן קם צבא אחיד המורכב מכל גלילות תימן ושבטיה, ויש צורך לזקוף מעשה זה לזכותו של האימאם יחיא. המפקד שעמד בראש הצבא: גמאל מעיראק, הוא שתיכנן רצח האימאם. תימן שילמה לו, או יותר נכון גמאל העיראקי שילם לו "גמול" למעשהו הטוב בייסוד בית־ספר לצבא תימן. למרות הכל: זכות ראשונים היא זכותו של האימאם יחיא. וחובת תומכיו ומתנגדיו להכיר בזכות זו.

האימאם יחיא, אחר שהתבסס בצנעא, תר בעינו אחרי משטר תקין בחלקי תימן השונים ובין השבטים, לכל המקומות הנוחים שלח מושלי מחוזות נוחים. שבידם לגבות מסים ולשפוט את העם. למושלים, שלח אנשים שיכול היה לסמוך עליהם וצִיידם במספר שוטרים כדי שיסייעו בידו בביצוע החוק. כמו כן, שלח שופטים, אנשים שכמובן סמך על נאמנותם.

שבטים חזקים ניסו לפרוק עוּלו מעליהם, בטענה שבזמן התורכים היו מקבלים מהמושל המקומי התורכי קצבה כספית הגונה, והם טיפלו בענינים בסביבתם ובשבטם. כמו כן היו פטורים מכל מסים.

האימאם לא נח ולא שקט וטיפל בענין זה בתבונה ובחכמה, בערמה ובהונאה, בתשלומי שוחד וביד חזקה, וברצח מנהיגים משל שבטים אלה שזיעזע את תימן ויָראו מפניו.

לאימאם היתה מטרה עליונה מקודשת: ליצוֹר אחדות בשבטים ובעם, שיסורו

למשמעתו. תחת שברי משטרים שפל אחד חותר תחת אחדות העם ואחדות המטרה.

ואכן, בימיו נוצרה תימן מאוחדת. שבטים שהתמרדו בו, כגון שבט "אלזראניק" מושבם מזרחית לתימן ליד חופי הים האדום. שבט זה שבט אמין היה והעז למרוד באימאם בתמיכת האיטלקים. נערכה מלחמה בשנת 1927 בין שבט זה לאימאם ונפלו קרבנות רבים ועצומים. לבסוף מוגרו בידי צבא האימאם והוכנעו. לאחר שחלק מהם ברח לאריתריאה שבאתיופיה, ולמקומות אחרים בחופי הים האדום.

לסיכום, לא ידוע אם תימן היתה מאוחדת אי־פעם, תחת שלטון אחיד כבימי האימאם יחיא!

האימאם ניסה אפילו ללחום באנגלים, בראשי שבטי המושבות שליד עדן במטרה לאיחוד מקיף. האנגלים הגיבו בחריפות ובהפצצת תימן. הדבר אירע בשנת 1924 כשראה האימאם שאין ביכולתו לשנות את עמדת הבריטים אלא בכוח, וכוח אין לו כדי להיאבק עם מעצמה אדירה כבריטניה נסוג מכוונתו ללחום. כאמור, תבונתו גברה על רצונו, ולעם בתימן הבטיח במאמר שפתיים: "תבוא עת ואשלוט על עדן". נבואתו נתקיימה בחלקה, הבריטים יצאו את עדן לאחר 44 שנים ומות האימאם, אך המשטר נתון כיום בידי המוסלמים הקומוניסטים ואבותיהם הסינים והרוסים.

תימן של האימאם יחיא, נתקבלה לאו"ם כמדינה בין המתוקנות והיא חברה מלֵאה בו לכל דבר, בימי האימאם נפתחו מספר נציגויות ונוצרו קשרים עם מדינות שונות. על־ידי משלחות שהגיעו מפעם כפעם. כן התקיימה נציגות ליד האו"ם בניו יורק. יש לציין שהוא נהג לפי הכלל: "תימן, לאנשי תימן!" ולא הניח לגורמים אחרים חדור לתימן, וליצור חידושים. כדי למנוע תסיסה נגדו, דהיינו נגד המשטר.

ואלה זכיותיו ההיסטוריות של האימאם: א. הקמת מערכת שיפוטית ומשטרתית בצנעא ובכל גלילות תימן ב. הקמת צבא אחיד של המדינה, צבא תימן ג. אבטחת הבטחון במדינה ובדרכיה. ד. איחוד בעם. ארבעת הדברים האלה שהן מושכלות ראשוניים בקיומו של עם ומדינה, בוצעו על־פי האימאם יחיא בצורה מושלמת, טובה ומעולה האל ירחמו.

אחד הדברים שאין להתעלם ממנו ושיש להעלותו על הכתב לעת עתה בצמצום, הוא יחסו של האימאם יחיא ליהודים. יחס זה הוא שגרם ליחס דומה מצד בנו אחמד ששלט אחר רצח אביו. אחמד הניח ליהודי תימן לצאת את תימן לאן שירצו, קרי ארץ ישראל. עשה זאת בניגוד לדעת הליגה הערבית והפלסטינאים וחרף התנגדותן של כל הארצות הערביות.

כאמור לעיל, יחס האימאם יחיא ליהודים היה יחס הוגן, בעיני היהודים נחשב האימאם: "חסיד אומות העולם", בתנאי המשטרים האיסלאמיים בתימן זה דורות רבים. תקופת שלטונו של האימאם יחיא היתה תקופה של רגיעה ובטחון רב בחיי היהודים: בחיים הגשמיים בכלל ובחיי הדת והרוח בפרט.

משפחת חבשוש

האימאם ופועלו להקמת צבא אחיד, איחוד שבטי תימן, הקמת משטר חזק מרכזי בכל גלילות תימן שמרכזו בצנעא, הקמת בית־משפט וחבר פקידות גבוהה למנהל.

שנות רעה

"נכנסה שנת התרס"ג (1903) ושערי תבואות עולים ומתיקרים, ובסוף השנה הובילו הסוחרים מחודידה שַקי דוּרה ושקי קמח, חיטים מתבואת ארץ הודו.

נכנסה שנת התרס"ד (1904) נשיאים ורוח וכל המחוזות הגשמים נעצרים, הרעב פרץ בכל הארץ, לולי הדוּרה וקמח החיטים שהיה יוצא מארץ הודו לכל חופי הים בתימן וממנו היו נזונים, כמעט היו מתים כל יושבי ארץ תימן. והיהודים הנוטלים חלק בראש. כבר החלו נפוחי כפז לסובב ברחובות. והארץ פתחה פיה לבלוע ממתי הרעב ובעלי הבתים מתמוטטים. הולכים ושבים כמטורפים.

בחודש ניסן נאסף אלאימאם אלמנצור באללה וימלוך תחתיו בנו יחידו בתואר אמיר אל מואמנין אלמתוכל עלי אללה רב אלעאלמין. יחיא בן חמיד אלדין.

עם עלותו על כסא המלוכה שלח שרי צבאות וחיילים ומכתבי קריאה לכל שבטי ערב יושבי הכפרים והמדינות לאמור: הגיעה שעת הכושר להילחם מלחמת מצוה, להשמיד להרוג ולאבד את התורכים אויבי השם. חושו וחוסו על עצמכם. כי בפשע התורכים היו השמים אשר על ראשנו נחושת, ומטר ארצנו אבק ועפר.

כל הערבים נענו לקריאה, והמרד פשט בכל ארצות הזיידים, ובחודש כסלו התרס"ה (1905) באה מדינת צנעא במצור. והרעב מיום אל יום הולך ונוסף, הלחם אזל וחללי הרעב מושלכים ברחובות, ואשר הצילו עצמם וברחו לעיירות קרובות או רחוקות, אולי ימצאו מחיה לנשותם מתו רובם בפחי־נפש, כי הרעב שורר בכל מושבות תימן", (סערות תימן עמרם קורח דף: (ס"ב וס"ד) בעריכת ש. גרידי)

שחרור תימן מעול התורכים

שוב לענין התורכים ושחרור תימן מעולם. שחרור זה יש לזקוף לזכותו של האימאם, יחיא. בלי המאבק הממושך, וההטרדה הבלתי פוסקת של הממשל התורכי בתימן — ייתכן שאם היו התורכים יושבים על מי מנוחות, היו נשארים בתימן, כי מה הפריע להם!

אמנם תורכיה של אתא־תורך נטתה להתקפל מכל שלטונה בעולם — בתוקף הנסיבות וההיערכות החדשה בעולם — אחרי מלחמת העולם הראשונה ובסמוך לה, בכלל זה גם מתימן.

אך היציאה בעל כורחה, זאת יש לציין. באה הודות לאמאם יחיא. ומשהחליטה

לצאת, בשל הלחץ הכבד שנלחצה לפנות את תימן. נמצא גם האיש והסמכות אשר לקחו עליהם את השלטון וניהלו אותו בצורה יעילה ומסודרת ושמרו על הרֶצֶף בשלטון.

משפחת חמיד אלדין — שהיא משפחת האימאם יחיא — היא שלקחה עליה את משימת גירושם של התורכים. מסופר על אביו של האימאם יחיא:

"בחודש סיון התר"ן (1890) יצא מצנעא בהסתר אחד מאציליה מחמד בן יחיא חמיד אלדין ממשפחת אדוני הארץ המיוחסים. זרע עלי נגיד המאמינים. פרי בטן אשתו פאטמה בת הנביא. ואחרי הגיעו לצעדה הרחוקה מצנעא מהלך שמונה ימים, נתעטר בכתר המלוכה למלאת מקום האימאם שריף אלדין. וכינה עצמו בתואר אמיר אלמואמנין אלמנצור באללה רב אלעאלמין מחמד בין יחיא אלדין, ובחודש אב שלח שרי צבאות וכרוז לכל הערים והמדינות אשר ישכנו בהם הערבים הזיידים לאמור: "עליכם המצוה להילחם מלחמת חובה עם התורכים אשר הפרו חוקי דת האיסלאם — את הרוצח לא יהרגו נפש תחת נפש, ואת יד ימין הגנב לא יחתכו, והליסטים הגוזלים עוברי דרכים אינם מענישים לקצץ ידם הימנית ורגלם השמאלית לטהרם. ומזלזלים באיסורי המנאפים ושותי יין וכו'. ולא עוד שאין כשר למלוכה, אלא איש מיוחס עלוי פאטמי כמוני. אשר על כן הותר דמם ומחויבים אנו לגרשם ולטהר ארצינו מטומאתם".

הכרוז נשמע והמרד החל... וכו' (סערת תימן עמ נ' לר' עמרם קורח בעריכת ש. גרידי)

בשנת תרס"ג (1903) בחודש סיון נאסף אלאימאם אלמנצור באללה וימלוך בנו תחתיו יחיא ן' מחמד חמיד אלדין. עם עלותו לכסא המלוכה שלח שרי צבאות וחיילים, ומכתבי קריאה לכל שבטי ערב, יושבי הכפרים והמדינות לאמור: עתה הגיעה השעה למלחמת מצוה להשמיד ולהרוג ולאבד את התורכים אויבי ה', חושו וחוסו על עצמכם. כי בפשע התורכים ותועבותיהם היו שמים אשר על ראשנו נחושת ומטר ארצנו אבק ועפר.

כל הערבים נענו לקריאה והמרד פשט בכל ארצות הזיידים. ובשנת תרס"ה (1905) באה צנעא במצור וכו'". (סערותתימן ס"ג).

בטחון היהודים ותושבי תימן בכלל בפעולות האימאם

"שלושה ימים אחרי שִבתו על כסא המלוכה בצנעא עבר בדרכו נחתום יהודי, צאלח אלצארום שמו, ועל ראשו סל מלא כיכרות לחם לילך למָכרם במדינה. בעברו ברחוב אלבונה, קפץ אחד החיילים וגזל ממנו כיכר אחד. הלך וצעק בשער האימאם על גזלתו. האימאם נתרגז, קם מכסאו והלך ברגליו מהלך שלוש מאות אמה, אל המלון אשר שם החייל, הוציא ממנו דמי הכיכר, כארבעה מיל, ושילם לנחתום.

ועשה דין באותו חייל ונתנו הוא וחבריו אשר עמו במלון בבית־הסוהר. ולא נתפייס למחול להם אלא לאחר שהביאו פרים בני בקר זבחי כפרה על חטאם.

המעשה הנורא הזה הבהיל הרואים והשומעים ונתעורר אֵמון בלב היהודים על בטחון נפשותם ורכושם, וכי יד האימאם נטויה להצילם מכל לוחץ ונוגש.

האימאם הוציא לפועל את העונש הדתי המפורש למעלה, על הרוצחים והגנבים והליסטים, מבלי להמיר אותו במאסר או עונש כמו שהיה בחוקי התורכים. (הכוונה לקטיעת יד לגנבים. ויד ורגל לליסטים).

את הבטחון השליטו בכל הדרכים והמדברות הקרובים והרחוקים. השיירות הילכו בסחורות וממונן מקצה תימן ועד קצָהֶ. שלמים ובטוחים, אין שטן ולא פגע ומקרה, כי כל עושי רשעה נפל פחד האימאם ויראתו בלב כולם.

כל יושבי תימן הזיידים והשאפעים נכנעו לשלטונו מאהבה ומיראת כבוד. אמנם היהודים, אשר הכירו בטובתו וחמלתו עליהם, תמיד יביעו תהילה ולשונם תהגה ברכה ותפילה בעד שלומו ושלום בניו, יועציו ושריו.

בכל ענין ציבורי, היה הרב הראשי מחלה פני האימאם ודורש הגנתו על הקהילה, ויצא מלפניו שמח על כי פנה לבקשתו והשלים חפציו...״ (סערת תימן ר׳ ע. קורח בעריכת ש. גרידי דף ע״ב).

נשוב לענין צאלח אלצרום, בו אומר מחבר הסיפור ר׳ עמרם קורח ז״ל היסטוריון הדור, כי: ״המעשה הנורא הזה הבהיל הרואים והשומעים, ונתן אמון בלב היהודים על בטחון נפשותם ורכושם וכו׳״.

סיפור זה שקרה ב־1919 שלושה ימים לאחר כניסת האימאם לשלוט על צנעא. בא להראות את דבקותו במשימה, באותה דבקות בה נלחם באמצעים שונים ובדרכים שונות בתורכים כדי לגרשם מתימן.

לא אגזים אם אומר, מקרה גזילת כיכר לחם מנחתום יהודי בא לו כמתנה משמים. כדי להראות את נחת זרועו והכיוון אליו הוא חותר: בטחון לכֹל, כולל היהודי, האימאם בהכרה, כי לא ייתכן שלטון שירשה לנהוג בהפקרות כלפי היהודים, כי הפקרות תחילתה ביהודי וסופה במשטר. בנושא זה היה עקבי כל חייו, לחם נגד טחנות־הרוח של העם המוסלמי שוטריו ושופטיו — שרצו במלחמה ביהודי. היהודי היה השעיר לעזאזל. החמור הקטן שרכבו עליו, ועוד נדרש לבקש סליחה.

במשטר התורכים היה היהודי הפקר, הוא ורכושו, המשטר לא הגן על היהודי. נימוקיו: זו ארץ מוסלמית ואין בידם לפעול נגד מסורת בעם!: רדיפה ביהודי!...

אכן משטרם של התורכים, ככל כובשים אחרים יצר חממה לשנאת ישראל. הותרה הרצועה, ונוצרו שני חוקים, אחד כלפי היהודי בבתי־משפט וכדומה על־ידי

הפקידות והשני ברחוב. נעשו ביהודים מעשי חמס, גזלות, מאסר ועינויים, הטלת קנסות ציבוריים, הטלת תפקידים בתור עונשים וכו׳.

ראוי לציון: ערך גזלת היהודי היה אפסי, אך האימאם בתבונתו ירה יריית תותח שהֵדיו עצומים, למען יראו וייראו, בייחוד אותם מופקרים שחיו במשך שנות שלטון התורכים. ללא חוק ללא סייג.

הדברים היו גם מיוחדים ומכוונים אל אנשי צנעא, שייכים שופטים ופקידים וסתם אנשים אשר שיתפו פעולה עם התורכי לאמור: מהיום והלאה, יש עין פקוחה, ויד נטויה, ורגל דורסת כל מתנכל לאימאם ולשלטונו. אגב, סיפור זה הוא אחד מִני רבים!

השניים התישבו, חקרו ודרשו את התובעים והנתבעים, סיכמו ערך הרכוש, בסחורות, בכסף ובנכסי דלא ניידי. וסיכמו לפסוק הדין על־ידי שניהם בדרך הפשרה.

סיכמו הדיון. כתבו פסק־דין, ושלחו אותו לאימאם, לתובעים ולנתבעים. האחים הגדולים פנו לבית־הדין העליון כדי לפסול את פסק־הדין. שני שופטי בית־הדין העליון אלסייד זייד אלדילמי ואלקאצי חסין אלעמרי, ישבו ודנו ופסלו פסק־הדין בשל סיבה יהודית ולא דנו לגופו של ענין בשל שהרב יחיא יצחק ז״ל חתום עליו. לדבריהם לא היה בהיסטוריה מקרה שיהודי יחתום על פסק־דין. ובית־דין מוסלמי יאשרו.

תשובת האימאם להתערבות בית־הדין העליון לבקשה לחתימה — בלא שדנו לגופו של ענין — היתה נרגזת. בעת שהאימאם ראה בניסוח ובמבנה של פסק־הדין שנעשה על־ידי הרב הראשי ובהשראתו. מסמך בעל חשיבות רבה שיש ללמוד ממנו, ושיש לקיימו, ומיד צוה!

— שִלחו אלי את פסק־הדין ואני אאשרו! ואכן, הוא אישרו. ואחר אישורו אין מערערים.

שלח לאחיכ הגדולים לקיים פסק־הדין ככתבו וכלשונו. והם סירבו. כפה עליהם מאסר בבית־הסוהר הקשה: ״קצר גמצאין״, עברו עשרה ימים מאז שלח אותם לבית־הסוהר, ולא התרפכו, זימן אותם אליו ואמר להם: כל יום של סירוב אגדיל הסכום מעל פסק־הדין.

משנוכחו שאין להם ברירה, שילמו לאחיהם הקטנים כפלי כפליים ממה שיכלו לבוא אִתם לידי הסכם!

האימאם יחיא ויבוא עופרת מגרמניה

באחד הימים יצא האימאם כדרכו בשעות הצהריים לטייל מחוץ לחומת צנעא, ובסמוך לרובע היהודי. מרחוק ראה שיירת גמלים גדולה ההולכת בכיוון לרובע

היהודי שבצנעא. ולא נראה על הגמלים מטען. דבר זה הפליא אותו: קרא לאחד הגמָלים ושאלו פשר הדבר. שיירת גמלים, ואין עליה מעמס כל־שהוא! הגמָל הסביר לאימאם, כי על האוכף של הגמלים יש מעמס שלא נראה, אך הוא כבד מאוד: בלוקים של עופרת. שאלו, ולמי הבלוקים האלה. אמר לו, למשפחת חבשוש, ביקש להבריך אחד הגמלים ולהראות לו סוג הסחורה. ואכן, עופרת מהסוג שמשתמשים בה בתעשיית נשק. וכן לתעשיות שונות. אך הכמות היתה גדולה וזה הפליא אותו. מי הם הקונים, ואולי יש בהם שעוסקים בייצור נשק וכדו׳? עיכב קמעה את השיירה, ונתן הוראות להובילה למחסניו בהם עוסקים בייצור נשק ותיקונו.

האחראי לשיירה שאל לאימאם, איך אסביר את מעשי? אני מוביל הסחורה לחבשוש, ואתה אומר לי לפרקה במחסן שלך, ומי ישלם לי שכר ההובלה? האימאם שילם במקום את שכר ההובלה. והבטיח לגמָל, לדאוג לתשלום עבור הסחורה לחבשוש. נותר לאחראי לשיירה, לבוא ולמסור דו״ח למשפחת חבשוש על הסחורה שקיבל להובילה למחסני חבשוש. ופורקה במחסני הנשק של האימאם.

לאחר שפורקה הסחורה ולאחר שנבדקה איכות הסחורה והתברר כי היא משובחת, שלח האימאם למשפחת חבשוש, וקנה את כל המשלוח לצורכי בית־החרושת של נשק. הוא התמיד להזמין על ידינו, למרות שהיה יכול להזמין מגרמניה ישירות. נעשינו ספקים לחומר לייצור תחמושת קלה.

הסדר עם המכס — ופגישה עם האימאם יחיא

בשנת 1924 קיבלתי בשליחות משפחתי את סניפנו בעדן. עסקתי בקניית סחורות שונות לפי הזמנות מצנעא. ומכירת תוצרת חקלאית שבמרכזה קפה, צימוקים, חמאה וכדומה.

באותה שנה האימאם יחיא העלה את סך המכס מעשרה אחוזים לששה־עשר אחוז. דבר זה הרגיז את כל הסוחרים, יהודים וערבים, ויצר בהם חשש שיקור המס ישתק את המסחר, המשותק בלאו הכי.

סוחרי צנעא, יהודים וערבים שישבו בעדן, קיבלו מברקים משולחיהם על השינויים במכס. ונדרשו לחדול מקניית סחורות ולשוב לצנעא.

משפחתנו למודת הנסיון במצבים כאלה חשבה אחרת, אני עידכנתי את מרכזנו בצנעא במברקים ובמכתבים שזו שעת כושר לקניות כי נוצרה בהלה בשוק, ויש הזדמנויות טובות לקניית סחורה זולה.

ואכן קניתי כמויות גדולות של סחורות. ולמרות שלא היו לי מזומנים מספיקים. קניתי חלק סחורה באשראי, ארזתי והכנתי למשלוח, והתרכזה אצלי כמות גדולה של סחורה למשלוח.

מצב זה הֵציב לפני שני תפקידים. א. לבחון דרך רצויה יותר למשלוח הסחורה,

אם בדרך הים או בדרך היבשה. ובחרתי בדרך מאויה, הגבול עם תימן של האימאם יחיא.

לאחר ששלחתי הסחורה מעדן, והגיעה אל המכס במאויה. נסעתי בעקבות הסחורה למאויה, נפגשתי עם מנהל המכס, שהוא למעשה קבלן למכס מטעם האימאם, ואמרתי לו שאני מוכן לשלם לו מכס משוער על הסחורה, בלי לפתוח ובלי פירוט.

כשהלך אתי לבדוק הסחורה שהגיעה, נפתע מהכמויות של הסחורה, והסכים לעשות הערכה שהיתה רצויה בשבילי, ולדעתו טובה. נתתי לו המחאה לצנעא על תשלום המכס. למעשה התקזזה ההעלאה בהסכם שנעשה אתו.

שיירות הגמלים שהלכו לצנעא עמוסים סחורות של המשפחה הפתיעו אנשים רבים, בייחוד סוחרים. הללו סברו, שסחורות אלה שמובלים הגמלים, תפסיד בהם משפחת חבשוש הפסד גדול ולא יהיה להם מי שיקנה הסחורה, ואפילו במעט. כי שינוי המכס מייקר מאד ערך הסחורה.

עד שהסחורה הגיעה לצנעא התרוקנו בינתיים מחסני הסחורות בצנעא והמלאי התדלדל ואזל. והיתה דרישה גדולה לסחורות.

דבר מציאות סחורות במשפחת חבשוש והסידור הנוח עם מכס מאויה שאיש לא ידע תנאיו ומחירי הקניות בזול, עוררו קנאה וזעם בייחוד מצד הסוחרים הערבים. והם פנו בקובלנה לאימאם שחבשוש הערים על המכס. ובצורה זו הוא מתחרה בנו בשוק המסחר.

בסמוך למקרה ולהגשת הקובלנה הגעתי לצנעא, ולמחרת היום הוזמנתי לאימאם יחיא, הלכתי לפגישה בלב חרד כי הייתי הגורם לעלילת המכס ולקובלנה של הסוחרים לאימאם, וחששתי פן ייגרם נזק למשפחה חס וחלילה.

כשהתייצבתי בפני האימאם, היה נוכח גם אלקאצ'י עבדאלה אלעמרי, יד ימינו ויועצו הראשי. נתבקשתי לשבת, והאימאם פתח ואמר: "אתה בנו של סלימאן חבשוש", אמרתי לו כן, להפתעתי ענה: "השם יצליח דרכיך, ותלך בדרכי אביך". דבריו אלה עודדוני. והמשיך ואמר: "אומרים עליך: שהערמת על המכס הייתכן"? — דבריו היו מהולים בצער "ספר את האמת מה קרה ומה עשית".

סיפרתי לו. שלחתי סחורה דרך תחנת המכס מאויה, קבלן המכס ניהל אתי את המשא־ומתן ושילמתי לו בהמחאה על מרכזנו בצנעא, וזו ההמחאה חתומה על ידו. לא הערמתי ולא הברחתי, ומה שעשיתי, כדת וכדין עשיתי.

יריבנו, במקום להתחרות בנו באמצעים ובדרכים כשרות, מעלילים עלינו עלילות, ובאים אל כבודו כדי לייסרנו.

קיבל האימאם את הקבלה לידו, הסתכל בה ותמה על גודל הסכום שבה ואמר,

אכן נראה שהכל נעשה כחוק. כדי לוודא את הדברים כסדרם זימן את מנהל המכסים וסיפר לו כל הענין והראה לו הקבלה. מנהל המכס אמר לאימאם וללקאצי עבדאלה אלעמרי שהיה נוכח, "כל הכבוד למשפחת חבשוש. אשר ידעו ליהנות במסגרת החוק. אין כאן העלמות ולא הערמות!".

ניצלתי ההזדמנות ואמרתי: אבינו סלימאן לימד אותנו להיאבק במסחר ולהגיע ראשונים, אך ביושר!

לסיכום, באתי לקבל נזיפה. ויצאתי עמוס הערכה וברכות לי ולמשפחתי, ובצדק! ובייחוד לאבי סלימאן ז"ל!

מעשה באנשי חאשד, ואלשייך נאצר מבכות

שבט חאשד, הנמצא מזרחית־צפונית לצנעא, הוא אחד השבטים המאורגנים והחזקים, הודות למי שעמדו בראשו של שבט זה, ובייחוד השיך האחרון שלהם נאצר מבכות. בתקופת התורכים עשו בתוך תימן מה שרצו, והפילו חיתתם על תושבי צנעא ושבטים אחרים.

משלט האימאם בצנעא בשנת 1919 — ו התורכים עזבו את העיר לא רצה — נאצר מבכות לקבל עולו של האימאם והוא מרד באימאם יחיא.

האימאם שלח את בנו אחמד בראש צבא להכניע מרד שבט חזק זה. התנהלה מלחמה עקובה מדם במשך כששה חודשים, עד שהוכנע שבט זה, וראש השבט נאצר מבכות, הרים ידיים.

שיטת כיבושו של אחמד היתה כיבוש הכפרים שמסביב, ואחר כך הסתער על המרכז והכניעם. כעבור זמן־מה נהרג ראש השבט נאצר מבכות באופן מסתורי. כשבאו בניו לאימאם יחיא לקבל ניחומים על מות אביהם, אמר להם האימאם: יש להצטער על מות ה"גמל", דהיינו האדם הגדול. ענו לו הילדים: אם אבד ה"גמל" יבואו אחריו הגמלים הצעירים, השיב להם האימאם: מאה גמלים צעירים לא יוכלו לשמש במקום גמל זקן!... בדבריהם ביקשו למסור להם תפקיד אביהם. והאימאם רמז להם בחכמה שלא יצלחו לתפקיד.

אנשי חאשד, שהיו באים לצנעא, היו נוהגים ביוהרה ובגסות־רוח כלפי התושבים. אציין מספר מקרים: ערבי עבר עם חמורו נושא אספסת ברחובות צנעא, ודחף במקרה את הערבי ה"חאשדי". הלה הפליא מכותיו בבעל החמור. גם חבריו עזרו לו, וכל מי שניסה להתערב איימו עליו בנקמה. המקרה היה בסמוך לארמון האימאם.

המוכה רץ וצעק בכל כוחו לאמור: ה"חאשדים" הכוני עד זוב דם. עד שהגיע לשער ארמון האימאם. וסיפר לו המקרה השעה היתה שעת צהריים. עת שהאימאם

אוכל, הפסיק האימאם ארוחתו, קרא לחיילים ממחנה הצבא הסמוך לצנעא. וציווה עליהם לתפוס כל איש מחאשד, לפרוק נשקם ופגיונותיהם ולהעבירם לבית־הסוהר, השייכים של חאשד חששו מעונש קשה, והתייצבו בפני האימאם וביקשו ממנו לשחרר את אנשיהם. הם הבטיחו שלהבא לא יקרו עוד מקרים כאלה. בהמשך הפרו הבטחתם. ומרדו, כאמור לעיל, עד שהוכנעו במלחמה בינם לבין האימאם. ואז נשברה גאוותם!.

אכזריותו של נשיאם נאצר מבכות היתה ידועה בכל גלילות תימן. פעם הציצה אשתו מהחלון לראות אסיפת שייכים שהוא זימן. שהתאספו בגורן ליד ביתו. זינק מראש האסיפה, ירה בה וחזר לנהל את האספה.

פעם פנתה אליו אחת הנשים מבנות שבטו בבקשה שישפיע על בעלה להפסיק להתעלל בה. נאצר מבכותיעץ לה: מחר תבואי לכאן, תעמדי בגבעה שמול לגורן, תורידי המטפחת העליונה שעליך, ותצעקי על התנהגות בעלך. ואני אשפטו. למחרת, באה ועשתה מה שיעץ לה. השייכים שהיו אתו התפלאו: מה קרה לאשה זו. היצאה מדעתה? עמד וכיוון רובהו לעיני כל וירה בה וישב לעיסוקו. עוד רבים מאוד סיפורי האכזריות שעשה. ישמרנו השם מאנשים אלה.

מעשה במומר שהיה מבקר במשפחה

בעודני ילד בא אלינו סוחר ערבי הדור בלבושו וניכר שינוי בהילוכו ובהתנהגותו, עקבתי אחריו ולא ידעתי הסיבה. נראה, שהבחין בהתעניינותי, ניגש אלי, שם אצבעותיו על פני ואמר לי: תקרא: "שמע ישראל וכו'". ברחתי ממנו ולא יצאתי מהבית, הענין הפתיע אותי וכל היום ניקרה במוחי המחשבה: מי האיש המוזר הזה.

בשעות הערב סיפרתי לסבי ושאלתיו אם הוא יודע מי הוא האיש הזה, ענה לי שכן, והוסיף קללה לשמו.

הוא סיפר לי: האיש הזה נולד יהודי. מצבו הכלכלי טוב. ובאחד הימים נשתבשה עליו דעתו ודרש להתאסלם מרצונו הטוב. והוסיף: למעשה התערב במעשה שמים. השם יצָרו יהודי והוא החליף דתו. עונש רב ייענש. זה שהוא אנוס ייתכן והשם יחנון אותו. אבל לא איש כמוהו. סבי דיבר עליו במרירות קשה, וצפה לו כליה בעולם הזה והעולם הבא.

ראוי לציין, בתימן, מי שהמיר דתו לאיסלאם אינו יכול לחזור בו לעולם, דמו בראשו, ולכן אין דרך חזרה.

המומר הנזכר לעיל, שמתי לבי. מאותו יום שהכרתיו ואילך, כי היה מבקר בביתנו תכופות ושוהה במשפחתנו. כנראה, כדי להתבשם קצת מן היהדות, תוך ידיעה שאין לו דרך חזרה.

עלילת דם על היהודים כי הרגו מקבל אלסרי

מקבל אלסרי, מוסלמי תושב אלבלקה, שכונה הקרובה לרובע היהודי, מצָאוהו באחד הימים מת ברחובות שכונת היהודים. האיש התמסר לטיפה המרה, למרות האסור החמור בקוראן.

מנהגו היה לחפש מקומות: בתי אבלים או בתי משתה של שמחה, מקום שרגילים לשתות בו עראק, נכנס ושותה בגרגרנות, ענין זה נמשך שנים רבות, באחד הימים שתה כהרגלו, יצא מבית המשתה, נפל ומת, כאמור, ברחוב היהודים.

משפחתו, העלילו על היהודים שהרגו אותו. השופט הורה לאסוף את כל עסקני היהודים ולחבוש אותם בבית־האסורים. ולא לשחררם עד שישלמו כופר למשפחת המת, בסך 1600 ריאל, נימוקו של השופט היה: "בני אדם אינם מתים מיתה פתאומית, ולכן במקרה שלפנינו: "ברור שהיה רצח", היהודים עירעֲרו והתנגדו לנימוק ולפסק־דין, בכל יכולתם, אך שום דבר לא הועיל. הם הוכרחו לשלם הכופר.

אותו שופט שקבע כי אין מיתה פתאומית בא באחד הימים לבית־המשפט, התיישב על כסאו התהפך מכסאו אחורנית, ומת במקום!

מקרהו של שופט זה, ובייחוד פסק דינו נגד היהודים ונימוקו במשפט שאין מיתה פתאומית, ומותו הפתאומי שלו עצמו, עוררו ענין רב ופירושים שונים, אלה שנאסרו ועונו ושילמו הקנס, אמרו: השם שפט בינינו!...

מעשה ביועצו של האימאם

מעשה באיש חשוב מאוד שהיה יועצו ואיש סודו של האימאם יחיא והיה מפורסם ברבים כאיש שונא בצע. ומסור בכל נפשו למען האימאם והעם.

משפחתנו, ידעה אורחם ורבעם של רבים מהפקידות הגבוהה ושל רבים ממשפחת האימאם. כל אלה העריכו רבות את שמירת סוד על ידינו. וידעו: יהיה מה שיהיה, יהיו היחסים טובים או רעים, יהיה ריב או מדון — הסוד נשאר כמוס.

לצנעא הגיעה משלחת איטלקית בעלת מעמד מכובד, כדי לנהל משא־ומתן עם האימאם בעיינים חשובים, כלכליים בעיקרם.

לאיש החשוב היתה יכולת להרע או להיטיב. והמשלחת יודעת זאת. לכן. הקדימו ורכשו את השפעתו לטובתם בסדר גודל של שטרות בני 100 לי"ש כל אחד, שטרות אלה. אינם עובר לסוחר בצנעא.

שלח לנציג המשפחה לבוא אליו. ובירר ערכם של שטרות אלה, וביקשו לקבלם מהאיטלקים ולתת לו תמורתם בריאלים. ולהשאיר הכסף אצלנו. עד להוראות ממנו וכך היה.

משפחת חבשוש

כשנצרך לכסף, לאחר תקופה ארוכה, ביקש להעבירו אליו הביתה בשעות הערב, חלקים חלקים היינו מגיעים עם החמור עמוס הכסף במרחק מביתו. מעמיסים שתי חבילות כל אחת חמש מאות ריאל על הגב, ומעלים הכסף דרך צדדית לביתו. והוא ישב והשקיף מחלון ביתו באגף אחר של הבית.

כשהיינו גומרים, היינו מסתלקים. איש לא היה אומר לנו תודה, ולא היה מי שיקבל הכסף והכל הסתיים בטוב. השבח לעושה הנסים.

לצנעא יצאה משלחת בראשות מנהל חברת "אלבס" לנהל משא־ומתן עם האימאם בנושא נפט, כנציגי חברת שֶׁל.

חברת של, רצתה שיינתן לה הזכיון לספק לתימן נפט במחירי השוק, במטרה לדחוק חברות אחרות. יו"ר המשלחת ידע, כי עמדת האיש החשוב תהא מכרעת בנידון, פנה אליו ואמר לו: השארתי לך סכום נכבד אצל חבשוש, תוכל לקבלו. בתנאי שתסייע לנו בנידון, תנאי התשלום שלא יהיו חד פעמיים, בכל כמות של מכירה שפורקים בנמל התימני שבעיר חודידה יקבל חלקו. וכך היינו משלמים הכסף כל פעם שהגיע המשלוח, ומקבלים המחאה של משרד החברה בעדן.

בניית בית: רינונים והכיסוי

ברובע המוסלמי של צנעא, במקום יוקרתי, הקים היועץ בנין מפואר. הוא הפסיק את הבניה באמצע, משהתחילו רינונים אחריו מנין הכסף שהוא בונה. כל אחד אמר, מה היא משכורתו?

באחד הימים זימן את האימאם לבוא לראות הבנין במגמה, לבקשו עזרה בנידון. האימאם שיבח את הבנין ושאלו: למה אינך ממשיך? אמר לו: אני צריך להסביר לך? הבין האימאם שמדובר בחוסר כסף. נתן לו המחאה לאוצר בסך עשרים אלף ריאל.

ואכן נמצא הכיסוי ומלאכת הבנין נמשכה.

מעשה בהפלת הקוראן ומשפט האימאם

מעשה בילד ממשפחת בית יצחק, שמלאכתם עשיית "קוציב", דהיינו צינורות לנרגילות לשאיבת עשן התומבאק.

הילד הלך ברחובות צנעא, עמוס חבילת "קוציב". משהגיע סמוך לבית־הספר של ילדי הגויים, אחד הילדים דחף את היהודי על תלמיד מוסלמי שנשא בידו קוראן. כתוצאה מהדחיפה נפל הקוראן הקדוש על הרצפה. ואז הקימו התלמידים והעוברים והשבים המוסלמים צעקה גדולה לאמור: היהודי הפיל הקוראן! ויש להענישו עונש חמור.

הדברים הגיעו לאימאם, במצבים כאלה של הסתה ועלילות דברים מבקש האימאם להעביר הענין אליו, ואכן, הדוחף, וזה שבידו ספר הקוראן, והיהודי, התיצבו בפני האימאם יחיא. לאחר חקירה ודרישה הבין האימאם שהיתה התגרות מצד הדוחף, את היהודי שלח לביתו, את הילד הדוחף שלח למאסר. והעיר לו, עסוק בלמודיך יותר טוב, פסק זה, הביא לילדי בית־הספר לחשוב הרבה אם להתפרע ולהעליל על היהודים.

סכסוך גבולות בין האימאם לאנגלים

מאחר שהונח לאימאם יחיא מאויביו בפנים תימן, התפנה לטפל באנגלים אשר שלטו בעדן. זה היה בשנת 1924.

האימאם תבע מהם להחזיר לו שבעה מחוזות בדרומה של תימן בגבולות עדן שהקימה בהם מושלים והפרידה אותם מתימן. הוא לא הסתפק בדרישה, פלש לכמה מקומות וניסה לכרסם בשטחים אלה שהם תחת חסותם של הבריטים, להילחם במושלים במקומות אלה, ולהתסיס את תושביהם.

אנגליה הזהירה את האימאם מלהתערב בעיני המחוזות הנזכרים ואיימה כי אם לא יחדל, תכריז אנגליה מלחמה על האימאם ומשטרו. הם לא יהססו לשגר מטוסים אל צנעא וערי תימן ולהפציץ אותן. נקבע תאריך לאימאם לענות על הסכמתו לתנאי הבריטים, אך הוא לא נענה.

האימאם גילה שרירים. הוא ביצר את צנעא והכין תותחים בגבעות שמסביב לה כדי להגן על העיר ותושביה. האימאם סבר כי הכרזת המלחמה מצד הבריטים, היא איומים סתם, ולא יוציאו זאת לפועל, ועל כן, יצלח מי שיש לו עצבים חזקים יותר. בלבו פנימה לא חשב האימאם אפילו לשעה קלה כי יילחם בבריטים.

הבריטים חשבו אחרת, ואת איומיהם להפציץ ערי תימן הוציאו לפועל. תחילה, הפציצו ערים אחרות, ולא את צנעא. אחת הערים החשובות, דמאר, הופצצה, והיו נזקים קשים באדם ובבנינים.

תושבי צנעא המוסלמים, שהיו שרויים בפחד ההתפוצצות העבירו את משפחותיהם לכפרים ולעיירות המרוחקות מצנעא.

גם התושבים היהודים נפל עליהם פחד ולא ידעו מה לעשות. דודי טוב הי״ו יזם פניה לאימאם יחיא במכתב ושאלו מה על היהודים לעשות.

ענה האימאם: אני מסופק אם יקרה משהו ברובע היהודי, ומה שיקרה, יקרה ברובע המוסלמי, כי האנגלים לוחמים במוסלמים ולא ביהודים. על כל פנים — ליתר בטחון, אם תעבירו מחוץ לצנעא נשים וטף לא יזיק. תשובה זו, שהתפרשה לכאן ולכאן, לא הניחה ספק בחומרת המצב. ורבים מתושבי הרובע היהודי עקרו לעיירות שסביב לצנעא. אף משפחתנו עברה לעיירה שבאם.

משפחת חבשוש

מעשה בביטול המכס

בתימן שבשלטונו של האימאם יחיא, קיימים היו שני מקומות למכס, מכס מעת שנכנסת הסחורה לתימן, דהיינו בנמל חודידה, או בגבול התימני דרומי אשר באלראהדה. בשני מקומות אלה משלמים מכס. אך גם כשאותה סחורה, שכבר שולם עליה מכס, מגיעה לצנעא, צריך לשלם מכס פעם נוספת.

דבר זה גרם תמיד לוויכוחים ולאי נעימויות. מדי פעם דרשנו, ואתנו כל הסוחרים, לאחד המכסים, ולשלם רק במקום אחד כמו שקיים בכל העולם. דבר זה לא נענה על־ידי הממשל זמן רב, עד אשר הגיעו למסקנה לשנות את הנוהג.

באחד הימים נודע לנו בסוד כמוס כי המכס בצנעא יבוטל תוך חודש ימים. וישאר רק המכס בגבולות, כמבוקש.

נתנו הוראות לעכב המשלוחים ולהפנות הגמלים נושאי הסחורות שבדרכים, לאחת העיירות הקרובות לצנעא ושם איחסנו את הסחורות במשך פרק זמן קצר, משבוטל המכס הכנסנו את הסחורה לצנעא.

הסוחרים הערבים הקימו צעקה על מעשה זה, והדברים הגיעו לאימאם. טענתנו היתה, הסחורה התעכבה בדרך למזלנו וזכותנו. האימאם השיב, למעשה גם אתם יכולתם לעכב משלוחים בחודידה ובדרכים!.. ואם לא עיכבתם, זהו ענינכם!

עלילת שווא ובנו הבכור של האימאם יחיא־אחמד

בשנת 1933 חלה האימאם יחיא ומחלתו התמשכה. דבר זה גרם להזמנתו של בכור בניו אחמד — שהיה בשעתו מושלה של חגה — לבוא לנהל את עניני הממשל בצנעא עד שיבריא אביו האימאם יחיא.

בבואו לצנעא מצאו אויבי היהודים הזדמנות להעליל על היהודים כדי להתנקם בהם.

לשיא העלילות הגיעו, כאשר סיפרו כי בני משפחת חבשוש השתלטו על המסחר של תימן. ומייבאים דברים יקרי ערך: שטיחים, בשמים. בדים מסוגים מעולים. אבני חן בעלות ערך רב. מתכות יקרות, וכל זאת בלי לשלם מכס. או שמערימים על המכס וגוזלים הכנסות אוצר המדינה.

כשמוע אחמד עלילות אלה, רצה להוכיח את עצמו ופתח בחקירה מקפת בגבולות תימן. הוא הבריק לכל המטפלים בתחנות המכס, ודרש דינים־וחשבונות על ההכנסות של המכס ממשפחת חבשוש בדינים־וחשבונות שקיבל התברר לו שרוב הכנסות המכס באות מאת משפחת חבשוש אך לא ידע לקבוע אם היתה הערמה. או גזלת המכס.

משפחת חבשוש

אחמד הזמין אותנו לבירור. לאחר שריכז חומר רב, ומסרו לידי אחד ממזכיריו שיהא אחראי לתיק זה.

כשהתקבלה ההזמנה, נערכה התיעצות במשפחה, סוכם שאני אלך לייצג את המשפחה. המטרה היתה ללמוד את הבעיה כדי לדעת מה להשיב. כשחיכיתי להתקבל על ידי אחמד, קרא לי מזכירו שהוטל עליו לטפל בבעיה זו. והראה לי החומר, ערמות חומר רב: דינים־וחשבונות מכל תחנות המכס בתימן, כולל תחנת המכס צנעא.

התברר, שיש צורך בזמן רב למיין וללמוד מה כתוב, בדוחו״ת אלה, המזכיר שאל אותי איך הייתי אני מטפל בחומר זה. אמרתי לו שירשה לי לעיין בחומר ואחר כך אגיד לו מה דעתי. ואכן, דיפדפתי קצת. והבנתי במה המדובר. אמרתי לו: אני שוב אבוא כדי ללמוד את החומר.

לאחר פגישה זו, נקטנו את שיטת הסחבת, המטרה היתה ״למשוך״ עד שהאימאם יחיא יבריא ואז, בכוח תבונתו ויחסו ליהודים, סביר להניח שהענין יסתיים בכי טוב.

האימאם אכן הבריא, אנו פנינו אליו לטפל בהאשמות השווא, והוא הורה להעביר את החומר למנהל המכס מחמד אלכתף, פקיד ממוצא תורכי, בהתיעצות שהיתה למנהל המכס עם האימאם אמר לו: ״מה אתה מחפש אצל משפחת חבשוש. הם משלמים מכס בהערכה ולא לפי פרט מסויים, שנָה את החוק ותבוא אליהם בתביעות, למה ומדוע. זאת ועוד, משפחת חבשוש הם משלמי המכס הגדולים ביותר לפי הדו״חות שהתקבלו. אם הם לא היו משלמים, היה נזק רב לאוצר המדינה״.

האימאם שוכנע, שמדובר בעלילה שמקורה בשנאה וקנאה, וציווה לבטל את הקובלנה נגד משפחת חבשוש.

המעלילים שחיכו לתוצאות רעות למשפחת חבשוש וליהודים. נחלו תבוסה מכרעת הודות ליחסו של האימאם יחיא ולמנהל המכס מחמד אלכותף זכורים לטוב.

בן האימאם יחיא מוחמד מונה למושל חודידה במצַות אביו

אחד מבניו המוכשרים של האימאם יחיא מונה לפקיד מושל באחת הערים החשובות: חודידה, עיר נמל מרכזית לתימן. בחופו של הים האדום, מזרחית לצנעא, מרחק שִשה ימים ברגל מצנעא.

משכורתו היתה כמו משכורת אביו, עשרה אחוזים מההכנסות בחודידה. יתר תשעים האחוזים מוקדשים לצרכי המדינה. אביו האימאם יחיא סמך עליו כי ממלא תפקידו בהצלחה. ואכן הוא מילא את תפקידו בחכמה רבה.

נדיב לב היה מטבעו, צורכי הרבים העסיקו אותו: כשנוכח שתושבי צנעא

משפחת חבשוש

הקרובים להר הידוע "נוקום" אין להם מים בבתים, כליתר חלקי העיר שיש לכל אחד באר בביתו, יזם מפעל לקידוחי מים בשטח קרוב לבתים. זימן מהנדס מים, ואכן, המהנדס קבע איפה יש לחפור באר מים. לאחר החפירה ופיצוץ סלעים תת־קרקעיים אכן נמצאו מים רבים מתוקים, לשמחת היוזם והתושבים, והבאר נקראה על שמו!

הבאר רחבה וגדולה. לידה הקים ברֵכות גדולות לאגירת המים. שֵשה גמלים שאבו מים ביום ובלילה, כדי שתושָבי צנעא עלית ימצאו מים מספיקים לצורכיהם, ולא ייזקקו לכתת רגליהם למרחקים עצומים אל המעיָן. במפעלו זה הנציח את שמו בטוב, והתושבים היללו ושיבחו מפעל חשוב זה לצנעא ותושביה בכלל ולקרובים לבאר בפרט.

אל משפחתנו רכש יחס של אהדה ואֵמון, ידוע כי בצנעא, ובתימן בכלל, לא היו קיימים בנקים להפקיד בהם כספים, ולכן הפקיד כספו אצלנו כרבים אחרים. הוא העדיף אותנו על פני סוחרים מוסלמים בשל הסודיות והאמון, הוא היה מדגיש, איני מאמין בהם, הכוונה בסוחרי הערבים. כל סכום שהתרכז אצלו בחודידה היה מוסר לסוכננו שם והלה היה מבריק על קבלת הסכום וזה נזקף לחשבונו. כשנזקק לכספים משך בהמחאות על צנעא. ואנו שילמנו.

אנשים זקוקים, יתומים, אלמנות ומוסדות סעד, פנו אליו לתמוך בהם. והוא היה נותן להם המחאות על משרדנו המרכזי בצנעא, בסכומים נכבדים.

כל יום שֵשי היינו שולחים לו בדואר לחודידה חשבון הכנסות והוצאות בציון היתרה לאותו יום הששי, כך היה נהוג כלפיו וכלפי מַפקידים אחרים, לתת להם מצב חשבונם, בכל שבוע.

באחד מימי השֵשי הפליג מחודידה בסירת מפרשים הוא וקבוצת מוזמנים לאחד האיים הסמוכים לחודידה, במטרה לבלות ימי סוף השבוע, בדרכם לאי טבעה סירתם, ואיש מהם לא ניצל. זה היה סוף מר לאדם אציל נשמה, ונדיב רוח.

מותו עורר אחד מאחיו בשם אלחסן לתבוע מאִתנו חשבונות. על הכספים המופקדים אצלנו. הראינו לו העתק היתרה והמכתב שנשלח בדואר ביום המות יום הששי בו קרה האסון בלי שנדע על כך, כי הידיעה לצנעא הגיעה רק ביום ראשון. ואז דרש מהמשפחה ספרי החשבונות לביקורת. הספרים ניתנו לו, החזיקם כשֵשה חודשים בלי לבוא בטענה כלשהי. כל הנסיונות שנעשו על ידינו להחזיר הספרים, לא הועילו.

לא היתה ברירה. פנינו לאימאם יחיא וביקשנו את החזרת הספרים. וציינו: זה היה די והותר שֵשה חודשים לביקורת! האימאם יחיה הורה לבנו להחזיר את הספרים בציינו אני מאמין למשפחת חבשוש!

פרק עשרים ואחד

בדרכי המשפט בתימן

כתר התורה - החוקים והמשפטים - בידי אחי חיים חבשוש הי"ו

בדרכי המשפט

אביא כאן את סדרי בית־המשפט ומוסדות בתי־המשפט הקיימים, בצנעא, בירת תימן.

בצנעא היו קיימים מספר מוסדות למשפט, ונתחיל מהסמכות העליונה למשפט היא נתונה בעיקר בידי האימאם יחיא שהוא בתפקידו לא רק שליט, אלא גם כהן דת מוסלמי. הוא מחדש הלכות ופוסק הלכות, ומסביר הלכות המשפט.

א. הדברים הקשים מובאים לאימאם, וביחוד אלה שיש בהם מחלוקת, יום־יום האימאם יושב בשער שבחצר ארמונו ושופט בין העם כבימי קדם. למעשה, אלה הם משפטים בין העם, ומתעוררות הרבה בעיות והאימאם בתבונתו ובעיקר על דרך הפשרה והריכוך (באיום על מי שלא ישמע לאימאם) ועל דרך ההגיון (לאימאם היתה עין חדה לבור את האמת מתוך ערֵמת השקרים וליישב הענין לפי הבנתו). הדיון בין הנתבע והתובע נערך במקום. והפסק ניתן במקום. פעמים רבות, הניצים יצאו ממנו שמחים וטובי לב שפתרו בעיות, ולא חשוב מי הפסיד. כשנתקל בבעיה מסובכת בנושא המסחר היה מעבירה לשיקול דעת אחד הסוחרים השקולים, ולהחלטתו ניתן תוקף. או בענין יהודי מובהק היה מעביר למו"ר יחיא יצחק ז"ל, הראב"ד של היהודים, לשיקולו ולהכרעתו, ומאשר! בשאלה שיש בה חקירה ודרישה משפטית וענין לא לשעה קלה היה מעביר לאחד השופטים, לעיוניו ושיקוליו ולהחלטתו.

למעשה, האימאם היה סמכות עליונה, אך חָלק את סמכותו לאחרים בשעת הצורך. תוך שהוא פוקח עיניו על הנעשה.

אחרי תפקידו של האימאם, השיפוט שבא אחריו, בית־הדין הגבוה, העוסק בענינים קשים. בראשו עמד בשעתו חסין אלעמרי, אישיות נכבדה ואיש משפט הגון. פסקיו נחשבים מלאכת מחשבת, ישר ושונא עיוות הדין.

אחריו, בית־הדין לערעורים, שהוא סמכות עליונה. שהאימאם על פי רוב מכבד פסקיו, בית־דין זה, מורכב ממספר דיינים ישרי לב.

אחר בית־דין זה, קיימות לשכות של שופטים מוסמכים לשפוט את העם. לכל שופט אולם לתביעות והוא נחשב כסמכות בפני עצמה, עומדים לרשותו מספר שוטרים והוא פוסק, מעניש, עוצר, אוסר, ורובו של העם נזקקים לדיינים אלה, שתפקידם, כאמור, לברר תביעות בין איש לרעהו.

קיימת לשכת ראש העיר, ואף הוא בסמכותו לשפוט, להעניש ולאסור. תפקידו העיקרי בקיום הסדרים בשוק בנושא מחירים, חלוקת סחורה, קיום הסדר הציבורי.

במשטרה קיימת סמכות בידי האחראי לתחנה לעצור אדם, לחקרו, ולפעמים לבקש מסמכות עליונה ממנו לאסרו.

לסיכום: בידי שש מחלקות נמצא החוק והמשפט.

והם: האימאם, בית־הדין הגבוה, בית־הדין לערעורים, בית־דין רגיל. לשכת ראש העיר, שעומד בראשה: אלעאמל, ומחלקות המשטרה.

קובלנא ראשונה לאימאם יחיא — מסבי סלימאן ז"ל

בשנה 1919 נכנס האימאם לצנעא לאחר שעזבו התורכים. תחלה, התגורר בבית־מטר. מרכז שלטון וקבלת קהל "בצנאיע", בית משרדים שנבנה ע"י התורכים לצרכיהם. וזה סיפור המעשה.

מהעיר חודידה נשלח לסבי מברק חשוב ודחוף. המברק לא התקבל. השולח מחודידה השתמש בערוץ של מברקים שמשתמש בהם מושל צנעא התורכי ושאל את סבי מדוע אינו עונה, ענה לו שלא קבל המברק, ולכן שלח לו תוכנו.

סבי סבר שעכוב המברק במברקה האזרחית בשל אי מתן בסתר. ואכן כך היה.

סבי פנה לאימאם יחיא, שלשה ימים לאחר שהגיע לצנעא, אל משרדו אשר "באלצנאיע" סבי עמד בין המחכים לתורם, האימאם ראה אותו בין המחכים קם וזמן אותו אליו, ושאל לשלומו ומה חפצו.

משפחת חבשוש

סבי ספר לו המקרה, האימאם שרצה בראשית שלטונו לעקור השחיתות בפקידות, צוה להביא מיד האחראי על המברקה: מחמד תשעה, שאלו בצורה קשה איה המברק של חבשוש". הוציא אותו מכיסו, ומסרו לאימאם וזה ראה תאריך המברק וכבר עברו שלשה ימים שמוחזק בכיסו. האימאם פסק: לאסור האחראי ששה ימים ולשים לו שלשה כבלים.

לבסוף הודה האימאם לסבי, א. שהעיר את תשומת לבו ב. על שהעיז להגיש הקובלנה.

פרשת המלך יר"ה

"חז"ל אמרו אסור לו לאדם להיות כפוי טובה שנאמר: "אל תמנע טוב מבעליו", לכן, ראוי לנו להגיד האמת. כי אדונינו המלך אלאימאם יחיא יר"ה הוא מיטיב ומתחסד לכלל יהודי תימן. ועם כולם הוא מתנהג ברחמים וצדק באין עול וחמס, ואין עלינו לשלם אלא כסף גולגלתא מה שלא זכו אבותינו ואבות אבותינו בזמן מלכי תימן הראשונים. הוא הניח לנו ואיש איש יעמד על מלאכתו. ועל מסחרו! ויתפרנס באין מפריע ואין לשום אדם לפשוט בנו יד, או לקטרג עלינו שקר. כי נתפרסם אצל הכל, המלך שונא עול וחמס ושונא לחישות... וכאשר נסתלק מ"ו הישיש, וחשבנו כי חשך עולמינו בעדנו — העמיד לנו במקומו ובמאמרו את מ"ו יחיה אביץ'. להיות המוציא והמביא לכל קהלנו ולא עוד, אלא שהמלך החסיד הזה, עושה טובה גדולה עמנו, בזה שהוא מסייע לכל ישראל לשמור יהדותם שלא לחלל שבתות ויו"ט או לנאוף או לגזול או לשחק בקוביא או לעסוק בדברי כשפים וטלסמאות וכיוצא, וכל העושה אחת מאלה ענוש יענש.

בזמן המלכים הראשונים ואף בזמן מלכות תורגמה. היו הרבה אלמים ובעלי זרוע מן הערביים הנמצאים בכפרים ועיירות של תימן. המצירים לאנשי תימן בחמס, גזל עושק ואף רצח. כל זה לבני אומתם ואמונתם קל וחומר ליהודים — — —

ומשעמד אדוננו המלך יר"ה בחכמתו הגדולה שנתן לו הבורא כילה כל הקוצים והברקנים מתימן. והשפיל זרוע רשעים, ולא נשארה יכולת לשום אדם לנהג שררה בעצמו ולעשות כטוב בעיניו...

בימיו פסק השוד והרצח בדרכים ופסקו מלחמות בין השבטים שהיו גורמים בלבולים וחורבן ונזקים לתושבים לנפשות ונכסיהם, ועתה נמצא כל כח המלוכה ביד אדונינו האימאם יר"ה ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו, בכל נפות תימן. וכל הניסיכים והשרים והקצינים יעשו על פי מאמרו ורשותו. משפט אמת וצדק לכל דורש משפט. ותהי נחת רוח גדולה לגויים וליהודים. ואיש לא תאונה אליו רעה. אם רק ישמור מלהזיק. ואם רק ישמור עצמו שלא לעבור על הדת.

ואעפ"י שדוחק הפרנסה גדול הוא בתימן ויושבי הארץ הולכים ומדלדלים, הרי

משפחת חבשוש

ידוע שמפתח הפרנסה בידו של הקב"ה וצדיק הוא ה' ולא יעוות משפט אלא ש"הריעותי את מעשי קפחתי פרנסתי". כי אנשי תימן הוטבעו בתכונתם להשחית חייהם בידיהם ולחמוס עצמם בעצמם... וידם האחת תכה ידם השניה.

ונוסף לזה כי תימן לא ידעה עדיין להתפרנס מסגולותיה האצורים בקרבה. וניזונה משל שולחן אחרים, היא שומרת אמונתה לעמוד כבזמן האדם הראשון, והרי היא בכלל עצל ונפסד.

חייבים אנו לשבח ולהודות לבורא עולם אשר נתן בלב מלכנו החסיד והרחמן החכם והגבור להתנהג עמנו בחן בחסד וברחמים בכל מקומות מושבותינו וחייבים אנו להתפלל לשלומו ולשלום בניו יר"ה ולשלום מלכותו. כמאמר חכמינו "והוי מתפלל בשלומה של המלכות. שאלמלא מוראה, איש את רעהו חיים בלעו".
(ר'שלום קורח שבות תימן בעריכ ת ישראל ישעיהו — אהרון צדוק דף 195/6)

חוק נכסי דלא ניידי שיצא על־ידי האימאם מפלה היהודים לרעה

"בשנת התר"פ (1920) יצא מאמר אימאמי וחוק דתי על רכוש היהודים בכל גלילות תימן מנכסי דלא ניידי עפ"י הסעיפים הבאים:

א. כל יהודי שיצא מתחומי תימן בזמן ממשלת התורכים לגור תחת מלכות אחרת. ונמצא שהשאיר נכסי דלא ניידי ביד בניו או קרוביו או הפקיד עליהם אפוטרופוס, הנכסים לכל מיניהם, בתים חנויות או שדות וכו' יועברו לאוצר הממשלה תחת רשות האימאם. להשכירם או למָכרם. ולא נשאר להבעלים בחייהם ולא ליורשיהם אחר מותם שום זכות בהם.

ב. מעתה כל הקונה מיהודי נכסי דלא ניידי אין לו אחיזה בהם כי אם כל זמן שהיהודי המוכר שוכן בתימן. ואם יעזוב היהודי המוכר את הארץ, יועברו הנכסים מיד לאוצר הממשלה, והקונה הוא שהזיק את נכסיו.

ג. אפילו קנה יהודי מהאימאם מנכסים אלו. וניתן בידו מהאימאם שטר מכירה, והחזיק בהם, ואחר כך מכרם ונסע מתימן, המכר בטֵל, ויוחזרו הנכסי לאוצר הממשלה, כשהיו. ואם יטען הלוקח להחזיר לו הדמים אינו נענה אף על פי שבעיקר היתה אחריות המכר על האימאם.

הסעיפים האלה הוצאו לפועל כל ימי חייו".

(סערת תימן לר' קורח בעריכת ש. גרידי דפים ע"ב — ע"ג)

התנהגותו של דינסקר יהודי גרמני שהתגורר בצנעא ועבד אצל האימאם

בצנעא בירת תימן, התגורר יהודי גרמני בשם דנסקר, אך היה ידוע בתור נוצרי והצליח להצניע את זהותו, כל זמן שהיה בתימן, בעיקר בתקופת מלחמת העולם. עיסוקו היה מהנדס מכונות, בייחוד משאבות מים, הוא הקים את מפעל המים הידוע לרגלי הר "נוקום". המפעל הזה נתרם על־ידי מוחמד, בנו של האימאם יחיא, שטבע בימה של חודידה. דינסקר חי בסוף ימיו בארץ־ישראל.

דינסקר היה חייב למשפחה כסף וסירב לשלם. תבעו אותו למשפט אצל השופט, אלסייד זייד. דודי מנחם ישב באולם השופט, במקום המיועד ליהודים. כי אין היהודים יושבים במקומם של המוסלמים, המוסלמים יושבים בפנים האולם והיהודים ליד הפתח. כשבא דינסקר, נכנס לפנים האולם וישב במקום המיועד למוסלמים.

השופט נזף בו, ואמר לו, לך שב ליד היהודי התובע אותך, כי אינך חשוב יותר ממנו. דינסק נעלב ועזב את אולם השופט, רמז לדודי לצאת אחריו, ושילם לו הסך מה שתבע, ובלבד — כדבריו — שלא יראה שופט שעושה אפליות ושאינו ראוי לשבת על כס המשפט.

האימאם ואשת החיל

מעשה ביהודי שנאסר לתקופה בלתי מוגבלת. כל הבקשות שנעשו ונשלחו לאימאם לחון אותו לא הועילו.

קיים היה מנהג בתימן, שמי שיש לו בעיה עם הממשל שולח עם הבקשה כבש, או עגל, או פרה. בתורת מנחה לאימאם, אם התקבלה המנחה, סימן שיש מקום לשינוי בדין, ואם לא התקבלה, האימאם מחזיר את המנחה והבקשה. אם התקבלה המנחה, שוחטים אותה ומחלקים את בשרה למשרתי האימאם.

לאשתו של היהודי הנ"ל לא הועילו כל הפניות. היא חיכתה ליום ששי עת האימאם בא להתפלל במסגד שליד הרובע היהודי.

הלכה היא וילדיה ליד התהלוכה ואת התרנגול קשרה אותו אל עץ גבוה. וצעקה לאימאם שיקבל אותה. האימאם שמע צעקותיה, ציווה לעכב את התהלוכה. ושאל

אותה מה סיבת צעקותיה והתרנגול שבידה. אמרה לו, אין לי להגיש מנחה ולכלכל את ילדי חוץ מהתרנגול, אסרת את בעלי, וילדי רעבים ללחם!

נתן לה צו שחרור לבעלה, וציין: אכן, אשת חיל!

מעשה במטבע שאספו האימאם

פעם עבר האימאם בדרכו, ראה מטבע כסף, התכופף והרים אותו. לידו היה הולך אתו אלנקיב שריאן, אחד השייכים החכמים והחשובים. פנה לאימאם ושאלו: מה אתה עושה לעין כל? מתכופף בשביל לאסוף מטבע קטן! האימאם, מסר לו המטבע ואמר לו, תשמור אותו למזכרת ממני, בשל הטובה שעשית לי פעם כשהייתי ילד חזרתי מהשדה עם אתון עמוסה שיבולת שועל. ואני מחמר אחריה. ושומר שהמשא לא יפול מעליה.

בהיותי מהלך יחף, ניגפה רגלי באבן שבדרך, ושתתה דם, כשראית אותי במצב זה, עזרת לי והעליתני על המטען של האתון. חימרת במקומי עד אשר הגעתי לגורן, ואז לא הודיתי לך. ולכן קח זה שכרך. ויהא פִּרעון חוב, ולוּ באיחור.

אלנקיב שריאן החזיר לו תשובה עוקצת. הוציא מכיסו מספר מטבעות ומסרם לאימאם למזכרת. אמר: ערך המטבעות האלה היה מקודם 100 אחוזים היום ערכם 50 אחוזים והמשיך, זה מה שקרה לי: הייתי בעבר אלנקיב חמוד שריאן. ואתה עשית ממני חמוד שריאן, כמטבע שאינוֹ עובר לסוחר, שאבד ערכו.

האימאם הסתכל עליו והינהן בראשו, רצה לומר ולא אמר, כי נקיב שריאן היה אחד מאבני הנגף בדרכו למִמשל, ועל כן אסרוֹ בצנעא. ואין לו רשות לצאת ממנה.

מעשה בעץ תות ובאימאם יחיא

פעם אחת עבר האימאם יחיא באחד הרחובות וראה איש נכבד מופלג בשנים. עומד באמצע הרחוב ובידו מקל.

האימאם התעכב לידו ושאל לשלומו ומה מעשיו. ענה: אני מגרש את הילדים, שמטפסים על עצי התותים שלי וגונבים הפרי. אמר לו, ולמה לא תעניש אותם כמו שהענשת אותי? בילדותי קשרת אותי לעץ הזה!

הזקן היה נרגש ומופתע מעצם הסיפור, ענה לאימאם וכי יתכן או יעלה על הדעת, שאדם פשוט כמוני יעיז לקשור את הוד רוממותו, שליח אלקים.

האימאם השיב לו, השנים מתגלגלות, והזמנים משתנים וברצון השם הגעתי לאן שהגעתי שאני כיום, לתפקיד רם. אז הייתי ילד שובב והִזקתי לרכושך והענשתני בצדק, והיית משאיר אותי קשור כל היום על העץ הזה, אלמלא בא זַקני ושיחרר

אותי והבטיח לך שלא אוסיף עוד. על כל פנים, אני מבקש סליחה על העבר. הזקן סלח לו בכל לבו.

למחרת קטף הזקן תותים טובים מעצמו. ומילא סל, והובילם מתנה לאימאם.

האימאם קיבל את המתנה והודה לו במכתב תודה בצירוף סכום נכבד, לסיכום החשוב מכל: הילדים ששמעו את הסיפור, נהפך העץ אצלם לקדוש, ולא נגעו עוד בתותיו של הזקן. ולא הציקו לו.

מעשה ביחיא אלסרי ובאימאם יחיא

מעשה ביחיא אלסרי, שהיתה לו חנות בצנעא המוסלמית לקליית גרעינים ושקדים וכו' בשוק "אלדחאח".

כשהגיע האימאם לשלוט בצנעא בשנת 1919 לאחר שעזבו התורכים את צנעא, התעכב תקופת מה בכפר הסמוך לצנעא הנקרא אלרוצה, ומשם שלח הזמנה ליחיא אלסרי שיבוא אליו. הזקן, כיתת רגליו בעזרת מקלו מצנעא עד אלרוצה עד אשר הגיע למקום האימאם, בדרכו לטיול הצהריים. האימאם פגש את סרי ז"ל, שאלו איך הגעת לכאן, ואתה מופלג בזקנה. ענה לאימאם: באתי מהחנות שלי בצנעא בעזרת משענתי. האימאם הצטער על שלא שלח לו רכב, חמור או פרדה שתוביל אותו מצנעא לרוצ'ה.

דבר ראשון, ציווה את אחד המשרתים שילך אתו לביתו של יצחק שלמה, יהודי, לאכול על חשבון האימאם ולנוח, ואחר כך יבוא אחר הצהריים לפגוש את האימאם.

אחר הצהריים. בא יחיא אלסרי אל האימאם יחיא, כמצווה, ובלבו חרדה ופחד מה רוצה ממנו האימאם, בבואו, האימאם היה מוקף שי'ח'ים ונכבדים שבאו לברכו לשובו לשלטון לאחר ההסכם עם התורכים ויציאתם מתימן.

כשנוכח האימאם, שיחיא אלסרי בין העומדים, רמז לו שיתקרב אליו ולעומדים שיפַנו דרך. והושיט ידו לסרי לנשקה, דבר שהוא לכבוד למנשק.

לאחר שאלות ותשובות המקובלות שאלו האימאם אם עדיין הוא ממשיך לעבוד בחנותו, ענה אלסרי ואמר, כן אמנם, אני כבר זקן אבל אני וממשיך לעבוד כדי לפרנס את עצמי ולא אזדקק לאחרים. וחס וחלילה שאצטרך לזולת ואפילו בסוף ימי.

שאלו: כלום זוכר אתה שהיינו גרים בקרבת החנות שלך. ואני הייתי ילד שובב. וכמה פעמים הייתי מסתתר עד שתסיח דעתך, וחוטף מעט קליות. ובורח, פעמים היית תופס אותי ומחזיק בידי עד שאבטיח שלא אעשה זאת שוב, ופעם רדפת אחרי עד ביתנו ואיימת עלי שתספר לסבי. ואני הבטחתי לך שלא אעשה זאת עוד.

סרי, שהיו לו יום־יום מקרים של ילדים שחטפו לו קליות בשל רעבונם, או שאין להם במה לשלם, לא נזכר במיוחד במקרים של האימאם, או שעשה עצמו כלא זוכר בשל אי הנעימות בדבר.

האימאם, שהבין שלא נעים לסרי להיזכר בהתנהגות האימאם בימי ילדותו, ביקש ממנו סליחה ואמר לו: אני מצטער שגזלתי ממך מעט קליות. ושלחתי לך שתבוא אלי לכאן כדי לסלוח לי על מעשה ילדות.

סרי, שנרגע לאחר ששמע מה מטרת הקריאה, אמר לאימאם: עַדי שמים וארץ. שאין בלבי כלום כלפיך וכלפי ילדים אחרים. השם שבחר בך לשלוט, יתנך בינה ורוח חָכמה לנהל את העם הזה כמו שנתן לשלמה המלך, ובימיך ישרור שקט ושלוה בממלכתך, אמן.

הדברים נאמרו במעמד גדול ובפני כל, והיה בהם סימן להתנהגות לבאות מצד האימאם כלפי היהודים. הסיפור הזה הדהד ברבים תקופה ארוכה והיה סימן אזהרה לכל מבקש רעת היהודים!

בסוף הפגישה, ציווה להרכיבו על פרד, ולהחזירו לצנעא לביתו. בלווי שליח מטעם האימאם, דבר זה עוד הגדיל חשיבות הענין!...

אגב אביא סיפור נוסף שקשור לסרי הזקן. כידוע, האימאם אסר את העליה לארץ ישראל בהשפעת מופתי ירושלים. יחיא אלסרי ביקש רשיון מהאימאם לנסוע לירושלים לבקר את בנו משה הגר שם. הרשיון ניתן לו. בתנאי שיחזור תוך תקופה מסוימת. ואם לא יחזור, יחרימו את בתיו, לפי החוק.

סרי לא חזר לתימן ונשאר אצל בנו. פקידי ההגירה החרימו בתיו. קרוביו הודיעו לו לירושלים על החרמת הבתים, סרי מיהר לחזור לתימן.

בבואו, ביקש ראיון אצל האימאם יחיא. ובפיו שלוש בקשות: להתיר לו לעלות לארץ ישראל אל בנו, כדי שיכלכלו בסוף ימיו. להחזיר לו את הבתים. להתיר לו למכור אותם. מבוקשו ניתן לו. חסד נעורים? או מחוה טובה — יוצאת מהכלל — לאיש זקן!

כשנפרד מהאימאם בהבעת תודות, שאל אותו האימאם: תגיד לי בכנות: מהו תפקידך במאמץ המלחמתי נגד הערבים, גורר תותח או נושא רובה, ענה סרי: לפי גילי ומצבי. אני גורר החיים, בדרך לבית החיים!

האימאם, רצה בתשובה, כדי להוכיח לנוכחים עד כמה התעמולה על יהודי תימן לא נכונה!...

לבסוף, האימאם נפרד מסרי באיחולים לדרך צלחה. והוא עלה בשנית לירושלים. וחי בירושלים עוד תקופה ארוכה בבית בנו מוסא ומת בה בשיבה טובה. תנצב"ה.

מעשה ביהודי שהוצע לו להמיר דתו בשל דוחקו — האימאם פסלו

באחד הימים, נקלע יהודי כפרי לרובע הערבי. אשר בצנעא. היה רעב, וביקש לחם להשביע רעבונו. סובבו אותו קבוצת מוסלמים פרחחים, ופיתו אותו להתאסלם ואז יוטב לו, יתנו לו בגדים חדשים ומשרה שיש בה כלכלה בכבוד. היהודי, שהרעב הציק לו, הסכים להתאסלם.

הובילו אותו לאימאם יחיא, כדי שיתאסלם, וסיפרו לו הענין, האימאם אמר לאלה שהביאו את היהודי, אתם יכולים ללכת. והיהודי יישאר כאן בידיים נאמנות.

זימן את היהודי ושוחח אִתו, והתברר לו, שהמדובר באדם רעב. ולכן זימן אוכל, לחם וחמאה וספל קהְוה. היהודי אכל, שתה ושבע, וישב לברך, הוא הודה לאימאם, וביקש ללכת. אמר לו האימאם, מאז שבעת, אתה כבר לא צריך להתאסלם? ענה לאימאם: "כליני על מא אללה כלקני!" דהיינו "הנח לי לפי מה שאלקים יצרני!"... דהיינו יהודי!...

סיכם האימאם ואמר לסובבים אותו: "אכן צדק היהודי! האיסלאם לא צריך לאנשים רעבים!

משפט יורשי יוסף פנחס והתערבות האימאם

יוסף פנחס מת, והשאיר אלמנה אשתו השניה ובנים קטנים.

מצב האלמנה והקטנים היה חמוּר אחרי מות אביהם, כל הנסיונות להניע את אחיהם הגדול יחיא לעזור להם עלוּ בתוהו. טענת האלמנה והילדים: רכוש אביהם כבש אותו. ועליו להחזירו להם כדי שיתקיימו. תשובת יחיא היתה, האם סבורים אתם שתקבלו אצלי משהו, תשכחו! אפילו הבית שאתם גרים בו, שייך לי. בידעו שאין בידם להתמודד אתו במשפטים. אמר להם, בתי־המשפט פתוחים לפניכם!...

בלית ברירה הלכה האם וילדיה ותינו מצבם בפני האימאם.

האימאם שמע בהקשבה ואמר לאם, אני אשלח ליחיא ואשמע מה בפיו.

שלח לו והסביר לו בכל צורה שהיא הם אחים שלו ועליו לבוא אִתם לידי הסדר, ולתת לכם סכום מסויים.

ענה לאימאם, איני מוכן לתת אפילו פרוטה אחת. אמר לו, הפרוטות תשאיר בכיסך. ותחשוב על סכום הגון. ונתן לו ארכה של מספר ימים, כדי שיענה.

משלא נענה, שלח שמש והכניסו לבית־הסוהר כדי לכפות עליו הסדר. נשאר מספר ימים בבית־הסוהר, ואחר שלח ערבי נכבד לבקש את האימאם שישחרר אותו, כי מצבו קשה בשל חלאים שיש בו.

משפחת חבשוש

האימאם ענה לערבי המשתדל: אתה מבקש ממני לרחם עליו ולשחררו, והוא אינו מרחם על אֶחיו הקטנים ואלמנת אביו, לכן תאמר לו שיישאר בבית־הסוהר עד שישלם.

לא היתה ליחיא ברירה מאשר לשלם לאחיו ואִמם. והאימאם הוסיף משלו לסכום שנתן האח וגם התיר להם למכור ביתם ולנסוע לארץ־ישראל.

האימאם נוכח במצבם הקשה של הילדים והאלמנה. בניו של איש שהיה עתיר נכסים, ומתומכי האימאם בימים הקשים, ועבר על כל האיסורים מעשה ידיו, כדי לעזור להם לנסוע לארץ ישראל ולא ירעבו ללחם בתימן.

האמאם אחמד ובנו אלבדר בצעירותם

כתבה בעיתון "השעה" יום ב׳ ט׳ טבת תש"ב. 30.12.1941

בבקשה להכירו

האימאם יחיה בן חמיד־א־דין מושל תימן

תחילה — על המדינה עצמה, שהיא אחת הארצות הערביות, שנקרעה מעל

משפחת חבשוש

תורכיה אחרי מלחמת העולם הקודמת והשיגה את עצמאותה, בהתאם להכרזתה של ממשלת תורכיה בשנת 1923, לאחר שזו ויתרה על שליטה בארצות הערביות. תימן נהנית מעצמאות שלמה. סדרי השלטון בה מוסדים על אדני הדת המוסלמית, שליטה מכונה "אמיר אל מואמינין" (אמיר המאמינים).

כמה הם תושביה?

זהו ענין שבאומדן. כי גם בתימן, כבשאר ארצות ערב, אין סטאטיסטיקה רשמית ויש האומדים את מספר האוכלוסין בתימן בשיעור חמישה מיליון נפש וכנגד האומדים בפחות מזה — בשלושה מיליון ויש גם המפריזים ונוקבים את המספר הגדול של שמונה מיליון.

גם לשטחה של תימן אין מספרים רשמיים. וגם כאן יש רק אומדנה: לא יותר מחמישים אלף מילין מרובעים.

בירת הארץ היא צנעא. פה שוכן כבוד האימאם, שליטה ומייסדה של תימן ומפקד חילותיה "המשליך יהבו על ריבון העולמים. אמיר המאמינים יחיא־בן־מוחמד־חמיד־א־דין", המיוחס לבן אבי טאלב (הוא האימאם ה־87 בתימן).

שליט ומשורר

הוא נולד בעיר הבירה בשנת 1867 וגדל בבית אביו ששקד להקנות לו מדעים ולימודי הספרות על פי דרך ערב. ואמנם, האימאם הנהו אחד מגדולי חכמי הדת, בלשן, מבקיאי הלשון הערבית, ומשורר.

בשנת 1903. מת אביו האימאם מנצור, בלי שיבחר ביורש עצר. מיד נתכנסו חכמי דת ונכבדים והכריזו על חמיד אל־דין כעל שליט תחת אביו. פעולתו הראשונה היתה להמריד את התימנים על התורכים המלחמה התלקחה, והתימנים כבשו את מבצרי התורכים ובזה אחר זה (לרבות מבצר צנעא לאחר מצור שנמשך ששה חודשים). כן כבשו צבאות האימאם את כל תימן, חוץ מהערים תעז וחדידה, נמלה הגדול של תימן בים סוף, ולאחר מלחמה ממושכת, שעלתה לתורכים בממון ואנשים הרבה, הושג הסכם. והנה פרצה מלחמת העולם בשנת 1914. הושם מצור על חוף ים סוף. התחבורה בין תימן ולאיסטנבול נפסקה, והצבא התורכי בתימן כמעט הוקף. התורכים ניסו לשלוח תגבורת דרך סעודיה וחג׳אז, אך היא תעתה במדבר, שודדים תקפוה, שדדו והרגו את אנשיה. האימאם עמד בדיבורו ולא נצטרף לאויבי תורכיה. וכתום המלחמה, כשנאלצו התורכים לצאת מכל ארצות ערב, עבר השלטון לידי האימאם, חוץ מתשעת המחוזות בין עדן ותימן שהיו נתונים לחסות הבריטית ושהאימאם שאף לספחם לארצו. כאן נתקל בהתנגדות רבה — של האנגלים ושל האוכלוסים עצמם, שלא רצו להחליף את החסות הבריטית בשלטון תימני.

זוהי בקיצור, פרשת ממשלתו. ועכשיו — לעצם הענין.

בארמון האושר

השם הוא: ארמון סעדה. והוא מפואר ביותר והוא משכן כבודו של האימאם. לפי סדר יומו הקבוע, הוא משכים קום, מתפלל תפילת שחרית, קורא כמה פסוקים בקוראן, אוכל פת שחרית ועובר למשרדו או יוצא לכיכר־הארמון ומטפל בעניני אזרחיו למן שמונה בבוקר ועד הצהריים, שאז הוא יוצא ברכב רשמי מארמונו. לפניו — תזמורת תימנית, לראשו סוכך (שקוטרו שלוש אמות וכולו משי כחול ולבן ורקמה יקרה בשוליו), בלווייתו — בניו, ולפניו — ראש משמרו. המסע הוא למסגד הגדול לתפילת הצהרים. משם הוא חוזר לארמונו לסעודה (לפי מטבח תורכי דווקא) ולשינה. את שאר תפילות היוסהוא מתפלל או בארמון עם אורחיו, או במסגד הסמוך. אחר כך הוא עובד עד עשר ולפעמים עד חצות לילה.

בתוך עמו

לפני הצהריים יושב הוא על ספסל מתחת לעץ שבחצר ארמונו, וסביבו אזרחים שבאו להשמיע את קובלנותיהם ועצומותיהם. מאחריו — חייל שולף חרב. ועוד חייל העומד מן הצד, ובידו הסוכך הנ"ל: כך יושב האימאם על מדין שעתיים. והכוונה היא להיות מעורב בעם ולא להתרחק ממנו.

פרט ליום הששי, שאותו מבלה האימאם בתפילה ובקריאה. כי אוהב ספר הוא השליט התימני ויש לו ספריה יקרת ערך, ובה כתבי יד עתיקים יקרי־מציאות. סגורה ומסוגרת היא ספריה זו ואין איש רשאי לבוא בה. מפתחותיה תמיד בידי האימאם, כי חושש הוא שמא ישלחו יד באוצר הזה.

דמותו

גוץ, שחרחר, עגול פנים ורחב מצח. פיו קטן, עיניו שחורות, וזקנו קצר, עגלגל ולבן. לבושו — לבושים ערביים ועליהם עבאיה תימנית ולראשו מצנפת רקומה. פגיונו נחפה זהב, ואזורו מוזהב ובידו חרב וקת שלה זהב.

אגב: אין השליט התימני מרשה שיצלמו את בניו ונכדיו. תמונתו המתפרסמת בעיתונים ובספרים אינה אלא ציור המתאר את דיוקנו בקירוב.

נשיו ובניו

רבות הן נשיו, לעשרות. ואין יודע מספרן בדיוק, אך 4 מהן חוקיות, כדת מוחמד וערב. 33 ילדים העמידו לו הנשים, 19 מהם מתו. רוב בניו מכהנים כראשי המחלקות או כמושלים במדינה. ולכל אחד מהם תואר מיוחד: "כבוד הדת"; "תפארת הדת". "זיו הדת", "הוד הדת", "חרב הדת", עמוד התווך של הדת" וכו' וכו'. ועוד תואר ניתן להם בגדלם, לאחר שהם משתתפים במלחמות: "סייף אל האיסלאם" ("חרב האיסלם"), והוא, האב, מורם ומדריכם, הוא מייסרם בעצם ידיו,

הוא המלמדם בינה בדת ובחכמת הלשון. ורבים מהם מצטיינים בבקיאותם בספרות הערבית ומהם גם חורזים חרוזים.

משרדו

והנה משרדו. רהיטיו פשוטים. לימינו ראש לשכת הארמון, הוא הסופר, המכונה הלבלר הראשון" ותפקידו — "ראש הממשלה". לימין הלבלבר הראשון — שלושה לבלרי משנה, וכנגד עוד שלושה, וששתם עוזרים על־ידי האימאם. שני חיילים יושבים באמצע האולם מול האימאם. האחד נושא חותם וקסת אדומה לחתימת המכתבים והפקודות, שהוא בודק את כולם, אחד לא נעדר. והיה כי יכשרו בעיניו ונתנם בידי נושא החותם, להחתימם ולשלחם לתעודתם. תפקידו של החייל השני היושב באמצע האולם מיוחד במינו: עליו להקריב לאימאם את... עלי ה"קאט" (מין צמח משפר הצומח בתימן, שתושביה לועסים אותו, נותנים בפיהם ושותים עליו מים).

הונו

אין לאימאם משכורת קבועה מהאוצר כי מה צורך יש בכך? הרי בידו האוצר, ובידו הכסף הנגבה וכחפצו כן יעשה כאדם העושה בתוך שלו, ללא ביקורת וללא סייג של תקציב וכיוצא בזה. ויש לו גם הון פרטי, לבד כספי האוצר שהם שלו. הון זה בא לו בירושה מאבותיו ומקימוציו והוא נאמד בעשרים אלף לירות. את סכום הכסף באוצר אומדים בכמה מליוני לירות, הגנוזות בשתי קופות ענקים, שמקום סתרן ידוע לאימאם לבדו.

האימאם מפורסם ככילַי גדול. ואת נוהגו הוא מתרץ ומסביר, כדרך כל כילי, בתירוצים ונימוקים כשרים וישרים ביותר. טוען הוא שהאוצר הוא ממונם של המוסלמים ולפיכך אין להוציאו אלא על דברים המועילים לאיסלם: שממון זה אינו אלא פקדון בידו וחס ו וחלילה לבזבזו. ואת נדבותיו ותרומותיו המעטות והקטנות נותן הוא מהונו הפרטי. כי יש לקמץ, יש לחסוך, לא למענו חלילה, אלא למען המדינה, למען הכלל, ליום רע, כי יבוא. אך אופייני הדבר, כי לחקלאים דחוקים הוא מלווה כסף מן האוצר, בלי ריבית, כמובן. רק "לישרים שבחקלאים". את מידת היושר וטיבו קובע, כמובן, הוא עצמו.

מנוהגו

האימאם רואה את עצמו בקי גדול בענינים בינלאומיים. בקיאות זו הוא קונה לו מקריאת עִתוני מצרים וסוריה. ואדם כי יבוא אצלו מאיזו ארץ תרבות, הרי השאלה הראשונה כמעט שהוא שואל אותו הוא, אם יש לו עִתונים. אם כן, הרי הוא לוקחם מידי האורח וטומנם מתחת לכר שעליו הוא נשען, כדי שאיש זולתו לא יטול אותם ולא יעיין בהם. ואת כל העתונים המתקבלים בתימן מוסרים לו פקידי הדואר שיקרא

בהם. הוא נוטה "לחכור" את קריאת העתונים בארצו כדי שיהיה היחידי בארצו הבקי בהוויות העולם.

אגב: האימאם לא יצא מגבולי ארצו מעולם. אפילו באזור החוף של תימן לא ביקר. וכן בניו, חוץ ממוחמד, שביקר באיטליה, וסייף אל איסלאם, שביקר באנגליה.

על ביקורו של מוחמד באיטליה מספרים את הדברים הבאים. זה היה בקיץ 1927. הוא הוזמן לבקר איטליה, כדי להחזיר ביקור לסניור גספאריני, שביקר בבירת תימן בשנת 1926. בהיותו בניאפולי הוזמן לנשף־ריקודים, שמושל העיר ערך לכבודו. ואז נכנס לאולם וראה את הנשים האיטלקיות היפהפיות הלבושות בגדי משי, כמעט שנתעלף ממראה עיניו. בפועל ממש נתעלף. מיד הכניסוהו לחדר צדדי עד שנרגע.

אך נעזוב את הבן ונשוב אל האב. מלבד מידת הדייקנות יש בו גם מידת החשדנות, שהיא הכרחית לכל כילַי. הוא חושד בכל זר הבא לארצו ובעיקר אם הזר הוא מן הארצות הערביות או המזרחיות. עיקר חשדו הוא, שמא הם שליחים ומרגלים של מדינות חוץ ואין הוא מניחם להגיע לצנעא, אלא אם כן יש בטחון בלִבו שכוונתם לטובה. ושני סוגים באורחים: או בני תימן, שהוא מכירם ומוקירם ומתיר הם להתערב באוכלוסים; או לא־תימנים — הללו כשהם באים לצנעא הוא מאנסם לשבת בבית שיבחר להם ישיבת מעצר כמעט. אין איש רשאי לבקר אצלם, ואין הם רשאים לבקר אצל מישהו בלי רשיון מיוחד לכך מטעם האימאם.

ועד כה לא התיר מלך תימן למדינות זרות לייסד קונסוליות או צירויות בארצו.

הנוסיף עוד, כי הוא שוקד על שכלול צבאו, נחשב לשמרן ותומך ברעיון של פאן־איסלם. כי הוא נחשב גם לקדוש בעיני חלק מבני עמו ורבים באים אצלו, ליטול ברכה מפיו ולקבל ממנו קמיע, שיצליחו במעשיהם (כי האימאם נחשב לחוטר מגזע הנביא מוחמד).

זהו וזו דמותו של אמיר. המאמינים, שהשליך את יהבו על אלקים: מוחמד יחיא בן חמוד־א־דין.

ארץ שהזמר אסור בה

לפנים, בעוד ארץ תימן חבל תורכי. היתה הנגינה רווחת בה. היתה זו על פי הרוב תרכית. וכן השירה. חוץ מערי השדה והמדבר, שהלשון התורכית לא פשטה שם, והפלחים והרועים התימנים שרים את שיריהם המקומיים, שהם שירי אהבה לצאן ולאדמה, או שירי געגועי למולדת למשפחה. עד שבא שלטונו של האימאם יחיה והמוסיקה בתימן נאסרה בכלל. אסור שם לאדם לנגן על איזה כלי והעובר על כך נענש בכל חומר הדין. וגם השירה אסורה בהחלט. ואדם כי יתאווה לשיר, לשפוך לבבו, והסתגר בחדרי חדרים, והגיף כל החלונות והאנשבים וינעל את כל

השערים והדלתות, ואז יוכל לשיר בחשאי. בפקודתו זו מסתמך האימאם על החוקים והמצוות של הדת המוסלמית.

יוצאת מכלל זה — התזמורת הצבאית המקבלת את פני האימאם בכל יום בצאתו לתפילת יום ששי. האימאם מרשה לתזמורתו לנגן גם בחגיגות נישואיהם של נכבדים תימנים. אך הדבר נעשה בהשגחה מעולה לדקדק בדקדוקי צניעות.

בעת האחרונה הוכנסו מכשירי רדיו לתימן אך ורק למשרדי הממשלה ולבתי הנכבדים למחזיקי הרדיו אסור להשתמש בו שימוש חופשי. מותר להם רק לשמוע שידורים של קריאות בקוראן וחדשות.

ההימנון התימני שלצבא, מותר לשירו, הוא שיר־קרב, שאחד מבתיו הוא: "אין דרכנו לסלוח פשעי אויב, נכהו לפי חרב, נכהו בכדורים עד נפץ מצח הגברים".

כיון שהזמר הוא ענין אנושי וקשה לאדם לחשוך פיו מדבר שיר, מצאו בני תימן תחבולה לשיר על אף האיסור. הם מזמרים פסוקי קוראן ושאר שירים דתיים אחרים, כגון: "רב העצה והכבוד, רחמן שברחמנים. אין אלוה זולתך תשתבח".

המפקח על הוקף — דהיינו ההקדש — ואיבתו ליהודים והאימאם יחיא

המפקח על ההקדש המוסלמי בצנעא, שמו היה אלסייד קאסם אלעזי ממשפחת חמיד אלדין. ממשפחתו של האימאם יחיא. בממשל ניתן לו תפקיד זה. אך לא היה שׂבע רצון בתפקידו, הוא היה בתחושה כי נועד לתפקיד בכיר ונשא עיניו להיות לפחות ממלא מקומו של האימאם יחיא בזמן העדרו, או משרה בדומה לזו.

בשל שאיפותיו היומרניות השתדל למצוא פגמים בהתנהגות האימאם יחיא בטיפולו בתושבי תימן. ותמיד חיפש דברים בהם יוכל לנגח את האימאם יחיא קרובו. בין הדברים היתה לו ביקורת קשה על יחס האימאם ליהודים. ופשרנותו כלפי התנהגותם.

באחד הימים ביקר ברובע היהודי תוך מגמה למצוא טענות ומענות כלפי היהודים. לאחר סיור ברובע היהודי רכוב על סוס ישב וחיבר תזכיר גדול. בו גינה התנהגותם של היהודים, והתנשאותם על האיסלאם. הוא העלה בו מספר הצעות שמתאימות לשונאי ישראל מובהקים.

טענותיו בקצרה: היהודים בונים בתים מאבני בזלת מסותתות ולבנים שרופות, הגובה שתיים ושלוש קומות. נשי היהודים פניהן לא רעולות, מתהלכות ברחובות היהודים גלויותפנים, לבושות בגדים טובים, ומעולים משל המוסלמים. כן גם הגברים סוחרי היהודים שברובע מתחרים בסוחרים המוסלמים אשר בצנעא הבירה. ועוד דברי שטנה. רבים, כגון שהיהודים מתנהגים בחוצפה כלפי המוסלמים ונוהגים ביהירות.

משפחת חבשוש

לאחר הכנת התזכיר, לא הסתפק בחתימת ידו, אלא יזם חתימה המונית על התזכיר. ודווקא ביום הששי בשעת התכנסות גדולה לתפילת הצהריים. לתזכיר הוסיף "דברי הסבר" לפני התפילה, כדי לשלהב את המתפללים, בצורה יסודית הכין ענין זה כדי לעורר תסיסה בין המוסלמים, עד שכל אחד מהשומעים ראה לעצמו חובה קדושה לחתום.

את התזכיר לקח המפקח בעצמו למסור לאימאם יחיא בשעות אחר הצהריים, עת הוא נפגש עם רוב יועציו ושריו, ראשי מחוזות, וראשי שופטים וכדומה, המגמה היתה לפוצץ פצצה רבת עָצמה, בה יחפיר את פני האימאם בפני כל קרואיו.

נציין עובדה חשובה: ביום החתימה על התזכיר הודיעו סוכניו של האימאם על נאומו של המפקח ותוכן התזכיר והחתימה, לפי זה הבין האימאם. שהמטרה הסופית היא ביקורת על התנהגות האימאם. ויחסו ליהודים. ושפעולה זו מלבד נְזקה ליהודים, מכוונת להכפיש את האימאם ושלטונו. בשל מעשה זה ודברים דומים נטר לו האימאם איבה. וציפה להזדמנות לנקום בו.

כשבא המפקח קאסם אלעזי. לארמון למסור את התזכיר, נצב ביהירות לפני האימאם, כאמור בפני קהל הנכבדים. האימאם, שידע תוכן התזכיר ומגמת המפקח, התעלם מבקשותיו לקבל את התזכיר. כל הזמן ציפה שהאימאם יזמינו לשבת כדי לקבל את התזכיר וכן לדון בנושא חשוב ששמו: היהודים. אך כאמור, האימאם התעלם ממנו וטיפל בנושאים אחרים שהובאו לפניו. כשראה האימאם שרב כעסו ביקש מיד ימינו אלאקצי עבדאלה אלעמרי, לקבל את המסמך ושיקרא אותו וימסור לאימאם תוכנו! מדבר זה נעלב המפקח, האימאם אפילו אינו מוכן לשאת פניו, ולקבל מידו את התזכיר, בייחוד שהדבר נעשה ברבים. למעשה האימאם נהג בו במידה שרצה למדוד לו.

כ"שנודע" לאימאם תוכנו של התזכיר מפי אלעמרי, פנה למפקח לאמור: "אללה יכזיך!" אלקים יביישך, רצית שהאימאם שלך ימלוך על עיר חרבות ובתי חֻמר וקש . אם היהודים בונים ומפתחים את רובע היהודים תבוא עליהם ברכה. מעשים כאלה אך כבוד ינחילו לצנעא ולשליט בה! תודה על מעשיהם אלה! ...

האימאם רמז שהביקורת הזו, ידועות לו סיבותיה ושעיקרה מכוונת כלפי האימאם ומשטרו! המפקח הסתלק בבושת פנים, ותחת שיכפיש את היהודים והאימאם, הוכפש שמו.

סבי סלימאן מכר לאימאם יחיא בדים לחייליו בהקפה.

בשנת 1919, עם שוב האימאם יחיא לשלוט בצנעא, לפי ההסכם שהיה בינו לבין התורכים, רחש לבו — הוא ויועציו — דבר טוב: להלביש את חייליו בבגדים חדשים במקום המרופטים, כדי שיעשו רושם על תושָבי עירו צנעא וקהל תושבי תימן.

משפחת חבשוש

רצון היה לו, אך אמצעים לא היו לו, ניסה לקנות אצל הסוחרים, ערבים ויהודים, בהקפה וכל הסוחרים טענו: "אין להם סחורה". למרות שהיתה להם.

הסוחרים העריכו שלא יאריך ימים בממשלו, מחוסר משמעת ציבורית וחוסר אמצעים להחזיק פקידות וצבא ומשטרה. וסוף ממשלו לאבד, וכספם ילך לטמיון.

סבי, שניחן בעין פקוחה, וידע כי האימאם נכשל בנסיונו לקנות בהקפה. העריך המצב אחרת, בא אליו בהצעה, שהוא יספק לו את כל הבד הדרוש לצבא האימאם ולפְקודיו. וביחס לתשלום, בזמן שהשם יתן לו, ישלם.

האימאם תמה ושאל, היש לך כל הכמות שאנחנו צריכים. סבי השיב לו בהֵן, והוסיף ואם תיתן הוראה, אספק הסחורה מיד".

ניתנה הוראה! וסבי סיפק הסחורה. על שאלת יועציו איך נמצאה פתאום סחורה. ענה האימאם, "את זה תשאלו לחבשוש" המשיכו לשאול, "ומנין נמצא הכסף הרב לתשלום דמי הסחורה", שוב הפנה את שואליו לסלימאן חבשוש.

הדבר נודע לסוחרים והם נדו לחבשוש, באשר כספו הלך לטמיון. כי הניחו על קרן הצבי.

לאחר זמן, האימאם שהופתע מיחסו של סבי שאל אותו: הסבר לי, כל הסוחרים נמנעו מלמכור לי, ואני יודע מה הסיבה, ואתה באתָ להציע לי", ענה סבי: "יש ללמד עליהם זכות. כי הם חייבים על סחורה ואינה שלהם, וחוששים הם להסתכן על־ידי האימאם. אני, זה כספי, ורשאי אני למכור ולסמוך על האימאם שישלם". ענה האימאם: "בעזֶה שלם אשלם למטיבי. כבר אמר המשל: "מא צדיק, אלא לסאעת אלמצִיק" דהיינו; 'הידיד נבחן בשעת המצוקה".

לא עברו מספר חודשים והאימאם שילם לסבי. והסוחרים הערבים אכלו בשרם מקנאה על כי לא העריכו המצב כראוי.

מלאכים למשפט?...

רגיל היה האימאם יחיא מידי פעם בפעם ביום ששי לרדת מצנעא מלווה חיילים רבים וכלי נשיפה — תזמורת הליכה, נכבדים ואורחים ופקידים גבוהים — להתפלל במסגד אשר ליד "באב אלקאע" דהיינו שער הרובע היהודי. מסגד זה הוא אחד המסגדים העתיקים בצנעא, ולכן ראה האימאם יחיא תמיד חובה לעצמו לפקדו ולהתפלל בו.

ילדי היהודים תושבי הרובע היהודי היו מלווים אותו עד שער המסגד. כדי לחזות בהמולה הרבה המלווה את האימאם.

אותו יום ששי, ירד מהמרכבה שהובילה אותו כשהוא מתכונן להיכנס למסגד

הנ"ל, אחד הערבים, היו לו משפטים עם יריבו בצנעא. זמן רב התנהלו אצל שופטים רבים הדיונים בינו לבין יריבו, וניתנו פסקי־דין שונים בתוכנם ובהנמקתם. וכל זה, בשל תשלומי שוחד ששילם יריבו.

ערבי זה, תלה את פסקי־הדין השונים — בנושא מסוים אחד — על מקל ארוך, זינק לפני האימאם ועיכבו מלהיכנס למסגד, הוא שאל את האימאם: "על איזה פסק־דין אתה נכנס להתפלל בציבור במסגד ביום ששי זה"?

האימאם יחיא, שידע שאלה פסקי־דין לפי מידת השוחד ולא מידת הצדק, ענה לאלה שעמדו על ידו. ואמר: אלקים יסלח לנו! כי העוול במשפטים שנעשים — עונשם חמור מאוד, ואל הערבי בעל הקובלנה אמר: בחרנו באנשים הטובים ואיכזבו אותנו, נשאר לנו להתפלל לאלקים שבשמים שישלח שופטים שישפטו ביניהם!.

עוד באותו יום קבע מועד לערבי המתלונן ובעל דינו, שישפוט ביניהם!.

האימאם יחיא בימות החג

הימים ימי חג מוסלמי גדול, אחר חודש הצום רמצ'אן, קרה, ובאותם הימים היו גם ימי חול המועד לחגם של היהודים. ומנהגם לצאת מחוץ לעיר צנעא לטייל במישורים, ובגבעות וההרים שמסביב לעיר צנעא.

אותו חג יצא האימאם לטייל במרכבתו ואתו, תזמורת ועגלות מושכות תותחים וצבא רגלי מלווים אותו. וכן פקידים גבוהים ושופטים והמוני העם שבאים לחזות פני מלכם. ואליהם הצטרפו היהודים שהיו בטיול.

כשיצא האימאם ומלויו משער, "קאע אליהוד", שער הרובע היהודי, ציווה לקנות כל פרי תאנים אשר ייכנס לצנעא דרך השערים של צנעא, ולתיתו למלוויו בעת שינוחו בכפר הסמוך לצנעא, כפר "עצור".

השיירה של האימאם עצרה לרגלי הגבעות, ליד נחל עצור. למלווים היתה הפתעה: תקרובת של תאנים עסיסיות הוגשה להם, מתנה מהאימאם יחיא. את התאנים חילקו המחלקים למוסלמים בלבד. האימאם ראה שלמלווים היהודים לא הוגשה כל תקרובת, התעניין ושאל לפשר הדבר, והתברר לו: "שאלה יהודים ולא צריך לתת להם!"

אז ציוה להגיש להם תאנים. כשהגישו להם התאנים, תחילה ביררו ופתחו כל תאנה לשתי חצאים הסתכלו עליה, ואחר כך בירכו ואכלו, בעוד שהמוסלמים אכלו את התאנים שלמות. דבר זה היה בעיני האימאם לפלא, שאל את אחד היהודים, מפני מה אתם חוצים התאנה ומסתכלים, ואחר מברכים ואוכלים. ענה לו: מפני שאנו חוששים מתולעים שייתכן ויש בפרי, אסור לנו לאכול תולעים מטעמי דת ובריאות.

כששמע האימאם את הטעם, אמר: אם חילקנו היום תאנים למלווים שלנו, וכן לאורחינו היהודים, למדנו מהם דבר חשוב, שאין לברך ולאכול פרי עם תולעים, זה נכון, וראוי לקיים ביקורת לפני האכילה. על כל פנים, קיבלנו שכר החלוקה, ולמדנו דבר חדש וחשוב!

עבדו על האימאם — מקנת כספו ופתרון בעיית נישואיו על־ידי יהודיה שהשתמדה

לאימאם יחיא היה עבד מקנת כספו בשם צומסום. ניכר היה העבד במראהו החיצוני: יפה, גבוה, חסון, מלא בשר, צבעו השחור מבריק, עבד זה היה נאמן לאימאם, בכל מהלכיו היה מלווהו ומשרתו שירות נאמן, באחד הימים החליט האימאם לשחררו מעבודתו, כהערכה לשירותיו. כמו כן, מינהו לתפקיד מממשלתי כדי שיתפרנס בכבוד.

אחר שחרורו, ניסה לשאת אשה מוסלמית ולחיות ככל בני האדם. אך, כל נסיונותיו לשאת אשה מוסלמית עלו בתוהו. מפני ששום מוסלמי לא הסכים לתת את בתו לעבד, ואפילו משוחרר. מצבו היה קשה מאוד בענין זה, וגם לאימאם נגרמה עגמת נפש.

הפתרון של נישואיו, בא ממקום אחר. בחורה יהודיה מבוגרת, שהיתה עובדת בצנעא בחלק הערבי, השפיעו עליה להתאסלם ולהינשא לעבד האימאם. האיש הרשים אותה מאוד. היא התאסלמה ונישאה לו, האימאם נתן ברכתו לכל המהלך הזה, שפתר עבורו בעיה חמורה שלא יכול היה לפותרה.

הנישואין עלו יפה. ושניהם, העבד המשוחרר והיהודיה, הקימו משפחה יפה, הילדים למדו והתבססו בחיי הכלכלה, הבעל הוקיר אותה וכיבד מאוד את אשתו היהודיה וחיו חיים טובים ומאושרים.

האימאם יחיא ויחסו ליהודים

מנהג קבוע היה לאימאם יחיא: לצאת בתקופת הקיץ אל שתי עיירות הסמוכות לצנעא, קריית אלקאבל ואלרוצ׳ה, לנופש. שתי עיירות אלה ידועות באקלימן הטוב ובפירותיהן המשובחים. כשהיה נופֵש במקומות הנזכרים היה מנהל עניני המדינה מעיירות אלה, מי שהיה צריך לו היה טורח ובא למקומות אלה. המרחק מצנעא לקריית אלקאבל וכן לאלרוצ׳ה חמש עד שש שעות הליכה ברגל, (כשלושים ק״מ).

באחת הפעמים ששהה בקריית אלקאבל, התקיימה חתונה בשכונה היהודית שבקריית אלקאבל, שהיא נפרדת מקריית אלקאבל המוסלמית. הכלה היתה מקריית אלקאבל, והחתן מצנעא. קרובי החתן אנשים נשים וטף, יצאו לקריית אלקאבל, כדי

להקביל את פני הכלה, להביאה לצנעא וללוותה לבית החתן. וכן להשתתף במסיבת החתונה של הכלה. משסיימו את ארוחת הצהריים, יצאו לטייל בעיירה והגיעו עד אזור הפרדסים והכרמים של העיירה המוסלמית.

אחד הפקידים, שונא יהודים מובהק, טרח והלך לאימאם יחיא והגיש קובלנה שהיהודים פשטו בכרמי קריית אלקאבל. וביחוד, הנשים היהודיות שיצאו לטיל לבושות בגדים חדשים ועדויות בעדיים, דבר שמרגיז את הנשים המוסלמיות.

כשקרא האימאם את הקובלנה על היהודים, פנה לבעל הקובלנה ואמר לו: "אחסנתום" דהיינו "עשיתם טוב", ופטרו מעל פניו. המתלונן הלך שבע רצון, על כי האימאם הערין הקובלנה שהגיש.

לאימאם נודע כי מלווי הכלה המטיילים צריכים לחזור עוד באותו יום לצנעא, והוא שלח שליח וציווה לכל המלווים: השארו הלילה כאן, דהיינו בקרית אלקאבל. צַו זה עורר חרדה בקרב המלווים כי לא ידעו מה הסיבה. דבר הצו של האימאם נודע למתלונן ולא היה גבול לשמחתו. חפצו לגרום צער ועלבון ליהודים עלה יפה.

למחרת בבוקר, ציווה האימאם שיפתחו את שערי הכרמים שלו, ויזמינו את האורחים מצנעא לבוא לבלות בכרמי האימאם יחיא, לאכול ענבים ולהצטייד גם לביתם, ואחר שיעשו זאת, יסעו לבתיהם בצנעא.

החידה נפתרה: האימאם רצה להזמינם לכרמיו ולכן עיכבם, ותחת החרדה שחרדו לא היה גבול לשמחתם ולאושרם: הם זכו להיות אורחי האימאם יחיא. הדברים נודעו למתלונן, ואז הבין, כשענה לו: "אחסנתם" דהיינו: "עשיתם טוב" בלשון: "סגי נהור". טבעו של האימאם כלפי מקטרגים על היהודים, לעשות ההֵפך ממה שהם רצו ולגלות יחס לבבי בריש גלי כסיפור לעיל. יהי זכרו לטוב וברוך.

האימאם נסע לחמי דמת

האימאם יחיא, מושלה של תימן, סבל תקופה ארוכה משגרון בברכיו. רופאיו יָעצו לו לנסוע למרחצאות החמים אשר בעיר דמת ואכן, הוא נסע ושהה כחודש ימים במקום המרחצאות.

כשהחליט לשוב ועודו בדרך, קרא מושל העיר של צנעא לערבים וליהודים, להתכונן כדי לצאת להקביל את פני האימאם — למחרת היום — בהיכנסו לעיר צנעא.

היהודים, שהעריכו את האימאם בשל יחסו אליהם, התכוננו בתכונה רבה, ויצאו להקבל פניו אל מרחק רב, מדרך שער העיר הסמוך לרובע היהודי.

כשפגשו את המכונית בה הוא נמצא, עיכב האימאם את המסע, כדי לקבל פניהם. היהודים שרו בצוותא את השיר־פזמון "יגדל אלקים חי וישתבח" וכו' ואחר השיר מסרו לו מכתב איחולים מראש הקהילה היהודית, הרב עמרם קורח זצ"ל.

האימאם שאל את המלווים שאתו במכונית: "ואיה אחינו המוסלמים? כלום לא יכלו להגיע לכאן כדי להקביל פני האימאם שלהם?". הוא החליט לנקום בהם ונכנס דרך שער אחר אל ארמונו.

בארמון התקיימה מסיבה לכבוד שוב האימאם ואליה נקהלו ובאו כל חשובי העיר צנעא, באמצע המסיבה, ביקש האימאם מהמנחה לקרוא את ברכת היהודים לו, אשר חיברה ראש הקהילה היהודית הרב עמרם קורח זצ"ל. לאחר שהוקראה הברכה. ציין בהתמרמרות: "מי יתן והיו לי שני נאמנים בלב ובנפש כחכם עמרם קרח.

הדברים היה רישומם ניכר: ציון טוב ליהודים, ונזיפה לערבים. מתנגדיו אמרו: אין פלא: "האימאם הוא אימאם של היהודים!"...

בדרה חבשוש, האימאם יחיא, ושוויון לאשה החקלאית

לאחר מות בעלה של דודתי בדרה, קמו לו יורשים ממקרוביו, בהיות והוא היה חשוך בנים.

קרוביו תבעו את הדודה בדרה לבית־המשפט לתת להם חלקם ברכוש. הדברים הגיעו לבית־המשפט של המוסלמים, שאינם מכירים ברכוש נפרד של האשה. המשפט נמשך זמן רב ולבסוף ניתן פסק־דין. הצדדים עירערו על פסק הדין. והענין הגיע לאימאם יחיא.

הדודה טענה, כי הרכוש הוא רכושה. כי היא עבדה כל חייה במסחר והיא עשתה את ההון למשפחתה, ומבקשת היא מהאימאם לפחות להכיר בה כשותף לבעלה, ולפי זה יחולק הרכוש.

האימאם שאל אותה אם היתה לה עוזרת בביתה. ענתה שבעלה לא מנע ממנה מאומה.

האימאם הוציא פסק־דין לאמור: שווין ושותפות לאשה החקלאית בלבד, שלמעשה היא שותפה לבעלה בכל העבודות בשדה ובבית. ואשה היושבת בצנעא יש לה עוזרת ובעלה עובד לבדו. משום כך אין לה זכות להיות שותפה, אלא זכות המוקנית בחוק.

לגופו של ענין, תיווך בין היורשים, והמחלוקת יושבה על דרך הפשרה.

יירָשם לזכות בדרה לבית סלימן חבשוש, פסק־דין זה שהכיר בשוויון האשה החקלאית שהאימאם קבע שותפות בינה לבין בעלה. פסק־דין זה על־ידי האימאם — שהוא סמכות דתית עליונה — הוא פסק־דין, בבחינת הלכה, שלפיה יש לנהוג!

משפחת חבשוש

הבעת דעות מדיניות מפי האימאם יחיא

האחראי על מחסן ציבורי של סחורות, מכר הסחורות שנמצאו אצלו בהחסנה.

מספר יהודים שנזוקו ואני בתוכם פנינו לאימאם יחיא ובקשנו עזרתו בהחזרת הסחורות לבעליהן.

כשהתיצבנו בפניו לברור הענין, פתח בשיחה אתנו ושאל אותנו, "האם נודע לכם מה קרה ליהודים בעדן, בה שולטת ממשלת אנגליה האדירה", כוונתו למאורעות שקרו בעדן סמוך להכרזת הקמת מדינת ישראל בשנת 1948, בהם נהרגו 110 יהודים הי"ד. אנו העמדנו פנים שלא יודעים פרטי הענין. והוא לא האמין לנו, ואמר: "אתם היהודים יש לכם טבע, שאם נגעו ביהודי גרמניה, היהודי שבצנעא חש זאת בבשרו", והוסיף בגאוה ובסיפוק: "אני שמרתי עליכם ואוסיף לשמור עליכם עד אשר יקחו אותי לבית הקברות", והוסיף עוד ואמר: "מפליא אותי איך היהודים הציונים מקימים מדינה כשכל העולם נגדכם! אכן זו העזה גדולה מאד!".

ילדי היהודים והאימאם יחיא

הימים היו ימי חול המועד סוכות. האימאם יחיא בא להתפלל — כדרכו מפעם לפעם — במסגד אשר בקרבת הרובע היהודי, ולאחר התפלה, יצא לסייר במישור צנעא, שמחוץ לרובע ולחומה, יחד עם מלווים רבים — כמנהגו, חיילים, שופטים, שרים וקהל רב. אל המלוים הצטרפו ילדי היהודים, שמספרם היה ניכר.

ליהודים מנהג לצאת לטייל בהרים אשר בסביבות צנעא בכל ימות החול.

הפעם, מצאו הילדים ענין ושמחו מאד על ההזדמנות והצרוף הטוב.

אחד ממלווי האימאם הקנאים פנה לאימאם לאמר: "תשים לב אדוני לשמחת ילדי היהודים, לבושם החדש, פיאותיהם המבריקות, כיפותיהם המיוחדות. זה יותר מדאי לעומת המוסלמים"!

האימאם שאלו: אתה מקנא בהם. ענה ביהירות כן אדוני האימאם.

האימאם יחיא פעל מיד מחשש לתוצאות, זמן אחד ממשרתיו נתן לו כסף, ואמר לו, לך לקנות כפה ופיאות אצל היהודים ותלביש לו. כדי שלא יקנא.

העונש והכרזתו להלביש למוסלם כפה ופיאות. היו עונש חמור מא"ד, ועלבון צורב למתלונן.

הדבר נודע ברבים וזה שימש הרתעה לכל המקטרגים לנצור פיהם. כך היתה דרכו של האימאם להלום בברזל בעודו חם ולסיים בעיה. כי אם היה סולח למתלונן, היו ילדי היהודים נרגמים ע"י המון שונאי ישראל שבקהל! וברוך המציל.

משפחת חבשוש

הצעה ליסוד קרן למטבע תימני

בשנת 1944 הגיעה לצנעא משלחת כלכלית עראקית־מצרית. כדי להציע לאימאם יחיא, לעשות כמה פעולות כדי לשפר את המצב הכלכלי בתימן. בין הפעולות שהוצעו היתה לחפש מקורות נפט ומחצבים שונים ולהקים תעשיות שונות. כמו כן לבנות מסילות לרכבת בתימן. והעיקרית שבין ההצעות — להוציא מטבע מקומי תימני, דוגמת יתר הארצות.

בנושא הקמת הקרן, הציעו להקים קרן מטבע שהממשל בתימן והסוחרים ישתתפו בהון היסוד של הקרן. התקיימו דיונים רבים בין הסוחרים וועדה שהקים האימאם לשם כך, לדון ולשאת ולתת, ולהביא לו הצעה מגובשת.

במשך שבת המשלחת בצנעא לצורך המשא־ומתן, נודע לאימאם שמגמת פניהם לא דיונים כלכליים אלא שינויים מדיניים, חדירה לעניני תימן והתערבות בעניניה הפנימיים, דברים שהאימאם חשש מפניהם כמפני ברזל מלובן.

כשנוכח האימאם מה הן המטרות, ושבמשא־ומתן המתמשך בדיונים האלה לא שותפו היהודים, תוך הנחה כי מה שתחליט הוועדה המוסלמית והאימאם, יקויים, והם יחויבו לעשות, החליט האימאם לסכל את התכנית.

בשלב הסופי של המשא־ומתן, כשנראה שמסתכם משהו, זימן האימאם באופן דחוף את בא־כוח סוחרי היהודים בשעות הערב אל מעונו אשר בכפר אלרוצ׳ה (כי היה זמן רמצ׳אן, חודש הצום של המוסלמים) ובכפר זה הוא נפש, השתתפו בפגישה: ר׳ עמרם קורח, סעיד חבשוש, אברהם הבה אלשרעבי, כשהגיעו היו מופתעים כי לא ידעו פשר הקריאה אליו. סיפר להם שזימן אותם בקשר לרעיון להדפיס כסף עובר לסוחר מנייר, כדוגמת ארצות אחרות, לזשתמש בו בתימן, ושאל את מידת נכונותם להשקיע כסף בייסוד קרן מטבע לתימן.

תחילה שאל את הרב עמרם קורח, הרב ענה לאימאם, ענין זה יש בו קושי רב, כי מי יהיה אחראי להשקעות בקרן, ואיך ענין זה יתקבל בציבור שרגיל להחזיק כספו במצלצלים. אברהם הבה, ענה: כדאי לנסות, ייתכן כי תהא תועלת לתימן ולאימאם.

סעיד חבשוש ענה: לי, לא נראה כל ענין זה. אם אסע מחוץ לתימן, ואפילו לעדן, כלום מישהו ימכור לי בכסף זה? ייתכן כי על־ידי כפיה כסף זה יהיה הליך בתימן, אך אין לו שום ערך בחוץ. ומי הוא מתושבי תימן אשר יחליף כספו, הריאל — מריה תרזה — בנייר! אנו משפחת ״האחים חבשוש״, לא ניתן ידונו לכך. כי לנו נראה שהענין לא יצלח!

ר׳ עמרם קורח הוסיף: אדוני האימאם, אם אתה תהיה אחראי לכספינו וכספי הציבור יש מקום לדבר, אבל אם העיראקים והמצרים הם האחראים, הציבור לא יסכים. כי הוא לא מכיר אותם ולא יודע מי הם!

משפחת חבשוש

לאחר שתיקה ממושכת, אמר האימאם לקרואים היהודים: אתם צודקים! ומיד שלח מברקים בחצות הלילה לכל מנהלי משא־ומתן זה: לבטל את כל התכניות, ולשלוח את המשלחת הכלכלית לארצה.

בשיחות פרטיות ציין ההגיון בעמדת היהודים, ובייחוד עמדת באי־כוח "האחים חבשוש".

לסיכום ניתן לומר, שעמדתו של האימאם היתה מלכתחילה שלילית. הוא לא נתן לה ביטוי בשלב ראשון, בסברו שנסיון זה יתפורר מאליו. אך משנמשך הדיון, והחלה התכנית להתגבש באמצעות סוכנים זרים — ותימנים ממתנגדיו — נחלץ האימאם להתנגד. ותנא דמסייעא לו, היהודים!...

אי היענות להזמנת האימאם — בשל השבת

בשעות המאוחרות של יום ששי, בא שליח מהאימאם להזמין את דודי נסים אליו, הדוד סרב להענות להזמנה: "משום השעה המאוחרת לא אוכל ללכת ולחזור בטרם כניסת השבת". השליח התרגז על וטיעון זה והלך וסיפר לאימאם שהיהודי חבשוש מסרב לבוא.

תמה האימאם, ושאל השליח: "מה סיבת הסירוב?" ענה לאימאם: "היהודי טוען בשל כניסת השבת".

האימאם אמר, "חבשוש צודק, רוצה הוא לשמור שבתו". והמשיך, "אני שלחתי אותך בצהריים ואתה איחרת ללכת אליו".

בשל איחורו ורשלנותו של השליח, שלחו לבית־הסוהר לשבוע ימים.

יהודי שהשתמד ויהירותו ותגובת האימאם יחיא

יהודי בשם ש. ר. נתפס במכירת עראק לערבים, דבר שעונשו חמור מאוד. כדי שיינצל מעונש חמור, ביקש להתאסלם, וכך היה, הוא התאסלם, והאימאם מינהו שליח בארמונו. ונסלח לו על העבירה.

באחד הימים נשלח לקרוא לדודי מנחם ז"ל לבוא לארמון האימאם. בבואו לביתנו, דבר עם הדוד מנחם בגסות, ודרש ממנו להילוות אליו. השליח המומר רכוב על פרדה, והוא יצטרך לדדות אחריו, וזה משפיל מאוד. השליח צעיר והדוד מבוגר ממנו וצולע ברגלו.

משהבין הדוד מנחם שמגמת המומר להשפילו, ענה לו: אני מכיר ארמונו של האימאם ואגיע בעצמי, וסירב להילוות אליו ראוי לציין, שיחס כזה מצד היהודי למומר דוחה וקשה מאוד, פשוט התעלמות ממנו!

משפחת חבשוש

המומר מיהר וחזר לאימאם והודיע לו שחבשוש מסרב לבוא אתו ולהיענות להזמנת האימאם. אגב, במקרה של שליחות כזו יש שכר בצדה, ולבוא לבד לאימאם מתקפח השליח.

האימאם כעס עליו כעס רב ואמר: שלחו אותך להודיע לו שיבוא אלי ולא אמרו לך להביאו אלי, האימאם ידע הרגישות שבדבר, וכעס על מי ששלח את המומר. וקבע, להבא לא לשלוח אותו להזמין יהודים.

בהקשר זה, נעיר, כי למומר הנ"ל היה בֵּן בן שתים־עשרה שנה, אביו ניסה להשפיע עליו להתאסלם אתו, אולם הוא סירב ונסע מצנעא לעדן ולארץ ישראל.

בקשר להתנהגותו הגסה בשליחות שהוטלה עליו, יהודי תימן מגדירים זאת במשל המקובל: "אלמהתדי אטמא מן אלמסלם" דהיינו "המשומד טומאתו יותר מהמוסלם!"

בשליחות האימאם אחמד

בתפקידי כנציג המשפחה בעדן, הייתי מקבל כמעט בכל חודש רשימת מצרכים שונים לקנותם בעדן עבור משפחת האימאם אחמד שגר בתעז. את הקניות ביצעתי ושלחתי בדואר מעדן לתימן. קניות אלה הטרידו אותי, ולכן ביקשתי את סוכנו אחמד אלרובידי, לבקש את האימאם אחמד לשחרר אותי מתפקיד זה. אלרובידי שלח לאימאם את בקשתי לשחרור מתפקידי.

תשובת האימאם לרובידי במברק: "אנו מאמינים לחבשוש, הסוחרים המוסלמים רימו אותנו, תודיע לו שימשיך לשרתנו". רובידי שלח לי מכתב בצירוף המברק.

משפחת חבשוש

האמאם יחיא ושיטת שיפוטו

אחד היהודים גר בודד באחד הכפרים הערבים המרוחקים מצנעא ועסק בתקון סנדלים ונעליים, והיה "שמח בחלקו" למרות מצבו הדחוק ובדידותו ממשפחתו וקהלת היהודים.

באחד הימים נרצח השייך של המקום, רוצחיו, הניחו מנעליו ליד חנותו של היהודי ויגררו גופו מעל יד החנות והשליכוהו לבקעה. ובבוקר השכם הזעיקו אנשי הכפר לאמר: היהודי רצח השייך שלנו, הגדול והעצום, הרחום והחנון, מלכינו ומושיענו, ולא רק זאת באו עדים שראו אותו רוצח וסוחב הגוף וזורקו לבקעה. אנשי הכפר עמדו לעשות ביהודי כלה, אך מפחד האמאם יחיא כפתוהו ושלחו אותו לצנעא. יחד עם העדים למשפט האמאם יחיא.

בהגיעם לצנעא, התיצבו לפני האמאם למשפט. ...האמאם יחיא שאל את היהודי, הנכון שרצחת את השייך של הכפר, ענה היהודי איני מסוגל לענות עד שאוכל ואשתה, כי אוסרי מנעו ממני מאכל ומשקה זה יומיים, ואני חש שנשמתי פורחת מעלי. האמאם צוה להאכילו ולהשקותו ולאפשר לו לנוח. אחר כך, קרה ליהודי ושאל אותו, הנכון: רצחת השייך, השיב היהודי, שקר וכזב טפלו עלי, האם יש לי ענין לרצוח אותו, האם יתנו לי לירוש את מקומו ולהיות שייך הכפר. אדונינו האמאם יחקר חבריו שחמדו מקומו, האמאם הבין הרמז, צווה לעצור "העדים" בבית הסוהר הקשה "אלקלעה" ואל הכפר שלח חיילים "בקא", חיילים אלה יושבים בבית אנשי הכפר, אוכלים ושותים על חשבון אנשי הכפר עד אשר ימצאו הרוצחים - אלה שהיו במעמד המשפט הזה תמהו על עמדת האמאם, הביאו יהודי רוצח, יש עדים מוסלמים שמעידים שראו מעשי הרצח והאמאם עוצרם לחקירה ומעניש אנשי הכפר - תוך פרק זמן קצר, התברר שאחד מערביי הכפר ארב לשייך והרגו, כדי לירוש מקומו, התברר גם שהעדים היו זוממים.

ליהודי פסק האמאם פיצויים שבע מאות ריאל קנס מידי אלה אשר זממו להפילו, פרט לעונשים קשים שהענישם, ויעץ ליהודי לעזב את תימן ולנסוע לעדן מחשש נקמה.

משפט זה היה לו הד עצום ביחוד כלפי אלה אשר דברו סרה באמאם שהוא נוטה חסד ליהודים.

האמאם יחיא פנה למזכיריו ויועציו לאמר: בזמנו תמהתם על מעשי, אני הבינותי מראש כי העלילו על היהודי, אלוהים אוהב הצדק, וצוונו על הצדק, ואכן הצדק יצא לאוויר העולם, היהודי נקי מכל אשמה של רצח השייך. וברוך השם שלא טעיתי בשיקולי.

משפחת חבשוש

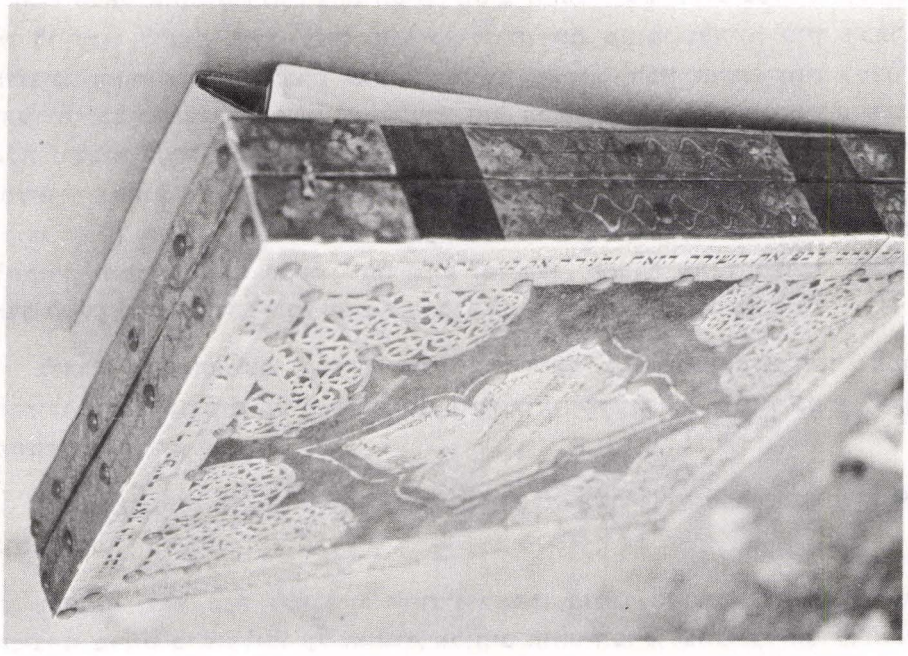
התדיינות בין שני יהודים

שני יהודים, התדיינו על ספר חמשה חומשי תורה, כתב יד עתיק. תחלה, התדיינו בפני בתי דין יהודיים, ומשלא הצליחו בתי דין היהודיים לכפות עליהם פסק דינם, עברו להתדיין בערכאות המוסלמית, גם בבתי משפט אלה ארך המשפט ולא הסתיים. פנה התובע לאמאם יחיא שישפוט ביניהם, בטענה כי התרושש במשפט זה, בשל עוות הדין על ידי השופטים שמקבלים שוחד.

האמאם זמן התובע והנתבע והספר עליו התביעה, שמע טענת התובע כי הספר שלו, וכי ניתן לנתבע לבקשתו כדי לעיין בו לקנותו, וזה החליף את הכריכה והחזיק בו.

הנתבע טען שזה שלו. האמאם שאל את התובע אם יש לו סימנים בספר והוא מנה מספר רב של סימנים, פרט לכריכה שהוחלפה.

מהמשך החקירה התברר שהתובע צודק. הוציא האמאם יחיא פגיון מנדן שעל חגורתו. חתך החיבור של הכריכה והפריד את הכריכה מהספר ומסרה לנתבע, והספר לתובע, וצווה, אם עוד אשמע שהנתבע יתבע למשפטים מעין אלו, יש לי מקום רב בבית הסוהר.

כתר תורה של משפחת חבשוש בכריכתו הקודמת

מעשה באבן שירדה מההר על קברו של מרי סאלם פנחס זצ"ל ומשפט האימאם יחיא

במרחק כעשרה ק"מ מהרובע היהודי אשר בצנעא מצוי קברו של צדיק גדול, מרי סאלם פנחס זצ"ל.

אל קבר זה עולים ברגל להתפלל, כל מי שחפץ בעזרת הצדיק. מסביב לאישיותו ומסביב לקברו, מסופרים הרבה אגדות ומעשים של נסים ונפלאות.

רבים מיהודי צנעא פוקדים את קברו ומשתטחים בפני בוראם שיעזור להם — לכל אחד ובעיותיו — בזכות הצדיק.

כשהיו מבקרים בקברו, ונשארים להתפלל במקום, היתה השמש קופחת מעל לראשם ומצערת אותם. עד שיום אחד פנתה קבוצת מתפללים לצדיק לאמור: "עזור לנו מרי סאלם, שהשמש לא תקפח מעל לראשינו".

למחרת, התגלגל סלע מראש ההר שלרגליו נמצא קבר הצדיק, ועמד בסמוך לקבר, כמגן עליו ועל המתפללים.

הסלע היה בדמות אבן ענק מסותתת, כאילו יצָרוה מראש, והתאימו אותה ליד הקבר למחסה ולצֵל.

בכפר הסמוך לקבר, היתה מחצבה של ערבי בה חצב אבנים לבנינים. ערבי זה בא וטען: סלע זה רכושי הוא ואני אפוצצו כדי ליצור ממנו אבני בנין, היהודים טענו: סלע זה נשלח משמים בזכות הצדיק ולפי בקשת היהודים המתפללים, והוא מקודש, ואין לשנות מעשה שמים. ולא רק זאת, נעקר ממקום אחר ולא מהמחצבה.

מחלוקת זו, הגיעה לשיפוטו של האימאם יחיא. האימאם אמר, עלי לצאת לראות במקום במה המדובר כי כל הסיפור מופלא בעיניו. ואכן, האימאם יצא אל מקום הקבר הקדוש, וזימן אליו לשטח את הערבי ובא־כוח היהודים.

במקום הקבר נערך הדיון משפטי, הערבי ובא־כוח היהודים השמיעו טענותיהם, האימאם התבונן במצב, והבין שבעל המחצבה מעוניין לסחוט כסף מהיהודים, ופסק לאמור: "האבן תישאר במקומה ואין לגעת בה. ענין זה מעשה שמים ואין לנו להתערב במעשה שמים. האבן נשלחה מהשמים להגן מחום השמש על הקבר הקדוש ועל המתפללים!" עד היום האבן מגינה על הקבר ועל פני המתפללים.

הג'זייה ומטרתה

ידוע החוק בקוראן, המטיל מס על בן החסות — הכוונה ליהודים — סכום מסוים תשלום לכל השנה, ההיטל לפי דירוג: עשיר, בינוני, עני, וכל אחד תשלום קבוע, לפי הדירוג של שלושה מעמדות.

משפחת חבשוש

מס זה נקרא בלשון המסורת האיסלמית, "גזייה" ומשולם פעם בשנה על־ידי גובים המתמנים מטעם השלטון בשעתו.

המס הזה, יש אתו — בחוק — התחייבות מצד המושל באותה תקופה להגן על היהודי, חייו ורכושו.

בכסף שנגבה מה"ג'זייה" היה האימאם יחיא מוציא לצרכיו וצורכי אנשי ביתו. כדי שיזכור כי חובתו שלו ושל כל אימאם לשמור על היהודים! בתמורה, הוא מקבל שכר השמירה ה"ג'זייה".

מעשה ב"סמסרת בית אלכסאר" שהאמאם חמד אותה

למשפחת בית אלכאסר — אחת המשפחות הנכבדות בצנעא — היה מחסן גדול ברובע היהודי של צנעא בסמוך לרחבה שבין הרובע היהודי לרובע המוסלמי מיקומו של מחסן זה היה במקום בולט מרכזי וטוב.

מחסן זה היה בנוי מאבנים מסותתות ובפנים מחולק בצורה טובה, התכנון היה של איש חכם. מחסן זה הנקרא "סמסרה" מיועד לאחסנת סחורות, שמירתן, ושיווק, צורתו החיצונית של המבנה דומה למבצר, וכל רואהו, אם חשקה נפשו לפרוץ אותו התרחק מרעיון זה מחוזק הבנין ודלתותיו!

השייך יחיא אלהמדאני אחד הנכבדים בצנעא שייצגנו אותו. חשקה נפשו במחסן זה וביקש מאתנו לקנות אותו בשמנו עבורו.

ניהלנו משא־ומתן עם משפחת בית אלכסאר וקנינו את המחסן בסך הגון, שזו תמורה נכבדה! נשאר המחסן על שמנו עד שהמדאני ישלם התמורה.

לימים נודע לאימאם יחיא שאנו קנינו המחסן, והוא הביע צערו בפני אלקאצי עבדאלה אלעמרי סגנו ויד ימינו — על כי לא ניתנה לו ההזדמנות. כי כל הזמן חשב לקנות מחסן זה שמשך את לבו. והקדימה אותו משפחת הזריזים, בית חבשוש.

אלעמרי ביקש מהאמאם לאמור: תרשה לי לטפל בענין וייתכן ותימצא דרך עם בית חבשוש לקנות מהם המחסן. האימאם הסכים בתנאי: לא להכריח ולא לאיים על משפחת חבשוש.

אלעמרי שלח לאבי אהרן ז"ל ושח לו: רצונו של האימאם היה לקנות המחסן וא תם הקדמתם אותו. עתה תציע אתה יא אהרון מה אפשר לעשות.

אבי ענה: אנו, קנינו המחסן לצורך עבודתנו. אם האימאם רוצה לקנותו מאתנו. לא נוכל להתנגד, אבל נבקש שישכירו לנו לאחר שיקנה. אם האימאם מוכן לתנאי זה תברר ותגיד לי ואנו נשקול זאת. זאת ועוד: התמורה 500 לירות זהב, ואם לא יסכים. אני נותן לו המחסן במתנה כי הוא מלכנו, ואנו חפצים ביקרו.

משפחת חבשוש

אבי המנוח. פנה עוד באותו יום אל השייך עלי יחיא אלהמדאני ואמר לו שהאימאם מבקש לקנות המחסן מאתנו. אלשיך עלי הרים ידיים ואמר, אמנם, לא היית צריך לשאול אותי כי לא שילמתי תמורה! אך בהיות והאימאם מתעניין. איני יודע מהענין ותעשה מה שנראה לך, כי המחסן שלך.

בשוב אבי אהרן ז"ל הביתה מצא שמחכים לו עושי החוזים למכירות נכסי דלא ניידי ושליח מטעם אלקאצי עבדאלה אלעמרי ואתו התמורה 500 לירות זהב. ונעשה חוזה מכירה כדת וכדין, משפחת חבשוש לאימאם יחיא שליטה של תימן והאמאם נעשה בעל המחסן של בית אלכסאר.

מעשה בשיירת גמלים נושאת ענבים בדרכה לצנעא האימאם ומושל העיר צנעא

באחד מטיולי האימאם מחוץ לחומת צנעא, כמנהגו מדי יום בצהריים, בדרכו, פגש שיירה של גמלים נושאת ענבים, קרא לבעל השיירה, ושאלו למצב היבולים בשנה זו. ענה לו שהיבולים מבורכים. השבח להשם.

מושל צנעא, שהיה במחיצת האימאם בטיול והוא גם האחראי לשווקים, אמר לבעל הסחורה להובילה לצנעא המוסלמית ולמכור סחורתו שם.

בעל הסחורה קבל על כך בפני האימאם ואמר: בשל זה קראת לי, כדי שהמושל יכריח אותי למכור סחורתי בצנעא. ולא נותן לו לבחור לפי שיקולי כדאיות למי למכור סחורתי. וציין, היהודים משלמים מחיר יותר טוב וקונים הרבה.

המושל הינהן בראשו לאמור: בהיות והם עושים יין ועראק מזה. האימאם שמע כל הזמן השיחה. ונוכח שבאשמת הקריאה לבעל הענבים לבוא אליו נכנס לצרות עם הוראות המושל. הוא רצה לחלצו ואמר למושל, אם בעל הסחורה היה הולך בדרכו ולא קראנו לו, האם היית נותן לו הוראות איפה ימכר סחורתו?

המושל גימגם, ואז אמר האימאם לבעל הסחורה: תמכור במחיר הטוב ולמי שאתה רוצה ואיפה שתרצה.

כוונת האימאם ברורה שימכור ליהודים שמשלמים יותר וקונים כל הסחורה. ויעשו בה מה שירצו. בעל הסחורה הודה לאימאם והסתלק, שמח וטוב לב.

ידיעות ברדיו על פיצוץ מלון המלך דוד האימאם ומשלו

הידיעות על פיצוץ מלון המלך דוד בירושלים בשנת: 1944 הגיעו דרך הרדיו לצנעא בירת תימן, למשמע מעשה נועז זה, נדהמו האימאם וצמרתו ואמרו: "הייתכן

כי יהודים יעשו מעשה התגרות נגד ממשלה אדירה כממשלת בריטניה העצומה?"

למחרת אותו מקרה בא אלינו האדון מחסן אסתאק, איש חשוב ומקורב למלכות, בשליחות מטעם האימאם. לשאול, מה פשר הידיעות ברדיו האומרות, כי היהודים פוצצו מלון המלך דוד, על תושביו הפקידים הבריטיים? תשובתנו היתה, אין אנו בקיאים במצב ובמה שקרה.

אני הייתי באותו יום אחר הצהריים אצל עבדאלה בן עבד אלקאדר ממלא מקומו של האימאם בנושא: משפטים. הנזכר שאל אותי אם אני מוכן לספר לו. מה ידוע לי על תנועה זו שנאבקת ונלחמת נגד בריטניה גדולה. והמשיך, תדבר אתי גלויות ולא תתחמק בשל המוצא שלך ושל שייכותך ואהדתך לקבוצה הנלחמת.

עניתי לו: זו מחתרת יהודית שהיא מורכבת מיהודים ונאבקת על גירוש הבריטים מארץ ישראל. והקמת עצמאות ישראל בארצו, הנקראת פלסטינה.

מאחר שסיפרת לי מה שידוע לך, אספר לך מה שידוע לי: האיסלאם בעולם, פועל בנושא פלסטין, בדיבורי סרק, למעשה, אין לממשלות הערביות נגיעה בענין. ולכן מבטיחות רבות לפלסטינאים ואינן מקיימות, נכנסתי לדבריו וקטעתי אותם. וכי השכנות מצרים וירדן וסוריה לא יילחמו בבוא העת למען הפלסטינאים? ענה: מה שיעשו ירדן וסוריה ומצרים הוא, שכל אחת תתפוס חלק ותתבצר בו, המצרים יתפסו את עזה ובנותיה, ירדן את ירושלים העתיקה והגדה המערבית. הסורים יינסו לתפוס את הגליל. אך לא יצליחו. כי אין להם ענין. ויש להם אדמות ומדינות משלהם,לעומתם אתם היהודים פועלים מסיבות מובנות. אין ליהודים מקום אחר מאשר פלסטינה, כמו כן מיום גלות היהודים מארצם שמרו על קשרים, בשעת ברית המילה, בתפילה, בחתונה, ובכל מאורע שמרו על שמה וקדושתה, וקידשו את הארץ כמו שקידשו את התורה. ולכן אני בטוח כי מסירותכם והעזתכם ומלחמתכם ומעשיכם יצליחו בידכם. הדברים היה בם מהנבואה והם נאמרו בטרם קום המדינה, מה שקרא אחרי זה, הוכחה הערכתו של איש המשפט עבדאלה בן עבדל קאדר.

בהמשך דבריו סיפר על מעשה שקרא באחד הספרים העתיקים. מעשה בשני שייכים, אחד חזק ואתו עם רב, השני חלש ואתו עם מועט, השייך החזק דרש מהשייך החלש שיצטרף ויספח מחנהו אליו מרצון. ולא, הסיפוח יהא בכוח, השייך החלש אמר, אתיעץ עם אנשי ואודיעך דבר. דיבר עם אנשיו שהיו מעטים וחלשים ואמר להם, אנו לא ניכנע לשייך החזק נילחם על כבודנו, אדמותינו, בתינו, משפחותינו וילדינו. בעוז ובהחלטה נחושה, זרת אדמה מאדמותינו לא תעבור אליו. לכן אני מצווה על בעלי המסגריות להתקין מסמרים בעלי אסופות מצד אחד וחוד וחנית מצד שני ולהניחם מסביב למחננו הדבר נעשה והשייך החלש הודיע לשייך החזק: אנו לא נצטרף אליך ולא ניכנע השייך החזק גייס אנשיו ועלו על מחנה השייך החלש והם נחלו תבוסה.

ללמדך, לא המספר עיקר. האחדות, הדבקות במשימה הן הקובעות.

לסיכום, אמר לי בחשיבות מרובה: סיפרתי לך כל זאת, כדי שתדע מה דעתי והשקפתי בנידון.

האימאם יחיא ודרך שלטונו בראשי השבטים

לאחר שיצאו התורכים בשנת 1919 לפי הסכם בינם לבין האימאם משנת 1911. קבע האימאם סדרי עדיפויות בטיפול באנשים ובראשי השבטים, בין אלה אשר תמכו בו, כילכלוהו וסרו למשמעתו, לבין אלה אשר לא התלהבו ממנו, נתמכו על־ידי התורכים, ויצרו שיתוף פעולה אתם. ואלה אשר החרימו אותו ויצאו נגדו.

לראשונים נתן תפקידים ומשרות ושילם להם כגמולם. לאלה שלא תמכו בו בעבר ניסה להוריד אותם מגדולתם בשני אמצעים. א. דרש מהם "רהאיין", דהיינו ערבונות להתנהגות טובה, לקח את בניהם, והחזיקם בבתי־סוהר לילדים. על מנת שהוריהם יתנהגו־בטוב. אמצעי זה היה חמור ביותר ומועיל. כל ראש שבט היה חייב להיכנע ולא לחשוב על מרד, באשר בניו מוחזקים בערבות להתנהגותו. ב. מספר ראשי שבטים החזיק אותם בבית־סוהר בצנעא, בייחוד אלה שהמשיכו במרדם וחלק אסרם בעיר צנעא. והיה אסור להם לעזוב את העיר צנעא. במקומם מינה ראשי שבטים אשר הלכו בתלם והיו נכנעים. ג. חלק שהתייצבו נגדו חיסלם חיסול פיזי בכל מיני דרכים.

ראשי השבטים שהיו אסורים בצנעא היתה להם, תחושת זרות בעיר הגדולה צנעא ובין תושביה המוסלמים. הן בשל מצבם בעיר, שהיו קודם שולטים בשבטם, ועל שטחים עצומים ועל פיהם יִשק כל דבר. לנוכח המצב שהם נתונים בו כיום בתנאי מאסר בצנעא ומקבלים תמיכה מעליבה מהאימאם לקיומם, נטולי כל השפעה ציבורית כלשהי.

בין ראשי שבטים אלה לבין משפחתי, נוצרו קשרים הדדיים ונתמכו בהלוואות תכופות, כדי שיוכלו להתקיים ולא יסבלו חרפת רעב. כמו כן חשו ביחס של כבוד והערכה למעמדם — שהיה בעבר — מצד המשפחה, משפחתינו השתדלה ליצור כלפיהם יחס חם בהתחשב עם מעמדם, חכמתם, נסיונם בממשל. ומי שהיו... וזה יצר מצדם יחס חם וטוב והערכה מקבילים למשפחתנו.

אלנקיב שריאן — והיהודים

בין השייכים שנאסרה יציאתם מצנעא היה אחד השייכים בשם אלנקיב שריאן, שייך באחד המחוזות הדרומיים בקרבת הערים ירים ודמאר.

שייך זה עשה רושם עצום על מכריו ועל רואיו. צורתו החיצונית: תמיר, פניו יפים, עיניו מפיקות חכמה, זקנו מטופח. הילוכו ודיבורו בנחת, פעם עד שלוש פעמים בשבוע,

משפחת חבשוש

היה מבקר במשפחה ויושב בחדר הקבלה, לעשן נרגילה ולשתות קפה, ובעיקר לשוחח עם האנשים, המתווכים הבאים מוקדם למשרד העסקים. על הא ועל דא ושיחתו חכמה. ביום הששי היה בא כמעט תמיד. ביום זה מגישים לאורחים: קליות, פירות ואגוזים, שתיית קהוה ועישון נרגילה על פי רוב לא בחדר הקבלה, אלא בחדר האורחים המוכן לקראת שבת.

את אלנקיב שריאן הכיר סבי סלימאן ז"ל שהיה לו טבע להתקרב ולקרב אנשים ששיחתם חָכמה. באחד הימים ביקר בביתנו — כרבים אחרים — אלנקיב שריאן. עשה רושם טוב על סבי, שאלו אם הוא עוסק במסחר ורצונו שרות בנושא זה. אמר לו: "אני אלנקיב שריאן שייך בלאד אלחדא. עציר האימאם בעירכם צנעא". סבי ז"ל חש כי דבריו עצובים. והבדידות וחוסר התפקיד ניכרים על פניו, אמר לו: תחוש בביתי כי הוא ביתך ואתה השייך עלינו. וכל מחסורך עלי, יודע אני את ידו הקמוצה של האימאם יחיא. ועל כן גש אתה ובני, למחסני הסחורות ובחר מטפחות ובדים מכל סוג שנראה לך שלח לבני ביתך מתנה לקראת החג. והא לך מאה ריאל שים בכיסך ותעשה בהם כחפצך ומתי שתצטרך לכל עזרה אני לרשותך, אל תבקש, בוא וקח. ושוב, הבית ביתך.

הדברים הדהימו את אלנקיב שריאן, והוא השתתק, אחר אמר: "יא סלימאן אתה היהודי: הֲשבת לי כבודי הגבהתני מעפר, אני יושב בצנעא המוסלמית ואיש לא פנה אלי לאמור: "איש זר בעיר זאת, וצריך לעזור לו". סבי ענה: השם יעזור לכולנו וינחנו בדרכו הטובה!" מאותה שעה נקשרו קשרי ידידות בין המשפחה לבין אלנקיב שריאן. וכל צרכיו בכסף ובשווה כסף, קיבל מהמשפחה.

האימאם, שהיתה עינו פקוחה, על האנשים מסוגו של אלנקיב שריאן, וידע על קשריו עם המשפחה, פנה בהזדמנות לסבי, ושאל אותו מה פשר ביקוריו המרובים של אלנקיב שיריאן בביתך. סבי נפגע מהשאלה המחשידה. וענה לאימאם: אדוני האימאם, אתה נותן לו קצת בר וקצת דורה. דהיינו שני פחי חיטה ושני פחי דורה בחודש, ורצונך שאיש זה יתקיים מזה? אין לך רחמנות?! האימאם ענה: "ידעתי שאתה עוזר לו, אני סומך עליך!"

עבר זמן־מה. והתקבל מכתב מר' חיים קאפח ז"ל סוכננו בעיר ירים. בו התברר כי אלנקיב שריאן הוא ידידו באיזור ירים. והוא מודה על העזרה שנתנו לו. ומבקש להמשיך בה והוא ישלח לו כסף דרך המשפחה שלו. ואכן, היו מתקבלים סכומים ולפעמים גדולים מר' חיים קאפח ז"ל למסור לנקיב שריאן.

באחד מימי ששי ישבו בחדר האורחים נכבדים מוסלמים והיטיבו לבם בכל. ואז קלחה השיחה ביניהם על הישארות הנפש על שכר ועונש. על גיהינם וגן העדן. ויסכמו ביניהם שליהודי אין מקום בנושא השכר ובמותו דינו להידון בגיהינם.

אלנקיב שריאן, שהיה עד לשיחה והקשיב רב קשב בשקט לנאמר בה. העיר כבדרך אגב: באלקי אני שואל את כולכם: "מי מכם ראה יהודי יצא מגיהינם... ומוסלמי יצא מגן־עדן?" כל החבורה נבוכה ונשתתקה, על ערעור המוסכמותבקוראן מפי איש חכם ונבון, אלנקיב שריאן.

הדברים הגיעו לאימאם, סיפרו לו מה שאמר אלנקיב שריאן: ושבדבריו יש כפירה. ענה להם, אין כלל כפירה, הוא שאל שאלה צודקת! מישהוא מכם יכול להעיד שראה יהודי יוצא מגיהינם? ומוסלמי מגן־עדן? בודאי שלא!...

פורים ומשחקי פורים והאימאם יחיא

לאחר כשנתיים ימים, מאז שלט האימאם בצנעא, דהיינו בשנת 1921. אותה שנה היה פורים שמח במיוחד. אני וילדי הרובע היהודי שיחקנו במשחקים שונים, ביניהם, פוצצנו "חומרי נפץ". היינו מקלפים ראשי גפרורים לתוך חור מפתח גדול של מנעול, בחור מכניסים מסמר בעובי החור. ומפוצצים את הגפרורים בדפיקה אל קיר אחד הבתים. ואז נשמע רעש גדול. כשמתפוצץ החומר שבחור.

התהלכנו קבוצות קבוצות רבות יוצאי רחובות שונים, וכל קבוצה איש בראשה. וכל קבוצה המיטיבה לפוצץ ולהרעיש יותר, היתה היא המרבה שמחה בחג הפורים! ולה הכבוד.

קבוצות הילדים התרכזו בעיקר ברחבה שבין הרובע היהודי לרובע המוסלמי. ובמקום זה רבה השמחה.

הקצין האחראי לרובע היהודי החרים בְּזמתו את כל הנפץ והגפרורים ואסר עלינו להמשיך בשמחה. ואז התהלכנו בעצב.

למזלנו, עבר האימאם יחיא — במרכבתו — ברחבה לטיול הקבוע שלו בצהריים. פנינו אליו בקובלנא על מעשה הקצין האחראי. וטעָנו, כי השבית מאתנו את שמחת החג, האימאם אמר לנו, לכו להמשיך בשמחה, אמרנו לו כי הקצין לקח מאִתנו כלי הנפץ והגפרורים, שהם כלי השמחה.

האימאם יחיא זימן אליו את הקצין והורה לו להחזיר לנו את כל הנפץ וחומר הנפץ: הגפרורים. וציווהו שלא להשבית מאִתנו שמחת החג. אנו הילדים שמחנו שמחה גדולה ורצינו ללכת, אבל האימאם ביקש מאִתנו להראות לו איך אנו עושים זאת, כל הילדים מילאו בראשי גפרורים את חורי המפתחות ופוצצו אותם בבת אחת. ואותו פורים היתה בו שמחה רבה כאשר לא היתה קודם לכן.

נקמת המושל התורכי מוחמד נדים

בסמוך לכניסת האימאם לצנעא לקבל לידיו הממשל כמוסכם עם הממשל התורכי, רחש לבו טוב של אחד מנכבדי היהודים, מר יחיא בן יוסף פנחס, ושלח לאימאם לעיר אלקפלה "גלאביה", אדרת העשויה מחוטים מוזהבים. מתנה לקראת בואו לצנעא. המטרה: ליצור קשר חזק ואמיץ עם מי שעתיד לשלוט בצנעא על יהודים וערבים, וליצור יחס נוח ליהודים.

משפחת חבשוש

הדבר נודע לו לשייך חסן זהרה שהיה ממקורבם של התורכים והוא סיפר למוחמד נדים על המתנה. השיב מוחמד נדים: אם כך, תבקש מהאדונים סלימאן חבשוש, יחיא פנחס וחיים כסאר, שהיו בסוד ענין המתנה, לתת לי שני שקי קפה. הפניה הופנתה אליהם. ולמרות שהיתה נטיה לתת לו, הוחלט לפי עצת יחיא פנחס לא לתת הקפה. כי זה יהיה המשך הסחטנות, ולהשתמט מתשובה.

המושל מוחמד נדים שמר טינה בלבו, העליל עליהם עלילות דברים ואסר את שלושתם בצינוק (סבי שלח בנו במקומו) שבבית־הסוהר הידוע לשמצה "אלקלעה", דהיינו המצודה. וציווה להרעיבם ולתת להם ארוחה אחת ליום, מעצר זה נמשך כשבוע ימים עד אשר נודעו להם תנאי המעצר ושיש סכנת מוות לחיי העצורים.

בלית ברירה פנו שוב לשייך חסין זהרה. וביקשו התערבותו. אז הזכיר להם: "איה הקפה שביקשתי לתת למושל?" והמשיך, שחרורם תלוי בתשלום כופר של חמש מאות לירות זהב.

לא היתה להם ברירה — הואיל וחיי האסירים היו תלויים מנגד — שילמו את הסך חמש מאות לירות זהב.במקום שני שקי הקפה.

בתנאים אלה חיו היהודים: השפלות עינויים, שוד, מאסרים. מצד שומרי החוק התורכי והתושבים, רח"ל.

עלילת שווא ופסק־דין האימאם

מעשה בחיים צאלח הקצב

חיים צאלח הקצב ז"ל, רגיל היה לקנות בקר, בשוק הבקר ללא מתווכים, דבר שהשניא אותו על המתווכים שבשוק.

המתווכים החליטו ביניהם לסדרו והעלילו עליו. כי הוא כאילו אמר: "שהיהודים ישחטו את הערבים בתימן כמו שעשו בארץ ישראל".

חיים הנ"ל נקרא לשופט, ולפי עדות המתווכים השופט קבע לשלוח אותו לבית־הסוהר. כל נסיונו בפני השופט להזים טענתם של המתווכים עלו בתוהו, והוא הובל על־ידי השוטרים לבית־הסוהר.

בבואו לשם שלח מברק לאימאם יחיא לאמור: "נאסרתי בעלילת שווא. אני מבקש התערבות כבודו. ועריכת משפט מחדש בפני הוד מעלתו!".

האימאם זימן את שני הצדדים: המתווכים והיהודי. טענת היהודי היתה: זו עלילה שנרקמה ביניהם משום שאיני נזקק לשירותם בתיווך, המתווכים טענו: נכון שאינו נזקק לנו לתיווך ומקלקל אחרים שלא יזקקו לנו ומקפח פרנסתנו, אך הוא אמר את הדברים המיוחסים לו! האימאם הבין את המצב ופסק: "היהודי ישוחרר,

כי איני מאמין שאמר הדברים, ולהבא אם ירצה לקנות בקר יצטרך להיזקק לכם כי זו פרנסתכם". שני הצדדים יצאו שבעי רצון.

האימאם הבין מה מסוכנת העלילה, שמועתה תשלהב יצרים ותגורם נזק חמור כלפי היהודים והממשל. לכן טיפל בענין מיד והצהיר שאינו מאמין שיהודי אמר דברי עלילה כאלה, וכן טיפל בשורש הבעיה, בפרנסת המתווכים שכאילו נפגעה. המשפט היה שקול וקיבל פרסום רב, הן בין היהודים והן בין הערבים.

מעשה באריזות מצרכים בנייר עליו מודפס הקוראן על־ידי סאלם צאלח היהודי

לסאלם צאלח היתה חנות בשרארה, שכונה בצנעא הקרובה לארמון האימאם. עיסוקו — שיווק תבלינים וטבק וכדומה.

באחד הימים קנה נייר מֵערבי לצורך אריזת המצרכים. אחד הקונים, מוסלמי, הבחין שהסחורה שקנה אצל סאלם צאלח היהודי, ארוזה בנייר שמודפס עליו הקוראן. המעשה חמוּר מאוד, ובייחוד שיהודי עשה זאת. הקונה המוסלמי תבע את היהודי לדין, והשופט שראה בענין דבר חמוּר הכניסו לבית־הסוהר ללא בירור הענין.

סאלם צאלח, פנה לאימאם מבית־הסוהר וביקש התערבותו בנושא מאסרו, האימאם זימן את היהודי והתובע, פנה ליהודי לאמר: "עשית מעשה חמור ארזת סחורה בדף מהקוראן, דבר שאתה חייב עליו עונש חמור, בייחוד שאתה יודע מה זה: "קוראן".

היהודי ענה: "חלילה לי מֵעשות כדבר הזה, קניתי נייר ממוסלמי כשאיני יודע מה כתוב בו, כי איני יודע לקרוא ערבית. ואני אורז בו מצרכים לקונים". האימאם ציווה להביא את יתר הנייר, ואת המוכר, התברר שגם המוכר אינו יודע קרוא וכתוב.

כשנוכח האימאם שאכן הנייר מספר קוראן שהתפורר והמוכר והקונה לא ידעו פשר הענין וחומרת המצב, פסק: "היהודי ישוחרר. והמשיך: למעשה צריך היה לאסור את המוכר אך גם הוא ישוחרר מפני ששניהם לא ידעו ערך הספר וקדושתו". וסכם: "להבא אני מזהירכם שאם תיתפסו בענין כזה תיענשו בכל חומרת הדין".

ושוב פסק־דין שקול, הגיוני וצודק! כי האימאם ידע באם הענין לא יבורר מיד תהא לו תוצאה חמורה.

האימאם יחיא ובנו אלקאסם ומשפחת יחיא מדינה

בערך בשנת 1925 נסע חיים צאלח לארץ ישראל והפקיד מפתחות ביתו בידי

משפחת חבשוש

יוסף נדאף — בשעתו החוק קבע, כי מי שרוצה לנסוע לארץ ישראל ימסר ביתו לָרָשׁוּת, דהיינו לאימאם יחיא. — ואמר ליוסף נדאף, אם לא ייוודע לָרָשׁוּת, תשכיר את הבית.

יוסף השכיר הבית לאבי ז״ל, אבי שילם לו שכירות תקופה מסויימת ואחר חדל לשלם בשל מצבנו הקשה ונשארנו בבית כעשר שנים. בינתיים מת אבי ז״ל ומצב משפחתנו הורע מאוד.

באחד הימים. יהודי שגר ברובע היהודי נודע לו הענין. הלך ומסר שאנו גרים בבית ששייך לאימאם. בכך הורע מצבנו שבעתיים!

משנודע לָרָשׁוּת נאסרתי בבית־הסוהר אלצנאיע ושמו כבלים ברגלי. זה היה בעודני ילד קטן. הדבר נודע לבן האימאם יחיא, אלקאסם, שהייתי משרת אצלם, והוא דאג לשחררני מבית־הסוהר.

כשיצאתי מבית־הסוהר שאלני לסיבת מאסרי וסיפרתו לו הענין. אמר לי לך תביא ״בקשה״ והסביר לי תוכנה של ה״בקשה״. הלכתי לכותב הבקשות שישב בבאב אלסבח, והוא כתב לי בקשה ע״ש אלקאסם. בה הסברתי הענין ותיניתי מצבנו בבית, וציינתי: אני איני יודע מאומה, פרט לכך שהבית הוא של אבי, וזה עשר שנים אנו גרים בו אני ואמי האלמנה ואחַי היתומים, ושכוונת המוסר היא להזיק לי.

אלקאסם ציין בצד הבקשה שטענותי על חזקה בבית צודקות, ויש לחדול מלהציק לי, נתן בידי ה״בקשה״ ואמר לי, לך לאבי האימאם, ותגיד לו שיאשר, הלכתי לאימאם יחיא, הגשתי לו ה״בקשה״ ודמעות בעיניַ, קרא אותה ומה שציין בנו אלקאסם, והפטיר, אכן: בעלי הבקשה ובני אלקאסם צודקים ואישר אותה, במלה: נכון. יצאתי מאצל האימאם ונשמתי כמעט פרחה משמחה, כדי לבשר לאמי ז״ל, ולאחַי תוצאות המאבק.

אותו מוסר אכל בשרו בשיניו, על כי ילד קטן גבר עליו.

ציון לאחד מחסידי אומות העולם

בשיחה דלהלן רצוני לשרטט קווים לדמותו של נשיא בית־הדין עבדאלה בן אבדלקאדר שהיה אחד מחסידי אומות העולם ויעידו המקרים דלהלן.

למרות משרתו הגבוהה לא נהג כבוד בעצמו, להיבדל משאר העם, אלא נהג כאחד העם. מביתו צעד ללשכתו בבית־הדין, ללא ליווי משמר או שמשים כיֶתר השופטים, אלא הלך ברגל. אחדים מבעלי המשרות האלה, יצאו מבתיהם רכובים על סוסים לפניהם ואחריהם ושמשים רצים, למען עשיית רושם.

נשיא בית־הדין שנָא דברים אלה חי חיי צניעות, הסתפק במשכורת שקיבל, כשקיבל עליו לשפוט בין יהודי למוסלמי עמד לפניו הדין ולא הסתכל על היושבים

לפניו בהבחנה מיוחדת. בדרך כלל כשבא לפניו משפט השתדל לא למשוך אותו כיתר השופטים. וכשהחליט ופָסק, עקבי היה בביצוע הדין. נוהג היה בקשיות כלפי מי שלא קיבל עליו את הדין.

פעם הלשינו אצל האימאם, שהאחים חבשוש מקבלים כסף מעזרה צבורית ומקורבים מארץ ישראל לטובת הזקוקים היהודים בתימן ואינם משלמים מעשר כמו המוסלמים. המוסלמים שדרכינו מעבירים כספים מחוץ לתימן משלמים שנים־עשר אחוזים מעשר. הענין כשלעצמו היה חמור מאוד.

האימאם העביר את החקירה לידו, והוא שלח לאחינו עזר ז״ל. להביא לו הספרים של משלוחי העזרה, בהם רשומים הפרטים של המשלוחים, ראה מהרשימות שהן מסתכמות בסכומים ניכרים, ועם פרסום התוצאות תיווצר בעיה חמורה, מה עשה? בחר שלוש רשימות, שהסכומים בהן קטנים, והשאירם אצלו. ויתר הספרים החזיר לאחינו עזר ז״ל.

את שלוש רשימות ההעברות הקטנות יחסית עכב אצלו עד יעבור זעם. אחר, שלח את הרשימות לאימאם, וציין: ״נכון שהיו העברות לאנשים שונים, לזה עשרה ריאל ולזה חמישה ריאל, וכן הלאה, ובהיות וכולן תמיכות לזקוקים לא נראה לי שיש מקום לגבות עליהן מס. אדרבה, יש לעודד את הפועלים לטובת הזקוקים״. ובו דחה את גביית מס בעבר ולעתיד.

הערכתו ליהודים היתה פרי היכרות עמוקה, משהכירם יחסו אליהם היה חיובי וטוב.

סילוק מכשלה

בשכונת אלבלקה — הסמוכה לרובע היהודי — תושביה המוסלמים רָעים. גרה משפחת בית אלסרי. ערבים. להבדיל מסרי, יהודים. להם היתה זכות, עוד מדורות קדומים לגבות חמישה אחוזים מדמי עצי ההסקה הנמכרים ליהודים. בינתיים. קמו הבני ובני הבנים, — חדלו לעבוד. והתעסקו בנושא עצי ההסקה ובדמי התיווך. הם לא הסתפקו בזה, אלא דחפו עצמם לכל ענין שברובע היהודי והציקו ליהודים בצורה קשה: נהגו בהם שררה, ואיומים שונים. הדברים הגיעו ליד הרמת ידיים כלפי היהודים.

היהודים התמרדו, פסקו לשלם, ופנו בקובלנה לאימאם. האמאם העביר את הענין לנשיא בית־הדין, וזה חקר ודרש בענין ומצא שאין לדבר כל אחיזה במציאות. ניסח מסקנות שאין למשפחת אלסרי כל זכות בדמי תיווך. ושלל מהם כניסה או התערבות בכל ענין שהוא ברובע היהודי. הוא קיבל את הסכמת האימאם לפסק־הדין ואת חתימתו. משעירערו, אסרם זמן ממושך, ושיחררם רק לאחר שהתחייבו והמציאו עֵרבים לא להתערב בשום דבר ברובע היהודי.

כזה היה האיש. בעת שניתנה לו הזדמנות לעזור ליהודים, עזר.

מעשה במתן שוחד והחזרתו ששכרו בצִדו, ע״י האימאם

תקופה ארוכה התנהל משפט מסובך אצל נשיא בית־הדין עבדאלה הנזכר. אחד הצדדים במשפט שלח לו אלף ריאל שוחד במטרה שיַטֶּה המשפט לצדו. הנשיא החזיר את הכסף. ואף העניש את שולח השוחד. אגב, דבר נדיר מאד. הדבר נודע לסייד מחסן אישיות ישרה ונכבדה מאוד, והוא הלך וסיפר לאימאם יחיא.

האימאם שלח לנשיא בית־הדין אלף ריאל מכספי האוצר, בצירוף מכתב הערכה, ודברי סיום לאמור: ״לא לקחת כסף טמא, תקבל כסף טהור״.

תרומת האימאם לזקוקים בצנעא וחלוקתה על־ידי נשיא בית־הדין

כשהתבסס משטר האימאם, שלטונו התרחב והכנסותיו גדלו, רחש לבו דבר טוב. והיה תורם סכום של מאה עד מאה וחמישים אלף ריאל מדי פעם כחלוקה לזקוקים.

תפקיד החלוקה נמסר לידי נשיא בית־הדין, והוא כדרכו ניגש לענין ביחס רציני ביותר למרות טהדותיו. דבר ראשון: הכניס עניי היהודים במסגרת החלוקה, וקיבל לכך את הסכמת האימאם.

משקבל את ההסכמה, הודיע לראש היהודים שיכינו רשימת זקוקים. ויבואו לקבל את העזרה.

שניים־שלושה עסקנים התייעצו בנידון עם מרי סאלם קורח, הידוע. כקיצוני בדעותיו ובאורח חייו, והוא סבר שאסור לקבל עזרה מהגוי, משום מה שנאמר: ״וחסד לאומים חטאת״! והמשיך: ״וכל המזכה אומות העולם סופו יורש גיהינם״.

אותם האנשים שנפגשו עם מרי סאלם קורח ז״ל, הזדרזו, והלכו להודיע לנשיא בית־הדין, שאין הקהילה זקוקה לעזרה. עשו זאת בבהילות בטרם מוּצה בקהילה הדיון אצל רבנים אחרים ובין רוב עסקני הציבור.

״שליחי ציבור״ אלה הניעה אותם התנשאות. ולא צורכי הצבור. ואוי להם: מ״ברכת״ הזקוקים שהתקפחו!

נשיא בית־הדין תמה על עמדה זו של השליחים, ציין בפני, ואמר: משעה שקיבלתי עלי את התפקיד שהטיל עלי האימאם, ראיתי את בעיית היהודים הזקוקים כחלק מזקוקי צנעא, עשיתי מאמץ אצל האימאם בנידון, והצלחתי. באו היהודים ודחו עזרת האימאם, זו קלות דעת. ועל כל פנים, הזקוק הוא המפסיד! וסיים ברוח תבונה שניחן בה: כנראה הדוחים את עזרת האימאם מצבם טוב! וחבל. נראה שהצטער מאוד משהבין שהחלטה זו נפלה בשל מחלוקת שבתוך הקהילה, ואכן, היה צודק בנידון, לאחר שבירורתי סיבת הדחיה.

האשה המוסלמית בצנעא

נשות צנעא המוסלמיות נחשבות כמיוחסות ונקראות בלשונם בשם: "שראיף" או בשם יחיד: "שריפה", דהיינו: "מכובדות" או ביחיד: "מכובדת", וזה בשל הקפדתן על סדרי המוסר והצניעות באופן מופרז. הסיבה להפרזתן הם הגברים והזקנות, רוב הגברים באופן מתמיד מעירים לנשים שאין מצדן שמירה מספקת על כבודן. כן הזקנות שבבית מוצאות תפקיד נכבד להעיר לצעירות מהן. על אופן התנהגות האשה, בהערות מתמידיות.

בשבתן בבית בחלק התחתון, דהיינו בקומה א' שם מקום המטבח והשירותים ומקום עבודת הבית נוהגות הן לכסות פניהם כשמתקרב גבר מאנשי הבית ורק ביחידות הן גלויות פנים, כשאחד הגברים שגר בקומה שניה בבית רוצה ללכת לקומה א', או כשבא אדם זר לבקר אצל הגברים, הראשון והאחרון קוראים: "טריק", "טריק", דהיינו "דרך, דרך", בקול שנשמע בכל הבית. כדי שאם יש אשה בדרך העולים והיורדים, תספיק להתלבש או לכסות פניה כפי הנדרש.

כדוגמה להערות הגברים על שמירת הצניעות ותגובת הנשים, נספר מעשה זה:

מעשה באיש שהיה מעיר לאשתו על הצורך בהקפדה בצניעות. משנמאסו עליה

יהודית בת אבי אהרן חבשוש ובנותיה ברכה ודקלה

הערותיו, אמרה לו: אתה חושד באשתך שלא בצדק, כי אין כמוני לצניעות, שאפילו בשעה שאני מגישה אוכל לתרנגולות, אני מכסה פני מפני התרגולים הזכרים שבין התרנגולות.

הקפדה זו מנעה מהנשים המוסלמיות לבקר בשוק המוסלמי אשר בצנעא ורובן — לצרוך קניות — ביקרו בשוק אשר ברובע היהודי, כאמור, לצורך קניות בדים וכדומה, לפי בחירתן. יש לציין — שבחנויות הרובע היהודי היה מבחר גדול של בדי נשים בצבעים שונים וכן חוטי תפירה, רקמה, סריגה, ואף מטפחות יקרות בשלל צבעים. אגב, בשוק היהודים, נהגו הנשים מעט קלות דעת.

ראוי לציין, כי חלק מהן, באו לקנות, וחלק רצו לצאת מהבית ולהינפש קמעה בין ברובע היהודי או בדרך אליו, והצטרפו אל הקונות. בחנויות היהודיות שהיו מוכרות לנשי המוסלמים היתה תמיד צפיפות רבה. אחת הקונה, וחמש או עשר מלוות אותה, בוחנות הבד. ממששות את חוזקו, מייעצות מה לקנות ואיזה צבע ועל זה הדרך, ובלבד למצוא סיבה ועיסוק ליציאה מן הבית.

משפחת האחים צובירי, פתחו חנות גדולה — ברובע המוסלמי, שבין הרובע המוסלמי לרובע היהודי...

בחנות זו, היו כל צורכי הנשים: בדים, מטפחות, דברי סדקית. בשמים וכדומה, דבר הימצאותה של החנות במקום מרכזי, אבל שקט, עם מוצגים מושכי לב ועין.

החנות ומוצגיה משכה נשים מוסלמיות רבות לבקר במקום לצורך קניה ולצורך יציאה מהבית, כאמור לעיל.

ליד החנות היו מתרכזות נשים רבות והדבר עורר קנאת הסוחרים המוסלמים על הצלחת היהודי למשוך קונות. והדברים הגיעו לשלטונות, והקובלנות היו מתמידות.

באחד הימים עבר במקום משנהו של האימאם יחיא אלקאצי עבדאלה אלעמרי. כנראה נשלח לבחון את התלונות.

ומה רואות עיניו? גברים ונשים מציפים את השערים הגדולים של החנות. אמנם הגברים לחוד והנשים לחוד, אך הנשים. מגלות פניהן כדי לראות הבדים וכדומה, והגברים מציצים וקורצים בעין ונמצא לא רק מקום מסחר. אלא גם מקום מפגש, וחלק מהקונים והקונות ניתנת להם הזדמנות לראות ולהרהר זה בזה.

אם היו קורים דברים מעין אלו ליד חנות ערבית היתה קמה שערוריה גדולה בציבור. אך אצל היהודים מעלימים עין מפני שבעלי החנויות היהודים, נהגו בשמירה מעולה על כבודה של: "השריפה".

באותו מעמד נתן אלעמרי הוראה לצובירי ואחיו שלא למכור לנשות המוסלמים! שוד ושבר, כי העסק בנוי עליהן.

גירושן של הנשים מלקנות בחנות, יצר התמרמרות אצל היהודים ובקרב הנשים

המוסלמיות, וצוביירי פנה בקובלנה לאימאם על קיפוח פרנסתו. לבסוף נמצאה פשרה, והיא לפתוח שתי דלתות, אחת לנשים בלבד ואחד לגברים, הנשים השתמטו מלעמוד בשער הנשים, ותמיד נדחקו לשער הגברים, בטענה שאינן יודעות להבדיל. אכן טבעי הדבר, חלק מהנשים, בעיקר הרווקות שבאות, באות להתיצב במחיצת הגברים. וכן הגברים, להתבשם — ולו מרחוק — זה מזה.

דבר זה הִצריך העמדת שוטר שיפריד בין הגברים לנשים בכוח החוק.

ההקפדה החמורה בייחוד מצד הגברים למנוע מהנשים מגע כל שהוא עם החוץ יצר במקום צניעות, צביעות. לדוגמה: הגברים מינו ילדים קטנים — לפני הבגרות — להיות שרתים אצל נשותיהם לקניות קטנות ולשליחויות, ובלבד שהאשה לא תיראֶה בחוץ. ילדים אלה היו שרתים נאמנים לנשים, וחלקם שימשו במקרים רבים קשָׁרים לנשים מבחוץ להעברת מידע למפגשים וכדומה.

היה מקרה שבעל העביר משרד עבודתו לביתו, בשל חשדותיו באשתו, כדי לפקח על הליכותיה!

אל אשתו היו באות אורחות קבועות אחרי הצהריים ולפני הצהריים. וזה הפליא אותו.

באחד הימים, באו שלוש אורחות לביתו, מכוסות כרגיל מכף רגל ועד ראש, החליט לבדוק, "האשה" סרבה להיבדק, והוא קרע המסוה שעל פניה והתברר שהוא גבר, וכן חבריו.

היו מקרים הפוכים, שנשים הלכו למפגשים לבושים בגדי גברים, הואיל ורחובות צנעא אינם מוארים בלילות, לא היתה הבחנה. אחד מהזרים שהיו עובדים בצנעא שח לי כי התלונן אצל חברו המקומי על הקושי למצוא אשה לפגישה, וזה הבטיח לו הפתעה.

בשעה שמונה בלילה מישהו דופק בשער הבית בו הוא גר, הסתכל על הדופק מחור הדלת, וראה איש נכבד מבקשו לפתוח, תמה, למי קבעתי פגישה בעת הזאת. פתח הדלת ועדיין הוא תוהה. אמרה לו, פלוני שלח אותי. להוכחת דבריה, פשטה מעליה בגדי הגבר, והתיצבה לפניו אשה מאוד יפה, כבקשתו, למחרת חברו סיפר לו כי הערב תבקר אותו אשה — כי לא שיער לו שהספיקה לבקרו, — אמר לו, כבר היתה אמש אצלי.

עלי מחמד ממחוז סיאן, שהיה ספק של חמאת בקר וצאן עבור משפחתנו, סיפר לי סיפור המלמד שההחמרה יוצרת אך התפרקות מסוכנת.

באחד הימים הלך לאישיות מֶמשל נכבדה, וציפה לקבלתו והדבר נמשך שעה ויותר. בזמן שציפה שמע שנפלה אבן קטנה על הרצפה, נשא עיניו וראה בחלון אשה מחייכת אליו ורומזת לו לעלות אליה, עלי לא ידע להסביר מה קורה, האם בהקיץ או בחלום, והתעלם מהענין. בעודו חושב בא אליו "דוידאר", דהיינו ילד שליח של אשת הנכבד, שביקשה ממנו להיכנס לקומת הקרקע.

את ההזמנה קיבל בהתרגשות ואמר בלבו, מי יודע הלשבט או לחסד קריאה זו. התגבר על היסוסיו, נענה לזמנה ונכנס לבית. והנה מתייצבת לפניו ה"שריפה" אשת הנכבד בכל הדרה, ומציעה לו לשבת בחדר צדדי לאכול ולשתות. אמרה לו. "ראיתיך מהחלון: גבר חסון, וזקוף, תקיף ומושל ברוחו, לבוש כהלכה: ה'קעשה' התלתלים שעל ראשך ונופלים על כתפיך מבריקים בצבעם השחור. בגדיך, והחגור שעל מותניך פשוטים אבל יפים, כולם קסם. לעומתך בעלי שמן וכבד־בשר, לבוש בגדי שרד מרובים. בערב ישן ונוחר וביום אחרי הצהריים אחרי ה'קאת' — עלים ירוקים ללעיסה — והנרגילה, מדבר על משכב זכרים ונשים". דבריה אלה נאמרו ברוגז רב וכמעט בדמעות.

סיים עלי את הארוחה, והיא היתה מוכנה לבלוי ונפרדה ממנו בשבועה, שיעשה הכל לבקרה מדי פעם בפעם, לשביעות רצון שניהם.

"הדיוידארים", הילדים השליחים, היו שומרי סוד, הנשים היו מפנקות אותם באוכל ומשקה, בלבוש ובדמי כיס, לגבי הנשים היו יכולים שליחים אלה לחיות בבתיהם לתמיד, אך הגברים מעת שהילדים מגיעים לבגרות, שולחים אותם מבתיהם.

בנו ובתו של מושל העיר הזדמנו למסיבה שהוזמנו אליה ואתם חבורת נערים פוחזים. האח המופתע, פנה לאחותו: מה מעשיך כאן, במסיבת רֵעים. אמרה לו, ומה מעשיך אתה כאן, לך מותרים ולי אסורים? אדרבה, אני דרכי בכך, ואתה אין דרכך בכך! מוטב לנו לחתום את הדברים. ולשמור על ענין זה בסוד כמוס.

קוראי היקר, אל תחשוב שהדברים נעשים בידיעת הממשל, הדברים נעשים בחדרי חדרים ובסודי סודות, ואוי לו לאדם שנתפס בדברים כאלה, עונשיו חמורים. ואף על פי כן נהג האימאם: ב"שמאל דוחה וימין מקרבת"!

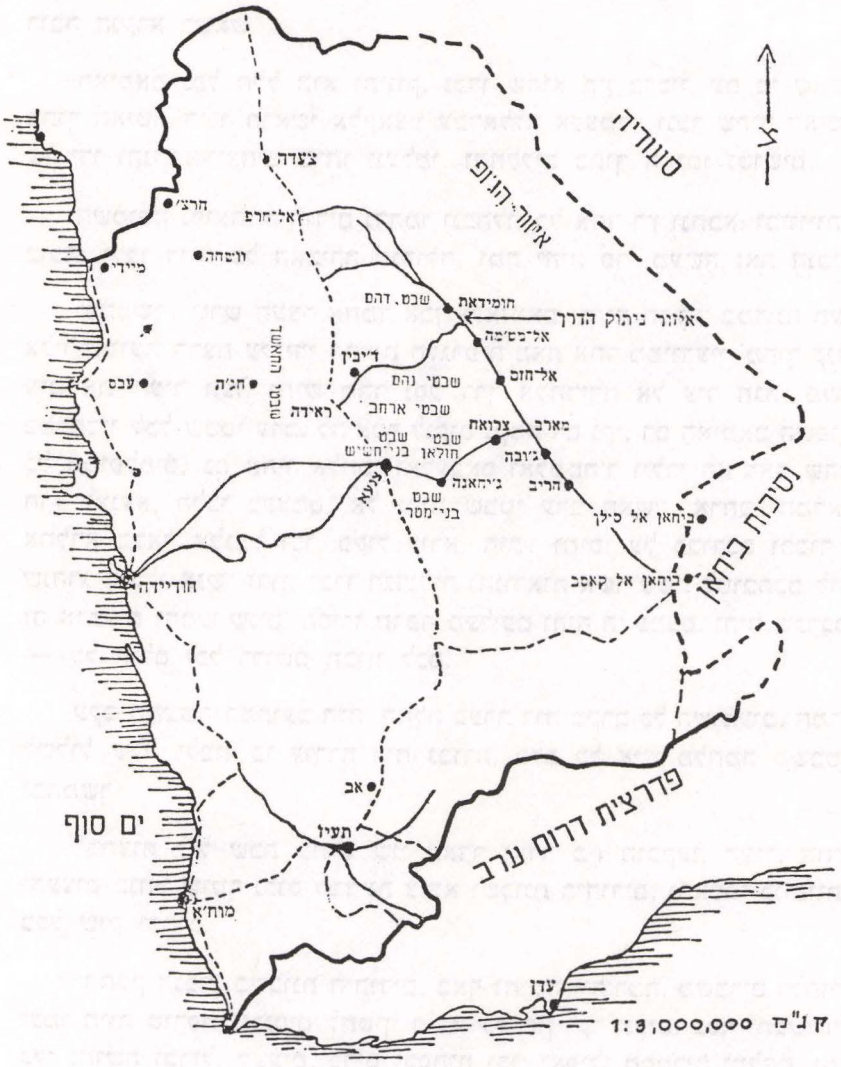
היה מקרה שקשור לנושא הזה.

חבורת בני אצולה ערכו חֲנגה לבנות ובנים. מישהו הודיע לראש המשטרה ששמו חסין חנש, וזה הלך לראות במה מדובר ולעצור את באֵי המסיבה. משבא לשם, פגש בבנו של האימאם, עלי, שהיה משתתף במסיבה. עלי, חרה לו שחסין חנש התפרץ למסיבה, שלף אקדח וירה בו ופצעו קל בידו. חנש הסתלק לביתו פצוע קל.

למחרת בבוקר הלך לאימאם למסור לו דו"ח כרגיל מה נשמע בעיר צנעא. ולא מסר דו"ח מהמקרה, כנראה בשל התערבות בנו עלי — אך האימאם שידע על המקרה הקדימו ושאל מה סיבת הפצע ביד. חסין חנש היסס לענות. אמר לו האימאם: חייך כי אהפוך אותך מנחש — כשמו,ללטאה. עליך לנהוג כמו הבורא: מכפר, ועוד פעם מכפר, ואחר כך מעניש, ולכן תנהג זהירות בהשתמשך בכוח.

פרק עשרים ושתים

רצח האמאם יחיא

מפת תימן

רצח האימאם יחייא לפי ר׳ עמרם קורח (סערות תימן בעריכת ש. גרידי

״ביום שלישי, שביעי אדר הראשון התש״ח (1948) יצא האימאם הישיש באוטו לטייל חוץ למדינת צנעא כמנהגו בכל יום, ולבו שוקט ובוטח. ובעת שובו לפני סעודת הצהריים התנפלו מתנכלים פתאום וירו לתוך האוטו יריות תכופות בקנה רובה הנקרא רשאש.

האימאם נפל חלל הוא ותינוק, נכדו שהוא בין ברכיו, עם מי שהיו בלוויתו בתוך האוטו, השר הראשי אלקאצ׳י עבדאללה אלעמרי. ונער שהיה האימאם נשען על ידו והנהג הרוצחים ברחו ונעלמו. והחללים בתוך האוטו נטושים.

השמועה נפוצה. היהודים נדהמו ונבהלו, כל אחד רץ ונחבא, ובזוויות ביתו מר בוכה, ולבו דווה על האבידה הגדולה, ומה יהיה פרי מעשה זאת הנבלה״.

ובהמשך: יורש העצר אחמד אבן אלאימאם שהיה הפקיד במדינת תעז, הגיעה אליו שמועת הרצח על־ידי הודעת תלגרפית מאת אחד ממיודעיו. מתוך קנאה ותוגה עזב את העיר תעז. וחיש מהר נסע דרך אלחדידה אל עיר חגה. משם הזעיק במכתביו לכל שבטי ערב. להיאסף לנקום נקמת דם נקי, דם האימאם השפוך לחרפת כל המוסלמים, גם אחיו אלחסן ואלעבאס ואלמטה׳ר וילדי האימאם שהיו בערים חוץ לצנעא, הלכו בעצמם. אל נפות שבטי ערב חאשד, ארחב, חמדאן, כולאן אחלדא בלאד אלגבל וכו׳ בקול קורא, חושו וחוסו על כבודכם וכבוד האימאם שנהרג בנכלי אנשי זדון, זכרו הגדולות והנוראות אשר עשה לטובתכם להצלחתכם זה ארבעים וחמש שנים. הסירו חרפה מעליכם והיה ה׳ עמכם. והיה שכרכם לפניכם — כל חילם וכל רכושם תבוזו לכם.

עקב המעשה המתועב הזה, החלה סערת רוח בקרב כל השומעים. חמדת הממון לשלול שלל ולבוז בז עוררה רוח גבורה, בלב כל איש מלחמה משבטי ערב!״ ובהמשך:

״בחצות ליל שבת קודש שני באדר (אדר ב׳) הובקעה העיר, החיל הגדול והעצום כנחל שוטף נכנס למדינת צנעא ושכונת היהודים, נתאספו כנופיות ונתפזרו בכל שוק ורחוב.

״החלק הנפוץ בשכונת היהודים, באף וחימה ויד רמה, משברים דלתות הבתים, וכמו חיות טורפות נכנסים לחטוף ולבוז כל הון יקר ונעים. כסף ותכשיטין, בגדים כלי נחושת וברזל, מצעים, כרים וכסתות וכו׳ ואפילו מסמרים ומלקט, ומי שנראה לפניהם, מפשיטים אפילו בגד שעל בשרו. ומאיימים להרוג, אם לא יראה להם כסף ובגדים טמונים. ובאכזריות רצחו בחור ועלמה״.

משפחת חבשוש

רצח האימאם יחיא ותוצאותיו

רצח האימאם יחיא עדיין חרות בזכרוני חזק, זה היה ביום השלישי לחודש אדר תש"ח, 1948.

כדרכו, יצא האימאם לטייל אל מחוץ לומת העיר בשעות הצהריים, מלווה בשומרי ראשו. כשיצא אל מחוץ לחומה ביקש משומריו שיחכו לו, ליד אחד ממגדלי השמירה, בשל החום הלוהט שהיה באותו יום, ושלא יילוו אליו כרגיל.

הרצח בוצע באותו יום בסביבות השעה 12. ולנו היהודים נודע רק אחר הצהריים. ולי נודע מפי מר ש. ושדי, וכך נודע לי:

אותו בוקר, שלח בעלי ממחסנינו אשר ברובע היהודי סחורה לאחד הסוחרים המסולמים בצנעא, ע"י החמָר שמעון ושדי, הלה חזר מבוהל מצנעא, עם הסחורה. דבר זה הפליא אותי. לשאלתי ענה ודמעות בעיניו: רצחו את האימאם! צנעא האזור הערבי סגור, האנשים מבוהלים ומתכנסים בבתים הסוחר שהזמין את הסחורה, גם הוא חנותו סגורה.

השמועה על רצח האימאם יחיא התפשטה מהר, והיתה דאגה חמורה, ממש בהלה בקרב היהודים, מה צופן בחובו העתיד!

בעלי, כששמע על הרצח, עזב את הבית ויצא לשמוע מה חושבים אנשים חשובים אחרים. וכעבור זמן קצר חזר הביתה הוא והדוד מנחם ויוסף ימני סוחר ידוע בשוק. וישבו לטכס עצה, מה לעשות במצב חמור זה, בעלי הציע להיפגש עם הרב עמרם קורח זצ"ל ראש הקהילה, כדי למצוא דרך לקדם פני הרעה, הרב קורח אמר להם: מה שקרה הוא דבר חמור ופתאומי. ויש צורך לחשב ולצפות את ההתפתחות בדרכי הרוצחים והמורדים, בקיצור: ר' עמרם לא הציע להם מאומה, פרט למילים: "צריך לנהוג בזהירות", נכון, כי במצב זה, לא ניתן לייעץ מאומה.

כשחזר בעלי מההתייעצות, דבר ראשון שעשה, כמות הזהב שהיתה לנו בבית, בסכום ניכר, החביא: חפר בור במקום סתר ב"בית קרנאן" שם אחד הבתים שלנו וטמן אותה. פרט לי ולבעלי, איש לא ידע! אחר שטמן את הזהב, חפר במקום מסתור אחר, וטמן את הריאלים, מטבעות כסף "מריה טרזה", הליך מסחרי בתימן.

הסחורות היו בכמויות גדולות, שלא ניתן להחביאן, ולכן, את הסחורות היקרות החביא במחסן שקשה להבחין בו, וחלק החביא אצל מכרים, שאגב גם הם חששו שיידעו השודדים ויתנפלו עליהם. תכשיטים והתאג — חמישה חומשי תורה עתיק מאוד ויקר מאד — החביא במקום סתר שלישי שקשה להחבין בו. הסחורות הפשוטות נשארו במחסנים.

ביום הרצח היה שקט. כי הכל היו המומים, למחרת היום אירעו התנגשויות בין המורדים לבין תומכי האימאם שנרצח ומשפחתו. הדי היריות והתותחים עוררו בהלה ופחד נורא, בייחוד בין היהודים.

משפחת חבשוש

היהודים נוכחו שאלה אשר רצחו את האימאם, מעוניינים בקיום סדיר של החיים, אך הפחד והחרדה ממה שעלול לקרות הקיף את כל היהודים, שחיו בבטחה רבה בעידן שלטונו של האימאם יחיא. במשך מספר ימים מאז הרצח, לא העז איש להציק ליהודים, פרט להחרמת שתי מכוניות — אחת של משא, ואחת של נוסעים — שהיו שייכות לדוד בעלי סעיד חבשוש ז״ל. כן החרימו אופניים ואופנועים שהיו בבעלות של יהודים.

לאחר רצח האימאם, מינו לאימאם את עבדאלה אלוזיר קרובו של האימאם שנרצח. וזה ניסה בכל כוחו לעשות סדר בממשל. אך תקופת ממשלו היתה קצרה ביותר. כך שלא הספיק לעשות מאומה.

אחמד, בנו של האימאם יחיא, שהיה מושלה של העיר המחוזית תעז. וגר בה, גייס בעזרת אחיו את שבטי הערבים תומכי אביו, והם עלו על צנעא וצרו עליה. תוך כחודש ימים עשו פרצה בחומת העיר צנעא בסמוך לרובע היהודי, מצד מערבי־צפוני.

המורדים שבצנעא ניסו לבנות אתה חומה הפרוצה על־ידי גיוס יהודים שיבנו אותה. למרות שידעו את הסכנה שבדבר מצד חיילי אחמד הצר על העיר.

היה זה ביום ששי, בשעות הבוקר, נכנס אלי לבית בבהלה אהרון צאלח, כדי להסתתר מחייל של המורדים שרדף אחריו לתפסו, כדי לקחתו לבנות בחומה שנפרצה. המורדים טענו, כי הואיל ופירצה זו קרובה לחומה של הרובע היהודי, היהודים חייבים בבנייתה.

פחד שרר אצל היהודים מפני גזירה זו משני טעמים: הטעם הראשון: שכל מי שמתקרב לחומה יירה על־ידי חיילי אחמד ודמו בראשו. הטעם השני, שכל התערבות לטובת אחד הצדדים, תגרור עונש חמור מכל צד.

עבדאלה אלוזיר, שהשתלט על צנעא באמצעות המורדים, נשאר בביתו וחשש לצאת פן יפגעו בו תומכי האימאם, ולכן כל קובלנה היתה נשלחת אליו על־ידי שליחים, והתשובה היתה מאחרת. לא כמו בימי האימאם שעל פי רוב התשובות היו בו במקום.

בעלי עזר חבשוש הוזמן למשרד המורדים יחד עם עוד יהודים. ביקשו מהם לגייס אנשים לשמירה על הסדר בעיר ולפחות ברובע היהודי והמורדים מוכנים לציידם בנשק ובסמכויות, בעלי השתמט בענין זה, עמדה זו שנקט בעלי היתה טובה. כי כבר החלה התפוררות המורדים. כי מלחמת אחמד על צנעא — שהוקפה מכל צד — התחזקה. והמצור התהדק מיום ליום.

מאז הרצח חדלה האספקה להגיע לצנעא. כי היא היתה במצור. הדרכים היו משובשות והחקלאים פחדו להגיע לצנעא. ולכן נוצר מחסור במצרכי מזון יסודיים, היהודים, שמצבם היה קשה ושחיו מהיד אל הפה לא מצאו מה לקנות, וכסף אין

בידם. הם חששו למצב חמור ודומה למה שהיה בשנת תרס"ה 1904 בזמן המצור על צנעא שצר עליה האימאם יחיא. ושמתו בה כשלושה רבעים מתושביה, תושבי צנעא המוסלמים מצבם היה, יותר קל, כי יש בצנעא בחלק המוסלמי חלקות אדמה בהן מגדלים ירקות, והדבר הקל עליהם.

עלי לציין, שביום שנרצח האימאם ולאחריו לא נתקפתי פחד. סבורה הייתי שלא יקרה לי מאומה, ומשום כך לא התחבאתי ולא הסתרתי את שתי בנותי, הקטנות. אלא נהגתי כדרכי, כאילו אין שום שינוי. באותם הימים הייתי הרה בבני נסים שיחיה, ולכן ניקיתי את הבית ושטפתי את הרצפות כהכנה ללידה ולקבלת אורחים. ואכן, תוך מספר ימים מיום הרצח ילדתי.

ליד ביתנו עבר בנו של דוד שמעון וראה מה שאני עושה, תמה ואמר לי, האנשים מתחבאים במקלטים ואַת עסוקה בסידורי ובניקוי הבית? אזהרותיו של הנ"ל לא השפיעו עלי למרות שקולות היריות מנשק קל וכבד ליוו אותי בשעת עבודתי.

בעלי עזר ז"ל היה באותם הימים עסוק עד למאוד. כמעט במשך כל היום איננו בבית. הוא היה בא לאוכל ויוצא להתייעצויות במה לקדם פני הרעות ולעזור ליהודים. הוא השתדל שאני ובנותי נרגיש בבית בבטחון ובשלוה.

לא היה עוד עיסוק. נוכח המצב הקשה שאנשים שרויים בו, היו משפחות שהיו רעבות לפרוסת לחם, והתקיימו מארוחה אחת ליום בצורת דייסה דלילה שחולקה במנות בין בעלי הבתים. לכן אני, ועוד מספר משפחות, חילקנו לחם בשעות הצהריים. כדי להחיות נפש, וכשנמשך המצור ונוצר קושי חמור באספקה מחוץ לצנעא צומצמה החלוקה או נמנעה. דבר זה עוד החמיר את המצב. אני חילקתי גם תבואה לקרובים ביותר מהתבואה של השנה שיש לנו בבית.

שני דברים חמורים קרו לי, ואיני יודעת כיום איך יכולתי להחזיק מעמד, לטפל בבית, ללדת ולעזור לאנשים במצבם החמור. משרד המורדים ביקשו מבעלי שיקרא ליהודים להשתתף בעצרת הפגנה שתתקיים ב"באב אלסבח" ברחבה אשר ליד ארמון האימאם יחיא, עליו השתלטו המורדים וקבעו משרדיהם בו. בעלי — ברצונו ושלא ברצוני — יצא עם קבוצת יהודים "להפגין" תמיכה בממשל של עבדאלה אלוזיר, כשיצא, נשא דגל עם מגן דוד, הוא וחבריו אשר השתתפו במפגן. אל מקום ההתוועדות הגיעו, ושם כבר התכנסו אלפים רבים מתושבי צנעא המוסלמים ומהכפרים שבסביבות צנעא. וחיכו לפתיחת התהלוכה ולנואמים. לכל קבוצה היה דגל מקומי וסיסמאות שונות.

אחד הערבים שמבין ויודע, הבחין בדגל שבידי היהודים ושִמלו מגן דוד. הוא ניגש לנושאי הדגל וצעק עליהם שהם נושאים דגל ציוני... ואז קמה מהומה גדולה, והיה חשש שהערבים ישסעו לגזרים את נושאי הדגל וההפגנה תיהפך למסע נגד היהודים. מקרה זה, נתן לו טיעון כלפי המורדים, כי היהודים אינם רצויים אצל

המוסלמים, ועל כן לא ניתן להם להשתתף במפגן, ובעיקר בתהלוכה שאחריו מפני המקרה שקרה!

מטרת המורדים היתה להראות, כי עמדתם כלפי היהודים אוהדת, היו גם עלולות להיות תוצאות חמורות, לו היו היהודים ממשיכים להשתתף, כי בשעה שבני האימאם יחיא התגברו על המורדים, תפסו את נושאי הדגלים והעסקנים שהפגינו, על־ידי זיהוי התמונות שהתפרסמו בעתונות, לאחר הפגנות התמיכה — והענישו אותם בעונשים חמורים. כולל תליות, לסיום, ראוי היה הערבי שהתנגד לדגל, לברכה!

ועוד מעשה שראוי שיירשם: לאחר שלושה ימים מיום רצח האימאם יחיא, הלך בעלי למברקה — הממוקמת בחצר ארמון האימאם — לשלוח מברק לארץ ישראל, כדי להודיע למשפחה ששלומנו טוב. כשבא לשלוח את המברק שלח אותו פקיד המברקה למשרד המורדים, אלה השפיעו עליו שישנה נוסח המברק, ויודיע שהממשל החדש מתייחס ליהודים בטוב וכדומה. בעלי אמר להם, שאם הם רוצים לשנות הנוסח שישלחו את המברק הם, והם הסכימו וניסחו המברק ונתנו הוראה למברקה לשלח את המברק על חשבונם, כשהגיע המברק לארץ ישראל לידי חיים ויחיאל — אחי בעלי. לא היה מובן תוכנו כי המברק עוסק במדיניות, דבר שהמשפחה התרחקה מכל התערבות בנושאים מדיניים. הם שלחו מברק תשובה לבעלי לאמר: "לא יודעים פשר מברקך" לדברים האלה היו תוצאות טובות, מעשה נסים ממש!

כשהשתלטו בני האימאם אלעבאס ואלחסן על צנעא לאחר שהתגברו על המורדים, חקרו מי אלה אשר שיתפו פעולה עם המורדים, הם מצאו את המברק שתכנו איחולים למורדים ויחסם הטוב ליהודים, עליו חתום בעלי עזר חבשוש.

דבר זה עורר תמיהה גדולה, וניתנה פקודה לעָצרו מיד. דבר מעצרו החריד אותי ואת כל היהודים, עסקנים ואנשים פשוטים, בהיות וכל הנחשדים בשיתוף פעולה, נידונו לעינויים קשים ומרים, ולתליות. והיה חשש לחייו, במהלך החקירה סיפר לחוקריו מה שקרה, ואז נוכחו שהסיפור היה אמת. אמנם, המברק נשלח על שמו אך התשלום נעשה על־ידי המורדים. המברק שבא מחיים ויחיאל אחי בעלי, מארץ ישראל בו טוענים שאינם מבינים תוכן המברק וההתערבות בנושאים מדיניים הכריע את הכף לטובה. למעשה, החשדות התבררו דיים שאין להאשים את בעלי בנידון זה, אולם לא שחררו אותו אלא החזיקו אותו במעצר, בתנאים קשים ומעליבים בחוסר ודאות מה יקרה לו ואיזו עלילות יעלילו עליו.

אחד מידידי המשפחה, אלנקיב שריאן, אישיות נכבדה מאוד ואחד השייכים החשובים של אזור כולאן, התערב בממשל למענו ותבע את שחרורו. אחר מאמצים ושלמונים רבים שוחרר, ובירכנו ברוך מתיר אסורים כולנו, וידידי המשפחה, יהודים וערבים!

אם לסכם את תקופת שלטונו הקצרה של עבדאלה אלוזיר ובעיקר בצנעא יש לומר, כי היינו שרויים בפחד מַתמיד מה יֵלד יום. האנשים הזקנים שעברו או ידעו על תקופת המצור בשנת תרס"ה (1905) כנ"ל חששו מאוד מפני התוצאות, בעיקר שמא יימשך המצור מסָביב לצנעא, ואז צפויה כליה לתושבי העיר, כבר נראו סימנים אודותיה מחוסר אספקה. גם העבודות והמסחר שבתו ואנשים תוהים ושואלים מה הלאה, אנשים היו מוכרים מיטלטליהם כדי להחיות נפשם. הרעב ומגפות הרעב ניסרו בחלל, והיו הנושא העיקרי. אנשי הציבור הצעירים היו עסוקים בנושא מי ינצח, כי מודעותם ונסיונם בחיים לא היו מספיקים כדי שיבינו את חומרת בהמצב, ובייחוד אלה שהיה להם מה לאכול.

אלחסן בן האימאם יחיא מונה למושלה של צנעא — לאחר רצח אביו — על ידי אחיו אחמד

לאחר רצח האימאם יחיא, וההתגברות על המורדים ע"י בני האימאם מונה אלחסן למושלה של צנעא ועזר לו אחיו אלעבאס.

נודע לו הרצח במקום שבתו בעיר אב מזרחית דרומית לצנעא, מרחק חמשה ימים, הוא היה מושלה של עיר מחוזית זו. ומשעה שנודע לו על הרצח. עלה לצנעא ובדרכו גייס אתו שבטים שעלו על צנעא ופרצו להם דרך מהצד הדרומי של חומת העיר. והיה בין הנכנסים הראשונים לצנעא. תקופה רבה היה מושלה של צנעא עד מות אחיו אחמד. בשלטונו השתדל למלא הוראות אחיו אחמד, וחשש להמצא אתו במחלוקת. יחסו ליהודים היה נוח וסביל.

עדות על מאורעות יום רצח האימאם יחיא — מפי סלימאן בן הדודה רומיה ובן מרי יחיא יצחק הלוי זצ"ל

לי היתה חנות בשכונת "שראראה". בקרבת באב אלסבח. ליד ארמון האימאם יחיא, אני זוכר אותו יום הרצח ומאורעותיו, כי קרוב הייתי למרכז המאורעות, וכך התחיל הסיפור:

בא אלי אחד מידידי הערבים ואמר לי בסוד: האימאם יחיא נרצח סדר עניניך והסתלק, מי יודע מה ילד יום"! אספתי המזומנים שהיו לי בחנות סגרתי הדלת והלכתי בכוון הבית, אבל יצר הסקרנות שלט בי ועברתי לראות מה נעשה בשער ארמון האימאם.

ראיתי כי שער ארמון האימאם מוקף חיילים צעירים מזוינים דרוכים לקרב, חניכיו של גמאל, האיש שבא מעיראק לחנך את הצבא, וליצור צבא מודרני כדבריו. התברר אח"כ שהוא אבי הקשר נגד האימאם יחיא. הוא מתכנן הרצח, ומפקדה של המהפכה.

כששאלתי אנשים מה התכונה הזאת, אמרו לי, יורש העצר, אחמד בנו של האימאם יחיא, עומד להגיע לצנעא ומתכננים קבלת פנים לכבודו.

את הכזב הזה ספרו לקהל תוך מגמה להספיק להשתלט על מוסדות הממשל, ובראשם ארמון האימאם יחיא. כל חמשה רגעים תקעו בחצוצרות שבמגדלי העיר, כפי שמקובל, כשיש מאורעות חשובים וצריך להודיע לצבור. דבר זה משך אותי רציתי לראות מה יקרה בהמשך.

תוך מספר רגעים באו ארבעה מבני האימאם יחיא: חסין, יחיא, אלקאסם ואלמחסן, אל הארמון. הם באו מבוהלים מאד, וחפצו לבדוק מה ניתן לעשות.

כשבאו נוכחו לדעת שחיילים מקיפים הארמון וגמאל מפקד עליהם. ניסו להכנס לארמון והחיילים מנעו מהם. גמאל אמר להם בפני, "נגמרה תקופת בית חמיד אלדין, תלכו הביתה!" נתנו הוראה לשומרי הארמון הקודמים, שיירו בגמאל, ואלה טענו שאין ביכלתם, בהיות וכוח רב השתלט על הארמון. יצא גמאל לקראתם ואמר להם בהתראה: "שמרו על עצמכם תסתלקו הביתה", ענו לו שיסתלק למולדתו בבל. אז נתן פקודה לחייליו ואלה ירו עליהם. יחיא השתטח וניצול, אלקאסם ברח למסגד, חסן ואלמחסן נהרגו במקום.

כשראיתי את הדם השפוך הבינותי את חומרת המצב, ואז הזדרזתי להגיע הביתה, כדי להמנע ח"ו מאסון, וכן כדי להטפל ברכוש ובממון שיש לנו בבית. ולהצניעם מפני הסכנה!

בדרכי לרובע היהודי ראיתי ערבים מהכפרים הסמוכים לצנעא שהיו כבר בדרכם לכפרים שלהם, שחזרו לבית מלונם, תוך סיכוי שיהא להם מה לעשות... לשדוד ולבוז בז.

למחרת בבוקר בא אל ביתינו חייל והודיע לאחי, מרי משה הי"ו שעמד בראש הקהלה לאמר:

"רחם אללה עלא יחיא אבן מחמד ונצר אללה עבדאלה אלוזיר", דהיינו: רחם אלקים על יחיא בן מחמד, וינצר: עבדאלה אלוזיר — תודיע לקהל היהודים, ואכן אחי הודיע, למרות שחשנו אי היציבות במשטר החדש.

קריאה לעזרה אחר רצח האימאם

בזמן רצח האימאם יחיא, היה בנו אלעבאס, בעיר המחוז אלקפלה, צפונית מזרחית לצנעא, מהלך חמשה ימים ברגל מצנעא.

עיר זו מקום הולדתה של משפחת חמיד אלדין ששלטה באחרונה בתימן. משנודע לאלעבאס על הרצח נועצו אנשי המשפחה מה לעשות. וכך עשו:

הרגו שני כלבים וסובבו בהם בעיר אלקפלה ובכפרים אשר בסביבותיה. וקראו אחריהם "ככה עשו המורדים לאימאם — כהן הדת שלכם, במרמה רצחו אותו ואת "אלקאצ'י", דהיינו השופט עבדאלה אלעמרי, והנכד ילד קטן לא חננו אותו. קומו ועלו עליהם לנקום את נקמת דם האימאם השפוך, קדשו שם שמים ובערו אנשי הרשע".

דבריהם והצגת הכלבים ההרוגים, זעזעו את כל האיזור, אנשי אלקפלה נשאו אתם נשקם ואתם כל ערביי האיזור ועלו על צנעא לנקום דמם של, האימאם יחיא ועבדאלה אלעמרי והנכד.

בדרכם נפגשו עם שבטים אחרים העולים על צנעא. ויחדיו התחברו אתם ועלו לצנעא. כדי לנקום הדם השפוך ולבוז בז. (ראוי לציין, הכפרים מסביב לצנעא נשארו נאמנים למשפחת האימאם יחיא ולא הצטרפו למורדים, וכך המורדים לא הצליחו למצוא תומכים מחוץ לצנעא). המשך הסיפור ידוע.

הפגנת יהודים למען המשטר החדש

ובידם דגל כחול־לבן בו מגן דוד

ביום השלישי שביעי באדר א' שנת התש"ח (1948). נרצח האימאם יחיא על־ידי קבוצת קושרים בראשות מפקד הצבא גמאל שמוצאו מעיראק, תחת האימאם הנרצח מינו אימאם בשם עבדאלה אלווזיר, ממקורביו של האימאם הנרצח.

לאחר שבוע ימים של שלטון האימאם עבדאלה אלוזיר, נתבקשו היהודים להשתתף בהפגנות אהדה למשטר ולאימאם החדש, יחד עם תושבי צנעא המוסלמים.

אירגנו עזר בן אהרן חבשוש ז"ל ואני, ועוד מספר חברים, קבוצת מפגינים שמנתה 250 איש, כולם מהרובע היהודי אשר בצנעא, נשאנו בידינו דגל ענק ובו מצויר מגן דוד, וכתוב ברקע של הדגל, באותיות ערבית בוטלת "אללה ינצח האמאם עבדאלה אלוזיר!" דהיינו: אלקים ינצור האימאם עבדאלה אלוזיר.

מטרתנו היתה להפגין "תמיכה" במשטר החדש, ולו למראית עין בלבד, כי המהפכנים חשדו בנו כי אנו תומכים במשפחת האימאם יחיא ובבניו. ותמיד איימו עלינו בנקמנות בנושא הנאמנות.

למעשה, היינו אנוסים. ואלמלא היינו משתתפים היו נוקמים ונוטרים ביהודים, אגב, פעולה זו לא קיבלה אישור מראשי העדה והיתה ביזמת עזר אחיך ואני.

בשעות הבוקר יצאנו מהרובע היהודי. במסדר ובסדר טוב, זה היה מרשים מאוד — והלכנו אל מקום ריכוז ההמונים, אל רחבת באב אלסבח שברובע הערבי. בדרכנו קראנו קריאות תמיכה במשטר החדש ובאימאם "הטרי" עבדאלה אלוזיר.

קבוצתנו שכולה מורכבת מיהודים, היתה בין המקדימים, עד שאנו מחכים, התאספו עוד קבוצות מיתר השכונות של צנעא. והיה ריכוז של קהל גדול מאד, ביניהם היו נושאי כרזות שהוכנו על־ידי תומכי המשטר החדש. תוכנן: בשבח המהפכה והעומדים בראשה. מפעם לפעם היו קריאות גרוניות של תמיכה במשטר. וההתלהבות גאתה משעה לשעה, וכל הקהל מחכה לנואמים לכבוד המהפכה, כשהתחיל הנואם הראשון לנאום הוא התקבל בתרועות סוערות. ובהרמת הדגלים.

אנו היהודים הרמנו את דגלנו הגבוה מאד, ושנראה מעל כל הדגלים. לגבי דידנו, זו פעם ראשונה שמותר לנו לצאת עם דגל יהודי, ואנו אכן, ניצלנו הזדמנות זו כהלכה. ובהתלהבות, עד שלא נראו לנו הסכנות שאורבות לנו ולדגלנו.

אחד הערבים שהתבונן בנו ובדגל ובמגן דוד המצויר על הדגל, הקים צעקות איומות: "היהודים נושאים בידיהם: דגל ציוני". ושוב: "דגל ציוני", צעקותיו עוררו התרגשות גדולה בין המפגינים, והיה חשש שיתנפלו עלינו ועל הדגל ויעשו בנו שפטים.

ניסינו להעלים את הדגל אך הדגל ומקלו היו גדולים שלא ניתנים להעלם, כתוצאה מהרעש לקחו אותנו לתחנת המשטרה, והמשטרה התירה לנו להמשיך. אז, ארבו לנו, חטפו את הדגל וקרעו אותו לקרעים קטנים.

מחשש לתגובות יותר חמורות התעלמנו מקריעת הדגל, כאילו לא איכפת לנו, כי לגבי דידינו בחלק מההפגנה הופענו עם דגל. ואדרבה עתה אנו רשאים לטעון שלא ניתן לנו להפגין כדבעי, הרמת דגל יהודי ציוני בתוככי צנעא המוסלמית, ולו למשך שעות בלבד, בשבילנו היתה מקור של סיפוק ועידוד, ההפגנה כשלעצמה לא נגעה לנו, ולא ענייינה אותנו. והכלל, חזרנו הביתה שבעי רצון למרות שלא הסתיימה המלאכה. בתור התחלה היה כדאי. מעשה נוע ז זה, היה זמן רב בתודעת הציבור.

הרב אברהם עמראני במרכז
בימין ס'ח' עמראני
אשתו הדודה סעדה ובתם רומיה

מעשה בטיול ותוצאותיו

הייתי גיסו ופקידו של סעיד חבשוש, ולעת הצורך נהג מכונית הנוסעים שלו. כהרגלנו היינו בשעות הצהריים יוצאים לטייל אל מחוץ לחומת העיר. לרגלי הגבעות, או למקומות מוצלים בעצי חרשים. אותו יום החלטנו ללכת לפנינת טבע במישור צנעא. האמאם פתח אותה. נטע בה עצים מוצלים נוספים, ושתל בה שתילי פרחים שונים מרהיבים עין בצבעם ושטחי דשא. כל יום היה יוצא האמאם יחיא לטייל בה ולהתענין במצב התפתחותה.

המכונית שלנו ישב בה סעיד, ואתו אורחים והלכנו למקום זה. כשבאתי לחזור אחורה משום מה לא ראיתי שנכנסתי לשטח השתול פרחים יפים. רמסתי אותם וקלקלתי השבילים, וכל נסיוני לצאת לא יכלתי כי המכונית התחפרה במקום.

לאור מה שנעשה, באו האחראים על המקום ואתם התאספו המון פרוע, ורצו לעשות בנו היהודים נקם, על כי קלקלנו השטח שהוקם בעמל רב. כל נסיון להמלט מהמקום לא ניתן. התפללנו שיופיע האמאם יחיא מיד, ורק הוא יכל להצילנו מידי המון פרוע.

למזלנו האמאם הגיע. קרא לי להסביר לי איך קרה. הסברתי לו שלא הבחנתי בנעשה מאחורי, ואני מאד מצטער על כך. - האמאם כשראה את ההתקהלות צוה לחיליו שומריו לפזרה ואיים כל מי שלא ילך לעסקיו ולביתו ייאסר ומיד.

אחרי זה פנה אלי ובדברי כיבושין אמר לי. "צריך ללמוד הרבה זמן, כדי לדעת לנהג, הפעם אני שולח אותך הביתה, כי לחבשוש יש אורחים ותזהר להבא." מאותו יום סרבתי לנהוג למקום כזה. כי יצאתי מהענין בנס בשל חסדיו של האימאם יחיא.

מעשה בהצעה להפקיד זהב - ע"י אמאם המורדים עבד אלה אלוזיר - אצל סעיד חבשוש בשנת 1948

בסמוך לכניסת חיילי האמאם אחמד לצנעא. שלטון המורדים התרופף ומעשה זה היה ביום חמישי - באדר ב' בערב. בשעה עשר בלילה, קרא עבד אלה אלוזיר לחבשוש שיבוא דחוף אליו - את עבדאלה אלוזיר אני מכיר. כי היה מפקיד כספו אצל ס.ח. וגם מלוה ממנו כספים כשאין לו, בטרם יהיה אמאם. כידוע, המליכו אותו המורדים. אותו ערב אמר לי ס.ח. ז"ל, בא אתי ללכת אליו. לקחתי פנס והלכנו אליו לביתו. בדרך היו נשמעים ירויות מרובים ומתותחים והיה פחד רב, אין איש ברחוב.

כשהגענו לביתו הכניסו אותנו השומרים לפי פקודתו אל חדרו. בתוך החדר התהלך עצבני עד למאד. התברר שניסו חבריו לחלצו על ידי הליקופטר ולהבריחו מצנעא, אך עד ההיא השעה עדיין לא הצליחו.

סעיד פנה אליו ואמר לו, מה רוצה אדונינו האמאם! הראה לו חמש חבילות זהב שבכל אחת יש כחמשת אלפים מטבעות זהב. אמר, אני רוצה להפקיד אצלך זהב זה, עד יעבר זעם.

ס.ח. אמר לו, להוציא בלילה הזהב ולהעבירו אלי, ירצחו אותי וישדדו הזהב, כי עוקבים אחריך בשבע עיניים, מחר בבוקר אתכנן דרך מסווית כדי להעביר הזהב אלי, הלילה אי אפשר.

בלית ברירה קבל את הצעת ס.ח. ז"ל. כשיצאנו מאצל עבדאלה אלוזיר, ס.ח. רעד מפחד, מחשש שיכריח אותו להתערב בסכסוך הפנימי בתימן, ויפקיד הזהב אצלו. הוא העריך כי מצב המורדים בכל רע. מישור צנעא רוחש חיילי האמאם אחמד, מטרתם להתפרץ לצנעא מכל הכיוונים, בכל שעה!

למחרת ס.ח. נעלם, התחבא, עד שיראה מה יקרה. חבריו של האמאם עבד אלה אלוזיר, לא יכלו להבריחו על ידי הליקופטר, ובינתיים חיילי אחמד פרצו החומה המזרחית הסמוכה לרובע היהודי, ולא נתנו חיילי אחמד לשום אוירון להתקרב לצנעא.

עושה הנסים עשה לסעיד נס שלא התערב, כי לאחר כשלון המרד כל אלה שנתפסו בהתערבות לצד המורדים שלמו בעינויים קשים ובחייהם רחמנא ליצלן.

יש לומר ברוך המציל, סעיד אהב לעזור ולתת צדקות גדולות לזקוקים ודבר זה הציל אותו השבח לק-ל.

סעיד חבשוש, ארמונו ומסחרו
וההרס שעשו בו בעיני ילד בן 10 שנים

לסעיד בן סלימאן חבשוש ז"ל, היה ארמון ברחבה שבין מושב היהודים "קאע אליהוד" לבין אלבלקה, אחת השכונות של צנעא המוסלמית, בה גרים שונאי ישראל.

התכנון של הארמון היה תכנון מלכים, בנגוד לתכנון ברובע היהודי. מדותיו של הארמון היו גדולות, מחסן ענק ולידו מחסני עזר, בצידו הימני של הבנין בחזיתו סביל ברכת מים קטנה שהיו שליחי סעיד ממלאים אותה מים, מדי יום ביומו, כדי שעוברים ושבים ישתו ממנה, ביחוד בימים של שרב. הארמון בנוי ממספר קומות. חלקן למגורים וחלקן משרדים. המשרד הראשי מצוי בקומה שניה של הארמון. חדר רחב מדות, מרוהט ריהוט אירופי, כסאות לממתינים. סעיד יושב בפנה במשרד, ומנהל מו"מ עם כל הפונה אליו בנפרד, שאין היתר שומעים במה

מדובר, מסכם עסקא, ונותן הוראות, לאיש במחסן מה לעשות. היה מנהל המר"מ לפי התור. במקביל למשרד, היה לו מזווה שאיש לא יכול להבחין בו. מזווה זה מוחסן בו הכסף והזהב. את ההחסנה עושים בשעות הערב, לאחר סיכום ההכנסות. מחסני הסחורות היו מלאים עד אפס מקום, כל מה שאדם חפץ לקנות יש בהם. קבלת קהל במשרד משעה שמונה עד שתים עשרה. אחר כך ארוחת צהריים, שינת צהרים, ואחרי זה לעיסת קאת, ועשיית חשבונות ומכתבים ושיחת רעים.

ליד ביתו היו לו שתי מכוניות. אחת של נוסעים ואחת של משא. דבר זה נדיר בין יהודים ובין ערבים, פרט לבני האמאם שהיו להם מכוניות. בצנעא לא היו מוכרים בנזין ולא בתי מלאכה לתיקון מכונית. את הבנזין היה מספק לו "בגנבה" נורי אלעגמי שתפקידו ממונה על תחנת שידור. מי הקים אותה איני יודע. בני האמאם היו מקבלים בחביות מהעיר חודידה. את התיקונים עשה נהג מכוניות שהיה אומן לכך.

את המכונית לנוסעים טייל בה בעיקר במישור צנעא שמאחורי החומה ברשות מהאמאם. ומכונית המשא שמשה לעסקיו.

הכרתי בסעיד חבשוש ז"ל היתה דרך בית כנסת חדשה, שהקים ברובע היהודי, ואבי וסבי התפללו בה. אבל מה שקרב אותי לביתו זה שתי המכונות שהיו ליד הבית. הייתי נתלה בהם ונוסע אתו לטיולים. בתחלה היה כועס, אחר כך הסתגל בשל עקשנותי ואהבתי לנסוע ולו בדרך של סכנה. על שובבותי דבר עם סבי ז"ל ואבי הי"ו. אך זה ללא הועיל. לבסוף הייתי בן בית. ידעתי להתעסק בתיקון המכונות כי בעיני רוחי, עיני ילד היתה הפעלת המכונות דבר הפלא ופלא. כמו כן הפעלתי כלי הזמר והרדיו שהיו בביתו.

ביתו, מכוניותיו, מסחרו, התנהגותו, כל אלה חברו יחדיו להשניא אותו על ידי הערבים וביחוד אנשי שכונת "אלבלקה" שכניו הרעים. כך קרה לו, שמיום שנרצח האמאם יחיא שהיה מגן ליהודים, התרופף בטחונו ובטחון היהודים וכשחדרו לצנעא חיילי האמאם אחמד בנו של האמאם יחיא, פרעו בו ובביתו בצורה חמורה ביותר. הם עשו הרס ושוד במשך ארבע שעות בממלכה זו ששמה סעיד חבשוש, בצורה שלא תתואר. חלונות ודלתות וסחורות לא נשארו בבית.

עד היום מלוה אותי המחזה שראיתי שלאחר השוד והבזה ובעיקר ההרס והחורבן שגרמו לביתו של סעיד חבשוש - וכשאני נזכר מזדעזע לחשוב מה אנשים רעים מסוגלים לעשות!! ישמרנו השם!

שלמה ב"ר חיים בוסאני

פרק עשרים ושלשה

חיילות האמאם אחמד
חזרו לצנעא.
שוד ובזה

חיילי שבטים שהוזעקו על ידי האמאם אחמד לעלות על צנעא

חילות האימאם אחמד חדרו לצנעא

בזמן רצח האימאם התגוררתי, כאמור לעיל ברובע היהודי אשר בצנעא בשני בתים. שלנו "בית קרנאן" ו"בית דנוך" (הבתים נקראו על שם בעליהם הקודמים) אשר ברחוב הסגור הנקרא "בית חבשוש".

בשני בתים אלה, היו מאכסנים סחורות שונות בייחוד בקומת הקרקע, סחורות יקרות היו מאוכסנות בחדרים אשר בקומה שניה, יתר החדרים שימשו למגורים.

כחודש ימים אחרי הרצח השתלטו המורדים על צנעא, ובליל שבת קודש בחודש אדר ב' תש"ט (1949) חדרו חיילי האימאם אחמד דרך הפִּרצה שפרצו בחומה הסמוכה לרובע היהודי. קרוב לביתם של שכונת בית אברהם יצחק: "אלגורקה". מספר הפורצים כאלף, מטרת חדירתם מצד מערבית־צפונית היתה

דמויות מחיילי, האמאם אחמד שחדרו לצנעא

לתקוף את צנעא המוסלמית שהיתה מבוצרת וחיילים של המורדים שומרים עליה. אך היתה להם כוונה נוספת, לשדוד ולבוז בז אצל היהודים! הם באו מצויידים מראש בגרזנים ובאתים. נשק וחרבות למיניהם, כדי להמריץ את החיילים בכיבוש צנעא נתן להם האימאם אחמד רשות לחדור לצנעא, לשדוד ולבוז בז. וכך התחילו המאורעות להתנהל:

באותו ליל שבת חדרו חיל החלוץ לבית אברהם יצחק. תחילה אכלו אוכל השבת, אנשי הבית ברחו מהבית דרך החצרות לשכנים מרוחקים מהם, מחשש סכנת נפשות, חיל החלוץ חלקם נשארו ללון בבית וחלקם תיכננו שוד.

בליל שבת זה לא יכולתי לישון. מקולות הירי ומפחד, ושמעתי כי שודדים חדרו דרך בית מרי יחיא גיאת הסמוך לביתנו — על הגג שלהם. אני הבינותי שאלה ערבים לא מקומיים, כי אנשי צנעא, קטן וגדול, מכירים את הבית של בית חבשוש. השודדים, שאלו את מרי יחיא איה בית חבשוש? אמר להם, איני יודע, אני נתקפתי פחד איום. אני נמצאת בבית, אני ובעלי ושתי בנותי, וילד בן שלושה שבועות. ומה אעשה להתגונן בשעות הלילה אם יחדרו לביתי, כמעט ופרצתי בבכי, אך שמעתי דרך הגג שהם, במקום לפנות שמאלה לביתנו, פנו ימינה בכיוון לביתם של מרי רצא אלצארום ובית אלמנזלי — התברר לי, שחדרו לביתם וחשדו בהם שהם משפחת חבשוש, ורק לאחר שכנוע רב עזבו אותם לנפשם. וחזרו לבית אברהם יצחק, לנוח ולישון עד יאיר הבוקר.

באותו זמן שחיילי האימאם התבצרו בבית אברהם יצחק חיפשו המורדים מי שימשיכו לירות בתותח שלהם, יהודים או ערבים. כדי לירות בו ולפוצץ את בית אברהם יצחק בו התבצרו המורדים מחיל האימאם. היהודים ברחו מהרחובות כי לא רצו להתערב במלחמה שבין שני הצדדים מחשש לתוצאות אחר כך. כל זה קרה עד שעות הצהריים של יום השבת. בשעות הצהריים ברחו המורדים והתחבאו במקומות שונים כי חיילי האימאם פרצו מכל צד, משערי העיר ומעל לחומה ומגדלי השמירה. היה חַיִל גדול, מאוד שפרץ לצנעא. כאמור, התפרצותם היתה כדי לשדוד ולבוז בז! וכל קבוצה רצתה להקדים את חברתה, כדי לזכות בנתח גדול יותר מן השלל.

בשעה עשר בבוקר נפרצו השערים של צנעא. תושבי שכונת אלבלקה, שרוב תושביה היו רוצחים, גנבים, שודדים. חלאת אדם, הפכו לחלוצי הביזה ברובע היהודי, כי הם הכירו את האנשים ובתיהם, וידעו מצבם. ואחדים מהם אף את מחסניהם ותכולתם, וכן חנויותיהם ובתי עסקיהם. רוב היהודים השתדלו להחביא חפצים ומיטלטלים מאז רצח האימאם, ואנו גם כן כמסופר לעיל — כי בשל נסיונם בעבר חששו ממצב בין השמשות.

לנו היתה חנות בשוק הרובע היהודי אשר שימשה משרד ובה מוצגות דוגמאות של הסחורות שבבית וגם מעט כסף, חנות זו נשדדה ראשונה כי לשודדים לא היתה סבלנות להגיע הביתה, כעבור זמן קצר באו אלינו הביתה!

משפחת חבשוש

אני נמצאתי בבית ליד החלון, ולאוזני מגיעות צעקות מחרישות אוזניים, הצצתי דרך החלון לסמטה, וראיתי עשרות ערבים, ביניהם רבים שאני מכירה אותם מתושבי אלבלקה. אחד מהם איים עלי ברובה, ואילצני להיכנס פנימה, השודדים ניסו לפרוץ את דלתות הבית ומחסני הסחורות בחוזקה, דלתות אלה, היו כבדות מאוד, הם השתמשו בכל מיני כלים לפרוץ אותן.

אך לא יכלו. אמרתי לבעלי, שיפתח להם לפני שירצחו מישהו מאתנו, ואכן, הוא שמע לעצתי והלך ופתח להם.

בוזזים אלה, מעת שנכנסו לסמטת הבית שלנו, סגרו את השער הגדול של הסמטה, הפקידו שומרים לידו, ולא הניחו לאיש להיכנס כדי שהביזה תהיה רק בידי אלה שנכנסו ראשונים, הבוזזים השתלטו על ביתינו ובית הדוד מנחם ז״ל, שסמוך לביתנו.

כשפתח להם בעלי את הדלת הכרתי את המדריכים, כאמור היו אלה מאנשי אלבלקה. אך עשו עצמם שאינם מכירים אותנו. תחילה דרשו כסף. הם איימו על בעלי בחנק ותפסו ואותו בגרונו, בעלי אמר להם, יש לי סחורה ואותה אני יכול לתת לכם. כסף יש לי בחנות שבשוק (שם השאיר סכום קטן) לכו וקחו אותה, התברר אחר כך שכבר פרצו אותה, הם בעצמם, ולקחו את הכסף שהיה שם.

כשנוכחו שאין כסף בבית, לקחו תחילה את הסחורה והוציאו אותה אל רחבת הסמטה, מתוך כוונה שאם יבואו שודדים אחרים יאמרו להם, זה סחורה שלנו. ואנו עוסקים בהעברתה.

לאחר שהלכו השודדים הראשונים באה קבוצת חיילים לבוז בז, בשנית. כולם מחוץ לצנעא, הם נכנסו תחילה לבית כי הדלת פרוצה וכל הרוצה להיכנס נכנס, אני לא פחדתי מהם — איני יודעת כיום למה וכן הילדות. ייתכן כי היינו המומים מכל אשר נעשה ומכל הבהלה שעוברת עלינו באותה שעה, כשאני נזכרת היום אני מתפלאת מעצמי איך החזקתי מעמד, אני והילדות הקטנות. הלכתי אחריהם לכל מקום שהלכו, והם היו מחזירים אותי עד המטבח ומגיפים הדלת וממשיכים לחפש. ביקשו לקחת מה שימצאו כי הראשונים לקחו סחורה. אלה, שדדו כרים, מצעות, מזרנים ושמיכות. גילגלו אותם והשליכום דרך החלונות, כמו כן לקחו טסים וקומקומים. וכל דבר מנחושת, וגם נרגילות. הייתי לבושה ״קצירה״, מעיל עור יפה. פשטו אותו מעלי ולקחו אותו ולא פחדתי.

ייתכן שבשל היותי צעירה מאוד ומחוסר ידיעה ונסיון היה לי אומץ, או כנראה מרוב הצרות. אדרבה, הייתי מתווכחת אִתם על התנהגותם.

משום מה בשעה זאת נזכרתי בכעס על בעלי שביקשתי שנעזוב את תימן וניסע לארץ ישראל. כי רוב המשפחה כבר שם והוא סירב מסיבות שונות. כי אז הייתי אני והוא והילדות ניצולים ממחזות־אימים אלה. כסיכום, השודדים השניים לקחו כל מה שהיה בדירה, פרט לרדיו שנשאר, איני יודעת למה ויתרו עליו או ששכחו אותו.

משפחת חבשוש

כשעזבה קבוצת השודדים השניה רציתי לראות שוב דרך החלון הפונה לרחוב, מה נעשה בסמטת ביתנו.

משהצצתי, אחד החיילים כיוון רובהו אלי ואמר לי, הסתלקי מיד לפנים הבית, וְלֹא — אירֶה בך!

עד שאני מנסה להתבונן מה קרה מהבוקר או מאמש עד עכשיו, חצות היום והמצב שנקלענו אליו ואנו נתונים בו, והנה הופיעה קבוצת שודדים שלישית, בעוד חבריהם השודדים הקודמים מעמיסים הסחורות. כל הנסיונות להסביר להם שאין כבר מאומה בבית לא הועילו. הם רצו מחדר למשנהו ולמטבח ואפילו לשירותים, ואז נוכחו שלא השאירו לנו אפילו מחט, ירדו לחפש במחסנים, ואכן מצאו מה שהשאירו הקודמים, שק אגוזים שחשבו אותו לתכשיטים בקושי שיכנע אותם בעלי שאלה אגוזים. וזה, לאחר שהראה להם את תכולת השק.

בחיפושים מצאו עוד חבילת סחורה שנשכחה על־ידי קודמיהם ורבו ביניהם מי יקח אותה בשבילו, בעלי, שחשש שיתרחש מעשה רצח ביניהם ויאשימו את הנשדד, כלומר היהודי, הרגיע אותם — ואמר להם, אני אחלק ביניכם, ואכן, הוא חילק ביניהם לשביעות רצונם, אך התברר שאינם יכולים להעמיס את הסחורה, חלקו של כל אחד, בעלי היה צריך לשמור עד שכל אחד מהם התגבר על קשיי ההובלה ולקח חלקו.

חלק מהשודדים שאינם מצנעא פרצו את החנויות שבשוק היהודים, והפכו אותן למחסנים לסחורות השוד עד שגייסו חמורים וגמלים, להוביל שללם.

כשהבית שלנו היה ריק מכל, הלכתי לישון בבית — הסמוך לביתנו — של הדוד סאלם בן שוכר חבשוש ז״ל, אצלם התאספה קבוצת פליטים מכמה בתים שנפרצו ונשדדו.

חלק שני מהשודדים שמחוץ לצנעא, הצִיגו את הסחורות ששדדו ברחבה שבין הרובע היהודי לערבי כדי למכרן, לא היה ביכולתם לקחת סחורתם למרחקים, בייחוד סחורות כבדות.

ציינתי שבית סאלם חבשוש ז״ל היה מקלט לפליטים, הסיבה לכך היתה שנעשה להם נס. ושום שודד לא נכנס אליהם. למרות שביתם נמצא בסמטה שלנו ולמרות ששמם חבשוש איש מהשודדים לא נגע בהם ובביתם. הסיבה היתה: מרי שוכר הי״ו בנו של סאלם חבשוש זצ״ל החזיק בידו לולב ואתרוג משל חג הסוכות שעבר וכל זמן השוד, התפלל והם בידיו. וכך כנראה סינוור את עיניהם של השודדים שהיו רוצים להיכנס לביתם ולא נכנסו. אחד השודדים היה אומר לו, אני אירֶה בך ואכנס. אולם מרי שוכר הי״ו המשיך בתפילתו ולא ענה לחייל השודד. והחייל לא נכנס ולא ירה, אלא הסתלק!

אגב, בבית זה, הדוד מנחם ז״ל החביא סחורות רבות יקרות ערך ואלה אכן ניצלו. וכן ניצלה כל משפחתו מפגיעתם הרעה של הבוזזים!

סיפור השוד אצל הדוד סעיד ז״ל

סיפורו של דוד סעיד ז״ל היה קצת שונה, מלכתחילה לא רצה להצניע מאומה, לדבריו שאיף בנו של השייך הידוע זהרה, הבטיח להגן עליו, אבל בעלי עזר והדוד מנחם ז״ל לחצו עליו לפחות להצניע את הכספים והזהב והדברים החשובים, כשם שעשו הם ולא להאמין להבטחות שווא. הם שידלו את מר מוסא מדינה הי״ו ואת גיסו מר יהודה עמר הי״ו שהיה עובד אצלו, להחביא לפחות את הכסף והזהב. ואכן, הם עשו זאת בנאמנות: חפרו שני מטמונים באדמה וטמנו את הכסף והזהב.

דודי סעיד ז״ל גר ברחבה שבין הרובע היהודי לרובע המוסלמי, בשכנות לשכונת ״אלבלקה״, בבית גדול מעין ארמון, בן חמש קומות, צופה אל בתי המוסלמים בצעא, למטה, בקומה ראשונה ושניה, מחסני סחורותיו. וביתר הוא גר בקומות העליונות.

בית זה, גרם לו שנאה מצד הערבים, קרובים ורחוקים, וכן מצד האוכלים על שולחנו, והם חיפשו שעת נקמה. משנרצח האימאם, הותרה הרצועה כלפי היהודים, ובייחוד כלפי הדוד סעיד חבשוש ז״ל שהאימאם יחיא נטה לו חסד.

סחורותיו נשארו במחסנים ולא ניסה להצניעם במקום אחר גם מפני גודל הכמות. כי, כאמור, הוא האמין שידידיו הערבים ישמרו עליו ועל ביתו כהבטחתם!

משזרמו החיילים לצנעא והחל השוד, אנשי אלבלקה שכניו שמו לבם לביתו של הדוד סעיד חבשוש ז״ל ורצו את נשמתו ורכושו. וכל אחד רצה לזכות להיכנס לביתו — ארמונו — ראשון, לזכות ברכוש ולעשות נקמה בו ובבני ביתו.

״ידידיו״ המוסלמים שהבטיחו עזרתם לשמור עליו ועל רכושו נעלמו מהאופק, כאילו אינם קיימים!

אל ביתו פרצו משלוש דלתות מצויידים בכל כלי משחֵת, כשחש הוא ושתי נשותיו את גודל הסכנה, אשתו השניה רומיה בנת אלקארה הסתלקה במהירות מדלת צדדית של הבית, אשתו הראשונה נצרה בנת עמר, התמהמהה לעזור לו. אך הוא נעלם מפניה פשט בגדיו ולבש בגדי עבודה של שכנו דנוך האופה. וירד מהקומה העליונה דרך המדרגות בהן עלו השודדים לחפשו לרָצחו נפש. הבוזזים שאלו אותו, איה חבשוש אמר להם, הוא נמצא בחדר העליון ואוכֵל, עלו לשם. כנראה בשל השינוי בלבושו והבהילות לא הכירוהו. כי אלמלא זאת היו — כהכרזתם — מענים אותו, ואחר כך רוצחים אותו.

הדוד סעיד ז״ל יצא מהדלת הפונה אל שוק היהודי וניסה להסתתר באחד הבתים של היהודים.

ראשון ראה אותו צאלח אלהמדאני; ערבי, רועה צאן של המשפחה ושל יהודים אחרים, ראה שהוא מחפש מקלט והמום, נשָאו על גבו והעביר אותו ליד ביתו של

משפחת חבשוש

האופה מוסא סרי, בקרבת מקום. דפק על הדלת ובקש להצניעו עד יעבור זעם. ולשמור על זה בסוד, כי הוא שמע שהשודדים מחפשים אחריו לרצחו נפש.

במעשה חסד זה: של רועה הצאן צאלח אלהמדאני ומשפחת מוסא אלסרי שמצא מקלט בביתם ותושייתו בשעה שחדרו השודדים לביתו ניצלו חייו של הדוד סעיד ז"ל.

לאחר זמן קצר, עבר לגור תקופה מסוימת, בבית אחותו רומיה ז"ל, אשת מורנו ורבנו יחיא יצחק הלוי זצ"ל.

השודדים שבאו מבחוץ ואנשי אלבלקה, שדדו כל מה שהיה בביתו, עקרו חלונות, ניפצו זכוכיות, הורידו מצעות: שטיחים פרסיים יקרי ערך, ולא הסתפקו בכל זה. הורידו "קרקוש" — כיסוי ראש יקר ערך — מראש ה"עוזרת": אשתו נצרה בנת עמר ז"ל.

תוך שעות מעטות. הכל היה הרוס. ה"ארמון" דמה: "למערת פריצים"! התקיימה ההערכה של בעלי והדוד מנחם ז"ל, שאיש מבין המבטיחים לגונן עליו ועל ביתו לא יקיימו הבטחתם. ייתכן, והיו העוזרים בין הנהנים ממעשי השודדים!

סיפורו של ר' שלמה בן מו"ר יחיא יצחק הלוי זצ"ל על השוד בביתם

ליד שער ביתנו התאספו הרבה שודדים. הם צעקו, תפתחו את הדלת, וְלֹא נִירֶה בכם. הדפיקות רבו וגדלו. היינו שלושת האחים בבית, אני ור' משה ור' חיים הי"ו. אני פתחתי את הדלת ואמרתי להם יש בבית יולדת שילדה השבוע, אני מבקש להתנהג בשקט.

המונים פרצו לבית, ביניהם הִפרתי אחד מידידי. פניתי אליו בתמיהה: גם אתה בשודדים? אמר לי, "אנא אבדא מן גיריי!" דהיינו אני קודם — בביזה — מאחרים.

לאחר שפרצו לבית ושדדו מה שמצאו, הגיעו לחדר היולדת בנה ממרר בבכי, ומסביבה נשות הבית מטפלות ביולדת החולה, ובבן. הסתכלו ועזבו. מתחתיה דלת ה"מטבק" מזווה גדול בו הסתרנו כל דבר בעל ערך וחשוב. המזווה בקרקעית החדר. על דלתו פרשנו מצע ועליו ישבה היולדת ומסביבה הנשים. יתר המיטלטלים שלקחו, היו כפרה לעוונותינו.

שאלתי את מרי שלמה: הנחתם את כל הביצים בסל אחד! ואם היה מתגלה המטמון, מה הייתם עושים? ענה לי: סמכנו על הנסים ורחמי שמים! ואכן אשרי המאמין בחינת: "הולך בתום ילך בטח".

יהודית בת ר׳ אהרן חבשוש עדויה הקרקוש והפקרה הידועים

ושוב בענין

השוד בבית הדוד סעיד ז״ל בבתינו ובבית מנחם ז״ל ומאורעות שקרו בשעת השוד.

הדוד סעיד היה לו בית ובו מחסנים לאחסנת סחורותיו ברחבה שבין הרובע היהודי לרובע המוסלמי בשכֶנות לשכונת אלבלקה. בשכונה זו מתגוררים מוסלמים שונאי ישראל, גנבים, רוצחים, שודדים.

בית זה, בן חמש קומות, דמה לארמון. מחלונותיו אפשר היה לְצפות על כל הסביבה, בעיקר על האזור המוסלמי. לרוע המזל ארמון זה גרם לדוד סעיד ז״ל קנאה ושנאה מצד הערבים, ואפילו מצד אלה שאכלו על שולחנו.

כשרצחו את האימאם יחיא בשנת 1940 והמצב הבטחוני התערער, מספר ״ידידים״ מוסלמים היו לדוד סעיד, בראשם היה בנו של השייך הידוע זהרה: שאיף. ״ידידים״ אלה אמרו לו לא לחוש על מצב בטחונו, אם חס וחלילה יורע המצב הם ישמרו עליו, וידאגו לבטחונו ולבטחון ביתו. כמו כן ביקשו אותו להזעיק אותם בשעת הצורך.

משפחת חבשוש

הדוד סעיד, בתמימותו האמין להם כי זה היה נוח לו לעומת זה, לא שמע בקול בעלי עזר להחביא במקום מוצנע ולוּ רק את הכסף והזהב והתכשיטים שהיו לו.

משסירב לשמוע לבעלי והמצב היה חמוּר מאוד, יזם בעלי יחד עם עוזריו יהודה עמֶר ומוסא מדינה להטמין את הכסף, הזהב והתכשיטים.

הסחורה נשארה במחסנים כי לא היה אפשר להעבירה ולאחסנה במקום אחר מפני הכמות הגדולה שהיתה.

כשהתפרצו הערבים לביתו של הדוד סעיד לשדוד, פרצו משלוש דלתות של הבית. המגמה היתה לרצוח ולשדוד. כשראה הוא ושתי נשותיו שההמונים נכנסים מכל הכיוונים לארמון שהיה גר בו, חיפש דרך לברוח. בנת אלקארה, אשתו השניה, הזדרזה ויצאה מהבית מדלת צדדית וברחה. בנת עמר, אשתו הראשונה, התמהמהה כדי לסייע בידי הדוד סעיד לברוח אך לא מצאה אותו. ממש נעלם מלפניה.

הדוד פשט את בגדיו ולבש בגדי עבודה של דנוך האופה, שכנו לבית, והסתלק דרך המדרגות, שבהן עלו השודדים. בהיות ושינה את לבושו, לא הכירו אותו השודדים וחשבו שהוא פועל. למעשה, הם היו נחפזים לתפוס אותו חי כדי לרצוח אותו. מעניין לציין, בדרך שאלו אותו איה סעיד חבשוש יא מקולל. אמר להם, הוא בקומה העליונה אוכל, ואז השודדים נחפזו יותר לתפסו חי כדי לענותו ואחר כך לרצוח אותו כהכרזתם! הדוד יצא מהדלת הפונה לשוק היהודים וניסה להסתתר באחד הבתים.

צאלח אלהמדאני, ערבי שהיה רועה צאן של המשפחה ושל יהודי הרובע, שהזדמן בדרך נס למקום ושמע שהשודדים מחפשים את סעיד חבשוש והוא ראה אותו המום מסתובב, ומחפש מקום מחסה, העמיס אותו על גבו והעביר אותו לבית מוסא אלסרי האופה שהיה בקרבת המקום, דפק על הדלת וביקשם להצניעו עד יעבור זעם והזהירם לשמור עליו בסוד. בהיות ושמע מהשודדים שרוצים וזוממים לרצחו נפש, ולשדוד את כספו.

ואכן, במעשה חסד זה של צאלח אלהמדאני ומשפחת מוסא אלסרי ניצל הדוד.

לאחר זמן קצר עבר לגור בבית אחותו רומיה, אשת מרי יחיא יצחק הלוי זצ"ל, מחשש שייוודע מקומו.

השודדים כילו חמתם בבית, שדדו את הסחורות ושברו את החלונות, לקחו כלים ומצעים, הורידו "ה"קרקוש", כיסוי ראש יקר מאוד שעל ראש אשתו, ושדדו את כל הסחורות במחסנים והשאירו בית ריק ופרוץ. ידידיו שהבטיחו עזרתם לא התעניינו אפילו מה קורה לו, ויש אומרים שהם היו בין היוזמים להתנקם בו.

מאותו יום, לא רצה עוד הדוד לגור בבית כי ההרס שנעשה שם היה כה גדול שקשה לכל אדם להשלים עם מצב זה.

משפחת חבשוש

השוד ברובע היהודי נמשך משעה עשר לפני הצהריים עד שעה שש אחר הצהריים.

בשעה שש אחר הצהריים ניתנה פקודה על־ידי עבאס בנו של האימאם יחיא שמונה למושלה של צנעא על־ידי אחיו אחמד — שמָלך אחר רצח אביו וגר בעיר תעז — להפסיק את השוד אצל היהודים. הוא מינה בכל רחוב שניים או שלושה חיילים למנוע המשך השוד. מה שהיה עצוב בכל הענין, שהשמירה באה לאחר מעשה!.

אצלנו בבית היו שני חיילים. הם קבעו את מקומם בקומה שניה, בחדר־האורחים, התבצרו ליד החלון המשקיף על כל הסמטה, ושמרו מעמדה זו על כל הסביבה לאחר השעה הנ"ל

לבית משפחת ושדי, שכנים לביתנו, נכנסו שודדים כדי להמשיך בשוד, למרות שהאימאם פקד להפסיק את השוד. אשת ושדי קראה לעזרה. בעלי עזר ביקש מהחיילים שילכו ויגרשו את השודדים. ואכן, החיילים איימו על השודדים בנשק והשודדים הסתלקו!

במהלך פינוי השודדים, חלק מהם חזרו לשדוד. השכן שלנו, דוד קטיעי, צעק לאמור: יא שוכר חבשוש, השודדים חוזרים, היזהר!

כששמעתי כך, זרקתי חבילת ה"קרקש" (כיסויי ראש עשויים מכסף, זהב ופנינים יקרות מאוד) שלי ושל הילדות שהסתרתי אותם קודם, לבאר שבביתנו. לאחר מספר ימים, משנרגע המצב, העלינו אותם מהבאר ומצאנו אותם מקולקלים. לסיום, ההבטחות של "ידידינו" הערבים ובראשם שאיף זהרה בנו של השייך זהרה הידוע, לא הועילו לנו בשעת עֵברה, מעניין לציין, הם אפילו נעלמו מהשטח כל זמן השוד, ואז הבין דודי סעיד, מה גדול המעשה של הטמנת הזהב והכסף והתכשיטים! שבשל כך, יד השודדים לא נגעה בהם כי לא ידעו המחבוא.

בשעה שהוכרזה הפסקת השוד, היו הרבה סחורות שהשודדים ריכזו אותן ברחבה שבין הרובע היהודי לרובע המוסלמי. ברחבה זו, ריכזו לא רק סחורות. היו גם כלים, כרים וכסתות, מצעים ותכשיטים, כדי שיעבירו אותם על חמוריהם למקומות מושביהם. עבאס, בנו של האימאם יחיא, נתן פקודה שמי שיכול לזהות את רכושו, שיקח אותו חזרה.

לצערי, בשל הוראה זו ניצלו מספר אנשים מבין היהודים את המצב ולקחו דברים גם לא שלהם. למעשה, חלק גזלו את אחֵיהם היהודים.

כשפרצו השודדים לביתם של שכננו שוכר חבשוש פנה שוכר לאשתו ואמר לה שלא להחביא דבר. היא נדהמה ושאלה, מה עלי לעשות? אמר לה, חכי ותראי מה אעשה. לקח בידו ארבעת המינים: אתרוג, הדס, ערבה, ולולב, התהלך אתם בחצר הבית וקרא מזמורי תְהִלים. אחר אמר לאשתו: עתה תלכי תהפכי את הכרים. ואז

משפחת חבשוש

קרה דבר מעניין: אחד השודדים ניסה להיכנס לביתו כדי לשדוד ולא עשה זאת, מפחד להיכנס לבית. השודד היה קורא מרחוק לשוכר ואמר לו, איפה החבאת הסחורות והכסף והזהב, אך שוכר לא ענה לו, המשיך לנענע בארבעת המינים ולקרוא תהלים, ולבסוף השודד נעלם.

כך ניצלו בני משפחת סאלם חבשוש וניצל רכושם ורכוש הדוד מנחם שהעביר אליהם. כי מלכתחילה העביר אליהם הדוד מנחם סחורות יקרות והצליח למזלו ברעיון ההצנעה.

ראוי לציין, כי בשעה שעבאס בן האימאם יחיא דרש מהשודדים להפסיק את השוד ברובע היהודי, השוד ברובע המוסלמי נמשך כשבוע ימים. שדדו לא רק רכוש, חיפשו אנשים שישתתפו במרד. שדדו כל מה שהיה להם בבתים, עינו את הנשים ואנסו אותן וגרו בבתים שלהם, כל זה כנקמה על רצח האימאם יחיא. סיבת ההקלה שבאה ליהודים, באשר הם לא השתתפו בקשר וברצח, ולכן הם לא אשמים. אגב, כך גם טענו ראשי היהודים בפני עבאס ופמלייתו, ואכן, הדברים היו נכונים, היהודים אהבו את האימאם והוא התיחס אליהם בחסד, ושמר עליהם מפני משטיניהם.

אזכיר זאת, כשבאו השודדים ורצו לפרוץ את הדלת בכוח, אמרתי לבעלי, לֵך ופתח להם הדלת בהיות והם בין כך ובין כך יפרצו. כדי שאם נזכה לחיות, נחיה בבית שיש בו דלת שלמה.

בעלי קיבל הצעתי ופתח להם הדלת, אני והוא הכרנו את השודדים, והם מכירים אותנו. בעלי דיבר אִתם והוֹכיחם על מעשיהם הרעים, אך הם התעלמו מדברינו ותבעו כסף. אמר להם, יש לי בחנות כסף לכו וקחו אותו, אמרו לו, אנו היינו כבר בחנות, פרצנו הדלת ולקחנו את הכסף.

כשהסביר להם שאין לו כסף אחר, אחזו בגרונו ואמרו לו: לא נניח לך עד שתיתן לנו. כסף אמר להם, גם אם תהרגו אותי לא אוכל לתת לכם, כי אין לי, אם תרצו סחורה, אתן לכם.

היתה לנו סחורה במחסן, סחורה מסוגים פשוטים בכמות גדולה. השודדים הוציאו תחילה את הסחורה לסמטת ביתנו ואחר כך התחילו להעבירה לבתיהם. ריכזו את הסחורה בחוץ כדי שאם יבואו עוד אחרים לשדוד, יאמרו להם זה שלנו.

לאחר שהלכו השודדים הראשונים שהיו מורכבים בעיקר משכני הרובע היהודי; אלבלקה ואלבונייה, באה קבוצת שודדים מחוץ לצנעא, נכנסו תחילה לבית כי הדלת היתה פרוצה. אני לא פחדתי מהם, איני יודעת למה, וכן הילדות לא פחדו. ייתכן כי היינו המומים מכל מה שראינו, מכל מה שנעשה, מכל הבהלות שעברו עלינו שעה אחר שעה. היום אני זוכרת ומתפלאת על עצמי איך החזקנו מעמד אני ושתי בנותי הקטנות, יתרה מזאת, לכל מקום שהלכו הלכתי אחריהם ומה ששאלו אותי עניתי ללא כל פחד. דיברתי אִתם דברי תוכחות.

משפחת חבשוש

ייתכן כי בשל היותי הרה בחודשים האחרונים התחשבו בי. ולא פגעו בי לרעה.

מעניין: באותן השעות חשבתי משום מה כי הגאולה בשער הבית ובעלי כבר יעזוב את תימן בשל התלאות שעברו עלינו, ויסע לארץ ישראל, והיה זה שכרי ופדות לסבלי ולסבל ילדי.

המחזה שזיעזע אותי, אחד השודדים הוריד מעלי "קצירה" דהיינו מעיל עור שלבשתי אותו, יחד עם זאת אספו מהבית דברים שלא נגעו בהם השודדים הקודמים — כרים, כסתות ומצעים, וכן מזרונים ושמיכות, וגילגלו אותם וזרקום מהחלון.

כמו כן, לקחו טסים וקומקומים וכלים שונים מנחושת, וכן נרגילות ואגרטלי נחושת. כל זה לקחו אתם. מעניין לציין, כי בנס נשאר הרדיו דרכו היינו שומעים חדשות מארץ ישראל. אני הסתרתי אותו מעיניהם של השודדים — והצלחתי.

התפניתי לשעה קלה, לראות מה נעשה בסמטת ביתנו דרך חלון החצר הפונה לחזית. אחד השודדים כיוון אלי רובהו, איים עלי ואמר לי שיירה בי ויהרוג אותי אם לא אסתלק.

אחרי שהלכה קבוצה זו באה קבוצה שלישית כדי לשדוד. היה זה בשעה שלוש אחר הצהריים. ואמנם, נכנסו הביתה אך לא מצאו דבר מועיל.בשבילם מפני שאין עוד שום דבר בבית. בכל זאת הלכו לחפש שמא יש עוד סחורה במחסנים. ואכן, מצאו במחסן שק אגוזים שחשבו שאלה תכשיטים. בעלי, שחשש כי יריבו וירצחו זה את זה בשל אגוזים ולא תכשיטים, פתח אותו בפניהם והציע להם: אני אחלק את האגוזים לכל אחד שווה בשווה. אחר שקיבל כל אחד חלקו, הסתלקו "שבעי רצון".

לשודדים היתה בעיה חמורה. הם לא יכלו להעמיס את כל הסחורה ששדדו על גבם והיו צריכים להעבירה לאט־לאט, אל הרחבה שבין הרובע היהודי למוסלמי. אלה שבאו מחוץ לצנעא לשדוד, ריכזו את כל שללם בחנויות שבשוק הרובע היהודי שנפרצו, כלומר לאחר ששדדו תוכנן הפכון למחסנים. לידן השאירו שומרים מזוינים מחשש שחבריהם יפרצו החנויות וישדדו מחדש. היו מקרים, לאחר שהשודדים היו עמוסים סחורות שוד באו חבריהם השודדים, רצחו אותם ולקחו השלל.

כששדדו אותנו לא נשארו לנו שום מצעים או כרים וכסתות, וכן כלי בישול, ולכן הלכנו לישון בבית שכנינו סאלם בן שוכר חבשוש. אצלם התאכסנו קבוצות פליטים מכמה בתים, ואני ובנותי היינו ביניהם. אותו בית הנ"ל שקרה בו הנס, והשודדים לא נכנסו אליו.

סיום הביזה והשוד

בשבת השוד והביזה, רוכזו על־ידי הבוזזים כמויות גדולות של חפצים וסחורות, ברחבה שבין הרובע היהודי, למוסלמי, והבוזזים מכרו חפצים וסחורות לכל דורש, כמובן במחירים סמליים.

משפחת חבשוש

באותו יום אחר הצהריים בשבת, באו אלעבאס ואחיו אלחסן — מושלי צנעא מטעם אחיהם אחמד היושב בתעז — עם חֵיל רב, ודרשו מהבוזזים ברובע היהודי, לעזוב את הרובע, ואיימו שכל מי שלא יישָמע יֵרֵה. והפקידו חיילים רבים בבתים וברחובות.

כמו כן, הכריזו שהתושבים היהודים יבואו לרחבה ויזהו חפציהם וסחורותיהם ויקחו אותם חזרה. חלק, אכן נהג ביושר וחלק לקח דברים שלא שלו, ופשט יד בשל אחרים.

ייתכן, שעבאס ואחיו אלחסן בני האימאם יחיא, קיבלו הוראות מאחֵיהם אחמד, להגן על היהודים שידם לא היתה ברצח האימאם יחיא, ואדרבה, צערם וכאבם על מות האימאם היה ידוע.

לעומת זאת, השוד והביזה נמשכו בצנעא עוד כשבוע ימים. בייחוד, אנסו נשותיהם, ובזזו רכושם, ובתיהם הרסום, לאלה אשר השתתפו בפועל בקשר שקשרו נגד האימאם יחיא.

לביתנו נשלחו חיילים אשר שמרו עלינו ועל הרחובות שלידינו מפני כל המשטינים למיניהם.

הפגנה שניה לכבוד משטרו של אחמד

לאחר כחודש ימים. גבר האימאם אחמד — בנו של האימאם יחיא שנרצח — על המורדים וכבש את צנעא שוב, וכילה חמתו ברוצחי אביו. ואז הציבור תושבי צנעא נקראו להפגין למען משטר, האימאם אחמד, הציבור נענה לקריאה להפגין. רבבות רבות יצאו לרחובות צנעא ולכיכרות המרכזיים. אחיך עזר ואני וחיים שריאן אירגנו את היהודים לצאת להפגנה. ובשל הנסיון הקודם שהיה בידינו. עשינו דגל ענק תכלת־לבן במקל גבוה שאין גבוה ממנו וכתבנו בו: "תמיכה באימאם אחמד", בלי לצייר מגן דוד.

הדגל, בשל גודלו, עורר דעות שונות בקהל־המפגינים המוסלמים, מהחלק שמקנא, "זכינו" בדחיפות ובקללות, ומחלק זכינו להערכה ולשבחים לאמור: כל הכבוד על היוזמה הברוכה לכבודו של האימאם אחמד. גודלו של הדגל היה הסיפור בפי המפגינים, שהוסיפו לאמור: היהודים: "זכו בהצגה"!!!

בנין בית־כנסת על שם הדוד סעיד חבשוש ז"ל בצנעא בירת תימן

בשל היות הדוד סעיד ז"ל חשוך בנים, נוצר אצלו דחף למלא חלל ריק. עשה ספר תורה על שמו: התאג', כתר תורה הידוע בעתיקותו ושהיה על שם אבי המשפחה הסבא סלימאן, שינה את הכריכה וציין שמו על הכריכה כאילו הוא בעל הדבר ולא כל המשפחה. והסבא בראשם.

ציינתי חלק של דברים, שהוא נהג בהם כפי דעתו. אך בדברים אלה לא הסתפק, והוא בנה במקום מרכזי ברובע היהודי בתימן בית־כנסת מפואר, והושיב בו אחד מגדולי ישראל: הרב חיים בן יהודה חובארה זצ"ל, שהיה דיין בארץ ישראל ונפטר בירושלים. בבית־כנסת זה היה קהל רב.

בניית בית־הכנסת יצרה לו ענין רב, כי היתה לו פעילות מתמדת לשכלל בית־הכנסת, לפארו, לדאוג למתפללים וכדומה. יהי זכרו ברוך!

פרק עשרים וארבעה

הדוד סעיד ועלילת הדם ומאסר חשובי היהודים

הדוד סעיד בר׳ סלימאן חבשוש ז״ל

הדוד סעיד ועלילת דם ומאסר חשובי היהודים

״הן בעוד מכתנו לא נרפאו פצעיה (הכוונה לרצח האימאם יחיא והשוד שבא אחריו בשנת 1948) ואויבינו השוכנים סביבותינו ברחוב אלבלקה ושכונת ביר

משפחת חבשוש

אלעזב חורשים עלינו רעה: לקול השמועה כי הוכרזה וקמה מדינת ישראל, גברה קנאתם ונוספה שנאתם ויבקשו לשלוח ידם בנפשותינו. נתוועדו ונועדו יחדיו, להמציא עלילת דם ולהפיל עלינו עוון ואשמה וחטא גדול.

וביום שב״ק ט״ז כסלו התש״ט (1948) בשעת הצהריים בזמן שהיהודים ישנים בבתיהם, אין עובר ושב בשכונתם, הפילו שתי תינוקות לתוך באר, שהיתה בחצר הפתוחה לרחבה הסמוכה. ונראית להם שאין לשום יהודי בה תפיסת יד, ולעת ערב העלו את הבנות מן הבאר והניחון על מיטה, וסובבו בשוקי צנעא ורחובותיה, מפגינים בקולי קולות שהיהודים הפילו שתי אלה הבנות אל הבאר וקראו בהמוניהם: קומו ונעלה עליהם ונבקיע שכונתם לנקום נקמת הדם השפוך.

הפקיד שנקרא: ״עאמל״, בחשכת מוצאי שבת קודש שלח חיילים. הם נכנסו לשכונת היהודים, פרצו לתוך הבתים, תפסו כל נכבדי העדה וחשוביה, כשִׁשים איש, והמוני שכנינו מסקלים באבנים. מכים אותם במקלות. מורטים זקנם ולחייהם באין מפריע. הובילום לבית־הסוהר ונתנו ברגלי כל אחד שני כבלי ברזל מחמישה עד עשרה ק״ג משקלם, השליכום במקום אפל וצחנה, במושב צר ואויר מחניק״.

(קטע בספר סערות תימן דף פ״ז לר׳ עמרם קורח בעריכת ש. גרידי)

מצאתי לנכון להביא הקדמה זו לסיפורה המרגש של ברכה סאלם שריאן אשת אחי עזר ז״ל ויש בו עובדות חשובות נוספות. בייחוד במה שנוגע למשפחתנו.

יום עלילת הדם היה, כאמור, יום השבת. כדרכי אני מבקרת בשבת אחר הצהריים בבית דודי אבי אמי ז״ל הרב הראשי ליהודי תימן הרב יחיא יצחק הלוי זצ״ל.

בשִׁבתי שם, באה דודתי סעדה ז״ל וסיפרה, שהערבים העלילו על היהודים כי רצחו שתי ילדות במטרה לפרוע בהם פרעות. לכן ביקשה ממני ללכת לביתי, ואכן, מיד קמתי והלכתי יחד אִתה. היא ליוותה אותי עד הבית, בדרכי הביתה לא ראיתי אנשים ברחוב כרגיל, רוב האנשים הסתתרו בבתים מפחד הערבים.

מיהרתי הביתה. כשהגעתי סמוך לרדת החשכה, בעלי לא היה בבית וזה הדאיג אותי. נודע לי אחר כך מהשכנים, כי באו חיילים ולקחו אותו לחפש יחד אִתם את הדוד סעיד ז״ל, הערבים של אלבלקה שונאים אותו ורוצים להתנקם בו.

הלילה ירד, החושך שרר בכל, היהודים פחדו להאיר בבתיהם מחשש סכנה. ואני שרויה בחרדה לגורל בעלי. לפתע שמעתי רעש גדול בסמטת הבית שלנו. הלכתי לראות דרך החלון והנה הסמטה מלאה ערבים. חלקם חיילים וחלקם תושבים, ובעלי אִתם. הם באו לבית הדוד מנחם ז״ל לחפש את אחיו סעיד ז״ל, וכן לחפש נשק ופצצות שהיהודים מקבלים מארץ ישראל על־ידי משפחת חבשוש כדי להילחם בערבים תושבי תימן. עלילה זו נוספה על עלילת רצח שתי הבנות. הערבים משתוללים בחצר, ומאיימים באגרופים.

משפחת חבשוש

במשך כשעה חיפשו בבית הדוד מנחם ז״ל ואחר כך עברו לבית שלי הם ובעלי, שמו אצלי בדירה שלמעלה שני חיילים עם רובים וכידונים והלכו לחפש במחסנים.

אחד החיילים אמר לי, הבן שלך רצח את שתי הבנות המוסלמיות. אמרתי לו, אתה בטוח? ענה לי, אני בטוח! הראיתי לו את בני שהיה בן שנתיים, ואמרתי לו, זהו הרוצח?.. אתם חושדים ביהודים ובאנשים ישרים! והוא שתק.

אחרי שגמרו לחפש אצלי בבית את הדוד סעיד ונשק, עזבו את סמטת הבית והלכו יחד עם בעלי לחפש את הדוד סעיד במקומות אחרים.

אני ראיתי את פניהם של המוסלמים שבאו לחפש יחד עם החיילים. מגמתם לפרוע פרעות ביהודים והם חיפשו תואנה לכך. חשתי שאם חס וחלילה היו מוצאים תואנה כלשהי, היו פורעים בנו ושודדים רכושנו. כל הזמן צעקו: פלסטין... פלסטין... רצו לעשות מה שעשו ערביי עדן ביהודי עדן. אך האימאם אחמד לא הרשה לפגוע ביהודים, וכן אחיו עבאס ואלחסן.

מביתנו הלכו אל ב׳תו של הדוד סעיד לחפשו. הם לא מצאוהו ונשארו לחכות בבית עד שייָמָצא, כי כך קיבלו פקודה מהממונים עליהם.

דודתי, בדרה, אחותו ז״ל, הלכה לביתו, ודיברה בלי פחד, בכעס ובחֵמה כדרכה עם החיילים, לאמור: הישמרו מלפגוע בנשות אחי, אין לכם לחפשו בביתו כי איננו. אני יודעת שאנשי אלבלקה רוצים להעליל עליו ועל היהודים עלילות שקר, וכולם נקיים מכל חשד, והם מעוניינים לפגוע בו, אני אשתדל למצוא אותו בתנאי שאיש לא יפגע בו. החיילים קיבלו עליהם לשמור עליו, לעצור אותו ולמסרו לממונים עליהם.

השעה כבר היתה קרובה לשעה עשר בלילה, ואכן, דודתי בדרה מצאה אותו והחיילים לקחו אותו לחקירה, ואסרו את השכנים היהודים הקרובים למקרה, ביתו של הדוד סעיד ז״ל היה קרוב למקרה. ואסרו עוד הרבה יהודים והובילום לבתי־סוהר, חלק ל״לקלעה״, בתי־סוהר קשה וחלק ל״צנאיע״.

הערבים שליוו את האסירים היהודים, צעקו אחריהם: ״הלילה לילה של עדן״, כוונתם היתה להתנפלות ערביי עדן על היהודים בעדן בזמן הכרזת המדינה בשנת 1948. במאורעות אלה נרצחו מאה ועשרה אנשים, מלבד מקרי האונס, השוד, שרֵפות בתים ושדידת רכוש.

האימאם אחמד ואחיו עבאס שהיה מושל צנעא ידעו את מגמת האספסוף המוסלמי וידעו גם שההתחלה פרעות ביהודים ואחר בשלטונות, ולכן נקטו עוד באותו ערב אמצעים חריפים לעצור היהודים אך לחקירה ולמשפט. וכן הפקידו חיילים לשמור על הרובע היהודי. בשל פעולות אלה נמנעה התנפלות על היהודים שהיא המטרה העיקרית של שונאי ישראל אנשי אלבלקה! אמנם הִשיגו חלק מזממם, והיהודים נאסרו, עונו ונקנסו אך ברוך המציל מִפגיעה בנפשם!

מכתב מהרב סלימאן מלאחי רבה של העיר דמאר

יום ד׳ עשרים לחודש אדר תש״ח לבריאת עולם.

ידידי נפשי ומחמל לבי סעיד בן כבוד המנוח סלימאן חבשוש השם ישמרו ויחיו. והשם הטוב עזר בן כבוד המנוח אהרן חבשוש השם ישמרו ויחיו וכלל אנשי הבית קטן וגדול ה׳ עליהם יחיו, אמן כן יהי רצון.

נודיע לאדונים על אודות המעשה אשר נעשה בעיר ואם בצנעא לאחינו בני ישראל היושבים בה אשר כל שומעה תצילנה שתי אזניו. רפו כל ידיים. וכהתה כל רוח. וביותר אחר שראינו הבגדים בידי השובים, ותרד עינינו דמעה. על צער אחינו באיבוד ממונם ועל הפגיעות הקשות שארעו להם, ונכוה אבר כל הגוף.

ואנחנו בא אחי הרשע, ואסף לו חיילים כמה מאות ובא להכנס לעיר דמאר ורצונו לכנס ביום שבת קודש, כמו שעשה אחיו לכם ימחו שמו וזכרו, ולולא ה׳ עזרתה לנו, שבא עליו גייס לארצו מסביבת עיר רדאע, והשיבו בפחי נפש לארצו ונתבטלה מחשבתו. בשביל ששבו עליו שלש עיירות מארצו. ישלם ה׳ לעושי הרעה כרעתו. ולכן אחי אל תדאגו על זה, כי הכל עלה במחשבתו יתברך, וכל מה שלקחו מכל אחד ואחד הוא כופר לנפשו. והקדוש ברוך הוא, ברחמיו וחסדיו מובטחים אנחנו בו שישלם לכל אחד חסרונו ויודה לשם יתברך על מה שעשה הן לטוב הן להפכו. והשם יודע שאנחנו דואגים עליכם ומתפללים עליכם שיצילכם השם. וירפא אתכם רפואת הגוף והנפש. והנשמה שהיא העיקר ויציל לכל עמו בית ישראל.

ואם רצון האדונים איזה ענין תכתבו לנו ואנו נעשה מבלי התאחרות. ותכתבו לנו בטוב שלומכם כללכם, כי מייחלים ומצפים לתשובתכם ואתם שלום, דורש שלומכם וטובתכם המצטער בצערכם סלימאן מלאחי ישמרו צורו ויוצרו.

ונתאחר עד יום ראשון א. בניסן תש״ח נא מהרו בתשובה תכף ומיד. כי מייחלים ומצפים לידע בטוב שלומכם.

מכתב זה נשלח מאב בית דין דמאר הרב סלימאן מלאחי זצ״ל בו משתתף בצער ידידיו הנ״ל והקהילה — ומנחמם. בשל השוד לאחר רצח האימאם יחיא מצאתי להביאו בשל חשיבותו הציבורית. והגורל המשותף ליהודים בתימן.

עלילת הדם ושמות מעליליה

מילואים למקרה שתי הבנות

עוד ביום המקרה של זריקת שתי הבנות הערביות אל הבאר של פרדס בית אלכסאר הסמוכה לביתו של הדוד סעיד חבשוש, נודע מי הוא שזרק לבאר ונודע היה, שערביי אלבלקה רקמו את העלילה בחישוב רב, וכוונתה היתה לפרוע פרעות

ביהודים, וליצור אנרכיה ומרד בממשל ובעיקר, לבצע שוד ברכוש היהודים, ורצח יהודים.

אותה היד שרצחה את הבנות היא שגילתה כי נרצחו והופלו לבאר. ולא הסתפקו בכך, העלו את שתי הבנות מהבאר, הניחו אותן על שתי מיטות, והובילון מהרובע היהודי לצנעא לארמון הממשל, להראות מעשה היהודים.

בדרכם התאסף המון משולהב, שצעקו: "חבשוש והיהודים רצחו את הבנות המוסלמיות, ועלינו לנקום את דמן השפוך!" זה היה ביום השבת! כל העלילה נטוותה כהלכה, כדי לגרום נזק רב ליהודים, ביום שהם נחים ויום מקודש להם.

בשעת הפגנת הערבים ולכתם אל ארמון הממשל אל המושלים אלחסן ואלעבאס בני האימאם יחיא, ראה ושמע המפקח של ההקדש אלסייד קאסם אלעזי מה רצונם. הקדימם ונכנס לאלחסן ויספר לו מה מתהווה ברחוב ואמר לו: המגמות פרעות ביהודים והמשכן מרד בממשל, בהתיעצות שהיתה בארמון הממשל, סופם שיש לפעול, ומיד. א. נעצרו ראשי היהודים, כשבעים איש במספר, ונשלח צבא לשמור על הרובע היהודי ועל הממשל בכלל. כמו כן הזהירו את המפגינים המוסלמים מפני עשיית דין לעצמם! דבר מעצר ראשי היהודים לבירור הענין, הפסיק את הפעילות החתרנית, במידה רבה, וצינן את להטם.

כבר למחרת יום השבת, מונתה ועדת שופטים ונכבדים, שבעה במספר. ועדה זו נתבקשה על־ידי האימאם אחמד לבוא לתעז לקבל הוראות. ואכן. הוועדה נסעה לתעז, וקיבלה הוראות לחקור ולברר היטב את הענין ולהוציא מסקנות.

היהודים מצדם חקרו בענין. ונודע להם כי בני עטייה משפחה שונאי ישראל ידועה שגרים בשכנות ליהודים היו הרוצחים והמתסיסים, ממצאים אלה נמסרו לוועדה.

לאחר שנאסרו ראשי היהודים, ואני בתוכם, בבית־הסוהר של "צנאיע", למחרת היום בא שוטר והוציא את דודי סעיד ז"ל מבין הנאסרים, והוביל אותו לבית־הסוהר הקשה: "אלקלעה", דבר זה נִבַּא דברים קשים, המגמה ברורה, להטיל האשמה על היהודים.

לאחר יומיים שנאסר בבית־הסוהר "אלקלעה", נודע כי הושַׂם בצינוק, דבר שיחסלו פיזית, עשיתי מאמץ עליון לבקרו במקום מאסרו, בצינוק. משראיתי אותו נתקפתי בחלחלה. הוא היה נתון בהלם, לא היה מסוגל לדבר אתי ורק עיניו דמעו. וגם אני בכיתי, ידעתי, כי רוצים לבצע זממם לחסלו, ובכך לשרת את הערבים אנשי אלבלקה, ששנאו אותו מאוד. ביתו, או יותר נכון ארמונו, היה בשכונתם.

מבית־הסוהר רצתי אל ראש הוועדה שמינה אלקאצי (השופט) מוחמד אלגראפי, ובפניו תיניתי את מצבו של דודי סעיד ואמרתי לו שהכוונה להכניסו לצינוק פירושו של דבר לחסלו. רמזתי לו שהיהודים בתימן ובעולם יקימו צעקה

גדולה. אֶחיו הנמצאים בארץ ישראל ידרשו את דמו. ויש צורך לשחררו בטרם ימות. בנוסף לכך, רמזתי לו על מתן הגון בסתר. שזה תואם כופר נפש לפי החוק בצנעא, ועוד דבר, תשלח אותו לבית־הסוהר שהיה בו ל"אלצניע" כיתר כל היהודים, כי למה תפלו אותו לרעה. אין שום סיבה אלא אם כן תרצו להרע לו...

נראה שהדברים והמתן שיכנעו אותו. אמר לי, תבוא אחר הצהריים של אותו יום. ראש הוועדה כינס אותה. ואחד הדברים ששיכנע אותם בה: "שיש חשש שהיהודים יפציצו את צנעא בגלל חבשוש!"

חיכיתי ליד ביתו, כי חששתי שכל שעה תקבע חייו של דודי סעיד ז"ל. קיבלתי את האישור לשחררו מבית־סוהר קשה זה אל בית־סוהר אחר: "אלצנאיע"! בו נמצאים כל היהודים שנאסרו.

יצאתי מבית־הסוהר אני ודודי סעיד ז"ל, עקפתי את הדרך מבית־הסוהר "אלקלעה" והלכתי מחוץ לחומה עד אלצנאיע, כי חששתי כי בדרך יתנפלו עלינו הערבים.

ראשי היהודים נשארו בבית־הסוהר הנ"ל. המגמה של הממשל היתה להגן עליהם עד אשר יירגע המצב ותהא שעת כושר לשחרור. אמנם היתה פעילות מתמדת לתבוע את השחרור אצל האימאם אחמד והמושל בצנעא אלחסן. אך העבירו תמיד ענין זה לוועדה. על הועדה הממונה גבר הלחץ, והם החליטו שיש לשלם קנס וכופר בסך 5000 ריאל. כשנודעה לי החלטתם זו, התיצבתי בפני ראש הוועדה מוחמד אלגראפי ואמרתי לו נתבקשתי להודיע לך כי בענין מות הבנות, לא נקבל פשרה או פסק זה ואפילו היהודים יישארו בבית־הסוהר כל הזמן, כי זה מפליל אותנו".

הוא הציע לי לבקש את מוחמד אסחאק שהוא חבר הוועדה, שיציע שהוא ישלם את הקנס. ואני בשם היהודים אתחייב להחזיר לו הסכום של 5000 ריאל. וכך היה!

לסיום. נוח לספר ענין זה, אך להעריך איזה מצב קשה עברנו לא אוכל לתאר במלים. חיינו ורכושנו הדל היו בין שמים לארץ. בסיום הענין יש לומר: "ברוך המציל"...

מכתב סודי־בזמן רצח האימאם יחיא, לבנו אחמד שמלך אחר אביו

בסמוך לרצח האימאם יחיא. הערכנו המצב כראוי והוחלט לשלוח מכתב סודי לאימאם אחמד לחגה, השליח שנבחר מרי סאלם חלא. המכתב חתום ע"י אחי ר' משה בר' יחיא יצחק הלוי הרב הראשי המנוח זצ"ל, ואהרן משרקי בנו של ר' חיים משרקי ז"ל ועזר אלאביץ' בנו של מרי יחיא אלאביץ' זצ"ל.

במכתב הבענו לו, צער היהודים על רצח אביו וניחמנו אותו. והבטחנו נאמנות לממשלתו. ובקשה לשמור על היהודים. תשובתו שניתנה מיד לשליח היתה קצרה:

"השחרור קרוב ניתנו הוראות למפקדים לא לפגוע ביהודים"! דבר זה נשמר בסוד כמוס, עד אשר הערבים תומכי האימאם חדרו דרך החומה הסמוכה לרובע היהודי. וממנה אל שכונת היהודים. והחלו בשוד וברצח. באותו יום נודע לאחמד והוא נתן פקודה לאלחסן אחיו, שיפסיק השוד והביזה והרצח. ועוד באותו יום לפנות ערב ירד אלחסן הוא ואחיו אלעבאס אל הרובע היהודי יחד עם חיילים. ודרשו מהשודדים לעזוב מיד את הרובע ולצאת ממנו והניחו שומרים חיילים בכל המרכזים של הרובע היהודי כדי לשמור שלא ימשכו הבזה והשוד.

ולא רק זאת, אלחסן נתן הוראה שהשודדים יחזירו השוד לרחבת הרובע היהודי, והכריז שכל אלה שנשדדו, יבואו ויקחו את חפציהם, כמובן שרק חלקם החזירו, חלקם עזבו את צנעא עם השוד ששדדו!.

מכתב מאחי עזר בנושא מברק המתיר נסיעת היהודים והמצב החמור בכללו

בשנת 1949. אחי עזר ז"ל כתב לי: המצב בצנעא ובתימן קשה. מצב הכלכלה חמור, הממשל לא יציב, התסיסה בצבור הכללי ביחוד בצנעא לאחר רצח האמאם, והשוד וההרס שעשו בצנעא שנעשו ע"י השבטים שנקראו להציל משטרירשי האמאם יחיא לבית חמיד אלדין. השווקים ההרוסים ושריפות הענק במרכז המסחרי במחסני הערובה הגדולים. הטבח שנעשה במתנגדי המשטר ומשתתפיו. כל אלה יצרו. מועקה שבלב. נשבר היחס בין הממשל והעם. וביחוד כאמור בצנעא, השוד רושש סוחרי צנעא. שהיתה שותת דמים: דם נכבדיה ודם כספיה, המוסלמים מפנים כעסם כלפי המשטר וכלפי היהודים. עלילת הדם שיצרו הערבים כלפי היהודים.

לכן יזמנו פניה לאמאם אחמד בתעז לאמר: תוכנו מצב הקהלה קשה מנשוא האם תרשה לנו לנסוע מתימן. באה התשובה המרעישה כל אדם שרצה יסע ימכר רכושו וביתו כרצונו. העתק המברק נשלח לאחיו אלחסן ואלעבאס.

מעשה זה הוריד בבת אחת את המתח שיצרו שונאי ישראל למיניהם בין המוסלמים כלפי היהודים והסיט את הענינים בינתיים לאפיק אחר. עד שנדמה כי לשעה קלה המוסלמים מצטערים צער רב על נסיעת היהודים. ומביעים "חרדה" לנסיעתם. כי לא ישאר להם על מי להתנשאות ויחסרו בעלי מלאכה.

האימאם אחמד והכרזתו ליהודים לצאת את תימן. בדרכי העליה

מעשהו של האימאם אחמד, בנו של האימאם יחיא, בהתירו ליהודים לצאת את תימן בשנת התש"ט 1949 — רצוי שיִרשם בתולדות יהודי תימן והציונות.

כי בהעדר הסכמת האימאם אחמד ליציאת היהודים מתימן לארץ ישראל בוודאי שלא יכלה להיות עליה המונית, ועל אחת כמה וכמה עליה לא״י בריש גלי, ואוי לו למי שהוא ממוסלמי תימן, שיָרים ידו או ירים קולו נגד הוראות האימאם אחמד, וכן מחוץ לתימן (כוונתי הליגה הערבית או בדומה לה) אמנה כן מספר סיבות להכרזה מרעישה זו.

אביו של האימאם יחיא — מושל החסד כלפי היהודים — אסר על עליה לארץ־ישראל והחרים רכוש מי שיצא את גבולות תימן. אנשים שניסו לברוח ונתפסו הובלו לבית־סוהר, עונו ונקנסו בכספים רבים.

עמדתו הבלתי מתפשרת של האימאם יחיא באיסור העליה היא פרי הארץ, מופתי ירושלים, חג אמין אלחוסני, שיצא אז לתימן בשנים 1933/5 מירושלים פעמיים, כדי להשפיע על האימאם יחיא בנושא זה, וכן השפעת הליגה הערבית ולחץ ממשלות מוסלמיות אחרות. כל אלה חברו יחדיו והאימאם נתן דברתו למנוע את העליה לארץ ישראל וכך נהג כל ימי חייו, פעמים בחָזקה רבה ופעמים ביד רכה, למרות יחסו האוהד ליהודים בדרך כלל.

אמנם, זהו מצב העניינים, העליה אסורה, אך המציאות גדולה מהאיסור, יהודי תימן יושבים בתוך גולה שאינם רוצים בה, עיניהם למולדתם ארץ־ישראל ומוכנים להשליך עצמם מנגד, ובלבד להגיע למחוז חפצם.

ולכן נוצר מאבק בלתי פוסק בין הממשל והיהודי בתימן בנושא העליה!

הימים, ימי מלחמת העולם השניה, שנת 1940. המצב הכלכלי בתימן בכי רע, העולם עסוק במלחמה, מופתי ירושלים ממשלת בריטניה מפקחת על צעדיו, ידוע לה שעלה על דרך חותר נגד בריטניה ובעוד גרמניה הנאצית תולה תקוותיו בהיטלר שהוא — חס ושלום יפתור את בעיית היהודים, והציונות. בהתמדה היתה עינו של המופתי פקוחה למניעת עליית יהודים מתימן.

דירבן, שידל, לחץ על האימאם לקיים את האיסור, אך משנת 1940 חדל המופתי להיות גורם, כי הוא נאבק על קיומו ועל נפשו. ומכאן, האימאם יחיא רב החסד, העלים עין בנושא העליה לארץ ישראל, כי לא היה מי שיפקח עליו, כולל ארצות ערביות והליגה, כי כולם עוסקים במלחמה.

נראה כי תפקיד מניעת העליה, כפו עליו למרות רצונו.

ולכן משנת 1940 היתה עליה מתמדת על ידי הסתננות לעדן, מצנעא וממרכזי תימן אחרים, והגיעה לממדים של אלפי עולים. בשנים 44—1942. ניתן להיווכח שעיניו של הממשל לא היתה פקוחה כבעבר.

עניני המלחמה מעסיקים אותו — לא בעיית העליה של יהודים לארץ ישראל. כל העולם עולה בלהבות המלחמה, וגורלה של תימן נתון בידי האימאם, שיקוליו יכולים להכריע הכף, לכאן או לכאן, לאיבוד שלטונו או לקיומו, ולכן אין זמן

להתעסק בנושא זה, ולהרגיז את מישהו ויהיו, יהודי תימן והעולם. טוב לה לתימן לנהוג לפי המשל: "חבי רגע עד יעבור זעם", ולהימנע מכל בעיה שיכולה היתה לעורר מדנים ורוגז כבעית העליה לארץ ישראל. זאת ועוד, האימאם היה טרוד בבעיה זו באופן מתמיד כי צריך היה לקיים מניעה נגד העליה וזה חייב משאבים ומאבק על ציפור נפשו של היהודי, מניעה זו, שהיתה בבחינת גזרה שהציבור לא יכול לעמוד בה, ולחם בעקשנות נגדה.

ייתכן שבשלב מסויים התקשה האימאם יחיא, להתייצב מול היהודם העקשנים ולמנוע עלייתם לארץ ישראל בעת שבדברים אחרים הוא התיצב בכל יכולתו לשמור על היהודים, נגד מחרחרים ושונאים מוסלמים מבפנים.

כאמור, משנת 1940 התרופף הפיקוח, וכל יהודי שרצה לנוסע — נסע, אמנם בצניעות ובהיחבא, ובמעט שוחד והגיעו לעדן, ששימשה לגבי דידו של היהודי השער לציון. ואכן, בתקופת המלחמה, התרכזו יהודים רבים במחנות בעדן ובסביבות עדן. ייתכן גם שעוד בסוף תקופת שלטונו של האימאם יחיא כבר נעשו נסיונות לשנות המהלך על־ידי העלמת עין, כאמור לעיל. ואחמד הבן היה בסוד ענינים אלה. ובשלב מאוחר לאחר מות אביו נתן גושפנקא של היתר ליהודים לצאת את תימן. למעשה, אושר המצב הקיים בלאו הכי בתוספת מאוד חשובה: שהיהודים רשאים למכור כל רכוש נכסי דלא ניידי ומיטלטלים.

ראוי לציין כאן, כי בעלון בשם "עורי תימן": שיצא בשנת תרצ"ה (1935) בעריכת י. ישעיהו מ. לוי. י. חבשוש. ש. דורי. גליון ראשון נכתב: "ממקור נאמן מסרו לבא־כוחכם(חיים חבשוש) שבין האימאם ובנו קיימים חילוקי דעות בנוגע לאיסור היציאה (הכוונה לארץ ישראל) כנגד היהודים.

יורש העצר אלסיף אחמד, סבור שיש לתת ליהודים לצאת מהארץ כיון שאין תועלת בהחזקתם ואין חסרון ביציאתם. היות ויצטרכו לעזוב את רכושם בידי "בית אלמאל" (בית האוצר).

האימאם עומד על דעתו ואינו רוצה לוותר במשהו על האיסור המוחלט שינתן מידו לבלתי יצאו היהודים מתימן".

לפי זה, ייתכן ומשעה שניתנה לו הסמכות. פעל לפי הגיונו בלי להתחשב בשום גורם ומוסד, מעין הליגה הערבית, הפלסטינים, ארצות ערב, האו"ם אלא עשה ופעל, לפי שיקוליו הוא ודרכי ממשלו.

בספרו של נ. ב. גמליאל "מחנה גאולים" עמוד 289 הוא מספר: "בסוף שנת 1945, לפני עלייתו לכס השלטון במקום אביו יחיא (שנרצח: ב־1948) ביקר יורש העצר אחמד בעדן. הוא בירך את קהל האלפים של יהודי תימן ויהודי עדן שהלכו להקביל את פניו ברחבת ארמונו של סולטאן לחג שעל חוף הים וכה אמר להם: אלקים ימלא משאלות לבכם ויגיעכם למחוז חפצכם".

המדובר בשנת 1945, שנת סיום המלחמה.

כבר אז, בעוד אביו חי, אומר דברים שיש בהם הסכמה לנסיעה לארץ ישראל ולרעיון הציונות שמקנן בלבם של המצפים לעלות.

בעדן ניתן לשער בוודאות שדברים אלה לא היה אומרם בלי תיאום עם דעות אביו האימאם יחיא, אחמד היה זהיר בשיקולו בדבורו ובהתחייבויותיו.

יתכן גם שהאימאם יחיא ובנו אחמד, היתה להם מגמה — לאחר מחשבה ושיקול רב — להיפטר מיהודי תימן שהיו קבוצה אתנית חזקה ברוחה ובמסגרתה ושלא נטמעה בסובב אותה במשך למעלה מאלפיים בשנים, והייתה מטרד לדת האיסלאמית ולאיסלם. מטרתם ליצור תימן נקיה מדת אחרת פרט לאיסלאם כמו שלמעשה הִנָּה כיום לאחר צאת היהודים ממנה, או בדומה לסעודיה.

האיסלאם במשך היותו בתימן הַצליח להדביר כל ניצן של דתות אחרות, פרט ליהודים שבאו לתימן עוד קודם לאיסלאם, והתקיימו על אף הרדיפות הקשות שהיו מנת חלקם. ולכן העליה פתרה בעיה חשובה לתימן האיסלאמית.

אל נשכח שהשיקול הדתי הוא השיקול העליון אצל המוסלמים, כולל תימן ומושליה המוסלמים זיידים — שיעים, קנאים בדתם!

אחד מידידי הטובים המוסלמים שהיו לו קשרים טובים עם האימאם אחמד שפגשתיו באתיופיה לשאלתי: "מפני מה האימאם אחמד התיר העליה בעת שאביו אסר". ענה לי: "האימאם יחיא חתם על מגילת האו"ם ובה סעיף שניתן חופש ההגירה לכל אדם. היה צריך לכבד מה שהוא חתם ולכן התיר העליה לארץ ישראל או לכל מקום שהיהודי רצה, לא היה לו כל יכולת והגיון לנהוג אחרת".

יעל ורד- בספרה (עמוד 35) מציינת שהאימאם התיר העליה לארץ ישראל תמורת תשלום! בשיחה שהייתה לי עם אלחסן בנו של האימאם יחיא אחיו של האימאם אחמד, שאלתיו את אותה השאלה, מפני מה אחמד התיר את העליה ליהודים לארץ ישראל בעת שאביו אסר?

תשובתו היתה: אבי, האימאם יחיא אסר, כי דרש טובת היהודים!... אחמד התיר: כי רב הלחץ מצד היהודים לצאת את תימן. ורצה טובתם!...

ניתן בזה תולדותיה של הצהרת האימאם אחמד, לפי מכתבו של אחי עזר ז"ל מיום י"ז באייר תש"ט (1949) (המכתב בלשון ערבית).

"נודיעכם כי בשבוע שעבר, הגישו מספר אנשים בקשה שרצונם למכור את נכסיהם ומיטלטליהם בשל הנסיעה. הבקשה הוגשה אל האימאם ירום הודו, ואתמול חזרה התשובה, שאין מניעה בזה. ולא עברה שעה, והדבר נודע ברובע היהודי כולו. והיתה שמחה שאין גדולה הימנה, ראשית, בשל היתר הנסיעה, ושנית, בשל מכירת הנכסיםוהמיטלטלים.

הוצגה התשובה (של אחמד) לאשיות חשובה (מהממשל) שאֵלוהו על הנסיעה, הוא השיב, כי ההודעה בזמן ההתייעצות שהיתה אצל האימאם היתה שיתירו מכירת הנכסים ודומיהם. אף על פי כן, אין צורך במהירות, היות והאימאם רצונו להבטיח הדרך: מקעטבה (דרומית לצנעא) והלאה, כי הפחד קיים".

כותב הקורות של זמנינו (הרב עמרם קורח ז"ל בספרו "סערת תימן" בעריכת ש. גרידי דף פ"ח) מציין: "נכנס ניסן התש"ט: (1949) בכנפיו זוהרי אור הגאולה, פדות שלח ה' וחמשת אלפים נפש אשר הם עצורים במגרש בעדן מלפני חמש שנים כעדרי צאן, יוצאים ממכלאותם, עלו במטוסים, עופפו על פני רקיע השמים. ובאו ציון בשמחה וקול רינה".

ובהמשך: "אלהים דיבר בקודשו לאסורים צאו, ואת לב האימאם הֵטה כלפי חסד ונתן רשות לכל עם ישראל הגולים בארצו ללכת אל ארץ חמדתם. מולדת אבותם, וכל רכושם אף נכסי דלא ניידי, להם הוא לעשות בו רצונם וכאוות נפשם".

סיבה נוספת חשובה. וייתכן, שהיא בין המכריעות את הכף. תושבי שכונת אלבלקה הסמוכה לרובע היהודי, הפילו שתי בנות מוסלמיות לבאר ברובע היהודי. אחר העלו אותן ושמום על מטה וסובבו בהן ברחובות צנעא המוסלמיים, בקריאה לנקם ביהודים הרוצחים. המגמה ברורה, לייצוֵר התקוממות נגד המשטר באמצעות שנאת היהודים. ראוי לציין, זה קרה שנה לאחר רצח האימאם יחיא, ושוד היהודים.

האימאם אחמד ואֶחיו אלעבאס ואלחסן, נועצו יחדיו להשתיק את ההתקוממות. כי ידעו שתחילת ההתקוממות תהיה נגד היהודים. וסופה נגד המשטר.

יתכן מאוד, כשמנעו ההתקוממות נגד היהודים. באותו מעמד הגיעו למסקנה. שיש ליטול את הגורם היהודי, המתסיס את הערבים. ובזה ליטול אמצעי לחימה נגד המשטר. ולהתיר ליהודים לצאת את תימן ולנסוע למחוז חפצם!...

ניתן לסכם בנושא הכרזת התרת העליה, שייתכן וכל הסיבות שמנינו לעיל היו קיימות בשיקולי אחמד ואביו יחיא.

לגבי הרב עמרם ז"ל קיימת סיבה אחת והיא כלשונו: "אלקים דיבר בקדשו לאסורים צאו!" ואכן, באמת נעלמות מאתנו דרכי הבורא.

ועלינו להסכים לדבריו ולומר: הגיע הזמן שההשגחה הסירה מכשולים וסיקלה מסילות בלבו של האדם השליט ואמרה: די לבני בייסוריהם! ואף על פי כן ולמרות הכל, צריך להמשיך לחקור ולדעת מה הם הגורמים, שאולי לא הזכרנו. וזה, בלי לערער במידה כלשהי בהשגחת השם, שהיא וסיבותיה נסתרות מעיני אדם.

פרק עשרים וחמשה

רצח הדוד חיים בן ס. חבשוש הי"ד. מות בנו

רצח יוסף בן יוסף חבשוש הי"ד

רצח יחיא בן חיים חבשוש הסופר הי"ד

שמעון בן חיים חבשוש נפל בקרב הי"ד

חבשוש (תרשיש), שמעון

בן חיים ויהודית. נולד ביום כ"ו בסיון תרצ"ו (16.5.1936) בעיר צנעא שבתימן. בגיל ארבע וחצי נשלח ל"חדר". סמוך לכך יצאה המשפחה לעדן במטרה להגיע לארץ. ימי שהות המשפחה שם היו ימי־צפיה לקראת המטרה הנכספת, כי שמעון ידע, הכיר ואהב את הארץ מתוך סיפורי־אביו, שביקר בה עוד בשנת 1934. כתום מלחמת־העולם השניה, בשנת 1945, הגיעה המשפחה לארץ. הילד התחיל מבקר את בית־הספר היסודי לבנים "מזרחי", עבר לבית־הספר "תל־נורדוי"; משם לגמנסיה "הרצליה" ובה סיים את לימודיו. השתייך להנוער־הצופים. גילה נטיות מיוחדות לספרות ועשה רוב זמנו בקריאה ובכתיבה.

נפל בשעת פעולה קרבית ביום כ"ג בניסן תשט"ז (4.4.1956) והובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות הצבאי בקרית־שאול. ההורים וקבוצת תל־קציר הוציאו חוברת לזכרו. על־שמו הוכנס ספר־תורה לבית־הכנסת של יהודי־תימן בתל־אביב. זכרו הועלה בספרו של אורי מילשטיין, "מלחמות הצנחנים".

רצח הדוד חיים הי״ד ומות בנו ז״ל

בשנת התרע״ג (1912) קרה מקרה רצח הדוד חיים הי״ד שזיעזע את צנעא, יהודים וערבים כאחד. בייחוד זיעזע את משפחתנו והרס כליל את בריאותו של סבי סלימאן ז״ל, אביו של דודי חיים הי״ד, ודיכאו עד יום מותו.

הרצח קרה בכפר הסמוך לצנעא מזרחית ממנה, בשם כפר אלכוסיימה. גופתו היתה מונחת על אם הדרך לצנעא בקרבת הכפר הנ״ל.

את הבשורה הביא אלינו הביתה והודיע לסבתי נ״ע אמו של חיים,מר סאלם אלסירי ״ראש חודש״ ז״ל שרגיל לנסוע בדרך זו בבואו לצנעא. סאלם אלסרי ראה את הגוויה מושלכת בדרך והכירה.

כשבא סרי להודיע, לא שמתי לב, כי הייתי שטוף במשחק בחצר הבית. לפתע פתאום, ראיתי את הסבתא יוצאת מהבית ללא נעליים, וללא מטפחת ראש, מיללת בקול רם ורצה. נופלת וקמה ורצה, ועל זה הדרך כאילו חס וחלילה נטרפה עליה דעתה ולא יכלה עוד לקום ולרוץ, למראה מחזה זה ברחתי הביתה מהפחד.

סבי ואבי היו במשרדנו המסחרי אשר בצנעא המוסלמית, ולא ידעו דבר על הרצח.

חיש מהר התאספו הדודות ונשים קרובות וקוננו קינות מחרידות, קינות אלה זיעזעו אותי עד אשר הוכרחתי לברוח, והתחבאתי במרתף הבית בחדר הטוחנות.

סיפור המעשה לפני הרצח

יום לפני הרצח, בשעות אחר הצהריים, הדוד חיים שאל חמור של משפחת בית חיים אלעזיירי אלשוקרי, שכנים שלנו, במרחק קטן מביתנו. ונסע לכפר אלכוסיימה, לרגל עסקיו. אחד מתושבי הכפר, חייב לו כסף, ונסע לגבות את חובו ממנו.

כשהגיע לכפר לא ידוע איפה הוא לן, אצל החייב או מישהו אחר. מה שברור הוא שהחמור בא אתו לכפר. הוא לן במקום אחד. וחיים לן במקום אחר. גם לא ידוע אם שילם לו החייב את הכסף, כי לא נמצא עליו כל סימן של כסף.

לפי גרסה אחת, מוקדם בבוקר, עזב את הכפר במטרה להגיע לצנעא בחזרה. אז רדף אחריו מוחמד אלאשרם — איש תושב אלכוסיימה והרגו. גרסה אחרת טוענת כי הרצח בוצע באותו ערב בביתו של מוחמד אלשרם, ואחר כך סחֲבו מביתו וזרָקו בדרך הראשית. המטרה של הרצח שוד? ריב בשל אי תשלום החוב?

משפחת חבשוש

הרצח נעשה בפגיון, נראה כי חיים הי״ד נאבק עם רוצחו, כפות ידיו היו חתוכות, כל גופו מלא דקירות פְּגיון.

לאחר השמועה האיומה נשלחו שליחים להביא את הגופה מהמקום בו נמצאה. לא הכניסו אותה לעיר, כי ההלכה אוסרת כניסת חלל לעיר, טיפלו בטהרת גופו מחוץ לעיר, וקברו אותו בבית־הקברות היהודי הסמוך לחומה, בקרבת הרובע היהודי אשר בצנעא.

מקרה הרצח השאיר רושם נורא ואיום. הרב שלום קורח ז״ל, סופר ופייטן, חיבר קינות על קשי הזמן ובנושא הזה, ועל סבלות היהודים תחת שלטונם של הערבים.

סבינו סלימאן חלה. אבד כל ענין בחיים, ולא נסע מחוץ לתימן מאז המקרה האיום הזה!

לגבי דידי, היתה זו אבדה גדולה. הוא היה מפקח עלי כי סבי ואבי היו כל היום במשרדנו אשר בצנעא, בחלק המוסלמי, ורק שעות הערב היו שבים הביתה.

לכן נפגשתי אתו יום־יום, כדי להביא לו לחנותו קומקום קהוה. תמורת זאת. קיבלתי ממנו צימוקים ושקדים. כמו כן מחברות של דוגמאות בדים מחוץ לארץ בעלי צבעים שונים מרהיבים ביופיים. מעולם לא כעס עלי, ולא נזף בי.

הוא התיחס אלי ודיבר אתי באהבה וב טוב. ולא רק יחסו אלי. מטבעו היה נוח לבריות. תמיד, היה חיוך נסוך על פניו וקיבל כל אדם באהבה ובענין רב. תמיד, היה עליז וצפה על הכל בשמחה ובטוב לב, כשהיה לו קושי לא הכעיס אותו. תמיד האמין בטוב וראה ברע בן־חלוף.

במשא־ומתן המסחרי היה סמל להגינות וליחס טוב לקונה. עובדה היא, שליד חנותו היתה צפיפות מתמדת, כי כל קונה שקנה אצלו היה שבע רצון. מרבית הקונים שלו, נשות הפקידות הגבוהה התורכית והפקידות הגבוהה המוסלמית, מבחר גדול של בדים היו אצלו בחנות. היה לו שם טוב. היה יבואן לבדים של נשים והזמין סחורות, שידע כי זה מה שצריך לקהל אניני הטעם.

מצבו הכלכלי היה טוב. היה לו עסק נפרד מעסק המשפחה וניהלו בהצלחה. לא היתה התערבות סבי או אבי בניהול עסקיו. בתקופת המצור על צנעא, דהיינו בשנת התרס״ה (1905) היה בחודידה לרגל עסקיו ועסקי המשפחה. וכך ניצל מסבל המצור הידוע.

הדוד חיים, היה גבוה מכל אֶחיו. גופו מתמר ועולה, ללא נטיה להתכופף, חסון, תנועותיו מהירות ובוטחות. פניו בהירים וחייכניים. זקנו עוטר את פניו. עיניו מפיקות בינה, תפישתו היתה מהירה, תשובותיו היו קטועות. אהב לעבוד, לעשות ענין מסוים ולגמור אותו.

נעקרה משפחה מתחת שמי ה'

הדוד חיים בן סלימן נשא לאשה את נעמה, בתו של הרה"ג יחיא אלאביד, וחי אִתה תקופה מסוימת. היא ילדה לו בת בכורה אך נפטרה בעודה קטנה. אחרי זה היא הקשתה ללדת ומתה בלדתה. והלב"ע. אחר פִּתה, בעודה באביב ימיה, ז"ל

אחר תקופת אבלות ארוכה, נשא הדוד חיים את אחותה חמאמה לאשה, והיא ילדה לו בן, שקרא לו סלים. ילד חמד היה, ויפה מאוד. במלאת לו שנתיים חלה ומת.

במחלתו התיסר מאוד, ביום ששי האחרון לחייו גסס כל היום, ועם כניסת השבת נפטר. ז"ל.

כל אנשי הבית היו המומים מהמקרה, ואמו ואביו שבעתיים. אותו ליל שבת התפרץ הדוד חיים הי"ד בבכי מר, לאחר הקידוש. סבי ז"ל הרגיע אותו, ניחמו ואמר לו, שבת היא מלזעוק!.. למרות כל זה, היה זה ליל שבת של אבל, לא של שמחה. האם, הילדה, והילד מתו. והאב, אחר כך נרצח. תנצב"ה.

השכול פקד את ביתו של הדוד חיים ז"ל וגם אותו הכריע!.. ונעקרה משפחה שלמה מתחת שמי ה'.

רצח יוסף בן יוסף בן חיים חבשוש (הסופר) הי"ד

ענף ממשפחתנו התגורר באב, דרומית לצנעא מרחק חמישה ימים ברגל. יוסף חבשוש, בנו של הסופר וההיסטוריון חיים חבשוש, עבר לגור באב ושם הקים בית, נשא אשה וגולדו לו בנים, ונכדים, ועסק במלאכת אבותיו: חרש נחושת.

בשנת 1918 בקש ממנו סבי סלימאן חבשוש לייצג אותו בבית משפט בתעז בקשר לגנבה שבוצעה בדרך במשלוח חבילות תומבאק שנשלחו מעדן לצנעא.

התביעה היתה נגד האחראים הגמָלים שהובילו את המטען, ואלה שמותם: מחמד אלדהבלי וצאלח חראב.

יוסף הנזכר, שלח את בנו יוסף לייצגו במשפט. בדרך ארבו לו הנתבעים, הכו אותו ושברו צלעותיו, וכתוצאה מכך מת.

דף זה מוקדש לארבעה מבני משפחתנו שנרצחו בידי ערבים הי"ד

חיים בן סלימאן חבשוש הי"ד — נרצח בצורה אכזרית בכפר אלכוסיימה בתימן מרחק כשש שעות ברגל מזרחית מצנעא. (קרא אודותיו בעמוד).

יוסף בן יוסף חבשוש הי"ד (נכדו של חיים חבשוש הסופר) תושב אב — נרצח

בדרכו מאב לתעז דרומית מצעא מהלך ששה ימים ברגל.

יחיא בן חיים חבשוש (הסופר) הי"ד — נרגם באבן בראשו בצנעא המוסלמית על ידי ערבי. ומזה מת.

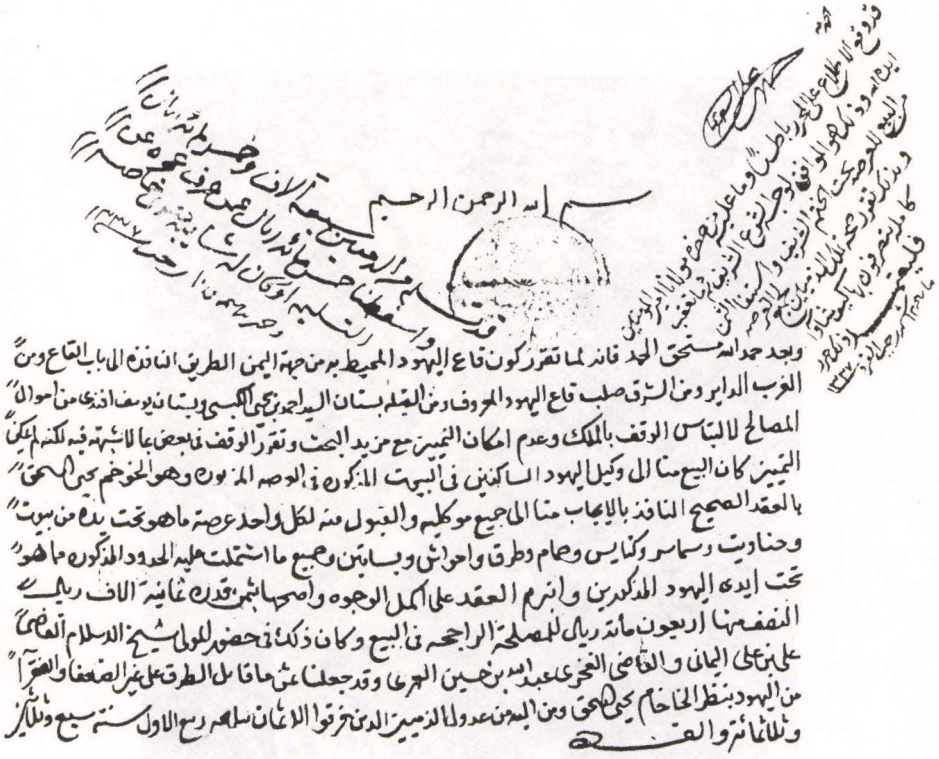
שמעון בן חיים בן אהרן חבשוש הי"ד — נפל בקרב בגבול עזה בשנת 1956

הילדה ענת הראל בת דליה נכדת טוב חבשוש עדויה קרקוש - מכסה ראש
מלאכת מחשבת של אומנות ואמנות יהודי תימן

פרק עשרים וששה

קנין אדמת מושב היהודים

אישור מהאמאם יחיא על קבלת הכספים דמי מושב היהודים
מידי הראב"ד יחיא יצחק הלוי

משפחת חבשוש

קנית אדמות הרובע היהודי מהאימאם יחיא
על ידי הרב הראשי יחיא יצחק הלוי זצ"ל
ודרכו לתושבים היהודים

תרגום המסמך שניתן על ידי האמאם יחיא להראב"ד יחיא יצחק הלוי זצ"ל בגין אישור מכירת וקנית אדמת הרובע היהודי בצנעא בירת תימן עליה הוקף ערער.

ולאחר השבח לשם הראוי להודות לו, כשהוברר תוכנית הרובע היהודי, המקיף מצד דרום בדרך היוצא אל שער הרובע ממערב לחומה. ומזרח שטח הרחבה של הרובע היהודי, ומצד צפון פרדס אלסייד אחמד בן יחיא אלכבסי ופרדס יוסף אפנדי מרכוש השייך להקדש בבעלות. ואי יכולת להוכחת הענין, ואי יכולת בחקירה נוספת, כי לא הוכח על ידי ההקדש שיש לו חלק.

לכן היתה המכירה מאתנו לב"כ היהודים הגרים בבתים שנזכרו בשטח הגבולין, והוא להחכם יחיא יצחק בהסכם נכון והיוצא לפועל בהסכמתינו לכל אלה שיפו כוחו וכאישור ממנו לכל אחד חלקה שלו שמחזיק בה בבנין חנויות מחסנים או בתי כנסת ובתי מרחצאות וכן דרכים וחצרות ופרדסים וכל מה שבתוך הגבולין הנזכרים בזה שנמצאים תחת ידי היהודים הנזכרים. ונשלם המכר על כל האופנים בבירור במחיר שמונת אלפי ריאל החצי מזה ארבעים מאות ריאל לעסקא הנזכרת במכירה, והיה זה במעמד האדון שיך אלסלאם עלי בן עלי אלימאני והושפט הנכבד עבד אלאה בן חסין אלעמרי וכבר עשינו מחיר הדרכים פרט לעניים ומחוסרי כל מהיהודים לפי ראות עיניו של החכם יחיא יצחק והנלויים אליו מנבחרי היהודים שקצבו במחירים. ניתן בתאריך רביע אלאול 1337 (למנינים) (1919).

אישור מהאמאם יחיא על קבלת הכסף ומנשיא בית הדין לערעורים חסין אלעמרי.

"בשם השם הרחום והחנון, כבר קבלנו מהיהודים שבעת אלפים וחמש מאות ריאל וותרנו להם חמש מאות ריאל לפי התשלום המוסכם".

נכתב בעשירי לחודש רגש 1337

חותמת וחתימת האמאם יחיא

"כבר היה בעיונינו כל הכתוב בזה וגם התוספת מכבוד אדונינו אמיר המאמינים ישמרהו האל. וזה הנכון לצורך תנאי החוק הנכבד, כמו כן כל מה שהתהוה מהדברים תחת החתימה הנכבדה, והשלמת המחיר ונתקבלה התמורה, ובזה אושרה כל הבעלות של האדמות כולה בשלמות וישתמשו בה כראות עיניהם ובזה יקויים".

ראש בית הדין לערעורים
חסין אלעמרי

קנין אדמת שכונת היהודים מהאמאם

"עוד מזמן מלכות התורכים היתה הקהלה בפחד ומבוכה מטענת הוקף הנגערת בכל זמן, כי אדמת שכונת היהודים שייכת לוקף... ורוצים לתבוע מכל בעל בית או חנות וכו' שכירות קרקע שתחת ידו, ומהקהלה שכירות אדמת הרחובות ובתי כנסיות וכו', וכשהיו מגיעים טענתם בבית המשפט התורכי ורואים שיש דין חזקה בדיני הדת החנפי היו נשמטים. ועם צאת התורכים מתימן בשנת התרע"ט 1919 העמידו טענתם על הרב הראשי [1] בבית המשפט האמאמי והציאו פנקס שכתוב בו פלוני היהודי אצלו 'לבן" (מדת קרקע עשר אמות מרובעות) כך וכך בשכירות כך וכך וכן וכן. וכל אותם השמות אין להם זכר עתה. וגם אין זמן כתוב בהפנקס. ורק לפי טענתם שהפנקס נכתב לפני מאתיים שנה או יותר. המורשה של הרב הראשי השיב, שלא ידענו כלום ושאנחנו מחזיקים בנחלת אבותינו, שבאה לידם בקנין מהבעלים הראשונים. ומעולם אין ל"הוקף" אפילו מדרך כף רגל בשכונת היהודים. ולהיות שאין טענת החזקה נשמעת בבית הדין האמאמי, ופנקס הוקף נחשב כשטר מקוים, גזר השופט שעל הרב הראשי להביא ראיה המוציאה מידי הוקף. הרב חפש אצל בעלי בתים אולי ימצא הוכחות וראיות. וכשהיה ממציא ראיות היו דוחים אותן.

והנה נמצא בגנזי הרה"ג סלימאן אלקארה מכתב שמור אצל יורשיו, כתבוהו היהודים בתחלת זמן התישבותם בשכונה בדרך שאלה ובקשה אל האמאם אלמהדי צאחב אלמואהב הנזכר, אם יש להם אחוזה כמו המוסלמים בחלקת השדה אשר נתן לנו אביך אלמהדי אחמד אבן אלחסן. ואם יש לנו רושת לבנות עליה על גבי הבתים וכו'. והשיב שיש לכם אחוזה במה שנתן לכם אבי באותו הדור. כשראה השופט מאמר מלכות זה גזר למדוד כל אדמת השכונה ואחר המדידה ראה סכום ה"לבן" שבפינקס אל"זקף" והנה לא יעלה אלא לערך השליש מסכום המדידה אז בא בעצמו אל שכונת היהודים, לחפש ולחקר אם יש לברר חלק ה"זקף",ולא יכל להתברר, מסר הטענות והבירורים אל האמאם לחרוץ משפט.

האמאם פסק הדין, הואיל ונתערב חלק ה"זקף", באדמה הקנויה ואי אפשר עוד להכירו פקעה קדושת הזקף" ויצאה אדמת השכונה מרשות הוקף ומרשות הבעלים.והכל יהיה לאוצר המלכות תחת רשות האמאם.

הרב הראשי ראה שאין דרך לגאול את אדמת השכונה כי אם לקנותה מהאמאם. ברוח בינה נתחנן אצל שרי המלכות להשפיע על האמאם למכור, נשא חן והצליח.

האמאם הסכים למכר, והרב הראשי קנה על שמו כל אדמת השכונה על פי גבוליה ומצריה בסך שמונת אלפים ריאל. הסך נתחלק על כל אחד לפי שעור המדה שתחת ידו, אדמת בתים או חנויות או חצרות וכו' אחר שנכללו הרחובות וכו', וכל אחד שלם הסך הדרוש ממנו, והרב הראשי שלם לאוצר האמאם דמי המכר

משפחת חבשוש

ראשון ראשון, ונשאר סך חמש מאות ריאל, נדבה רוחו האמאם, ומחל זה הסך הנשאר לעניים ולמי שיש בידו ראיית קנין, ונכתב שטר המכירה בחתימת האמאם. גאולת עולם היתה לאדמת השכונה ויצאה הקהילה ממבוכתה".

סערת תימן עמ' ע'-ע"א בעריכת שמעון גר'די

הערות:

1. הכוונה להרב הראשי יחיא יצחק הלוי זצ"ל.
2. שהיה אסור להחליפו או למכרו.

מילואים לקנין מושב היהודים

כאמור לעיל בדברי רבינו עמרם זצ"ל, משעה שהאמאם יחיא שלט בצנעא. בשנת 1919 והשליט החוק הזיידי, התעורר ההקדש המוסלמי ותבע אדמות מושב היהודים שב"קאע אליהוד" מחדש, בהיותו בטוח, כי הפעם יצליח בשל ביטול החוק החנפי.

כדבר מובן מאליו תבע את הרב הראשי יחיא יצחק הלוי זצ"ל בתשלום שכירות ואידך זול גמור, כי זו אדמת הוקף, דבר זה עורר חרדה רבה אצל הרב הראשי ובצבור בכלל הלמודים על רדיפות עלילות ואונאות. וראו בזה מצד ההקדש המוסלמי מגמה לשלול מהם בעלותם על קרקע מושב היהודים במשך מאות בשנים ולהפכם למס עובד שישלמו שכר שימוש באדמה וניצולם מאדמתם.

בהתיעצות שהתקיימה בבתינו אצל סבי סלימאן חבשוש זצ"ל בראשותו של הרב הראשי נקבעו דרכי הפעולה.

א. העמדת האמאם יחיא על הסכנה הטמונה בסכסוך בין היהודים להקדש, דבר שיש בו רגישות מיוחדת.ועתיד לשלהב יצרים מצד המוסלמים כלפי היהודים.

ב. יש למצא דרך לחיסול מחלוקת זו ועקירתה מהשורש.

ג. להאבק בבית המשפט כדי לדחות התביעה של ההקדש.

ד. למנות שני אנשים ליצג את הצבור בנושא. והם האדונים חיים אלמשרקי, עואץ אלצארום. שני אנשים נכבדים בצבור וידועים ביכולתם להאבק בערכאות.

סבי סלומאן הוטל עליו להבהיר לאמאם יחיא הצורך בסידור בעית דרישות ההקדש וחיסולה בכל הדרכים בשל הרגישות שבה כאמור לעיל.

הרב הראשי יחיא יצחק הלוי הוטל עליו למצא מסמכים אצל הצבור המערערים את בעלות הוקף על אדמת מושב היהודים, ואכן הרב עמל כדרכו בעקביות ביסודיות ובהתמדה עד אשר נמצאו מסמכים המאשרים ולו חלק גדול מטענת היהודים, וביחוד המסמכים של אלמהדי הנ"ל שהיו בגנזך מרי סלימאן אלקארה זצ"ל.

במסמך שלפנינו ואשר קבל אישורו של האמאם יחיא הוא למעשה פרט כל

משפחת חבשוש

טענות ומענות הצדדים בפני השופט חסין אלעמר י

טענות ההקדש שיוצגו על יד סופר ההקדש עבדאלה אכן אחמד אבן צאלח שהסמיכו המפקח על ההקדש קאסם אבן חסין אבוטאלב אלעזי, כי יש בידו מסמכים ועדים על בעלות קרקע במושב היהודים ושהיהודים שלמו שכר שמוש בהם בזמן מהזמנים. וכן שהדברים רשומים בפנקסי ההקדש.

תשובת בא כוח היהודים: עואץ אלצארום וחיים משרקי, אנו יושבים על אדמת "מושב היהודים" מלפני מאתיים שנה. האדמה נקנתה מהאמאם אלמהדי. בנינו בתים מכרנו אחד לשני וכך היה בידינו מאבותינו.

השופט נסה למדוד את שטחי מושב היהודים תוך מגמה למצוא את השטח עליו תובע הוקף והשטח עליו מתבססים היהודים שקנו מהאמאם אלמהדי. ולא עלתה בידו. לא יכל היה לקבוע ולהפריד טענות כל צד.

לכן השופט סכם המסמך הזה לאמר: השטחים התערבו, וקשה לקבוע תביעת כל צד ובידי מי הצדק, ומהן המסמכים האמתיים, ולכן יש להעביר הענין להחלטת האמאם יחיא.

האמאם יחיא החליט החלטה קשה ביחוד כלפי היהודים אשר בידם מסמך המאשר שקנו האדמה במושב היהודים מהאמאם אלמהדי. תוכנה של ההחלטה היא האדמה התערבה של ההקדש ורכוש היהודים ולכן כל השטח יועבר לרשות אוצר המדינה המוסלמית. בשלב הראשון היהודים תושבי "קאע אליהוד קבלו מהלומה היתכן?... אך סבי סלימאן והראב"ד יחיא יצחק ראו בזה ראשית פתרון. ניהלו משא ומתן עם האמאם יחיא ממושך קשה בו עמד האמאם יחיא על כל פרט ופרט.

הימים, ימי בראשית שלטונו זקוק היה לכספים ואז סכמו אתו שיקבל סכום של שמונת אלפים וחמש מאות כאמור לעיל.

עיקר המשימה נישאה על ידי הראב"ד יחיא יצחק הלוי שכנוע הצבור, ויתור למי שלא יכל לשלם. והגדלה למי שיכול לשלם. והעיקר, בעיה חמורה באה על פתרונה, ישלם השם לאלה שעמלו וטרחו.

„טובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרה״ (משלי כ״ה)

הערות לר׳ יוסף קאפח בנושא אדמות הרובע היהודי שנדון בזה.

1. ...״כל הרובע היהודי בצנעא היה בנוי על אדמת הוקף המוסלמי (?) שמבשך כל השנים תבע דמי שכירות מופרזים אך בזמן האחרון הוציא [!...] מלך החסד האמאם יחיא חמיד אלדין - התר מיוחד ומכר אדמות אלה ליהודים במחירים מוזלים באופן יחסי ובכך נפטרו היהודים מצרת דמי החכירה.

למען האמת (?...) אני חוזר ומדגיש [!] ההצעה למכירת אדמות אלה באה מצד המלך עצמו (!...) שרצה להציל את היהודים מלחץ פקידי הוקף״. [ספרו הליכות תימן 80 בהערות].

תמוה בעיני מה דחק את מרי יוסף לומר דברים שהוא ידע, שלא היו ולא נבראו. מי בקש זאת מידו להצהיר בשבועה ולמען האמת! ולחזור ולהדגיש כדי שיאמינו לו, האמאם התהפך במטתו כל אותה התקופה וקם יום אחד - והוא ולא אחרים ולא מאבק משפטי ולא רצוי ובקשות - ומכר האדמות ליהודים! שיכתוב היסטוריה מקובל בימינו, אך לא על ידי אנשים נושאי תפקידים חשובים כמו כבודו. התפקיד, ההגינות, מחייבים אמירת דברים לאשורם. כי כל הסיפור הוא ההיפך הגמור מהאמת. והאנשים החיים אתנו כיום והמסמכים! ואלה שמתו ובראשם הרב עמרם קורח ז״ל יעידו גם כותב ״ההסטוריה״ יודע! אלא מה קרה. קבוצת האנשים שטפלו בנושא יש להעלימם מעל פני השטח. לשלול מהם זכות מאבקם. שיצגו את כנסת ישראל שבתימן בעוז, בהתמדה, בתושיה, במאבק משפטי ממושך. והם ובראשם הראב״ד יחיא יצחק הלוי, סבי סלימאן חבשוש, עוזי אלצארום, חיים אלמשרקי, ואחרים זצ״ל. במצבים כאלה מרי יוסף הי״ז, יש להתעלות ולומר את האמת ורק האמת וכל האמת ונאמר זאת בפה מלא וקבל עם. נלמד ממדותיו של בורא עולם, שאינו מקפח זכות שום בריה בעולם. האמאם אינו זקוק להמלצה מכבודו לשלול מאחרים כדי לזכותו על דרך השלילה.

לסיכום, נתפלל שהשם יצילנו משנאת החנם שהיא ורק היא מביאה על האדם הקללה הנמרצת: ״משיב חכמים אחור ודעתם ישכל״. ישעיה מ״ד

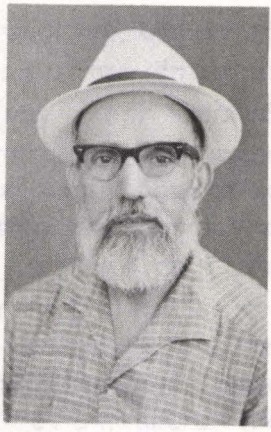
לדברים מעין אלו יש פתרון נעלה, החזרה בתשובה, ואשריו מי שמודה על האמת! אם קיימתי בזה ...הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא״ והיה זה שכרי.

(סימני שאלה ונקודות וסימני קריאה הם משלי)

פרק עשרים ושבעה

ר' חיים קאפח אישיותו ופעלו

משה בר' חיים מדינה הי"ו פקיד ראשי, נאמן וחרוץ במשפחת האחים חבשוש

גבריאל לוי מדינה ז"ל סוכנינו בפורת סעיד במצריים
היה גם נציג הסוכנות

משפחת חבשוש

רבי חיים קאפח אישיותו ופעלו

בעיירה ירים דרומית לצנעא מהלך ארבעה ימים ברגל גר בה רבינו חיים זצ"ל, בצוק העתים בצנעא עיר מולדתו עבר לגור בירים ונשאר כל ימי חייו, והיה למנהיגם הרוחני של יהודי ירים והסביבה, היה גם לדברם ומיצגם בפני השלטונות התורכים והמוסלמים. היה מכובד בפני המון העם הערבי ומנהיגיו, כל שייכי הסביבה, היו משכימים לפתחו.ביתו היה פתוח לעצה ולהדרכה, ללינה ולמאכל. את כל באי ביתו מקבל בסבר פנים יפות, היו לו מהלכים בין אנשי השלטון התורכי ובין הערבים. בפניו התדיינו הצדדים ולפסק דינו נשמעו, כי היה בו חכמת חיים וראיית האמת לאמתה.

היה תלמיד חכם, יודע ערבית קרא וכתוב, תורכית קרא וכתב. ניחן במדה גדולה של אצילות נפש הקרין על הבאים אתו בדברים, התרחק משנאת חנם ומחלוקת.

ירים היתה תחנה מעבר לסחורות אשר באו מעדן בדרכם לצנעא, בירים פרקו הגמלים, שבאו מעדן את הסחורה ושבו עם גמליהם אל כפריהם, כי גמלים אלה לא הסכינו לעלות על אחד מההרים המפרידים בין צנעא לירים - הנקרא "נקיל יסלח", הר זה גבוה מאד, מסוכן מאד לעבור בו", גמלי הסביבה, ידעו לעלות בו עם משאם הכבד. תפקידו של ר' חיים היה לקבל הסחורה ולדאוג לגמלים שיעבירו הסחורה לצנעא, בתפקידו זה יצג את כל הסוחרים ובראשם משפחת חבשוש אשר היו לה כמויות גדולות של סחורה להובלה.

הוא היה סוכן משפחתינו בהעברות כספים לאיזור שבו הוא גר, והמדובר בסכומים עצומים, כי באיזורו רבים היו עובדים מחוץ לתימן, והעבירו כספים לתמיכות במשפחותיהם, והכל עבר דרכו ללא בעיות כל שהן, בסדר מופתי.

אחר מות אשתו הראשונה נשא לאשה בתו של יוסף בנו של חיים חבשוש הסופר, ונולדו לו ממנה בנים.

בניו זכו ועלו ארצה והוא לא זכה, נפטר ונקבר בירים, וחבל על מות דמות נפלאה, שניחנה בחן, בחמלה ובעין צופיה, יהי זכרו ברוך.

נציין מעשה שהיה והמוכיח את ישרו. אחד הפקידים התורכים הפקיד אצלו כסף, ר' חיים טמן הכסף במקום מוסתר. באחד הימים, התנפלו תומכי האמאם על העיירה ירים, ושדדו את התושבים ופקידי התורכים. התורכי־המפקיד, סבר שגם כספו נשדד, ואחר זמן מה בא אל ר' חיים שואל אותו בהיסוס על כספו שהפקיד, ר' חיים הוביל אותו אל המקום שהטמינו חפר ומסר לו. התורכי, רצה לתת לו מתת לאור הוקרה, ר' חיים לא הסכים לקבל שום מתת - למרות שמצבו היה חמור ביותר, כי נשאר ללא פרוטה בכיסו וללא מצע מתחתיו - אמר לתורכי: השם לקח,

השם יתן לי, כזה היה ר' חיים זצ"ל.

מר שמואל יבניאלי, שערך מסע לתימן בשליחות ועד הצירים, לעורר יהודי תימן לעלות לא"י שרטט להלן קווים לדמותו.

מה כותב שמואל יבניאלי בספרו מסע לתימן על ר' חיים אלקאפח סוכנינו בירים זצ"ל

"בעיר ירים פגשתי אדם אחד, חיים קאפח שמו, והוא נשיא היהודים שם, אבל שמו מפורסם למרחקים. והנה הוא אדם בר דעת, יודע לדבר תורכית ולכתב ערבית, והוא רגיל אצל המלכות, דברתי אל לבו שיעלה לא"י, אמרתי לו, שהוא יכול להביא תועלת. אם ישב בארץ ישראל בתור מליץ, (מתורג'מן) על בני ישראל לפני המלכות מפני המלשינים: אמרתי לו שאפשר שיבחר במשך הזמן כציר לבלדיה (לעיריה) או למג'לס (לפרלמנט) או לקונגרס הציוני, משום שראיתי אותו אדם שיודע לצאת ולבוא בין הבריות. אינו דומה לתימנים אשר אתם מכירים, הוא היה עשיר, ועכשיו שללו את הונו בשעת התנפלות המורדים על העיר ירים. אם יש אפשרות שאדם כזה יקבל איזו משרה שיוכל להתפרנס ממנה בבואו, אולי במשכורת של מאה פרנק לחודש (יש לו אשה ושני ילדים) כתבו לי ואני אודיע לו. אין הוא דומה ליצחק תורג'מן, אלא עומד הרבה למעלה ממנו. באופן כזה אפשר שיהיה לנו אדם אשר נוכל לסמוך עליו בכמה מקרים ולא נצטרך להזקק אל.... בשעה שיש לנו צורך לבוא בדברים עם הממשלה". (מסע לתימן עמוד 99 מאת שמואל יבניאלי) במכתב אל ד"ר א. רופין וד"ר י. טון.

(במכתב שני) "בדבר האדון חיים קאפח עלי להוסיף פה על החשיבות שיכולה להיות לצאת האיש הזה לארץ ישראל. מה שמצב התימנים ביפו ובירושלים הוא יותר נמוך ממצבם פה בצנעא מהרבה צדדים. זה דבר בולט לעין, ואיני יכול להסיח דעתי ממנו כלל, אפשר שאחת הסבות היא מה שלא נמצאו ביניהם בארץ ישראל חכמים תקיפים בדעתם, שיאצילו מהודם על העדה ויעודדו את רוחה.

והיה אם יעלו שנים שלשה אנשים מפה, אנשים חשובים, מוכשרים, תהיה השפעתם על העדה הזאת גדולה וקרנה יתרומם. וכמובן גם הקשר ביניהם ובינינו יתחזק. עליתם לארץ תשפיע על היהודים בתימן ותעורר תנועה גם בין האמידים שבהם לעלות. גם אנשים תימנים אמידים ימסרו את בניהם לבתי הספר שלנו, לגימנסיה וכדומה. מפני שהם משתוקקים להשכלה. ובאופן זה יתמזגו ולא ישארו במושבותיהם המיוחדות להם ביפו ובירושלים, מדודלדים בחומר וברוח. והנה הראשון מבני עליה אלה הוא האדון חיים קאפח הנ"ל. שמו מפורסם לתהילה בכל תימן מעדן ועד צנעא. ויתר הדברים על התועלת שהוא יכול להביא לנו הלא כתבתי לכם במכתבי מדמאר. (מסע לתימן עמוד 103 מאת: שמואל יבניאלי במכתב אל ד"ר א'. רופין וד"ר י. טון).

רשימה חלקית של סוכני המשפחה החשובים בתימן ומחוצה לה

שם המדינה	שם העיר או העיירה	שם האיש
אב	עיר מחוז דרומה לצנעא	יוסף חבשוש בנו בכורו של ח.חבשוש
תעז	עיר מרכזית שהממשל ומוסדותיו בה	צאלח חראב
סדה	עיר מחוזית דרומה לצנעא	יחיא אלשרעבי
מאויה	נקודת גבול דרומית לצנעא	מחמד אלדהבלי
רדאע	עיר מחוז דרומית לצנעא	מרי יחיא עומיסי
ירים	עיר מחוז דרומית לצנעא	מרי חיים אלקאפח
דמאר	עיר מחוז דרומית לצנעא	סלימאן אלעזירי ומחמד אלזקלול
חדידה	עיר נמל מזרחית מערבית לצנעא	מרג'אן אלחריזי וסלימאן אלבקארי
זביד	עיר תעשיה לצביעת בד מערבית לצנעא	עבד אלה הארון
מנאכה	עיר מרכזית מערבית לצנעא	חיים אלימני
חגילה	עיירה בדרך לחודידה	מחמד אלברה
בני אלעואם	עיר מחוז מערבית צפונית לצנעא	סעיד וסלימאן חבשוש
עדן	עירנמל ומסחר דרומית לצנעא	שלום שרעבי ומנחם מנצור
מצריים		מוסא עזירי
פורט סעיד	עיר נמל במצריים	גבריאל לוי
דמשק	העיר הראשית בסוריא	קצ'יב אלבאן
לבנון		נסים לאזרי
עראק		מוראד גורי
אפק - בנק לאומי - יפו		חשבון פקדון ומניות
סנח		סעיד עבדה
כוכה		חסין מרג'ע
מיכא		עבדאלה סיף אלדהבי
לחג		מחמד דהבלי

פרק עשרים ושמונה

סיפור "התאג" כתר התורה.

עזר בן הדוד מנחם וכתר התורה בידו

סיפור התאג' - כתר התורה
הפקדתו בבית הספרים הלאומי
צלומו, הדפסתו והוצאתו לאור.

בשנת (1950) הגיע אחי עזר ז"ל לארץ, בעלית מרבד הקסמים והביא אתו "התאג" כתר התורה של משפחתנו, כשליח נאמן של כל המשפחה. והתחיב בכתב שבבואו לארץ ישראל ימסר אותו לידי זקן המשפחה הדוד מנחם בן סבי סלימאן חבשוש, ז"ל.

לצערנו הדוד מנחם נפטר בדרכו לארץ ישראל ונקבר בבית הקברות בעדן תנצב"ה.

בינתיים אחי עזר החזיק בביתו התאג' כנאמן במשך כעשרים וחמש שנים. החזקתו בביתו, היה בה סכנה מוחשית - בשל נדירותו וערכו - "שלא יסולא בפז" היה חשש שיגנב, שישרף, שיועלם , שישחת וכדומה. כמו - חס וחלילה מה שקרה לספרים יקרי הערך שהובאו מתימן ונשארו בנמל יפו, ואז נעלמו, נגנבו, הושחתו, ולבסוף "פרצה" שרפה במחסני הנמל כדי לטשטש עקבות הספרים יקרי הערך.

היה לחץ מתמיד על אחי עזר להעביר התאג' לפקדון בספריה הלאומית שליד האונברסיטה העברית בירושלים כדי שישמר בכספת הספריה ולא יקרה לו חס וחלילה שום פגע. הייתי אחד המשכנעים והלוחצים עליו להעביר הספר לספריה הנ"ל, כדי שלא יקרה לו שום תקלה. היתה לי תחושה שלא הרפתה ממני, שמישהו ילטוש עין כלפי ספר זה ויגנבו מביתו וכדומה. שכנועי נמשכו זמן רב עד שהחליט להכניס הספר לפקדון בספריה הלאומית. את זה נודע לי במקרה, בשל העדרותי מהארץ. ואני שמחתי על כך שמחה גדולה.

כשקבלה הספריה הלאומית את הספר לפקדון קבלה עליה לצלמו ולהדפיסו ולהוציאו לאור מיד ולא אתעכב כרגע על הענין עצמו, אם היתה סמכות לספריה להוצאו לאור. לפי פתק ההפקדה שניתן לה. או לא - ההוצאה לאור לא יצאה לפועל, ומיום ההפקדה עברו למעלה משמונה שנים, ולא נעשה דבר.

בשנת 1984 באחד הימים, מספר לי אבישי בן אחי עזר כי פנתה אליו אישיות נכבדה ואמרה לו שהוא מעונין להוציא לאור את התאג' על חשבונו, את חמשת חומשי תורה יקדיש על שם אביו של הממן, ואת ההפטריות יקדיש על שם משפחת חבשוש, תשובת אבישי בן אחי עזר היתה קולעת וממצה, "אין משפחת חבשוש זקוקה לממנים"! משנודע לי דבר זה הגזרתי חרה לי מאד, אמרתי בלבי בתשובת בן אחי יש התחייבות, לא מספיק לומר אין משפחת חבשוש וכו' אלא יש לעשות, כבר הקדימו חז"ל ואמרו: "לא המדרש העיקר, אלא המעשה", אמנם הגדרות הן לפעמים ציון דרך הן דגל לנוהים אחר ההגדרה הקולעת! אך באין מעשה "המלים

הן מתות, בחינת: "לא המתים יהללו קה"!.

מה שיש לעשות חייבים לעשות ומיד! ודבר ראשון, יש לברר מה נעשה על ידי אחי עזר ז"ל - שלצערי הגדול הלך בינתיים לעולם האמת תהא נפשו צרורה בצרור החיים אמן. - בנושא ההפקדה בספריה הלאומית, ולכן נסעתי לירושלים ונפגשתי עם ד"ר מרדכי נדב, מנהל מחלקת כתבי היד ושאלתי לפרטים בנושא התאג' הפקדתו וכו'.

ד"ר מ. נדב הזמין התאג' וכן הביא תיק של ההפקדה והציג לפני אישור זמני על ההפקדה בכתב ידו של ד"ר נדב בנוסח דלהלן:

כ"ז בטבת תשל"ז 17-1-77

א י ש ו ר ז מ נ י

"אנו מאשרים שקיבלנו מידי מר עזר אהרן חבשוש מר' רות 8 בתל אביב. בנוכחות חתנו מר חגי שנאן והרב יוסף קאפח את כתב היד שנכתב על יד הסופר דוד בן בניה בן סעדיא בשנת א' תשצ"ו (רמ"ה ליצירה).

כתב היד יוחזק על ידינו כפקדון עד אשר יובהרו במשא ומתן בין בית הספרים, לבין מר חבשוש והרב קאפח הפועל בשמו... בתנאים שלפיהם יקבל על עצמו בית הספרים את הוצאתו לאור של כתב היד בדפוס צילום.

ברור לשני הצדדים שהדבר צריך להעשות בתוך שבועות מעטים.

חתום מרדכי נדב
מנהל מחלקת כתב היד והארכיונים
בית הספרים הלאומי והאוניברסיטא
ירושלים

צלום כתר התורה הדפסתו והוצאתו לאור

משקראתי את האישור הזמני, חשתי הרגשה לא טובה וזעם פנימי עמוק, כלפי מנסח "האישור הזמני" והמוסד ששמו הספריה הלאומית, וכלפי המנוח אחי עזר ז"ל, והרב יוסף קאפח הי"ו. "הפועל בשמו של אחי"!...

כבשתי כעסי ונסיתי להסביר לד"ר נדב מצב העיניינים לאשורם, אך מצד ב"כ הספריה היתה תשובה מרגיזה ומעליבה: "לפנינו יש המסמך ולא נוכל להתעלם ממנו ומהרב קאפח. משום מה חשבתי: מי יגלה עפר מעיניך אחי והיית נוכח לראות מה עשו בתמימות לבך". משפחת חבשוש שהיית נאמן שלה להביא התאג' לארץ ישראל אינה קיימת עוד, קיימים הספריה והפועל בשמך' הרב יוסף, אפילו אשתך ברכה ובניך הי"ו אינם קיימים".

לתומי חשבתי שהרב יוסף, משעה שאחי נפגש אתו לעצה בנושא זה יאמר לו בלשון מעין זו. "אני יודע שהתאג' הוא של משפחת חבשוש הענפה. ואני כדיין

בישראל, חבר בית הדין הגדול לערעורין וחבר מועצת הרבנות הראשית, מנוע מלהתערב בענין זה, שיש בו בלשון המעטה טעם לפגם. תחת זאת כאמור במסמך הנ"ל, הרב יוסף הי"ו לקח עליו תפקיד מיצג... ונדמה בלהיטות רבה לצערי נשתכח ממנו מאמר התנא: "איזהו חכם הרואה את הנולד" וכאן גבר שידולו להיות הנציג... על כל תוצאותיו... בענין זה מצא תניא דמסייעא בד"ר נדב ושניהם המנסח והמסייע כתבו מה שכתבו והמנוח חתם, איני יודע מה היו שיקוליו לעת כזאת, אם הוא שם לב על מה שהחתימו אותו או שלא, לצערי איני כיום יכול לשאל אותו, אך אני מניח שזה למורת רוחו. אביא כאן ספורם של ר' חיים בוסאני בן דודתי ורומיה אשתו הי"ו. בת ר' סאלם שריאן ז"ל.

משנוכחתי בחומרת המצב בו נתון הענין. וחשתי - חס וחלילה - בתוצאות העלולות לצמוח מזה כנסתי את אנשי המשפחה והסברתי להם חומרת המצב וקבעתי עם ב"כ הספריה הלאומית ד"ר נדב פגישה עם נציגי המשפחה ואכן התקיימה הפגישה. בה הוסבר לבא כוח הספריה הלאומית שהתאג' הנו רכוש המשפחה כולה ואין לשום גורם להתערב בנושא זה. ואין אנו מרשים שמישהו יוציא התאג' לאור. בלי הסכמתינו ידיעותנו. אם בכלל נרשה שמישהו יוציאו לאור. כל נסיון לנהג אחרת מצד הספריה הלאומית יביא לחילול השם ולמשפטים שסופם מי ישורם.

מפגישה זו ואילך אמרתי לעצמי, לא מספיק להזהיר ולהתרות, אנו חיים בעולם נטול רגישות של הגינות. ויש צורך לפעול ומיד, כאמור לעיל: "לא המדרש העיקר אלא המעשה". ויש לתכנן הוצאתו לאור בטרם ייעשה צעד כל שהוא ושמוש בתאג' לא טוב, כגון הוצאה לאור לא טובה וללא הקפדה "כגנבים בלילה", ולכן אמרתי בלבי עת לעשות.

דבר ראשון: הוצאה לאור על ידי המשפחה. בקשר לממון, היו לפני מספר אפשרויות: א. בממון עצמי. ב. בממון מי שירצה מהמשפחה. ג. בממון מחייב של כל המשפחה. לאחר שקול רב, בחרתי בשתי האפשרויות הראשונות, למרות שהתכוננתי לעשות את הממון לבד. לשמחתי הדוד טוב ובן דודי מנחם עזר הביעו נכונות להשתתף בממון. לעומת אחרים מבני המשפחה שהסטו. כנראה בשל גודל ואחריות המשימה.

מאחר שבעית הממון קבלה פתרונה ולו בצורה עקרונית בלבד, הודעתי לבא כוח הספריה הלאומית שהמשפחה היא אשר תוציא התאג' לאור, ובקשתי לשמור זאת בסוד מרחלט!

משעה זו ואילך. חשתי את כובד הענין שלקחתי על עצמי. ישבתי לחשוב עם באי כוח האונברסיטה איך מבצעים זאת.

תחילה, עשינו חוזה עם בעל דפוס בתל אביב שיש לו נסיון רב בהעתקת והדפסת ספרי קודש ישנים.

נחזור לענין הביצוע. סכמתי עם בא כוח הספריה שיש לפרק את הספר ולקחתי

כל פעם מחברת לצלום. וכן באותה צורה להגהה והדפסה. הדבר נעשה מטעמי זהירות. ב. קיים היה חשש שיגנב, שיאבד, שישרף, כי מספיק שיחסר דף אחד ונטל מערכו של התאג'. לי לעצמי היתה חרדה גדולה. בחיים שלי, עוד לא חשתי אחריות גדולה כאחריות הזו. אם חס וחלילה היה קורה אסון בשעת הטיפול הצלום הגהה והדפסה. כל אחד היה נעשה חכם, ודברי בקורת היו זורמים מכל צד ובצורה "המקובלת" והחמורה ביותר, לכן תקופה מסויימת הייתי נוסע לירושלים מביא מחברת ומחזיר מחברת הדרך לירושלים היתה בקביעות לרשות מבצע זה, וכשלא יכלתי לנסוע לירושלים ולהחזיר המחברת והייתי משאירה בביתי לא היית ישן. בעלי הדפוס הוזהרו על הסודיות שבדבר ולשבחם ייאמר נהגו בהבנה ובאחריות.

הימים האלה בהם טפלתי בהוצאה לאור היו ימי סיוט עבורי פן יקרה מקרה חס וחלילה רע. ואם נאמר ע"י חז"ל "אין שליחי מצוה ניזוקין" במקרה זה התקיים הדבר.

לאחר שהוקל מעלי בשאלות הצלום, ההגהה וההדפסה צריך היה למצוא נייר מתאים לניר המקורי ולצבעו, בעל איכות טובה. חפשנו בארץ נייר מתאים ולא נמצא חפשתי בארצות הברית במפעלי נייר ששם ולא מצאתי, הנייר שמצאתי, נייר תוצרת ארלנד בעל איכות טובה שעונה על הצרכים של התאג', לפני המוציאים לאור, לא עמדה בעיית הממון. בעית האיכות היא שעמדה בראש דאגותינו.

מאחר שנמצא הנייר המתאים ונשלח מארה"ב לארץ. הוחל בזירוז ההדפסה ואחר כך הכריכה וכו', למעשה הדברים פשוטים מוציאים ספר כורכים אותו ומשווקים. לגבי דידי הייתי צריך לברך "הגומל" בכל סיום פעולה ופעולה.

שמירת סוד ההוצאה לאור היתה הצלחת העניין מכל הבחינות. נהגתי בענין זה בצורה קשוחה לקרובים ביותר ולפעמים במסירת מידע מטעה. וכל זה לשם שמים תוך דאגה שלא תגרם תקלה על ידי.

מותר היום לספר שביחס להשקעות היו השערות מבוססות אך למעשה שולשו ורובעו הסכומים. לשבחם של השותפים להוצאה לאור, לא היו תרעומות מכל סוג שהוא. אדרבא היתה נכונות לכל דבר!

נדרתי נדר שבחנוכה תשמ"ה צריך התאג' להיות גמור ומושלם ומוצג בפני הצבור, ואמנם לערב השמיני של חנוכה תשמ"ה נקבעה מסבה למטרה זו בבית הכנסת: "אוהל טוב" על שמו של דודי טוב הי"ו בתל אביב בה השתתפו רבים. בני המשפחה ידידים מכרים ומוקירי הספר. ואכן התאג' הוצג בפני המשפחה והצבור והתקבל בהתלהבות ובהערכה. השבח לאל המשימה הסתיימה. הבלתי אפשרי לפני זמן מה בוצע ונעשה עובדא קיימת.

מי יגלה עפר מעיני סבי סלימאן וכל בניו ובנותיו ונכדיו נוחי עפר והיו רואים שיש שכר לסובלנות - בא הזמן והתאג' נעשה נחלת רבים - בידי בניו.

התאג' כיום יוכל להיות נחלת רבים. כדי להתענג על מסורת אבותינו

הנפלאים, שידעו ליצור בצורה מושלמת באמנות ובאומנות. ספור התאג' הסתיים השבח לנותן התורה!

לסיכום: כשנה ומחצה נשאתי בקרבי ביצוע ענין התאג' כאם הנושאת בקרבה פרי בטנה. במשך הזמן הזה, התהלכתי נרגש, היעבור ההריון והלידה בשלום, היצא הולד חי. האם אצליח לברך על הסיום הטוב. בעזרת ה' ובעזרתם של הדוד הטוב ועזר בן הדוד מנחם הי"ו היה הסיום טוב והילד ששמו כתר התורה, של משפחת חבשוש מוצג לפניכם להלל ולשבח.

יחיאל חבשוש נושא בידיו כתר התורה

ספורו של ר' חיים בוסאני הי"ז
בנו של ר' אהרן בוסאני זצ"ל
בנושא התאג כתר תורה של משפחת חבשוש

"באחד הימים מופיע בביתי אחיך עזר ז"ל ובידו "התאג" כתר התורה. ובקש להפקידן בבתינו אצלי ואצל אשתי שתחיה - שהיא אחות אשתו - וצווה עלינו להזהר מאד על שמירת הספר.

קבלתי עלי ההפקדה למרות ההכבדה והאחריות בנושא זה, משום כבוד אחיך וקרבתינו המשפחתית.

למחרת ההפקדה בא אלי הרב יוסף קאפח הי"ז, ובפיו בקשה להביא לו התאג לעיון, משום מה, נדלק במוחי, אם בעל הספר שהיה אצלו יום קודם ולא סמך עליו להניחו אצלו. מי אני כי אמסור לו, אני נשתתקתי והססתי לענות, כל זה היה במעמד אשתי, והיא ענתה להרב יוסף הי"ז לאמר: "האדא משרח ענדנא ומא יקעאש מאן יעיר משרח יא מרי אנת דארי. כלומר: "זה מופקד אצלינו, ואסור להשאיל פקדון כבוד הרב אתה יודע".

הרב יוסף נסה שוב להסביר שזה לצורך עיון לזמן קצר, תשובתינו היתה: "אנו מצטרעים להשיב פניך ריקם", כי עזר חבשוש ז"ל היה אצלך, והיית מבקשו, הוא בעל הדבר. ואם הפקידו אצלינו... והזהירנו לשמר עליו מאד, עלינו למלאת בקשתו!

אחר מספר ימים, בא אחיך עזר ולקח הספר ולא ידעתי מה קרה עד שעה זו, שאני רואה הספר מצולם ומודפס ומכורך להלל ולשבח, יישר כח על מעשה חשוב זה שהוא לטובת עם ישראל ולתפארת יהודים יוצאי תימן".

אחי חיים הי״ו ובני אחי עזר נסים ואבישי הי״ו ובידם כתר התורה

קוראי היקר: נא, אל תתפלא אם לא הבאתי בספר זה דברי הערכה על דודתי רומיה בת ס׳ סלימאן חבשוש. ובעלה הראב״ד יחיא יצחק הלוי זצ״ל, הסבה לא רציתי לדחוק את שמם במסגרת מצומצת זו ובקרוב ינתן להם ביטוי נאות וראוי כמעלתם

הדודה שמעה אשת א.עזירי נושאת כתר התורה

בנה יחיאל ונכדה

טוב חבשוש נואם במסבה לכבוד הופעת כתר התורה

תאג'
כתר תורה

של משפחת חבשוש יצ"ו

בן חמש מאות שנה

חמישה חומשי תורה
המסורה הגדולה והקטנה
הפטריות ותרגומן
מחברות התיגאן העברית והערבית

פתח־דבר - יחיאל חבשוש
דברי־מבוא - פרופ' שלמה מורג

מהדורת צילום
תל־אביב – תשמ"ה

THE HIBSHOOSH FAMILY PENTATEUCH

500 YEARS AGO

FACSIMILE EDITION
OF AN EXQUISITE
YEMENITE MANUSCRIPT
COPIED IN THE YEAR 1485

Preface by Yehiel Hibshoosh
Introduction by Professor Shelomo Morag

Tel-Aviv 1985

קופת מלוה וחסכון ''המזרח'

מאזן ליום

לירות ישראליות 31.3.75		לירות ישראליות	לירות ישראליות
*10,152,965	**יתרות במוסדות בנקאיים**		572,729.50
339,808	**שטרי אוצר**		
	ניירות ערך		
5,448,732	אגרות חוב של הממשלה	5,510,866.28	
7,200	אגרות חוב אחרות (ניתנות להמרה במניות)	8,200.00	
2,343	מניות מוסדות אחרים	2,709.40	
5,458,275			5,521,775.68
	הלוואות		
**9,508,843	הלוואות	4,523.23	
164,829	הלוואות מכספי פקדונות למתן הלוואות	4,378.93	
9,673,672			8,902.16
8,919	**חשבונות אחרים**		252,437.80
	בניינים וציוד		
269,750	לפי העלות, בניכוי הפחתות		84,479.45
	התחייבויות לקוחות (ראה חשבון מקביל)		
193,831	בעד ערבויות		
26,097,220			6,440,324.59

* כולל מזומנים ויתרות בבנק ישראל
** כולל שטרות שנוכו ובניכוי הפרשה לחובות מסופקים
*** לאחר שינוי במיון.

הבאורים המצורפים לדו''חות הכספיים מהווים חלק בלתי נפרד מהם.

בקרתי את המאזן דלעיל של קופת מלוה וחסכון ''המזרח'' אגודה שיתופית בע''מ ואת דו''ח הרווח וההפסד המצורף אליו. קבלתי את כל הידיעות והבאורים אשר לפי מיטב ידיעתי והכרתי היו דרושים למטרת הביקורת הזאת.

ספרי החשבונות של האגודה, במידה שנראה מתוך בדיקתם, התנהלו באופן תקין. המאזן ודו''ח הרווח וההפסד נערכו בהתאם להם.

בכפיפות להערות בנספח לרשם האגודות השיתופיות התנהלו עסקי האגודה, לפי מיטב ידיעתי, בהתאם להוראות פקודת האגודות השיתופיות ,התקנות שהותקנו על פיה תקנות האגודה והחלטות רשויותיה.

אגודה שיתופית בע"מ

31 במרץ 1976

לירות ישראליות 31.3.75		לירות ישראליות	לירות ישראליות
	הון וקרנות		
398,915	דמי חבר	402,763.27	
1,425,000	קרן שמורה	1,425,000.00	
***209,148	קרנות שונות	309,148.00	
	יתרת רווח שלא יועדה	3,034,000.00	
2,033,063			5,170,911.27
23,071,241	**פקדונות**		
	פקדונות למתן הלוואות		
171,612	פקדונות הממשלה		
***23,750	פקדונות אחרים	23,750.00	
195,362			23,750.00
	חשבונות אחרים		
	ב.ל.ל.	340,925.24	
243,592	הפרשות למסים	274,813.16	
360,131	יתרות שונות	629,924.92	
603,723			1,245,663.32
	התחייבויות על חשבון לקוחות (ראה חשבון מקביל)		
193,831	ערבויות		
26,097,220			6,440,324.59

לפי מיטב הידיעות והבאורים שקבלתי, הנני מאשר בזה כי המאזן הנ"ל מראה אל נכון את מצב עסקי האגודה ליום 31.3.1976 ודו"ח הרווח וההפסד משקף בצורה נאותה את תוצאות פעולותיה העסקיות של האגודה בשנה שנסתיימה בתאריך המאזן, בכפעפות לסעיפים 5 ו־6 מהבאורים המצורפים.

נתן בראודה, רואה חשבון
מבקר מדריך מטעם "מרכז", ברית פקוח
של הקואופרציה האשראית בישראל בע"מ

3.1.1977

דברי מנהל קופת מלוה וחסכון המזרח

סיכום

אני רואה חובה נעימה כאחד המיסדים וכמנהל קופת מלוה וחסכון המזרח, במשך ארבעים ואחת שנים - להביא לידיעת חברי הקופה וצבור יהודי תימן שנתנו בי ובחברי אימון במשך שנות קיומה - את ההתחלה והסיפא של פעילותי במוסד חשוב זה, ושבשל גילי לא היה באפשרותי להמשיך לנהלו, ובשל כך המוסד נמכר לבנק לאומי לישראל כנאמר בפרק י"א בספרינו זה.

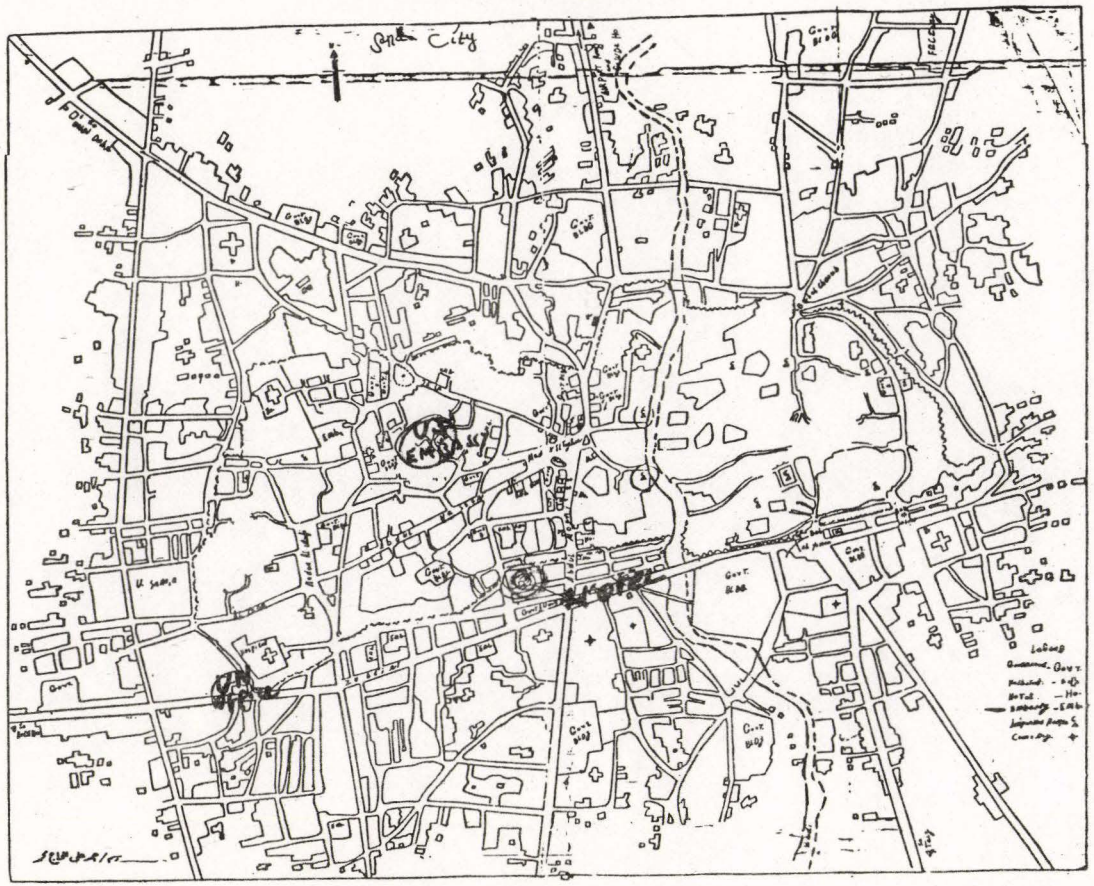
בזמן יסוד המוסד היו השקעות ראשוניות בצורת הלוואות מחבר המיסדים בסך אלפיים וארבע מאות לא"י, שמהן ניתנו על ידי האחים חבשוש סך אלף ומאתיים לא"י.

במאזן האחרון ליום 31 במרץ 1977 - שנתן בזה - מראה על שמונה מליון וארבעים וחמשה אלף ועוד 8.045.059.27 ל"י. פרט לעלות ריאלית דמי שני הבנינים בת'א ובירושלים שתמורתם שולמה, ושערכם הריאלי נכבד.

הבאתי מספרים אלה לקורא המתעניין כדי לציין תוצאות פעילותי וחברי במעשה חשוב זה, ששמו קופת מלוה וחסכון המזרח.

בכבוד רב,
טוב חבשוש

מפת צנעא

GRATZ COLLEGE LIBRARY
PHILADELPHIA, PA.

43268